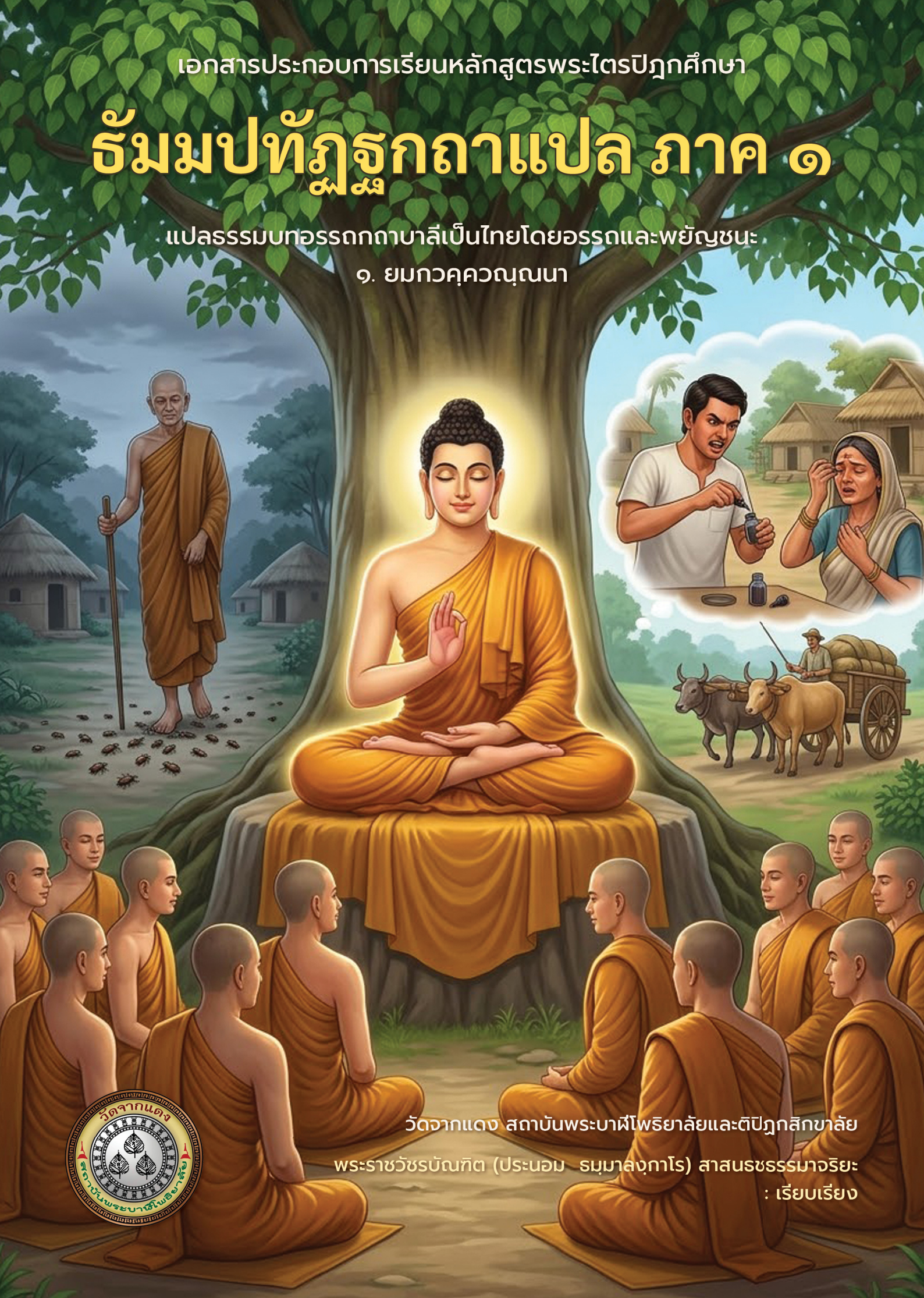
เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

แปลธรรมบทอรรถกถาบาลีเป็นไทยโดยอรรถและพยัญชนะ

๑. ยมกวคฺควณฺณนา

วัดจากแดง สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) สาสนธชธรรมาจริยะ
: เรียบเรียง

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

แปลธรรมบทอรรถกถาบาลีเป็นไทย
โดยอรรถและพยัญชนะ

๑. ยมกวคฺควณฺณนา

เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

เรียบเรียง **พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) สาสนธชธรรมาจริยะ**
เจ้าอาวาสวัดจากแดง อาจารย์ใหญ่สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัย
และติปิฎกสิกขาลัย

ISBN

คณะทำงาน พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
พระชวนาลังการาภิวงศ์ (พระมหาซอ จนฺทสาโร)
นายน้อม ดาดขุนทด นางศุภรัตน์ ดาดขุนทด
นายอาทิตย์ ในทอง

จัดรูปเล่ม น้อม ดาดขุนทด

ตรวจทาน ศุภรัตน์ ดาดขุนทด อาทิตย์ ในทอง

ภาพปกและภาพประกอบ น้อม ดาดขุนทด

จัดพิมพ์โดย **วัดจากแดง สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย**
๑๖ หมู่ ๖ ถนนเพชรหึงษ์ ซอยเพชรหึงษ์ ๑๐ ตำบลทรงคนอง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๖๔-๑๑๒๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๙ จำนวนพิมพ์ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน)
AMARIN CORPORATION PUBLIC COMPANY LIMITED
เลขประจำตัวผู้เสียภาษี (Tax ID.) 0-1075-36000-48-0
สำนักงานใหญ่ เลขที่ 378 ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน
กรุงเทพฯ 10170 Tel. (66) 2422-9000, (66) 2422-9999
Fax. (66) 2434-0348, (66) 2434-3555
Homepage http//www.amarin.com E-mail info@amarin.co.th

คำนำ

ธรรมบท หรือ **พระคาถาธรรมบท** เป็นพระธรรมเทศนาประเภทร้อยกรอง ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา จัดเป็น ๒๖ วรรค มียมกวรรคเป็นต้น รวมทั้งหมดมี ๓๐๒ เรื่อง มีเรื่องพระจักขุปาลเถระเป็นต้น เป็นหมวดธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ทั้งภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ เทวดา มาร พรหม มีชื่อเรียกว่า ธมฺมปท เพราะเป็นคัมภีร์เป็นที่ให้ทราบหรือเป็นเครื่องให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร วิการรูป ๓ ลักษณรูป ๔ นิพพาน และบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่มีความไพเราะสละสลวยอย่างยิ่ง เป็นสุภาษิตที่บรรจุข้อธรรมมีรสจับใจ ให้คติธรรมอย่างดีเลิศ ทั้งไม่ยากเกินวิสัยของสามัญชน เป็นโวหารเทศนาอันมีค่าสูง มีอำนาจโน้มน้าวจิตใจผู้สดับให้เยือกเย็นเป็นสุข เป็นธรรมโอสถเครื่องบำบัดกิเลสได้อย่างดีวิเศษ

ธัมมปทัฏฐกถา หรือ **ธรรมบทอรรถกถา** เป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์ได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายพระคาถาธรรมบท โดยนำพุทธภาษิตมาเป็นหลัก แล้วนำเรื่องราวจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามาเป็นเรื่องประกอบเหตุอธิบายขยายความแห่งพระคาถาธรรมบทให้ชัดเจนกระจ่างยิ่งขึ้น แม้คณะสงฆ์ไทยก็นำพระคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานี้มาเป็นแบบเรียนประกอบการศึกษาในหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของคณะสงฆ์ไทย ในชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ.๖ มาเป็นเวลายาวนาน

หนังสือ **“ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑”** ชุดนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาอรรถกถาภาษาบาลี **๑. ยมกวคฺควณฺณนา** ๑๔ เรื่อง มี จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ เป็นต้น พร้อมทั้งคำแปลเป็นไทยโดยอรรถและพยัญชนะ เพื่อให้นักศึกษาหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา นักศึกษาหลักสูตรบาลีสนามหลวงชั้นประโยค ๑-๒, ป.ธ. ๔ และผู้สนใจ สามารถแปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลีได้อย่างถูกต้อง

ขอให้นักศึกษาและผู้สนใจทุกท่านจงตั้งใจศึกษาอย่างจริงจัง หมั่นฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ทั้งการอ่าน การเขียน การพูด การฟัง นำความรู้ไปใช้ ไปประพฤติปฏิบัติ และเทศนาสั่งสอนสืบต่อไป

และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านทั้งหลาย ขอให้ทุกท่านจงประสบความสำเร็จในการศึกษาพระศาสนา มีความสุขสวัสดีในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ และถึงความเจริญรุ่งเรืองในร่มเงาแห่งบวรพระพุทธศาสนาตลอดไป เทอญ.

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
เจ้าอาวาสวัดจากแดง
อาจารย์ใหญ่สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย

สารบัญ

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

ธมฺมปทฏฺฐกถา ธัมมปทัฏฐกถา ๕
ปณามคาถา คาถาแสดงความนอบน้อม ๕
๑. ยมกวคฺควณฺณนา ยมกวรรค วรรณนา ๘
๑. จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ. เรื่องพระจักขุปาลเถระ ๘
๒. มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุ. เรื่องมัฏฐกุณฑลี ๘๐
๓. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ. เรื่องพระติสสเถระ ๑๑๗
๔. กาลียกฺขินิยา อุปฺปตฺติวตฺถุ. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี ๑๔๐
๕. โกสมฺพิกวตฺถุ. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๑๖๔
๖. จูฬกาลมหากาลวตฺถุ. เรื่องจุลกาลและมหากาล ๒๐๑
๗. เทวทตฺตวตฺถุ. เรื่องพระเทวทัต ๒๓๑
๘. สญฺชยวตฺถุ. เรื่องสญชัย ๒๔๙
๙. นนฺทตฺเถรวตฺถุ. เรื่องพระนันทเถระ ๓๔๓
๑๐. จุนฺทสูกริกวตฺถุ. เรื่องนายจุนทสูกริก ๓๗๖
๑๑. ธมฺมิกอุปาสกวตฺถุ. เรื่องธัมมิกอุบาสก ๓๘๘
๑๒. เทวทตฺตวตฺถุ. เรื่องพระเทวทัต ๔๐๑
๑๓. สุมนาเทวีวตฺถุ. เรื่องนางสุมนาเทวี ๔๕๐
๑๔. เทฺวสหายกภิกฺขุวตฺถุ. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย ๔๖๑
บรรณานุกรม ๔๗๖
รายนามผู้บริจาคร่วมจัดพิมพ์ ๔๗๘

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

๑. ยมกวคฺควณฺณนา

นโม / ตสฺส ภควโต / อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ธัมมปทัฏฐกถา

ธมฺมปทฏฺฐกถา

อ.อรรถกถาแห่งพระธรรมบท[๑] (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

คาถาแสดงความนอบน้อม

ปณามคาถา

อ.คาถาอันแสดงซึ่งความนอบน้อม

---

[๑] **ธมฺมปทฏฺฐกถา** วาจาเป็นเครื่องอันท่านกล่าวเนื้อความแห่งหมวดแห่งธรรม, วาจาเป็นเครื่องอธิบายเนื้อความแห่งพระธรรมบท, อรรถกถาแห่งพระธรรมบท สำเร็จรูปมาจาก ธมฺมปท + อฏฺฐกถา ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ธมฺมปทานำ อฏฺฐกถา **ธมฺมปทฏฺฐกถา**. วาจาเป็นเครื่องอันท่านกล่าวเนื้อความแห่งหมวดแห่งธรรม ชื่อว่า ธัมมปทัฏฐกถา, คำว่า **ธมฺมปท** สำเร็จรูปมาจาก ธมฺม + ปท ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ธมฺมสฺส ปทำ **ธมฺมปทำ**. หมวดแห่งธรรม ชื่อว่า ธัมมปทะ (หมวดแห่งธรรม, หมวดธรรม, กลุ่มธรรม, ธรรมบท), คำว่า **อฏฺฐกถา** สำเร็จรูปมาจาก อฏฺฐ + กถ ธาตุ (กถเน = กล่าว) + อ ปัจจัย ในกรณสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺโถ กถิยติ เอตายาติ **อฏฺฐกถา**. (วาจาเป็นเครื่องอันท่านกล่าวแห่งเนื้อความ, คำอันอาจารย์อธิบายอรรถพระพุทธพจน์). **ธมฺมปทานี**ติ ธมฺมโกฏฺฐาสานิ. อนภิชฺฌา ธมฺมปทำ นาม อโลโภ วา อโลภสีเสน อธิคตชฺฌานวิปสฺสนามคฺคผลนิพฺพานานิ วา. อพฺยาปาโท ธมฺมปทำ นาม อโกโป วา เมตฺตาสีเสน อธิคตชฺฌานาทีนิ วา. สมฺมาสติ ธมฺมปทำ นาม สุปปฏฺฐิตสติ วา สติสีเสน อธิคตชฺฌานาทีนิ วา. สมฺมาสมาธิ ธมฺมปทำ นาม สมาปตฺติ วา อฏฺฐสมาปตฺติวเสน อธิคตชฺฌานวิปสฺสนามคฺคผลนิพฺพานานิ วา. ทสาสุภวเสน วา อธิคตชฺฌานาทีนิ อนภิชฺฌา ธมฺมปทำ. จตุพฺรหฺมวิหารวเสน อธิคตานิ. (ปาถิกวคฺคอฏฺฐกถา), **ธมฺมปทนฺ**ติ อตฺถสาธกำ ขนฺธาทิปฏิสัยุตฺตำ, “จตฺตาริมานิ ปริพฺพาชกา ธมฺมปทานิ. กตมานิ จตฺตาริ ? อนภิชฺฌา ปริพฺพาชกา ธมฺมปทำ, อพฺยาปาโท ปริพฺพาชกา ธมฺมปทำ, สมฺมาสติ ปริพฺพาชกา ธมฺมปทำ, สมฺมาสมาธิ ปริพฺพาชกา ธมฺมปท”นฺติ เอวำ วุตฺเตสุ จตูสุ ธมฺมปเทสุ เอกมฺปิ ธมฺมปทำ เสยฺโย. (ธมฺมปทอฏฺฐกถา), กถ กถเน. กเถติ, กถยติ. ธมฺมำ สากจฺฉติ. สากจฺฉา, กถา, ปริกถา, อฏฺฐกถา. ตตฺถ สากจฺฉตีติ สห กถยติ. อตฺโถ กถิยติ เอตายาติ อฏฺฐกถา, ตฺถการสฺส ฏฺฐการตฺตำ. ยาย’ตฺถมภิวณฺเณนฺติ, พฺยญฺชนตฺถปทานุคำ; นิทานวตฺถุสมฺพนฺธำ, เอสา อฏฺฐกถา มตา. “อฏฺฐกถา”ติ จ “อตฺถสำวณฺณนา”ติ จ นินฺนานากรณำ. (สทฺทนีติปฺปกรณำ ธาตุมาลา)

ข้าพเจ้าอันพระกุมารกัสสปเถระ ผู้ฝึกตนเรียบร้อยแล้ว ประพฤติสม่ำเสมอโดยปกติ มีจิตมั่นคง ใคร่ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า พระอรรถกถาอันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทอันงาม ที่พระศาสดาผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรมและมิใช่ธรรม มีบทคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว มีพระอัธยาศัยอันกำลังแห่งกรุณาให้อุตสาหะด้วยดีแล้ว ทรงอาศัยเหตุนั้น ๆ แสดงแล้ว เป็นเครื่องเจริญปีติปราโมทย์ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นคำที่สุขุมละเอียด นำสืบ ๆ กันมา ตั้งอยู่แล้วในตามพปัณณิทวีป โดยภาษาของชาวเกาะ ยังไม่ทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ ให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลาย ไฉนพระอรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้น จะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้ ดังนี้ อาราธนาโดยเคารพแล้ว จึงขอนมัสการพระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงสิริ ทรงแลเห็นที่สุดโลกได้ มีพระฤทธิ์รุ่งโรจน์ ทรงยังประทีป คือพระสัทธรรมให้รุ่งโรจน์ ในเมื่อโลกอันมืดคือโมหะใหญ่ปกคลุมแล้ว บูชาพระสัทธรรมแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และทำอัญชลีแด่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว จักกล่าวอรรถกถา อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทนั้นด้วยภาษาอื่นโดยอรรถไม่ให้เหลือเลย ละภาษานั้นและลำดับคำอันถึงพิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่ไพเราะ อธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลายที่ท่านยังมิได้อธิบายไว้แล้วในอรรถกถานั้นให้สิ้นเชิง นำมาซึ่งปีติปราโมทย์แห่งใจ อิงอาศัยอรรถและธรรมแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย

มหาโมหตโมนุทฺเธ โลเก โลกนฺตทสฺสินา
เยน สทฺธมฺมปชฺโชโต ชลิโต ชลิตินฺธินา.
ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา สมฺพุทฺธสฺส สิรีมโต
สทฺธมฺมญฺจสฺส ปูเชตฺวา กตฺวา สงฺฆสฺส จญฺชลึ.
“ตำ ตำ การณมาคมฺม ธมฺมาธมฺเมสุ โกวิโท
สมฺปนฺนสทฺธมฺมปโท สตฺถา ธมฺมปทำ สุภำ.
เทเสสิ กรุณาเวค- สมุสฺสาหิตมานโส
ยำ เว เทวมนุสฺสานำ ปีติปาโมชฺชวฑฺฒนำ.
ปรมฺปราภตา ตสฺส นิปุณา อตฺถวณฺณนา

ยา ตามฺพปณฺณิทีปมฺหิ ทีปภาสาย สณฺฐิตา.
น สาธยติ เสสานํ สตฺตานํ หิตสมฺปทํ
อปฺเปว นาม สาเธยฺย สพฺพโลกสฺส สา หิตํ.
อิติ อาสึสมาเนน ทนฺเตน สมจารินา
กุมารกสฺสเปนาหํ เถเรน ถิรเจตสา.
สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน สกฺกจฺจํ อภิยาจิโต
ตํ ภาสํ อติวิตฺถารํ คตญฺจ วจนกฺกมํ.
ปหายาโรปยิตฺวาน ตนฺตึ ภาสํ มโนรมํ
คาถานํ พฺยญฺชนปทํ ยํ ตตฺถ น วิภาวิตํ.
เกวลนฺตึ วิภาเวตฺวา เสสนฺตเมว อตฺถโต
ภาสนฺตเรน ภาสิสฺสํ อาวหนฺโต วิภาวินึ
มนโส ปีติปาโมชฺชํ อตฺถธมฺมูปนิสฺสิตนฺติ.

ว่า **อ.ข้าพจ้า** (ชื่อว่าพุทธโฆสาจารย์) อันพระกุมารกัสสปะ ผู้เถระ ผู้ฝึกแล้ว ผู้ประพฤติสม่ำเสมอโดยปกติ ผู้มีใจมั่นคง ผู้ใคร่เพื่ออันตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม ผู้หวังอยู่ ว่า “**อ.พระศาสดา** ผู้ทรงฉลาดในธรรมและสภาพมิใช่ธรรม ท. ผู้มีบทแห่งพระสัทธรรมอันถึงพร้อมแล้ว ผู้มีฉันทะอันมีในใจอันกำลังแห่งพระกรุณาให้อาจหาญขึ้นพร้อมแล้ว ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งเหตุ นั้น นั้น **ทรงแสดงแล้ว** ซึ่งพระธรรมบทอันงาม ใด แล อันยังปีติและปราโมทย์ให้เจริญ แก่เทวดาและมนุษย์ ท., **อ.กถาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความ** (แห่งพระธรรมบท) นั้น **ใด** อัน (อันอาจารย์) นำสืบ ๆ กันมาแล้ว อันละเอียด อันตั้งอยู่พร้อมแล้วโดยภาษาแห่งชาวเกาะ ในเกาะเป็นที่อยู่แห่งบุคคลผู้มีฝ่ามือแดง ยังความถึงพร้อมแห่งประโยชน์เกื้อกูล **ย่อม-** ไม่ **-ให้สำเร็จ** แก่สัตว์ ท. ผู้เหลือ, ชื่อแม้ฉะนี้ **(อ.กถาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความ) นั้น** ยังประโยชน์เกื้อกูล **พึงให้สำเร็จ** แก่โลกทั้งปวง ดังนี้ วิงวอนยิ่งแล้ว โดยเคารพ, นมัสการแล้ว ซึ่งพระบาท ท. (แห่ง-) **อ.ประทีปอันโพลงทั่วแล้วคือพระสัทธรรม** (อันพระสัมพุทธเจ้า) พระองค์ใด, ครั้นเมื่อโลกเป็นสภาพอันมืดคือโมหะใหญ่หุ้มห่อแล้ว (มีอยู่), ผู้ทรงเห็นซึ่งที่สุดแห่งโลกโดยปกติ ผู้มีพระฤทธิ์อันรุ่งเรืองแล้ว **ทรงให้รุ่งเรืองแล้ว** (-พระสัมพุทธเจ้า) พระองค์นั้น ผู้มีพระสิริ บูชาแล้ว ซึ่งพระสัทธรรม (ของพระสัมพุทธเจ้า) พระองค์นั้น ด้วย กระทำแล้ว ซึ่งอัญชลี แก่พระสงฆ์ ด้วย, ละแล้ว ซึ่งภาษา นั้น (ด้วย) ซึ่งลำดับแห่งคำ อันถึงแล้ว ซึ่งความพิสดารเกิน ด้วย ยกขึ้นแล้ว สู่ภาษา อันเป็นแบบแผน อันเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ, **อ.พยัญชนะและบท ใด** แห่งคาถา ท. (อันบัณฑิต) ไม่**ให้แจ่มแจ้งแล้ว** (ในพระธรรมบท) นั้น (ยังพยัญชนะและบท) นั้น ให้แจ่มแจ้งแล้ว สิ้นเชิง **จักกล่าว** (ซึ่งพระธรรมบท) นั้นนั่นเทียว มิให้เหลือด้วยภาษาอื่น โดยเนื้อความ นำมาอยู่ ซึ่งปีติและปราโมทย์ แห่งใจ อันเข้าไปอาศัยแล้วซึ่งอรรถและธรรม (แก่บัณฑิต ท.) ผู้ยังอรรถให้แจ่มแจ้ง ดังนี้.

๑. ยมกวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยเรื่องอันเป็นคู่ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ

๑. จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งพระจักขุปาละผู้เถระ[๑] (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

มีปุจฉาว่า พระธรรมเทศนานี้ว่า

> ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จ
> แล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี
> ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ดุจล้ออันหมุนไป
> ตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ ฉะนั้น ดังนี้

พระศาสดาตรัสแล้ว ณ ที่ไหน ?

---

[๑] **จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ** เรื่องแห่งพระจักขุปาละผู้เถระ สำเร็จรูปมาจาก จกฺขุปาลตฺเถร + วตฺถุ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขุปาลตฺเถรสส วตฺถุ **จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ**. เรื่องแห่งพระจักขุปาละผู้เถระ ชื่อว่าจักขุปาลัตเถรวัตถุ, คำว่า **จกฺขุปาลตฺเถร** = พระจักขุปาละผู้เถระ สำเร็จรูปมาจาก จกฺขุปาล + เถร วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส ซ้อน ตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขุปาโล จ โส เถโร จาติ **จกฺขุปาลตฺเถโร**. พระจักขุปาละ ด้วย พระจักขุปาละ นั้น เป็นพระเถระ ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จักขุปาลัตเถระ (พระจักขุปาละผู้เถระ), คำว่า **จกฺขุปาล** = ผู้รักษาซึ่งดวงตา สำเร็จรูปมาจาก จกฺขุ บทหน้า + ปาล ธาตุ (รกฺขเณ = รักษา) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขุ์ ปาเลตีติ **จกฺขุปาโล**. พระเถระใด ย่อมรักษา ซึ่งดวงตา เพราะเหตุนั้น พระเถระนั้น ชื่อว่า จักขุปาละ (ผู้รักษาซึ่งดวงตา), คำว่า **จกฺขุ** = ดวงตา, นัยน์ตา, ตา สำเร็จรูปมาจาก จกฺข ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = กล่าว, บอก) + ณุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขติ สมวิสมํ อาจิกฺขตีติ **จกฺขุ**. ย่อมบอก ซึ่งที่อันเสมอกันและไม่เสมอกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จักขุ (ดวงตาอันบอกที่เสมอกันและไม่เสมอกัน), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก จกฺข ธาตุ (อสฺสาทเน = ยินดี) + ณุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขติ รูปี อสฺสาเทตีติ **จกฺขุ**. ย่อมยินดี ซึ่งรูป (รูปารมณ์) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จักขุ (ดวงตาอันยินดีซึ่งรูป), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก จกฺข ธาตุ (วิภาวเน = แสดง) + ณุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขติ รูปี วิภาเวตีติ จกฺขุ. ย่อมแสดง ซึ่งรูปารมณ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จักขุ (ดวงตาอันแสดงซึ่งรูปารมณ์), อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า จกฺขติ ปสฺสตีติ **จกฺขุ**. ย่อมมองเห็น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า จักขุ (ดวงตาอันมองเห็น)

“มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกำว วหโต ปทนฺติ.

อยำ ธมฺมเทสนา กตฺถ ภาสิตา”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “อ.พระธรรมเทศนา นี้ ว่า

‘อ.ธรรม ท. มีใจเป็นสภาพถึงก่อน[๑] มีใจอันประเสริฐที่สุด[๒] อันสำเร็จแล้วด้วยใจ[๓], หากว่า (อ.บุคคล) มีใจ อัน- (อันโทษ ท.) -ประทุษร้ายแล้ว[๔] กล่าวอยู่ หรือ หรือว่า กระทำอยู่ ไซร้, อ.ทุกข์ ย่อมไปตาม[๕] (ซึ่งบุคคล) นั้น (เพราะทุจริตอันมีอย่าง ๓) นั้น เพียงดัง อ.ล้อ (หมุนไปตามอยู่) ซึ่งรอยเท้า (แห่งโคตัวเนื่องด้วยกำลัง) ตัวนำไปอยู่ (ซึ่งแอก)[๖]’ ดังนี้

(อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว (ในที่) ไหน” ดังนี้.

---

[๑] **มโนปุพฺพงฺคม** มีใจอันถึงก่อน, มีใจเป็นสภาพถึงก่อน, มีใจเป็นหัวหน้า, มีใจเป็นผู้นำ สำเร็จรูปมาจาก มน + ปุพฺพงฺคม ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส แปลง อ ของ มน ศัพท์ เป็น โอ มีรูปวิเคราะห์ว่า มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ **มโนปุพฺพงฺคมา**, ธมฺมา. ใจ อันถึงก่อน แห่งธรรม ท. เหล่านั่น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ธรรม ท. เหล่านั่น ชื่อว่า มโนปุพพังคมะ (มีใจอันถึงก่อน), คำว่า **มน** = สภาพอันรับรู้ซึ่งอารมณ์, ใจ สำเร็จรูปมาจาก มน ธาตุ (ญาเณ = รู้) ภู.ทิ. + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า มนติ อารมฺมณำ วิชานาตีติ **มโน**. สภาพใดย่อมรับรู้ ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า มนะ (สภาพอันรับรู้ซึ่งอารมณ์) อนิตถี มน ศัพท์ เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, คำว่า **ปุพฺพงฺคม** = อันถึงก่อน สำเร็จรูปมาจาก ปุพฺพ บทหน้า + คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) ภู. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ อโลปตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุพฺพำ คจฺฉตีติ **ปุพฺพงฺคโม**, มโน. ใจใด ย่อมถึง ก่อน เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปุพพังคมะ (อันถึงก่อน, เป็นผู้นำ, เป็นประธาน) ไม่ลบวิภัตติที่ ปุพฺพำ แปลงนิคคหิตเป็น งฺ

[๒] **มโนเสฏฺฐ** มีใจอันประเสริฐที่สุด, มีใจเป็นสภาพประเสริฐที่สุด, มีใจอันเจริญที่สุด, มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จรูปมาจาก มน + เสฏฺฐ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า มโน เสฏฺโฐ เอเตสนฺติ **มโนเสฏฺฐา**, ธมฺมา. ใจ อันประเสริฐที่สุด แห่งธรรม ท. เหล่านั่น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ธรรม ท. เหล่านั่น ชื่อว่า มโนเสฏฺฐะ (มีใจอันประเสริฐที่สุด), คำว่า **เสฏฺฐ** = อันบุคคลสรรเสริญที่สุด, อันประเสริฐที่สุด, อันเจริญที่สุด สำเร็จรูปมาจาก ปสตฺถ, วุฑฺฒ ศัพท์ + อิฏฺฐ ปัจจัย ในเสฏฺฐตัทธิต แปลง ปสตฺถ หรือ วุฑฺฒ ศัพท์ เป็น ส, ลบสระหน้า, วิการสระ อิ ที่ อิฏฺฐ เป็น เอ (อิยิฏฺเฐสุ ปสตฺถสฺส, วุฑฺฒสฺส จ โส, เสยฺโย, เสฏฺโฐ จ, “กฺวจาสวณฺณำ ลุตฺเต”ติ อิสฺเส. [อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา]), มีรูปวิเคราะห์ว่า อติสเยน ปสตฺโถติ **เสฏฺโฐ**. ใจ เป็นสภาพประเสริฐ โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เสฏฺฐะ (ประเสริฐโดยยิ่ง, ประเสริฐที่สุด) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า อติสเยน วุฑฺโฒติ **เสฏฺโฐ**. ใจ เป็นสภาพเจริญ โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เสฏฺฐะ (เจริญโดยยิ่ง, เจริญที่สุด), คำว่า **ปสตฺถ** = อันบุคคลสรรเสริญแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า สำส ธาตุ (กถนวุตฺติหึสาสุ = กล่าว, สรรเสริญ, เบียดเบียน) ภู. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง สฺต เป็น ตฺถ, ลบนิคคหิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ปสำสียิตฺถาติ **ปสตฺโถ**. ใจใด อันบุคคลสรรเสริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปสัตถะ (อันบุคคลสรรเสริญแล้ว) อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + สำส ธาตุ + ถ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปสำสียิตฺถาติ **ปสตฺโถ**. ใจใด อันบุคคลสรรเสริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปสัตถะ

[๓] **มโนมย** อันสำเร็จแล้วด้วยใจ สำเร็จรูปมาจาก มน ศัพท์ + มย ปัจจัย ในนิปผันนตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า มนโต นิปฺผนฺนา **มโนมยา**. ธรรม ท. อันสำเร็จแล้ว ด้วยใจ ชื่อว่า มโนมยะ (อันสำเร็จแล้วด้วยใจ)

[๔] **ปทุฏฺฐ** อันโทษประทุษร้ายแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + ทูส ธาตุ (นาเส = ประทุษร้าย, ทำลาย) จุ. + ต ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า โทเสหิ ปทูสียเตติ **ปทุฏโฐ**, มโน. ใจใด อันโทษ ท. ย่อมประทุษร้าย เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปทุฏฐะ (อันโทษประทุษร้าย) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + ทุส ธาตุ (อปฺปีติวิกเตสุ = เกลียดชัง - ไม่ยินดี - ไม่พอใจ และเปลี่ยนแปลง-แปรเปลี่ยน, พินาศไป, ทำลาย, ประทุษร้าย) ทิ. + ต ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า โทเสหิ ปทุสฺสตีติ **ปทุฏโฐ**, มโน. ใจใด อันโทษ ท. ย่อมประทุษร้าย เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปทุฏฐะ (อันโทษประทุษร้าย)

[๕] **อเนฺวติ** ย่อมติดตาม, ย่อมไปตาม สำเร็จรูปมาจาก อนุ บทหน้า + อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) ภู. + อ ปัจจัย + ติ วิภัตติ ลบ อ ปัจจัย, วุทธิ อิ เป็น เอ, คำว่า **อเนฺวติ** ต้องอ่านออกเสียงกล้ำว่า อัน-เนฺว-ติ ไม่ใช่อ่านออกเสียงว่า อัน-เว-ติ เพราะมี ว อักษรอยู่ท้าย (คำที่มีสังโยคต่างวรรคกัน และมี ย ร ว อักษรอยู่ท้าย ให้อ่านกล้ำ เช่น กลฺยาณ, จิตฺร, กตฺวา)

[๖] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ตโต (ติวิธทุจฺจริตโต) นำ (ปุคฺคลำ) ทุกฺขำ อเนฺวติ จกฺกำ อิว (ธุรำ) วหโต (พลิวทฺทสฺส) ปทำ (อนฺเวนฺตำ).**

วิสัชนาว่า พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี

“สาวตฺถิยํ”.

(อ.การแก้ ว่า) “(อ.พระธรรมเทศนา นี้ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว) ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี” (ดังนี้).

มีปุจฉา (เป็นลำดับไป) ว่า พระองค์ทรงปรารภใคร ?

“กํ อารพฺภา”ติ.

(อ.การถาม ว่า) “(อ.พระธรรมเทศนา นี้ อันพระศาสดา) ทรงปรารภ ซึ่งใคร (ตรัสแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี)” ดังนี้.

มีวิสัชนาว่า พระองค์ทรงปรารภพระจักขุปาลเถระ

“จกฺขุปาลตฺเถรํ”.

(อ.การแก้) ว่า “(อ.พระธรรมเทศนา นี้ อันพระศาสดา ทรงปรารภ) ซึ่งพระจักขุปาละผู้เถระ (ตรัสแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี)” ดังนี้.

กุฏุมพีทำพิธีขอบุตร

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถีมีกุฏุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก (แต่) ไม่มีบุตร

สาวตฺถิยํ กิร / มหาสุวณฺโณ นาม กุฏุมฺพิโก อโหสิ / อฑฺโฒ มหทฺธโน / มหาโภโค อปุตฺตโก.

ได้ยินว่า (อ.เศรษฐี) ชื่อว่ามหาสุวรรณ เป็นผู้มีขุมทรัพย์ เป็นผู้มั่งคั่ง[๑] เป็นผู้มีทรัพย์มาก เป็นผู้มีโภคะมาก เป็นผู้ไม่มีบุตร ได้มีแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

วันหนึ่งเขาไปสู่ท่าอาบน้ำ อาบเสร็จแล้ว กำลังกลับมา เห็นต้นไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรต้นหนึ่งมีกิ่งสมบูรณ์ ในระหว่างทาง

โส เอกทิวสํ / นฺหานติตฺถํ คนฺตฺวา / นหาตฺวา อาคจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค / สมฺปนฺนสาขํ เอกํ วนปฺปตึ ทิสฺวา

ในวันหนึ่ง (อ.เศรษฐี) นั้น ไปแล้ว สู่ท่าเป็นที่อาบ อาบแล้ว มาอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งต้นไม้อันเป็นเจ้าแห่งป่า ต้นหนึ่ง มีกิ่งอันถึงพร้อมแล้ว ในระหว่างแห่งหนทาง

คิดว่า ต้นไม้นี้จักมีเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงอยู่ ดังนี้แล้ว

“อยํ / มเหสกฺขาย เทวตาย ปริคฺคหิโต ภวิสฺสตี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.ต้นไม้) นี้ เป็นต้นไม้- อันเทวดา ผู้มีศักดิ์ใหญ่ -ถือเอารอบแล้ว จักเป็น” ดังนี้

---

[๑] **อฑฺโฒ** ผู้มั่งคั่ง, ผู้ร่ำรวย สำเร็จรูปมาจาก อา บทหน้า + เฌ ธาตุ (จินฺตายํ = คิด) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ฌ เป็น ฒ, ซ้อน ฑ, รัสสะ อา เป็น อ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ธนํ อชฺฌายตีติ **อฑฺโฒ**. บุคคลใด ย่อมครอบครอง ซึ่งทรัพย์ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อัฑฒะ (ผู้ครอบครองทรัพย์) อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า อาภุโส ธนํ ฌายติ จินฺเตตีติ **อฑฺโฒ**. อ.บุคคลใด ย่อมคิดถึง ซึ่งทรัพย์ อย่างยิ่ง เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อัฑฒะ (ผู้คิดถึงซึ่งทรัพย์อย่างยิ่ง, ผู้คิดถึงแต่ทรัพย์อย่างเดียว)

จึงให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้นั้นให้สะอาดแล้ว ให้วงรั้ว เกลี่ยทราย ยกธงชัยและธงปฏากขึ้นแต่งต้นไม้เจ้าไพรแล้ว

ตสฺส เหฏฺฐาภาคํ โสธาเปตฺวา / ปาการปริกฺเขปํ การาเปตฺวา / วาลุกํ โอกิราเปตฺวา / ธชปฏากา อุสฺสาเปตฺวา / วนปฺปตึ อลงฺกริตฺวา

(ยังบุคคล) ให้ชำระแล้ว ซึ่งส่วนในภายใต้ (แห่งต้นไม้) นั้น (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งเครื่องล้อมคือกำแพง (ยังบุคคล) ให้เกลี่ยลงแล้ว ซึ่งทราย (ยังบุคคล) ให้ยกขึ้นแล้ว ซึ่งธงชัยและธงแผ่นผ้าประดับแล้ว ซึ่งต้นไม้อันเป็นเจ้าแห่งป่า

ทำความปรารถนาว่า ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่แก่ท่าน ดังนี้แล้วหลีกไป

“ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลภิตฺวา / ตุมฺหากํ มหาสกฺการํ กริสฺสามี”ติ / ปตฺถนํ กตฺวา ปกฺกามิ.

กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนา ว่า “อ.ข้าพเจ้า ได้แล้ว ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา จักกระทำซึ่งสักการะอันใหญ่ แก่ท่าน” ดังนี้ หลีกไปแล้ว.

กุฏุมพีได้บุตรสองคน

ในกาลเป็นลำดับมา ภรรยาของเศรษฐีก็ตั้งครรภ์

อถสฺส ภริยาย กุจฺฉิยํ / คพฺโภ ปติฏฺฐาสิ.

ครั้งนั้น อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในท้อง ของภรรยา (ของเศรษฐี) นั้น.

ท่านก็ให้พิธีครรภ์บริหารแก่นาง

โส / ตสฺสา คพฺภปริหารมทาสิ.

(อ.เศรษฐี) นั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งวัตถุเป็นเครื่องบริหารซึ่งครรภ์ (แก่ภรรยา) นั้น.

ครั้นล่วง ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรคนหนึ่ง

สา / ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิ.

(อ.ภรรยา) นั้น คลอดแล้ว ซึ่งบุตร โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๑๐.

เศรษฐีขนานนามแห่งบุตรนั้นว่า ปาละ เพราะเหตุทารกนั้น ตนอาศัยไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว

เสฏฺฐี / อตฺตนา ปาลิตํ / วนปฺปตึ นิสฺสาย ลทฺธตฺตา / ตสฺส “ปาโล”ติ นามํ อกาสิ.

อ.เศรษฐี ได้กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.ปาละ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อ (ของบุตร) นั้น เพราะความที่-(แห่งบุตร นั้น) -เป็นผู้- อันตน อาศัย- ซึ่งต้นไม้อันเป็นเจ้าแห่งป่า อัน- อันตน -รักษาแล้ว -แล้ว -จึงได้แล้ว.

ในกาลเป็นส่วนอื่น เศรษฐีนั้นได้บุตรอีกคนหนึ่ง

อปรภาเค / อญฺญํ ปุตฺตํ ลภิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.เศรษฐี นั้น) ได้แล้ว ซึ่งบุตร อื่น.

ขนานนามว่า จุลปาละ ขนานนามบุตรคนแรกว่า มหาปาละ

ตสฺส “จุลฺลปาโล”ติ นามํ กตฺวา / อิตรสฺส “มหาปาโล”ติ นามํ อกาสิ.

(อ.เศรษฐี นั้น) กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.จุลปาละ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อ (ของบุตร) นั้น ได้กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.มหาปาละ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อ (ของบุตร) นอกนี้.

มารดาบิดาผูกบุตรทั้ง ๒ นั้น ผู้เจริญวัยแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน

เต วยปฺปตฺเต / ฆรพนฺธเนน พนฺธึสุ.

(อ.มารดาและบิดา ท.) ผูกแล้ว (ซึ่งบุตร ท.) เหล่านั้น ผู้ถึงแล้วซึ่งวัย ด้วยเครื่องผูกคือเรือน.

ในกาลเป็นส่วนอื่น มารดาบิดาได้ทำกาละแล้ว

อปรภาเค / มาตาปิตโร กาลมกํสุ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.มารดาและบิดา ท. ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ.

พวกญาติก็แบ่งโภคะทั้งหมดจำเพาะแก่สองเศรษฐีบุตร

สพฺพํ โภคํ / ทฺวินฺนเมว วิวเรสุ.

(อ.ญาติ ท.) แบ่งแล้ว ซึ่งโภคะ ทั้งปวง (แก่บุตร ท.) ๒ นั่นเทียว.

พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา

ในสมัยนั้น พระศาสดาทรงประกาศพระบวรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับ

ตสฺมึ สมเย สตฺถา / ปวตฺติตวรธมฺมจกฺโก / อนุปุพฺเพน คนฺตฺวา

ในสมัย นั้น อ.พระศาสดา ผู้มีจักรคือธรรมอันประเสริฐอันให้เป็นไปทั่วแล้ว เสด็จไปแล้วโดยลำดับ

ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี บริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โกฏิ สร้างถวาย ทรงสั่งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และในทางนิพพาน

อนาถปิณฺฑิเกน มหาเสฏฺฐินา / จตุปณฺณาสโกฏิธนํ วิสฺสชฺเชตฺวา / การิเต เชตวน-มหาวิหาเร วิหรติ / มหาชนํ สคฺคมคฺเค จ / โมกฺขมคฺเค จ ปติฏฺฐาปยมาโน.

ย่อมประทับอยู่ ในมหาวิหารชื่อว่าเชตวัน อัน- อันมหาเศรษฐี ชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ สละ- ซึ่งทรัพย์มีโกฏิ ๕๔ เป็นประมาณ -แล้ว -จึง (ยังนายช่าง) ให้กระทำแล้ว ทรงยังมหาชน ให้ตั้งอยู่ เฉพาะอยู่ ในหนทางแห่งสวรรค์ ด้วย ในหนทางแห่งธรรมอันเป็นเครื่องพ้น ด้วย.

แท้จริง พระตถาคตเสด็จอยู่จำพรรษาเพียงพรรษาเดียว ในนิโครธมหาวิหาร ที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระมารดา ๘ หมื่นตระกูล ฝ่ายพระบิดา ๘ หมื่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสร้างถวาย

ตถาคโต หิ / มาติปกฺขโต อสีติยา / ปิติปกฺขโต อสีติยาติ / เทฺวอสีติญาติกุลสหสฺเสหิ / การิเต นิโครฺธมหาวิหาเร / เอกเมว วสฺสาวาสํ วสิ,

จริงอยู่ อ.พระตถาคต ประทับอยู่แล้ว ตลอดการอยู่ในฤดูฝน หนึ่งนั่นเทียว ในมหาวิหารชื่อว่านิโครธ อัน- อันพันแห่งตระกูลแห่งพระญาติ ๘๐ สองหน ท. คือ (อันพันแห่งตระกูลแห่งพระญาติ ท. ๘๐ จากฝ่ายแห่งพระมารดา อันพันแห่งตระกูลแห่งพระญาติ ท. ๘๐ จากฝ่ายแห่งพระบิดา (ยังนายช่าง) -ให้กระทำแล้ว

เสด็จอยู่จำพรรษา ณ เชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ๑๙ พรรษา

อนาถปิณฺฑิเกน การิเต / เชตวนมหาวิหาเร เอกูนวีสติ,

(ประทับอยู่แล้ว ตลอดการอยู่ในฤดูฝน ท.) ๒๐ อันหย่อนด้วย ๑ (๑๙) ในมหาวิหารชื่อว่าเชตวัน อัน- อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ (ยังนายช่าง) -ให้กระทำแล้ว,

เสด็จจำพรรษา ณ บุพพาราม ที่นางวิสาขามหาอุบาสิกาบริจาคทรัพย์นับได้ ๒๗ โกฏิ สร้างถวาย ๖ พรรษา เสด็จอยู่จำพรรษาอาศัยกรุงสาวัตถี (เป็นโคจรคาม) ถึง ๒๕ พรรษา เพราะทรงอาศัยความที่ตระกูลทั้ง ๒ เป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม ด้วยประการฉะนี้

วิสาขาย สตฺตวีสติโกฏิธนปริจฺจาเคน การิเต / ปุพฺพารามे ฉ วสฺสาวาเสติ / ทฺวินฺนํ กุลานํ คุณมหตฺตตฺ ปฏิจฺจ / สาวตฺถึ นิสฺสาย / ปญฺจวีสติ วสฺสาวาเส วสิ.

(ประทับอยู่แล้ว) ตลอดการอยู่ในฤดูฝน ท. ๖ ในวิหารชื่อว่าบุพพาราม อัน- อันนางวิสาขา (ยังนายช่าง) -ให้กระทำแล้ว ด้วยการบริจาคซึ่งทรัพย์มีโกฏิ ๒๗ เป็นประมาณ ทรงอาศัย ซึ่งพระนครชื่อว่าสาวัตถี ประทับอยู่แล้ว ตลอดการอยู่ในฤดูฝน ท. ๒๕ เพราะทรงอาศัย ซึ่งความที่- แห่งตระกูล ท. ๒ -เป็นตระกูลมีคุณใหญ่ ด้วยประการฉะนี้.

ผู้บำรุงภิกษุสามเณร

ทั้งท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ทั้งวิสาขามหาอุบาสิกา ย่อมไปสู่ที่อุปัฏฐากพระตถาคต วันละ ๒ ครั้ง เป็นประจำ

อนาถปิณฺฑิโกปิ / วิสาขาปิ มหาอุปาสิกา / นิพทฺธं ทิวสสฺส เทฺว วาเร / ตถาคตสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺติ.

อ.มหาเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ก็ดี อ.มหาอุบาสิกา ชื่อว่าวิสาขา ก็ดี ย่อมไป สู่ที่เป็นที่บำรุง ซึ่งพระตถาคต สิ้นวาระ ท. ๒ แห่งวัน เนืองนิตย์.

ก็เมื่อไปไม่เคยมีมือเปล่าไปด้วยคิดเกรงว่า ภิกษุหนุ่มและสามเณรจักแลดูมือตน

คจฺฉนฺตา จ / “ทหรสามเณรา / โน หตฺเถ โอโลเกสฺสนฺตี”ติ / ตุจฺฉหตฺถา น คตปุพฺพา.

ก็ (อ.ชน ท. ๒ เหล่านั้น) เมื่อไป เป็นผู้- มีมืออันเปล่า -ไปแล้วในกาลก่อน (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. จักแลดู ซึ่งมือ ท. ของเรา ท.” ดังนี้ (ย่อมเป็น) หามิได้.

เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป

ปุเรภตฺตํ คจฺฉนฺตา / ขาทนียาทีนิ คาหาเปตฺวา คจฺฉนฺติ,

(อ.ชน ท. ๒ เหล่านั้น) เมื่อไป ในกาลก่อนแห่งภัตร (ยังบุคคล) ให้ถือเอาแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยวเป็นต้น ย่อมไป,

เมื่อไปหลังเวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือเภสัช ๕[๑] และน้ำปานะ ๘[๒] อย่าง แล้วจึงไป

ปจฺฉาภตฺตํ / ปญฺจ เภสชฺชานิ / อฏฺฐ จ ปานานิ.

(เมื่อไป) ในกาลภายหลังแห่งภัตร (ยังบุคคล ให้ถือเอาแล้ว) ซึ่งเภสัช ท. ๕ ด้วย ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ท. ๘ ด้วย (ย่อมไป).

และในเคหสถานแห่งท่านทั้ง ๒ นั้น เขาแต่งอาสนะไว้เพื่อภิกษุแห่งละ ๒ พันรูป เป็นนิตยกาล

นิเวสเนสุ ปน / เตสํ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขุสหสฺสานํ / นิจฺจํ ปญฺญตฺตาเนวาสนานิ โหนฺติ.

อนึ่ง อ.อาสนะ ท. เป็นอาสนะ- (อันบุคคล) -ปูลาดแล้วนั่นเทียว เนืองนิตย์ เพื่อพันแห่งภิกษุ ท. ๒ ๆ ในที่เป็นที่อยู่ ท. (ของชน ท. ๒) เหล่านั้น ย่อมเป็น.

พระภิกษุรูปใดปรารถนาของสิ่งใด จะเป็นข้าวน้ำหรือเภสัช ของนั้นก็สำเร็จแก่พระภิกษุรูปนั้นสมปรารถนา

อนฺนปานเภสชฺเชสุ / โย ยํ อิจฺฉติ, / ตสฺส ตํ ยถิจฺฉิตเมว สมฺปชฺชติ.

(อ.ภิกษุ) ใด ย่อมปรารถนา (ซึ่ง-) ในข้าวและน้ำอันบุคคลพึงดื่มและเภสัช ท. หนา (-วัตถุ) ใด, (อ.วัตถุ) นั้น อัน- (อันตน) -ปรารถนาแล้วใด ๆ[๓] ย่อมถึงพร้อม (แก่ภิกษุ) นั้น.

เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา

ในท่านทั้ง ๒ นั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหากะพระศาสดาจนวันเดียว

เตสุ อนาถปิณฺฑิเกน / เอกเมว ทิวสํ / สตฺถารํ ปญฺโห น ปุจฺฉิตปุพฺโพ.

---

๑ **เภสัช ๕** คือ เนยใส ๑ เนยข้น ๑ น้ำมัน ๑ น้ำผึ้ง ๑ น้ำอ้อย ๑. อิมานิ โข ปญฺจ เภสชฺชานิ, เสยฺยถิทํ สปฺปิ, นวนีตํ, เตลํ, มธุ, ผาณิตํ. (มหาวคฺคปาฬิ)

๒ **น้ำปานะ ๘** คือ น้ำมะม่วง ๑ น้ำชมพู่หรือน้ำหว้า ๑ น้ำกล้วยมีเมล็ด ๑ น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด ๑ น้ำมะซาง ๑ น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น ๑ น้ำเหง้าอุบล ๑ น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่ ๑. อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อฏฺฐ ปานานิ อมฺพปานํ ชมฺพุปานํ โจจปานํ โมจปานํ มธูกปานํ มุทฺทิกปานํ สาลูกปานํ ผารุสกปานนฺ. (มหาวคฺคปาฬิ)

๓ **ยถิจฺฉิตํ** สมควร (แก่วัตถุ) อันอันตนปรารถนาแล้ว, (วัตถุ) อันอันตนปรารถนาแล้วใด ๆ, (วัตถุ) อันอันตนปรารถนาแล้วทุก ๆ อย่าง, (วัตถุ) ทุก ๆ อย่างอันอันตนปรารถนาแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + อิจฺฉิต นิปาตปุพพกะ อัพพยีภาวสมาส ยถา ศัพท์ มีอรรถว่า อนุรูป (สมควร) มีรูปวิเคราะห์ว่า อิจฺฉิตสฺส (วตฺถุสฺส) อนุรูปํ **ยถิจฺฉิตํ**. สมควร (แก่วัตถุ) อันอันตนปรารถนาแล้ว ชื่อว่า ยถิจฺฉิตะ (สมควรแก่วัตถุที่ปรารถนา), **อีกนัยหนึ่ง** ยถา ศัพท์ มีอรรถ วิจฉา (การประกอบซ้ำ ๆ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ยํ ยํ อิจฺฉิตํ **ยถิจฺฉิตํ**. (วัตถุ) อันอันตนปรารถนาแล้ว ใด ๆ ชื่อว่า ยถิจฺฉิตะ (ทุก ๆ อย่างที่ปรารถนา). คำว่า **อิจฺฉิต** = อันตนปรารถนาแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อิสุ ธาตุ (อิจฺฉายํ = ปรารถนา) + อิ อาคม + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง สฺ เป็น จฺฉ มีรูปวิเคราะห์ว่า เอสียิตฺถาติ **อิจฺฉิตํ**, วตฺถุ. วัตถุใด อันตนปรารถนาแล้ว เพราะเหตุนั้น วัตถุนั้น ชื่อว่า อิจฺฉิตะ (อันตนปรารถนาแล้ว)

อ.ปัญหา เป็นปัญหา- อัน- (ในชน ท. ๒) เหล่านั้นหนา -เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ไม่ -ทูลถามแล้วในกาลก่อน[๑] กะพระศาสดา ในวัน หนึ่งนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

ได้ยินว่า ท่านคิดว่า พระตถาคตเป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เราด้วยทรงพระดำริว่า คหบดีมีอุปการะแก่เรามาก ดังนี้ จะทรงลำบาก แล้วไม่ทูลถามปัญหาด้วยความรักในพระศาสดาเป็นอย่างยิ่ง

โส กิร / “ตถาคโต พุทฺธสุขุมาโล ขตฺติยสุขุมาโล / ‘พหูปกาโร เม คหปตี’ติ / มยฺหํ ธมฺมํ เทเสนฺโต กิลเมยฺยา”ติ / สตฺถริ อธิมตฺตสิเนเหน / ปญฺหํ น ปุจฺฉติ.

ได้ยินว่า (อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.พระตถาคต เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน (เป็น) เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม แก่เรา (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า ‘อ.คหบดี เป็นผู้มีอุปการะมาก แก่เรา (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ พึงทรงลำบาก” ดังนี้ ย่อมไม่ทูลถาม ซึ่งปัญหา เพราะความรักอันมีประมาณยิ่ง ในพระศาสดา.

ฝ่ายพระศาสดา พอเศรษฐีนั่งแล้ว

สตฺถา ปน, / ตสฺมึ นิสินฺนมตฺเตเยว,

ส่วนว่า อ.พระศาสดา, (ครั้นเมื่อเศรษฐี) นั้น เป็นผู้สักว่านั่งแล้วนั่นเทียว[๒] (มีอยู่),

ทรงดำริว่า เศรษฐีผู้นี้รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา

“อยํ เสฏฺฐิ มํ ฯเปฯ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขตี”ติ

“อยํ เสฏฺฐิ / มํ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขติ,

ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.เศรษฐี นี้ ย่อมรักษา ซึ่งเรา ในฐานะอัน- (อันบุคคล) -ไม่พึงรักษา,

เพราะว่า เราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับประดาแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว ชำแหละเนื้อหัวใจของเราแล้ว สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของเราแล้ว เมื่อบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยกับแสนกัป ก็บำเพ็ญแล้วเพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น

---

[๑] **ปุจฺฉิตปุพฺโพ** (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ทูลถามแล้วในกาลก่อน, (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) เคยทูลถามแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ปุจฺฉิต + ปุพฺพ อยุตตัตถสมาส กัมมธารยสมาสโดยอ้อม (ตามมติปทรูปสิทธิปกรณ์) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุจฺฉิโต ปุพฺพนฺติ **ปุจฺฉิตปุพฺโพ**, ปญฺโห. ปัญหา (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ทูลถามแล้ว ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุจฺฉิตปุพฺพะ (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะทูลถามแล้วในกาลก่อน), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ปุพฺพ + ปุจฺฉิต สัตตมีตัปปุริสสมาส สลับบทหน้าและบทหลัง เรียกว่า ทุราชานมัคคตัปปุริสสมาส = สมาสที่มีหนทางอันรู้ได้ยาก (ตามมติสัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุพฺเพ ปุจฺฉิโต **ปุจฺฉิตปุพฺโพ**. ปัญหา (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ทูลถามแล้ว ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุจฺฉิตปุพฺพะ, คำว่า **ปุจฺฉิต** = (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ทูลถามแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ปุจฺฉ ธาตุ (ปุจฺฉเน = ถาม) + อิ อาคม + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อปุจฺฉียิตฺถาติ **ปุจฺฉิโต**, ปญฺโห. ปัญหาใด (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ได้ทูลถามแล้ว เพราะเหตุนั้น ปัญหานั้น ชื่อว่า ปุจฺฉิตะ (อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะทูลถามแล้ว)

[๒] **นิสินฺนมตฺต** ผู้สักว่านั่งแล้ว, ผู้เพียงนั่งแล้ว สำเร็จรูปมาจาก นิสินฺน + มตฺต อวธารณบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นิสินฺโน เอว มตฺโต **นิสินฺนมตฺโต**. (เศรษฐี) ผู้สักว่านั่งแล้ว ชื่อว่า นิสินนมัตตะ โดยทั่วไปคำว่า มตฺต กล่าวอวรรถ ๒ ประการ คือ อวธารณะ (ห้าม = สักว่า, เพียง) และสามัญญะ (ทั่วไป) นามมตฺตวเสน วาติ “สงฺฆาทิเสสาปตฺติโย”ติ เอวํ นามสฺเสว วเสน วา. เอตฺถ หิ มตฺตสทฺโท อวธารณตฺโถ, เตน วตฺถุ นิวตฺเตติ. (ปาจิตฺยาทิโยชนาปาฬิ), สวิทหนมตฺตสฺสาติ สญฺญาเจตนาวิตกฺกสงฺขาตสฺส สพฺพสฺส สวิทหนสฺส. สามญฺญตฺโถ เหตฺถ มตฺตสทฺโท “พฺราหฺมณมตฺตํ โภเชตี”ติอาทีสุ วิย. (กงฺขาวิตรณีปุราณฏีกา)

อหำ หิ / กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ / อลงฺกตปฺปฏิยตฺตำ อตฺตโน สีสำ ฉินฺทิตฺวา / อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา / หทยมำสำ อุพฺพฏฺเฏตฺวา / ปาณสมำ ปุตฺตทารำ ปริจฺจชิตฺวา / ปารมิโย / ปูเรนฺโต ปเรสำ ธมฺมเทสนตฺถเมว ปูเรสึ.

เพราะว่า อ.เรา ตัดแล้ว ซึ่งศีรษะ ของตน อัน- (อันเรา) ทั้งประดับแล้วทั้งตกแต่งแล้ว ควักขึ้นแล้ว ซึ่งนัยน์ตา ท. ยังเนื้อแห่งหทัย ให้เพิกขึ้นแล้ว บริจาคแล้ว ซึ่งบุตรและทาระ ผู้เสมอด้วยลมปราณ ยังบารมี ท. เมื่อให้เต็ม สิ้นอสงไขย ท. ๔ อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป (ยังบารมี ท.) ให้เต็มแล้ว เพื่ออันแสดงซึ่งธรรมนั่นเทียว (แก่ชน ท.) เหล่าอื่น,

เศรษฐีนี่รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา ดังนี้แล้ว

เอส มำ อรกฺขิตพฺพฏฺฐาเน รกฺขตี”ติ

(อ.เศรษฐี) นั่น ย่อมรักษา ซึ่งเรา ในฐานะอัน- (อันบุคคล) -ไม่พึงรักษา” ดังนี้

ก็ตรัสพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่งเสมอ

เอกำ ธมฺมเทสนำ กเถสิเยว.

ตรัสแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระธรรมเทศนา กัณฑ์หนึ่ง.

ชาวสาวัตถีไปฟังธรรม

ครั้งนั้น ในกรุงสาวัตถีมีคนอยู่ ๗ โกฏิ

ตทา สาวตฺถิยำ / สตฺต มนุสฺสโกฏิโย วสนฺติ.

ในกาลนั้น อ.โกฏิแห่งมนุษย์ ท. ๗ ย่อมอยู่ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

ในคนหมู่นั้น คนได้ฟังธรรมกถาของพระศาสดาแล้ว เกิดเป็นอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิ ยังเป็นปุถุชนอยู่ประมาณ ๒ โกฏิ

เตสุ สตฺถุ ธมฺมกถำ สุตฺวา / ปญฺจโกฏิมตฺตา มนุสฺสา / อริยสาวกา ชาตา, / เทฺวโกฏิมตฺตา ปุถุชฺชนา.

อ.- (ในมนุษย์ ท.) เหล่านั้นหนา -มนุษย์ ท. ผู้มีโกฏิ ๕ เป็นประมาณ ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ของพระศาสดา เป็นอริยสาวก เกิดแล้ว, (อ.มนุษย์ ท.) ผู้มีโกฏิ ๒ เป็นประมาณ (ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ของพระศาสดา) เป็นปุถุชน (เกิดแล้ว).

ในคนเหล่านั้น กิจของพระอริยสาวกมีเพียง ๒ อย่าง เท่านั้น

เตสุ อริยสาวกานำ / เทฺวเยว กิจฺจานิ อเหสุ:

อ.กิจ ท. ๒ นั่นเทียว ได้มีแล้ว แก่- (ในอริยสาวกและปุถุชน ท.) เหล่านั้นหนา -อริยสาวก ท.:

คือ ก่อนเวลาฉันอาหาร ท่านถวายทาน

ปุเรภตฺตำ ทานำ เทนฺติ,

อ.อริยสาวก ท. ย่อมให้ ซึ่งทาน ในกาลก่อนแห่งภัตร,

หลังเวลาฉันอาหาร ท่านมีมือถือเครื่องสักการบูชามีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ใช้คนให้ถือไทยธรรมมีผ้าเภสัชและน้ำปานะเป็นต้น ไปเพื่อต้องการฟังธรรม

ปจฺฉาภตฺตํ คนฺธมาลาทิหตฺถา / วตฺถเภสชฺชปานกาทึ คาหาเปตฺวา / ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺติ.

(อ.อริยสาวก ท.) ผู้มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ (ยังบุคคล) ให้ถือเอาแล้ว (ซึ่งวัตถุ) มีผ้าและเภสัชและน้ำอันบุคคลพึงดื่มเป็นต้น ย่อมไป เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม ในกาลภายหลังแห่งภัตร.

มหาปาละตามไปฟังธรรม

ภายหลังวันหนึ่ง กุฏุมพีมหาปาละเห็นหมู่อริยสาวก มีมือถือเครื่องสักการบูชามีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไปสู่วิหาร

อเถกทิวสํ มหาปาโล / อริยสาวเก คนฺธมาลาทิหตฺเถ / วิหารํ คจฺฉนฺเต ทิสฺวา,

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ เห็นแล้ว ซึ่งอริยสาวก ท. ผู้มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ ผู้ไปอยู่ สู่วิหาร,

จึงถามว่า มหาชนหมู่นี้ไปไหนกัน ?

“อยํ มหาชโน / กุหึ คจฺฉตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ถามแล้ว ว่า “อ.มหาชน นี้ จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้,

ครั้นได้ยินว่า ไปฟังธรรม

“ธมฺมสฺสวนายา”ติ สุตฺวา,

ฟังแล้ว ว่า “(อ.มหาชน นี้ จะไป) เพื่ออันฟังซึ่งธรรม” ดังนี้,

ก็คิดว่า เราก็จักไปบ้าง ครั้นไปถึง ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ข้างท้ายประชุมชน

“อหมฺปิ คมิสฺสามี”ติ, / คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / ปริสปริยนฺเต นิสีทิ.

คิดแล้ว ว่า “แม้ อ.เรา จักไป” ดังนี้, ไปแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สุดท้ายแห่งบริษัท.

ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรม ทรงตรวจดูอุปนิสัยแห่งคุณ มีสรณะ ศีล และบรรพชาเป็นต้น (ก่อน) แล้วจึงทรงแสดงธรรมตามอำนาจอัธยาศัย

พุทฺธา จ นาม ธมฺมํ เทเสนฺตา, / สรณสีลปพฺพชฺชาทีนํ อุปนิสฺสยํ โอโลเกตฺวา / อชฺฌาสย-วเสน ธมฺมํ เทเสนฺติ;

จริงอยู่ ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม, ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งอุปนิสัย (แห่งคุณ ท.) มีสรณะและศีลและบรรพชาเป็นต้น ย่อมทรงแสดง ซึ่งธรรม ด้วยอำนาจแห่งอัธยาศัย,

อนุปุพพีกถา ๕

เหตุนั้น วันนั้นพระศาสดาทรงตรวจดูอุปนิสัยของกุฏุมพีมหาปาละแล้ว เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ตรัสอนุปุพพีกถา

ตสฺมา ตํ ทิวสํ / สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยํ โอโลเกตฺวา / ธมฺมํ เทเสนฺโต อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ.

เพราะเหตุนั้น ในวัน นั้น อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งอุปนิสัย (ของกุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ) นั้น เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าวโดยลำดับ[๑].

คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมอง ของกาม ทั้งหลาย และอานิสงส์ในเนกขัมมะ (ความออกจากกาม)

เสยฺยถีทํ ?

(อ.อันถาม ว่า) “(อ.วาจาอันบุคคลพึงกล่าวโดยลำดับ นั้น) เป็นไฉน (ย่อมเป็น)” (ดังนี้)[๒].

ทานกถํ / สีลกถํ / สคฺคกถํ / กามานํ อาทีนวํ / โอการํ / สงฺกิเลสํ / เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ.

(อ.อันแก้ ว่า) “(อ.พระศาสดา) ทรงประกาศแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งทาน ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งศีล ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งสวรรค์ ซึ่งโทษ อันต่ำช้า อันเศร้าหมองพร้อม แห่งกาม ท. ซึ่งอานิสงส์ ในการออกบวช” (ดังนี้).

---

๑ **อนุปุพฺพีกถา, อนุปุพฺพิกถา** วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันสมควรแก่เบื้องหน้า, วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันเป็นลำดับ, วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ. อนุปุพฺพี + กถา วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส รัสสะ อี เป็น อิ มีรูปวิเคราะห์ว่า อนุปุพฺพี จ สา กถา จาติ **อนุปุพฺพิกถา**. อันสมควรแก่เบื้องหน้า ด้วย อันสมควรแก่เบื้องหน้านั้น เป็นวาจาอันบุคคลพึงกล่าว ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อนุปุพพิกถา (วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันสมควรแก่เบื้องหน้า), คำว่า **อนุปุพฺพี** = อันสมควรแก่เบื้องหน้า, เรียง, ลำดับ, ขั้นตอน สำเร็จรูปมาจาก ปุพพ + อนุ + อี อิตถีปัจจัย อมาทิปรตัปปุริสสมาส เป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์, คำว่า **กถา** = วาจาอันบุคคลพึงกล่าว สำเร็จรูปมาจาก กถ ธาตุ (กถเน = กล่าว) + อ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กเถตพฺพาติ **กถา**. วาจาใด อันบุคคลพึงกล่าว เพราะเหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า กถา (วาจาอันบุคคลพึงกล่าว), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก อนุปุพฺพ บทหน้า + กถ ธาตุ + อ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อนุปุพฺเพน กเถตพฺพาติ **อนุปุพฺพีกถา**. วาจาใด อันบุคคลพึงกล่าว ตามลำดับ เพราะเหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า อนุปุพพีกถา (วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ) อนุปุพพิกถนฺติ ทานาทิกถํ. สา หิ อนุปุพฺเพน กเถตพฺพตฺตา “อนุปุพฺพิกถา”ติ วุจฺจติ. (สคาถาวคฺคฏีกา)

๒ พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **“(สา อนุปุพฺพีกถา) เสยฺยถีทํ = กตมา (โหติ.)” (อิติ ปุจฺฉา).** ฉบับไทยบางฉบับ มีปาฐะว่า **เสยฺยถีทํ** ส่วนในฉบับพม่า มีปาฐะว่า **เสยฺยถิทํ** เป็นบทนิบาต ระบุความหมายได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ๒ วจนะ แปลว่า **เป็นไฉน, มีอะไรบ้าง, คือ, ได้แก่** ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิกล่าวว่า มีอรรถ ๒ อย่าง คือ **(๑) นิทัสสนะ** มีความหมายว่า **ตํ กตมํ** สิ่งนั้นคืออะไร หรือ **ยถา** ได้แก่ **(๒) ปทปูรณ** ศัพท์ที่ไม่มีความหมาย ในที่นี้ ใช้ในอรรถ **นิทัสสนะ** นัยนี้แปลตามคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านอธิบายว่าเป็น ปุจฉนตฺถ-นิปาตสมุทาย, อีกนัยหนึ่ง แบ่งเป็น ๒ บท คือ **เสยฺยถา + อิทํ** แปลดังนี้ **อิทํ = อยํ อนุปุพฺพีกถา** อ.วาจาอันบุคคลพึงกล่าวโดยลำดับนี้ **เสยฺยถา = กตมา** เป็นไฉน **(โหติ)** ย่อมเป็น. ความจริง เสยฺยถีทํ นี้ ระบุความหมายได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ๒ วจนะ. แต่ประโยคเช่นนี้บาลีสนามหลวงนิยมประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **“(สตฺถา) เสยฺยถีทํ (อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ)” (อิติ ปุจฺฉา).** แปลว่า (อ.อันถามว่า) “(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าวโดยลำดับ) อย่างไรนี้” (ดังนี้).

มหาปาละขอบวช

กุฏุมพีมหาปาละได้สดับธรรมนั้นแล้ว คิดว่า

ตํ สุตฺวา / มหาปาโล กุฏุมฺพิโก จินฺเตสิ

อ.กุฏุมพี ชื่อว่ามหาปาละ ฟังแล้ว (ซึ่งธรรม) นั้น คิดแล้ว ว่า

บุตรและธิดาก็ดี โภคสมบัติก็ดี ย่อมไปตามผู้ไปสู่ปรโลกหาได้ไม่

“ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ ฯเปฯ ปพฺพชิสฺสามี”ติ.

“ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ / ปุตฺตธีตโร วา / โภคา วา นานุคจฺฉนฺติ,

อ.บุตรและธิดา ท. หรือ หรือว่า อ.โภคะ ท. ย่อมไม่ไปตาม (ซึ่งบุคคล) ผู้ไปอยู่ สู่โลกอื่น,

แม้สรีระก็ไปกับตัวไม่ได้

สรีรมฺปิ / อตฺตนา สทฺธึ น คจฺฉติ;

แม้ อ.สรีระ ย่อมไม่ไป กับ ด้วยตน;

ประโยชน์อะไรแก่เราด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวช

กึ เม ฆราวาเสน, / ปพฺพชิสฺสามี”ติ.

(อ.ประโยชน์) อะไร ด้วยการอยู่ในเรือน แก่เรา, (อ.เรา) จักบวช” ดังนี้.

พอเทศนาจบ เขาก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอบวช

โส เทสนาปริโยสาเน / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / ปพฺพชฺชํ ยาจิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งเทศนา (อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ) นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลขอแล้ว ซึ่งการบวช.

ขณะนั้นพระศาสดาตรัสถามเขาว่า ญาติไหน ๆ ของท่านที่ควรจะต้องอำลาไม่มีบ้างหรือ ?

อถ นํ สตฺถา / “นตฺถิ เต โกจิ / อาปุจฺฉิตพฺพยุตฺตโก ญาตี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “อ.ญาติ ไร ๆ ผู้ควรแล้วแก่ความเป็นแห่งญาติ (อันเธอ) พึงอำลา ย่อมไม่มี หรือ” ดังนี้ (กะกุฏุมพี) นั้น.

เขาทูลว่า พระเจ้าข้า น้องชายของข้าพระองค์มีอยู่

“กนิฏฺฐภาตา เม อตฺถิ ภนฺเต”ติ.

(อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด ของข้าพระองค์ มีอยู่” ดังนี้.

พระศาสดารับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงอำลาเขาเสีย [ก่อน]

“เตน หิ / ตํ อาปุจฺฉาหี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น อ.เธอ จงอำลา (ซึ่งน้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น” ดังนี้.

มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย

เขาทูลรับว่า ดีแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปถึงเรือนแล้ว ให้เรียกน้องชายมา

โส “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เคหํ คนฺตฺวา / กนิฏฺฐํ ปกฺโกสาเปตฺวา

(อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ) นั้น ทูลรับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ไปแล้ว สู่เรือน (ยังบุคคล) ให้เรียกมาแล้ว ซึ่งน้องชายผู้น้อยที่สุด

กล่าวว่า แน่ะพ่อ สวิญญาณกทรัพย์ก็ดี อวิญญาณกทรัพย์ก็ดี อันใดอันหนึ่ง บรรดามีในตระกูลนี้

“ตาต ยํ ฯเปฯ ปฏิปชฺชาหิ นนฺ”ติ.

“ตาต / ยํ อิมสฺมึ กุเล / สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ / ธนํ กิญฺจิ อตฺถิ,

กล่าวแล้ว ว่า “แน่ะพ่อ อ.ทรัพย์ อะไร ๆ ทั้งเป็นไปกับด้วยวิญญาณทั้งไม่มีวิญญาณหา มีอยู่ในตระกูลนี้,

ทรัพย์นั้นจงตกเป็นภาระของเจ้าทั้งหมด

สพฺพนฺตํ ตว ภาโร,

(อ.ทรัพย์) นั้น ทั้งปวง เป็นภาระ ของเธอ จงเป็น,

เจ้าจงดูแลทรัพย์นั้นเถิด

ปฏิปชฺชาหิ นนฺ”ติ.

(อ.เธอ) จงปฏิบัติ ซึ่งทรัพย์ นั้น” ดังนี้.

น้องชายถามว่า นาย ก็ท่านเล่า ?

“ตุมฺเห ปน สามี”ติ.

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย ก็ อ.ท่าน เล่า” ดังนี้.

พี่ชายตอบว่า ข้าจักบวชในสำนักของพระศาสดา

“อหํ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี”ติ.

(อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา จักบวช ในสำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

น้องชายกล่าวว่า พี่พูดอะไร

“กึ กเถสิ ภาติก; ฯเปฯ เอวมกตฺถา”ติ.

“กึ กเถสิ ภาติก;

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พี่ชาย (อ.ท่าน) ย่อมกล่าว ซึ่งคำอะไร;

เมื่อมารดาของข้าพเจ้าตายแล้ว ข้าพเจ้าได้ท่านเป็นเหมือนมารดา

ตฺวํ เม มาตริ มตาย / มาตา วิย,

อ.ท่าน ครั้นเมื่อมารดา ของเรา ตายแล้ว เป็นผู้อันเราได้แล้ว ราวกะ อ.มารดา ย่อมเป็น,

เมื่อบิดาตายแล้ว ได้ท่านเป็นเหมือนบิดา

ปิตริ มเต / ปิตา วิย ลทฺโธ;

อ.ท่าน ครั้นเมื่อบิดา ของเรา ตายแล้ว เป็นผู้อันเราได้แล้ว ราวกะ อ.บิดา ย่อมเป็น;

สมบัติเป็นอันมากมีอยู่ในเรือนของท่าน

เคเห โว มหาวิภโว,

อ.โภคะอันบุคคลพึงเสวยอันใหญ่ มีอยู่ ในเรือน ของท่าน

ท่านอยู่ครองเรือนเท่านั้นอาจทำบุญได้

สกฺกา เคหํ อชฺฌาวสนฺเตเหว / ปุญฺญานิ กาตุ;

อันท่าน ผู้อยู่ครอบครองอยู่ ซึ่งเรือนนั่นเทียว อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งบุญ ท.;

ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้นเลย

มา เอวมกตฺถา”ติ.

(อ.ท่าน) อย่า ได้กระทำแล้ว อย่างนี้” ดังนี้.

พี่ชายกล่าวว่า พ่อ ข้าได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา

“ตาต มยา สตฺถุ ฯเปฯ ปพฺพชิสฺสามิ ตาตา”ติ.

“ตาต / มยา สตฺถุ ธมฺมเทสนา สุตา,

(อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “แน่ะพ่อ อ.พระธรรมเทศนา ของพระศาสดา อันเรา ฟังแล้ว,

เพราะพระศาสดาทรงแสดงธรรมมีคุณไพเราะ (ทั้ง) ในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด ยกขึ้นสู่ไตรลักษณะอันละเอียดสุขุม

สตฺถารา หิ / สณฺหสุขุมํ ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา / อาทิมชฺฌปริโยสานกลฺยาณธมฺโม เทสิโต,

เพราะว่า อ.ธรรมอันงามในเบื้องต้นและท่ามกลางและที่สุดรอบ อันพระศาสดา ทรงยกขึ้นแล้วสู่ลักษณะ ๓ ทั้งละเอียดทั้งอ่อน ทรงแสดงแล้ว,

ธรรมนั้นอันใคร ๆ ไม่สามารถจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในท่ามกลางเรือนได้

น สกฺกา โส / อคารมชฺเฌ ปูเรตุ,

อ.ธรรม นั้น อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออันให้เต็ม ในท่ามกลางแห่งเรือน.

ข้าจักบวชละ พ่อ

ปพฺพชิสฺสามิ ตาตา”ติ.

แน่ะพ่อ อ.เรา จักบวช” ดังนี้.

น้องชายกล่าวว่า พี่ เออ ก็ท่านยังหนุ่มอยู่โดยแท้ เอาไว้บวชในเมื่อท่านแก่เถิด

“ภาติก / ตรุณาปิจ ตาว, / มหลฺลกกาเล ปพฺพชิสฺสถา”ติ.

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุดนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พี่ชาย เออก็ (อ.ท่าน) เป็นคนหนุ่ม (ย่อมเป็น) ก่อน, (อ.ท่าน) จักบวช ในกาล- (แห่งตน) -เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก” ดังนี้.

พี่ชายกล่าวว่า พ่อ ก็แม้มือและเท้าของคนแก่ (แต่) ของตัว ก็ยังว่าไม่ฟัง

“ตาต มหลฺลกสฺส หิ ฯเปฯ ปฆฺฆสิสฺสาเมวาหํ ตาตา”ติ.

“ตาต / มหลฺลกสฺส หิ อตฺตโน หตฺถปาทาปิ / อนสฺสวา โหนฺติ,

(อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละนั้น กล่าวแล้ว) ว่า ดูก่อนพ่อ ก็ แม้ อ.มือและเท้า ท. ของตน ของบุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก เป็นอวัยวะไม่เชื่อฟัง[๑] ย่อมเป็น,

ไม่เป็นไปในอำนาจ

น วเส วตฺตนฺติ,

ย่อมไม่เป็นไป ในอำนาจ,

ก็จักกล่าวไปทำไมถึงญาติทั้งหลาย

กิมงฺคํ ปน ญาตกา,

ก็ อ.องค์อะไรเป็นเหตุเล่า อ.ญาติ ท. (จักเป็นไป) ในอำนาจ,

ข้านั้นจะไม่ทำ (ตาม) ถ้อยคำของเจ้า

สฺวาหํ / ตว วจนํ น กโรมิ,

อ.เรา นั้น จะไม่กระทำ ซึ่งคำ[๒] ของเธอ,

เราจักบำเพ็ญสมณปฏิบัติให้บริบูรณ์

สมณปฏิปตฺตึเยว ปูเรสฺสามิ,

อ.เรา ยังการปฏิบัติแห่งสมณะนั่นเทียว จักให้เต็ม,

มือและเท้าของผู้ใด ทรุดโทรมไปเพราะชรา
ว่าไม่ฟัง ผู้นั้นมีเรี่ยวแรงอันชรากำจัดเสียแล้ว
จักประพฤติธรรมอย่างไรได้

ชราชชฺชริตา โหนฺติ หตฺถปาทา อนสฺสวา
ยสฺส โส วิหตตฺถาโม กถํ ธมฺมํ จริสฺสติ,

อ.มือและเท้า ท. (ของบุคคล) ใด เป็นอวัยวะคร่ำคร่าแล้วเพราะชรา เป็นอวัยวะไม่เชื่อฟัง ย่อมเป็น, (อ.บุคคล) นั้น ผู้มีเรี่ยวแรงอันชรากำจัดแล้ว จักประพฤติ ซึ่งธรรม อย่างไร,

---

[๑] **อนสฺสว** ไม่ฟังโดยเคารพ, ไม่เชื่อฟัง สำเร็จรูปมาจาก น + อสฺสว นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส แปลง น เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า น อสฺสวา **อนสฺสวา**. (มือและเท้า ท.) อันฟังโดยเคารพ หามิได้ ชื่อว่า อนัสสวะ (อันไม่ฟังโดยเคารพ), คำว่า **อสฺสว** = อันฟังโดยเคารพ, อันเชื่อฟัง สำเร็จรูปมาจาก อา บทหน้า + สุ ธาตุ (สวเณ = ฟัง) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว, ซ้อน ส, รัสสะ อา เป็น อ มีรูปวิเคราะห์ว่า อาสุณนฺตีติ **อสฺสวา**. (มือและเท้า ท. เหล่าใด) ย่อมฟังโดยเคารพ (ย่อมเชื่อฟัง) เพราะเหตุนั้น (มือและเท้า ท. เหล่านั้น) ชื่อว่า อัสสวะ (อันฟังโดยเคารพ, อันเชื่อฟัง)

[๒] **วจน** คำอันบุคคลกล่าว, คำ, คำพูด, ถ้อยคำ, พจน์ สำเร็จรูปมาจาก วจ ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = พูดชัด, กล่าว, พูด) ภู. + ยุ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า วุจฺจเตติ **วจนํ**. อันบุคคลย่อมกล่าว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วจนะ (คำอันบุคคลกล่าว)

เราจักบวชแน่ละ พ่อ

ปพฺพชิสฺสาเมวาหำ ตาตา”ติ.

แน่ะพ่อ อ.เรา จักบวชนั่นเทียว” ดังนี้.

มหาปาละบรรพชาอุปสมบท

เมื่อน้องชายกำลังร้องไห้อยู่เทียว เขาไปสู่สำนักพระศาสดาแล้วทูลขอบวช

ตสฺส วิรวนฺตสฺเสว, / สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา / ปพฺพชฺชำ ยาจิตฺวา

เมื่อน้องชายผู้น้อยที่สุด นั้น ร้องไห้อยู่นั่นเทียว, (อ.กุฏุมพีชื่อว่ามหาปาละนั้น) ไปแล้ว สู่สำนักของพระศาสดา ทูลขอแล้ว ซึ่งการบรรพชา

ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และอุปัชฌาย์ครบ ๕ พรรษาแล้ว

ลทฺธปพฺพชฺชูปสมฺปโท / อาจริยุปชฺฌายานำ สนฺติเก / ปญฺจ วสฺสานิ วสิตฺวา

ผู้มีบรรพชาและอุปสมบทอันได้แล้ว อยู่แล้ว ในสำนัก ของอาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. สิ้นปี ท. ๕ ออกพรรษา ปวารณาแล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลถามว่า พระเจ้าข้า ในพระศาสนานี้มีธุระกี่อย่าง ?

วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา / สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา / วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ / “ภนฺเต / อิมสฺมึ สาสเน / กติ ธุรานี”ติ.

ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว ปวารณาแล้ว เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามแล้วว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ธุระ ท. เท่าไร มีอยู่ ในพระศาสนา นี้” ดังนี้.

ธุระ ๒ อย่างในพระศาสนา

พระศาสดาตรัสตอบว่า ภิกษุ ธุระมี ๒ อย่างเท่านั้น คือ คันถธุระ (กับ) วิปัสสนาธุระ

“คนฺถธุรำ วิปสฺสนาธุรนฺติ / เทฺวเยว ธุรานิ ภิกฺขู”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ อ.ธุระ ท. ๒ นั่นเทียว คือ อ.คันถธุระ อ.วิปัสสนาธุระ (มีอยู่ ในพระศาสนา นี้)” ดังนี้.

พระมหาปาละทูลถามว่า พระเจ้าข้า ก็คันถธุระเป็นอย่างไร ? วิปัสสนาธุระเป็นอย่างไร ?

“กตมำ ปน ภนฺเต คนฺถธุรำ, กตมำ วิปสฺสนาธุรนฺ”ติ.

(อ.ภิกษุชื่อว่ามหาปาละนั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.คันถธุระ เป็นไฉน (ย่อมเป็น), อ.วิปัสสนาธุระ เป็นไฉน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า ธุระนี้ คือ การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงไว้ กล่าว บอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถธุระ

“อตฺตโน ปญฺญานุรูเปน ฯเปฯ วิปสฺสนาธุรำ นามา”ติ.

“อตฺตโน ปญฺญานุรูเปน / เอกำ วา เทฺว วา / นิกายเย สกลำ วา ปน / เตปิฏกำ พุทฺธวจนำ อุคฺคณฺหิตฺวา / ตสฺส ธารณำ กถนำ วาจนนฺติ / อิทำ คนฺถธุรำ นาม.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ธุระ) นี้ คือ อ.การ- เรียน- (ซึ่งนิกาย) ๑ หรือ หรือว่า ซึ่งนิกาย ท. ๒ ก็หรือว่า ซึ่งพระพุทธพจน์ คือหมู่แห่งปิฎก ๓[๑] ทั้งสิ้น -แล้ว -จึงทรงไว้ -บอก -กล่าว (ซึ่งพระพุทธพจน์) นั้น ตามสมควรแก่ปัญญา ของตน ชื่อว่า คันถธุระ.

ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญ ด้วยอำนาจแห่งการติดต่อแล้ว ถือเอาพระอรหัต ของภิกษุผู้มีความประพฤติแคล่วคล่อง ยินดียิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ

สลฺลหุกวุตฺติโน ปน / ปนฺตเสนาสนาภิรตสฺส / อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา / สาตจฺจกิริยา-วเสน วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา / อรหตฺตคฺคหณนฺติ / อิทํ วิปสฺสนาธุรํ นามา”ติ.

ส่วนว่า (อ.ธุระ) นี้ คือ อ.การ- เริ่มตั้งไว้- ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป ในอัตภาพ -แล้ว -จึงยังวิปัสสนา ให้เจริญ- ด้วยสามารถแห่งการกระทำโดยความติดต่อ -แล้ว -จึงยึดเอาซึ่งพระอรหัต (แห่งภิกษุ) ผู้มีความประพฤติเบาพร้อม ผู้ยินดียิ่งแล้วในที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่งอันเป็นที่สุด[๒] ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ” ดังนี้.

---

๑ **เตปิฎกํ** หมู่แห่งปิฎก ๓, ปิฎก ๓ สำเร็จรูปมาจาก ติปิฎก + ณ ปัจจัย ใน **สมูหตัทธิต** ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ติปิฎกานำ สมูโห **เตปิฎกำ**. หมู่ แห่งปิฎก ๓ ท. ชื่อว่า เตปิฎกะ (หมู่แห่งปิฎก ๓), คำว่า **ติปิฎก** = ปิฎก ๓ สำเร็จรูปมาจาก ติ + ปิฎก อสมาหารทิคุสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ติณิ ปิฎกานิ **ติปิฎกานิ**. ปิฎก ท. ๓ ชื่อว่า ติปิฎกะ (ปิฎก ๓), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ติปิฎก + ณ ปัจจัย ในอรรถ **สกัตถะ** มีรูปวิเคราะห์ว่า ตีณิ ปิฎกานิ **ติปิฎกำ**. (ติ + ปิฎก สมาหารทิคุสมาส) ปิฎก ท. ๓ ชื่อว่า ติปิฎกะ, ติปิฎกเมว **เตปิฎกำ**. ปิฎก ๓ นั่นเทียว ชื่อว่า เตปิฎกะ (ปิฎก ๓). ติณฺณำ ปิฎกานำ สมูโห เตปิฎกำ, ตีณิ วา ปิฎกานิ ติปิฎกำ, ติปิฎกเมว เตปิฎกำ, ตสฺส วเสน. (มหาวคฺคฏีกา)

๒ **ปนฺตเสนาสนาภิรตสฺส** ผู้ยินดียิ่งแล้วในที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่งอันเป็นไปในที่สุด, ผู้ยินดียิ่งแล้วในที่นอนและที่นั่งอันเป็นที่สุด, ผู้ยินดียิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด สำเร็จรูปมาจาก ปนฺตเสนาสน + อภิรต สัตตมีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปนฺตเสนาสเน อภิรโต **ปนฺตเสนาสนาภิรโต**, ภิกฺขุ. ภิกษุ ผู้ยินดียิ่งแล้ว ในที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่ง อันเป็นที่สุด ชื่อว่า ปันตเสนาสนภิรตะ, คำว่า **ปนฺตเสนาสน** = ที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่งอันเป็นที่สุด สำเร็จรูปมาจาก ปนฺต + เสนาสน วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปนฺตญฺจ ตำ เสนาสนญฺจาติ **ปนฺตเสนาสนำ**. อันเป็นที่สุด ด้วย อันเป็นที่สุดนั้น เป็นที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่ง ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปันตเสนาสนะ. คำว่า **ปนฺต** = อันเป็นไปในที่สุด, ที่สุด, สุดท้าย, ข้างหลัง, ห่างไกล. สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อม ธาตุ (คมเน = ไป) + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ม เป็น น, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ปริยนฺเต อมติ คจฺฉตีติ **ปนฺตำ**. ย่อมเป็นไป ในที่สุด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปันตะ (สิ่งที่เป็นไปในที่สุด), คำว่า **เสนาสน** = ที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่ง, ที่นอนและที่นั่ง สำเร็จรูปมาจาก เสน + อาสน สมาหารทวันทสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า เสนญฺจ อาสนญฺจ **เสนาสนำ**. ที่เป็นที่นอน ด้วย ที่เป็นที่นั่ง ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เสนาสนะ, **เสนาสนะ** มี ๔ ประเภท คือ **(๑) วิหารเสนาสนะ** เช่น กุฏิ ปราสาท ถ้ำ **(๒) มัญจปีฐ-เสนาสนะ** เช่น เตียง ตั่ง เก้าอี้ ฟูก หมอน **(๓) สันถัตเสนาสนะ** เช่น ผ้าปูลาด เครื่องปูลาด ที่ทำด้วยหญ้าหรือใบไม้ **(๔) โอกาส-เสนาสนะ** เช่น สถานที่พักแรมทั่วไป. อปิจ วิหาโร, อฑฺฒโยโค, ปาสาโท, หมฺมิยำ, คุหาติ อิทำ วิหารเสนาสนำ นาม. มญฺโจ, ปีฐำ, ภิสิ, พิมฺโพหนนฺติ อิทำ มญฺจปีฐเสนาสนำ นาม. จิมิลิกา, จมฺมขณฺโฑ, ติณสนฺถาโร, ปณฺณสนฺถาโรติ อิทำ สนฺถตเสนาสนำ นาม. ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู ปฏิกฺกมนฺตีติ เอตำ โอกาสเสนาสนำ นามาติ เอวำ จตุพฺพิธำ เสนาสนำ โหติ. ตำ สพฺพมฺปิ เสนาสนคฺคหเณน คหิตเมว. (ทุกติกจตุกฺก-นิปาตอฏฺฐกถา). คำว่า **เสน** = ที่เป็นที่นอน, ที่นอน สำเร็จรูปมาจาก สิ ธาตุ (สเย = นอน) + ยุ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า เสติ เอตฺถาติ **เสนำ**. ย่อมนอน ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ชื่อว่า เสนะ, คำว่า **อาสน** = ที่เป็นที่นั่ง, ที่นั่ง สำเร็จรูปมาจาก อาส ธาตุ (อุปเวสเน = เข้าไปใกล้, นั่ง) + ยุ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า อาสติ เอตฺถาติ **อาสนำ**. ย่อมนั่ง ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า อาสนะ. (ที่เป็นที่นั่ง, ที่นั่ง), คำว่า **อภิรต** = ยินดียิ่งแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อภิ บทหน้า + รมฺ ธาตุ (กีฬายำ = เล่น) + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อภิรมีติ **อภิรโต**. ยินดียิ่งแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อภิรตะ. (ยินดียิ่งแล้ว). ปนฺตำ ปริยนฺตำ ทูรตรำ เสนาสนำ อสฺสาติ ปนฺตเสนาสโน. (มูลปณฺณาสฏีกา)

พระมหาปาละกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์บวชแล้วแต่เมื่อแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถ-ธุระให้บริบูรณ์ได้

“ภนฺเต อหํ ฯเปฯ เม กเถถา”ติ.

“ภนฺเต / อหํ มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต / คนฺถธุรํ ปูเรตุ๋ น สกฺขิสฺสามิ,

(อ.ภิกษุชื่อว่ามหาปาละนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ผู้บวชแล้วในกาล- (แห่งตน) เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก จักไม่อาจ เพื่ออัน- ยังคันถธุระ -ให้เต็ม,

แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์

วิปสฺสนาธุรํ ปน ปูเรสฺสามิ,

แต่ว่า (อ.ข้าพระองค์) ยังวิปัสสนาธุระ จักให้เต็ม,

ขอพระองค์ตรัสบอกพระกรรมฐานแก่ข้าพระองค์เถิด

กมฺมฏฺฐานํ เม กเถถา”ติ.

(อ.พระองค์) ขอจงตรัสบอก ซึ่งพระกรรมฐาน แก่ข้าพระองค์” ดังนี้.

พระมหาปาละเดินทางไปบ้านปลายแดน

ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสบอกพระกรรมฐานตลอดถึงพระอรหัตแก่พระมหาปาละ

อถสฺส สตฺถา / ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ กเถสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสบอกแล้ว ซึ่งพระกรรมฐาน เพียงใด แต่พระอรหัต (แก่ภิกษุชื่อว่ามหาปาละ) นั้น.

ท่านถวายบังคมพระศาสดาแล้ว แสวงหาภิกษุผู้จะไปกับตน ได้ภิกษุ ๖๐ รูปแล้ว

โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, / อตฺตนา สหคามิโน ภิกฺขู ปริเยสนฺโต / สฏฺฐี ภิกฺขู ลภิตฺวา,

(อ.ภิกษุชื่อว่ามหาปาละ) นั้น ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา, แสวงหาอยู่ ซึ่งภิกษุ ท. ผู้ไปกับด้วยตนโดยปกติ ได้แล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ๖๐,

ออกพร้อมกับเธอทั้งหลาย ไปตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์

เตหิ สทฺธึ นิกฺขมิตฺวา, / วีสโยชนสตมคฺคํ คนฺตฺวา,

ออกไปแล้ว กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั้น, ไปแล้ว สิ้นหนทางอันมีร้อยแห่งโยชน์ ๒๐ เป็นประมาณ,

ถึงบ้านปลายแดนหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง จึงพร้อมด้วยบริวารเข้าไปบิณฑบาต ณ บ้านนั้น

เอกํ มหนฺตํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา, / ตตฺถ สปริวาโร ปิณฺฑาย ปาวิสิ.

ถึงแล้ว ซึ่งหมู่บ้านอันเป็นชายแดน หมู่ใหญ่ หมู่หนึ่ง, ผู้เป็นไปกับด้วยบริวาร ได้เข้าไปแล้ว[๑] (ในหมู่บ้าน) นั้น เพื่อก้อนข้าว.

---

[๑] ปาวิสิ ได้เข้าไปแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อ อาคม + วิส ธาตุ (ปเวสเน = เข้าไป) + อี อัชชตนี ลบ อ ของ ป, เมื่อลบสระหน้าแล้วทีฆะสระ อ หลังเป็น อา, รัสสะ อี วิภัตติ เป็น อิ

ชาวบ้านเลื่อมใส อาราธนาให้อยู่จำพรรษา

หมู่มนุษย์เห็นภิกษุทั้งหลายผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร มีจิตเลื่อมใส

มนุสฺสา / วตฺตสมฺปนฺเน ภิกฺขู ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา,

อ.มนุษย์ ท. เห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว (เป็น),

แต่งอาสนะแล้วนิมนต์ให้นั่ง อังคาสด้วยอาหารอันประณีตแล้ว

อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา นิสีทาเปตฺวา, / ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา,

ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะ ท. (ยังภิกษุ ท. เหล่านั้น) ให้นั่งแล้ว, อังคาสแล้ว ด้วยอาหาร อันประณีต,

ถามว่า ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าจะไปที่ไหน ?

“ภนฺเต / กุหึ อยฺยา คจฺฉนฺตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้,

เมื่อเธอทั้งหลายกล่าวตอบว่า อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปสู่ที่ตามผาสุก ดังนี้แล้ว

“ยถาผาสุกฏฺฐานํ อุปาสกา”ติ วุตฺเต,

ครั้นเมื่อคำ ว่า “ดูก่อนอุบาสกและอุบาสิกา ท. (อ.อาตมา ท. จะไป) สู่ที่อันสำราญใด ๆ[๑] ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว,

มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายแสวงหาเสนาสนะที่จำพรรษา

ปณฺฑิตมนุสฺสา / “วสฺสาวาสํ เสนาสนํ ปริเยสนฺติ ภทนฺตา”ติ ญตฺวา

อ.มนุษย์ผู้ฉลาด ท. รู้แล้ว ว่า “อ.ท่านผู้เจริญ ท. ย่อมแสวงหา ซึ่งเสนาสนะ อันเป็นที่อยู่จำซึ่งพรรษา” ดังนี้

จึงกล่าวอาราธนาว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายพึงอยู่ ณ ที่นี่ตลอดไตรมาสนี้

“ภนฺเต สเจ ฯเปฯ คณฺเหยฺยามา”ติ อาหํสุ.

“ภนฺเต / สเจ อยฺยา / อิมํ เตมาสํ อิธ วเสยฺยุ,

---

[๑] **ยถาผาสุกฏฐาน** สมควรแก่ที่อันสำราญ, ที่อันสำราญใด ๆ, ที่อันสำราญทุก ๆ แห่ง, ทุก ๆ ที่อันสำราญ. สำเร็จรูปมาจาก ยถา = อนุรูป (สมควร), วิจฉา (ประกอบซ้ำ ๆ) + ผาสุกฏฐาน นิปาตปุพพกะ อัพพยีภาวสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ผาสุกฏฐานสฺส อนุรูปํ **ยถาผาสุกฏฐานํ**. สมควร แก่ที่อันสำราญ ชื่อว่า ยถาผาสุกัฏฐานะ, อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า ยํ ยํ ผาสุกฏฐานํ **ยถาผาสุกฏฐานํ**. ที่อันสำราญ ใด ๆ ชื่อว่า ยถาผาสุกัฏฐานะ (ที่อันสำราญใด ๆ, ทุก ๆ ที่อันสำราญ). คำว่า **ผาสุก** = ความสุข, ความสะดวก, ความสบาย, ความสำราญ, ผาสุก สำเร็จรูปมาจาก ผส ธาตุ (สิเนหเน = ติดใจ, ชอบใจ) + ณุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ + ก ปัจจัย ในอรรถสกัตถะ (อรรถเดิมของตน) ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า ผสฺสติ สิเนหตีติ **ผาสุ**. ผาสุ เอว **ผาสุกํ**. ย่อมสำราญเพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ผาสุ (ที่อันสำราญ), ที่อันสำราญนั่นเทียว ชื่อว่า ผาสุกะ. อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ผุส ธาตุ (พาธเน = เบียดเบียน) + อุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ + ก ปัจจัย แปลง อุ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า ผุสติ พาธติ ทุกฺขนฺติ **ผาสุ**, ผาสุ เอว **ผาสุกํ**. ย่อมเบียดเบียน ซึ่งความทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ผาสุ (ความสุขที่เบียดเบียนความทุกข์), ความสุขนั่นเทียว ชื่อว่า ผาสุกะ.

กล่าวแล้ว[๑] ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าว่า อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. พึงอยู่ (ในที่) นี้ ตลอดเดือน ๓ นี้ ไซร้,

ข้าพเจ้าทั้งหลายจะพึงตั้งอยู่ในสรณะแล้วถือศีล

มยํ สรเณสุ ปติฏฺฐาย / สีลานิ คณฺเหยฺยามา”ติ อาหํสุ.

อ.ข้าพเจ้า ท. ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในสรณะ ท. พึงถือเอา ซึ่งศีล ท.” ดังนี้.

แม้เธอทั้งหลายก็คิดเห็นว่า เราได้อาศัยตระกูลเหล่านี้ จักทำการออกไปจากภพได้ ดังนี้ จึงรับนิมนต์

เตปิ / “มยํ อิมานิ กุลานิ นิสฺสาย / ภวนิสฺสรณํ กริสฺสามา”ติ อธิวาเสสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) แม้เหล่านั้น (ยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) ให้อยู่เบื้องบนจิตแล้ว (ให้อยู่ทับแล้ว) (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.เรา ท. อาศัยแล้ว ซึ่งตระกูล ท. เหล่านี้ จักกระทำ ซึ่งการสลัดออกจากภพ” ดังนี้.

หมู่มนุษย์รับปฏิญญาของเธอทั้งหลายแล้ว ได้ (ช่วยกัน) ปัดกวาดวิหาร จัดที่อยู่ในกลางคืนและที่อยู่ในกลางวันแล้วมอบถวาย

มนุสฺสา / เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา / วิหารํ ปฏิชคฺคิตฺวา / รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ สมฺปาเทตฺวา อทํสุ.

อ.มนุษย์ ท. รับแล้ว ซึ่งปฏิญญา (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ปฏิบัติแล้ว ซึ่งวิหาร ยังที่เป็นที่พักในกลางคืนและที่เป็นที่พักในกลางวัน ท. ให้ถึงพร้อมแล้ว ได้ถวายแล้ว.

เธอทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาตบ้านนั้นตำบลเดียวเป็นประจำ

เต นิพทฺธํ / ตเมว คามํ / ปิณฺฑาย ปวิสนฺติ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ย่อมเข้าไป สู่หมู่บ้าน นั้นนั่นเทียว เพื่อก้อนข้าว เนืองนิตย์.

ครั้งนั้น หมอผู้หนึ่งเข้าไปหาเธอทั้งหลายแล้ว

อถ เน / เอโก เวชฺโช อุปสงฺกมิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.หมอ คนหนึ่ง เข้าไปหาแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น,

ปวารณาว่า ท่านผู้เจริญ ธรรมดาในที่อยู่ของคนมาก ย่อมมีความไม่ผาสุกบ้าง

“ภนฺเต พหูนํ ฯเปฯ กริสฺสามี”ติ ปวาเรสิ.

“ภนฺเต / พหูนํ วสนฏฺฐาเน / อผาสุกมฺปิ นาม โหติ,

ปวารณาแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชื่อแม้ อ.ความทุกข์มิใช่ความสำราญ ย่อมมีในที่เป็นที่อยู่ แห่งชน ท. ผู้มาก,

---

[๑] **อาหํสุ** กล่าวแล้ว, พูดแล้ว, บอกแล้ว สำเร็จรูปมาจาก พฺรู ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = กล่าว) ภู. + อุ ปโรกขาวิภัตติ แปลง พฺรู เป็น อาห, แปลง อุ วิภัตติ เป็น อสุ, ลบ อ ของ ห, รวม สำเร็จรูปเป็น อาหสุ

เมื่อความไม่ผาสุกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านทั้งหลายพึงบอกแก่ข้าพเจ้า

ตสฺมึ อุปฺปนฺเน, / มยฺหํ กเถยฺยาถ,

(ครั้นเมื่อความทุกข์มิใช่ความสำราญ) นั้น เกิดขึ้นแล้ว, (อ.ท่าน ท.) พึงบอก แก่ข้าพเจ้า,

ข้าพเจ้าจักทำเภสัชถวาย

เภสชฺชํ กริสฺสามี”ติ ปวาเรสิ.

(อ.ข้าพเจ้า) จักกระทำ ซึ่งยา” ดังนี้.

พระมหาปาละถือเนสัชชิกธุดงค์

ในวันจำพรรษา พระเถระเรียกภิกษุเหล่านั้นมาแล้วถามว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักให้ไตรมาสนี้น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถเท่าไร ?

เถโร วสฺสูปนายิกทิวเส / เต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา ปุจฺฉิ / “อาวุโส / อิมํ เตมาสํ / กติหิ อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสถา”ติ.

อ.พระเถระ เรียกมาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ถามแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.ท่าน ท.) (ยังกาล) จักให้น้อมล่วงไปวิเศษ ด้วยอิริยาบถ ท. เท่าไร[๑] ตลอดเดือน ๓[๒] นี้ ดังนี้ ในวันคือดิถีเป็นที่เข้าถึงซึ่งการอยู่ในฤดูฝน.

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า จักให้น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถครบทั้ง ๔ ขอรับ

“จตูหิ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.กระผม ท. ยังกาล จักให้น้อมล่วงไปวิเศษ ด้วยอิริยาบถ ท.) ๔ (ตลอดเดือน ๓ นี้)” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นสมควรละหรือ ?

“กึ ปเนตํ อาวุโส ฯเปฯ อปฺปมตฺตา โหถาวุโส”ติ

“กึ ปเนตํ อาวุโส ปฏิรูปํ,

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. ก็ (อ.การ- ยังกาล -ให้น้อมล่วงไปวิเศษด้วยอิริยาบถ ท. ๔ ตลอดเดือน ๓ นี้ แห่งท่าน ท.) นั่น[๓] เป็นกรรมสมควร (ย่อมเป็น) หรือ,

---

๑ **กติหิ** สำเร็จรูปมาจาก กติ ศัพท์ + หิ วิภัตติ. คำว่า **กติ** = มีประมาณเท่าไร, เท่าไร สำเร็จรูปมาจาก กึ + ฆติ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กึ ปริมาณํ เอเตสนฺติ **กติ**. กติ คือ มีประมาณเท่าไร, กติ ศัพท์ ในพระไตรปิฎกมีที่ใช้มาก และอาจารย์บางท่านกล่าวว่าเป็นสัพพนาม แต่คัมภีร์ไวยากรณ์ต่าง ๆ ไม่กล่าวว่าเป็นสัพพนาม เป็น **พหุวจนะ** อย่างเดียวและเป็น **อลิงค์** แจกปทมาลา ดังนี้ กติ, กติ, กติหิ กติภิ, กตินํ กตินฺนํ, กติหิ กติภิ, กตินํ กตินฺนํ, กติสุ

๒ **เตมาส** เดือน ๓ สำเร็จรูปมาจาก ติมาส + ณ ปัจจัย ในสกัตถตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ติมาสเมว **เตมาสํ**. เดือน ๓ นั่นเทียว ชื่อว่า เตมาสะ (เดือน ๓), คำว่า **ติมาส** = เดือน ๓ สำเร็จรูปมาจาก ติ + มาส สมาหารทิคุสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ตโย มาสา **ติมาสํ**. เดือน ท. ๓ ชื่อว่า ติมาสะ (เดือน ๓)

๓ บทว่า **เอตํ** โยกคำว่า **ตุมฺหากํ อิมํ เตมาสํ จตูหิ อิริยาปเถหิ กาลํ วีตินามนํ**

เราทั้งหลายควรเป็นผู้ไม่ประมาทไม่ใช่หรือ ?

นนุ อปฺปมตฺเตหิ ภวิตพฺพํ ?

(อันเรา ท.) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงเป็น มิใช่หรือ ?

เพราะเราทั้งหลายเรียนพระกรรมฐาน มาจากสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่

“มยญฺหิ / ธมฺมานสฺส พุทฺธสฺส สนฺติกา / กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อาคตา,

เพราะว่า (อ.เรา ท.) เรียนเอาแล้ว ซึ่งพระกรรมฐาน จากสำนัก ของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงพระชนม์อยู่ เป็นผู้มาแล้ว (ย่อมเป็น),

แลธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันคนมักอวดไม่สามารถจะให้ทรงยินดีได้

พุทฺธา จ นาม / น สกฺกา สเจน อาราเธตุ,

จริงอยู่ ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. อันบุคคลผู้โอ้อวด ไม่อาจ เพื่ออันให้ทรงยินดียิ่ง,

ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น อันคนมีอัธยาศัยงาม (จำพวกเดียว) พึงให้ทรงยินดีได้

กลฺยาณชฺฌาสเยน เหเต / อาราเธตพฺพา,

เพราะว่า (อ.พระพุทธเจ้า ท.) เหล่านั่น (อันบุคคล) ผู้มีอัธยาศัยอันงาม พึงให้ทรงยินดียิ่ง,

และขึ้นชื่อว่าอบายทั้ง ๔ เป็นเหมือนเรือนของตัวเอง แห่งคนผู้ประมาทแล้ว

ปมตฺตสฺส จ นาม / จตฺตาโร อปายา / สกเคหสทิสา,

ก็ อ.อบาย ท. ๔ เป็นเช่นกับด้วยเรือนของตน (แห่งบุคคล) ชื่อว่า ผู้ประมาทแล้ว (ย่อมเป็น),

ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

อปฺปมตฺตา โหถาวุโส”ติ.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.ท่าน ท.) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว จงเป็น” ดังนี้.

พวกภิกษุถามว่า ก็ท่านเล่า ขอรับ ?

“กึ ตุมฺเห ปน ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.ท่าน เล่า” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราจักให้ไตรมาสนี้น้อมล่วงไปด้วยอิริยาบถ ๓ จักไม่เหยียดหลัง

“อหํ / ตีหิ อิริยาปเถหิ วีตินาเมสฺสามิ, / ปิฏฺฐึ น ปสาเรสฺสามิ อาวุโส”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.เรา (ยังกาล) จักให้น้อมล่วงไปวิเศษ ด้วยอิริยาบถ ท. ๓, (อ.เรา) จักไม่เหยียด ซึ่งหลัง” ดังนี้.

พวกภิกษุกล่าวว่า สาธุ ขอจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ขอรับ

“สาธุ ภนฺเต, / อปฺปมตฺตา โหถา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดีละ, (อ.ท่าน) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วจงเป็น” ดังนี้.

จักษุของพระมหาปาละพิการ

เมื่อพระเถระไม่หยั่งลงสู่นิทรา เมื่อเดือนต้นผ่านไปแล้ว โรคในจักษุก็เกิดขึ้น

เถรสฺส นิทฺทำ อโนกฺกมนฺตสฺส, / ปฐมมาเส อติกฺกนฺเต, / อกฺขิโรโค อุปฺปชฺชิ.

เมื่อพระเถระ ไม่ก้าวลงอยู่ สู่ความหลับ, ครั้นเมื่อเดือนที่หนึ่ง ก้าวล่วงแล้ว, อ.โรคในนัยน์ตาเกิดขึ้นแล้ว.

สายน้ำไหลออกจากตาทั้ง ๒ ข้าง เหมือนสายน้ำอันไหลออกจากหม้ออันทะลุ

ฉิทฺทฆฏโต อุทกธารา วิย / อกฺขีหิ อสฺสุธารา ปคฺฆรนฺติ.

อ.สายแห่งน้ำตา ท. ย่อมไหลออก จากนัยน์ตา ท. ราวกะ อ.สายแห่งน้ำ ท. (ไหลออกอยู่) จากหม้ออันทะลุ.

ท่านบำเพ็ญสมณธรรมตลอดราตรีทั้งสิ้นแล้วในเวลาอรุณขึ้น เข้าห้องนั่งแล้ว

โส / สพฺพรตฺตึ สมณธมฺมำ กตฺวา / อรุณุคฺคมเน / คพฺภำ ปวิสิตฺวา นิสีทิ.

(อ.พระเถระ) นั้น กระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรม[๑] ตลอดราตรีทั้งปวง เข้าไปแล้ว สู่ห้อง ในกาลเป็นที่ขึ้นไปแห่งอรุณ นั่งแล้ว.

ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปสู่สำนักของพระเถระแล้วกล่าวว่า เวลานี้เป็นเวลาภิกขาจาร ขอรับ

ภิกฺขู ภิกฺขาจารเวลาย / เถรสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา / “ภิกฺขาจารเวลา ภนฺเต”ติ อาหำสุ.

อ.ภิกษุ ท. ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเถระ ในเวลาเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เวลา นี้) เป็นเวลาเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายถือบาตรและจีวรเถิด ดังนี้แล้วให้ภิกษุเหล่านั้นถือบาตรและจีวรของตนออกไปแล้ว

---

[๑] **สมณธมฺม** ธรรมของสมณะ, ธรรมอันสมณะพึงประพฤติ, ธรรมอันสมณะพึงรักษา, สมณธรรม สำเร็จรูปมาจาก สมณ + ธมฺม เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สมณานำ ธมฺโม **สมณธมฺโม**. ธรรม ของสมณะ ท. ชื่อว่า สมณธัมมะ (ธรรมของสมณะ), **อีกนัยหนึ่ง** เป็น มัชเฌโลปี ตติยาตัปปุริสสมาส ลบ จริตพฺพ หรือ รกฺขิตพฺพ ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า สมเณหิ จริตพฺโพ ธมฺโม **สมณธมฺโม**. ธรรม อันสมณะ ท. พึงประพฤติ ชื่อว่า สมณธัมมะ (ธรรมอันสมณะพึงประพฤติ), หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า สมเณหิ รกฺขิตพฺโพ ธมฺโม **สมณธมฺโม**. ธรรม อันสมณะ ท. พึงรักษา ชื่อว่า สมณธัมมะ (ธรรมอันสมณะพึงรักษา) สามญฺญนฺติ สมณธมฺโม. (สคาถาวคฺคอฏฺฐกถา), ฌานำ วา มคฺโค วา ผลำ วา สมณธมฺโม นาม. (ปาจิตฺยาทิโยชนาปาฬิ)

“เตนหิ อาวุโส / คณฺหถ ปตฺตจีวรนฺ”ติ / อตฺตโน ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา นิกฺขมิ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) จงถือเอา ซึ่งบาตรและจีวร” ดังนี้ (ยังภิกษุ ท. เหล่านั้น) ให้ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ของตน ออกไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายเห็นตาทั้ง ๒ ของพระเถระนองอยู่ จึงถามว่า นั่นเป็นอะไร ขอรับ

ภิกฺขู / ตสฺส อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปคฺฆรนฺเต ทิสฺวา / “กิเมตํ ภนฺเต”ติ ปุจฺฉึสุ.

อ.ภิกษุ ท. เห็นแล้ว ซึ่งน้ำตา ท. อันไหลออกอยู่ จากนัยน์ ท. (ของพระเถระ) นั้น ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เหตุ) นั่น อะไร” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ลมแทงตาของเรา

“อกฺขี เม อาวุโส / วาตา วิชฺฌนฺตี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.ลม ท. ย่อมเสียดแทง ซึ่งนัยน์ตา ท. ของเรา” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านขอรับ หมอปวารณาเราไว้ไม่ใช่หรือ เราควรบอกแก่เขา

“นนุ ภนฺเต / เวชฺเชนมฺห ปวาริตา, / ตสฺส กเถยฺยาม”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เรา ท.) เป็นผู้- อันหมอ -ปวารณาแล้ว ย่อมเป็น มิใช่หรือ, (อ.เรา ท.) พึงบอก (แก่หมอ) นั้น” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

“สาธาวุโส”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.ดีละ” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นจึงได้บอกแก่หมอ

เต เวชฺชสฺส กถยึสุ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) บอกแล้ว แก่หมอ.

หมอปรุงยาให้หยอด

หมอนั้นหุงน้ำมันส่งไปถวายแล้ว

โส เตลํ ปจิตฺวา เปเสสิ.

(อ.หมอ) นั้น หุงแล้ว ซึ่งน้ำมัน ส่งไปแล้ว[๑].

---

[๑] **เปเสสิ** ส่งไปแล้ว, ให้ถึงแล้ว สำเร็จรูปมาจาก เปส ธาตุ (เปสเน = ส่งไป) จุ. + เณ ปัจจัย + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ กัตตุวาจก, **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก เปส ธาตุ (คติมฺหิ = ไป - ถึง - บรรลุ) ภู. + เณ การิตปัจจัย + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ เหตุ-กัตตุวาจก

พระเถระเมื่อหยอดน้ำมันในจมูก ผู้นั่งเทียวหยอดแล้วเข้าไปภายในบ้าน

เถโร / นาสาย เตลํ อาสิญฺจนฺโต / นิสินฺนโกว อาสิญฺจิตฺวา / อนฺโตคามํ ปาวิสิ.

อ.พระเถระ เมื่อหยอด ซึ่งน้ำมัน ในจมูก ผู้นั่งแล้วนั่นเทียว หยอดแล้ว ได้เข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน.

หมอเห็นจึงถามว่า ท่านเจ้าข้า ได้ยินว่า ลมแทงตาของพระผู้เป็นเจ้าหรือ ?

เวชฺโช ทิสฺวา อาห / “ภนฺเต อยฺยสฺส กิร / อกฺขีนิ วาโต วิชฺฌตี”ติ.

อ.หมอ เห็นแล้ว กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.ลม ย่อมเสียดแทง ซึ่งนัยน์ตา ท. ของพระผู้เป็นเจ้า หรือ” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เออ อุบาสก

“อาม อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก เออ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

หมอถามว่า ท่านเจ้าข้า กระผมหุงน้ำมันแล้วส่งไป (ถวาย) ท่านหยอดในจมูกแล้วหรือ ?

“ภนฺเต / มยา เตลํ ปจิตฺวา เปสิตํ, / นาสาย โว เตลํ อาสิตฺตนฺ”ติ.

(อ.หมอ ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.น้ำมัน อันกระผม หุงแล้ว ส่งไปแล้ว, อ.น้ำมัน อันท่าน หยอดแล้ว ในจมูก หรือ” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เออ อุบาสก

“อาม อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก เออ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

หมอถามว่า เดี๋ยวนี้ เป็นอย่างไร ?

“อิทานิ กีทิสนฺ”ติ.

(อ.หมอ ถามแล้ว) ว่า “(อ.คู่แห่งนัยน์ตา) เป็นเช่นไร (ย่อมเป็น) ในกาลนี้” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ยังแทงอยู่ทีเดียว อุบาสก

“รุชเตว อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ลม) เสียดแทงอยู่นั่นเทียว” ดังนี้.

พระมหาปาละนั่งหยอดยา

หมอคิดฉงนใจว่า เราส่งน้ำมันเพื่อจะยังโรคให้ระงับได้ ด้วยการหยอดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ไปถวายแล้ว เหตุไฉนหนอแล โรคจึงยังไม่สงบ

เวชฺโช / “มยา เอกวาเรเนว / วูปสมนตฺถํ เตลํ ปหิตํ, / กินฺนุ โข โรโค / น วูปสนฺโต”ติ จินฺเตตฺวา

อ.หมอ คิดแล้ว ว่า “อ.น้ำมัน อันเรา ส่งไปแล้ว เพื่ออัน- (ยังโรค) -ให้เข้าไปสงบวิเศษ โดยวาระเดียวนั่นเทียว, อ.โรค ไม่เข้าไปสงบวิเศษแล้ว เพราะเหตุอะไร หนอ แล” ดังนี้

จึงถามว่า ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้นท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด

“ภนฺเต นิสีทิตฺวา โว อาสิตฺตํ, / นิปชฺชิตฺวา”ติ ปุจฺฉิ.

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.น้ำมัน) อันท่าน นั่งแล้ว หยอดแล้ว (หรือ), (หรือว่า อ.น้ำมัน อันท่าน) นอนแล้ว (หยอดแล้ว)” ดังนี้.

พระเถระได้นิ่งเสีย

เถโร ตุณฺหี อโหสิ;

อ.พระเถระ เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว;

ท่านแม้หมอซักถามอยู่ก็ไม่พูด

ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉิยมาโนปิ / น กเถสิ.

(อ.พระเถระ) แม้ผู้- (อันหมอ) -ถามอยู่ บ่อย ๆ ไม่กล่าวแล้ว.

หมอนั้นคิดว่า เราจักไปวิหารแล้วดูที่อยู่ของพระเถระ ดังนี้แล้ว

โส / “วิหารํ คนฺตฺวา / เถรสฺส วสนฏฺฐานํ โอโลเกสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.หมอ) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา) ไปแล้ว สู่วิหาร จักแลดู ซึ่งที่เป็นที่อยู่ ของพระเถระ” ดังนี้

กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น นิมนต์ไปเถิด ขอรับ

“เตน หิ ภนฺเต คจฺฉถา”ติ

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) ขอจงไป” ดังนี้

ผละพระเถระแล้วไปสู่วิหาร ดูที่อยู่ของพระเถระ

เถรํ วิสฺสชฺเชตฺวา / วิหารํ คนฺตฺวา / เถรสฺส วสนฏฺฐานํ โอโลเกนฺโต

ละแล้ว ซึ่งพระเถระ ไปแล้ว สู่วิหาร แลดูอยู่ ซึ่งที่เป็นที่อยู่ ของพระเถระ

เห็นแต่ที่จงกรมและที่นั่ง ไม่เห็นที่นอน

จงฺกมนนิสีทนฏฺฐานเมว ทิสฺวา / สยนฏฺฐานํ อทิสฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งที่เป็นที่จงกรมและที่เป็นที่นั่งนั่นเทียว ไม่เห็นแล้ว ซึ่งที่เป็นที่นอน

จึงถามว่า ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้นท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด

“ภนฺเต นิสินฺเนหิ โว อาสิตฺตํ, / นิปนฺเนหี”ติ ปุจฺฉิ.

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.น้ำมัน นั้น) อันท่าน ผู้นั่งแล้ว หยอดแล้ว (หรือ), (หรือว่า อ.น้ำมัน อันท่าน) ผู้นอนแล้ว (หยอดแล้ว)” ดังนี้.

พระเถระได้นิ่งเสีย

เถโร ตุณฺหี อโหสิ.

อ.พระเถระ เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

หมออ้อนวอนซ้ำว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนี้

“มา ภนฺเต ฯเปฯ อาสิญฺจถา”ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิ.

“มา ภนฺเต เอวมกตฺถ;

(อ.หมอ) อ้อนวอนแล้ว บ่อย ๆ ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้;

ธรรมดาสมณธรรม เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่ ก็อาจทำได้

สมณธมฺโม นาม, / สรีเร ยาเปนฺเต, / สกฺกา กาตุ;

ชื่อ อ.สมณธรรม, ครั้นเมื่อสรีระ เป็นไปอยู่, (อันท่าน) อาจ เพื่ออันกระทำ;

ขอท่านนอนหยอดเถิด

นิปชฺชิตฺวา อาสิญฺจถา”ติ / ปุนปฺปุนํ ยาจิ.

(อ.ท่าน) ขอจง- นอน -หยอด” ดังนี้.

พระมหาปาละปรึกษากรัชกาย

พระเถระตอบว่า ไปเถิด ผู้มีอายุ อาตมาจักปรึกษา (ก่อน) แล้วจึงรู้

“คจฺฉาวุโส, / มนฺเตตฺวา ชานิสฺสามี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.ท่าน) จงไป, อ.อาตมา ปรึกษาแล้ว จักรู้” ดังนี้.

ก็ในที่นั้นไม่มีญาติสาโลหิตของพระเถระเลย ท่านจะพึงปรึกษากับใครเล่า ?

เถรสฺส จ / ตตฺถ เนว ญาตี, / น สาโลหิตา อตฺถิ, / เกน สทฺธึ มนฺเตยฺย ?

(อ.อันถาม ว่า) ก็ อ.ญาติ ท. ของพระเถระ (มีอยู่ ในหมู่บ้าน) นั้น หามิได้นั่นเทียว, (อ.ชน ท.) ผู้เกี่ยวข้องกันโดยสายเลือด[๑] (ของพระเถระ) มีอยู่ (ในหมู่บ้าน นั้น) หามิได้, (อ.พระเถระ) พึงปรึกษา กับด้วยใคร” ดังนี้. (อ.อันแก้ ว่า “อ.พระเถระ พึงปรึกษา กับ ด้วยกรชกาย” ดังนี้)[๒].

ก็พระเถระเมื่อปรึกษากับกรชกาย กล่าวสอนภูตกายว่า แน่ะปาลิตะผู้มีอายุ ท่านจงว่ามาก่อน

กรชกาเยน ปน สทฺธึ มนฺเตนฺโต “วเทหิ ฯเปฯ มา จกฺขูนี”ติ ภูตกายํ โอวทนฺโต

กรชกาเยน ปน / สทฺธึ มนฺเตนฺโต / “วเทหิ ตาว อาวุโส ปาลิต,

---

[๑] **สาโลหิต** ผู้เกี่ยวข้องกันโดยสายเลือด, ผู้มีสายเลือดเสมอกัน, ญาติสาโลหิต. สำเร็จรูปมาจาก โลหิต + สมฺพนฺธ อมาทิปรตัปปุริส-สมาส แปลง สมฺพนฺธ เป็น สา, สลับ โลหิต + สา เป็น สา + โลหิต มีรูปวิเคราะห์ว่า โลหิเตน สมฺพนฺโธ **สาโลหิโต**. ญาติผู้เกี่ยวข้องกันโดยสายเลือด ชื่อว่า สาโลหิตะ, **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สมาน + โลหิต ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส แปลง สมาน เป็น สา มีรูปวิเคราะห์ว่า สมานํ โลหิตํ ยสฺสาติ **สาโลหิโต**. ญาติผู้มีสายเลือดอันเสมอกัน ชื่อว่า สาโลหิตะ. สาโลหิตาติ เอกโลหิตสมฺพทฺธา ปีติปิตามหาทโย. (มูลปณฺณาสอฏฐกถา), สาโลหิตาติ สมานโลหิตา ภาติภคินิอาทโย. (มหาวคฺคอฏฐกถา)

[๒] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **“เถโร กรชกาเยน สทฺธึ มนฺเตยฺยา”ติ วิสฺสชฺชนํ.**

ก็ (อ.พระเถระ) เมื่อปรึกษา กับ ด้วยกรชกาย[๑] กล่าวสอนอยู่ ซึ่งภูตกาย ว่า “ดูก่อนปาลิตะผู้มีอายุ (อ.ท่าน) จงกล่าว ก่อน,

ท่านจักเห็นแก่จักษุหรือจักเห็นแก่พระพุทธศาสนา

ตฺวํ กึ อกฺขีนิ โอโลเกสฺสสิ, / อุทาหุ พุทฺธสาสนํ,

อ.ท่าน จักแลดู ซึ่งนัยน์ตา ท. หรือ, หรือว่า (อ.ท่าน จักแลดู) ซึ่งพระพุทธศาสนา,

ก็ในสังสารวัฏอันมีที่สุดอันใครตามไปก็รู้ไม่ได้ การคณนานับตัวท่านผู้บอดด้วยจักษุหามีไม่

อนมตคฺคสฺมิญฺหิ สำสารวฏฺเฏ / ตว อกฺขิกาณสฺส คณนา นตฺถิ,

จริงอยู่ อ.การนับ ซึ่งอันบอดแห่งนัยน์ตา ของท่าน ย่อมไม่มี ในสังสารวัฏ อันไม่มีที่สุดอันบุคคล

ฯลฯ[๒]

---

[๑] **กรชกาย** กายอันเกิดแล้วด้วยธุลี[คือน้ำเชื้อและเลือด]อันเป็นไปในกาย, กายอันเกิดด้วยน้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตร, กรช-กาย สำเร็จรูปมาจาก ก + รช + กาย มัชเฌโลปีตติยาตัปปุริสสมาส มีมัชเฌโลปีสัตตมีตัปปุริสสมาสเป็นภายใน มีรูปวิเคราะห์ดังนี้ เก ปวตฺโต รโช **กรโช**. (ก + รช, มัชเฌโลปีสัตตมีตัปปุริสสมาส ลบ ปวตฺต ศัพท์) ธุลี[คือน้ำเชื้อและเลือด]อันเป็นไปในกาย ชื่อว่า กรชะ. กรเชน สมฺภูโต กาโย **กรชกาโย**. (กรช + กาย, มัชเฌโลปีตติยาตัปปุริสสมาส ลบ สมฺภูต ศัพท์) กายอันเกิดแล้วด้วยธุลี [คือน้ำเชื้อและเลือด]อันเป็นไปในกาย ชื่อว่า กรชกายะ, **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก กร + ช + กาย วิเสสนบุพพบท กัมมธารย-สมาส มีกิตันตสมาส (สมาสที่มีกิตก์อยู่ท้าย) ตติยาตัปปุริสสมาสเป็นภายใน มีรูปวิเคราะห์ดังนี้ กโรติ ปุตฺเต นิพฺพตฺเตตีติ **กโร**, สุกฺกโสณิตํ. (กร ธาตุ [กรเณ = กระทำ] + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ ซึ่งบุตร ท. คือว่า ยังบุตร ท. ย่อมให้เกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กระ (น้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตร, น้ำเชื้อและเลือดที่สร้างบุตร), กเรน ชาโต **กรโช**. (กร บทหน้า + ชน ธาตุ [ชนเน = เกิด] + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ น ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย) กายอันเกิดแล้วด้วยน้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตร ชื่อว่า กรชะ, กรโช จ โส กาโย จาติ **กรชกาโย**. (กรช + กาย วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส) อันเกิดแล้วด้วยน้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตรด้วย อันเกิดแล้วด้วยน้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตรนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กรชกายะ (กายอันเกิดแล้วด้วยน้ำเชื้อและเลือดอันกระทำซึ่งบุตร). กรชกาโยติ เอตฺถ โก วุจฺจติ สรีรํ, ตตฺถ ปวตฺโต รโช กรโช, กึ ตํ ? สุกฺกโสณิตํ. ตญฺหิ “ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจตี”ติ เอวํ วุตฺตราครชผลตฺตา สรีรวาจเกน กสฺเทน วิเสสตฺวา การณโวหาเรน “กรโช”ติ วุจฺจติ. เตน สุกฺกโสณิตสงฺขาเตน กรเชน สมฺภูโต กาโย กรชกาโยติ อาจริยา. ตถา หิ กาโย มาตาเปตฺติกสมฺภโวติ วุตฺโต. มหาอฏฺสปูรสุตฺตนฺต-ฏีกายํ ปน “กรียติ คพฺภาสเย ขิปียตีติ กโร, สมฺภโว, กรโต ชาโตติ กรโช, มาตาเปตฺติกสมฺภโวติ อตฺโถ. มาตุอาทีนิ สญฺชาปนวเสน กรโต หตฺถโต ชาโตติ กรโชติ อปเร. อุภยถาปิ กรชกายนฺติ จตุสนฺตติรูปมาหา”ติ วุตฺตํ. กโรติ ปุตฺเต นิพฺพตฺเตตีติ กโร, สุกฺกโสณิตํ, เตน ชาโต กรโชติปิ วทนฺติ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

[๒] **อนมตคฺค** แปลว่า **สงสารอันไม่มีที่สุดอันบุคคลรู้** มญฺญเตติ **มโต**, อคฺโค ที่สุดอันบุคคลรู้ ชื่อว่า มตะ (มน ธาตุ+ ต ปัจจัย ในกัมม-สาธนะ), มโตเยว **อมโต**. (อ + มต, อ ศัพท์ไม่มีอรรถ ตัพภาววุตติกัมมธารยสมาส), อมโต อคฺโค **อมตคฺโค**. ที่สุดอันบุคคลรู้ ชื่อว่า อมตัคคะ (อมต + อคฺค = โกฏิ ที่สุด - เบื้องปลาย วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส), นตฺถิ อมตคฺโค ยสฺสาติ **อนมตคฺโค**. สงสารอัน ไม่มีที่สุดอันบุคคลรู้ ชื่อว่า อนมตัคคะ (น + อมตคฺค นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส แปลง น เป็น อน). **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า **สงสาร มีที่สุดอันบุคคลไม่รู้** น อมโต **อนมโต**, อคฺโค ที่สุดอันบุคคลไม่รู้ ชื่อว่า อนมตะ (น + อมต นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส), อนมโต อคฺโค ยสฺสาติ **อนมตคฺโค**, สำสาโร. สังสารมีที่สุดอันบุคคลไม่รู้ ชื่อว่า อนมตัคคะ (อนมต + อคฺค ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส). **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า **สงสารมีที่สุดอันบุคคลติดตามไปไม่รู้** น มโต **อมโต**. อันบุคคลไม่รู้ ชื่อว่า อมตะ (น + มต นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส), อมโต อคฺโค ยสฺสาติ **อมตคฺโค**, สำสาโร. สงสารมีที่สุดอันบุคคลไม่รู้ ชื่อว่า อมตัคคะ (อมต + อคฺค ฉัฏฐีพหุพพีหิ-สมาส), อนุคนฺตฺวา อมตคฺโค **อนมตคฺโค**, สำสาโร. สงสารมีที่สุดอันบุคคลติดตามไปไม่รู้ ชื่อว่า อนมตัคคะ (อนุ + อมตคฺค ปาทิ-บุพพบท กัมมธารยสมาส). อนมตคฺโคติ อนุ อมตคฺโค, วสฺสสตํ วสฺสสหสฺสํ ฌาเณน อนุคนฺตฺวาปิ อมตคฺโค อวิทิตคฺโค, นาสฺส สกฺกา อิโต วา เอตฺโต วา อคฺคํ ชานิตุํ, อปริจฺฉินฺนปุพฺพาปรโกฏิโกติ อตฺโถ. (สำยุตฺตนิกายอฏฺฐกถา) คำว่า อนมตคฺโค ตัดบทเป็น อนุ + อมตคฺโค หมายความว่า แม้ตามรู้ด้วยญาณตลอดร้อยปี พันปี ก็ไม่มีใครรู้เบื้องต้นได้ คือ ไม่มีใครสามารถรู้เบื้องต้นของสังสารวัฏนั้นว่าเริ่มมาจากกาลนี้หรือที่นี้ กล่าวคือ มีเงื่อนเบื้องต้นและเบื้องปลายที่ไม่มีกำหนด

ก็พระพุทธเจ้าทั้งหลายล่วงไปหลายร้อยหลายพันพระองค์แล้ว

อเนกานิ ปน / พุทฺธสตานิ พุทฺธสหสฺสานิ อตีตานิ;

ก็ อ.ร้อยแห่งพระพุทธเจ้า ท. อ.พันแห่งพระพุทธเจ้า ท. มิใช่หนึ่ง ล่วงไปแล้ว;

ในพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระพุทธเจ้าแม้แต่พระองค์เดียวก็กำหนดไม่ได้

เตสุ เต / เอกพุทฺโธปิ น ปริจฺฉินฺโน;

แม้ อ.- (ในพระพุทธเจ้า ท.) เหล่านั้นหนา -พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง (อันใคร ๆ) ไม่กำหนดแล้ว;

ท่านได้ผูกใจไว้เดี๋ยวนี้เองว่า จักไม่นอนจนตลอด ๓ เดือน ภายในพรรษานี้

อิทานิ / อิมํ อนฺโตวสฺสํ / ตโย มาเส / น นิปชฺชิสฺสามี”ติ / เต มานสํ พทฺธํ;

ในกาลนี้ อ.ใจ[๑] ว่า “(อ.เรา) จักไม่นอน สิ้นเดือน ท. ๓ ตลอดภายในแห่งพรรษานี้” ดังนี้ อันท่านผูกแล้ว;

เพราะฉะนั้น จักษุของท่านฉิบหายเสีย หรือแตกเสีย ก็ตามเถิด

ตสฺมา / เต จกฺขูนิ นสฺสนฺตุ วา / ภิชฺชนฺตุ วา;

เพราะเหตุนั้น อ.จักษุ ท. ของท่าน จงฉิบหาย หรือ หรือว่า จงแตก;

ท่านจงทรงแต่พระพุทธศาสนาไว้เถิด อย่าเห็นแก่จักษุเลย

พุทฺธสาสนเมว ธาเรหิ, / มา จกฺขูนี”ติ ภูตกายํ โอวทนฺโต

(อ.ท่าน) จงทรงไว้ ซึ่งพระพุทธศาสนานั่นเทียว, (อ.ท่าน จง-) อย่า (-ทรงไว้) ซึ่งจักษุ ท.” ดังนี้ ได้ภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า

จักษุที่ท่านถือว่าของตัว เสื่อมไปเสียเถิด
หูก็เสื่อมไปเสียเถิด กายก็เป็นเหมือนกัน
อย่างนั้นเถิด แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้
ก็เสื่อมไปเสียเถิด ปาลิตะ เหตุไฉน ท่าน
จึงประมาทอยู่

อิมา คาถาโย อภาสิ

“จกฺขูนิ หายนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ หายนฺตุ, ตเถว เทโห,
สพฺพมฺปิทํ หายตุ เทหนิสฺสิตํ;
กึการณา ปาลิต ตฺวํ ปมชฺชสิ.

---

[๑] **มานสํ** สภาพอันรับรู้ซึ่งอารมณ์, ใจ สำเร็จรูปมาจาก มน ศัพท์ + สณ ปัจจัย ในสกัตถตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า มโน เอว **มานสํ**. ใจนั่นเทียว ชื่อว่า มานสะ, คำว่า **มน** = สภาพอันรับรู้ซึ่งอารมณ์, ใจ สำเร็จรูปมาจาก มน ธาตุ (ญาเณ = รู้) ภู.ทิ. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า มนติ อารมฺมณํ วิชานาตีติ **มโน**. สภาพใด ย่อมรับรู้ ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่า มนะ (สภาพอันรับรู้ซึ่งอารมณ์) อนิตถี มน ศัพท์ เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์

ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

อ.จักษุ ท. อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงเสื่อม, อ.หู ท. (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา) จงเสื่อม, อ.เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว คือว่า อ.กาย (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงเสื่อม), (อ.อวัยวะใหญ่และอวัยวะน้อย) นี้ แม้ทั้งปวง อันอาศัยแล้วซึ่งกาย จงเสื่อม; แน่ะปาลิตะ อ.ท่าน ประมาทอยู่ เพราะเหตุอะไร.

จักษุที่ท่านถือว่าของตัว ทรุดโทรมไปเสียเถิด
หูก็ทรุดโทรมไปเสียเถิด กายก็เป็นเหมือนกัน
อย่างนั้นเถิด แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้
ก็ทรุดโทรมไปเสียเถิด ปาลิตะ เหตุไฉน ท่าน
จึงประมาทอยู่

“จกฺขูนิ ชีรนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ ชีรนฺตุ, ตเถว กาโย,
สพฺพมฺปิทำ ชีรตุ กายนิสฺสิตำ;
กึการณา ปาลิต ตฺวำ ปมชฺชสิ.

อ.จักษุ ท. อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงทรุดโทรม, อ.หู ท. (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา) จงทรุดโทรม, อ.เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว คือว่า อ.กาย (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงทรุดโทรม), (อ.อวัยวะใหญ่และอวัยวะน้อย) นี้ แม้ทั้งปวง อันอาศัยแล้วซึ่งกายนี้ จงทรุดโทรม, แน่ะปาลิตะ อ.ท่าน ประมาทอยู่ เพราะเหตุอะไร.

จักษุที่ท่านถือว่าของตัว แตกไปเสียเถิด
หูก็แตกไปเสียเถิด รูปก็เป็นเหมือนกัน
อย่างนั้นเถิด แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้
ก็แตกไปเสียเถิด ปาลิตะ เหตุไฉน ท่าน
จึงประมาทอยู่

“จกฺขูนิ ภิชฺชนฺตุ มมายิตานิ,
โสตานิ ภิชฺชนฺตุ, ตเถว รูปำ,
สพฺพมฺปิทำ ภิชฺชตุ รูปนิสฺสิตำ;
กึการณา ปาลิต ตฺวำ ปมชฺชสี”ติ.

อ.จักษุ ท. อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงแตก, อ.หู ท. (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา) จงแตก, อ.เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว คือว่า อ.รูป (อันชาวโลกยึดถือแล้วว่าเป็นของของเรา จงแตก), (อ.อวัยวะใหญ่และอวัยวะน้อย) นี้ แม้ทั้งปวง อันอาศัยแล้วซึ่งรูป จงแตก; แน่ะปาลิตะ อ.ท่าน ประมาทอยู่ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

หมอเลิกรักษาพระมหาปาละ

ครั้นพระเถระให้โอวาทแก่ตนเองด้วย ๓ คาถาอย่างนี้แล้ว ได้นั่งทำนัตถุกรรม (คือเป่าน้ำมัน) แล้วจึงเข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต

เอวं ตีหิ คาถาหิ / อตฺตโน โอวาทं ทตฺวา / นิสินฺนโกว นตฺถุกมฺมं กตฺวา / คามं ปิณฺฑาย ปาวิสิ.

(อ.พระเถระ) ครั้นให้แล้ว ซึ่งโอวาท แก่ตน ด้วยคาถา ท. ๓ อย่างนี้ ผู้นั่งแล้วนั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งกรรมคืออันนัตถุ์ ได้เข้าไปแล้ว สู่หมู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว.

หมอเห็นแล้วถามว่า ท่านเจ้าข้า ท่านทำนัตถุกรรมแล้วหรือ ?

เวชฺโช ทิสฺวา / “กึ ภนฺเต / นตฺถุกมฺมं กตนฺ”ติ ปุจฺฉิ.

อ.หมอ เห็นแล้ว ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กรรมคืออันนัตถุ์ (อันท่าน) กระทำแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เออ อุบาสก

“อาม อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก เออ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

หมอถามว่า เป็นอย่างไรบ้าง ขอรับ

“กีทิสํ ภนฺเต”ติ.

(อ.หมอ ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.คู่แห่งนัยน์ตา) เป็นเช่นไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ยังแทงอยู่เทียว อุบาสก

“รุชเตว อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ลม) เสียดแทงอยู่นั่นเทียว” ดังนี้.

หมอถามว่า ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด ขอรับ

“นิสีทิตฺวา โว ภนฺเต / นตฺถุกมฺมं กตนฺ, / นิปชฺชิตฺวา”ติ.

(อ.หมอ ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กรรมคืออันนัตถุ์ อันท่าน นั่งแล้ว กระทำแล้ว (หรือ), (หรือว่า อ.กรรมคืออันนัตถุ์ อันท่าน) นอนแล้ว (กระทำแล้ว)” ดังนี้.

พระเถระได้นิ่งเสีย

เถโร ตุณฺหี อโหสิ;

อ.พระเถระ เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว;

ท่านแม้อันหมอถามซ้ำ ก็ไม่พูดอะไร

ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉิโตปิ, / น กิญฺจิ กเถสิ.

(อ.พระเถระ นั้น) แม้ผู้- (อันหมอ) -ถามแล้ว บ่อย ๆ, ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ.

ขณะนั้น หมอกล่าวกะท่านว่า ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ทำความสบาย ตั้งแต่วันนี้ขอท่านอย่าได้กล่าวว่า หมอผู้โน้นหุงน้ำมันให้เรา แม้กระผมก็จักไม่กล่าวว่า กระผมหุงน้ำมันถวายท่าน

อถ นํ เวชฺโช / “ภนฺเต ตุมฺเห/ สปฺปายํ น กโรถ, / อชฺช ปฏฺฐาย / ‘อสุเกน เม เตลํ ปกฺกนฺ’ติ / มา วทิตฺถ, / อหมฺปิ / ‘มยา โว เตลํ ปกฺกนฺ’ติ / น วกฺขามี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.หมอ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ย่อมไม่กระทำ ซึ่งความสบาย, (อ.ท่าน) อย่ากล่าวแล้ว ว่า ‘อ.น้ำมัน (อันหมอ) โน้น หุงแล้ว แก่เรา’ ดังนี้ จำเดิม แต่วันนี้, แม้ อ.กระผม จักไม่กล่าว ว่า ‘อ.น้ำมัน อันกระผม หุงแล้ว แก่ท่าน’ ดังนี้” ดังนี้ (กะพระเถระ) นั้น.

พระเถระเสียจักษุพร้อมกับการบรรลุพระอรหัต

พระเถระถูกหมอบอกเลิกแล้วจึงกลับไปสู่วิหาร ดำริว่า ท่านแม้หมอบอกเลิกแล้ว ท่านอย่าได้ละอิริยาบถเสียนะ สมณะ ดังนี้แล้ว

โส เวชฺเชน ปจฺจกฺขาโต, / วิหารํ คนฺตฺวา / “เวชฺเชนาปิ ปจฺจกฺขาโตสิ, / อิริยาปถํ มา วิสฺสชฺชิ สมณา”ติ,

(อ.พระเถระ) นั้น ผู้- อันหมอ -บอกคืนแล้ว, ไปแล้ว สู่วิหาร (คิดแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) เป็นผู้- แม้อันหมอ -บอกคืนแล้ว[๑] ย่อมเป็น, ดูก่อนสมณะ (อ.ท่าน) อย่า สละแล้ว[๒] ซึ่งอิริยาบถ” ดังนี้

กล่าวสอนตนด้วยคาถานี้ว่า

ปาลิตะ ท่านถูกหมอเขาบอกเลิกจากการรักษา ทิ้งเสีย
แล้ว เที่ยงต่อมัจจุราช ปาลิตะ ไฉนจึงยังประมาทอยู่เล่า

ดังนี้แล้ว บำเพ็ญสมณธรรม

“ปฏิกฺขิตฺโต ติกิจฺฉาย เวชฺเชนาสิ วิวชฺชิโต
นิยโต มจฺจุราชสฺส, กึ ปาลิต ปมชฺชสี”ติ.

อิมาย คาถาย / อตฺตานํ โอวทิตฺวา / สมณธมฺมํ อกาสิ.

---

[๑] **ปจฺจกฺขาโตสิ** ตัดบทเป็น **ปจฺจกฺขาโต + อสิ** ลบสระ อ หลัง, **ปจฺจกฺขาโต** = (อันเขา) บอกคืนแล้ว, บอกเลิกแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ปติ + อา บทหน้า + ขา ธาตุ (กถเน = กล่าว) ภู. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ติ เป็น จฺ, ซ้อน จฺ, ซ้อน ก, รัสสะ อา เป็น อ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปจฺจกฺขียิตฺถาติ **ปจฺจกฺขาโต**. ผู้อันเขาบอกคืนแล้ว ชื่อว่า ปัจจักขาตะ. **อสิ** = ย่อมมี, ย่อมเป็น สำเร็จรูปมาจาก อส ธาตุ (ภุวิ = มี, เป็น) + อ + ติ ลบ อ ปัจจัย, แปลง ติ เป็น ตฺถิ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ

[๒] **วิสฺสชฺชิ** สละแล้ว, ปล่อยแล้ว, ละทิ้งแล้ว, ละวางแล้ว, ปล่อยวางแล้ว สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + สชฺช ธาตุ (จาเค, วิสฺสคฺเค = สละ) + โอ อัชชตนีวิภัตติ แปลง โอ วิภัตติ เป็น อิ

กล่าวสอนแล้ว ซึ่งตน ด้วยคาถา นี้ ว่า

อ.ท่าน เป็นผู้- (อันหมอ) ห้ามแล้ว จากการเยียวยา เป็นผู้- อันหมอ เว้นขาดแล้ว (จากการเยียวยา) เป็นผู้เที่ยงแล้ว[๑] ต่อมัจจุผู้พระราชา ย่อมเป็น, แน่ะปาลิตะ (อ.ท่าน) ประมาทอยู่ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้ ได้กระทำแล้ว[๒] ซึ่งสมณธรรม.

ลำดับนั้น พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว ทั้งดวงตาทั้งกิเลสของท่าน แตกไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน

อถสฺส มชฺฌิมยามมฺหิ อติกฺกนฺตมตฺเต, / อปุพฺพํ อจริมํ / อกฺขีนิ เจว / กิเลสา จ ปภิชฺชึสุ.

ครั้งนั้น ครั้นเมื่อยามอันมีในท่ามกลาง เป็นยามสักว่าก้าวล่วงแล้ว (มีอยู่), อ.นัยน์ตา ท. ด้วย นั่นเทียว อ.กิเลส ท. ด้วย (ของพระเถระ) นั้น แตกทั่วแล้ว ไม่ก่อน ไม่หลัง.

ท่านเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสก เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว

โส สุกฺขวิปสฺสโก อรหา หุตฺวา / คพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสีทิ.

(อ.พระเถระ) นั้น เป็นพระอรหันต์ ผู้สุกขวิปัสสก เป็น เข้าไปแล้ว สู่ห้อง นั่งแล้ว.

พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ

ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ เวลานี้เป็นเวลาภิกขาจาร

ภิกฺขู ภิกฺขาจารเวลาย อาคนฺตฺวา / “ภิกฺขาจารกาโล ภนฺเต”ติ อาหํสุ.

อ.ภิกษุ ท. ไปแล้ว ในเวลาเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.กาล นี้) เป็นกาลเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระถามว่า กาลหรือ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

“กาโล อาวุโส”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.กาล นี้) เป็นกาล (ย่อมเป็น) หรือ” ดังนี้.

---

[๑] **นิยโต** (อัน...) กำหนดไว้แล้ว, เที่ยงแล้ว สำเร็จรูปมาจาก นิ บทหน้า + ยมุ ธาตุ (นิจฺฉยเตสุ = ตัดสิน-วินิจฉัย, ประพฤติ) ภู. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะหรือกัตตุสาธนะ เพราะ ต ปัจจัย ลบ มุ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า นิยจฺฉิยิตฺถาติ **นิยโต**. (อันมัจจุผู้พระราชา) กำหนดไว้แล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิยตะ (ผู้อันมัจจุผู้พระราชากำหนดไว้แล้ว, หรือวิเคราะห์ว่า นิยจฺฉิติ **นิยโต**. เที่ยงแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิยตะ (ผู้เที่ยงแล้ว, ผู้แน่นอนแล้ว) คำว่า **นิยโต มจฺจุราชสฺส** แปลได้ ๓ นัย คือ **นัยที่ ๑ :** เป็นผู้- อันมัจจุผู้พระราชา -กำหนดแล้ว นัยนี้ มจฺจุราชสฺส ลง ส ฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถตติยา-อวุตตกัตตา (อนภิหิตกัตตา) แปลว่า อัน... **นัยที่ ๒ :** เป็นผู้เที่ยงแล้ว, เป็นของเที่ยง (เป็นของตาย) ของมัจจุผู้พระราชา นัยนี้ มจฺจุราชสฺส ลง ส ฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถสามี (อรรถสัมพันธ์) แปลว่า ของ... **นัยที่ ๓ :** เป็นผู้เที่ยงแล้ว, เป็นของเที่ยง (เป็นของตาย) ต่อมัจจุผู้พระราชา (ตายแน่นอน) นัยนี้ มจฺจุราชสฺส ลง ส จตุตถีวิภัตติในอรรถสัมปทานะ แปลว่า ต่อ..., สำหรับ...

[๒] **อกาสิ** ได้กระทำแล้ว, กระทำแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) + โอ ปัจจัย + อี อัชชตนีวิภัตติ ลบ โอ ปัจจัย, แปลง กร ธาตุ เป็น กาส, รัสสะ อี เป็น อิ. **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ ลบ โอ ปัจจัย, แปลง กร ธาตุ เป็น กา, รัสสะ อี เป็น อิ

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า ขอรับ

“อาม ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอรับ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายไปเถิด

“เตนหิ คจฺฉถา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) จงไป” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายถามว่า ก็ท่านเล่า ขอรับ

“กึ ตุมฺเห ปน ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.ท่านเล่า” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ตาของเราเสื่อมเสียแล้ว ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย

“อกฺขีนิ เม อาวุโส ปริหีนานี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.นัยน์ตา ท. ของเรา เสื่อมรอบแล้ว” ดังนี้.

เธอทั้งหลายแลดูตาของท่านแล้ว มีตาเต็มด้วยน้ำตา

เต ตสฺส อกฺขีนิ โอโลเกตฺวา / อสฺสุปุณฺณเนตฺตา หุตฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น แลดูแล้ว ซึ่งนัยน์ตา ท. (ของพระเถระ) นั้น เป็นผู้มีตาอันเต็มแล้วด้วยน้ำตา เป็น

ปลอบพระเถระว่า ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าคิดไปเลย กระผมทั้งหลายจักปฏิบัติท่าน ดังนี้แล้ว

“ภนฺเต มา จินฺตยิตฺถ, / มยํ โว ปฏิชคฺคิสฺสามา”ติ / เถรํ อสฺสาเสตฺวา

ยังพระเถระ ให้เบาใจแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว, อ.กระผม ท. จักปฏิบัติ[๑] ซึ่งท่าน” ดังนี้

ทำวัตรปฏิบัติที่ควรจะทำเสร็จแล้วเข้าไปสู่บ้าน

กตฺตพฺพยุตฺตกํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา / คามํ ปวิสึสุ.

กระทำแล้ว ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย อันควรแล้วแก่วัตรอัน- (อันตน) -พึงกระทำ เข้าไปแล้ว สู่หมู่บ้าน.

หมู่มนุษย์ไม่เห็นพระเถระจึงถามว่า ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลายไปข้างไหนเสีย

มนุสฺสา เถรํ อทิสฺวา / “ภนฺเต / อมฺหากํ อยฺโย กุหินฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา

---

[๑] **ปฏิชคฺคิสฺสาม** จักปฏิบัติ, จักปฏิบัติรับใช้, จักปรนนิบัติ, จักเลี้ยงดู, จักบำรุง สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + ชคฺค ธาตุ (โปสเน = เลี้ยงดู) ภู. + อิ อาคม + สฺสาม ภวิสสันตีวิภัตติ แปลง ปฏิ เป็น ปติ

อ.มนุษย์ ท. ไม่เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระผู้เป็นเจ้า ของข้าพเจ้าท. ไปแล้ว (ณ ที่) ไหน” ดังนี้

ทราบข่าวนั้นแล้ว ส่งข้าวต้มไปถวายก่อนแล้วถือเอาบิณฑบาตไปเอง ไหว้พระเถระแล้วร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่แทบเท้า

ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา / ยาคุ์ เปเสตฺวา / สยํ ปิณฺฑปาตํ อาทาย / คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา / ปาทมูเล ปวฏฺฏมานา โรทิตฺวา

ฟังแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น ส่งไปแล้ว ซึ่งข้าวต้ม ถือเอาแล้ว ซึ่งบิณฑบาต ด้วยตนเอง ไปแล้ว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ ร้องไห้- กลิ้งเกลือกอยู่ -แล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า

ปลอบว่า ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักรับปฏิบัติท่าน อย่าได้คิดไปเลย ดังนี้แล้วลากลับ

“ภนฺเต / มยํ โว ปฏิชคฺคิสฺสาม, / ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถา”ติ / สมสฺสาเสตฺวา ปกฺกมึสุ.

(ยังพระเถระ) ให้เบาใจพร้อมแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ท. จักปฏิบัติรับใช้ซึ่งท่าน, อ.ท่าน อย่าคิดแล้ว” ดังนี้ หลีกไปแล้ว.

ตั้งแต่นั้นมา พวกเขาก็ส่งข้าวต้มและข้าวสวยไปถวายที่วิหารเป็นนิตย์

ตโต ปฏฺฐาย / นิพทฺธํ ยาคุภตฺตํ / วิหารเมว เปเสนฺติ.

(อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้น) ย่อมส่งไป ซึ่งข้าวต้มและข้าวสวย สู่วิหารนั่นเทียว เนืองนิตย์ จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

ฝ่ายพระเถระ ก็กล่าวสอนภิกษุ ๖๐ รูปนอกนี้เป็นนิรันดร์

เถโรปิ / อิตเร สฏฺฐิภิกฺขู / นิรนฺตรํ โอวทติ.

แม้ อ.พระเถระ ย่อมกล่าวสอน ซึ่งภิกษุ ๖๐ ท. เหล่านอกนี้ ไม่มีระหว่าง[๑].

เธอทั้งหลายตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ครั้นจวนวันปวารณาก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทุกรูป

เต ตสฺโสวาเท ฐตฺวา, / อุปกฏฺฐาย ปวารณาย, / สพฺเพว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ,

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตั้งอยู่แล้ว ในโอวาท (ของพระเถระ) นั้น, ครั้นเมื่อวันปวารณา เข้าไปตั้งใกล้แล้ว, ทั้งปวงนั่นเทียว บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท.,

---

[๑] **นิรนฺตรํ** ไม่มีระหว่าง, ต่อเนื่อง, ไม่ขาด, เนือง ๆ สำเร็จรูปมาจาก นิ + อนฺตร นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส ลง รฺ อาคม เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ อนฺตรํ ฉิทฺทํ อสฺสาติ **นิรนฺตรํ**. สิ่งที่ไม่มีช่องว่าง ชื่อว่า นิรันตระ, ในที่นี้ นิรนฺตรํ ลง อำ ทุติยาวิภัตติในอรรถกิริยาวิเสสนะ และเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ ตามกฎกิริยาวิเสสนะ (นิรนฺตรํ กิริยาวิเสสนะ ใน โอวทติ)

พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา

ก็แลเธอทั้งหลายออกพรรษาแล้ว อยากจะเฝ้าพระศาสดา จึงเรียนพระเถระว่า กระผมทั้งหลายอยากจะเฝ้าพระศาสดา ขอรับ

วุฏฺฐวสฺสา จ ปน / สตฺถารํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา / เถรํ อาหํสุ / “ภนฺเต สตฺถารํ ทฏฺฐุ-กามมฺหา”ติ.

ก็แล (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ผู้มีกาลฝนอันอยู่จำแล้ว เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา เป็นกล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.กระผม ท.) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา ย่อมเป็น” ดังนี้กะพระเถระ.

พระเถระได้ฟังคำของเธอทั้งหลายแล้ว คิดว่า

เถโร เตสํ วจนํ สุตฺวา จินฺเตสิ

อ.พระเถระ ฟังแล้ว ซึ่งคำ (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น คิดแล้ว ว่า

เราเป็นคนทุพพลภาพ

“อหํ ทุพฺพโล, ฯเปฯ เปเสสฺสามี”ติ.

“อหํ ทุพฺพโล,

“อ.เรา เป็นผู้ไม่มีกำลัง[๑] (ย่อมเป็น),

และในระหว่างทาง ดงที่อมนุษย์สิงก็มีอยู่

อนฺตรามคฺเค จ / อมนุสฺสปริคฺคหิตา อฏวี อตฺถิ,

อนึ่ง อ.ดง อันอันอมนุษย์ถือเอารอบแล้ว มีอยู่ ในระหว่างแห่งหนทาง,

เมื่อเราไปกับเธอทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด

มยิ เอเตหิ สทฺธึ คจฺฉนฺเต, / สพฺเพ กิลมิสฺสนฺติ,

ครั้นเมื่อเรา ไปอยู่ กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั่น, (อ.ภิกษุ ท.) ทั้งปวง จักลำบาก,

จักไม่อาจเพื่ออันได้แม้ภิกษา

ภิกฺขมฺปิ ลภิตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ,

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) จักไม่อาจ เพื่ออันได้ แม้ซึ่งภิกษา,

---

[๑] **ทุพฺพโล** ผู้ไม่มีกำลัง, ผู้มีกำลังไม่ดี สำเร็จรูปมาจาก ทุ + พล ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ พลํ ยสฺสาติ **ทุพฺพโล**. กำลังของบุคคลใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ทุพพละ (ผู้ไม่มีกำลัง). อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ พลํ อสฺสาติ **ทุพฺพโล**. กำลัง ไม่ดี ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ทุพพละ (ผู้มีกำลังไม่ดี)

เราจักส่งภิกษุเหล่านี้ไปเสียก่อน

อิเม ปุเรตรเมว เปเสสฺสามี”ติ.

(อ.เรา) จักส่งไป (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านี้ ก่อนกว่านั่นเทียว” ดังนี้.

ลำดับนั้น ท่านจึงกล่าวกะเธอทั้งหลายว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด

อถ เน อาห / “อาวุโส ตุมฺเห ปุรโต คจฺฉถา”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พระเถระ) กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.ท่าน ท. จงไป ในที่ข้างหน้า” ดังนี้ (กะภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลายถามว่า ก็ท่านเล่า ขอรับ

“ตุมฺเห ปน ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.ท่าน เล่า” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เราเป็นคนทุพพลภาพ

“อหํ ทุพฺพโล, ฯเปฯ ปุรโต คจฺฉถา”ติ.

“อหํ ทุพฺพโล,

(อ.พระเถระ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา เป็นผู้ไม่มีกำลัง (ย่อมเป็น),

และในระหว่างทาง ดงที่อมนุษย์สิงก็มีอยู่

อนฺตรามคฺเค จ / อมนุสฺสปริคฺคหิตา อฏวี อตฺถิ,

อนึ่ง อ.ดง อันอันอมนุษย์ถือเอารอบแล้ว มีอยู่ ในระหว่างแห่งหนทาง,

เมื่อเราไปกับท่านทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด

มยิ ตุมฺเหหิ สทฺธึ คจฺฉนฺเต, / สพฺเพ กิลมิสฺสถ,

ครั้นเมื่อเรา ไปอยู่ กับ ด้วยท่าน ท., (อ.ท่าน ท.) ทั้งปวง จักลำบาก,

ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด

ตุมฺเห ปุรโต คจฺฉถา”ติ.

อ.ท่าน ท. จงไป ในที่ข้างหน้า” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า อย่าทำอย่างนี้เลย ขอรับ กระผมทั้งหลายจักไปพร้อมกันกับท่านทีเดียว

“มา ภนฺเต เอวํ กริตฺถ, / มยํ ตุมฺเหหิ สทฺธึเยว คมิสฺสามา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้, อ.กระผม ท. จักไป กับ ด้วยท่าน นั่นเทียว” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าชอบอย่างนั้นเลย

“มา โว อาวุโส ฯเปฯ วนฺทถา”ติ เต อุยฺโยเชสิ.

“มา โว อาวุโส เอวํ รุจฺจิตฺถ,

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.การไป กับ ด้วยเรา) อย่างนี้ อย่าชอบใจแล้ว แก่ท่าน ท.[๑],

เมื่อเป็นอย่างนั้น ความไม่ผาสุกจักมีแก่เรา

เอวํ สนฺเต, / มยฺหํ อผาสุกํ ภวิสฺสติ;

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ มีอยู่, อ.ความทุกข์มิใช่ความสำราญ จักมี แก่เรา;

น้องชายของเรา เห็นท่านทั้งหลายแล้วคงจักถาม

มยฺหํ กนิฏฺโฐ / ตุมฺเห ทิสฺวา ปุจฺฉิสฺสติ,

อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด ของเรา เห็นแล้ว ซึ่งท่าน ท. จักถาม,

เมื่อเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงบอกความที่จักษุของเราเสื่อมเสียแล้วแก่เขา

อถสฺส / มม จกฺขูนํ ปริหีนภาวํ อาโรเจยฺยาถ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.ท่าน ท.) พึงบอก ซึ่งความที่- แห่งจักษุ ท. ของเรา -เป็นอวัยวะเสื่อมรอบแล้ว (แก่น้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น,

เขาคงจักส่งใคร ๆ มาสู่สำนักของเรา

โส มยฺหํ สนฺติกํ กญฺจิเทว ปหิณิสฺสติ,

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น จักส่งไป ซึ่งใคร ๆ นั่นเทียว สู่สำนัก ของเรา,

เราจักมากับเขา

เตน สทฺธึ อาคจฺฉิสฺสามิ;

อ.เรา จักมา กับ (ด้วยบุคคล) นั้น;

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **มา โว อาวุโส เอวํ (มยา สทฺธึ คมนํ) รุจฺจิตฺถ.** มี ๒ นัย คือ **นัยที่ ๑ : เป็นประโยคกัตตุวาจก** แปลว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.การไป กับ ด้วยเรา) อย่างนี้ **อย่าชอบใจแล้ว (จักไม่ชอบใจ) แก่ท่าน ท.** นัยนี้ บทว่า **โว** = แก่ท่าน ท. สำเร็จรูปมาจาก ตุมฺห + นํ จตุตถีวิภัตติ ในอรรถสัมปทานะ, บทว่า **รุจฺจิตฺถ** = ชอบใจแล้ว, พอใจแล้ว เป็นกัตตุวาจก สำเร็จรูปมาจาก รุจ ธาตุ (ปีติยํ = ยินดี, ชอบใจ, พอใจ) ทิ. + ย ปัจจัย + อา อัชชตนีวิภัตติ (ในอรรถอนาคตกาล เพราะสัมพันธ์ใน มา นิบาต) แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ, ลง อิ อาคม, แปลง อา วิภัตติ เป็น ตฺถ. **นัยที่ ๒ : เป็นประโยคกัมมวาจก** แปลว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.การไป กับ ด้วยเรา) อย่างนี้ **อันท่าน ท. อย่าชอบใจแล้ว (จักไม่ชอบใจ)** นัยนี้ บทว่า **โว** = อันท่าน ท. สำเร็จรูปมาจาก ตุมฺห + หิ ตติยาวิภัตติ ในอรรถอวุตตกัตตา (อนภิหิตกัตตา) หรือลง นํ ฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถตติยาวิภัตติ (อวุตต-กัตตา), บทว่า **รุจฺจิตฺถ** = (อัน...) ชอบใจแล้ว, พอใจแล้ว เป็นกัมมวาจก สำเร็จรูปมาจาก รุจ ธาตุ + ย ปัจจัย ในอรรถกรรม + อา อัชชตนีวิภัตติ แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ, ลง อิ อาคม, แปลง อา วิภัตติ เป็น ตฺถ.

ท่านทั้งหลายจงไหว้พระทศพลและพระอสีติมหาเถระ ตามคำของเรา ดังนี้แล้ว ก็ส่งภิกษุเหล่านั้นไป

ตุมฺเห มม วจเนน / ทสพลญฺจ อสีติมหาเถเร จ วนฺทถา”ติ เต อุยฺโยเชสิ.

อ.ท่าน ท. จงไหว้ ซึ่งพระทศพล ด้วย ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. ด้วย ตามคำ ของเรา” ดังนี้ ส่งไปแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

พวกภิกษุแจ้งข่าวแก่น้องชายพระเถระ

เธอทั้งหลายขมาพระเถระแล้ว เข้าไปสู่ภายในบ้าน

เต เถรํ ขมาเปตฺวา / อนฺโตคามํ ปวิสึสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ยังพระเถระ ให้อดโทษแล้ว เข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน.

หมู่มนุษย์นิมนต์ให้นั่ง ถวายภิกษาแล้วถามว่า ท่านเจ้าข้า ดูท่าทีพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจะไปกันละหรือ

มนุสฺสา เต นิสีทาเปตฺวา / ภิกฺขํ ทตฺวา / “กึ ภนฺเต / อยฺยานํ คมนากาโร ปญฺญายตี”ติ.

อ.มนุษย์ ท. (ยังภิกษุ ท.) เหล่านั้น ให้นั่งแล้ว ถวายแล้ว ซึ่งภิกษา ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อาการคืออันไป แห่งพระผู้เป็นเจ้า ท. ย่อมปรากฏ หรือ” ดังนี้.

เธอทั้งหลายตอบว่า เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย พวกเราอยากจะเฝ้าพระศาสดา

“อาม อุปาสกา / สตฺถารํ ทฏฺฐุกามมฺหา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสกและอุบาสิกา ท. เออ (อ.อย่างนั้น), (อ.เรา ท.) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา ย่อมเป็น” ดังนี้.

พวกเขาอ้อนวอนเป็นหลายครั้งแล้ว ทราบความพอใจในการที่เธอทั้งหลายจะไปให้ได้ จึงตามไปส่งแล้วบ่นรำพันกลับมา

เต ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา / เตสํ คมนฉนฺทเมว ญตฺวา / อนุคนฺตฺวา ปริเทวิตฺวา นิวตฺตึสุ.

(อ.มนุษย์ ท.) เหล่านั้น อ้อนวอนแล้ว บ่อย ๆ รู้แล้ว ซึ่งความพอใจในการไปนั่นเทียว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตามไปแล้ว คร่ำครวญแล้ว กลับแล้ว.

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นไปถึงพระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา และไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย ตามคำของพระเถระแล้ว

เตปิ อนุปุพฺเพน เชตวนํ คนฺตฺวา / สตฺถารญฺจ มหาเถเร จ / เถรสฺส วจเนน วนฺทิตฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) แม้เหล่านั้น ถึงแล้ว ซึ่งพระวิหารชื่อว่าเชตวัน โดยลำดับ ไหว้แล้ว ซึ่งพระศาสดา ด้วย ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ท. ด้วย ตามคำ ของพระเถระ

ครั้นรุ่งขึ้น เข้าไปสู่ถนนที่น้องชายของพระเถระอยู่เพื่อบิณฑบาต

ปุนทิวเส, / ยตฺถ เถรสฺส กนิฏฺโฐ วสติ, / ตํ วีถึ ปิณฺฑาย ปวิสึสุ.

เข้าไปแล้ว สู่-, อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด ของพระเถระ ย่อมอยู่ (ในถนน) ใด, -ถนน นั้น เพื่อก้อนข้าว ในวันรุ่งขึ้น.

กุฏุมพีจำเธอทั้งหลายได้ นิมนต์ให้นั่ง ทำปฏิสันถารแล้วถามว่า พระเถระพี่ชายของข้าพเจ้าอยู่ไหน ?

กุฏุมฺพิโก / เต สญฺชานิตฺวา / นิสีทาเปตฺวา กตปฏิสนฺถาโร / “ภาติกตฺเถโร เม กุหินฺ”ติ ปุจฺฉิ.

อ.กุฏุมพี จำได้แล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น (ยังภิกษุ ท. เหล่านั้น) ให้นั่งแล้ว ผู้มีปฏิสันถารอันกระทำแล้ว ถามแล้ว ว่า “อ.พระเถระผู้เป็นพี่ชาย ของข้าพเจ้า ย่อมอยู่ (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

ลำดับนั้น เธอทั้งหลายแจ้งข่าวนั้นแก่เขาแล้ว

อถสฺส / เต ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุ.

ครั้งนั้น (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น บอกแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น (แก่กุฏุมพี) นั้น.

เขาร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่แทบบาทมูลของเธอทั้งหลาย ถามว่า ท่านเจ้าข้า บัดนี้ควรทำอะไรดี ?

โส เตสํ ปาทมูเล / ปวฏฺเฏนฺโต โรทิตฺวา ปุจฺฉิ / “อิทานิ ภนฺเต กึ กาตพฺพนฺ”ติ.

(อ.กุฏุมพี) นั้น ร้องไห้- กลิ้งเกลือกอยู่ -แล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ถามแล้วว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในกาลนี้ อ.อะไร (อันข้าพเจ้า) พึงกระทำ” ดังนี้.

ส่งสามเณรหลานชายไปรับพระเถระ

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า พระเถระต้องการให้ใคร ๆ ไปจากที่นี้ ในกาลเมื่อไปถึงแล้วท่านจักมากับเขา

“เถโร / อิโต กสฺสจิ คมนํ ปจฺจาสีสติ, / ตสฺส คตกาเล / เตน สทฺธึ อาคมิสฺสตี”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.พระเถระ ย่อมหวังเฉพาะ ซึ่งการไป ของใคร ๆ (แต่ที่) นี้, (อ.พระเถระ นั้น) จักมา กับ (ด้วยบุคคล) นั้น ในกาลเป็นที่ไปแล้ว (แห่งบุคคล) นั้น [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งบุคคล) นั้น -ไปแล้ว] ดังนี้.

กุฏุมพีกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า เด็กคนนี้เป็นหลานของข้าพเจ้าชื่อปาลิตะ ขอท่านทั้งหลายส่งเจ้านี่ไปเถิด

“อยํ เม ภนฺเต / ภาคิเนยฺโย ปาลิโต นาม, / เอตํ เปเสถา”ติ.

(อ.กุฏุมพี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เด็ก) นี้ เป็นหลาน ของข้าพเจ้า ชื่อว่าปาลิตะ (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน ท.) ขอจงส่งไป (ซึ่งเด็ก) นั่น” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ส่งไปอย่างนี้ไม่ได้ (เพราะ) อันตรายในทางมีอยู่ ต้องให้บวชเสียก่อนแล้วส่งไป จึงจะควร

“เอวํ เปเสตุ๎ น สกฺกา, / มคฺเค ปริปนฺโถ อตฺถิ, / ตํ ปพฺพาเชตฺวา เปเสตุ๎ วฏฺฏตี”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อันเรา ท.) ไม่อาจ เพื่ออันส่งไป อย่างนี้, อ.อันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ ในหนทาง มีอยู่, อ.อัน- (อันเรา ท. ยังเด็ก) นั้น ให้บวชแล้ว -จึงส่งไป ย่อมควร” ดังนี้.

กุฏุมพีกล่าวว่า ขอท่านทั้งหลายทำอย่างนั้นแล้วส่งไปเถิด ขอรับ

“เอวํ กตฺวา เปเสถ ภนฺเต”ติ.

(อ.กุฏุมพี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) กระทำแล้ว อย่างนี้ ขอจงส่งไป” ดังนี้.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายให้เขาบวชแล้ว สั่งสอนให้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติมีรับจีวรเป็นต้น สักกึ่งเดือนแล้ว บอกทางให้แล้วส่งไป

อถ นํ ปพฺพาเชตฺวา / อฑฺฒมาสมตฺตํ จีวรคฺคหณาทีนิ สิกฺขาเปตฺวา / มคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา ปหิณึสุ.

ครั้งนั้น (อ.ภิกษุ ท. ยังเด็ก) นั้น ให้บวชแล้ว (ยังสามเณร นั้น) ให้ศึกษาแล้ว (ซึ่งกิจ ท.) มีการรับซึ่งจีวรเป็นต้น (สิ้นกาล) สักว่ากึ่งแห่งเดือน บอกแล้ว ซึ่งหนทาง ส่งไปแล้ว.

สามเณรนั้นถึงบ้านนั้นโดยลำดับ เห็นชายแก่คนหนึ่งที่ประตูบ้าน

โส อนุปุพฺเพน / ตํ คามํ ปตฺวา / คามทฺวาเร เอกํ มหลฺลกํ ทิสฺวา

(อ.สามเณร) นั้น ถึงแล้ว ซึ่งหมู่บ้าน นั้น โดยลำดับ เห็นแล้ว ซึ่งบุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก คนหนึ่ง ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน

จึงถามว่า วิหารป่าไร ๆ อาศัยบ้านนี้มีบ้างหรือ ?

“อิมํ คามํ นิสฺสาย / โกจิ อารญฺญโก วิหาโร อตฺถี”ติ ปุจฺฉิ.

ถามแล้ว ว่า “อ.วิหาร อันตั้งอยู่ในป่า ไร ๆ อาศัยแล้ว ซึ่งหมู่บ้าน นี้ มีอยู่ หรือ” ดังนี้.

ชายแก่ตอบว่า มี เจ้าข้า

“อตฺถิ ภนฺเต”ติ.

(อ.บุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.วิหาร อันตั้งอยู่ในป่า อาศัยแล้ว ซึ่งหมู่บ้าน นี้) มีอยู่” ดังนี้.

สามเณรถามว่า ใครอยู่ที่นั่น ?

“โก ตตฺถ วสตี”ติ.

(อ.สามเณร นั้น ถามแล้ว) ว่า “อ.ใคร ย่อมอยู่ (ในวิหาร) นั้น” ดังนี้.

ชายแก่ตอบว่า พระปาลิตเถระ เจ้าข้า

“ปาลิตตฺเถโร นาม ภนฺเต”ติ.

(อ.บุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชื่อ อ.พระปาลิตะผู้เถระ (ย่อมอยู่ ในวิหาร นั้น)” ดังนี้.

สามเณรถามว่า ขอท่านบอกทางแก่เราหน่อย

“มคฺคํ เม อาจิกฺขถา”ติ.

(อ.สามเณร นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ขอจงบอก ซึ่งหนทาง แก่เรา” ดังนี้.

ชายแก่ถามว่า ท่านเป็นอะไรกัน เจ้าข้า

“โกสิ ตฺวํ ภนฺเต”ติ.

(อ.บุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก นั้น ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน เป็นใคร ย่อมเป็น” ดังนี้.

สามเณรตอบว่า เราเป็นหลานของพระเถระ

“เถรสฺส ภาคิเนยฺโยมฺหี”ติ.

(อ.สามเณร นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) เป็นหลาน ของพระเถระ ย่อมเป็น” ดังนี้.

สามเณรชวนพระมหาปาละกลับ

ขณะนั้น เขาพาเธอนำไปสู่วิหารแล้ว

อถ นํ คเหตฺวา วิหารํ เนสิ.

ครั้งนั้น (อ.บุคคลผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก นั้น) พาเอาแล้ว (ซึ่งสามเณร) นั้น นำไปแล้ว สู่วิหาร.

สามเณรนั้นไหว้พระเถระแล้วทำวัตรปฏิบัติ บำรุงพระเถระด้วยดีสักกึ่งเดือนแล้ว

โส เถรํ วนฺทิตฺวา / อฑฺฒมาสมตฺตํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา / เถรํ สมฺมา ปฏิชคฺคิตฺวา

(อ.สามเณร) นั้น ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ กระทำแล้ว ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย (สิ้นกาล) สักว่ากึ่งแห่งเดือน ปฏิบัติแล้ว ซึ่งพระเถระ โดยชอบ

กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ กุฏุมพีผู้ลุงของกระผมต้องการให้ท่านกลับไป ขอท่านมา ไปด้วยกันเถิด

“ภนฺเต / มาตุลกุฏุมฺพิโก เม / ตุมฺหากํ อาคมนํ ปจฺจาสีสติ; / เอถ, คจฺฉามา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กุฏุมพีผู้เป็นลุง ของกระผม ย่อมหวังเฉพาะ ซึ่งการมา ของท่าน; (อ.ท่าน) ขอจงมา, (อ.เรา ท.) จะไป” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงจับปลายไม้เท้าของเราเข้า

“เตนหิ เม ยฏฺฐิโกฏิ คณฺหาหี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) จงจับ ซึ่งปลายแห่งไม้เท้า ของเรา” ดังนี้.

สามเณรนั้นจับปลายไม้เท้า เข้าไปภายในบ้านกับพระเถระ

โส ยฏฺฐิโกฏิ คเหตฺวา / เถเรน สทฺธึ อนฺโตคามํ ปาวิสิ.

(อ.สามเณร) นั้น จับแล้ว ซึ่งปลายแห่งไม้เท้า ได้เข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน กับ ด้วยพระเถระ.

หมู่มนุษย์นิมนต์ให้นั่งแล้วเรียนถามว่า ท่านผู้เจริญ ดูท่าทีท่านจะไปละกระมัง ?

มนุสฺสา เถรํ นิสีทาเปตฺวา / “กึ ภนฺเต / คมนากาโร โว ปญฺญายตี”ติ ปุจฺฉึสุ.

อ.มนุษย์ ท. ยังพระเถระ ให้นั่งแล้ว ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อาการคืออันไป ของท่านย่อมปรากฏ หรือ” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปถวายบังคมพระศาสดา

“อาม อุปาสกา, / คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสกและอุบาสิกา ท. เออ อ.อย่างนั้น, (อ.เรา) ไปแล้ว จักถวายบังคม ซึ่งพระศาสดา” ดังนี้.

หมู่มนุษย์เหล่านั้นอ้อนวอนโดยประการต่าง ๆ เมื่อไม่ได้ ก็ไปส่งพระเถระได้กึ่งทางแล้วพากันร้องไห้กลับมา

เต นานปฺปกาเรน ยาจิตฺวา / อลภนฺตา เถรํ อุยฺโยเชนฺตา / อุปฑฺฒปถํ คนฺตฺวา / โรทิตฺวา นิวตฺตึสุ.

(อ.มนุษย์ ท.) เหล่านั้น อ้อนวอนแล้ว ด้วยประการต่าง ๆ เมื่อไม่ได้ ส่งไปอยู่ ซึ่งพระเถระ ไปแล้วสิ้นกึ่งแห่งหนทาง ร้องไห้แล้ว กลับแล้ว.

สามเณรถึงศีลวิบัติเพราะเสียงหญิง

สามเณรพาพระเถระด้วยปลายไม้เท้าไปอยู่ ถึงบ้านที่พระเถระเคยอาศัยเมืองชื่อสังกัฏฐะอยู่แล้วในดงระหว่างทาง

สามเณโร / เถรํ ยฏฺฐิโกฏิยา อาทาย คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค อฏวิยํ / สงฺกฏฺฐนครํ นาม / เถเรน อุปนิสฺสาย วุตฺถปุพฺพคามํ สมฺปาปุณิ.

อ.สามเณร พาแล้ว ซึ่งพระเถระ ด้วยปลายแห่งไม้เท้า ไปอยู่ ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งหมู่บ้านอัน-อันพระเถระ เข้าไปอาศัยแล้ว -จึงอยู่แล้วในกาลก่อน ชื่อว่า สังกัฏฐนคร ใกล้ดง ในระหว่างแห่งหนทาง.

เธอได้ยินเสียงขับของหญิงคนหนึ่ง ผู้ออกจากบ้านนั้นแล้วขับพลางเที่ยวเก็บฟืนพลางอยู่ในป่าถือนิมิตในเสียงแล้ว

โส ตโต นิกฺขมิตฺวา / อรญฺเญ คีตํ คายิตฺวา / ทารูนิ อุทฺธรนฺติยา / เอกิสฺสา อิตฺถิยา / คีตสทฺทํ สุตฺวา / สเร นิมิตฺตํ คณฺหิ.

(อ.สามเณร) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งเสียงแห่งเพลงขับ ของหญิง คนหนึ่ง ผู้- ออกไป- (จากหมู่บ้าน) นั้น -แล้ว จึงขับแล้ว -จึงเก็บอยู่ ซึ่งฟืน ท. ในป่า ถือเอาแล้ว ซึ่งนิมิต ในเสียง.

จริงอยู่ ไม่มีเสียงอื่น ชื่อว่าสามารถแผ่ไปทั่วสรีระของบุรุษทั้งหลายตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง

อิตฺถีสทฺโท วิย หิ / อญฺโญ สทฺโท / ปุริสานํ สกลสรีรํ ผริตฺวา / ฐาตุ๎ สมตฺโถ นาม นตฺถิ.

จริงอยู่ อ.เสียงอื่น ชื่อว่า อันสามารถ เพื่ออัน- แผ่ไป- สู่สรีระทั้งสิ้น ของบุรุษ ท. -แล้ว -จึงตั้งอยู่ ราวกะ อ.เสียงแห่งหญิง ย่อมไม่มี.

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่าง อันจะยึดจิตของบุรุษแล้วตั้งอยู่เหมือนเสียงหญิง นะภิกษุทั้งหลาย

เตนาห ภควา / “นาหํ ภิกฺขเว / อญฺญํ เอกสทฺทมฺปิ สมนุปสฺสามิ, / โย เอวํ / ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ; / ยถยิทํ ภิกฺขเว อิตฺถีสทฺโท”ติ.

เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา ย่อมไม่เห็น แม้ซึ่ง-, (อ.เสียง) ใด ครอบงำแล้ว ซึ่งจิต ของบุรุษ ย่อมตั้งอยู่-, ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เสียงแห่งหญิง นี้ (มีอยู่) ฉันใด, -ฉันนั้น; -เสียงอย่างหนึ่ง อื่น (นั้น)”[๑] ดังนี้.

สามเณรถือนิมิตในเสียงนั้นแล้ว ปล่อยปลายไม้เท้าเสียแล้ว

สามเณโร / ตตฺถ นิมิตฺตํ คเหตฺวา / ยฏฺฐิโกฏึ วิสฺสชฺเชตฺวา

อ.สามเณร ถือเอาแล้ว ซึ่งนิมิต (ในเสียง) นั้น ปล่อยแล้ว ซึ่งปลายแห่งไม้เท้า

กล่าวว่า ท่านขอรับ ขอท่านรออยู่ก่อน กิจของกระผมมี ดังนี้แล้วไปสู่สำนักของหญิงนั้น

“ติฏฺฐถ ตาว ภนฺเต, / กิจฺจํ เม อตฺถี”ติ / ตสฺสา สนฺติกํ คโต.

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงหยุด ก่อน, อ.กิจ ของกระผม มีอยู่” ดังนี้ ไปแล้ว สู่สำนัก (ของหญิง) นั้น.

นางเห็นเธอแล้วได้หยุดนิ่ง

สา ตํ ทิสฺวา ตุณฺหี อโหสิ.

(อ.หญิง) นั้น เห็นแล้ว (ซึ่งสามเณร) นั้น เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

เธอถึงศีลวิบัติกับนางแล้ว

โส ตาย สทฺธึ / สีลวิปตฺตึ ปาปุณิ.

(อ.สามเณร) นั้น ถึงแล้ว ซึ่งความวิบัติแห่งศีล กับ (ด้วยหญิง) นั้น.

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลี ๒ นัย อย่างนี้ **นัยที่ ๑ : นาหํ ภิกฺขเว (ตํ) อญฺญํ เอกสทฺทมฺปิ สมนุปสฺสามิ, โย (สทฺโท) เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ; ยถา อิทํ (อยํ) ภิกฺขเว อิตฺถีสทฺโท (ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ).** แปลว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เสียงแห่งหญิง นี้ (ครอบงำแล้ว ซึ่งจิต ของบุรุษ ย่อมตั้งอยู่) ฉันใด, (อ.เสียง) ใด ครอบงำแล้ว ซึ่งจิต ของบุรุษ ย่อมตั้งอยู่ ฉันนั้น, ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา ย่อมไม่เห็น แม้ซึ่งเสียงอย่างหนึ่ง อื่น (นั้น) บทว่า อิทำ เป็นลิงควิปลาส (มาจากปุงลิงค์), **นัยที่ ๒ : นาหำ ภิกฺขเว (ตำ) อญฺญำ เอกสทฺทมฺปิ สมนุปสฺสามิ, โย (สทฺโท) เอวำ ปุริสสฺส จิตฺตำ ปริยาทาย ติฏฺฐติ; ยถา อิทำ (อยำ) ภิกฺขเว อิตฺถีสทฺโท (อิตฺถิ).** แปลว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เสียงแห่งหญิง นี้ (มีอยู่) ฉันใด, (อ.เสียง) ใด ครอบงำแล้ว ซึ่งจิต ของบุรุษ ย่อมตั้งอยู่ ฉันนั้น, ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา ย่อมไม่เห็น แม้ซึ่งเสียงอย่างหนึ่ง อื่น (นั้น) หรือแปลรวบตามตัวอย่างข้างบน โดยลำดับที่ ๑ แปลประโยค ต = นาหำ ภิกฺขเว... ลำดับที่ ๒ แปลประโยคอุปไมย = โย (สทฺโท) เอวำ... ลำดับที่ ๓ แปลประโยคอุปมา = ยถา อิทำ (อยำ)... แล้วย้อนกลับมาแปลบทที่ยังเหลืออยู่ในประโยค นาหำ ภิกฺขเว...

พระเถระคิดว่า เราได้ยินเสียงเพลงขับอันหนึ่งแล้วเดี๋ยวนี้เอง

เถโร จินฺเตสิ “อิทาเนวโก ฯเปฯ ปตฺโต ภวิสฺสตี”ติ.

เถโร จินฺเตสิ / “อิทาเนวโก คีตสทฺโท สูยิตฺถ.

อ.พระเถระ คิดแล้ว ว่า “อ.เสียงแห่งเพลงขับ เสียงหนึ่ง (อันเรา) ฟังแล้ว ในกาลนี้นั่นเทียว,

ก็แลเสียงนั้นคงเป็นเสียงหญิง

โส จ โข อิตฺถิยา,

ก็แล (อ.เสียง) นั้น (เป็นเสียง) ของหญิง ย่อมเป็น,

ถึงสามเณรก็ชักช้าอยู่

สามเณโรปิ จิรายติ,

แม้ อ.สามเณร ประพฤติช้าอยู่.

เธอจักถึงศีลวิบัติเสียแน่แล้ว

โส สีลวิปตฺตึ ปตฺโต ภวิสฺสตี”ติ.

(อ.สามเณร) นั้น เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความวิบัติแห่งศีล จักเป็น” ดังนี้.

ฝ่ายสามเณรนั้นทำกิจของตนสำเร็จแล้วมาพูดว่า เราทั้งหลายไปกันเถิด ขอรับ

โสปิ อตฺตโน กิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา อาคนฺตฺวา / “คจฺฉาม ภนฺเต”ติ อาห.

(อ.สามเณร) แม้นั้น ยังกิจ ของตน ให้สำเร็จแล้ว มาแล้ว กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เรา ท.) จะไป” ดังนี้.

พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ

ขณะนั้น พระเถระถามเธอว่า สามเณร เธอกลายเป็นคนชั่วเสียแล้วหรือ ?

อถ นํ เถโร ปุจฺฉิ / “ปาโป ชาโตสิ สามเณรา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ ถามแล้ว (ซึ่งสามเณร) นั้น ว่า “ดูก่อนสามเณร (อ.เธอ) เป็นคนชั่ว เป็นผู้เกิดแล้ว ย่อมเป็น หรือ” ดังนี้.

เธอนิ่งเสีย แม้พระเถระถามซ้ำก็ไม่พูดอะไร ๆ

โส ตุณฺหี หุตฺวา / เถเรน ปุนปฺปุนํ ปุฏฺโฐปิ / น กิญฺจิ กเถสิ.

(อ.สามเณร) นั้น เป็นผู้นิ่ง เป็น แม้ผู้- อันพระเถระ -ถามแล้ว บ่อย ๆ ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี

อถ นํ เถโร อาห / “ตาทิเสน ปาเปน / มม ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถี”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า “อ.กิจคือการถือเอาซึ่งปลายแห่งไม้เท้า ของเรา (ด้วยบุคคล) ผู้ชั่ว ผู้เช่นเธอ ย่อมไม่มี” ดังนี้ (กะสามเณร) นั้น.

เธอถึงซึ่งความสังเวชแล้ว เปลื้องผ้ากาสายะเสียแล้วนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์

โส สำเวคปฺปตฺโต / กาสายานิ อปเนตฺวา / คิหินิยาเมน ปริทหิตฺวา

(อ.สามเณร) นั้น เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสังเวช (เป็น) นำไปปราศแล้ว ซึ่งผ้ากาสายะ ท. นุ่งห่มแล้ว โดยทำนองแห่งคฤหัสถ์

พูดว่า ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อนกระผมเป็นสามเณร

“ภนฺเต อหำ ฯเปฯ คจฺฉามา”ติ อาห.

“ภนฺเต / อหำ ปุพฺเพ สามเณโร,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม เป็นสามเณร (ได้เป็นแล้ว) ในกาลก่อน,

แต่เดี๋ยวนี้กระผมกลับเป็นคฤหัสถ์แล้ว

อิทานิ ปนมฺหิ / คิหี ชาโต;

แต่ว่า ในกาลนี้ (อ.กระผม) เป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้เกิดแล้ว ย่อมเป็น;

อนึ่ง กระผมเมื่อบวช ก็ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา

ปพฺพชนฺโตปิจาหำ / น สทฺธาย ปพฺพชิโต,

อีกอย่างหนึ่ง อ.กระผม เมื่อบวช เป็นผู้บวชแล้ว ด้วยศรัทธา (ย่อมเป็น) หามิได้,

บวชเพราะกลัวแต่อันตรายในหนทาง

มคฺคปริปนฺถภเยน ปพฺพชิโต;

(อ.กระผม) เป็นผู้บวชแล้ว เพราะความกลัวแต่อันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบในหนทาง (ย่อมเป็น);

ขอท่านมา ไปด้วยกันเถิด

เอถ, คจฺฉามา”ติ อาห.

(อ.ท่าน) ขอจงมา, (อ.เรา ท.) จะไป” ดังนี้.

พระเถระพูดว่า ผู้มีอายุ คฤหัสถ์ชั่วก็ดี สมณะชั่วก็ดี ก็ชั่วทั้งนั้น

“อาวุโส คิหิปาโปปิ ฯเปฯ ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจำ นตฺถี”ติ.

“อาวุโส / คิหิปาโปปิ / สมณปาโปปิ / ปาโปเยว;

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ แม้ อ.คฤหัสถ์ผู้ชั่ว แม้ อ.สมณะผู้ชั่ว เป็นผู้ชั่วนั่นเทียว (ย่อมเป็น);

เธอแม้ตั้งอยู่ในความเป็นสมณะแล้ว ไม่อาจเพื่อทำคุณเพียงแต่ศีลให้บริบูรณ์

ตฺวำ สมณภาเว ฐตฺวาปิ / สีลมตฺตำ ปูเรตุำ นาสกฺขิ;

อ.เธอ แม้ดำรงอยู่แล้ว ในความเป็นแห่งสมณะ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- (ยังคุณ) สักว่าศีล -ให้เต็ม;

เป็นคฤหัสถ์ จักทำความดีงามชื่ออะไรได้

คิหี หุตฺวา / กินฺนาม กลฺยาณํ กริสฺสสิ;

(อ.เธอ) เป็นคฤหัสถ์ เป็น จักกระทำ ซึ่งกรรมอันงาม ชื่ออะไร;

กิจด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี

ตาทิเสน ปาเปน / มม ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถี”ติ.

อ.กิจคือการถือเอาซึ่งปลายแห่งไม้เท้า ของเรา ด้วยบุคคลผู้ชั่วช้า ผู้เช่นเธอ ย่อมไม่มี” ดังนี้.

นายปาลิตะกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ หนทางมีอมนุษย์ชุม และท่านก็เสียจักษุ จักอยู่ในที่นี้อย่างไรได้

“ภนฺเต อมนุสฺสุปทฺทุโต มคฺโค, / ตุมฺเห จ อนฺธา, / กถํ อิธ วสิสฺสถา”ติ.

(อ.นายปาลิตะ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.หนทาง เป็นหนทางอันอมนุษย์เข้าไปประทุษร้ายแล้ว (ย่อมเป็น), ก็ อ.ท่าน เป็นคนบอด (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน) จักอยู่ (ในที่) นี้ อย่างไร” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเขาว่า ผู้มีอายุ เธออย่าได้คิดอย่างนั้นเลย เมื่อเราจะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ดี จะนอนพลิกกลับไปกลับมา ณ ที่นี้ก็ดี ขึ้นชื่อว่าการไปกับเธอย่อมไม่มี ดังนี้แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

อถ นํ เถโร / “อาวุโส ตฺวํ มา เอวํ จินฺตยิ, / อิเธว เม นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ / อปราปรํ ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ, / ตยา สทฺธึ คมนํ นาม นตฺถี”ติ วตฺวา / อิมา คาถา อภาสิ

ครั้งนั้น อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.เธอ อย่าคิดแล้ว อย่างนี้, ครั้นเมื่อเรา[๑] นอน ตายอยู่ (ในที่) นี้นั่นเทียว ก็ดี กลิ้งเกลือกอยู่ ไป ๆ มา ๆ (ในที่ นี้นั่นเทียว) ก็ดี, ชื่อ อ.การไป กับด้วยเธอ ย่อมไม่มี” ดังนี้ (กะนายปาลิตะ) นั้น ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักษุอันเสียแล้ว มาสู่ทางไกล
อันกันดาร นอนอยู่ (ก็ช่าง) จะไม่ไป เพราะความเป็น
สหายในชนพาล ย่อมไม่มี

“หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ กนฺตารทฺธานมาคโต,
สยมาโน น คจฺฉามิ; นตฺถิ พาเล สหายตา.

“เอาเถิด อ.เรา เป็นผู้มีจักษุอันโรคขจัดแล้ว เป็นผู้มาแล้ว สู่ทางไกลอันกันดาร (ย่อมเป็น), (อ.เรา) นอนอยู่ จะไม่ไป; (เพราะว่า) อ.ความเป็นแห่งสหาย ในคนพาล ย่อมไม่มี.

เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักษุเสียแล้ว มาสู่ทางไกล
อันกันดาร จักตายเสีย จักไม่ไป เพราะความเป็น
สหายในชนพาล ย่อมไม่มี

หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ กนฺตารทฺธานมาคโต,
มริสฺสามิ, โน คมิสฺสามิ; นตฺถิ พาเล สหายตา”ติ.

“เอาเถิด อ.เรา เป็นผู้มีจักษุ อันโรคขจัดแล้ว เป็นผู้มาแล้ว สู่ทางไกลอันกันดาร (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จักตาย, (อ.เรา) จักไม่ไป; (เพราะว่า) อ.ความเป็นแห่งสหาย ในคนพาล ย่อมไม่มี” ดังนี้.

นายปาลิตะ ได้ยินคำนั้นแล้ว เกิดความสังเวช คิดว่า เราทำกรรมหนัก เป็นไปโดยด่วน ไม่สมควรหนอ ดังนี้แล้ว

ตํ สุตฺวา อิตโร สํเวคชาโต / “ภาริยํ วต เม / สาหสิกํ อนนุจฺฉวิกํ / กมฺมํ กตนฺ”ติ

(อ.นายปาลิตะ) นอกนี้ ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น เป็นผู้มีความสังเวชเกิดแล้ว (เป็น คิดแล้ว) ว่า “อ.กรรม อันหนัก หนอ อันเป็นไปกับด้วยความผลุนผลัน อันไม่สมควร อันเรา กระทำแล้ว” ดังนี้

กอดแขนครั่ำครวญ แล่นเข้าราวป่า ได้หลีกไป ด้วยประการนั้นแล

พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต / วนสณฺฑํ ปกฺขนฺทิตฺวา / ตถา ปกฺกนฺโตว อโหสิ.

ประคองแล้ว ซึ่งแขน ท. ครั่ำครวญอยู่ แล่นไปแล้ว สู่ชัฏแห่งป่า เป็นผู้หลีกไปแล้วนั่นเทียว เหมือนอย่างนั้น ได้เป็นแล้ว.

อาสนะท้าวสักกะร้อน

บัณฑุกัมพลสิลาอาสน์ ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีดุจดอกชัยพฤกษ์ มีปกติยุบลงในเวลาประทับนั่งและฟูขึ้นในเวลาเสด็จลุกขึ้น แสดงอาการร้อนแก่ท้าวสักกเทวราช ด้วยเดชแห่งศีลแม้ของพระเถระ

เถรสฺสาปิ สีลเตเชน / สฏฺฐิโยชนายามํ ปณฺฑาสโยชนวิตฺถตํ / ปณฺณรสโยชนพหลํ / ชย-สุมนปุปฺผวณฺณํ / นิสีทนฏฺฐหนกาเลสุ โอนมนฺนมนปกติกํ / สกฺกสฺส เทวราชสฺส ปณฺฑุกมฺพล-สิลาสนํ / อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ.

อ.บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ อันมีโยชน์ ๖๐ เป็นส่วนยาว อันมีโยชน์ ๕๐ เป็นส่วนกว้าง อันมีโยชน์ ๑๕ เป็นส่วนหนา อันมีสีเพียงดังสีแห่งดอกชัยพฤกษ์ อันมีอันยุบลงและอันฟูขึ้นเป็นปกติ ในกาลเป็นที่ประทับนั่งและเป็นที่เสด็จลุกขึ้น ท. แสดงแล้ว ซึ่งอาการอันร้อน แก่เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ[๑] ด้วยเดชแห่งศีล แม้ของพระเถระ.

ท้าวสักกะทรงดำริว่า ใครหนอแลใคร่จะยังเราให้เคลื่อนจากสถาน ดังนี้แล้วทรงเล็งลงมา ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเถระด้วยทิพยจักษุ

สกฺโก / “โก นุ โข / มํ ฐานา จาเวตุกาโม”ติ โอโลเกนฺโต / ทิพฺเพน จกฺขุนา / เถรํ อทฺทส.

อ.ท้าวสักกะ ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.ใคร หนอ แล เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- ยังเรา -ให้เคลื่อน จากที่ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ทรงตรวจดูอยู่ ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ด้วยจักษุ อันเป็นทิพย์.

เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

เตนาหุ โปราณา

เพราะเหตุนั้น อ.อาจารย์ผู้มีในกาลก่อน ท. กล่าวแล้ว ว่า

---

[๑] **สกฺกสฺส เทวราชสฺส** ลง **ส จตุตถีวิภัตติ** ในอรรถสัมปทานะ แปลว่า **แก่...** สัมพันธ์ในบทกิริยา **ทสฺเสสิ แสดงแล้ว** (ทิส ธาตุ [อุจฺจารเณ = กล่าว, สวด, แสดง] จุ. + เณ ปัจจัย + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ, **อีกนัยหนึ่ง** ลง **ส ฉัฏฐีวิภัตติ** ในอรรถการิต-กัมมะ แปลว่า **ยัง...** สัมพันธ์ในบทกิริยา **ทสฺเสสิ ให้เห็นแล้ว** (ทิส ธาตุ [เปกฺขเณ = เห็น, ดู] + เณ การิตปัจจัย + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ แปลง ทิส เป็น ทสฺส และรัสสะ อี เป็น อิ เพราะฉะนั้น ...**สกฺกสฺส เทวราชสฺส** ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. จึงแปลได้ ๒ นัย คือ **นัยที่ ๑ :** อ.บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์...**แสดงแล้ว** ซึ่งอาการอันร้อน **แก่เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ**, **นัยที่ ๒ :** อ.บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์...**ยังเทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ ให้เห็นแล้ว** ซึ่งอาการอันร้อน

ท้าวสหัสเนตรผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดาส่องทิพยจักษุว่า
พระปาลเถระองค์นี้ติเตียนคนบาป ชำระเครื่องเลี้ยง
ชีพให้บริสุทธิ์แล้ว

“สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท ทิพฺพจกฺขุ์ วิโสธยิ.
‘ปาปครหี อยํ ปาโล อาชีวํ ปริโสธยิ,’

“อ.ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ยังจักษุอันเป็นทิพย์ ให้หมดจดวิเศษแล้ว ว่า ‘อ.พระเถระชื่อว่าปาละ นี้ ผู้ติเตียนซึ่งคนชั่วโดยปกติ ยังอาชีวะ ให้หมดจดรอบแล้ว’ ดังนี้,

ท้าวสหัสเนตรผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ส่องทิพยจักษุว่า
พระปาลเถระองค์นี้หนักในธรรม ยินดีในศาสนา
นั่งอยู่แล้ว

สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท ทิพฺพจกฺขุ์ วิโสธยิ.
‘ธมฺมครุโก อยํ ปาโล นิสินฺโน สาสเน รโต”ติ.

อ.ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ยังจักษุอันเป็นทิพย์ ให้หมดจดวิเศษแล้ว ว่า ‘อ.พระเถระชื่อว่าปาละ นี้ ผู้หนักในธรรม ผู้ยินดีแล้ว ในศาสนา นั่งแล้ว’ ดังนี้” ดังนี้.

ขณะนั้น ท้าวสักกะนั้นได้มีพระดำรินั่นว่า ถ้าเราจักไม่ไปสู่สำนักของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ติเตียนคนบาป หนักในธรรม เห็นปานนั้น ศีรษะของเราพึงแตก ๗ เสี่ยง เราจักไปสู่สำนักของท่าน

อถสฺส เอตทโหสิ / “สจาหํ / เอวรูปสฺส ปาปครหิโน / ธมฺมครุกสฺส อยฺยสฺส / สนฺติกํ น คมิสฺสามิ, / มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺย; / คมิสฺสามิ ตสฺส สนฺติกนฺ”ติ.

ครั้งนั้น (อ.ความดำริ) นั่น ว่า “ถ้าว่า อ.เรา จักไม่ไป สู่สำนัก ของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ติเตียนซึ่งคนชั่วโดยปกติ ผู้หนักในธรรม ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ไซร้, อ.ศีรษะ ของเรา พึงแตก โดยส่วนเจ็ด; (อ.เรา) จักไปสู่สำนัก (ของพระผู้เป็นเจ้า) นั้น” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่ท้าวสักกะ) นั้น.

ลำดับนั้น

ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ทรงสิริของเทวราช
เสด็จมาโดยขณะนั้นแล้ว ได้เสด็จเข้าไปหาพระจักขุปาละ

ตโต

สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท เทวรชฺชสิรีธโร
ตํขเณน อาคนฺตฺวา, จกฺขุปาลมุปาคมิ.

ในลำดับนั้น

อ.ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริคือความเป็นแห่งพระราชาแห่งเทพ เสด็จมาแล้ว โดยขณะนั้น[๑] ได้เสด็จเข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระจักขุปาละ.

---

[๑] **ตำขเณน** ลง **นา** ตติยาวิภัตติในอรรถ **กริยาปวัคคะ** คือ การกระทำกิริยาให้สำเร็จโดยเร็ว แปลว่า **โดย...** เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า **ตติยา-วิเสสนะ** อรรถนี้ เป็นระยะที่ใช้กิริยารวดเร็ว เช่นเดินทางไปเมืองพาราณสีอย่างรวดเร็วใช้เวลา ๑ วัน ดังประโยคว่า เอกาเหเนว พาราณสึ ปายาสิ. (เขา) ไปถึงแล้ว ซึ่งเมืองพาราณสี โดยวันเดียวนั่นเทียว ซึ่งต่างจากอรรถอัจจันตสังโยคะที่แปลว่า สิ้น..., ตลอด... เดินทางสิ้น ๑ วันแล้วอาจจะถึงเมืองพาราณสีหรือไม่ถึงก็ได้

ก็แล ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว ได้ทรงทำเสียงพระบาทในที่ใกล้พระเถระ

อุปคนฺตฺวา จ ปน / เถรสฺส อวิทูเร ปทสทฺทมกาสิ.

ก็แล (อ.ท้าวสักกะ) ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งเสียงแห่งพระบาท ในที่อันไม่ไกล แห่งพระเถระ.

ขณะนั้น พระเถระถามท้าวสักกะนั้นว่า นั่นใคร ?

อถ นำ เถโร ปุจฺฉิ / “โก เอโส”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ ถามแล้ว (ซึ่งท้าวสักกะ) นั้น ว่า “อ.ใคร นั่น” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า ข้าพเจ้าเป็นคนเดินทาง เจ้าข้า

“อหำ ภนฺเต อทฺธิโก”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ นั้น ตรัสแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า เป็นผู้ไปสู่ทางไกล (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระถามว่า ท่านจะไปไหน อุบาสก

“กุหึ ยาสิ อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ท่าน) จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า เมืองสาวัตถี เจ้าข้า

“สาวตฺถิยำ ภนฺเต”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ข้าพเจ้า จะไป) สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี[๑]” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ไปเถิด ท่านผู้มีอายุ

“ยาหิ อาวุโส”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.ท่าน) จงไป” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสถามว่า ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่า เจ้าข้า จักไปไหน ?

“อยฺโย ปน ภนฺเต / กุหึ คมิสฺสตี”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.พระผู้เป็นเจ้า จักไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ถึงเราก็จักไปในเมืองสาวัตถีนั้นเหมือนกัน

“อหมฺปิ ตตฺเถว คมิสฺสามี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “แม้ อ.เรา จักไป (สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี) นั้นนั่นเทียว[๒]” ดังนี้.

---

๑ **สาวตฺถิยำ** สำเร็จรูปมาจาก สาวตฺถิ, สาวตฺถี ศัพท์ + สฺมึ สัตตมีวิภัตติ ในอรรถกรรม (กมฺมกรณนิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี) แปลว่า สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี แต่โดยนิยมทั่วไป แปลว่า ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี

๒ **ตตฺเถว** ตัดบทเป็น **ตตฺถ** + **เอว** บทว่า **ตตฺถ** = **ต** ศัพท์ + **ถ** ปัจจัย ในอรรถกรรม (ทวิธากรณโยควิภาคว่า ตฺรถ ในสูตร ตฺรถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ. พึงทราบว่า โยควิภาคว่า ตฺรถ นี้ สามารถลง ตฺร และ ถ ปัจจัย ในอรรถ ๕ อย่าง คือ ปฐมัตถะ ทุติยัตถะ ตติยัตถะ ปัญจมยัตถะ และสามยัตถะ)

ท้าวสักกะตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิด เจ้าข้า

“เตนหิ เอกโตว คจฺฉาม ภนฺเต”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น (อ.เรา ท.) จงไป พร้อมเพรียงกันนั่นเทียว (ในกาลเดียวกันนั่นเทียว)[๑]” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า เราเป็นคนทุพพลภาพ ความเนิ่นช้าจักมีแก่ท่านผู้ไปอยู่กับเรา

“อหํ ทุพฺพโล, / มยา สทฺธึ คจฺฉนฺตสฺส / ตว ปปญฺโจ ภวิสฺสตี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา เป็นผู้ไม่มีกำลัง (ย่อมเป็น), อ.ความเนิ่นช้า จักมี แก่ท่านผู้ไปอยู่ กับ ด้วยเรา” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า กิจรีบของข้าพเจ้าไม่มี

“มยฺหํ อจฺจายิกํ ฯเปฯ คจฺฉาม ภนฺเต”ติ.

“มยฺหํ อจฺจายิกํ นตฺถิ;

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “อ.กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปโดยเร็ว[๒] ของข้าพเจ้า ย่อมไม่มี;

ถึงข้าพเจ้าไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าจักได้บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สักประการหนึ่ง

อหมฺปิ / อยฺเยน สทฺธึ คจฺฉนฺโต / ทสสุ ปุญฺญกิริยวตฺถูสุ เอกํ ลภิสฺสามิ;

---

[๑] **เอกโตว** ตัดบทเป็น **เอกโต** + **เอว** ลบสระ เอ หลัง ในที่นี้ บทว่า **เอกโต** แปลว่า **พร้อมเพรียงกัน** (อรรถกิริยาวิเสสนะ) หรือ **ในกาลเดียวกัน** (อรรถกาลัตถสัตตมี) ความจริง บทว่า **เอกโต** นั้น โดยสรุป มีอรรถ ๕ ประการ คือ **๑) อรรถปัญจมีวิภัตติ** แปลว่า จากหนึ่ง **๒) อรรถฉัฏฐีวิภัตติ** แปลว่า แห่งบุคคลเดียว **๓) อรรถกาลัตถสัตตมี** แปลว่า ในกาลเดียวกัน, ในขณะเดียวกัน **๔) อรรถกิริยาวิเสสนะ** แปลว่า พร้อมเพรียงกัน, พร้อมกัน, ด้วยกัน **๕) อรรถตติยาวิเสสนะ** แปลว่า โดยพร้อมเพรียงกัน, โดยส่วนเดียวกัน.

คาถาสรุปอรรถของ เอก ศัพท์

เอโก ตีสุ สงฺขฺยาตุลฺยา- ตุลฺยาสหายมิสฺสเน
เสฏฺฐญฺญสจฺจมุขฺเยสุ อปฺปมฺปิ เกวเลปิ จ. (กจ. สุตฺตตฺถ)

เอก ศัพท์ เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ ในอรรถ **สงฺขฺยา** (การนับ, หนึ่ง)
ตุลฺย (เสมอ, เหมือน, เท่ากัน) **อตุลฺย** (ไม่มีผู้เสมอ, ไม่เหมือน) **อสหาย** (ไม่มีเพื่อน)
มิสฺสน (ผสม) **เสฏฺฐ** (ประเสริฐ) **อญฺญ** (อื่น) **สจฺจ** (ความจริง) **มุขฺย** (ประธาน โดยตรง)
อปฺป (น้อย) และ **เกวล** (ล้วน ๆ, อย่างเดียว)

เอกโตติ สห, เอกสฺมึ กาเลติ อตฺโถ. (ปาถิกวคฺคฏีกา), ๔๙๓. ตติยาปญฺจมีฉฏฺฐีสตฺตมียตฺเถสุ โต กฺวจิ. ...เอกโต; ปุรโต; ปจฺฉโต; ปสฺสโต; ปิฏฺฐิโต; ปาทโต; สีสโต; มูลโต; เหฏฺฐโต; อิจฺจาทีนิ สตฺตมียตฺเถ... (สทฺทนีติปปญฺจกรณ สุตฺตมาลา)

[๒] **อจฺจายิกํ** กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปโดยเร็ว, กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปเร็ว, กิจรีบ, กิจด่วน, ความรีบด่วน. สำเร็จรูปมาจาก อจฺจย + ณิก ปัจจัย ทีฆะ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า อจฺจยํ สหสา ปวตฺเตตพฺพํ **อจฺจายิกํ**. กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปโดยเร็ว ชื่อว่า อัจจายิกะ, **อีกนัยหนึ่ง** มีรูปวิเคราะห์ว่า สีฆํ อยิตพฺโพ ปวตฺเตตพฺโพติ **อจฺจโย**, กิจฺจ. (อติ = สีฆ [เร็ว]+ อย ธาตุ [คติยํ = ไป] + อ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ติ เป็น จ, ซ้อน จ) กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปเร็ว ชื่อว่า อัจจยะ, อจฺจโย เอว **อจฺจายิกํ**. (อจฺจย + ณิก ปัจจัย ในสกัตถตัทธิต) กิจอันบุคคลพึงให้เป็นไปเร็วนั่นเทียว ชื่อว่า อัจจายิกะ. สีฆํ ปวตฺเตตพฺพกิจฺจํ อจฺจายิกํ. สีฆตฺโถ หิ อติสทฺโท “ปาณาติปาโต”ติอาทีสุ วิย. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

แม้ อ.ข้าพเจ้า เมื่อไป กับ ด้วยพระผู้เป็นเจ้า จักได้ (ซึ่ง-) ในบุญกิริยาวัตถุ ท.[๑] ๑๐ หนา (-บุญกิริยาวัตถุ) อย่างหนึ่ง;

เราทั้งหลายไปด้วยกันเถอะ เจ้าข้า

เอกโตว คจฺฉาม ภนฺเต”ติ.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.เรา ท.) จงไป ในกาลเดียวกันนั่นเทียว” ดังนี้.

พระเถระคิดว่า นั่นจักเป็นสัตบุรุษ

เถโร / “เอโส สปฺปุริโส ภวิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา

อ.พระเถระ คิดแล้ว ว่า “(อ.บุรุษ) นั่น เป็นสัตบุรุษ จักเป็น” ดังนี้

จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จับปลายไม้เท้าเข้าเถิด อุบาสก

“เตนหิ / ยฏฺฐิโกฏึ คณฺห อุปาสกา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสก ถ้าอย่างนั้น อ.ท่าน จงถือเอา ซึ่งปลายแห่งไม้เท้า” ดังนี้.

ท้าวสักกเทวราชพาพระเถระไปถึงพระเชตวัน

ท้าวสักกะทรงทำอย่างนั้นแล้ว ย่อพื้นปฐพีให้ถึงพระเชตวันในเวลาเย็น

สกฺโก ตถา กตฺวา / ปฐวึ สงฺขิปนฺโต / สายณฺหสมเย เชตวนํ สมฺปาเปสิ.

อ.ท้าวสักกะ ทรงกระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น ทรงย่นอยู่ ซึ่งแผ่นดิน (ยังพระเถระ) ให้ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน.

---

[๑] **ปุญฺญกิริยาวตฺถุ, ปุญฺญกิริยวตฺถุ** บุญอันบุคคลพึงกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งผลานิสงส์, บุญที่ควรทำและเป็นที่ตั้งแห่งสุข, บุญกิริยาวัตถุ. สำเร็จรูปมาจาก ปุญฺญ + กิริยา, กิริย + วตฺถุ วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีวิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาสเป็นภายใน มีรูปวิเคราะห์ดังนี้ ปุญฺญานิ จ ตานิ กิริยา จาติ **ปุญฺญกิริยา**. (ปุญฺญ + กิริยา วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส) บุญ ท. ด้วย บุญ ท. เหล่านั้น อันบุคคลพึงกระทำ ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญญกิริยา (บุญอันบุคคลพึงกระทำ). ปุญฺญกิริยา จ ตา วตฺถูนิ จาติ **ปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ**. (ปุญฺญกิริยา + วตฺถุ วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส) บุญอันบุคคลพึงกระทำ ท. ด้วย บุญอันบุคคลพึงกระทำ ท. เหล่านั้น เป็นที่ตั้งแห่งผลานิสงส์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญญกิริยาวัตถุ (บุญอันพึงบุคคลพึงกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งผลานิสงส์. **อีกนัยหนึ่ง** มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุญฺญานิ จ ตานิ กิริยานิ จาติ **ปุญฺญกิริยานิ**. (ปุญฺญ + กิริย) บุญอันบุคคลพึงกระทำ ชื่อว่า ปุญญกิริยะ. ปุญฺญกิริยานิ จ ตานิ วตฺถูนิ จาติ **ปุญฺญกิริยวตฺถูนิ**. (ปุญฺญกิริย + วตฺถุ) บุญอันพึงบุคคลพึงกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งผลานิสงส์ ชื่อว่า ปุญญกิริยวัตถุ. คำว่า **กิริยา, กิริย** = อาการอันบุคคลพึงกระทำ, กรรมอันบุคคลพึงกระทำ เป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์ สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรณ = กระทำ) + ริริย ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ลบ ร ที่สุดธาตุ และ ร อนุพันธ์ มีรูปวิเคราะห์ว่า กาตพฺพาติ **กิริยา**. อาการใด อันบุคคลพึงกระทำ เพราะเหตุนั้น อาการนั้น ชื่อว่า กิริยา, กรณียนฺติ **กิริยํ**. กรรมใด อันบุคคลพึงกระทำ เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กิริยะ. ทานสีลภาวนาปจายนเวยฺยาวจฺจปตฺติทานปตฺตานุโมทนธมฺมสฺสวนธมฺมเทสนา ทิฏฐิชุกมฺมวเสน ทสวิธํ โหติ. (อภิธมฺมตฺถสงฺคโห) กามาวจรกุศล มี ๑๐ ประการ โดยจำแนกเป็น ทาน (การให้) ศีล (การสำรวมกายวาจา) ภาวนา (การอบรมจิต) อปจายนะ (ความเคารพนอบน้อม) เวยยาวัจจะ (การขวนขวายช่วยเหลือ) ปัตติทานะ (การให้ส่วนบุญ) ปัตตานุโมทนะ (การอนุโมทนาบุญ) ธรรมสวนะ (การฟังธรรม) ธรรมเทศนา (การแสดงธรรม) และ ทิฏฐิชุกรรม (การทำความเห็นให้ตรง), ปุญฺญกิริยวตฺถูนีติ ปุชฺชภาวสฺส นิพฺพตฺเตนฺติ, อตฺตโน สนฺตานํ ปุนนฺตีติ วา ปุญฺญานิ, ปุญฺญานิ จ ตานิ เหตุปจฺจเยหิ กตฺตพฺพโต กิริยา จาติ ปุญฺญกิริยา. ตา เอว จ เตสํ เตสํ อานิสํสานํ วตฺถุภาวโต ปุญฺญกิริยวตฺถูนิ. (อิติวุตฺตกอฏฺฐกถา), ฉฏฺเฐ ปุญฺญกิริยานิ จ ตานิ เตสํ เตสํ อานิสํสานํ วตฺถูนิ จาติ ปุญฺญกิริยวตฺถูนิ. (อฏฺฐกาทินิปาตอฏฺฐกถา)

พระเถระได้ฟังเสียงเครื่องประโคมมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้นแล้ว ถามว่า นั่นเสียงที่ไหน ?

เถโร สงฺขปณวาทิสทฺเท สุตฺวา / “กตฺเถโส สทฺโท”ติ ปุจฺฉิ.

อ.พระเถระ ฟังแล้ว ซึ่งเสียงแห่งดนตรีมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้น ท. ถามแล้ว ว่า “(อ.เสียง) นั่น เป็นเสียง (ณ ที่) ไหน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า ในเมืองสาวัตถี เจ้าข้า

“สาวตฺถิยํ ภนฺเต”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เสียง นั่น เป็นเสียง) ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ในเวลาไป เราไปโดยกาลช้านานแล้ว

“มยํ คมนกาเล / จิเรน คมิมฺหา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา ท. ไปแล้ว โดยกาลนาน ในกาลเป็นที่ไป” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า ข้าพเจ้ารู้ทางตรง เจ้าข้า

“อหํ อุชุมคฺคํ ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ย่อมรู้ ซึ่งหนทางอันตรง” ดังนี้.

ในขณะนั้น พระเถระกำหนดได้ว่า ผู้นี้มิใช่มนุษย์ จักเป็นเทวดา

ตสฺมึ ขเณ เถโร / “นายํ มนุสฺโส, / เทวตา ภวิสฺสตี”ติ สลฺลกฺเขสิ.

ในขณะ นั้น อ.พระเถระ กำหนดแล้ว ว่า “(อ.บุรุษ) นี้ เป็นมนุษย์ (ย่อมเป็น) หามิได้, (อ.บุรุษ นี้) เป็นเทวดา จักเป็น” ดังนี้.

(เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ทรงสิริของ
เทวราช ย่นทางนั้น พลันเสด็จมาถึงเมืองสาวัตถีแล้ว

สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท เทวรชฺชสิรีธโร
สงฺขิปิตฺวาน ตํ มคฺคํ ขิปฺปํ สาวตฺถิมาคมิ.

(เพราะเหตุนั้น อ.อาจารย์ผู้มีในกาลก่อน ท. กล่าวแล้ว ว่า)

อ.ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นจอมแห่งเทพ ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริคือความเป็นแห่งพระราชาแห่งเทพ ทรงย่นแล้ว ซึ่งหนทางนั้น เสด็จมาแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี พลัน (ดังนี้).

ท้าวสักกะนั้นนำพระเถระไปสู่บรรณศาลา ที่กุฎุมพีผู้น้องชายทำเพื่อประโยชน์แก่พระเถระนั่นเทียว นิมนต์ให้นั่งเหนือแผ่นกระดานแล้ว

โส เถรสฺเสวตฺถาย / กนิฏฺฐกุฏุมฺพิเกน การิตํ / ปณฺณสาลํ เนตฺวา / ผลเก นิสีทาเปตฺวา

(อ.ท้าวสักกะ) นั้น ทรงนำไปแล้ว สู่ศาลาอันบุคคลมุงแล้วด้วยใบไม้ อัน- อันกุฎุมพีผู้น้อยที่สุด -ให้กระทำแล้ว เพื่อประโยชน์ แก่พระเถระนั่นเทียว (ยังพระเถระ) ให้นั่งแล้ว บนแผ่นกระดาน

จำแลงเป็นสหายที่รักไปสู่สำนักของกุฏุมพีจุลปาละ ตรัสร้องเรียกว่า แน่ะปาละผู้สหาย

ปิยสหายกวณฺเณน / ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา / “สมฺม ปาลา”ติ ปกฺโกสิ.

เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก (ของกุฏุมพี) นั้น ด้วยวรรณะแห่งสหายผู้เป็นที่รัก ทรงร้องเรียกแล้ว ว่า “ดูก่อนปาละ ผู้มีธุระอันเสมอ” ดังนี้.

กุฏุมพีนั้นร้องถามว่า อะไร สหาย

“กึ สมฺมา”ติ.

(อ.กุฏุมพี นั้น ถามแล้ว) ว่า “แน่ะสหาย ผู้มีธุระอันเสมอ อ.อะไร” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสถามว่า ท่านรู้ความที่พระเถระมาแล้วหรือ ?

“เถรสฺส อาคตภาวํ ชานาสี”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ย่อมรู้ ซึ่งความที่- แห่งพระเถระ -เป็นผู้มาแล้ว หรือ” ดังนี้.

กุฏุมพีนั้นกล่าวว่า เรายังไม่รู้ ก็พระเถระมาแล้วหรือ ?

“น ชานามิ, / กึ ปน เถโร อาคโต”ติ.

(อ.กุฏุมพีนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ย่อมไม่รู้, ก็ อ.พระเถระ มาแล้ว หรือ” ดังนี้.

ท้าวสักกะตรัสว่า เออ สหาย ข้าพเจ้าไปวิหาร เห็นพระเถระนั่งอยู่ในบรรณศาลาที่ท่านทำ มาแล้วเดี๋ยวนี้เอง ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป

“อาม สมฺม, / อิทานาหํ วิหารํ คนฺตฺวา / เถรํ ตยา การิตปณฺณสาลายํ นิสินฺนกํ ทิสฺวา / อาคโตมฺหี”ติ วตฺวา ปกฺกามิ.

(อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ว่า “แน่ะสหาย ผู้มีธุระอันเสมอ เออ (อ.อย่างนั้น), ในกาลนี้ อ.เรา ไปแล้ว สู่วิหาร เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ผู้นั่งแล้ว ในศาลาอันบุคคลมุงแล้วด้วยใบไม้อัน- อันท่าน -ให้กระทำแล้ว เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้ เสด็จหลีกไปแล้ว.

ฝ่ายกุฏุมพีไปถึงวิหาร เห็นพระเถระแล้ว ร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่ที่บาทมูล

กุฏุมฺพิโกปิ / วิหารํ คนฺตฺวา / เถรํ ทิสฺวา / ปาทมูเล ปวฏฺเฏนฺโต โรทิตฺวา

แม้ อ.กุฏุมพี ไปแล้ว สู่วิหาร เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ร้องไห้- กลิ้งเกลือกอยู่ -แล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า

กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ กระผมเห็นเหตุนี้แล้วจึงไม่ยอมให้ท่านบวช ดังนี้เป็นต้นแล้ว

“อิทํ ทิสฺวา อหํ ภนฺเต / ตุมฺหากํ ปพฺพชิตุํ นาทาสินฺ”ติอาทีนิ วตฺวา

กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ ท.) มีคำว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม เห็นแล้ว (ซึ่งเหตุ) นี้ ไม่ได้ให้แล้ว เพื่ออันบวช แก่ท่าน” ดังนี้เป็นต้น

ทำเด็กทาส ๒ คน ให้เป็นไท ให้บวชในสำนักของพระเถระแล้ว

เทฺว ทาสทารเก ภุชิสฺเส กตฺวา / เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชตฺวา

กระทำแล้ว ซึ่งเด็กผู้เป็นทาส ท. ๒ ให้เป็นไท[๑] (ยังเด็ก ท. เหล่านั้น) ให้บวชแล้ว ในสำนัก ของพระเถระ

ให้จัดแจงด้วยกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงนำเอาของฉันมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น มาจากภายในบ้านอุปัฏฐากพระเถระ

“อนฺโตคามโต ยาคุภตฺตาทีนิ อาหริตฺวา / เถรํ อุปฏฺฐหถา”ติ ปฏิยาเทสิ.

(ยังสามเณร ท.) ให้พยายามแล้ว[๒] (ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท.) นำมาแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น จากภายในแห่งหมู่บ้าน จงบำรุง ซึ่งพระเถระ” ดังนี้.

สามเณรทั้งหลายก็ทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากพระเถระแล้ว

สามเณรา / วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา / เถรํ อุปฏฺฐหึสุ.

อ.สามเณร ท. กระทำแล้ว ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย บำรุงแล้ว ซึ่งพระเถระ.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ (ผู้อยู่ที่อื่น) มาสู่พระเชตวันด้วยหวังว่า จักเฝ้าพระศาสดา

อเถกทิวสํ / ทิสาวาสิโน ภิกฺขู / “สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา”ติ / เชตวนํ อาคนฺตฺวา

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.ภิกษุ ท. ผู้อยู่ในทิศโดยปกติ มาแล้ว สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักเฝ้า ซึ่งพระศาสดา” ดังนี้

ถวายบังคมพระศาสดา เยี่ยมพระอสีติมหาเถระแล้ว เที่ยวจาริกอยู่ในวิหาร ถึงที่อยู่ของพระจักขุปาลเถระแล้ว

ตถาคตํ วนฺทิตฺวา / อสีติมหาเถเร จ วนฺทิตฺวา / วิหารจาริกํ จรนฺตา / จกฺขุปาลตฺเถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปตฺวา

---

[๑] **ภุชิสฺส** ผู้บริโภค[ได้เอง], ผู้ไม่เป็นทาส, ไท (ผู้มีอิสระในตัว) สำเร็จรูปมาจาก ภุช ธาตุ (ปาลนพฺยวหรเณสุ = รักษา, กิน) + อิส ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลง สฺ อาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า ภุญฺชตีติ **ภุชิสฺโส**. ผู้ใด ย่อมบริโภค เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ภุชิสสะ (ผู้บริโภค), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ภุช + อิส ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ภุโช อสฺส อตฺถีติ **ภุชิสฺโส**. แขน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ภุชิสสะ (ผู้มีแขน), คำว่า **ภุช, ภุชา** = แขน, แขนเป็นเครื่องบริโภค, แขนที่ช่วยให้หยิบกินได้ เป็นปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ สำเร็จรูปมาจาก ภุช ธาตุ + อ ปัจจัย ในกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ภุญฺชเต อเนนาติ **ภุโช**. ย่อมบริโภคด้วยแขนนี้ เพราะเหตุนั้น แขนนี้ ชื่อว่า ภุชะ (แขนเป็นเครื่องบริโภค). ภุชิสฺโสติ อตฺตโน สนฺตโก. (สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา), ภุชิสฺโสติ อทาโส. (สารตฺถทีปนีฏีกา), ภุชิสฺโสติ ภุโช เอตสฺสตฺถีติ ภุชิสฺโส. ปเรหิ อปาลิโต จ อนชฺโฌหราปิโต จ หุตฺวา สยเมว อตฺตานํ ปาลเนน จ โภชนํ อชฺโฌหรเณน จ สมนฺนาคโตติ วุตฺตํ โหติ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

[๒] **ปฏิยาเทสิ** (ยัง...) ให้พยายามแล้ว (สัททัตถะ), ให้จัดแจงแล้ว (โวหารัตถะ). สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + ยต ธาตุ (ยตเน = พยายาม) + เณ การิตปัจจัย + อี อัชชตนีวิภัตติ แปลง ปติ เป็น ปฏิ, แปลง ตฺ เป็น ทฺ

ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. เที่ยวไปอยู่ สู่การเที่ยวไปในวิหาร[๑] เห็นแล้ว ซึ่งที่เป็นที่อยู่ ของพระจักขุปาลผู้เถระ

มีหน้าตรงต่อที่นั้นในเวลาเย็นด้วยหวังว่า จักดูแม้ที่นี้

“อิทมฺปิ ปสฺสิสฺสามา”ติ / สายํ ตทภิมุขา อเหสุ.

เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งที่นั้น ได้เป็นแล้ว ในเวลาเย็น (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักดู (ซึ่งที่) แม้นี้” ดังนี้.

ในขณะนั้น เมฆก้อนใหญ่ตั้งขึ้นแล้ว

ตสฺมึ ขเณ / มหาเมโฆ อุฏฺฐหิ.

ในขณะ นั้น อ.เมฆก้อนใหญ่ ตั้งขึ้นแล้ว.

ภิกษุเหล่านั้นคิดว่า เดี๋ยวนี้เย็นแล้ว และเมฆก็ตั้งขึ้นแล้ว เราจักมาดูในเวลาเช้านั่นเทียว ดังนี้แล้ว กลับไป

เต / “อิทานิ สายญฺจ, / เมโฆ จ อุฏฺฐิโต, / ปาโตว อาคนฺตฺวา ปสฺสิสฺสามา”ติ นิวตฺตึสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น คิดแล้ว ว่า “อ.กาลนี้ เป็นเวลาเย็น (ย่อมเป็น) ด้วย, อ.เมฆ ตั้งขึ้นแล้ว ด้วย, (อ.เรา ท.) มาแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว จักดู” ดังนี้ กลับแล้ว.

ฝนตกในปฐมยาม หยุดในมัชฌิมยาม

เทโว ปฐมยามํ วสฺสิตฺวา / มชฺฌิมยาเม วิคโต.

อ.ฝน ตกแล้ว ในยามเบื้องต้น ไปปราศแล้ว ในยามอันมีในท่ามกลาง.

พระเถระเป็นผู้ (เคย) ปรารภความเพียร เดินจงกรมเป็นอาจิณ เหตุฉะนั้น จึงลงสู่ที่จงกรมแล้ว ในปัจฉิมยาม

เถโร อารทฺธวิริโย / อาจิณฺณจงฺกมโน; / ตสฺมา ปจฺฉิมยาเม จงฺกมนํ โอตริ.

อ.พระเถระ เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว เป็นผู้มีการจงกรมอันสั่งสมแล้ว (ย่อมเป็น); เพราะเหตุนั้น (อ.พระเถระ) ข้ามลงแล้ว สู่ที่เป็นที่จงกรม ในยามอันมีในภายหลัง.

---

[๑] **วิหารจาริกํ** (วิหารจาริกา + อํ) ลงทุติยาวิภัตติในอรรถกรรม แปลว่า **สู่การเที่ยวไปในวิหาร**, **อีกนัยหนึ่ง** ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัมปทานะ แปลว่า **เพื่อการเที่ยวไปในวิหาร**, คำว่า **วิหารจาริกา** สำเร็จรูปมาจาก วิหาร + จาริกา สัตตมีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า วิหาเร จาริกา **วิหารจาริกา**. การเที่ยวไปในวิหาร ชื่อว่า วิหารจาริกา (การเที่ยวไปในวิหาร), คำว่า **วิหาร** สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + หร ธาตุ (นิวาเส = อยู่) + ณ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิหรนฺติ เอตฺถาติ **วิหาโร**. อ.ภิกษุ ท. ย่อมอยู่ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า วิหาระ (ที่เป็นที่อยู่, วิหาร, วัด), คำว่า **จาริกา** สำเร็จรูปมาจาก จาร + ณิก ปัจจัย ในสกัตถตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า จาโร เอว **จาริกา**. การเที่ยวไปนั่นเทียว ชื่อว่า จาริกา (การเที่ยวไป). คำว่า **จาร** สำเร็จรูปมาจาก จร ธาตุ (จรเณ = เที่ยวไป) + ณ ปัจจัย ในภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า จรณํ **จาโร**. การเที่ยวไป ชื่อว่า จาระ (การเที่ยวไป). เกนฏฺเฐน วิหาโรติ วิหรนฺติ เอตฺถาติ วิหาโร, อิริยาปถทิพฺพพฺรหฺมอริยสงฺขาเตหิ จตูหิ วิหาเรหิ อริยา เอตฺถ วิหรนฺตีตฺยตฺโถ. (วินยาลงฺการฏีกา), จาริกนฺติ จรณํ. จรณํ วา จาโร, โส เอว จาริกา. (สีลกฺขนฺธวคฺคฏีกา)

ก็ในกาลนั้น แมลงค่อมทอง (หรือแมลงเม่า) เป็นอันมาก ตั้งขึ้นบนพื้นที่ฝนตกใหม่

ตทา ปน / นววุฏฺฐาย ภูมิยา / พหู อินฺทโคปกา อุฏฺฐหึสุ.

ก็ ในกาลนั้น อ.แมลงค่อมทอง ท. มาก ตั้งขึ้นแล้ว บนภาคพื้น อันอันฝนตกแล้วใหม่.

แมลงค่อมทองเหล่านั้น เมื่อพระเถระจงกรมอยู่ ได้วิบัติ (ตาย) โดยมาก

เต, / เถเร จงฺกมนฺเต, / เยภุยฺเยน วิปชฺชึสุ.

(อ.แมลงค่อมทอง ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อพระเถระ จงกรมอยู่, วิบัติแล้ว โดยมาก.

พวกอันเตวาสิกยังไม่ทันกวาดที่จงกรมของพระเถระแต่เช้า

อนฺเตวาสิกา / เถรสฺส จงฺกมนฏฺฐานํ / กาลสฺเสว น สมฺมชฺชึสุ.

อ.อันเตวาสิก ท. ไม่กวาดแล้ว ซึ่งที่เป็นที่จงกรม ของพระเถระ แต่เช้าตรู่นั่นเทียว[๑].

ฝ่ายพวกภิกษุนอกนี้มาด้วยหวังว่า จักดูที่อยู่ของพระเถระ

อิตเร ภิกฺขู / “เถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปสฺสิสฺสามา”ติ อาคนฺตฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านอกนี้ มาแล้ว (ด้วยความหวัง) ว่า “(อ.เรา ท.) จักดู ซึ่งที่เป็นที่อยู่ ของพระเถระ” ดังนี้

เห็นสัตว์ทั้งหลายในที่จงกรมแล้วถามว่า ใครจงกรมในที่นี้

จงฺกมเน ปาณเก ทิสฺวา / “โก อิมสฺมึ จงฺกมตี”ติ ปุจฺฉึสุ.

เห็นแล้ว ซึ่งสัตว์มีลมปราณ ท. ในที่เป็นที่จงกรม ถามแล้ว ว่า “อ.ใคร ย่อมจงกรม (ในที่) นี้” ดังนี้.

พวกอันเตวาสิกของพระเถระตอบว่า อุปัชฌาย์ของพวกกระผมขอรับ

“อมฺหากํ อุปชฺฌาโย ภนฺเต”ติ.

(อ.อันเตวาสิก ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระอุปัชฌาย์ ของกระผม ท. (ย่อมจงกรมในที่ นี้)” ดังนี้.

เธอทั้งหลายติเตียนว่า

เต อุชฺฌายึสุ

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ยกโทษแล้ว[๒] ว่า

---

[๑] **กาลสฺเสว** ถ้าเป็นนาม (กาลสฺส + เอว) ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า **แต่เช้าตรู่นั่นเทียว** กาลสฺเสวาติ ปจฺจูสกาลโตเยว, นิสฺสกฺกตฺเถ เจตํ สามิวจนํ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา), ถ้าเป็นนิบาต (กาลสฺเสว) มีอรรถกาลสัตตมี แปลว่า **ในเวลาเช้า, ในเช้าตรู่, ในรุ่งเช้า** กาลสฺเสวาติ ปเคว. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), คำว่า ปเคว ก็คือ เวลาเช้า นั่นเอง ปเควาติ ปาโตเยว. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

[๒] **อุชฺฌายึสุ** มองดูหมิ่นแล้ว, แลดูหมิ่นแล้ว, คิดโดยลามกแล้ว, คิดโดยต่ำช้าแล้ว (สัททัตถะ). ยกโทษแล้ว, เพ่งโทษแล้ว, ติเตียนแล้ว, โพนทะนาแล้ว (โวหารัตถะ) สำเร็จรูปมาจาก อว บทหน้า + เณ ธาตุ (จินฺตาโอโลกเน = คิด, มองดู) + อุ แปลง อว เป็น อุ ซึ่งเป็นโอวิปริต, แปลง เอ ของ เณ เป็น อาย, ซ้อน ช, แปลง อุ วิภัตติ เป็น อึสุ **มี ๒ นัย** คือ **นัยที่ ๑ :** ถ้า **อว** กล่าวอรรถ **อวชานนะ** (หมิ่น, ดูหมิ่น) **เณ** ธาตุ กล่าวอรรถ **โอโลกนะ** (มองดู, แลดู, ดู) แปลว่า มองดูหมิ่นแล้ว, แลดูหมิ่นแล้ว **นัยที่ ๒ :** ถ้า **อว** กล่าวอรรถ **ลามกะ** (ลามก, เลว, ทราม, ต่ำช้า, น่ารังเกียจ) **เณ** ธาตุ กล่าวอรรถ **จินตนะ** (คิด) แปลว่า คิดโดยลามกแล้ว, คิดโดยต่ำช้าแล้ว, ยกโทษแล้ว. มนุสฺสา อุชฺฌายนฺตีติ รญฺโญ ปริสติ ภาสมานสฺส สมฺมุขา จ ปรมฺมุขา จ สุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ มนุสฺสา อุชฺฌายนฺติ, อวชฺฌายนฺติ, อวชานนฺตา ตํ ฌายนฺติ โอโลเกนฺติ ลามกโต วา จินฺเตนฺตีติ อตฺโถ. (ปาราชิกกณฺฑอฏฺฐกถา)

ท่านทั้งหลายดูกรรมของสมณะเถิด

“ปสฺสถ สมณสฺส ฯเปฯ อนตฺถํ อกรี”ติ.

“ปสฺสถ สมณสฺส กมฺมํ;

“(อ.ท่าน ท.) จงดู ซึ่งกรรม ของสมณะ;

ในกาลมีจักษุท่านนอนหลับเสีย ไม่ทำอะไร

สจกฺขุกาเล / นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายนฺโต / กิญฺจิ อกตฺวา,

(อ.สมณะ นั้น) นอน หลับอยู่[๑] ในกาล- (แห่งตน) -เป็นไปกับด้วยจักษุ ไม่กระทำแล้ว (ซึ่งกรรม) อะไร ๆ,

ในกาลมีจักษุวิกลเดี๋ยวนี้ ไว้ตัวว่า จงกรม ทำสัตว์มีประมาณถึงเท่านี้ให้ตายแล้ว

อิทานิ จกฺขุวิกลกาเล / ‘จงฺกมามี’ติ เอตฺตเก ปาเณ มาเรสิ;

ยังสัตว์มีลมปราณ ท. ตัวมีประมาณเท่านี้ ให้ตายแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.เรา) จะจงกรม’ ดังนี้ ในกาล- (แห่งตน) -มีจักษุอันวิกล ในกาลนี้;

ท่านคิดว่า จักทำประโยชน์ กลับทำการหาประโยชน์มิได้

‘อตฺถํ กริสฺสามี’ติ / อนตฺถํ อกรี”ติ.

(อ.สมณะ นั้น) ได้กระทำแล้ว (ซึ่งกรรม) อันมิใช่ประโยชน์ (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.เรา) จักกระทำซึ่งประโยชน์’ ดังนี้” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นไปกราบทูลพระตถาคตแล้วในขณะนั้นว่า พระเจ้าข้า พระจักขุปาลเถระไว้ตัวว่าจงกรม ทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้ว

อถ เต คนฺตฺวา / ตถาคตสฺส อาโรเจสุ / “ภนฺเต จกฺขุปาลตฺเถโร / ‘จงฺกมามี’ติ พหู ปาเณ มาเรสี”ติ.

ครั้งนั้นแล (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว กราบทูลแล้ว แด่พระตถาคต ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระจักขุปาละผู้เถระ ยังสัตว์มีลมปราณ ท. มาก ให้ตายแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า ‘อ.เรา จะจงกรม’ ดังนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอทั้งหลายเห็นเธอกำลังทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้วหรือ ?

“กึ ปน โส / ตุมฺเหหิ มาเรนฺโต ทิฏฺโ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.จักขุปาละ) นั้น (ยังสัตว์มีลมปราณ ท.) ให้ตายอยู่ อันเธอ ท. เห็นแล้ว หรือ” ดังนี้.

---

[๑] **นิทฺทายนฺโต** หลับอยู่, นอนหลับอยู่ สำเร็จรูปมาจาก นิ บทหน้า + ทา ธาตุ (สุปเน = หลับ) ทิ. + ย ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย ในกัตตุ-สาธนะ ซ้อน ทฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า นิทฺทายตีติ **นิทฺทายนฺโต**, สมโณ. สมณะใด หลับอยู่ เพราะเหตุนั้น สมณะนั้น ชื่อว่า นิทฺทายนฺต (ผู้หลับอยู่)

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่ได้เห็น พระเจ้าข้า

“น ทิฏฺโ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุชื่อว่าจักขุปาละ นั้น ยังสัตว์มีลมปราณ ท. ให้ตายอยู่ อันข้าพระองค์ ท.) ไม่เห็นแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เธอทั้งหลายไม่เห็นเธอ (ทำดังนั้น) ฉันใดแล ถึงเธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉันนั้น

“ยเถว ตุมฺเห ตำ น ปสฺสถ; / ตถา โสปิ / เต ปาเณ น ปสฺสติ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “อ.เธอ ท. ย่อมไม่เห็น (ซึ่งจักขุปาละ) นั้น ฉันใดนั่นเทียว; (อ.จักขุปาละ) แม้นั้น ย่อมไม่เห็น (ซึ่งสัตว์มีลมปราณ ท.) เหล่านั้น ฉันนั้น,

ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระขีณาสพทั้งหลาย มิได้มี

ขีณาสวานำ มรณเจตนา นาม นตฺถิ ภิกฺขเว”ติ.

ดูก่อนภิกษุ ท. ชื่อ อ.เจตนาเป็นเหตุตาย แห่งพระขีณาสพ ท. ย่อมไม่มี” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า พระเจ้าข้า เมื่ออุปนิสัยแห่งพระอรหันต์มีอยู่ เหตุไฉน ท่านจึงกลายเป็นคนมีจักษุมืดแล้ว

“ภนฺเต / อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสเย สติ, / กสฺมา อนฺโ ชาโต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้นเมื่ออุปนิสัย แห่งพระอรหัต มีอยู่, (อ.พระจักขุปาละผู้เถระ นั้น) เป็นคนบอด เกิดแล้ว เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ด้วยอำนาจกรรมอันตนทำไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย

“อตฺตโน กตกมฺมวเสน ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.จักขุปาละ นั้น เป็นคนบอด เกิดแล้ว) ด้วยอำนาจแห่งกรรมอัน- อันตน -กระทำแล้ว” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ก็ท่านได้ทำกรรมอะไรไว้แล้ว พระเจ้าข้า

“ก็ ปน ภนฺเต / เตน กตนฺ”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.กรรม) อะไร (อันพระจักขุปาละผู้เถระ) นั้น กระทำแล้ว” ดังนี้.

บุรพกรรมของพระจักขุปาลเถระ

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง ดังนี้แล้ว (ตรัสเล่าเรื่องว่า)

“เตนหิ ภิกฺขเว ฯเปฯ จกฺขุปาโล อโหสิ.”

“เตนหิ ภิกฺขเว สุณาถ:

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ ท.) จงฟัง:

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพาราณสีขึ้นครองราชย์ในกรุงพาราณสี

อตีเต พาราณสิยำ / พาราณสีราเช รชฺชำ กาเรนฺเต,

ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ครั้นเมื่อพระราชาแห่งพระนครชื่อว่าพาราณสี (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในพระนครชื่อว่าพาราณสี,

หมอผู้หนึ่งเที่ยวทำเวชกรรมอยู่ในบ้านและนิคม เห็นหญิงทุรพลด้วยจักษุคนหนึ่ง

เอโก เวชฺโช / คามนิคเม จริตฺวา / เวชฺชกมฺมํ กโรนฺโต / เอกํ จกฺขุทุพฺพลํ อิตฺถึ ทิสฺวา

อ.หมอ คนหนึ่ง เที่ยวไปแล้ว ในหมู่บ้านและนิคม กระทำอยู่ ซึ่งเวชกรรม เห็นแล้ว ซึ่งหญิงผู้มีจักษุมีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว คนหนึ่ง

จึงถามว่า ความไม่ผาสุกของเธอเป็นอย่างไร ?

ปุจฺฉิ / “กินฺเต อผาสุกนฺ”ติ.

ถามแล้ว ว่า “อ.ความทุกข์มิใช่ความสำราญ อะไร (มีอยู่) แก่เธอ” ดังนี้.

หญิงนั้นตอบว่า ดิฉันไม่แลเห็นด้วยดวงตา

“อกฺขีหิ น ปสฺสามี”ติ.

(อ.หญิงนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ดิฉัน) ย่อมไม่เห็น ด้วยนัยน์ตา ท.” ดังนี้.

หมอกล่าวว่า เราจักทำยาให้แก่เธอ

“เภสชฺชนฺเต กริสฺสามี”ติ.

(อ.หมอนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งยา แก่เธอ” ดังนี้.

หญิงนั้นกล่าวว่า ทำเถิด นาย

“กโรหิ สามี”ติ.

(อ.หญิงนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) จงกระทำ” ดังนี้.

หมอถามว่า เธอจักให้อะไรแก่เรา ?

“กึ เม ทสฺสสี”ติ.

(อ.หมอนั้น ถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักให้ ซึ่งอะไร แก่เรา” ดังนี้.

หญิงนั้นกล่าวว่า ถ้าท่านอาจจะทำดวงตาของดิฉันให้กลับเป็นปกติได้

“สเจ เม ฯเปฯ ทาสี ภวิสฺสามี”ติ.

“สเจ เม อกฺขีนิ / ปากติกานิ กาตุํ สกฺขิสฺสสิ,

(อ.หญิงนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าว่า (อ.ท่าน) จักอาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งนัยน์ตา ท. ของดิฉัน ให้เป็นของตั้งอยู่โดยปกติ ไซร้,

ดิฉันกับบุตรและธิดาจักยอมเป็นทาสีของท่าน

อหนฺเต / สทฺธึ ปุตฺตธีตาหิ / ทาสี ภวิสฺสามี”ติ.

อ.ดิฉัน กับ ด้วยบุตรและธิดา ท. เป็นทาสี ของท่าน จักเป็น” ดังนี้.

หมอรับว่า ดีละ ดังนี้แล้ว ประกอบยาให้แล้ว

โส / “สาธู”ติ เภสชฺชํ สํวิทหิ.

(อ.หมอ) นั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ จัดแจงแล้ว ซึ่งยา.

ดวงตากลับเป็นปกติด้วยยาขนานเดียวเท่านั้น

เอกเภสชฺเชเนว / อกฺขีนิ ปากติกานิ อเหสุ.

อ.นัยน์ตา ท. เป็นของตั้งอยู่โดยปกติ ด้วยยาขนานเดียวนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

หญิงนั้นคิดแล้วว่า เราได้ปฏิญญาแก่หมอนั้นไว้ว่า จักพร้อมด้วยบุตรธิดา ยอมเป็นทาสีของเขา

สา จินฺเตสิ / “อหํ เอตสฺส / ‘สปุตฺตธีตา ทาสี ภวิสฺสามี’ติ ปฏิชานึ,

(อ.หญิง) นั้น คิดแล้ว ว่า “อ.เรา ปฏิญญาแล้ว (แก่หมอ) นั่น ว่า ‘(อ.เรา) ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและธิดา เป็นทาสี จักเป็น’ ดังนี้,

ก็แต่เขาจักไม่เรียกเราด้วยวาจาอันอ่อนหวาน

น โข ปน / มํ สณฺเหน สมุทาจริสฺสติ,

แต่ว่า (อ.หมอ นั้น) จักร้องเรียก ซึ่งเรา ด้วยคำอันอ่อนหวาน หามิได้ แล,

เราจักลวงเขา

วญฺเจสฺสามิ นนฺ”ติ.

(อ.เรา) จักลวง (ซึ่งหมอ) นั้น” ดังนี้.

นางอันหมอมาแล้วถามว่า เป็นอย่างไร นางผู้เจริญ

สา เวชฺเชนาคนฺตฺวา / “กีทิสํ ภทฺเท”ติ ปุฏฺฐา

(อ.หญิง) นั้น ผู้- อันหมอ มาแล้ว -ถามแล้ว ว่า “แน่ะนางผู้เจริญ (อ.คู่แห่งนัยน์ตา) เป็นเช่นไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ตอบว่า เมื่อก่อนดวงตาดิฉันปวดน้อย เดี๋ยวนี้ปวดมากเหลือเกิน

“ปุพฺเพ เม / อกฺขีนิ โถกํ รุชฺชึสุ, / อิทานิ ปน / อติเรกตรํ รุชฺชนฺตี”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ในกาลก่อน อ.นัยน์ตา ท. ของดิฉัน (อันลม) เสียดแทงแล้ว หน่อยหนึ่ง, ในกาลนี้ (อ.นัยน์ตา ท. ของดิฉัน อันลม) ย่อมเสียดแทง ยิ่งกว่า” ดังนี้.

หมอคิดว่า หญิงนี้ประสงค์ลวงเราแล้วไม่ให้อะไร

เวชฺโช “อยํ มํ ฯเปฯ กริสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

เวชฺโช / “อยํ มํ วญฺเจตฺวา / กิญฺจิ อทาตุกามา,

อ.หมอ คิดแล้ว ว่า “(อ.หญิง) นี้ เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- ลวง- ซึ่งเรา -แล้ว -จึงไม่ให้ ซึ่งอะไร ๆ (ย่อมเป็น),

ความต้องการของเราด้วยค่าจ้างที่หญิงนี้ให้แก่เรามิได้มี

น เม เอตาย ทินฺนภติยา อตฺโถ,

อ.ความต้องการ ด้วยค่าจ้างอัน- (อันหญิง) นั่น -ให้แล้ว (ย่อมมี) แก่เรา หามิได้,

เราจักทำนางให้จักษุมืดเสียเดี๋ยวนี้ ดังนี้แล้ว

อิทานิ / นํ อนฺธํ กริสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.เรา) จักกระทำ (ซึ่งหญิง) นั้น ให้เป็นคนบอด ในกาลนี้” ดังนี้

ไปถึงเรือนบอกความนั้นแก่ภรรยา

เคหํ คนฺตฺวา / ภริยาย ตมตฺถํ อาจิกฺขิ.

ไปแล้ว สู่เรือน บอกแล้ว (ซึ่งเนื้อความ) นั้น แก่ภรรยา.

นางได้นิ่งเสีย

สา ตุณฺหี อโหสิ.

(อ.ภรรยา) นั้น เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

หมอนั้นประกอบยาขนานหนึ่งแล้วไปสู่สำนักหญิงนั้น

โส เอกํ เภสชฺชํ โยเชตฺวา / ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา

(อ.หมอ) นั้น ประกอบแล้ว ซึ่งยา ขนานหนึ่ง ไปแล้ว สู่สำนัก (ของหญิง) นั้น

บอกให้หยอดว่า นางผู้เจริญ ขอเธอจงหยอดยาขนานนี้

“ภทฺเท / อิมํ เภสชฺชํ อญฺชาหี”ติ อญฺชาเปสิ.

(ยังหญิง นั้น) ให้หยอดแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “แน่ะนางผู้เจริญ (อ.เธอ) จงหยอด[๑] ซึ่งยา นี้” ดังนี้.

ดวงตาทั้งสองข้างได้ดับวูบแล้วเหมือนเปลวไฟ

เทฺว อกฺขีนิ / ทีปสิขา วิย วิชฺฌายึสุ.

อ.นัยน์ตา ท. ๒ ดับแล้ว[๒] ราวกะ อ.เปลวแห่งประทีป (ดับอยู่).

หมอนั้นได้ (มาเกิด) เป็นจักขุปาลภิกษุแล้ว

โส เวชฺโช / จกฺขุปาโล อโหสิ.

อ.หมอ นั้น เป็นจักขุปาละ ได้เป็นแล้ว” (ดังนี้).

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลัง ๆ

“ภิกฺขเว / ตทา มม ปุตฺเตน / กตกมฺมํ ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุพนฺธิ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.กรรมอัน- อันบุตร ของเรา -กระทำแล้ว ในกาลนั้น ติดตามแล้ว ในที่ข้างหลัง ๆ,

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมนี้ ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตามรอยเท้าโคพลิพัท (คือโคที่เขาเทียมเกวียนบรรทุกสินค้า) ตัวเข็นธุระไปอยู่

ปาปกมฺมญฺหิ นาเมตํ / ธุรํ วหโต พลิพทฺทสฺส / ปทํ จกฺกํ วิย อนุคจฺฉตี”ติ

จริงอยู่ ชื่อ อ.กรรมอันชั่ว ย่อมไปตาม ราวกะ อ.ล้อ (หมุนไปตามอยู่) ซึ่งรอยเท้า ของโคพลิพัทตัวนำไปอยู่ ซึ่งแอก” ดังนี้

---

[๑] **อญฺชาหิ** จงหยอด สำเร็จรูปมาจาก อญฺช ธาตุ (มกฺขเน = ทา, เจิม, ทำให้เปื้อน) จุ. + เณ ปัจจัย + หิ ปัญจมีวิภัตติ

[๒] **วิชฺฌายึสุ** ดับแล้ว, เผาไหม้แล้ว สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + ฌ ธาตุ (ทหเน = เผาไหม้, เร่าร้อน) ภู. + อ ปัจจัย + อุ อัชชตนีวิภัตติ แปลง เอ ของ ฌ เป็น อาย, ลบสระ อ หน้า, ซ้อน ช, แปลง อุ วิภัตติ เป็น อึสุ

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบอนุสนธิ ดุจประทับพระราชสาสน์ ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้ว
ด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้าย พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไป
ตามเขาเพราะเหตุนั้น ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำ
แอกไปอยู่ ฉะนั้น

อิทำ วตฺถุ กเถตฺวา / อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา / ปติฏฺฐาปิตมตฺติกำ สาสนำ / ราชมุทฺทาย ลญฺฉนฺโต วิย / ธมฺมราชา อิมำ คาถมาห

“มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา;
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นำ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกำว วหโต ปทนฺ”ติ.

ครั้นตรัสแล้ว ซึ่งเรื่อง นี้ ทรงสืบต่อ ซึ่งอนุสนธิ ผู้เป็นพระราชาเพราะธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ธรรม ท. มีใจเป็นสภาพถึงก่อน มีใจอันประเสริฐที่สุด อันสำเร็จแล้วด้วยใจ, หากว่า (อ.บุคคล) มีใจ อัน- (อันโทษ ท.) -ประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ หรือ หรือว่า กระทำอยู่ ไซร้, อ.ทุกข์[๑] ย่อมไปตาม (ซึ่งบุคคล) นั้น (เพราะทุจริตอันมีอย่าง ๓) นั้น เพียงดัง อ.ล้อ (หมุนไปตามอยู่) ซึ่งรอยเท้า (แห่งโคตัว เนื่องด้วยกำลัง) ตัวนำไปอยู่ (ซึ่งแอก)” ดังนี้

ราวกะ อ.พระราชา ทรงประทับอยู่ ซึ่งพระราชสาส์น อันมีดินเหนียวอันพระองค์ทรงยังราชบุรุษให้ตั้งไว้เฉพาะแล้ว ด้วยตราแห่งพระราชา.

---

[๑] **ทุกฺข** สภาวะยังบุคคลให้เป็นทุกข์, สภาวะบั่นทอนซึ่งสุขโดยไม่ดีงาม, สภาวะทำลายซึ่งสุขโดยไม่ดีงาม, สภาวะทำลายซึ่งสุขกายและสุขใจ, สภาวะอันบุคคลทนได้โดยยาก, ทุกข์ สำเร็จรูปมาจาก ทุกฺข ธาตุ (ทุกฺขเน = ยาก, ลำบาก, เป็นทุกข์) ภู. + เณ การิต-ปัจจัย + อ ปัจจัย ในเหตุกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺขยตีติ **ทุกฺขำ**. ย่อมยังบุคคลให้เป็นทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะยังบุคคลให้เป็นทุกข์, สภาวะให้เกิดความลำบาก), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ทุ บทหน้า + ขาท ธาตุ (ภกฺขเณ = กิน) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ ท ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย, รัสสะ อา เป็น อ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ สุขำ ขาทตีติ **ทุกฺขำ**. ย่อมบั่นทอน ซึ่งสุข โดยไม่ดีงาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะบั่นทอนซึ่งสุขโดยไม่ดีงาม, สภาวะบั่นทอนสุขให้หมดไป), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ทุ บทหน้า + ขนุ ธาตุ (อวทารเณ = ผ่า, ขุด, เจาะ, ทำลาย) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ นฺ ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย, ซ้อน กฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ สุขำ ขนตีติ **ทุกฺขำ**. ย่อมทำลาย ซึ่งสุข โดยไม่ดีงาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะทำลายซึ่งสุขโดยไม่ดีงาม, สภาวะทำลายสุขให้ย่อยยับ), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ทฺวิ บทหน้า + ขนุ ธาตุ + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ทฺวิ เป็น ทุ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทฺวิธา สุขำ ขนตีติ **ทุกฺขำ**. ย่อมทำลาย ซึ่งสุข โดยส่วนสอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะทำลายซึ่งสุขโดยส่วนสอง, สภาวะทำลายซึ่งสุขกายและสุขใจ) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า ทฺวิธา จิตฺตำ ขณตีติ **ทุกฺขำ**. ย่อมทำลาย ซึ่งจิต โดยส่วนสอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะทำลายซึ่งจิตโดยส่วนสอง, สภาวะที่ทำให้ใจแตกสลาย), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ทุ บทหน้า + ขมุ ธาตุ (ขนฺติยำ = อดทน) + กฺวิ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺเขน ขมิตพฺพนฺติ **ทุกฺขำ**. อันบุคคลย่อมทนได้ โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุกขะ (สภาวะอันบุคคลทนได้โดยยาก, สภาวะที่ทนได้ยาก), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ทุ ศัพท์ + ข ศัพท์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ซ้อน กฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺกรำ ขำ โอกาสทานำ เอตสฺสาติ **ทุกฺขำ**. การให้โอกาส อันบุคคลกระทำได้โดยยาก ของธรรมนั่น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ธรรมนั่น ชื่อว่า ทุกขะ (ธรรม/สภาวะอันมีการให้โอกาสอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย, สภาวะที่ให้เกิดโอกาสได้ยาก)

แก้อรรถ

จิตที่เป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งหมด ต่างโดยจิตมีกามาวจรกุศลจิตเป็นต้น ชื่อว่า **มโน** ในพระคาถานั้น

ตตฺถ มโนติ / กามาวจรกุสลาทิเภทำ สพฺพมฺปิ จตุภูมิกจิตฺตำ.

อ.จิตอันเป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งปวง อันต่างด้วยจิตมีกุศลจิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิเป็นต้น[๑] ชื่อว่า **มโน** (ในพระคาถา) นั้น.

---

[๑] คำว่า **กามาวจรกุสล** ในคำว่า กามาวจรกุสลาทิเภทำ นั้น แปลว่า กุศลจิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิ... เป็นวิเสสนบุพพบท กัมม-ธารยสมาส มีสัตตมีตัปปุริสสมาสอยู่ภายใน **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า กุศลจิตเป็นที่หยั่งลงเป็นไปแห่งกิเลสกาม... เป็น วิ.บุพ.กัม. มี ฉ.ตัป. อยู่ภายใน มีรูปวิเคราะห์ ดังนี้ **(๑) กามาวจร มี ๒ นัย** ดังนี้ **นัยที่ ๑ :** สำเร็จรูปมาจาก กาม (กามภูมิ) บทหน้า + อว บทหน้า (หยั่งลง) + จร ธาตุ (จรเณ = เที่ยวไป, เป็นไป) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ สัตตมีตัปปุริสสมาส เป็นกิตันตสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กาเม อวจรตีติ **กามาวจรำ**. ย่อมหยั่งลงเป็นไป ในกามภูมิ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กามาวจระ (จิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิ) นัยนี้ **กาม** = ภพอันสัตว์รื่นรมย์, ภพเป็นที่รื่นรมย์ของสัตว์ทั้งหลาย, กามภพ, กามภูมิ สำเร็จรูปมาจาก กมุ ธาตุ (กนฺติมฺหิ = ใคร่, รื่นรมย์) + ณ ปัจจัย ในกัมมสาธนะหรืออธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กามียตีติ **กาโม**. อันสัตว์ ท. ย่อมรื่นรมย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กามะ (ภพอันสัตว์รื่นรมย์) หรือวิเคราะห์ว่า กาเมนฺติ เอตฺถาติ **กาโม**. ย่อมรื่นรมย์ ในภพนี้ เพราะเหตุนั้น ภพนี้ ชื่อว่า กามะ (ภพเป็นที่รื่นรมย์ของสัตว์ทั้งหลาย). **นัยที่ ๒ :** สำเร็จรูปมาจาก กาม (กิเลสกาม) + อวจร ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อวจรติ เอตฺถาติ **อวจรำ**. (อว บทหน้า + จร ธาตุ + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ) ย่อมหยั่งลงเป็นไป ในจิตนี้ เพราะเหตุนั้น จิตนี้ ชื่อว่า กามาวจระ (จิตเป็นที่หยั่งลงเป็นไปแห่งกิเลสกาม), กามสฺส อวจรำ **กามาวจรำ**. จิตเป็นที่หยั่งลงเป็นไปแห่งกิเลสกาม ชื่อว่า กามาวจระ นัยนี้ **กาม** = สภาวะอันปรารถนา, อาการที่ปรารถนา, กิเลสกาม, ตัณหา, ความปรารถนา, ความอยาก สำเร็จรูปมาจาก กมุ ธาตุ (อิจฺฉายำ = ปรารถนา) + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กาเมตีติ **กาโม**. ย่อมปรารถนา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กามะ (สภาวะอันปรารถนา). **(๒) กามาวจรกุสล** = กามาวจร + กุสล วิ.บุพ.กัม. มีรูปวิเคราะห์ว่า กามาวจรญฺจ ตำ กุสลญฺจาติ **กามาวจรกุสลำ**. กุศลจิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิ ชื่อว่า กามาวจรกุสละ **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า กุศลจิตเป็นที่หยั่งลงเป็นไปแห่งกิเลสกาม ชื่อว่า กามาวจรกุสละ คำว่า **กุสล** = ๑) สภาวะอันยังบาปธรรมอันน่าตำหนิให้หวั่นไหว ๒) สภาวะอันตัดบาปธรรมอันนอนเนื่องในกระแสจิตโดยอาการอันน่าตำหนิ ๓) สภาวะอันบุคคลพึงถือเอาคือให้เป็นไปด้วยญาณอันทำอกุศลอันน่าตำหนิให้เบาบางลง ๔) สภาวะอันตัดบาปธรรมเหมือนหญ้าคาบาด ๕) สภาวะอันทำลายบาปธรรมอันน่าตำหนิ, กุศล, กรรมดี ๖) ไม่มีโรค เป็นต้น **มี ๖ นัย** ดังนี้ **นัยที่ ๑ :** สำเร็จรูปมาจาก กุ (บาปธรรมอันน่าตำหนิ) บทหน้า + สล ธาตุ (จลเน = หวั่นไหว) ภู. + เณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กุจฺฉิเต ปาปธมฺเม สลยติ จลยติ กมฺเปติ วิทฺธเสตีติ **กุสลำ**. ยังบาปธรรม ท. อันน่าตำหนิ ย่อมให้หวั่นไหว คือว่า ย่อมทำลาย (ย่อมกำจัด) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสละ (สภาวะอันยังบาปธรรมอันน่าตำหนิให้หวั่นไหวคือทำลาย) **นัยที่ ๒ :** สำเร็จรูปมาจาก กุส (บาปธรรม) บทหน้า + ลู ธาตุ (เฉทเน = ตัด) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กุจฺฉิเตนากาเรน สยนฺตีติ **กุสา**, ราคาทโย. (กุสา = กุ บทหน้า + สิ ธาตุ [สเย = นอนเนื่อง, อาศัยอยู่] + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ) ย่อมนอนเนื่อง (ย่อมอาศัยอยู่) โดยอาการ อันน่าตำหนิ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสะ (บาปธรรมอันนอนเนื่องในกระแสจิตโดยอาการอันน่าตำหนิ) ได้แก่ ราคะเป็นต้น, กุเส ลุนาติ ฉินฺทตีติ **กุสลำ**. ย่อมตัด ซึ่งบาปธรรมอันนอนเนื่องในกระแสจิตโดยอาการอันน่าตำหนิ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสละ (สภาวะอันตัดบาปธรรมอันนอนเนื่องในกระแสจิตโดยอาการอันน่าตำหนิ) **นัยที่ ๓ :** สำเร็จรูปมาจาก กุส (ญาณ) บทหน้า + ลา ธาตุ (คหเณ = ถือเอา) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กุจฺฉิตานิ อกุสลานิ สาติ ตนุำ กโรตีติ **กุสำ**, ญาณำ. (กุสำ = กุ บทหน้า + สา ธาตุ [ตนุกรณาวสาเนสุ = ทำให้เบาบางลง, สิ้นสุด] ภู.ทิ.ค. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำซึ่งอกุศล ท. อันน่าตำหนิ ให้เบาบางลง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสะ (สภาวะอันทำอกุศลอันน่าตำหนิให้เบาบางลง) ได้แก่ ญาณ, กุเสน ญาเณน ลาตพฺพำ ปวตฺเตตพฺพนฺติ **กุสลำ**. อันบุคคลพึงถือเอา คือว่า พึงให้เป็นไป ด้วยญาณ ชื่อว่า กุสะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสละ (สภาวะอันบุคคลพึงถือเอาคือให้เป็นไปด้วยญาณอันทำอกุศลอันน่าตำหนิให้เบาบางลง, สภาวะที่ควรถือเอาด้วยญาณชื่อว่า กุสะ) **นัยที่ ๔ :** สำเร็จรูปมาจาก กุส (หญ้าคา) บทหน้า + ลู ธาตุ (เฉเท = ตัด, ขจัด) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กุโส วิย ลุนาติ ฉินฺทตีติ **กุสลำ**. ย่อมตัด (ซึ่งบาปธรรม ท.) ราวกะหญ้าคาบาด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสละ (สภาวะอันตัดบาปธรรมเหมือนหญ้าคาบาด) **นัยที่ ๕ :** สำเร็จรูปมาจาก กุ (บาปธรรมอันน่าตำหนิ) บทหน้า + สร ธาตุ (หึสายำ = เบียดเบียน, ทำลาย) + อ ปัจจัย ในกัตตุ-สาธนะ แปลง ร เป็น ล มีรูปวิเคราะห์ว่า กุจฺฉิเต ปาปธมฺเม สรติ หึสตีติ **กุสลำ**. ย่อมทำลาย ซึ่งบาปธรรม ท. อันน่าตำหนิ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุสละ (สภาวะอันทำลายบาปธรรมอันน่าตำหนิ) **นัยที่ ๖ :** แยกรากศัพท์ไม่ได้ (อนิปผันนปาฏิปทิกะ) แปลว่า ไม่มีโรค ไม่มีโทษ และเกิดจากความฉลาด เช่น **กุสลำ** จิตฺตำ แปลว่า จิตอันไม่มีโรค[คือกิเลส] จิตอันไม่มีโทษ[คือกิเลส] และจิตอันเกิดจากความฉลาด

แต่ในบทนี้เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ด้วยอำนาจจิตที่เกิดขึ้นแก่หมอนั้นในคราวนั้น ย่อมได้จำเพาะจิตที่เป็นไปกับด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิฆะ (อย่างเดียว)

อิมสฺมึ ปน ปเท / ตทา ตสฺส เวชฺชสฺส / อุปฺปนฺนจิตฺตวเสน / นิยมิยมานำ / ววตฺถาปิยมานำ / ปริจฺฉิชฺชมานำ, / โทมนสฺสสหคตำ ปฏิฆสมฺปยุตฺตำ / จิตฺตเมว ลพฺภติ.

แต่ว่า อ.จิตนั่นเทียว อันสหรคตแล้วด้วยโทมนัส อันประกอบพร้อมแล้วด้วยปฏิฆะ อัน- (อันบัณฑิต) นิยมเอาอยู่ อัน- (อันบัณฑิต) -กำหนดหมายเอาอยู่ อัน- (อันบัณฑิต) -กำหนดตัดอยู่ ด้วยสามารถแห่งจิตอันเกิดขึ้นแล้ว แก่หมอ นั้น ในกาลนั้น (อันบัณฑิต) ย่อมได้ ในบท นี้.

บทว่า **ปุพฺพงฺคมา** คือ ชื่อว่ามาตามพร้อมด้วยจิตนั้น อันเป็นหัวหน้าไปก่อน

ปุพฺพงฺคมาติ / เตน ปธมคามินา หุตฺวา สมนฺนาคตา.

(อ.อรรถ ว่า) อันมาตามพร้อมแล้ว (ด้วยใจ) นั้น เป็นสภาพถึงก่อนโดยปกติ เป็น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปุพฺพงฺคมา** ดังนี้.

บทว่า **ธมฺมา** คือ ชื่อว่า ธรรมเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจคุณธรรม เทศนาธรรม ปริยัติธรรม และนิสสัตตนิชชีวธรรม

ธมฺมาติ / คุณเทสนาปริยตฺตินิสฺสตฺตนิชฺชีววเสน / จตฺตาโร ธมฺมา นาม.

ชื่อ อ.ธรรม ท. ๔ ด้วยสามารถแห่งคุณธรรมและเทศนาธรรมและปริยัติธรรมและนิสสัตต-นิชชีวธรรม ชื่อว่า **ธมฺมา**

ในธรรม ๔ ประการนั้น ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า

ธรรมและอธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกัน หามิได้
อธรรมย่อมนำไปสู่นรก ธรรมย่อมให้ถึง สุคติ ดังนี้

ชื่อว่า คุณธรรม (แปลว่า ธรรมคือคุณ)

เตสุ

“น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุโภ สมวิปากิโน,
อธมฺโม นิรยำ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคตินฺ”ติ.

อยำ คุณธมฺโม นาม.

อ.ธรรมนี้ ในพระคาถานี้ว่า

อ.สภาพ ท. ทั้ง ๒ คือ อ.ธรรม ด้วย อ.สภาพมิใช่ธรรม ด้วย เป็นสภาพมีวิบากเสมอกัน (ย่อมเป็น) หามิได้แล, อ.สภาพมิใช่ธรรม ย่อมนำไป สู่นรก อ.ธรรม ย่อม- (ยังสัตว์) -ให้ถึง ซึ่งสุคติ” ดังนี้ ชื่อว่า เป็น- (ในธรรม ท. ๔) เหล่านั้นหนา -คุณธรรม (ย่อมเป็น).

ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมงามในเบื้องต้นแก่ท่านทั้งหลาย ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่าเทศนาธรรม (แปลว่าธรรมคือเทศนา)

“ธมฺมำ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ / อาทิกลฺยาณนฺ”ติ อยำ เทสนาธมฺโม นาม.

(อ.ธรรม) นี้ (ในคำ) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เรา) จักแสดง ซึ่งธรรม อันงามในเบื้องต้น แก่เธอ ท.” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า เทศนาธรรม.

ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง กุลบุตรบางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรม คือสุตตะ เคยยะ ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า ปริยัติธรรม (แปลว่า ธรรมคือปริยัติ)

“อิธ ปน ภิกฺขเว / เอกจฺเจ กุลปุตฺตา / ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ / สุตฺตํ เคยฺยนฺ”ติ / อยํ ปริยตฺติธมฺโม นาม.

(อ.ธรรม) นี้ (ในคำ) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ก็ อ.กุลบุตร ท. บางพวก (ในพระศาสนา) นี้ ย่อมเล่าเรียน ซึ่งธรรม คือ ซึ่งสุตตะ คือ ซึ่งเคยยะ” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า ปริยัติธรรม.

ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า ก็สมัยนั้นแลธรรมทั้งหลายย่อมมี ขันธ์ทั้งหลายย่อมมี ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า นิสสัตตธรรม (แปลว่า ธรรมคือสภาพที่มิใช่สัตว์) นัยแม้ในบทว่า นิชชีวธรรม (ซึ่งแปลว่า ธรรมคือสภาพมิใช่ชีวิต) ก็ดุจเดียวกัน

“ตสฺมึ โข ปน สมเย / ธมฺมา โหนฺติ, / ขนฺธา โหนฺตี”ติ / อยํ นิสฺสตฺตธมฺโม นาม. / นิชฺชีวธมฺโม”ติปิ / เอเสว นโย.

(อ.ธรรม) นี้ (ในคำ) ว่า “ก็ อ.ธรรม ท. ย่อมมี ในสมัย นั้น แล, อ.ขันธ์ ท. ย่อมมี (ในสมัย นั้น)” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า นิสสัตตธรรม. อ.นัย (ในบท) แม้ว่า **นิชฺชีวธมฺโม** ดังนี้ นั่นนั่นเทียว.

ในธรรม ๔ ประการนั้น นิสสัตตธรรมหรือนิชชีวธรรม พระศาสดาทรงประสงค์แล้วในที่นี้

เตสุ อิมสฺมึ ฐาเน / นิสฺสตฺตนิชฺชีวธมฺโม อธิปฺเปโต.

อ.- (ในธรรม ท. ๔) เหล่านั้นหนา -นิสสัตตธรรมหรือนิชชีวธรรม (อันพระผู้มีพระภาค) ทรงพระประสงค์เอาแล้ว ในที่ นี้.

นิสสัตตธรรมหรือนิชชีวธรรมนั้น โดยความก็อรูปขันธ์ ๓ ประการ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์

โส อตฺถโต / ตโย อรูปิโน ขนฺธา / เวทนากฺขนฺโธ / สญฺญากฺขนฺโธ / สงฺขารกฺขนฺโธติ.

(อ.นิสสัตตธรรมหรือนิชชีวธรรม) นั้น คือ ขันธ์ ท. ๓ อันไม่มีรูป คือ อ.เวทนาขันธ์ อ.สัญญาขันธ์ อ.สังขารขันธ์ โดยเนื้อความ.

เหตุว่าอรูปขันธ์ ๓ ประการนั่น ชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้าของอรูปขันธ์ ๓ ประการนั่น

เอเต หิ, / มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ / มโนปุพฺพงฺคมา นาม.

เพราะว่า (อ.ธรรม ท.) เหล่านั่น ชื่อว่า มีใจเป็นสภาพถึงก่อน (เพราะวิเคราะห์) ว่า อ.ใจ เป็นสภาพถึงก่อน (แห่งธรรม ท.) เหล่านั่น (ย่อมเป็น) ดังนี้.

มีคำถามว่า ก็ใจมีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกัน เกิดในขณะเดียวกัน พร้อมกับธรรมเหล่านั้น ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้นอย่างไร ?

กถํ ปเนเตหิ สทฺธึ / เอกวตฺถุโก เอการมฺมโณ / อปุพฺพํ อจริมํ / เอกกฺขเณ อุปฺปชฺชมาโน / มโน ปุพฺพงฺคโม นาม โหตีติ.

(อ.อันถาม) ว่า ก็ อ.ใจ อันมีวัตถุอันเดียวกัน อันมีอารมณ์อันเดียวกัน เกิดขึ้นอยู่ ในขณะเดียวกันกับ (ด้วยธรรม ท.) เหล่านั่น ไม่ก่อน ไม่หลัง ชื่อว่า เป็นสภาพถึงก่อน ย่อมเป็น อย่างไร ดังนี้.

มีคำแก้ว่า ใจได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้น ด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น

อุปฺปาทปฺปจฺจยตฺเถน.

(อ.อันแก้ ว่า) “(อ.ใจ ชื่อว่า เป็นสภาพถึงก่อน ย่อมเป็น) เพราะอรรถคือความเป็นปัจจัยเป็นเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น (ดังนี้).

เหมือนอย่างว่า เมื่อพวกโจรเป็นอันมาก ทำโจรกรรมมีปล้นบ้านเป็นต้นอยู่ด้วยกัน เมื่อมีใครถามว่า ใครเป็นหัวหน้าของพวกมัน ? ผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกมัน คืออาศัยผู้ใดจึงทำกรรมนั้นได้ ผู้นั้นชื่อทัตตะก็ตาม ชื่อมัตตะก็ตาม เขาเรียกว่าหัวหน้าของมัน ฉันใด คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้อรรถถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงรู้แจ้ง ฉันนั้น

ยถา หิ / พหูสุ เอกโต / คามฆาตาทิกมฺมานิ กโรนฺเตสุ, / “โก เตสํ ปุพฺพงฺคโม”ติ วุตฺเต, / โย เตสํ ปจฺจโย โหติ, / ยํ นิสฺสาย / เต ตํ กมฺมํ กโรนฺติ; / โส ทตฺโต วา มตฺโต วา / “เตสํ ปุพฺพงฺคโม”ติ วุจฺจติ; / เอวํ สมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ.

เหมือนอย่างว่า (ครั้นเมื่อโจร ท.) มาก กระทำอยู่ ซึ่งกรรมมีการฆ่าซึ่งชาวบ้านเป็นต้น ท. ในกาลเดียวกัน (พร้อมกัน), (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ใคร เป็นผู้ถึงก่อน (แห่งโจร ท.) เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันชน ท.) กล่าวแล้ว, (อ.โจร) ใด เป็นปัจจัย (ของโจร ท.) เหล่านั้น ย่อมเป็น, (อ.โจร ท. เหล่านั้น) อาศัยแล้ว (ซึ่งโจร) ใด ย่อมกระทำ ซึ่งกรรม นั้น; (อ.โจร) นั้น ชื่อว่าทัตตะ หรือ หรือว่า ชื่อว่ามัตตะ (อันชน ท.) ย่อมเรียก ว่า “(อ.โจร นั้น) เป็นผู้ถึงก่อน (แห่งโจร ท.) เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ฉันใด; อ.คำเป็นเครื่องยังอุปมาให้ถึงพร้อมนี้ (อันบัณฑิต) พึงทราบ ฉันนั้น.

ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมทั้งหลายนั่นด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้นฉะนี้ เหตุนั้น ธรรมทั้งหลายนั่น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า

อิติ อุปฺปาทปฺปจฺจยตฺเถน / มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสนฺติ / มโนปุพฺพงฺคมา.

อ.ใจ ชื่อว่าเป็นสภาพถึงก่อนแห่งธรรม ท. เหล่านั่น เพราะอรรถคือความเป็นปัจจัยเป็นเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น (ย่อมเป็น) ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท.) เหล่านั่น ชื่อว่ามีใจเป็นสภาพถึงก่อน.

เพราะเมื่อใจไม่เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้

น หิ เต, / มเน อนุปฺปชฺชนฺเต, / อุปฺปชฺชิตุํ สกฺโกนฺติ.

เพราะว่า (อ.ธรรม ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อใจ ไม่เกิดขึ้นอยู่, ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเกิดขึ้น.

ฝ่ายใจ ถึงเจตสิกธรรมบางเหล่าแม้ไม่เกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นได้แท้

มโน ปน, / เอกจฺเจสุ เจตสิเกสุ / อนุปฺปชฺชนฺเตสุปิ, / อุปฺปชฺชติเยว.

แต่ว่า อ.ใจ, ครั้นเมื่อเจตสิก ท. บางพวก แม้ไม่เกิดขึ้นอยู่, ย่อมเกิดขึ้นนั่นเทียว.

อนึ่ง ใจชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมทั้งหลายนั่น ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เหตุนั้น ธรรมทั้งหลายนั่นจึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่

อธิปติวเสน ปน / มโน เสฏฺโฐ เอเตสนฺติ / มโนเสฏฺฐา.

อนึ่ง อ.ใจ เป็นสภาพประเสริฐที่สุด (แห่งธรรม ท.) เหล่านั่น ด้วยอำนาจแห่งความเป็นใหญ่ยิ่ง (ย่อมเป็น) เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท.) เหล่านั่น ชื่อว่ามีใจเป็นสภาพประเสริฐที่สุด.

เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายมีโจรผู้เป็นหัวโจกเป็นต้นผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของชนทั้งหลายมีโจรเป็นต้น ฉันใด

ยถา หิ / โจราทีนํ โจรเชฏฺฐกาทโย / อธิปติโน เสฏฺฐา;

เหมือนอย่างว่า (อ.ชน ท.) มีโจรผู้เจริญที่สุดเป็นต้น เป็นใหญ่ยิ่ง เป็นผู้ประเสริฐที่สุด (แห่งชน ท.) มีโจรเป็นต้น (ย่อมเป็น) ฉันใด;

ใจผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมเหล่านั้น ฉันนั้น เหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่

ตถา เตสมฺปิ / มโนติ มโนเสฏฺฐา.

อ.ใจ เป็นสภาพประเสริฐที่สุด (แห่งธรรม ท.) แม้เหล่านั้น (ย่อมเป็น) ฉันนั้น เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท. เหล่านั้น) ชื่อว่ามีใจประเสริฐที่สุด.

อนึ่ง สิ่งทั้งหลายนั้น ๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีไม้เป็นต้น ก็ชื่อว่าของสำเร็จแล้วด้วยไม้เป็นต้น ฉันใด

ยถา ปน / ทารุอาทีหิ นิปฺผนฺนานิ / ตานิ ตานิ ภณฺฑานิ / ทารุมยานีนิ นาม โหนฺติ;

อนึ่ง อ.ภัณฑะ ท. เหล่านั้น เหล่านั้น อันสำเร็จแล้ว ด้วยวัตถุ ท. มีไม้เป็นต้น ชื่อว่าเป็นภัณฑะมีภัณฑะอันสำเร็จแล้วด้วยไม้เป็นต้น ย่อมเป็น ฉันใด;

แม้ธรรมทั้งหลายนั่น ได้ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะสำเร็จมาแต่ใจ ฉันนั้น

ตถา เอเตปิ / มนโต นิปฺผนฺนตฺตา / มโนมยา นาม.

อ.ธรรม ท. แม้เหล่านั้น ชื่อว่าเป็นธรรมสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะความที่- (แห่งธรรม ท.) -เป็นธรรมสำเร็จแล้ว แต่ใจ (ย่อมเป็น) ฉันนั้น.

บทว่า **ปทุฏฺเฐน** คือ อันโทษมีอภิชฌาเป็นต้นซึ่งจรมาประทุษร้ายแล้ว

ปทุฏฺเฐนาติ / อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาทีหิ โทเสหิ ปทุฏฺเฐน.

(อ.อรรถ ว่า) อัน- อันโทษ ท. มีอภิชฌาเป็นต้น อันจรมา -ประทุษร้ายแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปทุฏฺเฐน** ดังนี้.

จริงอยู่ ใจปกติชื่อว่าภวังคจิต ภวังคจิตนั้นไม่ต้องโทษประทุษร้ายแล้ว

ปกติมโน หิ ฯเปฯ มนสา เจ ปทุฏฺเฐน.

ปกติมโน หิ / ภวงฺคจิตฺตํ. ตํ อปฺปทุฏฺฐํ.

(อ.อธิบาย ว่า) จริงอยู่ อ.ใจโดยปกติ ชื่อว่า ภวังคจิต. (อ.ภวังคจิต) นั้น (อันโทษ ท.) ไม่ประทุษร้ายแล้ว.

เหมือนอย่างว่า น้ำใส เศร้าหมองแล้ว เพราะสีทั้งหลายมีสีเขียวเป็นต้นซึ่งจรมา (กลับ) เป็นน้ำต่างโดยประเภทมีน้ำเขียวเป็นต้น จะชื่อว่า น้ำใหม่ ก็มิใช่ จะชื่อว่า น้ำใส ตามเดิมนั่นแล ก็มิใช่ ฉันใด

ยถา หิ / ปสนฺนํ อุทกํ / อาคนฺตุเกหิ นีลาทีหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ / นีโลทกาทิเภทํ โหติ, / น จ นวํ อุทกํ / นาปิ ปุริมํ ปสนฺนอุทกเมว;

เหมือนอย่างว่า อ.น้ำ อันใสแล้ว อันเข้าไปเศร้าหมองแล้ว เพราะสี ท. มีสีเขียวเป็นต้น อันจรมา เป็นน้ำต่างด้วยน้ำมีน้ำสีเขียวเป็นต้น ย่อมเป็น ก็ น้ำ นั้น เป็นน้ำใหม่ ย่อมเป็น หามิได้ เป็นน้ำอันใสแล้ว อันมีในก่อนนั่นเทียว ย่อมเป็น แม้หามิได้ ฉันใด

ภวังคจิตแม้นั้น อันโทษมีอภิชฌาเป็นต้นที่จรมาประทุษร้ายแล้ว จะชื่อว่า จิตใหม่ ก็มิใช่ จะชื่อว่า ภวังคจิต ตามเดิมนั่นแล ก็มิใช่ ฉันนั้น

ตถา ตมฺปิ / อาคนฺตุเกหิ อภิชฺฌาทีหิ / โทเสหิ ปทุฏฺฐํ โหติ, / น จ นวํ จิตฺตํ, / นาปิ ปุริมํ ภวงฺคจิตฺตเมว.

อ.ภวังคจิต แม้นั้น เป็นจิต อันโทษ ท. มีอภิชฌาเป็นต้น อันจรมา ประทุษร้ายแล้ว ย่อมเป็น ก็ อ.ภวังคจิตนั้น เป็นจิตดวงใหม่ ย่อมเป็น หามิได้ เป็นภวังคจิต ดวงมีในก่อนนั่นเทียว ย่อมเป็น แม้หามิได้ ฉันนั้น.

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่มันเศร้าหมองแล้ว เพราะอุปกิเลสทั้งหลายซึ่งจรมาแล ดังนี้

เตนาห ภควา / “ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ. / ตญฺจ โข / อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐนฺ”ติ.

เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.จิต นี้ เป็นแดนซ่านออกแห่งรัศมี (ย่อมเป็น). ก็ (อ.จิต) นั้น แล เข้าไปเศร้าหมองแล้ว เพราะอุปกิเลส ท. อันจรมา” ดังนี้.

ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้วอย่างนี้

เอวํ มนสา เจ ปทุฏฺเฐน.

หากว่า (อ.บุคคล) มีใจ อัน- (อันโทษ) -ประทุษร้ายแล้ว อย่างนี้ ไซร้ (ดังนี้ อันบัณฑิต พึงทราบ).

บาทพระคาถาว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** ความว่า

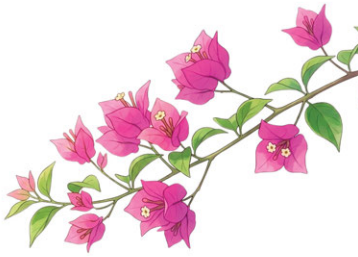
ภาสติ วา กโรติ วาติ / *โส ภาสมาโน ฯเปฯ ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *โส ภาสมาโน ฯเปฯ ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.* (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** ดังนี้.

เมื่อเขาพูด ย่อมพูดเฉพาะแต่วจีทุจริต ๔ อย่าง

โส ภาสมาโน / จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตเมว ภาสติ,

(อ.บุคคล) นั้น เมื่อกล่าว ชื่อว่าย่อมกล่าว ซึ่งวจีทุจริต[๑] นั่นเทียว อันมีอย่าง ๔,

เมื่อทำ ย่อมทำเฉพาะแต่กายทุจริต ๓ อย่าง

กโรนฺโต / ติวิธํ กายทุจฺจริตเมว กโรติ,

เมื่อกระทำ ชื่อว่าย่อมกระทำ ซึ่งกายทุจริตนั่นเทียว อันมีอย่าง ๓,

เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจอันโทษมีอภิชฌาเป็นต้นประทุษร้ายแล้วนั้น ย่อมทำมโนทุจริต ๓ อย่างให้เต็ม

อภาสนฺโต อกโรนฺโต / ตาย อภิชฺฌาทีหิ ปทุฏฺฐมานสตาย / ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ ปูเรติ.

เมื่อไม่กล่าว เมื่อไม่กระทำ ชื่อว่าย่อม- ยังมโนทุจริต อันมีอย่าง ๓ -ให้เต็ม เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีใจ- (อันโทษ ท.) มีอภิชฌาเป็นต้น -ประทุษร้ายแล้ว นั้น.

อกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่าง ของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ด้วยประการอย่างนี้

เอวมสฺส / ทส อกุสลกมฺมปถา / ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

อ.อกุศลกรรมบถ ท. ๑๐[๒] (ของบุคคล) นั้น ย่อมถึง ซึ่งความเต็มรอบ ด้วยประการอย่างนี้ *(ดังนี้แห่งบาท...)*

---

[๑] **วจีทุจฺจริต** ความประพฤติชั่วอันเป็นไปแต่วาจาอันบุคคลกล่าว, ทุจริตอันเป็นไปทางวาจา, ความประพฤติชั่วอันบุคคลให้สำเร็จแล้วด้วยวาจา, ทุจริตที่ให้สำเร็จด้วยวาจา, วจีทุจริต สำเร็จรูปมาจาก วจี + ทุจฺจริต **มี ๒ นัย** ดังนี้ **นัยที่ ๑ :** เป็นมัชเฌโลปี ปัญจมีตัปปุริสสมาส ลบ ปวตฺต ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า วจีโต ปวตฺตํ ทุจฺจริตํ **วจีทุจฺจริตํ**. ทุจริต อันเป็นไปแล้ว แต่วาจา ชื่อว่า วจีทุจฺจริตะ. **นัยที่ ๒ :** เป็นมัชเฌโลปี ตติยาตัปปุริสสมาส ลบ นิปฺผาทิต ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า วจิยา นิปฺผาทิตํ ทุจฺจริตํ **วจีทุจฺจริตํ**. ทุจริตอันบุคคลให้สำเร็จแล้ว ด้วยวาจา ชื่อว่า วจีทุจฺจริตะ, คำว่า **วจี** = วาจาอันบุคคลกล่าว, คำพูด, ถ้อยคำ, วาจา สำเร็จรูปมาจาก วจ ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = พูดชัด, กล่าว) + อ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ + อี อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า วุจฺจเตติ **วจี**. วาจาใดอันบุคคลกล่าว เพราะเหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า วจี, คำว่า **ทุจฺจริต** = ความประพฤติไม่ดี, ความประพฤติชั่ว, ความประพฤติน่ารังเกียจ, ทุจริต สำเร็จรูปมาจาก ทุ + จริต ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ จริตํ **ทุจฺจริตํ**. ความประพฤติชั่ว ชื่อว่า ทุจฺจริตะ หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า ทุ กุจฺฉิตํ จริตํ **ทุจฺจริตํ**. ความประพฤติน่ารังเกียจ ชื่อว่า ทุจฺจริตะ. จตูหิ วจีทุจฺจริเตหีติอาทีสุ วจีติ วจีวิญฺญตฺติ เวทิตพฺพา. ติณฺณํ โทสานํ เยน เกนจิ ทุฏฺฐานิ จริตานีติ ทุจฺจริตานิ. วจีโต ปวตฺตานิ ทุจฺจริตานิ วจีทุจฺจริตานิ, วจิยา วา นิปฺผาทิตานิ ทุจฺจริตานิ วจีทุจฺจริตานิ. เตหิ วจีทุจฺจริเตหิ. (ธมฺมสงฺคณิอฏฺฐกถา)

[๒] คำว่า **กมฺมปถ** ในคำว่า อกุสลกมฺมปถา นั้น แปลว่า ทางแห่งกรรม, ทางคือกรรม, กรรมบถ (กรรมที่เป็นทางให้เกิดสุคติภพ ทุคคติภพ และสุขทุกข์ที่มีในภาพเหล่านั้น) สำเร็จรูปมาจาก กมฺม + ปถ **มี ๒ นัย** ดังนี้ **นัยที่ ๑ :** เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมานํ ปโถ **กมฺมปโถ**. ทาง แห่งกรรม ท. ชื่อว่า กัมมปถะ (ทางแห่งกรรม, ทางเกิดแห่งกรรม). **นัยที่ ๒ :** เป็นอวธารณบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมเยว ปโถ **กมฺมปโถ**. กรรมนั่นเทียว เป็นทาง ชื่อว่า กัมมปถะ (ทางคือกรรม). กมฺมเยว จ สุคติทุคฺคตีนํ ตทุปฺปตฺติสุขทุกฺขานญฺจ ปถภาเวน ปวตฺตํ กมฺมปโถติ วุจฺจตีติ ปากโฏ ตสฺสา กมฺมปถภาโว. (ธมฺมสงฺคณีอนุฏีกา) อนึ่ง กรรมนั่นแหละที่ดำเนินไปโดยความเป็นทางให้เกิดสุคติภพ ทุคคติภพ และสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นในภพเหล่านั้น จึงได้ชื่อว่า กรรมบถ ดังนั้น ความเป็นกรรมบถแห่งเจตนานั้นจึงปรากฏชัด

บาทพระคาถาว่า **ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ** ความว่า ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น คือว่า ทุกข์ที่เป็นผลทั้งเป็นไปในกาย ทั้งเป็นไปในจิต โดยบรรยายนี้ว่า ทุกข์มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ทุกข์มีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง ย่อมไปตามอัตภาพนั้น ผู้ไปอยู่ในอบาย ๔ ก็ดี ในหมู่มนุษย์ก็ดี เพราะอานุภาพแห่งทุจริต

ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวตีติ / ตโต ติวิธทุจฺจริตโต / ตํ ปุคฺคลํ ทุกฺขํ อนฺเวติ: / ทุจฺจริตานุภาเวน / จตูสุ อปาเยสุ มนุสฺเสสุ วา / ตมตฺตภาวํ คจฺฉนฺตํ / กายวตฺถุกมฺปิ / อิตรวตฺถุกมฺปีติ / อิมินา ปริยาเยน / กายิกเจตสิกํ วิปากทุกฺขํ อนุคจฺฉติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ทุกข์ ย่อมตามไป ซึ่งบุคคล นั้น เพราะทุจริตอันมีอย่าง ๓ นั้น: คือว่า อ.ทุกข์อันเป็นวิบาก อันเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต โดยปริยาย นี้ คือ อ.ทุกข์ อันมีกายเป็นที่ตั้ง บ้าง อันมีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้ง บ้าง ย่อมไปตาม ซึ่งอัตภาพ นั้น อันไปอยู่ ในอบาย ท. ๔ หรือ หรือว่า ในมนุษย์ ท. เพราะอานุภาพแห่งทุจริต (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ** ดังนี้.

มีคำถามว่า ทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นเหมือนอะไร ?

ยถา กึ ?

(อ.การถาม ว่า) “(อ.ทุกข์ ย่อมไปตาม ซึ่งบุคคล นั้น เพราะทุจริตอันมีอย่าง ๓ นั้น) ราวกะ อ.อะไร” ดังนี้.

มีคำแก้ว่า เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลิพัทตัวเข็นไปอยู่ อธิบายว่า เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลิพัทอันเขาเทียมไว้ที่แอก นำแอกไปอยู่

จกฺกวฺว วหโต ปทนฺติ / ธุเร ยุตฺตสฺส / ธุรํ วหโต พลิพทฺทสฺส / ปทํ จกฺกํ วิย.

(อ.การแก้ ว่า) “(อ.ทุกข์ ย่อมไปตาม ซึ่งบุคคล นั้น เพราะทุจริตอันมีอย่าง ๓ นั้น) เพียงดัง อ.ล้อ (หมุนไปตามอยู่) ซึ่งรอยเท้า (ของโคพลิพัท) ตัวนำไปอยู่ (ซึ่งแอก)” (ดังนี้).

(อ.อธิบาย ว่า) ราวกะ อ.ล้อ (หมุนไปตามอยู่) ซึ่งรอยเท้า ของโคพลิพัท ตัว- (อันบุคคล) -เทียมแล้ว ที่แอก ชื่อว่าตัวนำไปอยู่ ซึ่งแอก” (ดังนี้).

เหมือนอย่างว่า มันลากไปวันหนึ่งก็ดี สองวันก็ดี สิบวันก็ดี กึ่งเดือนก็ดี ย่อมไม่อาจให้ล้อหมุนกลับ คือ ไม่อาจละล้อไปได้

ยถา หิ โส ฯเปฯ ทุกฺขํ อนุพนฺธตี”ติ.

***ยถา* หิ โส / เอกมฺปิ ทิวสํ / เทฺวปิ ปญฺจปิ ทสปิ / อฑฺฒมาสมฺปิ วหนฺโต / จกฺกํ นิวตฺเตตุ์ / ชหิตุ์ น สกฺโกติ;**

(อ.อธิบาย ว่า) เหมือนอย่างว่า (อ.โคพลิพัท) นั้น นำไปอยู่ (ซึ่งแอก) สิ้นวัน หนึ่ง บ้าง สิ้นวัน ท. ๒ บ้าง สิ้นวัน ท. ๕ บ้าง สิ้นวัน ท. ๑๐ บ้าง สิ้นกึ่งแห่งเดือนบ้าง ย่อมไม่อาจ เพื่ออัน- ยังล้อ -ให้กลับ คือว่า เพื่ออันละ (ซึ่งล้อ);

โดยที่แท้ เมื่อมันก้าวไปข้างหน้า แอกก็เบียดคอ (ของมัน) เมื่อมันถอยหลัง ล้อก็ขูดเนื้อที่ขา

อถขฺวสฺส / ปุรโต อภิกฺกมนฺตสฺส / ยุคํ คีวํ พาธติ, / ปจฺฉโต ปฏิกฺกมนฺตสฺส / จกฺกํ อูรุมํสํ ปฏิหนฺติ;

โดยที่แท้ (เมื่อโคพลิพัท) นั้น ก้าวไปอยู่ ในที่ข้างหน้า อ.แอก ย่อมเบียดเบียน ซึ่งคอ, (เมื่อโคพลิพัท นั้น) ก้าวกลับอยู่ ในที่ข้างหลัง อ.ล้อ ย่อมกระทบ ซึ่งเนื้อแห่งขาอ่อน;

ล้อเบียดเบียนด้วยเหตุ ๒ ประการ นี้ หมุนตามรอยเท้าของมันไป ฉันใด

อิเมหิ ทฺวีหิ อากาเรหิ / พาธนฺตํ จกฺกํ / ตสฺส ปทานุปทิกํ โหติ,

อ.ล้อ เบียดเบียนอยู่ ด้วยเหตุ ท. ๒ เหล่านี้ เป็นของเป็นไปตามซึ่งรอยเท้าและรอยเท้าตามของโคพลิพัทนั้น ย่อมเป็น ***ฉันใด***

ทุกข์ทั้งที่เป็นไปทางกาย ทั้งที่เป็นไปทางจิต อันมีทุจริตเป็นมูล ย่อมติดตามบุคคลผู้มีใจร้ายแล้วทำทุจริต ๓ ประการ ให้เต็มที่ตั้งอยู่ ในที่เขาไปแล้วนั้น ๆ มีนรกเป็นต้น ฉันนั้นแล

ตเถว มนสา ปทุฏฺเฐน / ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปูเรตฺวา / จิตฺ ปุคฺคลํ นิรยาทีสุ / ตตฺถ ตตฺถ คตฏฺฐาเนสุ / ทุจฺจริตมูลกํ กายิกมฺปิ / เจตสิกมฺปิ / ทุกฺขํ อนุพนฺธตี”ติ.

อ.ทุกข์ อันเป็นไปในกายบ้าง อันเป็นไปในจิตบ้าง อันมีทุจริตเป็นรากเหง้า ย่อมติดตาม ซึ่งบุคคล ผู้- มีใจ อัน- (อันโทษ) -ประทุษร้ายแล้ว ยังทุจริต ท. ๓ ให้เต็มแล้ว -จึงดำรงอยู่แล้ว ในที่เป็นที่ไปแล้ว ท. เหล่านั้น ๆ มีนรกเป็นต้น ฉันนั้นนั่นเทียว ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบคาถา ภิกษุสามพันรูปได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

คาถาปริโยสาเน / ตึสสหสฺสา ภิกฺขู / สห ปฏิสมฺภิทาหิ / อรหตฺตํ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุ ท. ผู้มีพัน ๓๐ เป็นประมาณ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์มีผลแม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / เทสนา สาตฺถิกา / สผลา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยผล ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระจักขุปาลเถระ จบ

จกฺขุปาลตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระจักขุปาละผู้เถระ (จบแล้ว).

๒. มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

ฝ่ายพระคาถาที่ ๒ ว่า **มโนปุพฺพงฺคมา** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงปรารภมัฏฐกุณฑลีมาณพภาษิตแล้วในกรุงสาวัตถีนั่นแล

มโนปุพฺพงฺคมาติ / ทุติยคาถาปิ / สาวตฺถิยํเยว / มฏฺฐกุณฺฑลึ อารพฺภ ภาสิตา.

แม้ อ.พระคาถาที่ ๒ ว่า **มโนปุพฺพงฺคมา** ดังนี้เป็นต้น (อันพระผู้มีพระภาค) ทรงปรารภ ซึ่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ตรัสแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถีนั่นเทียว.

พราหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถีได้มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่ออทินนปุพพกะ

สาวตฺถิยํ กิร / อทินฺนปุพฺพโก นาม / พฺราหฺมโณ อโหสิ.

ได้ยินว่า อ.พราหมณ์ ชื่อว่า อทินนปุพพกะ ได้มีแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

เขาไม่เคยให้สิ่งของอะไร ๆ แก่ใคร ๆ

เตน กสฺสจิ / กิญฺจิ น ทินฺนปุพฺพํ,

(อ.วัตถุ) อะไร ๆ เป็นของ- (อันพราหมณ์) นั้น -ให้แล้ว แก่ใคร ๆ -ในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้.

เพราะฉะนั้น ประชุมชนจึงได้ตั้งชื่อว่า อทินนปุพพกะ

เตน ตํ / “อทินฺนปุพฺพโก”เตฺวว สญฺชานึสุ.

เพราะเหตุนั้น (อ.ชน ท.) รู้พร้อมแล้ว (ซึ่งพราหมณ์) นั้น ว่า “อ.พราหมณ์ชื่อว่าอทินนปุพพกะ” ดังนี้นั่นเทียว.

เขาได้มีบุตรคนเดียวเป็นที่รักใคร่พอใจ

ตสฺเสกปุตฺตโก อโหสิ / ปิโย มนาโป.

(อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี นั้น) เป็นบุตรน้อยคนเดียว เป็นผู้เป็นที่รัก[๑] เป็นผู้ยังใจให้เจริญ[๒] (ของพราหมณ์) นั้น ได้เป็นแล้ว.

ภายหลังเขาอยากจะทำเครื่องประดับให้บุตร คิดว่า ถ้าเรา ๒ จักจ้างช่างทอง ก็จะต้องให้ค่ากำเหน็จ ดังนี้แล้ว

อถสฺส ปิลนฺธนํ กาเรตุกาโม, / “สเจ สุวณฺณการสฺสาจิกฺขิสฺสามิ, / เวตนํ ทาตพฺพํ ภวิสฺสตี”ติ

ครั้งนั้น (อ.พราหมณ์ นั้น) เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- (ยังนายช่าง) -ให้กระทำ ซึ่งเครื่องประดับ (แก่บุตร) นั้น (เป็น คิดแล้ว) ว่า “ถ้าว่า (อ.เรา) จักบอก (แก่บุคคล) ผู้กระทำซึ่งทอง ไซร้, อ.กำเหน็จ เป็นของ- (อันเรา) -พึงให้ จักเป็น” ดังนี้

จึงแผ่ทองคำ ทำให้เป็นตุ้มหูเกลี้ยง ๆ เสร็จแล้วได้ให้ (แก่บุตรของตน)

สยเมว สุวณฺณํ โกฏฺเฏตฺวา / มฏฺฐานิ กุณฺฑลานิ กตฺวา อทาสิ.

บุแล้ว ซึ่งทอง ด้วยตนเองนั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งตุ้มหู ท. อันเกลี้ยง ได้ให้แล้ว.

เพราะฉะนั้น บุตรของเขาจึงได้ปรากฏโดยชื่อว่า มัฏฐกุณฑลี

เตนสฺส ปุตฺโต / “มฏฺฐกุณฺฑลี”เตฺวว ปญฺญายิตฺถ.

เพราะเหตุนั้น อ.บุตร (ของพราหมณ์) นั้น ปรากฏแล้ว ว่า “อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี” ดังนี้นั่นเทียว[๓].

รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญข้าว

ในเวลาเมื่อบุตรนั้นอายุได้ ๑๖ ปี เกิดเป็นโรคผอมเหลือง

ตสฺส โสฬสวสฺสกาเล / ปณฺฑุโรโค อุทปาทิ.

อ.โรคผอมเหลือง ได้เกิดขึ้นแล้ว ในกาล- (แห่งบุตร) นั้น -มีปี ๑๖.

---

[๑] **มนาป** เป็นที่ถึงแห่งใจ, ผู้ยังใจให้เจริญ, ดี, งาม, สวย, น่าชอบใจ, น่าพอใจ. สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุณเน = ถึง) + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า มโน อปฺเปติ อสฺมินฺติ **มนาโป.** (เป็นที่ไปถึงแห่งใจ). **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + อป ธาตุ (วฑฺเฒน = เจริญ) + เณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย. มีรูปวิเคราะห์ว่า มนํ อปฺเปติ วฑฺเฒตีติ **มนาโป.** (ผู้ยังใจให้เจริญ)

[๒] **ปิย** เป็นที่รัก, ผู้อันบุคคลพึงรัก สำเร็จรูปมาจาก ปี ธาตุ (ตปฺปเน = พึงพอใจ, อิ่มใจ) ภู.จุ.กี. + ณฺย ปัจจัย กัมมสาธนะ รัสสะ อี เป็น อิ ลบ ณ มีรูปวิเคราะห์กัตตุรูป อวุตตกัมมสาธนะ (กัมมสาธนะที่ไม่กล่าวอรรถกรรมในรูปวิเคราะห์ คือมีรูปวิเคราะห์เป็นประโยคกัตตุวาจก แปลว่า เป็นที่...) ว่า ปิยติ นนฺติ **ปิโย**. ย่อมรัก ซึ่งบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปิยะ (เป็นที่รัก) หรือกัมมรูป วุตตกัมมสาธนะ (กัมมสาธนะที่กล่าวอรรถกรรมในรูปวิเคราะห์ คือมีรูปวิเคราะห์เป็นประโยคกัมมวาจก แปลว่า อันบุคคล..., อันเขา...) ว่า ปิยายิตพฺโพติ **ปิโย**. บุคคลใด อันบุคคลพึงรัก เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปิยะ (ผู้อันบุคคลพึงรัก).

[๓] **มฏฺฐกุณฺฑลีเตฺวว** ตัดบทเป็น **มฏฺฐกุณฺฑลี + อิติ + เอว** (มฏฺฐกุณฺฑลฺ ฮี + อิ → อี ติ) ลบสระ อี หน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระ อิ หลัง เป็น อี, รวม เป็น มฏฺฐกุณฺฑลีติ, (มฏฺฐกุณฺฑลีตฺ อิ → อุ → วฺ + เอว) แปลง อิ เป็น อุ, แปลง อุ เป็น วฺ รวม สำเร็จรูปเป็น มฏฺฐกุณฺฑลีเตฺวว

มารดาแลดูบุตรแล้วจึงพูดกะพราหมณ์ (ผู้สามี) ว่า พราหมณ์ โรคแห่งบุตรของท่านเกิดขึ้นแล้ว ขอท่านจงหาหมอรักษาเขาเสียเถิด

มาตา ปุตฺตํ โอโลเกตฺวา / “พฺราหฺมณ / ปุตฺตสฺส เต โรโค อุปฺปนฺโน, / ติกิจฺฉาเปหิ นนฺ”ติ อาห.

อ.มารดา แลดูแล้ว ซึ่งบุตร กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พราหมณ์ อ.โรค แห่งบุตร ของท่าน เกิดขึ้นแล้ว, อ.ท่าน จง- (ยังหมอ) -ให้เยียวยา (ซึ่งบุตร) นั้น” ดังนี้.

พราหมณ์ตอบว่า นางผู้เจริญ ถ้าเราจะหาหมอมา

“โภติ สเจ ฯเปฯ น โอโลเกสี”ติ.

“โภติ / สเจ เวชฺชํ อาเนสฺสามิ,

(อ.พราหมณ์ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ ถ้าว่า (อ.เรา) จักนำมา ซึ่งหมอ ไซร้,

เราจะต้องให้ค่าจ้างและรางวัล

ภตฺตเวตนํ ทาตพฺพํ ภวิสฺสติ;

อ.ค่าจ้างและรางวัล เป็นของ- (อันเรา) -พึงให้ จักเป็น;

เธอช่างไม่มองดูความเปลืองทรัพย์ของเรา (บ้าง)

ตฺวํ มม ธนจฺเฉทํ / น โอโลเกสี”ติ.

อ.เธอ ย่อมไม่แลดู ซึ่งความขาดไปแห่งทรัพย์ ของเรา” ดังนี้.

นางพราหมณีถามว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจะทำอย่างไรเล่า พราหมณ์

“อถ / กึ กริสฺสสิ พฺราหฺมณา”ติ.

(อ.นางพราหมณี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พราหมณ์ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.ท่าน) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

พราหมณ์ตอบว่า ทรัพย์ของเราจะไม่ขาดไปได้อย่างใด เราจะทำอย่างนั้น

“ยถา เม ธนจฺเฉโท น โหติ; / ตถา กริสฺสามี”ติ.

(อ.พราหมณ์ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ความขาดไปแห่งทรัพย์ ของเรา จะไม่มี โดยประการใด; (อ.เรา) จักกระทำ โดยประการนั้น” ดังนี้.

พราหมณ์นั้นไปยังสำนักพวกหมอแล้วถามว่า พวกท่านวางยาขนานไหนแก่คนที่เป็นโรคชนิดโน้น

โส เวชฺชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา / “อสุกโรคสฺส นาม / ตุมฺเห / กึ เภสชฺชํ กโรถา”ติ ปุจฺฉิ.

(อ.พราหมณ์) นั้น ไปแล้ว สู่สำนัก ของหมอ ท. ถามแล้ว ว่า “อ.ท่าน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งยา อะไร ชื่อ แก่โรคโน้น” ดังนี้.

ลำดับนั้น พวกหมอก็บอกยาเกล็ดที่เข้าเปลือกไม้เป็นต้นแก่เขา

อถสฺส เต / ยํ วา ตํ วา รุกฺขตจาทึ อาจิกฺขนฺติ.

ครั้งนั้น (อ.หมอ ท.) เหล่านั้น ย่อมบอก (ซึ่งยา) มีเปลือกแห่งต้นไม้เป็นต้น ใด หรือ หรือว่า นั้น (แก่พราหมณ์) นั้น.

เขา (ไป) เอารากไม้เป็นต้นที่พวกหมอบอกให้นั้นมาแล้วทำยาให้แก่บุตร

โส ตํ อาหริตฺวา / ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ กโรติ.

(อ.พราหมณ์) นั้น นำมาแล้ว (ซึ่งยา มีเปลือกแห่งต้นไม้เป็นต้น) นั้น ย่อมกระทำ ซึ่งยา แก่บุตร.

เมื่อพราหมณ์ทำอยู่เช่นนั้นแล โรคได้ (กำเริบ) กล้าแล้ว

ตํ กโรนฺตสฺเสวสฺส / โรโค พลวา อโหสิ,

(เมื่อพราหมณ์) นั้น กระทำอยู่นั่นเทียว (ซึ่งยา) นั้น, อ.โรค เป็นสภาพมีกำลัง ได้เป็นแล้ว,

(จน) เข้าถึงความไม่มีใครที่จะเยียวยาได้

อเตกิจฺฉภาวํ อุปาคมิ.

(อ.โรค) นั้น ได้เข้าถึงแล้ว ซึ่งความเป็น- (แห่งโรค อันใคร ๆ) -ไม่พึงเยียวยา.

พราหมณ์รู้ว่าบุตรทุพพลภาพแล้ว จึงหาหมอมาคนหนึ่ง

พฺราหฺมโณ / ตสฺส ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา / เอกํ เวชฺชํ ปกฺโกสิ.

อ.พราหมณ์ รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งบุตร) นั้น -เป็นผู้ไม่มีกำลัง เรียกมาแล้ว ซึ่งหมอ คนหนึ่ง.

หมอนั้น (มา) ตรวจดูแล้วจึงพูด (เลี่ยง) ว่า เรามีกิจอยู่อย่างหนึ่ง ท่านจงหาหมออื่นมาให้รักษาเถิด ดังนี้แล้ว บอกเลิกกับพราหมณ์แล้วก็ลาไป

โส โอโลเกตฺวา / “อมฺหากํ เอกํ กิจฺจํ อตฺถิ, / อญฺญํ เวชฺชํ ปกฺโกสิตฺวา ติกิจฺฉาเปหี”ติ / ตํ ปจฺจกฺขาย นิกฺขมิ.

(อ.หมอ) นั้น ตรวจดูแล้ว (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.กิจ อย่างหนึ่ง ของเรา ท. มีอยู่, (อ.ท่าน) เรียกมาแล้ว ซึ่งหมอ คนอื่น จง- (ยังหมอ นั้น) -ให้เยียวยา” ดังนี้ บอกคืนแล้ว (ซึ่งพราหมณ์) นั้น ออกไปแล้ว.

พราหมณ์ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวคนเห็นสมบัติ

พราหมณ์รู้เวลาว่าบุตรจวนจะตายแล้ว

พฺราหฺมโณ / ตสฺส มรณสมยํ ญตฺวา

อ.พราหมณ์ รู้แล้ว ซึ่งสมัยเป็นที่ตาย (แห่งบุตร) นั้น

คิดว่า เหล่าญาติที่มาแล้ว ๆ เพื่อประโยชน์จะเยี่ยมเยียนบุตรนี้ จักเห็นทรัพย์สมบัติภายในเรือน เราจะเอาเขาไว้ข้างนอก ดังนี้แล้ว

“อิมสฺส ทสฺสนตฺถาย อาคตาคตา / อนฺโตเคเห สาปเตยฺยํ ปสฺสิสฺสนฺติ, / พหิ นํ กริสฺสามี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.ญาติ ท.) ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่อันเห็น (ซึ่งบุตร) นี้ จักเห็นซึ่งทรัพย์สมบัติ ในภายในแห่งเรือน, (อ.เรา) จักกระทำ (ซึ่งบุตร) นั้น ในภายนอก” ดังนี้

จึงนำเอาบุตรออกมาให้นอนที่ระเบียงเรือนข้างนอก

ปุตฺตํ นีหริตฺวา / พหิ อาลินฺเท นิปชฺชาเปสิ.

นำออกแล้ว ซึ่งบุตร ยังบุตร ให้นอนแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก.

พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัฏฐกุณฑลี

ในเวลาจวนสว่างวันนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากพระมหากรุณาสมาบัติ ทรงเล็งดูโลกด้วยพุทธจักษุ เพื่อทอดพระเนตรเหล่าสัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอแนะนำได้ ซึ่งมีกุศลมูลอันหนาแน่นแล้ว มีความปรารถนาซึ่งได้ทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้ทรงแผ่ข่ายคือพระญาณไปในหมื่นจักรวาล

ตํ ทิวสํ ภควา / พลวปจฺจูสสมเย / มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย / ปุพฺพพุทฺเธสุ กตาธิการานํ / อุสฺสนฺนกุสลมูลานํ / เวเนยฺยพนฺธวานํ ทสฺสนตฺถํ / พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต / ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ ญาณชาลํ ปตฺถริ.

ในวัน นั้น อ.พระผู้มีพระภาค เสด็จออกแล้ว จากสมาบัติอันประกอบแล้วด้วยพระกรุณาใหญ่ ในสมัยเป็นที่กำจัดเฉพาะซึ่งความมืดอันมีกำลัง ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ด้วยพุทธจักษุ เพื่ออันทอดพระเนตร (ซึ่งสัตว์ ท.) ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งสัตว์ผู้อันพระองค์พึงทรงแนะนำ ผู้มีอธิการอันกระทำแล้วในพระพุทธเจ้าในกาลก่อน ท. ผู้มีมูลแห่งกุศลอันหนาขึ้นแล้ว ทรงแผ่ไปแล้ว ซึ่งข่ายคือพระญาณ ในจักรวาลหมื่นหนึ่ง.

มัฏฐกุณฑลีมาณพปรากฏแล้ว ณ ภายในตาข่ายคือพระญาณนั้น โดยอาการอันนอนที่ระเบียงข้างนอกอย่างนั้น

มฏฺฐกุณฺฑลี / พหิอาลินฺเท นิปนฺนากาเรเนว / ตสฺส อนฺโต ปญฺญายิ.

อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ปรากฏแล้ว ในภายใน (แห่งข่ายคือพระญาณ) นั้น โดยอาการ- (แห่งตน) -นอนแล้วนั่นเทียว ที่ระเบียงในภายนอก.

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นเขาแล้วทรงทราบว่า พราหมณ์ผู้บิดานำเขาออกจากภายในเรือนแล้วให้นอนในที่นั้น

สตฺถา ตํ ทิสฺวา / ตสฺส อนฺโตเคหา นีหริตฺวา / ตตฺถ นิปฺปชฺชาปิตภาวํ ญตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว (ซึ่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่-(แห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น -เป็นผู้- (อันบิดา) นำออก- จากภายในแห่งเรือน -แล้ว -จึงให้นอนแล้ว (ที่ระเบียง) นั้น

ทรงดำริว่า จะมีประโยชน์บ้างหรือไม่หนอ ด้วยปัจจัยที่เราไปในที่นั้น กำลังทรงรำพึง (อยู่) ได้ทรงเห็นเหตุนี้

“อตฺถิ นุ โข / มยฺหํ เอตฺถ / คตปฺปจฺจเยน อตฺโถ”ติ อุปธาเรนฺโต, / อิทํ อทฺทส

(ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.ประโยชน์ เพราะปัจจัย- แห่งเรา -ไปแล้ว (ในที่) นี้ มีอยู่ หรือ หนอ แล” ดังนี้ ทรงใคร่ครวญอยู่, ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเหตุนี้

ทรงทราบว่า มาณพนี้จักทำจิตให้เลื่อมใสในเรา ทำกาละแล้วจักเกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ในดาวดึงสเทวโลก

“อยํ มาณโว มยิ ฯเปฯ มหา ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา

“อยํ มาณโว / มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, / กาลํ กตฺวา, / ตาวตึสเทวโลเก ตึสโยชนิเก กนก-วิมาเน นิพฺพตฺติสฺสติ,

ทรงทราบแล้ว ว่า “อ.มาณพ นี้ ยังจิต ให้เลื่อมใสแล้ว ในเรา, กระทำแล้ว ซึ่งกาละ, จักบังเกิดในวิมานอันเป็นวิการแห่งทอง อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๓๐ ในเทวโลกชื่อว่าดาวดึงส์,

มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง

อจฺฉราสหสฺสปริวาโร ภวิสฺสติ,

เป็นผู้มีพันแห่งนางอัปสรเป็นบริวาร จักเป็น,

ฝ่ายพราหมณ์จักทำฌาปนกิจสรีระนั้น ร้องไห้ไปในป่าช้า

พฺราหฺมโณปิ / ตํ ฌาเปตฺวา โรทนฺโต / อาฬาหเน วิจริสฺสติ,

แม้ อ.พราหมณ์ (ยังบุตร) นั้น ให้ไหม้แล้ว ร้องไห้อยู่ จักเที่ยวไป ในป่าช้า,

เทพบุตรจักมองดูอัตภาพตนสูงประมาณ ๓ คาวุต (๓๐๐ เส้น) ประดับด้วยเครื่องอลังการหนัก ๖๐ เล่มเกวียน มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง

เทวปุตฺโต ติคาวุตปฺปมาณํ ฯเปฯ นิปฺปชฺชิตฺวา โรทิสฺสติ.

เทวปุตฺโต / ติคาวุตปฺปมาณํ สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิตํ / อจฺฉราสหสฺสปริวารํ อตฺต-ภาวํ โอโลเกตฺวา

อ.เทพบุตร แลดูแล้ว ซึ่งอัตภาพ อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ อันประดับเฉพาะแล้วด้วยเครื่องประดับอันมีภาระมีเกวียน ๖๐ เล่ม เป็นประมาณ อันมีพันแห่งนางอัปสรเป็นบริวาร

คิดว่า สิริสมบัตินี้ เราได้ด้วยกรรมอะไรหนอ ดังนี้แล้วตรวจดูอยู่

‘เกน นุ โข กมฺเมน / มยา อยํ สิริสมฺปตฺติ ลทฺธา’ติ โอโลเกนฺโต,

(คิดแล้ว) ว่า “อ.สมบัติอันเป็นสิริ นี้ อันเรา ได้แล้ว ด้วยกรรม อะไร หนอ แล” ดังนี้ ตรวจดูอยู่,

ก็ทราบว่าได้ด้วยจิตเลื่อมใสในเรา

มยิ จิตฺตปฺปสาเทน ลทฺธภาวํ ญตฺวา

รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งสมบัติอันเป็นสิริ นั้น) -เป็นสมบัติ- (อันตน) -ได้แล้ว ด้วยความเลื่อมใส แห่งจิต ในเรา

คิดว่า บิดาไม่หาหมอมาให้ประกอบยาให้แก่เรา เพราะเกรงว่าทรัพย์จะหมดไป เดี๋ยวนี้ไปป่าช้า ร้องไห้อยู่ เราจักทำเขาให้ถึงประกอบอันแปลก ดังนี้

‘ธนจฺเฉทภเยน / มม เภสชฺชํ อกาเรตฺวา, / อิทานิ อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ, / วิปฺปการปฺปตฺตํ นํ กริสฺสามี’ติ

(คิดแล้ว) ว่า ‘(อ.พราหมณ์) ไม่- (ยังหมอ) -ให้กระทำแล้ว ซึ่งยา แก่เรา เพราะความกลัวแต่การขาดไปแห่งทรัพย์, ไปแล้ว สู่ป่าช้า ย่อมร้องไห้ ในกาลนี้, (อ.เรา) จักกระทำ (ซึ่งพราหมณ์) นั้น ให้เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งประการอันแปลก’ ดังนี้

เพราะความขัดเคืองในบิดา จักจำแลงตัวเหมือนมัฏฐกุณฑลีมาณพ มานอนร้องไห้ในที่ใกล้ป่าช้า

ปิตริ อกฺขนฺติยา / มฏฺฐกุณฺฑลิวณฺเณนาคนฺตฺวา / อาฬาหนสฺสาวิทูเร นิปฺปชฺชิตฺวา โรทิสฺสติ.

มาแล้ว ด้วยเพศแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี จัก- นอน -ร้องไห้ ในที่อันไม่ไกล แห่งป่าช้า เพราะความไม่ชอบใจ ในบิดา.

ทีนั้น พราหมณ์จักถามเขาว่า เจ้าเป็นใคร ?

อถ นํ พฺราหฺมโณ / ‘โกสิ ตฺวนฺ’ติ ปุจฺฉิสฺสติ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), อ.พราหมณ์ จักถาม (ซึ่งเทพบุตร) นั้น ว่า ‘(อ.ท่าน) เป็นใคร ย่อมเป็น’ ดังนี้,

เขาจักตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นมัฏฐกุณฑลีมาณพบุตรของท่าน

‘อหนฺเต ปุตฺโต มฏฺฐกุณฺฑลี’ติ,

(อ.เทพบุตร จักกล่าว) ว่า ‘อ.ข้าพเจ้า เป็นมัฏฐกุณฑลี ผู้เป็นบุตร ของท่าน (ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

พราหมณ์จักถามว่า ท่านไปเกิดในภพไหน ?

‘กุหึ นิพฺพตฺโตสี’ติ,

(อ.พราหมณ์ นั้น จักถาม) ว่า ‘(อ.ท่าน) เป็นผู้บังเกิดแล้ว (ในที่) ไหน ย่อมเป็น’ ดังนี้,

เทพบุตรจักตอบว่า ในภพดาวดึงส์

‘ตาวตึสภวเน’ติ,

(อ.เทพบุตร นั้น จักกล่าว) ว่า ‘(อ.ข้าพเจ้า เป็นผู้บังเกิดแล้ว) ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ (ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

เมื่อพราหมณ์ถามว่า เพราะทำกรรมอะไร เขาจักบอกว่าเขาเกิดเพราะจิตที่เลื่อมใสในเรา

‘กึ กมฺมํ กตฺวา’ติ วุตฺเต,/ มยิ จิตฺตปฺปสาเทน / นิพฺพตฺตภาวํ อาจิกฺขิสฺสติ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘(อ.ท่าน) กระทำแล้ว ซึ่งกรรม อะไร (เป็นผู้บังเกิดแล้ว ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ย่อมเป็น)’ ดังนี้ (อันพราหมณ์ นั้น) กล่าวแล้ว, (อ.เทพบุตร นั้น) จักบอก ซึ่งความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้บังเกิดแล้ว เพราะความเลื่อมใสแห่งจิต ในเรา,

พราหมณ์จักถามเราว่า ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลายที่ทำจิตให้เลื่อมใสในพระองค์แล้วเกิดในสวรรค์มีอยู่หรือ ?

พฺราหฺมโณ / ‘ตุมฺเหสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา / สคฺเค นิพฺพตฺตา นาม อตฺถี’ติ / มํ ปุจฺฉิสฺสติ,

อ.พราหมณ์ จักถาม ซึ่งเรา ว่า ‘(อ.สัตว์ ท.) ชื่อ ผู้- ยังจิต ให้เลื่อมใส- ในพระองค์ -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในสวรรค์ มีอยู่ หรือ’ ดังนี้,

ทีนั้น เราจักตอบเขาว่า ไม่มีใครอาจจะกำหนดด้วยการนับได้ว่า มีประมาณเท่านั้นร้อย หรือเท่านั้นพัน หรือเท่านั้นแสน ดังนี้แล้วจักภาษิตคาถาในธรรมบท

อถสฺสาหํ / ‘เอตฺตกานิ สตานิ วา / สหสฺสานิ วา / สตสหสฺสานิ วา’ติ / น สกฺกา คณนาย / ปริจฺฉินฺทิตุนฺ’ติ วตฺวา / ธมฺมปเท คาถํ ภาสิสฺสามิ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), อ.เรา กล่าวแล้ว ว่า ‘(อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกำหนดด้วยการนับ ว่า ‘อ.ร้อย ท. หรือ หรือว่า อ.พัน ท. หรือว่า อ.แสน ท. อันมีประมาณเท่านี้’ ดังนี้’ ดังนี้ จักกล่าว ซึ่งคาถา ในธรรมบท (แก่พราหมณ์) นั้น,

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรมจักมีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน

คาถาปริโยสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ,

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งคาถา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม จักมี แก่พันแห่งสัตว์มีลมปราณ ท. ๘๔,

มัฏฐกุณฑลีเทพบุตรจักเป็นพระโสดาบัน

มฏฺฐกุณฺฑลี โสตาปนฺโน ภวิสฺสติ;

อ.เทพบุตรชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี เป็นพระโสดาบัน จักเป็น;

ถึงอทินนปุพพกพราหมณ์ก็เหมือนกัน

ตถา อทินฺนปุพฺพโก พฺราหฺมโณ,

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า อ.พราหมณ์ ชื่อว่าอทินนปุพพกะ (เป็นพระโสดาบัน จักเป็น),

การบูชาธรรมเป็นอันมากจักมี เพราะอาศัยกุลบุตรนี้ ด้วยประการฉะนี้

อิติ อิมํ กุลปุตฺตํ นิสฺสาย / ธมฺมยาโค มหา ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา

อ.การบูชาซึ่งธรรม เป็นคุณใหญ่ จักเป็น เพราะอาศัย ซึ่งกุลบุตร นี้ ด้วยประการฉะนี้” ดังนี้

ในวันรุ่งขึ้น ทรงทำความปฏิบัติ (ชำระ) พระสรีระเสร็จแล้ว อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว เสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต

ปุนทิวเส / กตสรีรปฏิชคฺคโน / มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต / สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา,

ในวันรุ่งขึ้น ผู้มีการประคับประคองซึ่งพระสรีระอันทรงกระทำแล้ว ผู้อันหมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี เพื่อก้อนข้าว,

เสด็จถึงประตูเรือนของพราหมณ์โดยลำดับ

อนุปุพฺเพน พฺราหฺมณสฺส เคหทฺวารํ คโต.

เสด็จไปแล้ว สู่ประตูแห่งเรือน ของพราหมณ์ โดยลำดับ.

มัฏฐกุณฑลีทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

ในขณะนั้น มัฏฐกุณฑลีมาณพกำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน

ตสฺมึ ขเณ / มฏฺฐกุณฺฑลี / อนฺโตเคหาภิมุโข นิปนฺโน โหติ.

ในขณะ นั้น อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งภายในแห่งเรือน เป็นผู้นอนแล้วย่อมเป็น.

พระศาสดาทรงทราบว่าไม่เห็นพระองค์ จึงได้เปล่งพระรัศมีไปวาบหนึ่ง

สตฺถา / อตฺตโน อปสฺสนภาวํ ญตฺวา, / เอกํ รสฺมึ วิสฺสชฺเชสิ.

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งความเป็นคืออันไม่เห็น ซึ่งพระองค์, ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระรัศมีวาบหนึ่ง.

มาณพคิดว่า นี่แสงสว่างอะไร ? จึงนอนพลิกกลับมา เห็นพระศาสดาแล้ว

มาณโว / “กึ โอภาโส นาเมโส”ติ / ปริวตฺติตฺวา นิปฺปนฺโนว / สตฺถารํ ทิสฺวา

อ.มาณพ ผู้นอน- เป็นไปรอบ -แล้วนั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.แสงสว่าง) นั่น ชื่อว่า เป็นแสงสว่าง อะไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้ เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา

คิดว่า เราอาศัยบิดาเป็นอันธพาล จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้แล้ว ทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟังธรรม

“อนฺธพาลปิตรํ นิสฺสาย ฯเปฯ กตฺตพฺพํ นตฺถี”ติ มนเมว ปสาเทสิ.

“อนฺธพาลปิตรํ นิสฺสาย / เอวรูปํ พุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา / กายเวยฺยาวฏิกํ วา กาตุํ / ทานํ วา ทาตุํ / ธมฺมํ วา โสตุ นาลตฺถ,

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) อาศัยแล้ว ซึ่งบิดาผู้เป็นอันธพาล ไม่ได้ได้แล้ว เพื่ออัน- เข้าไปเฝ้า- ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป -แล้ว -จึงกระทำ ซึ่งกรรมอันประกอบแล้วด้วยการขวนขวายด้วยกาย หรือ หรือว่า เพื่ออัน- (เข้าไปเฝ้า- ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป -แล้ว) -จึงถวาย ซึ่งทาน หรือว่า เพื่ออัน- (เข้าไปเฝ้า- ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป -แล้ว) -จึงฟัง ซึ่งธรรม,

เดี๋ยวนี้ แม้แต่มือสองข้างของเราก็ยกไม่ไหว

อิทานิ / เม หตฺถาปิ อวิเธยฺยา,

ในกาลนี้ แม้ อ.มือ ท. ของเรา เป็นอวัยวะไม่สามารถเพื่ออันกระทำ[๑] (ย่อมเป็น),

ที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี ดังนี้แล้ว ได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส

อญฺญํ กตฺตพฺพํ นตฺถี”ติ / มนเมว ปสาเทสิ.

(อ.กรรม) อัน- (อันเรา) -พึงกระทำ อื่น ย่อมไม่มี” ดังนี้ ยังใจนั่นเทียว ให้เลื่อมใสแล้ว.

เพราะใจเลื่อมใสทำกาละไปเกิดในเทวโลก

พระศาสดาทรงพระดำริว่า พอละ ด้วยการที่มาณพนี้ทำใจให้เลื่อมใสประมาณเท่านั้น ก็เสด็จหลีกไปแล้ว

สตฺถา / “อลํ เอตฺตเกน อิมสฺสา”ติ ปกฺกามิ.

อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.พอละ (ด้วยกรรม) อันมีประมาณเท่านี้ (แก่มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นี้” ดังนี้ เสด็จหลีกไปแล้ว.

เมื่อพระตถาคตพอกำลังเสด็จลับตาไป มาณพนั้นมีใจเลื่อมใส ทำกาละแล้ว เป็นประดุจดังว่าหลับแล้วกลับตื่นขึ้น ไปเกิดในวิมานทอง สูงประมาณ ๓๐ โยชน์ ในเทวโลก

โส, / ตถาคเต จกฺขุปถํ วิชหนฺเตเยว, / ปสนฺนมโน กาลํ กตฺวา / สุตฺตปฺปพุทฺโธ วิย / เทวโลเก ตึสโยชนิเก / กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ.

(อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น, ครั้นเมื่อพระตถาคต ทรงละอยู่นั่นเทียว ซึ่งคลองแห่งจักษุ, ผู้มีใจเลื่อมใสแล้ว กระทำแล้ว ซึ่งกาละ เป็นผู้ราวกะว่า หลับแล้วและตื่นแล้ว (เป็น) บังเกิดแล้ว ในวิมานอันเป็นวิการแห่งทอง อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๓๐ ในเทวโลก

---

[๑] **อวิเธยฺยา** อันบุคคลไม่สามารถเพื่ออันกระทำ, อันบุคคลไม่พึงกระทำ, ไม่เชื่อฟัง สำเร็จรูปมาจาก น + วิเธยฺย นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส แปลง น เป็น อ มีรูปวิเคราะห์ว่า น วิเธยฺยา **อวิเธยฺยา**. มือและเท้า ท. อันบุคคลสามารถเพื่ออันกระทำ หามิได้ ชื่อว่า อวิเธยฺยะ (อันบุคคลไม่สามารถเพื่ออันกระทำ), คำว่า **วิเธยฺยา** = อันบุคคลสามารถเพื่ออันกระทำ, อันเชื่อฟัง, ว่าง่าย สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + ธา ธาตุ (ธารเณ = ทรงไว้, ในที่นี้มี วิ บทหน้า กล่าวอรรถ กรเณ = กระทำ) + ณฺย ในกัมมสาธนะ ลบ ณ, แปลง อา เป็น เอ, ซ้อน ย มีรูปวิเคราะห์ว่า วิธาตพฺพาติ **วิเธยฺยา**. มือและเท้า ท. เหล่าใด อันบุคคล พึงกระทำ (สามารถเพื่ออันกระทำ) เพราะเหตุนั้น มือและเท้า ท. เหล่านั้น ชื่อว่า วิเธยฺยะ (อันบุคคลสามารถเพื่ออันกระทำ, อันบุคคลอาจเพื่อกระทำ, อันเชื่อฟัง), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + ธา ธาตุ + อิยฺย ปัจจัย ลบสระ อา หน้า, วิการสระหลัง อิ เป็น เอ ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปวตฺตินิวตฺตีสุ วิธาตุ สกฺยา **วิเธยฺยา**, หตฺถปาทา. มือและเท้า ท. อันบุคคลสามารถ เพื่ออันกระทำ ในเรื่องเป็นไปและเป็นมา ท. ชื่อว่า วิเธยฺยะ (อันบุคคลสามารถเพื่ออันกระทำ). วิเธยฺโยติ กตฺตพฺพากตฺตพฺเพสุ ยถารุจิ วิธาตพฺโพ. (ปาถิกวคฺคอฏฺฐกถา), วิธาตพฺโพติ วิธาตุ สนฺทิสิตุ สกฺกุเณยฺโย. (ปาถิกวคฺคฏีกา), ปวตฺตินิวตฺตีสุ วิธาตุ สกฺโย วิเธยฺโย, อิยฺโย. (อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา)

พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร

ฝ่ายพราหมณ์ทำฌาปนกิจสรีระมาณพนั้นแล้ว ได้มีแต่การร้องไห้เป็นเบื้องหน้าในป่าช้า

พฺราหฺมโณปิสฺส / สรีรํ ฌาเปตฺวา / อาฬาหเน โรทนปรายโน อโหสิ,

แม้ อ.พราหมณ์ ยังสรีระ (ของบุตร) นั้น ให้ไหม้แล้ว เป็นผู้มีการร้องไห้เป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้เป็นแล้ว ในป่าช้า,

ไปที่ป่าช้าทุกวัน ๆ ร้องไห้พลางบ่นพลางว่า ลูกน้อยคนเดียว เจ้าอยู่ที่ไหน ลูกน้อยคนเดียว เจ้าอยู่ที่ไหน

เทวสิกํ อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ / “กหํ เอกปุตฺตก / กหํ เอกปุตฺตกา”ติ.

(อ.พราหมณ์ นั้น) ไปแล้ว สู่ป่าช้า ทุก ๆ วัน ย่อมร้องไห้ ว่า “ดูก่อนบุตรน้อยคนเดียว (อ.เจ้าย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน ดูก่อนบุตรน้อยคนเดียว (อ.เจ้า ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์

แม้เทพบุตรแลดูสมบัติของตนแล้วคิดว่า สมบัตินี้เราได้ด้วยกรรมอะไร ?

เทวปุตฺโตปิ / อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา / “เกน กมฺเมน ลทฺธา”ติ

แม้ อ.เทพบุตร แลดูแล้ว ซึ่งสมบัติ ของตน (คิดแล้ว) ว่า “(อ.สมบัติ นี้ อันเรา) ได้แล้ว ด้วยกรรมอะไร” ดังนี้

เมื่อพิจารณาไปก็รู้ว่า ได้ด้วยใจที่เลื่อมใสในพระศาสดา ดังนี้แล้ว

อุปธาเรนฺโต / “สตฺถริ มโนปสาเทนา”ติ ฌตฺวา

ใคร่ครวญอยู่ รู้แล้ว ว่า “(อ.สมบัติ นี้ อันเรา ได้แล้ว) ด้วยความเลื่อมใสแห่งใจ ในพระศาสดา” ดังนี้

จึงคิดต่อไปว่า พราหมณ์ผู้นี้ ในกาลเมื่อเราไม่สบาย หาได้ให้หมอประกอบยาไม่ เดี๋ยวนี้ไปป่าช้าร้องไห้อยู่

“อยํ พฺราหฺมโณ ฯเปฯ วฏฺฏตี”ติ

“อยํ พฺราหฺมโณ / มม อผาสุกกาเล / เภสชฺชํ อกาเรตฺวา / อิทานิ / อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ;

(คิดแล้ว) ว่า “อ.พราหมณ์ นี้ ไม่- (ยังหมอ) -ให้กระทำแล้ว ซึ่งยา ในกาล- แห่งเรา -ไม่มีความสำราญ ไปแล้ว สู่ป่าช้า ย่อมร้องไห้ ในกาลนี้;

ควรที่เราจะทำพราหมณ์นั่นให้ถึงประการอันแปลก ดังนี้แล้ว

วิปฺปการปฺปตฺตเมตํ กาตุ วฏฺฏตี”ติ

อ.อัน- (อันเรา) -กระทำ (ซึ่งพราหมณ์) นั่น ให้เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งประการอันแปลก ย่อมควร” ดังนี้

จึงจำแลงตัวเหมือนมัฏฐกุณฑลีมาณพ มาแล้วได้กอดแขนยืนร้องไห้อยู่ในที่ไม่ไกลป่าช้า

มฏฺฐกุณฺฑลิวณฺเณนาคนฺตฺวา / อาฬาหนสฺสาวิทูเร / พาหา ปคฺคยฺห โรทนฺโต อฏฺฐาสิ.

มาแล้ว ด้วยวรรณะแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ได้ยืน- ประคอง -แล้ว ซึ่งแขน ท. ร้องไห้อยู่ในที่อันไม่ไกล แห่งป่าช้า.

เทพบุตรกับพราหมณ์โต้วาทะกัน

พราหมณ์เห็นเขาแล้วจึงคิดว่า เราร้องไห้เพราะโศกถึงบุตรก่อน ก็มาณพนั่นร้องไห้ต้องการอะไรเล่า เราจะถามเขาดู ดังนี้แล้ว เมื่อจะถามได้กล่าวคาถานี้ว่า

พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา / “อหํ ตาว ปุตฺตโสเกน โรทามิ, / เอส กิมตฺถํ โรทติ; / ปุจฺฉิสฺสามินนฺ”ติ / ปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห

อ.พราหมณ์ เห็นแล้ว (ซึ่งเทพบุตร) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.เรา ร้องไห้อยู่ เพราะความโศกเพราะบุตร ก่อน, (อ.มาณพ) นั่น ร้องไห้อยู่ เพื่อประโยชน์แก่อะไร; (อ.เรา) จักถาม (ซึ่งมาณพ) นั้น” ดังนี้ เมื่อถาม กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัฏฐกุณฑลี
มีภาระคือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟุ้งด้วย
จันทน์เหลือง กอดแขนทั้ง ๒ คร่ำครวญ
อยู่ในท่ามกลางป่าช้า ท่านเป็นทุกข์
อะไรหรือ

“อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี
มาลาภารี หริจนฺทนุสฺสโท,
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทสิ
วนมชฺเฌ กึ ทุกฺขิโต ตุวนฺ”ติ.

“(อ.ท่าน) ผู้อันบุคคลกระทำซึ่งการประดับ[๑] ผู้มีตุ้มหูอันเกลี้ยง ผู้มีภาระคือระเบียบดอกไม้ ผู้มีกายหนาด้วยจันทน์เหลือง, ประคองแล้ว ซึ่งแขน ท. คร่ำครวญอยู่ ในท่ามกลางแห่งป่า อ.ท่าน เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ (ย่อมเป็น) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

---

[๑] **อลงฺกโต** ผู้อันบุคคลกระทำซึ่งการประดับ, ผู้อันบุคคลกระทำด้วยเครื่องประดับ, ผู้อันบุคคลประดับ. สำเร็จรูปมาจาก อลํ + กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อลํ วิภูสนำ กรียเตติ **อลงฺกโต**. บุคคลใด อันบุคคลย่อมกระทำซึ่งการประดับ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อลังกตะ (ผู้อันบุคคลกระทำซึ่งการประดับ) อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า อลํ (วิภูสเนหิ) กรียเตติ **อลงฺกโต**. บุคคลใด อันบุคคลย่อมกระทำ ด้วยวัตถุเป็นเครื่องประดับ ท. เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อลังกตะ (ผู้อันบุคคลกระทำด้วยเครื่องประดับ). คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาได้แสดงอรรถของ **อลํ** ว่า **ภูสเน วารเณ จาลํ วุจฺจเต ปริยตฺติยํ**. อลํ ศัพท์ มีอรรถ ๓ อย่าง คือ **ภูสนะ** ประดับ, **วารณะ** ห้าม, **ปริยัตติ** ความสามารถเรียนเอา, คำว่า **วิภูสน** ถ้าเป็น **ภาวสาธนะ** หมายถึง **กิริยา** คือการประดับ ถ้าเป็น **กรณสาธนะ** หมายถึง **เครื่องประดับ** เช่น สร้อย แหวน เป็นต้น

เทพบุตรนั้นกล่าวว่า

เรือนรถทำด้วยทองคำ ผุดผ่อง เกิดขึ้น
แล้วแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาคู่ล้อของมัน
ยังไม่ได้ ข้าพเจ้าจักยอมเสียชีวิตเพราะ
ความทุกข์นั้น

โส อาห

“โสวณฺณมโย ปภสฺสโร
อุปฺปนฺโน รถปฺวโร มม,
ตสฺส จกฺกยุคํ น วินฺทามิ
เตน ทุกฺเขน ชหิสฺสามิ ชีวิตนฺ”ติ.

(อ.เทพบุตร) นั้น กล่าวแล้ว ว่า

“อ.เรือนแห่งรถ อันสำเร็จแล้วด้วยทอง อันเป็นแดนสร้านออกแห่งรัศมี เกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพเจ้า, อ.ข้าพเจ้า ย่อมไม่ประสบ ซึ่งคู่แห่งล้อ (แห่งเรือนแห่งรถ) นั้น (อ.ข้าพเจ้า) จักละ ซึ่งชีวิต เพราะความทุกข์ นั้น” ดังนี้.

ทีนั้น พราหมณ์ได้พูดกะเขาว่า

พ่อมาณพผู้เจริญ คู่ล้อของมันนั้นจะ
ทำด้วยทองคำก็ตาม ทำด้วยแก้วก็ตาม
ทำด้วยโลหะก็ตาม ทำด้วยเงินก็ตาม
ท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้า
รับประกันให้ท่านได้คู่ล้อ (ของมัน)

อถ นํ พฺราหฺมโณ อาห

“โสวณฺณมยํ มณิมยํ
โลหมยํ อถ รูปิยมยํ
อาจิกฺข เม ภทฺทมาณว,
จกฺกยุคํ ปฏิลาภยามิ เต”ติ.

ครั้งนั้น อ.พราหมณ์ กล่าวแล้ว (กะเทพบุตร) นั้น ว่า

“ดูก่อนมาณพผู้เจริญ (อ.ท่าน) จงบอก ซึ่งคู่แห่งล้อ อันสำเร็จแล้วด้วยทอง (หรือ หรือว่า) อันสำเร็จแล้วด้วยแก้วมณี อันสำเร็จแล้วด้วยโลหะ หรือ (หรือว่า) อันสำเร็จแล้วด้วยรูปิยะ แก่ข้าพเจ้า, (อ.ข้าพเจ้า) จะ- (ยังท่าน) -ให้ได้เฉพาะ ซึ่งคู่แห่งล้อ” ดังนี้.

มาณพได้ฟังคำนั้นคิดว่า พราหมณ์ผู้นี้ไม่ทำยาให้แก่บุตรแล้ว ครั้นมาเห็นเรารูปร่างคล้ายบุตรร้องไห้อยู่ ยังพูดว่า ข้าพเจ้าจะทำล้อรถซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้ ช่างเถิด เราจักแกล้งแกเล่น ดังนี้แล้ว

ตํ สุตฺวา มาณโว / “อยํ ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ อกตฺวา / ปุตฺตปฏิรูปกํ มํ ทิสฺวา โรทนฺโต / ‘สุวณฺณาทิมยํ รถจกฺกํ กโรมี’ติ วทติ; / โหตุ, / นิคฺคณฺหิสฺสามิ นนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

อ.มาณพ ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “(อ.พราหมณ์) นี้ ไม่กระทำแล้ว ซึ่งยา แก่บุตร เห็นแล้ว ซึ่งเรา ผู้มีรูปเปรียบด้วยบุตร ร้องไห้อยู่ ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.ข้าพเจ้า) จะกระทำ ซึ่งล้อแห่งรถ อันสำเร็จแล้วด้วยรัตนะมีทองเป็นต้น’ ดังนี้; (อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, (อ.เรา) จักข่ม (ซึ่งพราหมณ์) นั้น” ดังนี้

จึงกล่าวว่า ท่านจะทำคู่ล้อโตเท่าไรให้แก่ข้าพเจ้า ?

“กีวมหนฺตํ / เม จกฺกยุคํ กริสฺสสี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน) จักกระทำ ซึ่งคู่แห่งล้อ อันใหญ่เพียงไร แก่ข้าพเจ้า” ดังนี้

เมื่อพราหมณ์นั้นกล่าวว่า ท่านจะต้องการโตเท่าไรเล่า ?

“ยาวมหนฺตํ อากงฺขสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ท่าน) ย่อมหวัง (ซึ่งคู่แห่งล้อ) อันใหญ่เพียงใด, (อ.ข้าพเจ้า จักกระทำ ซึ่งคู่แห่งล้อ อันใหญ่เพียงนั้น แก่ท่าน” ดังนี้ (อันพราหมณ์ นั้น) กล่าวแล้ว

จึงบอกว่า ข้าพเจ้าต้องการด้วยพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวง ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้ว โปรดให้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ นั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด

“จนฺทสุริเยหิ เม ฯเปฯ จกฺกยุเคน โสภตี”ติ.”

“จนฺทสุริเยหิ เม อตฺโถ, / เต เม เทหี”ติ ยาจิโต

(กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท. (ย่อมมี) แก่ข้าพเจ้า, (อ.ท่าน) ผู้- อันข้าพเจ้า -ขอแล้ว ขอจงให้ (ซึ่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.) เหล่านั้น แก่ข้าพเจ้า” ดังนี้

มาณพนั้นกล่าวซ้ำแก่เขาว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ส่องแสงเป็นคู่กันในวิถีทั้ง ๒ รถของข้าพเจ้าทำด้วยทองคำ ย่อมงามสมกับคู่ล้ออันนั้น

โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ
“จนฺทสุริยา อุภยตฺถ ภาตโร
โสวณฺณมโย รโถ มม
เตน จกฺกยุเคน โสภตี”ติ.

อ.มาณพนั้น ได้กล่าวย้ำแล้ว (แก่พราหมณ์) นั้น ว่า “อ.พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท. เป็นพี่น้องกัน (ในวิถี) ทั้ง ๒ (ย่อมเป็น) อ.รถ ของข้าพเจ้า อันสำเร็จแล้วด้วยทอง จะงาม ด้วยคู่แห่งล้อ นั้น” ดังนี้.

ลำดับนั้น พราหมณ์พูดกะเขาว่า

พ่อมาณพ ท่านผู้ปรารถนาของที่ไม่ควร
ปรารถนา เป็นคนเขลาแท้ ๆ ข้าพเจ้า
เข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า จักไม่ได้
พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ เลย

อถ นं พฺราหฺมโณ อาห

“พาโล โข ตฺวมสิ มาณว,
โย ตฺวं ปตฺถยเส อปตฺถิยं,
มณฺฑามิ ตฺวं มริสฺสสิ,
น หิ ตฺวं ลจฺฉสิ จนฺทสุริเย”ติ.

ครั้งนั้น อ.พราหมณ์ กล่าวแล้ว กะมาณพ นั้น ว่า

“ดูก่อนมาณพ อ.ท่าน ใด ย่อมปรารถนา (ซึ่งวัตถุ) อันบุคคลไม่พึงปรารถนา, อ.ท่าน (นั้น) เป็นคนเขลา แล ย่อมเป็น, อ.ข้าพเจ้า ย่อมสำคัญ (ว่า) ‘(อ.ท่าน) จักตาย’ (ดังนี้), เพราะว่า อ.ท่าน จักไม่ได้ซึ่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.” ดังนี้.

ลำดับนั้น มาณพจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า ก็บุคคลผู้ร้องไห้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา หรือว่า บุคคลผู้ร้องไห้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งไม่ปรากฏอยู่ เป็นคนเขลาเล่า ดังนี้แล้ว

อถ นं มาณโว / “กึ ปน / ปญฺญายมานสฺสตฺถาย โรทนฺโต / พาโล โหติ, / อุทาหุ / อปญฺญายมานสฺสา”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.มาณพ กล่าวแล้ว ว่า “ก็ (อ.บุคคล) ร้องไห้อยู่ เพื่อประโยชน์ (แก่วัตถุ) อันปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา ย่อมเป็น หรือ, หรือว่า (อ.บุคคล ร้องไห้อยู่ เพื่อประโยชน์ แก่วัตถุ) อันไม่ปรากฏอยู่ (เป็นคนเขลา ย่อมเป็น)” ดังนี้ (กะพราหมณ์) นั้น

แม้การไปและการมาของพระจันทร์และ
พระอาทิตย์ ก็ปรากฏอยู่ ธาตุคือวรรณะ
แห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ปรากฏ
อยู่ในวิถีทั้ง ๒ (ส่วน) ชนที่ทำกาล ละไปแล้ว
ใครก็ไม่แลเห็น บรรดา เราทั้งสองผู้คร่ำครวญ
อยู่ในที่นี้ ใครจะเป็นคนเขลากว่ากัน

“คมนาคมนมฺปิ ทิสฺสติ,
วณฺณธาตุ อุภยตฺถ วีถิยา,
เปโต กาลกโต น ทิสฺสติ
โก นีธ กนฺทตํ พาลยตโร”ติ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “แม้ อ.การไปและการมา (แห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.) ย่อมปรากฏ, อ.ธาตุคือรัศมี (แห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท. ย่อมปรากฏ) ในวิถี ทั้ง ๒, (อ.บุคคล) ผู้มีกาละอันกระทำแล้ว ผู้ละไปแล้ว-, อ.- แห่งเรา ท. ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่) นี้ หนา -ใคร หนอ เป็นผู้มีความเป็นแห่งคนเขลากว่า (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พราหมณ์ยอมจำนนแล้วชมเชยเทพบุตร

พราหมณ์สดับคำนั้นแล้วกำหนดได้ว่า มาณพนี่พูดถูก

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ / “ยุตฺตํ เอส วทตี”ติ สลฺลกฺเขตฺวา

อ.พราหมณ์ ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น กำหนดแล้ว ว่า “(อ.มาณพ) นั่น ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อันควรแล้ว” ดังนี้

กล่าวแล้วว่า

พ่อมาณพ ท่านพูดจริงทีเดียว บรรดาเรา
ทั้ง ๒ ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่นี้) ข้าพเจ้าเอง
เป็นคนเขลากว่า ข้าพเจ้าอยากได้บุตรที่ทำ
กาละแล้วคืนมา เป็นเหมือนทารกร้องไห้
อยากได้พระจันทร์ ดังนี้แล้ว

เป็นผู้หายโศก เพราะถ้อยคำของมาณพนั้น เมื่อจะทำความชมเชยมาณพ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“สจฺจํ โข วเทสิ มาณว
อหเมว กนฺทตํ พาลฺยตโร
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ
ปุตฺตํ กาลกตาภิปตฺถยนฺ”ติ

วตฺวา / ตสฺส กถาย นิสฺโสโก หุตฺวา / มาณวสฺส ถุตึ กโรนฺโต / อิมา คาถา อภาสิ

กล่าวแล้ว ว่า

“ดูก่อนมาณพ (อ.ท่าน) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อันจริง แล อ.- (แห่งเรา ท.) ผู้คร่ำครวญอยู่หนา -ข้าพเจ้านั่นเทียว ผู้ปรารถนาเฉพาะอยู่ ซึ่งบุตร ผู้มีกาละอันกระทำแล้ว ร้องไห้อยู่ ราวกะ อ.ทารก (ผู้ปรารถนาเฉพาะอยู่) ซึ่งพระจันทร์ (ร้องไห้อยู่) เป็นผู้มีความเป็นแห่งคนเขลากว่า (ย่อมเป็น)” ดังนี้ เป็นผู้ไม่มีความโศก เพราะวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของมาณพ) นั้น (เป็น) เมื่อกระทำ ซึ่งความชมเชย แก่มาณพ ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

ท่านมารดข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้ร้อนหนักหนา เหมือน
บุคคลดับไฟที่ติดน้ำมันด้วยน้ำ ข้าพเจ้าย่อมยังความ
กระวนกระวายทั้งปวงให้ดับได้

“อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ ฆตสิตฺตํว ปาวกํ
วารินา วิย โอสิญฺจ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํ,

“(อ.ท่าน) รดลงอยู่ ซึ่งข้าพเจ้า ผู้- (อันไฟคือความโศก) -ติดทั่วแล้ว หนอ (กระทำ) ให้เป็นผู้สงบแล้ว ราวกะ (อ.บุคคล ผู้รดอยู่) ซึ่งไฟ ผู้เผาผลาญ อัน- (อันบุคคล) -รดแล้วด้วยเปรียงนั่นเทียว ด้วยน้ำ, ยังความกระวนกระวาย ทั้งปวง ให้ดับแล้ว[๑]

ท่านผู้บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า อันความ
โศกครอบงำแล้ว ได้ถอนลูกศรคือความโศกอันเสียด
หฤทัยข้าพเจ้าออกได้หนอ

อพฺพุหิ วต เม สลฺลํ โสกํ หทยนิสฺสิตํ,
โย เม โสกปเรตสฺส ปุตฺตโสกํ อปานุทิ;

(อ.ท่าน) ใด ได้บรรเทาแล้ว ซึ่งความโศกเพราะบุตร ของข้าพเจ้า ผู้มีความโศกไปแล้วในเบื้องหน้า, (อ.ท่าน นั้น) ถอนขึ้นแล้ว หนอ ซึ่งลูกศร คือ ซึ่งความโศก อันอาศัยแล้วซึ่งหทัย ของข้าพเจ้า;

ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้มีลูกศรอันท่านถอนเสียแล้ว
เป็นผู้เย็นสงบแล้ว พ่อมาณพ ข้าพเจ้าหายเศร้าโศก
หายร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของท่าน

สฺวาหํ อพฺพุฬฺหสลฺลสฺมิ สีติภูตสฺมิ นิพฺพุโต
น โสจามิ น โรทามิ ตว สุตฺวาน มาณวา”ติ.

อ.ข้าพเจ้า นั้น เป็นผู้มีลูกศรอันถอนขึ้นแล้ว ย่อมเป็น (อ.ข้าพเจ้า) เป็นผู้เย็นเป็นแล้ว เป็นผู้ดับแล้ว ย่อมเป็น ดูก่อนมาณพ (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไม่เศร้าโศก (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไม่ร้องไห้ เพราะฟัง (ซึ่งคำ) ของท่าน” ดังนี้.

พราหมณ์ซักถามเทพบุตร

ขณะนั้น พราหมณ์ เมื่อจะถามเขาว่า ท่านชื่ออะไร ?

อถ นํ / “โก นาม ตฺวนฺ”ติ ปุจฺฉนฺโต

ครั้งนั้น (อ.พราหมณ์) เมื่อถาม (ซึ่งมาณพ) นั้น ว่า “อ.ท่าน ชื่อเป็นใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้ จึงกล่าวว่า

ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรพ์ หรือว่าเป็นท้าวสักกะ
ผู้บุรินททะ ท่านชื่อไร ? หรือเป็นบุตรของใคร ?
อย่างไร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้ ?

“เทวตา นุสิ คนฺธพฺโพ อาทู สกฺโก ปุรินฺทโท,
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุตฺโต กถํ ชาเนมุ ตํ มยนฺ”ติ.

---

[๑] **นิพฺพาปเย** ให้ดับแล้ว สำเร็จรูปมาจาก นิ บทหน้า + วา ธาตุ (คติพนฺธนคนฺเธสุ = ไป, ผูก, แสดง) + ณาปย การิตปัจจัย + เอยฺยาสิ สัตตมีวิภัตติ ในอดีตกาล ลบ ณ อนุพันธ์, ซ้อน ว, แปลง วฺว เป็น พฺพ, แปลง เอยฺยาสิ เป็น เอ.

(กล่าวแล้ว) ว่า

“(อ.ท่าน) เป็นเทวดา หรือ หนอ หรือว่า เป็นคนธรรพ์ หรือว่า เป็นท้าวสักกะ ผู้ให้ซึ่งทาน ในกาลก่อน ย่อมเป็น, อ.ท่าน เป็นใคร หรือ หรือว่า เป็นบุตร ของใคร (ย่อมเป็น) อ.ข้าพเจ้า ท. พึงรู้[๑] ซึ่งท่าน อย่างไร” ดังนี้.

ลำดับนั้น มาณพบอกแก่เขาว่า

ท่านเผาบุตรคนใด ในป่าช้าเองแล้วย่อม
ครั่ำครวญและร้องไห้ถึงบุตรคนใด บุตร
คนนั้นคือข้าพเจ้า ทำกุศลกรรมแล้วถึง
ความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ (เทวดา)

อถสฺส มาณโว

“ยญฺจ กนฺทสิ ยญฺจ โรทสิ
ปุตฺตํ อาฬาหเน สยํ ฐิตฺวา;
สฺวาหํ กุสลํ กริตฺวาน กมฺมํ
ติทสานํ สหพฺยตํ ปตฺโต”ติ อาจิกฺขิ.

ครั้งนั้น อ.มาณพ บอกแล้ว (แก่พราหมณ์) นั้น ว่า

“(อ.ท่าน) เผาแล้ว ซึ่งบุตร ในป่าช้า ด้วยตนเอง ย่อมครั่ำครวญถึง (ซึ่งบุตร) ใด ด้วย ย่อมร้องไห้ถึง (ซึ่งบุตร) ใด ด้วย; (อ.บุตร) นั้น คือ อ.ข้าพเจ้า กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันเป็นกุศล เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งสหาย (แห่งเทวดา ท.) ผู้มีปริมาณ ๓๐[๒] (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

---

[๑] **ชาเนมุ** พึงรู้ สำเร็จรูปมาจาก ญา ธาตุ (อวโพธเน = รู้) + นา ปัจจัย + เอยฺยาม สัตตมีวิภัตติ แปลง ญา ธาตุ เป็น ชา, แปลง เอยฺยาม เป็น เอมุ, ลบสระ อา หน้า

[๒] **ติทส** เทวดาผู้มีปริมาณ ๓๐, เทวดาผู้มีปริมาณ ๓๓, เทวดาชั้นดาวดึงส์ สำเร็จรูปมาจาก ติ + ทส ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส แปลงสระท้ายสมาสเป็น อ (การแปลง อ ของ ทส เป็น อ เพื่อห้ามวิธีสัพพนามคือการแปลง อ ของ ทส กับ โย วิภัตติ เป็น อ) แล้วให้แจกตาม ปุริส ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ตีณิ ทส ปริมาณเมเตสนฺติ **ติทสา**, เทวา. สิบ ท. สาม เป็นปริมาณ ของเทวดา ท. เหล่านั่น (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น เทวดา ท. เหล่านั่น ชื่อว่า ติทสะ (มีปริมาณ ๓๐, มีจำนวน ๓๐) หรือแปล ตีณิ ๒ ครั้ง โดยตันตนัย นัยที่เหมือนเส้นด้าย (ศัพท์เดียวแต่มีความหมาย ๒ อย่างซ้อนกัน เหมือนเส้นด้าย ๒ เส้นที่ซ้อนกันทำให้เห็นเหมือนมีเส้นเดียว) ดังนี้ สาม ท. (๓) สิบ ท. สาม (๓๐) เป็นปริมาณ ของเทวดา ท. เหล่านั่น (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น เทวดา ท. เหล่านั่น ชื่อว่า ติทสะ (มีปริมาณ ๓๓, มีจำนวน ๓๓) คำนี้เป็นรูฬิหนาม คือชื่อที่กล่าวตามชอบใจ แม้จะกล่าวถึงเทวดา ๓๐ องค์ แต่ก็หมายรวมถึงเทวดา ๓๓ องค์ (มีมฆมาณพเป็นหัวหน้าซึ่งเคยทำบุญไว้ร่วมกันแล้วภายหลังไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์)เพราะจำนวนที่น้อยหรือมากไปเล็กน้อยไม่ถึงการนับเข้าในจำนวนเต็มเนื่องจากเป็นที่รู้กันแล้ว ติทสานนฺติ ติกฺขตฺตุ ทสนฺนำ. (สคาถาวคฺคอฏฺฐกถา), อปฺปกำ อธิกำ อูนำ วา คณนูปคำ นาม น โหตีติ “ติกฺขตฺตุ ทสนฺนนฺ”ติ วุตฺตำ. “เตตฺตึสานนฺ”ติ หิ วตฺตพฺเพ อยำ รุฬฺหี. (สคาถาวคฺคฏีกา), ติทสานำ มหาวนนฺติ ตาวตึสเทวานำ มหนฺตำ มหนียญฺจ อุยฺยานำ. (วิมานวตฺถุอฏฺฐกถา), **อีกนัยหนึ่ง** คำว่า **ติทส** = เทวดาผู้มีระยะกาล ๓ เป็นชื่อของเทวดาโดยทั่วไป สำเร็จรูปมาจาก ติ + ทสา (ระยะกาล) ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ติสฺโส ทสา เยสนฺติ **ติทสา**. ระยะกาล ท. ๓ ของเทวดา ท. เหล่าใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เทวดา ท. เหล่านั้น ชื่อว่า ติทสะ (ผู้มีระยะกาล ๓). ชาติสตฺตาวินาสสงฺขาตา ติสฺโส ทสา ปริมาณา เอเตสนฺติ ติทสา. เอเต หิ มนุสฺสาทโย วิย พุทฺธิวิปริณามขเยหิ น ยุชฺชนฺติ, ปญฺจวีสติวสฺสุทฺเทสิยา เอว อุปฺปชฺชนฺติ สนฺติ วินสฺสนฺติ จ. (อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา) เทวดาผู้มีระยะกาล ๓ อย่าง กล่าวคือ การเกิดขึ้น การปรากฏ และพินาศไป ชื่อว่า ติทสะ โดยแท้จริงแล้ว เทวดาเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยการเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลง และการพินาศไปเหมือนพวกมนุษย์เป็นต้น เป็นเหมือนมีวัย ๒๕ ปี ย่อมเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และพินาศไป

พราหมณ์ได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าไม่เห็นทานน้อยหรือมากของท่าน
ผู้ให้ในเรือนของตน หรืออุโบสถกรรมเช่นนั้น
ท่านไปเทวโลกได้เพราะกรรมอะไร ?

พฺราหฺมโณ อาห

“อปฺปํ วา พหุ๎ วา นาทฺทสาม
ทานํ ททนฺตสฺส สเก อคาเร,
อุโปสถกมฺมํ วา ตาทิสํ,
เกน กมฺเมน คโตสิ เทวโลกนฺ”ติ.

อ.พราหมณ์ กล่าวแล้ว ว่า

“(อ.ข้าพเจ้า ท.) ย่อมไม่เห็น[๑] ซึ่งทาน อันน้อย หรือ หรือว่า อันมาก (ของท่าน) ผู้ให้อยู่ ในเรือนอันเป็นของตน (หรือ), หรือว่า ซึ่งอุโบสถกรรม อันเช่นนั้น, (อ.ท่าน) เป็นผู้ไปแล้ว สู่เทวโลก เพราะกรรมอะไร ย่อมเป็น” ดังนี้.

มาณพได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าป่วย ถึงทุกข์ เป็นไข้ มีกายระส่ำระสาย
ในเรือนของตน ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจาก
กิเลสธุลี ข้ามความสงสัยเสียได้ เสด็จไปดี มีพระ
ปัญญาไม่ทราม

มาณโว อาห “อาพาธิโกหํ ฯเปฯ สหพฺยตฺ ปตฺโต”ติ.

มาณโว อาห

“อาพาธิโกหํ ทุกฺขิโต คิลาโน
อาตูรรูโปมฺหิ สเก นิเวสเน,
พุทฺธํ วิคตรชํ วิติณฺณกงฺขึ
อทฺทกฺขึ สุคตํ อโนมปญฺญ;

อ.มาณพ กล่าวแล้ว ว่า

“อ.ข้าพเจ้า เป็นผู้มีอาพาธ เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์ เป็นผู้เป็นไข้ เป็นผู้มีรูปอันกระสับกระส่าย ในเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย อันเป็นของตน ย่อมเป็น, (อ.ข้าพเจ้า) ได้เห็นแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีกิเลสเพียงดังธุลีไปปราศแล้ว ผู้มีความสงสัยอันข้ามพ้นแล้ว ผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้มีพระปัญญาอันไม่ต่ำทราม;

---

[๑] **นาทฺทสาม** ตัดบทเป็น น + อทฺทสาม ลบสระ อ หน้า, เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระ อ หลัง เป็น อา, คำว่า **อทฺทสาม** แปลว่า ย่อมเห็น สำเร็จรูปมาจาก ทิส ธาตุ (เปกฺขเณ = แลดู, เห็น) + อ ปัจจัย + ม วัตตมานาวิภัตติ แปลง ทิส ธาตุ เป็น อทฺทส (ด้วยสูตร กฺวจิ ธาตุ เป็นต้น), เพราะ ม วิภัตติ ทีฆะ เป็น อา

ข้าพเจ้านั้นมีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว
ได้ถวายอัญชลีแด่พระตถาคต ข้าพเจ้าได้ทำ
กุศลกรรมนั้นแล้ว จึงได้ถึงความเป็นเพื่อน
ของเหล่าไตรทศ (เทวดา)

สฺวาหำ มุทิตมโน ปสนฺนจิตฺโต
อญฺชลึ อกรึ ตถาคตสฺส
ตาหำ กุสลำ กริตฺวาน กมฺมำ
ติทสานำ สหพฺยตำ ปตฺโต”ติ.

อ.ข้าพเจ้า นั้น ผู้มีใจอันเบิกบานแล้ว ผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งอัญชลี แด่พระตถาคต อ.ข้าพเจ้า ครั้นกระทำแล้ว ซึ่งกรรม อันเป็นกุศล นั้น เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งสหาย (แห่งเทวดา ท.) ผู้มีปริมาณ ๓๐ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พราหมณ์ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

เมื่อมาณพนั้นกำลังพูดพร่ำอยู่นั่นเทียว สรีระทั้งสิ้นของพราหมณ์ก็เต็มแล้วด้วยปีติ

ตสฺมึ กเถนฺเต กเถนฺเตเยว, / พฺราหฺมณสฺส สกลสรีรำ / ปีติยา ปริปูริ.

ครั้นเมื่อมาณพนั้น กล่าวอยู่ กล่าวอยู่นั่นเทียว, อ.สรีระทั้งสิ้น ของพราหมณ์ เต็มรอบแล้วด้วยปีติ.

เขาเมื่อจะประกาศปีตินั้น จึงกล่าวว่า

น่าอัศจรรย์หนอ น่าประหลาดหนอ วิบากของ
การทำอัญชลีนี้เป็นไปได้เช่นนี้ แม้ข้าพเจ้ามีใจ
เบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถึงพระพุทธเจ้า
ว่าเป็นสรณะในวันนี้แล

โส ตำ ปีตึ ปเวเทนฺโต

“อจฺฉริยำ วต อพฺภุตำ,
อญฺชลิกมฺมสฺส อยมีทิโส วิปาโก.
อหัปิ มุทิตมโน ปสนฺนจิตฺโต,
อชฺเชว พุทฺธำ สรณำ วชามี”ติ อาห.

(อ.พราหมณ์) นั้น เมื่อ- ยังบุคคล -ให้รู้ทั่ว ซึ่งปีติ นั้น กล่าวแล้ว ว่า

“อ.เรื่อง อันอัศจรรย์ หนอ ไม่เคยมีแล้ว, อ.วิบาก นี้ แห่งการกระทำซึ่งอัญชลี เป็นเช่นนี้ (ย่อมเป็น). แม้ อ.ข้าพเจ้า ผู้มีใจเบิกบานแล้ว ผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว, จะถึง ซึ่งพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง ในวันนี้นั่นเทียว” ดังนี้.

เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป

ลำดับนั้น มาณพได้กล่าวตอบเขาว่า

ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถึงพระพุทธเจ้า
ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะในวันนี้แล
ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสอย่างนั้นนั่นแล สมาทาน
สิกขาบท ๕ อย่าให้ขาดทำลาย

อถ นं มาณโว “อชฺเชว ฯเปฯ ตุฏฺโฐ”ติ อาห.

อถ นं มาณโว

“อชฺเชว พุทฺธं สรณं วชาหิ,
ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ปสนฺนจิตฺโต,
ตเถว สิกฺขาปทานิ ปญฺจ
อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุ.

ครั้งนั้น อ.มาณพ กล่าวแล้ว กะพราหมณ์นั้น ว่า

“(อ.ท่าน) ผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว จงถึง ซึ่งพระพุทธเจ้า (ด้วย) ซึ่งพระธรรม ด้วย ซึ่งพระสงฆ์ ด้วย ว่าเป็นที่พึ่ง[๑] ในวันนี้นั่นเทียว, อ.เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว คือว่า (อ.ท่าน ผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว) จงสมาทาน ซึ่งสิกขาบท ท.[๒] ๕ (กระทำ) ให้เป็นธรรมชาติไม่ขาดและทำลาย

---

๑ **สรณ** ผู้กำจัด, ผู้ขจัด, ผู้ทำลาย (สัททัตถะ). ที่พึ่ง, สรณะ (โวหารัตถะ) สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ (หึสเน = เบียดเบียน, ทำลาย) ภู. + ยุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ยุ เป็น อน, แปลง น เป็น ณ มีรูปวิเคราะห์ว่า สรติ หึสตีติ **สรณं**, รตนตฺตยं. พระรัตนตรัยใด ย่อมกำจัด เพราะเหตุนั้น พระรัตนตรัยนั้น ชื่อว่า สรณะ (ผู้กำจัด), พระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า สรณะ เพราะกำจัด ทำลาย นำออก ดับภัย ความหวาดสะดุ้ง ความทุกข์ ทุคติ และกิเลสของเหล่าชนผู้ถึงสรณะ ด้วยการถึงสรณะนั้นนั่นเอง. อิทานิ สรณคมนาทีสุ หึสตีติ สรณं, สรณคตานं เตเนว สรณคมเนน ภยं สนฺตาสं ทุกฺขं ทุคฺคตึ ปริกฺกิเลสं หึสติ วิธมติ นีหรติ นิโรเธตีติ อตฺโถ. (ขุทฺทกปาฐอฏฺฐกถา), สรติ หึสตีติ สรณं. กึ ตं ? พุทฺธาทิรตนตฺตยं. ตญฺหิ สรณคตานं สปฺปุริสานं ภยं สนฺตาสं ทุกฺขं ทุคฺคติ-วินิปาตं สกิเลสं สรติ หึสติ วินาเสติ, ตสฺมา “สรณนฺ”ติ วุจฺจติ. (วินยาลงฺการฏีกา)

๒ **สิกฺขาปท** ธรรมชาตเป็นเครื่องอันบุคคลถึงแห่งธรรมชาติอันบุคคลพึงศึกษา, ธรรมชาตเป็นเครื่องอันบุคคลถึงแห่งสิกขา, สิกขาบท สำเร็จรูปมาจาก สิกฺขา + ปท ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สิกฺขาย ปทं **สิกฺขาปทं**. ธรรมชาตเป็นเครื่องอันบุคคลถึงแห่งสิกขา ชื่อว่า สิกขาปทะ, คำว่า **สิกฺขา** = ธรรมชาติอันบุคคลพึงศึกษา สำเร็จรูปมาจาก สิกฺข ธาตุ (วิชฺโชปาทานมฺหิ = เรียนเอาความรู้, เข้าหาเพื่อเรียนวิชชา, ศึกษา) ภู. + อ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า (ยา ธมฺมชาติ, โย สีลวิปสฺสนา-ญาณมคฺคธมฺโม) สิกฺขิตพฺพาติ (สา ธมฺมชาติ, โส สีลวิปสฺสนาญาณมคฺคธมฺโม) **สิกฺขา**. (ธรรมชาติใด, ธรรมคือศีลวิปัสสนาญาณและมรรคใด) อันบุคคลพึงศึกษา เพราะเหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น, ธรรมคือศีลวิปัสสนาญาณและมรรคนั้น) ชื่อว่า สิกขา (ธรรมชาติอันบุคคลพึงศึกษา) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า สิกฺขียตีติ **สิกฺขา**. ธรรมชาติใด อันบุคคลย่อมศึกษา เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สิกขา (ธรรมชาติอันบุคคลศึกษา), คำว่า **ปทं** = ธรรมชาตเป็นเครื่องอันบุคคลถึงแห่งสิกขา สำเร็จรูปมาจาก ปท ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) + อ ปัจจัย ในกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า (สิกฺขา) ปชฺชเต อเนนาติ **ปทं**. สิกฺขา อันบุคคลย่อมถึง ด้วยธรรมชาตนี้ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตนี้ ชื่อว่า ปทะ (เป็นเครื่อง/เป็นเหตุอันบุคคลถึงแห่งสิกขา). สิกฺขาปทนฺติ เอตฺถ สิกฺขิตพฺพาติ สิกฺขา, ปชฺชเต อิมินาติ ปทं, สิกฺขาย ปทं สิกฺขาปทं; สิกฺขาย อธิคมุปาโยติ อตฺโถ. (ปาราชิกกณฺฑอฏฺฐกถา)

จงรีบเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) จงเว้น
จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก
จงอย่าดื่มน้ำเมา จงอย่าพูดปด และจงเป็นผู้
เต็มใจด้วยภรรยาของตน

ปาณาติปาตา วิรมสฺสุ ขิปฺปํ,
โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยสฺสุ,
อมชฺชโป, โน จ มุสา ภณาหิ,
สเกน ทาเรน จ โหหิ ตุฏฺโฐ”ติ อาห.

(อ.ท่าน) จงงดเว้น จากการยังสัตว์ผู้มีลมปราณให้ตกไปเร็ว[๑] พลัน (ด้วย), จงเว้นรอบ (ซึ่งวัตถุ) อัน- (อันเจ้าของ) -ไม่ให้แล้ว ในโลก (ด้วย), เป็นผู้ไม่ดื่มซึ่งน้ำเมา (จงเป็น ด้วย), จงไม่กล่าว เท็จ ด้วย, เป็นผู้ยินดีแล้ว ด้วยทาระ ผู้เป็นของตน จงเป็น ด้วย” ดังนี้.

เขารับว่า ดีแล้ว ได้ภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า

โส / “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา / อิมา คาถา อภาสิ

(อ.พราหมณ์) นั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

ดูก่อนยักษ์ ท่านเป็นผู้ใคร่ประโยชน์แก่ข้าพเจ้า
ดูก่อนเทวดา ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่งที่เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าจะทำ (ตาม) ถ้อยคำของท่าน ท่านเป็น
อาจารย์ของข้าพเจ้า

---

[๑] **ปาณาติปาต** การยังสัตว์มีลมปราณให้ตกไปเร็ว[ก่อนถึงอายุขัย], สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไปเร็วแห่งสัตว์มีลมปราณ, สภาวะเป็นเหตุให้สัตว์มีชีวิตถูกฆ่า, การฆ่าสัตว์ สำเร็จรูปมาจาก ปาณ + อติปาต กัมมัตถฉัฏฐีตัปปุริสสมาส หรือฉัฏฐีตัปปุริสสมาส ลบสระหน้า, ทีฆะสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาณสฺส อติปาโต **ปาณาติปาโต**. การยังสัตว์มีลมปราณให้ตกไปเร็ว ชื่อว่า ปาณาติปาตะ หรือแปลว่า สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไปเร็วแห่งสัตว์มีลมปราณ ชื่อว่า ปาณาติปาตะ, คำว่า **ปาณ** = สัตว์ผู้มีลมปราณเป็นเครื่องเป็นอยู่, สัตว์ผู้มีลมปราณ, สัตว์มีชีวิต, สัตว์ สำเร็จรูปมาจาก ปาณ ศัพท์ + ณ ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาโณ อสฺส อตฺถีติ **ปาโณ**. ลมปราณ ของสัตว์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ปาณะ (ผู้มีลมปราณ), คำว่า **ปาณ** = ลมปราณเป็นเครื่องเป็นอยู่แห่งสัตว์ทั้งหลาย, ลมปราณที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิตอยู่, ลมปราณ สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อน ธาตุ (ปาณชีวเน = หายใจ, เป็นอยู่) ภู.ทิ. + ณ ปัจจัย ในกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาณนฺติ ชีวนฺติ อเนนาติ **ปาโณ**. สัตว์ ท. ย่อมเป็นอยู่ ด้วยลมปราณนี้ เพราะเหตุนั้น ลมปราณนี้ ชื่อว่า ปาณะ (ลมปราณเป็นเครื่องเป็นอยู่แห่งสัตว์ทั้งหลาย, ลมปราณที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิตอยู่), คำว่า **อติปาต** = การ[ยังสัตว์มีลมปราณ]ให้ตกไปเร็ว, สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไปเร็วแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ สำเร็จรูปมาจาก อติ ศัพท์ + ปาต ศัพท์ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อตีว ปาโต **อติปาโต**. การ[ยังสัตว์มีลมปราณ]ให้ตกไปเร็ว ชื่อว่า อติปาตะ หรือแปลว่า สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไปเร็ว ชื่อว่า ปาตะ, คำว่า **ปาต** = การ[ยังสัตว์มีลมปราณ]ให้ตกไป, สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไป สำเร็จรูปมาจาก ปต ธาตุ (คตฺยำ = ไป, ถึง, บรรลุ) ภู.จุ. + ณ การิตปัจจัย (ที่ถูกลบ) + ณ ปัจจัย ในภาว-สาธนะหรือกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะว่า ปาตนำ **ปาโต**. การ[ยังสัตว์มีลมปราณ]ให้ตกไป ชื่อว่า ปาตะ หรือมีรูปวิเคราะห์กรณสาธนะว่า ปาตียเต อเนนาติ **ปาโต**. (สัตว์มีลมปราณ) อันเขาย่อมให้ตกไป ด้วยสภาวะนี้ เพราะเหตุนั้น สภาวะนี้ ชื่อว่า ปาตะ (สภาวะเป็นเครื่องอันเขาให้ตกไปแห่งสัตว์มีลมปราณ). ตตฺถ ปาณสฺส อติปาโต ปาณาติปาโต นาม; ปาณวโธ, ปาณฆาโตติ วุตฺตำ โหติ. ปาโณติ เจตฺถ โวหารโต สตฺโต, ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยำ. ตสฺมึ ปน ปาเณ ปาณสญฺญิโน ชีวิตินฺทฺริยุปจฺเฉทกอุปกฺกมสมุฏฺฐาปิกา กายวจีทฺวารานำ อญฺญตรทฺวารปฺปวตฺตา วธกเจตนา ปาณาติปาโต. (ธมฺมสงฺคณิอฏฺฐกถา)

“อตฺถกาโมสิ เม ยกฺข หิตกาโมสิ เทวเต,
กโรมิ ตุยฺหํ วจนํ ตฺวมสิ อาจริโย มม

“ข้าแต่ยักษ์ (อ.ท่าน) เป็นผู้ใคร่ซึ่งประโยชน์ แก่ข้าพเจ้า ย่อมเป็น ข้าแต่เทวดา (อ.ท่าน) เป็นผู้ใคร่ซึ่งความเกื้อกูล (แก่ข้าพเจ้า) ย่อมเป็น, (อ.ข้าพเจ้า) จะกระทำ ซึ่งคำ ของท่าน อ.ท่าน เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า ย่อมเป็น

ข้าพเจ้าเข้าถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสรณะด้วย
ข้าพเจ้าเข้าถึงแม้พระธรรม ซึ่งไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า
ว่าเป็นสรณะด้วย ข้าพเจ้าเข้าถึงพระสงฆ์ของ
พระพุทธเจ้า ผู้เป็นมนุษย์ (พิเศษ) ดุจเทวดา
ว่าเป็นสรณะด้วย

อุเปมิ สรณํ พุทฺธํ ธมฺมญฺจาปิ อนุตฺตรํ
สงฺฆญฺจ นรเทวสฺส คจฺฉามิ สรณํ อหํ.

(อ.ข้าพเจ้า) จะเข้าถึง ซึ่งพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง (ด้วย) (อ.ข้าพเจ้า จะเข้าถึง) แม้ซึ่งพระธรรมอันยอดเยี่ยม (ว่าเป็นที่พึ่ง) ด้วย อ.ข้าพเจ้า จะถึง ซึ่งพระสงฆ์ (ของพระพุทธเจ้า) ผู้เป็นเทพแห่งนระ ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วย.

ข้าพเจ้ารีบเว้นจากปาณาติบาต
เว้นของที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก
ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่พูดปด และเป็น
ผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน

ปาณาติปาตา วิรมามิ ขิปฺปํ,
โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยามิ,
อมชฺชโป, โน จ มุสา ภณามิ,
สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุฏฺโฐ”ติ.”

(อ.ข้าพเจ้า) จะงดเว้น จากการยังสัตว์ผู้มีลมปราณให้ตกล่วงไป พลัน (ด้วย), จะเว้นรอบ (ซึ่งวัตถุ) อัน- (อันเจ้าของ) ไม่ให้แล้ว ในโลก (ด้วย), เป็นผู้ไม่ดื่มซึ่งน้ำเมา (จะเป็น ด้วย), จะไม่กล่าว เท็จ ด้วย, เป็นผู้ยินดีแล้ว ด้วยทาระ ผู้เป็นของตน จะเป็น ด้วย” ดังนี้.

ลำดับนั้น เทพบุตรกล่าวกะเขาว่า พราหมณ์ ทรัพย์ในเรือนของท่านมีมาก ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายทาน จงฟังธรรม จงถามปัญหา ดังนี้แล้ว ก็อันตรธานไป ณ ที่นั้นนั่นแล

อถ นं เทวปุตฺโต / “พฺราหฺมณ / ตว เคเห พหุ ธนํ อตฺถิ, / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / ทานํ เทหิ, / ธมฺมํ สุณาหิ, / ปญฺหํ ปุจฺฉาหี”ติ วตฺวา / ตตฺเถวนฺตรธายิ.

ครั้งนั้น อ.เทพบุตร กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.ทรัพย์ อันมาก มีอยู่ ในเรือน ของท่าน, (อ.ท่าน) เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา จงถวาย ซึ่งทาน, จงฟัง ซึ่งธรรม, จงทูลถาม ซึ่งปัญหา” ดังนี้ (กะพราหมณ์) นั้น หายไปแล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า

ฝ่ายพราหมณ์ไปเรือนแล้วเรียกนางพราหมณีมา

พฺราหฺมโณปิ / เคหํ คนฺตฺวา / พฺราหฺมณึ อามนฺเตตฺวา

แม้ อ.พราหมณ์ ไปแล้ว สู่เรือน เรียกมาแล้ว ซึ่งนางพราหมณี

พูดว่า นางผู้เจริญ เราจักนิมนต์พระสมณโคดมแล้วทูลถามปัญหา เธอจงทำสักการะ ดังนี้แล้ว

“ภทฺเท / อหํ สมณํ โคตมํ นิมนฺเตตฺวา / ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามิ; / สกฺการํ กโรหี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ อ.เรา ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม จักทูลถามซึ่งปัญหา; (อ.เธอ) จงกระทำ ซึ่งสักการะ[๑]” ดังนี้

ไปสู่วิหาร ไม่ถวายบังคมพระศาสดาเลย ไม่ทำปฏิสันถาร ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว

วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ เนว อภิวาเทตฺวา / น ปฏิสนฺถารํ กตฺวา / เอกมนฺตํ ฐิโต

ไปแล้ว สู่วิหาร ไม่ถวายบังคมแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระศาสดา ไม่กระทำแล้ว ซึ่งปฏิสันถาร ผู้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

กราบทูลว่า พระโคดมผู้เจริญ ขอพระองค์กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ จงทรงรับภัตตาหารแห่งข้าพระองค์เพื่อเสวยในวันนี้

“โภ โคตม / อธิวาเสหิ เม อชฺชตนาย / ภตฺตํ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆนา”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.พระองค์) กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ ยังภัตร ของข้าพระองค์ ขอจงให้อยู่ในเบื้องบนพระทัย[๒] เพื่อบุญและปีติปราโมทย์อันจักมีในวันนี้[๓] ดังนี้.

---

๑ **สกฺการ** การกระทำด้วยดี, การบูชาด้วยดี, ปัจจัยสี่อันบุคคลกระทำด้วยดี, ปัจจัยสี่อันบุคคลบูชาด้วยดี, สักการะ สำเร็จรูปมาจาก สํ บทหน้า + กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) + ณ ปัจจัย ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา ภาวสาธนะมีรูปวิเคราะห์ว่า สกฺรียเต **สกฺกาโร**. การบูชาด้วยดี ชื่อว่า สักการะ (การบูชาด้วยดี), กัมมสาธนะมีรูปวิเคราะห์ว่า สกฺรียเตติ **สกฺกาโร**. อันบุคคลย่อมกระทำด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สักการะ (ปัจจัยสี่อันบุคคลกระทำด้วยดี). สกฺกาโรติ สุนฺทรกาโร, ปจฺจยา เอว หิ ปณีตปณีตา สุนฺทรสุนฺทรา จ อภิสงฺขริตฺวา กตา สกฺการาติ วุจฺจนฺติ. ยา จ ปเรหิ อตฺตโน คารวกิริยา ปุปฺผาทีหิ วา ปูชา. (มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา)

๒ **อธิวาเสหิ** (ยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) ขอจงให้อยู่ในเบื้องบน[แห่งตน-จิต], ขอจงให้อยู่ในเบื้องบนจิต, ขอจงให้อยู่ทับ สำเร็จรูปมาจาก อธิ = อุปริ บทหน้า + วส ธาตุ (นิวาเส = อยู่) ภู. + เณ การิตปัจจัย + หิ ปัญจมีวิภัตติ ในอรรถนิมันตนะ (การนิมนต์). เอตฺถ จ ยสฺมา อยํ ขนฺติ สีตาทิธมฺเม อธิวาเสติ, อตฺตโน อุปริ อาโรเปตฺวา วาเสติเยว. (มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา)

๓ **อชฺชตนาย** สำเร็จรูปมาจาก อชฺชตน + ส จตุตถีวิภัตติ แปลง ส เป็น อาย ลบสระหน้า แปลว่า เพื่อบุญและปีติปราโมทย์อันจักมีในวันนี้, เพื่อการบริโภคซึ่งภัตรอันจักมีในวันนี้, เพื่อการฉันซึ่งภัตรอันจักมีในวันนี้, เพื่อการฉันในวันนี้ สำเร็จรูปมาจาก อชฺช + ตน ปัจจัย ในภวตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า อชฺช ภวํ **อชฺชตนํ**. (บุญและปีติปราโมทย์) อันจักมี (อันมีอยู่) ในวันนี้ ชื่อว่า อัชชตนะ. อชฺชตนายาติ ยํ เม ตุมฺเหสุ การุ กโรโต อชฺช ภวิสฺสติ ปุญฺญญฺจ ปีติปาโมชฺชญฺจ ตทตฺถาย. (สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา), **อีกนัยหนึ่ง** มีรูปวิเคราะห์ว่า อชฺช ภโว ภตฺตปริโภโค **อชฺชตโน**. การบริโภคซึ่งภัตร อันจักมี ในวันนี้ ชื่อว่า อัชชตนะ (การบริโภคซึ่งภัตรอันจักมีในวันนี้), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก อชฺช + อทน สัตตมีตัปปุริสสมาส แปลง ท เป็น ต มีรูปวิเคราะห์ว่า อชฺช อทนํ **อชฺชตนํ**. การฉัน ในวันนี้ ชื่อว่า อัชชตนะ (การฉันในวันนี้)

พระศาสดาทรงรับแล้ว

สตฺถา อธิวาเสสิ.

อ.พระศาสดา (นิมนตฺนวจนํ ทรงยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) ให้อยู่เบื้องบนพระทัยแล้ว.

เขาได้ทราบว่าพระศาสดาทรงรับแล้วจึงมาเร็ว ใช้คนให้ตกแต่งขาทนียะโภชนียาหารไว้ในเรือนของตน

โส สตฺถุ อธิวาสนํ วิทิตฺวา / เวเคนาคนฺตฺวา / สกนิเวสเน ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปสิ.

(อ.พราหมณ์) นั้น รู้แล้ว ซึ่งการ- (ยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) -ให้อยู่เบื้องบนพระทัย ของพระศาสดา มาแล้ว โดยเร็ว (ยังบุคคล) ให้จัดแจงแล้ว ซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว ซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ในที่เป็นที่อยู่ของตน.

พระศาสดาอันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปสู่เรือนแห่งพราหมณ์นั้น ประทับนั่นบนอาสนะที่เขาแต่งไว้

สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต / ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา / ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิ.

อ.พระศาสดา ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่เรือน (ของพราหมณ์) นั้น ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะอัน- (อันบุคคล) -ปูลาดแล้ว.

พราหมณ์อังคาสแล้ว (เลี้ยงแล้ว) โดยเคารพ

พฺราหฺมโณ สกฺกจฺจํ ปริวิสิ.

อ.พราหมณ์ อังคาสแล้ว โดยเคารพ.

มหาชนประชุมกัน

มหาชโน สนฺนิปติ.

อ.มหาชน ประชุมกันแล้ว.

ได้ยินว่า เมื่อพระตถาคตอันพราหมณ์ผู้มิจฉาทิฏฐินิมนต์แล้ว หมู่ชน ๒ พวก มาประชุมกัน

มิจฺฉาทิฏฺฐิเกน กิร / ตถาคเต นิมนฺติเต, / เทฺว ชนกายา สนฺนิปตนฺติ:

ได้ยินว่า ครั้นเมื่อพระตถาคต (อันบุคคล) ผู้มีความเห็นผิด ทูลนิมนต์แล้ว, อ.หมู่แห่งชน ท. ๒ ย่อมประชุมกัน:

พวกชนผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิประชุมกันด้วยตั้งใจว่า วันนี้พวกเราจักคอยดูพระสมณโคดม ที่ถูกพราหมณ์เบียดเบียนอยู่ด้วยการถามปัญหา

มิจฺฉาทิฏฺฐิกา / “อชฺช สมณํ โคตมํ / ปญฺหํ ปุจฺฉาย วิเหฐิยมานํ / ปสฺสิสฺสามา”ติ สนฺนิปตนฺติ:

(อ.ชน ท.) ผู้มีความเห็นผิด ย่อมประชุมกัน (ด้วยอันคิด) ว่า “ในวันนี้ (อ.เรา ท.) จักดู ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม ผู้- (อันพราหมณ์) -เบียดเบียนอยู่ ด้วยการถาม ซึ่งปัญหา” ดังนี้:

พวกชนผู้เป็นสัมมาทิฏฐิก็ประชุมกันด้วยตั้งใจว่า วันนี้พวกเราจักคอยดูพุทธวิสัย พุทธลีลา

สมฺมาทิฏฺฐิกา / “อชฺช พุทฺธวิสยํ / พุทฺธลีฬฺหํ ปสฺสิสฺสามา”ติ สนฺนิปตนฺติ.

(อ.ชน ท.) ผู้มีความเห็นชอบ ย่อมประชุมกัน (ด้วยอันคิด) ว่า “ในวันนี้ (อ.เรา ท.) จักดู ซึ่งวิสัยแห่งพระพุทธเจ้า ซึ่งการเยื้องกรายแห่งพระพุทธเจ้า” ดังนี้.

ลำดับนั้น พราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระตถาคตผู้ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว นั่งบนอาสนะต่ำ ได้ทูลถามปัญหาว่า

อถ พฺราหฺมโณ / กตภตฺตกิจฺจํ ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา / นีจาสเน นิสินฺโน / ปณฺหํ ปุจฺฉิ

ครั้งนั้น อ.พราหมณ์ เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระตถาคต ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ผู้นั่งแล้วบนอาสนะอันต่ำ ทูลถามแล้ว ซึ่งปัญหา ว่า

พระโคดมผู้เจริญ มีหรือ ขึ้นชื่อว่าเหล่าชนที่ไม่ได้ถวายทานแก่พระองค์ ไม่ได้บูชาพระองค์ ไม่ได้ฟังธรรม ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยมาตรว่าใจเลื่อมใสอย่างเดียวเท่านั้น

“โภ โคตม / ตุมฺหากํ ทานํ อทตฺวา / ปูชํ อกตฺวา / ธมฺมํ อสฺสุตฺวา / อุโปสถวาสํ อวสิตฺวา / เกวลํ มโนปสาทมตฺเตเนว / สคฺเค นิพฺพตฺตา นาม โหนฺตี”ติ.

“ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ชน ท.) ชื่อ ผู้- ไม่ถวาย- ซึ่งทาน -แล้ว จึงไม่กระทำ- ซึ่งการบูชา แก่พระองค์ -แล้ว จึงไม่ฟัง- ซึ่งธรรม -แล้ว จึงไม่อยู่- อยู่จำซึ่งอุโบสถ -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในสวรรค์ (ด้วยเหตุ) สักว่าความเลื่อมใสแห่งใจ อย่างเดียว นั่นเทียว มีอยู่ (หรือ)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า พราหมณ์ เหตุใดท่านมาถามเรา

“พฺราหฺมณ กสฺมา ฯเปฯ นิพฺพตฺตภาโว กถิโต”ติ.

“พฺราหฺมณ กสฺมา มํ ปุจฺฉสิ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ (อ.ท่าน) ย่อมถาม ซึ่งเรา เพราะเหตุอะไร,

ความที่ตนทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ อันมัฏฐกุณฑลีผู้บุตรของท่านบอกแก่ท่านแล้ว มิใช่หรือ ?

นนุ เต ปุตฺเตน มฏฺฐกุณฺฑลินา / มยิ มนํ ปสาเทตฺวา / อตฺตโน สคฺเค นิพฺพตฺตภาโว กถิโต”ติ.

อ.ความที่- แห่งตน เป็นผู้- ยังใจ ให้เลื่อมใส- ในเรา -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในสวรรค์ อันมัฏฐกุณฑลี ผู้เป็นบุตร ของท่าน บอกแล้ว แก่ท่าน มิใช่หรือ” ดังนี้.

พรามหณ์ทูลถามว่า เมื่อไร พระโคดมผู้เจริญ

“กทา โภ โคตมา”ติ.

(อ.พราหมณ์ ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ความที่- แห่งตน -เป็นผู้- ยังใจ ให้เลื่อมใส ในพระองค์ -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในสวรรค์ อันมัฏฐกุณฑลี ผู้เป็นบุตร ของข้าพระองค์ บอกแล้ว แก่ข้าพระองค์) ในกาลไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า วันนี้ท่านไปป่าช้า ครั่นครวญอยู่ เห็นมาณพคนหนึ่งผู้กอดแขนครั่นครวญอยู่ ในที่ไม่ไกลแล้วถามว่า

ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัฏฐกุณฑลี มีภาระ
คือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟุ้งด้วยจันทน์เหลือง
จันทน์เหลือง ดังนี้เป็นต้น มิใช่หรือ

“นนุ ตฺวํ อชฺช ฯเปฯ หริจนฺทนุสฺสโท’ติ

“นนุ ตฺวํ อชฺช / สุสานํ คนฺตฺวา กนฺทนฺโต / อวิทูเร พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺตึ / เอกํ มาณวํ ทิสฺวา

‘อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี
มาลาภารี หริจนฺทนุสฺสโท’ติ

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ในวันนี้ อ.ท่าน ไปแล้ว สู่ป่าช้า ครั่นครวญอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งมาณพคนหนึ่ง ผู้- ประคอง ซึ่งแขน ท. -ครั่นครวญอยู่ (ถามแล้ว)[๑] ว่า

‘(อ.ท่าน) ผู้อันบุคคลกระทำซึ่งการประดับ ผู้มีตุ้มหูอันเกลี้ยง ผู้มีภาระคือระเบียบดอกไม้ ผู้มีกายหนาด้วยจันทน์เหลือง’ ดังนี้เป็นต้น มิใช่หรือ” (ดังนี้)

เมื่อจะทรงประกาศด้วยคำที่ชนทั้งสองกล่าวกัน แล้วได้ตรัสเรื่องมัฏฐกุณฑลีจนหมด

ทฺวีหิ ชเนหิ กถิตํ กถํ ปกาเสนฺโต / สพฺพํ มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุ กเถสิ.

เมื่อทรงประกาศ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว อัน- อันชน ท. ๒ -กล่าวแล้ว ตรัสแล้ว ซึ่งเรื่องแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ทั้งปวง.

เพราะฉะนั้นแล เรื่องมัฏฐกุณฑลีนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นพุทธภาษิต

เตเนเวตฺถ / พุทฺธภาสิตฺถ นาม ชาตฺถ.

เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (อ.เรื่องแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั่น ชื่อว่า เป็นเรื่องอันพระพุทธเจ้าตรัสแล้ว เกิดแล้ว.

---

[๑] พึงเพิ่มบทบาลีท้ายประโยคอย่างนี้ “นนุ ตฺวํ อชฺช ... หริจนฺทนุสฺสโท”ติ **(ปุจฺฉิ อิติ วตฺวา)** คำว่า **ปุจฺฉิ** = ถามแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ปุจฺฉ ธาตุ (ปุจฺฉเน = ถาม) + โอ อัชชตนีวิภัตติ แปลง โอ วิภัตติ เป็น อิ

ก็แล ครั้นพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องมัฏฐกุณฑลีนั้น

ตํ กเถตฺวา จ ปน,

ก็แล อ.พระศาสดา ครั้นตรัสแล้ว (ซึ่งเรื่องแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น,

จึงตรัสว่า พราหมณ์ ใช่ว่าจะมีแต่ร้อยเดียวและสองร้อย

“น โข พฺราหฺมณ ฯเปฯ คณนา นตฺถี”ติ อาห.

“น โข พฺราหฺมณ / เอกสตํ, น เทฺว,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.ร้อยหนึ่ง (ย่อมมี) หามิได้ แล, (อ.ร้อย ท.) ๒ (ย่อมมี) หามิได้,

โดยที่แท้ การที่จะนับเหล่าสัตว์ซึ่งทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ ย่อมไม่มี

อถโข / มยิ มนํ ปสาเทตฺวา / สคฺเค นิพฺพตฺตานํ / คณนา นตฺถี”ติ อาห.

อ.การนับ (ซึ่งสัตว์ ท.) ผู้- ยังใจ ให้เลื่อมใส- ในเรา -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในสวรรค์ ย่อมไม่มี โดยแท้แล” ดังนี้.

มหาชนได้เป็นผู้เกิดความสงสัยแล้ว

มหาชโน เวมติโก อโหสิ.

อ.มหาชน เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยความเคลือบแคลงสงสัย ได้เป็นแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบความที่มหาชนนั้นไม่สิ้นความสงสัย ได้ทรงอธิษฐานว่า ขอมัฏฐ-กุณฑลีเทพบุตรจงมาพร้อมด้วยวิมานทีเดียว

อถสฺส อนิพฺเพมติกภาวํ วิทิตฺวา สตฺถา / “มฏฺฐกุณฺฑลิเทวปุตฺโต / วิมาเนเนว สทฺธึ อาคจฺฉตู”ติ อธิฏฺฐาสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งมหาชน) นั้น -เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยความสงสัยออกแล้วหามิได้ ทรงอธิษฐานแล้ว ว่า “อ.เทพบุตรชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี จงมา กับ ด้วยวิมานนั่นเทียว” ดังนี้.

มัฏฐกุณฑลีเทพบุตรนั้นมีอัตภาพอันประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทิพย์ สูงประมาณ ๓ คาวุต มาแล้ว ลงมาจากวิมาน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

โส / ติคาวุตปฺปมาเณน / ทิพฺพาภรณปฏิมณฺฑิเตน / อตฺตภาเวนาคนฺตฺวา / วิมานา โอรุยฺห / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น มาแล้ว ด้วยทั้งอัตภาพ อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ อันประดับเฉพาะแล้วด้วยเครื่องประดับอันเป็นทิพย์ ลงแล้ว จากวิมาน ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสถามเธอว่า ท่านทำกรรมสิ่งไรจึงได้สมบัตินี้

อถ นำ สตฺถา / “ตฺวำ อิมำ สมฺปตฺตึ / กึ กมฺมำ กตฺวา / ปฏิลภี”ติ ปุจฺฉนฺโต,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามอยู่ (ซึ่งเทพบุตรชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี) นั้น ว่า “อ.ท่าน กระทำแล้ว ซึ่งกรรม อะไร ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งสมบัติ นี้” ดังนี้

ได้ตรัสพระคาถาว่า

เทวดา ท่านมีสีกายงามยิ่งนัก ยืนทำทิศทั้งสิ้นให้สว่าง
เหมือนดาวประจำรุ่ง เทวดาผู้มีอานุภาพมาก เราขอ
ถามท่าน (เมื่อ) ท่านเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้

“อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน ยา ตฺวำ ติฏฺฐสิ เทวเต
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา โอสธี วิย ตารกา
ปุจฺฉามิ ตำ เทว มหานุภาวำ
มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญนฺ”ติ

คาถมาห.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ว่า

“ดูก่อนเทวดา อ.ท่าน ใด มีรูป อันงาม ยังทิศ ท. ทั้งปวง ให้สว่างอยู่ ยืนอยู่ ราวกะ อ.ดาว ประจำรุ่ง (ยังทิศ ท. ทั้งปวง ให้สว่างอยู่) ดูก่อนเทวดา (อ.เรา) ย่อมถาม (ซึ่งท่าน) นั้น ผู้มีอานุภาพมาก (อ.ท่าน) ผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งบุญ อะไร” ดังนี้.

เทพบุตรกราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ สมบัตินี้ข้าพระองค์ได้แล้วเพราะทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์

เทวปุตฺโต / “อยำ ภนฺเต สมฺปตฺติ / ตุมฺเหสุ มนำ ปสาเทตฺวา ลทฺธา”ติ.

อ.เทพบุตร กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.สมบัติ นี้ (อันข้าพระองค์) ยังใจ ให้เลื่อมใสแล้ว ในพระองค์ ได้แล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า สมบัตินี้ท่านได้แล้วเพราะทำใจให้เลื่อมใสในเราหรือ ?

“มยิ มนำ ปสาเทตฺวา ลทฺธา เต”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.สมบัติ นี้) อันท่าน ยังใจ ให้เลื่อมใสแล้ว ในเรา ได้แล้ว (หรือ)” ดังนี้.

เทพบุตรกราบทูลว่า พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต”ติ.

(อ.เทพบุตร กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.สมบัติ นี้ อันข้าพระองค์ยังใจ ให้เลื่อมใสแล้ว ในพระองค์ ได้แล้ว)” ดังนี้.

มหาชนแลดูเทพบุตรแล้วได้ประกาศความยินดีว่า ท่านผู้เจริญ พุทธคุณน่าอัศจรรย์จริงหนอ บุตรของพราหมณ์ชื่ออทินนปุพพกะ ไม่ได้ทำบุญอะไร ๆ อย่างอื่น ยังใจให้เลื่อมใสในพระศาสดาแล้ว ได้สมบัติเห็นปานนี้

มหาชโน / เทวปุตฺตํ โอโลเกตฺวา / “อจฺฉริยา วต โภ พุทฺธคุณา; / อทินฺนปุพฺพกพฺราหฺมณสฺส นาม ปุตฺโต / อญฺญํ กิญฺจิ ปุญฺญํ อกตฺวา / สตฺถริ มนํ ปสาเทตฺวา / เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภี”ติ / ตุฏฺฐึ ปเวเทสิ.

อ.มหาชน แลดูแล้ว ซึ่งเทพบุตร (กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ อ.คุณแห่งพระพุทธเจ้า ท. เป็นคุณอันอัศจรรย์ (ย่อมเป็น); อ.บุตร ชื่อ แห่งพราหมณ์ชื่อว่าอทินนปุพพกะ ไม่กระทำแล้ว ซึ่งบุญ อะไร ๆ อื่น ยังใจ ให้เลื่อมใส ในพระศาสดา ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งสมบัติ อันมีอย่างนี้เป็นรูป” ดังนี้ ยังชน ท. ให้รู้ทั่วแล้ว ซึ่งความยินดี.

ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า ในการทำกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ใจเป็นหัวหน้า ใจเป็นใหญ่ เพราะว่ากรรมที่ทำด้วยใจอันผ่องใสแล้ว ย่อมไม่ละบุคคลผู้ไปสู่เทวโลกมนุษย์โลก ดุจเงา ฉะนั้น

อถ เนสํ / “กุสลากุสลกมฺมกรเณ / มโน ปุพฺพงฺคโม, / มโน เสฏฺโฐ; / ปสนฺเนน หิ มเนน / กตกมฺมํ เทวโลกํ / มนุสฺสโลกํ คจฺฉนฺตं ปุคฺคลํ / ฉายาว น วิชหตี”ติ

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว แก่ชน ท.) เหล่านั้น ว่า “อ.ใจ เป็นสภาพถึงก่อน ในการกระทำซึ่งกรรมอันเป็นกุศลและอกุศล (ย่อมเป็น), อ.ใจ เป็นสภาพประเสริฐที่สุด (ในการกระทำซึ่งกรรมอันเป็นกุศลและอกุศล ย่อมเป็น); เพราะว่า อ.กรรมอัน- (อันบุคคล) -กระทำแล้ว ด้วยใจ อันผ่องใสแล้ว ย่อมไม่ละ ซึ่งบุคคล ผู้ไปอยู่ สู่เทวโลก สู่มนุษยโลก เพียงดัง อ.เงา” ดังนี้

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว ทรงสืบอนุสนธิ ผู้เป็นธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้ ดุจประทับพระราชสาสน์ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว
พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขา
เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาติดตามตัว ฉะนั้น

อิทํ วตฺถุ กเถตฺวา / อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา / ปติฏฺฐาปิตมตฺติกํ สาสนํ / ราชมุทฺทาย ลญฺฉนฺโต วิย / ธมฺมราชา อิมํ คาถมาห

“มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนฺวติ ฉายาว อนปายินี”ติ.

ครั้นตรัสแล้ว ซึ่งเรื่องนี้ ทรงสืบต่อ ซึ่งอนุสนธิ ผู้เป็นพระราชาเพราะธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถานี้ว่า

“อ.ธรรม ท. มีใจเป็นสภาพถึงก่อน มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วด้วยใจ หากว่า (อ.บุคคล) มีใจอันผ่องใสแล้ว[๑] กล่าวอยู่ หรือ หรือว่า กระทำอยู่ ไซร้ อ.สุข[๒] ย่อมไปตาม (ซึ่งบุคคล) นั้น (เพราะสุจริตอันมีอย่าง ๓) นั้น เพียงดัง อ.เงา[๓] อันไม่มีการหลีกไป[๔]” ดังนี้

ราวกะ (อ.พระราชา) ทรงประทับอยู่ ซึ่งพระราชสาส์น อันมีดินเหนียวอันพระองค์ทรงยังราชบุรุษให้ตั้งไว้เฉพาะแล้ว ด้วยตราแห่งพระราชา.

---

๑ **ปสนฺน** ผ่องใสแล้ว, เลื่อมใสแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + สท ธาตุ (ปสาเท = เลื่อมใส) + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ต เป็น อนฺน และลบ ทฺ ที่สุดธาตุ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ปสีทีติ **ปสนฺโน**. ใจใด ผ่องใสแล้ว เพราะเหตุนั้น ใจนั้น ชื่อว่า ปสันนะ (อันผ่องใสแล้ว)

๒ **สุข** สภาวะอันยังบุคคลให้เป็นสุข, สภาวะอันทำลายซึ่งความทุกข์ด้วยดี, สภาวะอันบั่นทอนซึ่งความทุกข์ด้วยดี, สภาวะอันบุคคลพึงอดทนได้โดยง่าย, ธรรมมีการให้โอกาสอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย, ความสุข, สุข, ความสะดวก, ความสบาย สำเร็จรูปมาจาก สุข ธาตุ (ตกฺกิริยายํ = กิริยาแห่งความสุขนั้น, การกระทำซึ่งความสุขนั้น, เป็นสุข, สุข) ภู.จุ. + ณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย ในเหตุกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขยตีติ **สุขํ**. ย่อมยังบุคคลให้เป็นสุข เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุขะ (สภาวะอันยังบุคคลให้เป็นสุข, สภาวะที่ทำบุคคลให้เกิดความสุขสบาย), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สุ บทหน้า + ขนุ ธาตุ (อวทารเณ = ขุด, เจาะ, ทำลาย) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ นุ ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ ทุกฺขํ ขนตีติ **สุขํ**. ย่อมทำลาย ซึ่งความทุกข์ ด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุขะ (สภาวะอันทำลายซึ่งความทุกข์ด้วยดี, สภาวะที่ทำลายความทุกข์ให้หมดไป), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก บทหน้า + ขาท ธาตุ (ภกฺขเณ = กิน, เคี้ยวกิน) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ ทุกฺขํ ขาทตีติ **สุขํ**. ย่อมบั่นทอน ซึ่งความทุกข์ ด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุขะ (สภาวะอันบั่นทอนซึ่งความทุกข์ด้วยดี, สภาวะที่บั่นทอนความทุกข์ให้หมดไป), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สุ บทหน้า + ขมุ ธาตุ (ขนฺติยํ = อดทน, อดกลั้น) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุเขน ขมิตพฺพนฺติ **สุขํ**. อันบุคคลย่อมอดทน โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุขะ (สภาวะอันบุคคลพึงอดทนได้โดยง่าย, สภาวะที่ทนได้ง่าย), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สุ ศัพท์ + ข ศัพท์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สุกรํ ขํ โอกาสทานเมตสฺสาติ **สุขํ**. การให้โอกาส อันบุคคลกระทำได้โดยง่าย ของธรรมนั่น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ธรรมนั่นชื่อว่า สุขะ (ธรรมอันมีการให้โอกาสอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย, สภาวะที่ให้เกิดโอกาสได้ง่าย)

๓ **ฉายา** เงาอันตัดขาดความเร่าร้อน, เงาอันตัดขาดความกระวนกระวาย, เงา สำเร็จรูปมาจาก ฉา ธาตุ (ฉาทเน เฉทเน จ = ปกปิด, ตัด) ภู.ทิ. + ย ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า เฉติ ฉินฺทติ ทรถํ สํสยนฺติ ฉายา, ปฏิพิมฺพ. ย่อมตัดขาด ซึ่งความเร่าร้อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ฉายา (เงาอันตัดขาดความเร่าร้อน) ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวว่า ฉายา ศัพท์ กล่าวอรรถ ๓ อย่าง คือ (๑) อาตปาภาวะ ร่มเงา (๒) ปฏิพิมพะ รูปเหมือน (๓) ปภา รัศมี ในพระคาถานี้กล่าวอรรถ ปฏิพิมพะ (รูปเหมือน = เงา). เฉติ ฉินฺทติ สํสยนฺติ ฉายา = ปฏิพิมฺพ. (โมคฺคลฺลานพฺยากรณ์), ฉายา ตุ อาตปาภาเว ปฏิพิมฺเพ ปภาย จ. (อภิธานปฺปทีปิกาปาฐ)

๔ **อนปายินี** อันไม่มีการหลีกไป, อันไม่มีการแยกกัน, ติดตามตัว สำเร็จรูปมาจาก น + อปายินี นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส แปลง น เป็น อนฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า น อปายินี **อนปายินี**. (เงา) อันมีการหลีกไป หามิได้ ชื่อว่า อนปายินี (อันไม่มีการหลีกไป), คำว่า **อปายินี** = มีการหลีกไป, มีการแยกกัน สำเร็จรูปมาจาก อปาย ศัพท์ + อี ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต + อินี อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อปาโย เอติสฺสา อตฺถีติ **อปายินี**, ฉายา. การหลีกไป แห่งเงานั่น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เงานั่น ชื่อว่า อปายินี (มีการหลีกไป), คำว่า **อปาย** = การหลีกไป, การแยกกัน สำเร็จรูปมาจาก อป บทหน้า อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) หรือ อย ธาตุ (คเต = ไป) ภู. + ณ ปัจจัย ในภาวสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง เอ เป็น อาย มีรูปวิเคราะห์ว่า อปอยนํ **อปาโย**. การหลีกไป ชื่อว่า อปายะ (การหลีกไป)

แก้อรรถ

จิตที่เป็นไปในภูมิ ๔ (ภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตรภูมิ ๑) แม้ทั้งหมด เรียกว่า **มโน** ในพระคาถานั้น โดยไม่แปลกกันก็จริง

ตตฺถ กิญฺจาปิ / **มโนติ** / **อวิเสเสน** / **สพฺพมฺปิ จตุภูมิกจิตฺตํ วุจฺจติ;**

อ.จิตอันเป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งปวง (อันพระผู้มีพระภาค) ย่อมตรัส ว่า **มโน** ดังนี้ (ในพระคาถา) นั้น โดยไม่แปลกกัน แม้ก็จริง;

ถึงอย่างนั้น ในบทนี้ เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ย่อมได้แก่จิตเป็นกามาวจรกุศล ๘ ดวง

อิมสฺมึ ปน ปเท / **นิยมิยมานํ** / **ววตฺถาปิยมานํ** / **ปริจฺฉิชฺชิยมานํ** / **อฏฺฐวิธํ กามาวจรกุสล-จิตฺตํ ลพฺภติ;**

ถึงอย่างนั้น อ.กุศลจิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิ อันมีอย่าง ๘ อัน- (อันบัณฑิต) นิยมเอาอยู่ อัน- (อันบัณฑิต) กำหนดหมายเอาอยู่ อัน- (อันบัณฑิต) กำหนดตัดอยู่ (อันบัณฑิต) ย่อมได้ ในบท นี้;

แต่เมื่อกล่าวด้วยสามารถวัตถุ ย่อมได้แก่จิตเท่านั้น ที่ประกอบด้วยญาณ เป็นไปกับด้วยโสมนัส แม้จากกามาวจรกุศลจิตนั้น

วตฺถุวเสน ปนาหริยมานํ / **ตโตปิ โสมนสฺสสหคตํ** / **ญาณสมฺปยุตฺตํ จิตฺตเมว ลพฺภติ.**

แต่ว่า อ.จิตนั่นเทียว อันสหรคตแล้วด้วยโสมนัส อันสัมปยุตแล้วด้วยญาณ แม้ (จากกุศลจิตอันหยั่งลงเป็นไปในกามภูมิ) นั้น อัน- (อันบัณฑิต) -นำมาอยู่ ด้วยสามารถแห่งวัตถุ (อันบัณฑิต) ย่อมได้.

บทว่า **ปุพฺพงฺคมา** ความว่า ประกอบกับใจซึ่งเป็นผู้ไปก่อนนั้น

ปุพฺพงฺคมาติ / **เตน ปธมคามินา หุตฺวา สมนฺนาคตา.**

(อ.อรรถ ว่า) มาตามพร้อมแล้ว (ด้วยใจ) นั้น เป็นสภาพถึงก่อนโดยปกติ เป็น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปุพฺพงฺคมา** ดังนี้.

ขันธ์ ๓ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่า **ธรรม**

ธมฺมาติ / **เวทนาทโย ตโย ขนฺธา.**

อ.ขันธ์ ท. ๓ มีเวทนาขันธ์เป็นต้น ชื่อว่า **ธมฺมา**.

แท้จริง ใจเป็นหัวหน้าของอรูปขันธ์ทั้ง ๓ มีเวทนาขันธ์เป็นต้นเหล่านั่น โดยอรรถคือเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้น เหตุนั้น ขันธ์ทั้ง ๓ ประการเหล่านั่น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า

เอเตสํ หิ อุปฺปาทปจฺจยฏฺเฐน / **มโน ปุพฺพงฺคโม,** / **เตน มโนปุพฺพงฺคมา นาม.**

จริงอยู่ อ.ใจ ชื่อว่าเป็นสภาพถึงก่อน (แห่งธรรม ท.) เหล่านั่น เพราะอรรถคือความเป็นปัจจัยเป็นเครื่องยังธรรม ท. ให้เกิดขึ้น (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท. เหล่านั่น) ชื่อว่า มีใจเป็นสภาพถึงก่อน.

เหมือนอย่างว่า เมื่อทายกเป็นอันมาก กำลังทำบุญมีถวายบาตรและจีวรเป็นต้น แก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ดี มีบูชาอันยิ่ง ฟังธรรม ตามประทีป และทำสักการะด้วยระเบียบดอกไม้เป็นต้นก็ดี ด้วยกัน เมื่อมีผู้กล่าวว่า ใครเป็นหัวหน้าของทายกเหล่านั้น ทายกผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกเขา คือพวกเขาอาศัยทายกผู้ใดจึงทำบุญเหล่านั้นได้ ทายกผู้นั้น ชื่อติสสะก็ตาม ชื่อปุสสะก็ตาม ประชุมชนย่อมเรียกว่า เป็นหัวหน้าของพวกเขา ฉันใด

ยถา หิ / พหูสุ เอกโต / มหาภิกฺขุสงฺฆสฺส ปตฺตจีวรทานาทีนิ วา / อุฬารปูชาธมฺมสฺสวน-ทีปมาลากรณาทีนิ วา / ปุญฺญานิ กโรนฺเตสุ, / “โก เตสํ ปุพฺพงฺคโม”ติ วุตฺเต, / โย เตสํ ปจฺจโย โหติ, / ยํ นิสฺสาย เต / ตานิ ปุญฺญานิ กโรนฺติ, / โส ติสฺโส วา / ปุสฺโส วา / “เตสํ ปุพฺพงฺคโม”ติ วุจฺจติ;

เหมือนอย่างว่า (ครั้นเมื่อชน ท.) ผู้มาก กระทำอยู่ (ซึ่งบุญ ท.) มีการถวายซึ่งบาตรและจีวรเป็นต้น แก่หมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่ หรือ หรือว่า มีการบูชาอันโอฬารและการฟังซึ่งธรรมและการกระทำซึ่งประทีปและระเบียบเป็นต้น ในกาลเดียวกัน, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ใคร เป็นผู้ถึงก่อน (แห่งทายก ท.) เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันชน ท.) กล่าวแล้ว, (อ.ทายก) ใด เป็นปัจจัย (แห่งทายก ท.) เหล่านั้น ย่อมเป็น, (อ.ทายก ท.) เหล่านั้น อาศัยแล้ว (ซึ่งทายก) ใด ย่อมกระทำ ซึ่งบุญ ท. เหล่านั้น, (อ.ทายก) นั้น ชื่อว่าติสสะ หรือ หรือว่า ชื่อว่าปุสสะ (อันชน ท.) ย่อมเรียก ว่า “(อ.ทายก นั้น) เป็นผู้ถึงก่อน (แห่งทายก ท.) เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ฉันใด;

คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้เกิดเนื้อความถึงพร้อมนี้บัณฑิตพึงทราบ ฉันนั้น

เอวมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ.

อ.คำเป็นเครื่องยังอุปมาให้ถึงพร้อม นี้ (อันบัณฑิต) พึงทราบ ฉันนั้น.

ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านี้ ด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้น ด้วยประการฉะนี้ เหตุนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า

อิติ อุปฺปาทปฺปจฺจยฏฺเฐน / มโน ปุพฺพงฺคโม / เอเตสนฺติ มโนปุพฺพงฺคมา.

อ.ใจ ชื่อว่าเป็นสภาพถึงก่อน (แห่งธรรม ท.) เหล่านั่น เพราะอรรถคือความเป็นปัจจัยเป็นเครื่อง-(ยังธรรม ท. เหล่านั้น) -ให้เกิดขึ้น (ย่อมเป็น) ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท. เหล่านั่น) ชื่อว่ามีใจเป็นสภาพถึงก่อน.

แท้จริง ธรรมเหล่านั้น เมื่อใจไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้

น หิ เต, / มเน อนุปฺปชฺชนฺเต, / อุปฺปชฺชิตุํ สกฺโกนฺติ,

จริงอยู่ (อ.ธรรม ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อใจ ไม่เกิดขึ้นอยู่, ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเกิดขึ้น,

ส่วนใจ เมื่อเจตสิกบางเหล่าถึงยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นได้แท้

มโน ปน, / เอกจฺเจสุ เจตสิเกสุ อนุปฺปชฺชนฺเตสุปิ, / อุปฺปชฺชติเยว.

ส่วนว่า อ.ใจ, ครั้นเมื่อเจตสิกธรรม ท. บางพวก แม้ไม่เกิดขึ้นอยู่, ย่อมเกิดขึ้นนั่นเทียว.

และใจชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าธรรมเหล่านี้ ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่

เอวํ อธิปติวเสน ปน / มโน เสฏฺโฐ / เอเตสนฺติ มโนเสฏฺฐา.

อนึ่ง อ.ใจ เป็นสภาพประเสริฐที่สุด (แห่งธรรม ท.) เหล่านั่น ด้วยสามารถแห่งความเป็นใหญ่ยิ่ง (ย่อมเป็น) ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท. เหล่านั่น) ชื่อว่ามีใจประเสริฐที่สุด.

เหมือนอย่างว่า คนที่เป็นใหญ่ของคณะ ถูกเรียกว่า คนใหญ่ของคณะ เป็นใหญ่ของกองทัพ ฉันใด

ยถา หิ / คณาทีนํ อธิปติ ปุริโส / “คณเสฏฺโฐ เสนีเสฏฺโฐ”ติ วุจฺจติ;

เหมือนอย่างว่า อ.บุรุษ ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (แห่งชน ท.) มีคณะเป็นต้น (อันชน ท.) ย่อมเรียก ว่า “(อ.บุรุษ นี้) เป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งคณะ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งเสนี (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ฉันใด;

แม้ใจก็เป็นใหญ่แห่งธรรมเหล่านั้น ฉันนั้น

ตถา เตสมฺปิ / มโนติ มโนเสฏฺฐา.

อ.ใจ (เป็นสภาพประเสริฐที่สุด แห่งธรรม ท.) แม้เหล่านั้น (ย่อมเป็น) ฉันนั้น เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรม ท. เหล่านั้น) ชื่อว่ามีใจเป็นสภาพประเสริฐที่สุด.

อนึ่ง สิ่งของทั้งหลายนั้น ๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีทองคำเป็นต้น ก็ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยทองคำเป็นต้น ฉันใด

ยถา ปน / สุวณฺณาทีหิ นิปฺผนฺนานิ / ตานิ ตานิ ภณฺฑานิ / สุวณฺณมยาทีนิ นาม โหนฺติ;

เหมือนอย่างว่า อ.ภัณฑะ ท. เหล่านั้น ๆ อันสำเร็จแล้ว (ด้วยวัตถุ ท.) มีทองเป็นต้น ชื่อว่าเป็นภัณฑะมีภัณฑะอันสำเร็จแล้วด้วยทองเป็นต้น ย่อมเป็น ฉันใด;

ถึงธรรมทั้งหลายนั้นก็ได้ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเป็นของเสร็จมาแต่ใจ ฉันนั้น

ตถา เอเตปิ / มนโต นิปฺผนฺนตฺตา / มโนมยา นาม.

(อ.ธรรม ท.) แม้เหล่านั่น ชื่อว่า เป็นธรรมสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะความที่- (แห่งธรรม ท. เหล่านั้น) -เป็นธรรมสำเร็จแล้ว แต่ใจ (ย่อมเป็น) ฉันนั้น.

บทว่า **ปสนฺเนน** ความว่า ผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น

ปสนฺเนนาติ / อนภิชฺฌาทีหิ คุเณหิ ปสนฺเนน.

(อ.อรรถ ว่า) อันผ่องใสแล้ว ด้วยคุณ ท. มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปสนฺเนน** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** ความว่า

ภาสติ วา กโรติ วาติ *เอวรูเปน มเนน ฯเปฯ ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *เอวรูเปน มเนน ฯเปฯ ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.* (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** ดังนี้.

บุคคลมีใจเห็นปานนี้ เมื่อจะพูด ย่อมพูดแต่วจีสุจริต ๔ อย่าง

เอวรูเปน มเนน ภาสนฺโต / จตุพฺพิธํ วจีสุจริตเมว ภาสติ,

(อ.บุคคล) มีใจ อันมีอย่างนี้เป็นรูป เมื่อกล่าว ชื่อว่าย่อมกล่าว ซึ่งวจีสุจริตนั่นเทียว อันมีอย่าง ๔,

เมื่อจะทำ ย่อมทำแต่กายสุจริต ๓ อย่าง

กโรนฺโต / ติวิธํ กายสุจริตเมว กโรติ,

เมื่อกระทำ ชื่อว่าย่อมกระทำ ซึ่งกายสุจริตนั่นเทียว อันมีอย่าง ๓,

เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ ย่อมทำแต่มโนสุจริต ๓ อย่าง ให้เต็มที่ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลายมีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้นนั้น

อภาสนฺโต อกโรนฺโต / ตาย อนภิชฺฌาทีหิ ปสนฺนมานสตาย / ติวิธํ มโนสุจริตํ ปูเรติ.

เมื่อไม่กล่าว เมื่อไม่กระทำ ชื่อว่าย่อม- ยังมโนสุจริต อันมีอย่าง ๓ -ให้เต็ม เพราะความที่-(แห่งตน) -เป็นผู้มีใจอันผ่องใสแล้ว (ด้วยคุณ ท.) มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น นั้น.

กุศลกรรมบถ ๑๐ ของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ด้วยประการฉะนี้

เอวมสฺส / ทส กุสลกมฺมปถา / ปาริปูรึ คจฺฉนฺติ.

อ.กุศลกรรมบถ ท. ๑๐ (ของบุคคล) นั้น ย่อมถึง ซึ่งความเต็มรอบ ด้วยประการฉะนี้ *(ดังนี้ แห่ง...)*

บาทพระคาถาว่า **ตโต นํ สุขมเนฺวติ** ความว่า ความสุขย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะสุจริต ๓ อย่างนั้น

ตโต นํ สุขมนฺเวตีติ / ตโต ติวิธสุจริตโต / นํ ปุคฺคลํ สุขมนฺเวติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.สุข ย่อมไปตาม ซึ่งบุคคล นั้น เพราะสุจริตอันมีอย่าง ๓ นั้น (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ตโต นํ สุขมนฺเวติ** ดังนี้.

กุศลทั้ง ๓ ภูมิ (ภูมิ ๓ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑) พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์แล้วในที่นี้

อิธ เตภูมิกมฺปิ กุสลํ อธิปฺเปตํ;

อ.กุศล แม้อันเป็นไปในภูมิ ๓ (อันพระผู้มีพระภาค) ทรงประสงค์เอาแล้ว (ในที่) นี้

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า ความสุขที่เป็นผล ซึ่งเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต (โดยบรรยายนี้) ว่า ความสุขมีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ความสุขมีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง ย่อมตามไป คือว่า ย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เกิดแล้วในสุคติภพก็ดี ตั้งอยู่แล้วในที่เสวยสุขในสุคติก็ดี เพราะอานุภาพแห่งสุจริตที่เป็นไปในภูมิ ๓

ตสฺมา / “เตภูมิกสุจริตานุภาเวน / สุคติภเว นิพฺพตฺตํ สุคติยํ วา / สุขานุภวนฏฺฐาเน ฐิตं / ‘กายวตฺถุกมฺปิ อิตรวตฺถุกมฺปี’ติ / กายิกเจตสิกํ วิปากสุขํ อนุคจฺฉติ / น วิชหตี”ติ อตฺโถ เวทิตพฺโพ.

เพราะเหตุนั้น อ.อธิบาย ว่า “อ.สุขอันเป็นวิบาก อันเป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต (โดยปริยายนี้) คือ อ.สุขอันมีกายเป็นที่ตั้งบ้าง อันมีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง ย่อมไปตาม คือว่า ย่อมไม่ละ (ซึ่งบุคคล) ผู้บังเกิดแล้ว ในภพอันเป็นสุคติ หรือ (หรือว่า) ผู้ดำรงอยู่แล้ว ในที่เป็นที่เสวยซึ่งความสุข ในสุคติ เพราะอานุภาพแห่งสุจริตอันเป็นไปในภูมิ ๓ ดังนี้ (อันบัณฑิต) พึงทราบ.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า เหมือนอะไร

ยถา กึ ?

(อ.อันถาม ว่า อ.สุข ย่อมไปตาม ซึ่งบุคคลนั้น เพราะสุจริตอันมีอย่างสามนั้น) ราวกะ อ.อะไร (ดังนี้).

แก้ว่า เหมือนเงามีปกติไปตามตัว

ฉายาว อนปายินีติ

(อ.อันแก้) ว่า (อ.สุข ย่อมไปตาม ซึ่งบุคคล นั้น เพราะสุจริตอันมีอย่าง ๓ นั้น) เพียงดัง อ.เงา อันไปตามโดยปกติ ดังนี้.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ธรรมดาเงาเป็นของเนื่องกับสรีระ เมื่อสรีระเดินไป มันก็เดินไป

ยถา หิ ฉายา นาม ฯเปฯ หุตฺวา น วิชหตี”ติ.

ยถา หิ ฉายา นาม ฯเปฯ สรีรปฺปฏิพทฺธตฺตา.

ยถา **หิ / ฉายา นาม / สรีรปฺปฏิพทฺธา / สรีเร คจฺฉนฺเต, คจฺฉติ,**

(อ.อธิบาย ว่า) เหมือนอย่างว่า ชื่อ อ.เงา อันเนื่องเฉพาะแล้วด้วยสรีระ ครั้นเมื่อสรีระ ไปอยู่, ย่อมไป,

เมื่อสรีระหยุดอยู่ มันก็หยุด

ติฏฺฐนฺเต, ติฏฺฐติ,

(ครั้นเมื่อสรีระ) ยืนอยู่, ย่อมยืน,

เมื่อสรีระนั่ง มันก็นั่ง

นิสีทนฺเต, นิสีทติ,

(ครั้นเมื่อสรีระ) นั่งอยู่, ย่อมนั่ง,

ใคร ๆ ไม่สามารถที่จะกล่าวด้วยคำอ่อนหวานหรือหยาบคายว่า เจ้าจงกลับไปเสีย หรือเฆี่ยนตีแล้วจึงให้กลับได้

น สกฺกา / “สณฺเหน วา ผรุเสน วา / “นิวตฺตาหี”ติ วตฺวา วา / โปเถตฺวา วา นิวตฺตาเปตุ.

(อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออัน- กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เจ้า) จงกลับ” ดังนี้ (ด้วยคำ) อันอ่อนหวาน หรือ หรือว่า อันหยาบ หรือ หรือว่า โบยแล้ว (ยังเงา นั้น) -ให้กลับ.

ถามว่า เพราะเหตุไร ?

กสฺมา ?

(อ.อันถาม ว่า อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออัน- ยังเงา นั้น -ให้กลับ) เพราะเหตุอะไร (ดังนี้).

ตอบว่า เพราะมันเป็นของเนื่องกับสรีระ ฉันใด

สรีรปฺปฏิพทฺธตฺตา.

(อ.อันแก้ ว่า อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออัน- ยังเงา นั้น -ให้กลับ) เพราะความที่- (แห่งเงา นั้น) -เป็นธรรมชาติเนื่องเฉพาะแล้วด้วยสรีระ (ดังนี้) ***ฉันใด.***

ความสุขที่เป็นไปในกายและเป็นไปในจิต ต่างโดยสุขมีกามาวจรสุขเป็นต้น มีบรรดากุศลกรรมบถ ๑๐ เหล่านี้ กุศลที่บุคคลสั่งสมอบรมมาดีแล้วเป็นรากเหง้า ย่อมไม่ละบุคคลนั้นในที่แห่งเขาไปแล้วทุกที่ เหมือนเงาติดตามตัว ฉันนั้นแล

เอวเมว / อิเมสํ ทสนฺนํ กุสลกมฺมปถานํ / อาจิณฺณสมาจิณฺณกุสลมูลกํ / กามาวจราทิเภทํ กายิกเจตสิกสุขํ / คตคตฏฺฐาเน อนปายินี / ฉายา วิย หุตฺวา น วิชหตี”ติ.

อ.สุขอันเป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต อันต่างด้วยสุขมีสุขอันเป็นกามาวจรเป็นต้น อันมี-แห่งกุศลกรรมบถ ท. ๑๐ เหล่านี้หนา -กุศลอันบุคคลทั้งประพฤติทั่วแล้วทั้งประพฤติทั่วด้วยดีแล้วเป็นมูล ย่อมไม่ละ (ซึ่งบุคคล นั้น) ในที่ทั้งเป็นที่ไปแล้วทั้งเป็นที่ไปแล้ว [หรือแปลว่า ในที่- (แห่งบุคคล นั้น) ทั้งไปแล้วทั้งไปแล้ว] เป็นราวกะว่า เงา อันไม่มีการหลีกไป เป็น ฉันนั้นนั่นเทียว ดังนี้ *(อันบัณฑิต พึงทราบ).*

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรมได้มีแล้วแก่เหล่าสัตว์แปดหมื่นสี่พัน

คาถาปริโยสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔.

มัฏฐกุณฑลีเทพบุตรตั้งอยู่แล้วในพระโสดาปัตติผล อทินนปุพพกพราหมณ์ก็เหมือนกัน

มฏฺฐกุณฺฑลิเทวปุตฺโต / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. / ตถา อทินฺนปุพฺพโก พฺราหฺมโณ.

อ.เทพบุตรชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล. อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า อ.พราหมณ์ชื่อว่าอทินนปุพพกะ (ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล).

เขาได้หว่านสมบัติใหญ่ถึงเท่านั้นลงไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้แล

โส ตาวมหนฺตํ วิภวํ / พุทฺธสาสเน วิปฺปกิรีติ.

(อ.พราหมณ์) นั้น เกลี่ยลงแล้ว ซึ่งสมบัติอันบุคคลพึงเสวย อันใหญ่เพียงนั้น ในพระพุทธศาสนา ดังนี้แล.

เรื่องมัฏฐกุณฑลี จบ

มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งมาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี (จบแล้ว).

๓. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งติสสะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ได้ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ** เป็นต้น

อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระติสสะผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ** ดังนี้เป็นต้น.

พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว

ดังได้สดับมา ท่านติสสเถระนั้นเป็นโอรสพระปิตุจฉาของพระผู้มีพระภาค บวชในกาลเป็นคนแก่ บริโภคลาภสักการะอันเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา

โส กิรายสฺมา / ภควโต ปิตุจฺฉาปุตฺโต / มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต / พุทฺธสาสเน อุปฺปนฺนํ / ลาภสกฺการํ ปริภุญฺชนฺโต

ได้ยินว่า (อ.พระติสสะ) ผู้มีอายุ นั้น เป็นโอรสแห่งพระเจ้าอา ของพระผู้มีพระภาค (เป็น) ผู้บวชแล้ว ในกาล- (แห่งตน) -เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งตน) -เป็นคนแก่] บริโภคอยู่ ซึ่งลาภและสักการะ อันเกิดขึ้นแล้ว ในพระพุทธศาสนา

มีร่างกายอ้วนพี มีจีวรรีดเรียบร้อยแล้ว โดยมากนั่งอยู่ที่โรงฉันกลางวิหาร

ถูลสรีโร / อาโกฏิตปจฺจาโกฏิเตหิ จีวเรหิ / เยภุยฺเยน วิหารมชฺเฌ / อุปฏฺฐานสาลายํ นิสีทติ.

เป็นผู้มีสรีระอันอ้วน (เป็น) มีจีวร ท. อัน- (อันตน) ทั้งทุบทั่วแล้วทั้งทุบทั่วเฉพาะแล้ว ย่อมนั่งในศาลาเป็นที่บำรุง ในท่ามกลางแห่งวิหาร โดยมาก.

ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายมาแล้ว เพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระตถาคต ไปสู่สำนักแห่งเธอด้วยสำคัญว่า นี่จักเป็นพระเถระผู้ใหญ่ ดังนี้แล้ว ถามถึงวัตร ถามถึงกิจควรทำ มีนวดเท้าเป็นต้น

ตถาคตสฺส ทสฺสนตฺถาย อาคตา / อาคนฺตุกา ภิกฺขู / “เอโส มหาเถโร ภวิสฺสตี”ติ สญฺญาย / ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา / วตฺตํ อาปุจฺฉนฺติ / ปาทสมฺพาหนาทีนิ อาปุจฺฉนฺติ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้จรมา ผู้มาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การเฝ้า ซึ่งพระตถาคต ไปแล้ว สู่สำนัก (ของพระติสสะ) นั้น ด้วยความสำคัญ ว่า “(อ.ภิกษุ) นั่น เป็นพระมหาเถระ จักเป็น” ดังนี้ ย่อมถามโดยเอื้อเฟื้อ ซึ่งวัตร ย่อมถามโดยเอื้อเฟื้อ (ซึ่งกิจ ท.) มีการนวดซึ่งเท้าเป็นต้น.

เธอนิ่งเสีย

โส ตุณฺหี โหติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ) นั้น เป็นผู้นิ่ง ย่อมเป็น.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งถามเธอว่า ท่านมีพรรษาเท่าไร ?

อถ นํ เอโก ทหรภิกฺขุ / “กติวสฺสา ตุมฺเห”ติ ปุจฺฉิตฺวา

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่ม รูปหนึ่ง ถามแล้ว (ซึ่งติสสะผู้เถระ) นั้น ว่า “อ.ท่าน เป็นผู้มีการอยู่ในฤดูฝน เท่าไร (เป็นผู้มีพรรษาเท่าไร) (ย่อมเป็น)” ดังนี้

เมื่อเธอตอบว่า ยังไม่มีพรรษา เราบวชแล้วในกาลเป็นคนแก่

“วสฺสํ นตฺถิ, / มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตา มยนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.การอยู่ในฤดูฝน (อ.พรรษา) ย่อมไม่มี, (อ.เรา ท.) เป็นผู้บวชแล้ว ในกาล-(แห่งตน) -เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันพระเถระ นั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านขรัวตา ผู้มีอายุ ฝึกได้ยาก ท่านไม่รู้จักประมาณตน

“อาวุโส ทุพฺพินีต ฯเปฯ เต นตฺถี”ติ อจฺฉรํ ปหริ.

“อาวุโส ทุพฺพินีต มหลฺลก / อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสิ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ผู้อันบุคคลแนะนำแล้วโดยยาก ผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก (อ.ท่าน) ย่อมไม่รู้ ซึ่งประมาณ ของตน,

ท่านเห็นพระเถระผู้ใหญ่มีประมาณเท่านี้แล้ว ไม่ทำวัตรแม้มาตรว่าสามีจิกรรม

เอตฺตเก มหลฺลกตฺเถเร ทิสฺวา / สามีจิมตฺตมฺปิ น กโรสิ,

(อ.ท่าน) เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคผู้มีอายุมาก ท. ผู้มีประมาณเท่านี้ ย่อมไม่กระทำ (ซึ่งกิจ) แม้สักว่าสามีจิกรรม,

เมื่อวัตรอันพระเถระเหล่านี้ถามโดยเอื้อเฟื้ออยู่ ท่านนิ่งเสีย

วตฺเต อาปุจฺฉิยมาเน, / ตุณฺหี โหสิ,

ครั้นเมื่อวัตร (อันภิกษุ ท.) ถามโดยเอื้อเฟื้ออยู่, (อ.ท่าน) เป็นผู้นิ่ง ย่อมเป็น,

แม้มาตรว่าความรังเกียจก็ไม่มีแก่ท่าน ดังนี้ จึงโบกมือ (เป็นทีรุกราน)

กุกฺกุจฺจมตฺตมฺปิ / เต นตฺถี”ติ อจฺฉรํ ปหริ.

แม้ (อ.เหตุ) สักว่าความรังเกียจ ย่อมไม่มี แก่ท่าน” ดังนี้ ประหารแล้ว ซึ่งนิ้วมือ.

เธอยังขัตติมานะให้เกิดขึ้นแล้วถามว่า พวกท่านมาสู่สำนักใคร ?

โส ขตฺติยมานํ ชเนตฺวา / “ตุมฺเห กสฺส สนฺติกํ อาคตา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

(อ.พระติสสะผู้เถระ) นั้น ยังมานะว่าเราเป็นกษัตริย์ ให้เกิดแล้ว ถามแล้ว ว่า “อ.ท่าน ท. เป็นผู้มาแล้ว สู่สำนัก ของใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

เมื่ออาคันตุกภิกษุเหล่านั้นตอบว่า มาสู่สำนักของพระศาสดา

“สตฺถุ สนฺติกนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เรา ท. เป็นผู้มาแล้ว) สู่สำนัก ของพระศาสดา (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท.) กล่าวแล้ว

จึงกล่าวว่า ก็พวกท่านคาดเราว่า นี่ใคร ? เราจักตัดมูลของพวกท่านเสียให้ได้ ดังนี้แล้ว

“มํ ปน / ‘โก เอโส’ติ สลฺลกฺเขถ, / มูลเมว โว ฉินฺทิสฺสามี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ก็ (อ.ท่าน ท.) ย่อมกำหนด ซึ่งเรา ว่า ‘(อ.ภิกษุ) นั่น เป็นใคร (ย่อมเป็น)’ ดังนี้, (อ.เรา) จักตัด ซึ่งมูลนั่นเทียว ของท่าน ท.” ดังนี้

ร้องไห้ เป็นทุกข์ เสียใจ ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว

รุทนฺโต ทุกฺขี ทุมฺมโน / สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิ.

ร้องไห้อยู่ เป็นผู้มีทุกข์ เป็นผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว (เป็น) ได้ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา.

พระติสสะทูลเรื่องแด่พระศาสดา

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า ติสสะ เป็นอะไรหนอ เธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ มีน้ำตาอาบหน้า ร้องไห้ มาแล้ว

อถ นํ สตฺถา / “กินฺนุ ตฺวํ ติสฺส / ทุกฺขี ทุมฺมโน อสฺสุมุโข / รุทมาโน อาคโตสี”ติ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งพระติสสะผู้เถระ) นั้น ว่า “ดูก่อนติสสะ อ.เธอ เป็นผู้มีทุกข์[๑] เป็นผู้มีใจไม่ดี[๒] เป็นผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา[๓] (เป็น) ร้องไห้อยู่ เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น เพราะเหตุอะไร หนอ” ดังนี้.

---

๑ **ทุกฺขี** ผู้มีทุกข์ สำเร็จรูปมาจาก ทุกฺข ศัพท์ + อี ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺขํ อสฺส อตฺถีติ **ทุกฺขี**. ทุกข์ ของเศรษฐีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เศรษฐีนั้น ชื่อว่า ทุกฺขี (ผู้มีทุกข์)

๒ **ทุมฺมโน** ผู้มีใจไม่ดี, ผู้มีใจไม่สบาย, ผู้มีใจเป็นทุกข์, ผู้มีความเสียใจ, ผู้ไม่สบายใจ สำเร็จรูปมาจาก ทุ + มน ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ซ้อน ม มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ มโน อสฺสาติ **ทุมฺมโน**. ใจ ไม่ดี ของเศรษฐีนั้น (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น เศรษฐีนั้น ชื่อว่า ทุมมนะ (ผู้มีใจไม่ดี), ทุฏฺฐุ กุ ชิคจฺฉายํ. นิบาตว่า ทุฏฺฐุ (ไม่ดี, ทราม), กุ (ไม่ดี) เป็นไปในอรรถว่า ชิคุจฺฉา (น่ารังเกียจ) เช่น ทุฏฺฐุ กตํ (การกระทำไม่ดี), กุกตํ (การกระทำไม่ดี). อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ ทุกฺขิตํ วา มโน อสฺสาติ **ทุมฺมโน**. ใจ อันเสีย หรือเป็นทุกข์ ของเศรษฐีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เศรษฐีนั้น ชื่อว่า ทุมมนะ (ผู้มีใจเสีย, ผู้มีใจเป็นทุกข์)

๓ **อสฺสุมุโข** ผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา, ผู้มีน้ำตาที่หน้า สำเร็จรูปมาจาก อสฺสุ + ตินฺต + มุข ฉัฏฐีภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส ลบ ตินฺต ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า อสฺสูหิ ตินฺตํ มุขํ อสฺสาติ **อสฺสุมุโข**. หน้า อันชุ่มแล้ว ด้วยน้ำตา ท. ของเศรษฐีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เศรษฐีนั้น ชื่อว่า อัสสุมุขะ (ผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก อสฺสุ + มุข ฉัฏฐีภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อสฺสูนิ มุเข เอตสฺสาติ **อสฺสุมุโข**. น้ำตา ท. ที่หน้า ของเศรษฐีนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เศรษฐีนี้ ชื่อว่า อัสสุมุขะ (ผู้มีน้ำตาที่หน้า). อสฺสูนิ มุเข เอเตสนฺติ อสฺสุมุขา, เตสํ อสฺสุมุขานํ, อสฺสูหิ กิลินฺนมุขานนฺติ อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา)

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น (คือพวกภิกษุอาคันตุกะ) คิดว่า ภิกษุนั้นคงไปทำกรรมขุ่นมัวอะไร ๆ ดังนี้ จึงไปกับพระติสสะนั้นทีเดียว ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

เตปิ ภิกฺขู / “เอส คนฺตฺวา / กิญฺจิ อาลุลิกํ กเรยฺยา”ติ จินฺเตตฺวา / เตเนว สทฺธึ คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

อ.ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.พระเถระ) นั่น ไปแล้ว พึงกระทำ ซึ่งความขุ่นมัวอะไร ๆ” ดังนี้ ไปแล้ว กับ (ด้วยพระติสสะผู้เถระ) นั้นนั่นเทียว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระติสสะนั้นอันพระศาสดาตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเหล่านี้ด่าข้าพระองค์

โส สตฺถารา ปุจฺฉิโต / “อิเม มํ ภนฺเต / ภิกฺขู อกฺโกสนฺตี”ติ อาห.

(อ.พระติสสะผู้เถระ) นั้น ผู้- อันพระศาสดา -ตรัสถามแล้ว กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ ย่อมด่า ซึ่งข้าพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็เธอนั่งแล้วที่ไหน ?

“กหํ ปน ตฺวํ นิสินฺโนสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.เธอ เป็นผู้นั่งแล้ว (ณ ที่) ไหน ย่อมเป็น” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า ที่โรงฉันกลางวิหาร พระเจ้าข้า

“วิหารมชฺเฌ อุปฏฺฐานสาลายํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ เป็นผู้นั่งแล้ว) ในศาลาเป็นที่บำรุง ในท่ามกลางแห่งวิหาร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุเหล่านี้มา เธอได้เห็นหรือ ?

“อิเม เต ภิกฺขู อาคจฺฉนฺตา ทิฏฺฐา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ มาอยู่ อันเธอ เห็นแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า เห็น พระเจ้าข้า

“ทิฏฺฐา ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ มาอยู่ อันข้าพระองค์) เห็นแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอได้ลุกขึ้นทำการต้อนรับหรือ ?

“อุฏฺฐาย เต ปจฺจุคฺคมนํ กตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.การ- ลุกขึ้น -ต้อนรับ อันเธอ กระทำแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า

“น กตํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.การ- ลุกขึ้น -ต้อนรับ อันข้าพระองค์) ไม่กระทำแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการรับบริขารของภิกษุเหล่านั้นหรือ ?

“เตสํ ปริกฺขารคฺคหณํ เต อาปุจฺฉิตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.การรับเอาซึ่งบริขาร (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น อันเธอ ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า

“นาปุจฺฉิตํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.การรับเอาซึ่งบริขาร ของภิกษุ ท. เหล่านั้น อันข้าพระองค์) ไม่ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงวัตรหรือน้ำอันบุคคลพึงดื่มหรือ ?

“วตฺตํ วา ปานียํ วา อาปุจฺฉิตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.วัตร หรือ หรือว่า อ.น้ำอันบุคคลพึงดื่ม (อันเธอ) ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า

“นาปุจฺฉิตํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.วัตร หรือ หรือว่า อ.น้ำอันบุคคลพึงดื่ม อันข้าพระองค์) ไม่ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอนำอาสนะมาแล้วทำการนวดเท้าให้หรือ ?

“อาสนํ อภิหริตฺวา ปาทสมฺพาหนํ กตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.การ- นำไปเฉพาะ- ซึ่งอาสนะ -แล้ว -จึงนวดซึ่งเท้า (อันเธอ) กระทำแล้ว หรือ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า

“น กตํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.การ- นำไปเฉพาะ- ซึ่งอาสนะ -แล้ว -จึงนวดซึ่งเท้า อันข้าพระองค์) ไม่กระทำแล้ว” ดังนี้.

พระติสสะไม่ยอมขอขมาภิกษุสงฆ์

พระศาสดาตรัสว่า ติสสะ วัตรทั้งปวงนั่นเธอควรทำแก่ภิกษุผู้แก่

“ติสฺส มหลฺลกภิกฺขูนํ ฯเปฯ ภิกฺขู ขมาเปหี”ติ.

“ติสฺส / มหลฺลกภิกฺขูนํ สพฺพเมตํ วตฺตํ กตฺตพฺพํ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) “ดูก่อนติสสะ อ.วัตร นั่น ทั้งปวง (อันเธอ) พึงกระทำ แก่ภิกษุผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก ท.,

การที่เธอไม่ทำวัตรทั้งปวงนั่น นั่งอยู่ในท่ามกลางวิหาร ไม่สมควร

เอตํ อกโรนฺเตน / วิหารมชฺเฌ นิสีทิตุํ น วฏฺฏติ;

อ.อัน- (อันเธอ) ผู้ไม่กระทำอยู่ (ซึ่งวัตร) นั่น -นั่ง ในท่ามกลางแห่งวิหาร ย่อมไม่ควร;

โทษของเธอเองมี

ตเวว โทโส,

อ.โทษ ของเธอนั่นเทียว (มีอยู่),

เธอจงขอโทษภิกษุทั้งหลายนั่นเสีย

เอเต ภิกฺขู ขมาเปหี”ติ.

(อ.เธอ) ยังภิกษุ ท. เหล่านั่น จงให้อดโทษ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุนี้ได้ด่าข้าพระองค์ ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษพวกภิกษุนี้

“เอเต มํ ภนฺเต อกฺโกสึสุ, / นาหํ เอเต ขมาเปมี”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั่น ด่าแล้วซึ่งข้าพระองค์, อ.ข้าพระองค์ ย่อม- ไม่ (ยังภิกษุ ท.) เหล่านั่น -ให้อดโทษ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ติสสะ เธออย่าได้ทำอย่างนี้ โทษของเธอเองมี เธอจงขอโทษภิกษุเหล่านั้นเสีย

“ติสฺส มา เอวํ กริ: / ตเวว โทโส, / ขมาเปหิ เน”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) “ดูก่อนติสสะ (อ.เธอ) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้: อ.โทษ ของเธอนั่นเทียว (มีอยู่); (อ.เธอ ยังภิกษุ ท.) เหล่านั้น จงให้อดโทษ” ดังนี้.

พระติสสเถระกราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษภิกษุเหล่านี้

“น ขมาเปมิ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) ย่อม- ไม่ (ยังภิกษุ ท. เหล่านั้น) -ให้อดโทษ ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสะนี้เป็นคนว่ายาก ดังนี้แล้ว

อถ สตฺถา / “ทุพฺภโจ เอส ภนฺเต”ติ ภิกฺขูหิ วุตฺเต,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระติสสะผู้เถระ) นั่น เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ติสสะนี้ มิใช่เป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในกาลก่อน ติสสะนี้ก็เป็นคนว่ายากเหมือนกัน

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพเปส ทุพฺภโจเยวา”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ติสสะ นั่น เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยาก ย่อมเป็น) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, แม้ในกาลก่อน (อ.ติสสะ) นั่น เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยากนั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว)” ดังนี้

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายทราบความที่เธอเป็นผู้ยาก แต่ในบัดนี้เท่านั้น เธอได้ทำอะไรไว้ในอดีตกาล ดังนี้แล้ว

“อิทานิ ตาวสฺส ภนฺเต / ทุพฺพจภาโว อมฺเหหิ ญาโต, / อตีเต กิมกาสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ความที่- (แห่งพระติสสะผู้เถระ) นั้น -เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยาก อันข้าพระองค์ ท. รู้แล้ว ในกาลนี้ ก่อน, (อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น) ได้กระทำแล้ว (ซึ่งกรรม) อะไร ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว” ดังนี้ (อันภิกษุ ท.) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง ดังนี้แล้ว ได้ทรงนำเรื่องอดีตมา (ตรัสว่า)

“เตนหิ ภิกฺขเว สุณาถา”ติ วตฺวา / อตีตํ อาหริ :

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ ท.) จงฟัง” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว ว่า

บุรพกรรมของพระติสสะ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพาราณสีเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี

อตีเต พาราณสิยํ ฯเปฯ อญฺเญน ธาเนน ปลายิ.

อตีเต พาราณสิยํ / พาราณสีราเช รชฺชํ กาเรนฺเต,

ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ครั้นเมื่อพระราชาแห่งพระนครชื่อว่าพาราณสี ทรงยังบุคคลให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในพระนครชื่อว่าพาราณสี,

ดาบสชื่อเทวละอยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน

เทวโล นาม ตาปโส / อฏฺ มาเส หิมวนฺเต วสิตฺวา

อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ อยู่แล้ว ในป่าหิมพานต์ สิ้นเดือน ท. ๘

ใคร่จะเข้าไปอาศัยพระนครอยู่ ๔ เดือน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงมาจากหิมวันตประเทศ

โลณมฺพิลเสวนตฺถาย / จตฺตาโร มาเส นครํ อุปนิสฺสาย วสิตุกาโม / หิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา

เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- เข้าไปอาศัย- ซึ่งพระนคร -แล้ว -จึงอยู่ สิ้นเดือน ท. ๔ เพื่อประโยชน์แก่การเสพซึ่งรสเค็มและรสเปรี้ยว (เป็น) มาแล้ว จากป่าหิมพานต์

พบพวกคนเฝ้าประตูพระนครจึงถามว่า พวกบรรพชิตผู้มาถึงพระนครนี้แล้วย่อมพักอยู่ที่ไหนกัน ?

นครทฺวารปาลเก ทิสฺวา ปุจฺฉิ / “อิมํ นครํ สมฺปตฺตปพฺพชิตา กตฺถ วสนฺตี”ติ.

เห็นแล้ว (ซึ่งชน ท.) ผู้รักษาซึ่งประตูแห่งพระนคร ถามแล้ว ว่า “อ.บรรพชิตผู้ถึงพร้อมแล้ว- ซึ่งพระนคร นี้ -ท. ย่อมอยู่ (ในที่) ไหน ดังนี้.

เขาทั้งหลายบอกว่า ที่โรงนายช่างหม้อ ขอรับ

“กุมฺภการสาลายํ ภนฺเต”ติ.

(อ.ชน ท. ผู้รักษาซึ่งประตูแห่งพระนคร กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.บรรพชิตผู้ถึงพร้อมแล้ว- ซึ่งพระนคร นี้ -ท. ย่อมอยู่) ในศาลาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ” ดังนี้.

เธอไปสู่โรงนายช่างหม้อแล้วยืนที่ประตู กล่าวว่า ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ เราขอพักอยู่ในโรงสักราตรีหนึ่ง

โส กุมฺภการสาลํ คนฺตฺวา / ทฺวาเร ฐตฺวา / “สเจ เต อครุ, / วเสยฺยาม เอกรตฺตึ สาลายนฺ”ติ อาห.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ไปแล้ว สู่ศาลาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ ยืนอยู่แล้ว ที่ประตู กล่าวแล้ว ว่า “ถ้าว่า อ.ความไม่หนักใจ (ย่อมมี) แก่ท่าน ไซร้, (อ.เรา ท.) พึงอยู่ ในศาลา สิ้นราตรีหนึ่ง” ดังนี้.

ช่างหม้อกล่าวว่า กลางคืนกิจของข้าพเจ้าที่โรงไม่มี โรงใหญ่ นิมนต์ท่านอยู่ตามสบายเถิด ขอรับ ดังนี้แล้ว มอบโรงถวาย

กุมฺภกาโร / “มยฺหํ รตฺตึ สาลายํ กิจฺจํ นตฺถิ, / มหตี สาลา, / ยถาสุขํ วสถ ภนฺเต”ติ / สาลํ นิยฺยาเทสิ.

อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.กิจ ของข้าพเจ้า ในศาลา ในราตรี ย่อมไม่มี, อ.ศาลาหลังใหญ่, ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงอยู่ ตามความสบาย” ดังนี้ มอบให้แล้ว ซึ่งศาลา.

เมื่อเธอเข้าไปนั่งแล้ว ดาบสแม้อีกองค์หนึ่ง ชื่อนารทะมาจากหิมวันตประเทศ ได้ขอพักอยู่ราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ

ตสฺมึ ปวิสิตฺวา นิสินฺเน, / อปโรปิ นารโท นาม ตาปโส / หิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา / กุมฺภการํ เอกรตฺติวาสํ ยาจิ.

(ครั้นเมื่อดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น เข้าไปแล้ว นั่งแล้ว, อ.ดาบส ชื่อว่า นารทะ แม้อื่นอีก มาแล้วจากป่าหิมพานต์ ขอแล้ว ซึ่งการอยู่สิ้นราตรีหนึ่ง กะบุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ.

นายช่างหม้อคิดว่า ดาบสองค์มาก่อนพึงเป็นผู้อยากจะอยู่ด้วยกันกับดาบสองค์นี้หรือไม่ เราจะปลีกตัวเสีย ดังนี้แล้ว

กุมฺภกาโร / “ปฐมาคโต / อิมินา สทฺธึ / เอกโต วสิตุกาโม / ภเวยฺย วา โน วา, / อตฺตานํ ปริโมเจสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ คิดแล้ว ว่า “อ.ดาบส ผู้มาแล้วก่อน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันอยู่ โดยส่วนเดียวกัน (พร้อมเพรียงกัน) กับ (ด้วยดาบส) นี้ พึงเป็น หรือ, หรือว่า (เป็นผู้ใคร่เพื่ออันอยู่ โดยส่วนเดียวกัน กับด้วยดาบส นี้ พึงเป็น) หามิได้, (อ.เรา) จักเปลื้อง ซึ่งตน” ดังนี้

จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าดาบสองค์เข้าไปก่อนจักพอใจไซร้ ท่านจงพักอยู่ตามความพอใจของดาบสองค์ก่อนเถิด

“สเจ ภนฺเต / ปฐมุปคโต โรเจสฺสติ, / ตสฺส รุจิยา วสถา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าว่า (อ.ดาบส) ผู้เข้าไปแล้วก่อน จักชอบใจ ไซร้, (อ.ท่าน) ขอจงอยู่ ตามความชอบใจ (ของดาบส) นั้น” ดังนี้.

นารทดาบสนั้นเข้าไปหาเธอแล้วกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ ผมขอพักอยู่ในโรงนี้ราตรีหนึ่งเถิด

โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา / “สเจ เต อาจริย อครุ, / มยเมตฺถ เอกรตฺตึ วเสยฺยามา”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่านารทะ) นั้น เข้าไปหาแล้ว (ซึ่งดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ ถ้าว่า อ.ความไม่หนักใจ (ย่อมมี) แก่ท่าน ไซร้, อ.กระผม พึงอยู่ (ในศาลา) นี้ สิ้นราสตรีหนึ่ง” ดังนี้.

เมื่อเธอกล่าวว่า โรงใหญ่ ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่งเถิด ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปนั่ง ณ ที่อีกส่วนหนึ่งแห่งเธอผู้เข้าไปก่อน

“มหตี สาลา, / ปวิสิตฺวา เอกมนฺเต วสา”ติ วุตฺเต, / ปวิสิตฺวา ปุเรตรํ ปวิฏฺฐสฺส อปรภาเค นิสีทิ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ศาลา หลังใหญ่, (อ.ท่าน) เข้าไปแล้ว จงอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง” ดังนี้ (อันดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น) กล่าวแล้ว, เข้าไปแล้ว นั่งแล้ว ในที่อันเป็นส่วนอื่นอีก (แห่งดาบส) ผู้เข้าไปแล้ว ก่อนกว่า.

โทษของการนอนไม่เป็นที่

ดาบสแม้ทั้ง ๒ รูป พูดปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกันแล้ว ในเวลาจะนอน นารทดาบสกำหนดที่นอนแห่งเทวลดาบสและประตูแล้วจึงนอน

อุโภปิ สารณียํ กถํ กเถตฺวา, / สยนกาเล / นารโท เทวลสฺส / นิปชฺชนฏฺฐานญฺจ / ทฺวารญฺจ สลฺลกฺเขตฺวา นิปชฺชิ.

(อ.ดาบส ท.) แม้ทั้ง ๒ กล่าวแล้ว ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าว อันบุคคลพึงระลึกถึง[๑], ในกาลเป็นที่นอน อ.ดาบสชื่อว่านารทะ กำหนดแล้ว ซึ่งที่เป็นที่นอน แห่งดาบสชื่อว่าเทวละ ด้วย ซึ่งประตู ด้วย นอนแล้ว.

ส่วนเทวลดาบสนั้น เมื่อจะนอน หาได้นอนในที่ของตนไม่ (ไพล่) นอนขวางที่กลางประตู

โส ปน เทวโล นิปชฺชมาโน / อตฺตโน นิสินฺนฏฺฐาเน อนิปชฺชิตฺวา / ทฺวารมชฺเฌ ติริยํ นิปชฺชิ.

ส่วนว่า อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น เมื่อนอน ไม่นอนแล้ว ในที่เป็นที่นั่งแล้ว แห่งตน นอนแล้ว ขวางที่ท่ามกลางแห่งประตู.

นารทดาบส เมื่อออกไปในราตรีได้เหยียบที่ชฎาของเธอ

นารโท รตฺตึ นิกฺขมนฺโต / ตสฺส ชฏาสุ อกฺกมิ.

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ เมื่อออกไป ในราตรี เหยียบแล้ว ที่ชฎา ท. (ของดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น.

เมื่อเธอกล่าวว่า ใครเหยียบเรา นารทดาบสกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ผมเอง

“โก มํ อกฺกมี”ติ วุตฺเต, / “อาจริย อหนฺ”ติ อาห.

(อ.ดาบสชื่อว่านารทะ นั้น), (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ใคร เหยียบแล้ว ซึ่งเรา” ดังนี้ (อันดาบสชื่อว่าเทวละนั้น) กล่าวแล้ว, กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.กระผม (เหยียบแล้ว)” ดังนี้.

เทวลดาบสกล่าวว่า ชฎิลโกง ท่านมาจากป่าแล้วเหยียบที่ชฎาของเรา

“กุฏชฏิล / อรญฺญโต อาคนฺตฺวา / มม ชฏาสุ อกฺกมสี”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนชฎิลโกง (อ.ท่าน) มาแล้ว จากป่า ย่อมเหยียบที่ชฎา ท. ของเรา” ดังนี้.

---

๑ **สารณียา** วาจาอันบุคคลพึงระลึกถึง, วาจาอันบุคคลพึงยังกันและกันให้ระลึกถึง, วาจาอันบุคคลพึงให้เป็นไป, วาจาอันควรซึ่งการให้ระลึกถึง, วาจาอันเป็นเหตุแห่งการให้ระลึกถึง สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ (จินฺตายํ = คำนึง, นึก, ระลึก) ภู. + อนีย ปัจจัย ในกัมม-สาธนะ + อา อิตถีปัจจัย หลังจากธาตุที่มี ร อักษรเป็นที่สุด แปลง น เป็น ณ, ทีฆะ อ ของ ส เป็น อา เพื่อวาจาสิลิฏฐะ (คำไพเราะสละสลวย) มีรูปวิเคราะห์ว่า สริตพฺพาติ **สารณียา**. อันบุคคลพึงระลึกถึง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สารณียา (วาจาอันบุคคลพึงระลึกถึง), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ (จินฺตายึ) + เณ การิตปัจจัย + อนีย ปัจจัย ในเหตุกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า สาเรตพฺพาติ **สารณียา**. วาจาใด อันบุคคล ยังกันและกัน พึงให้ระลึกถึง เพราะเหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า สารณียา (อันบุคคลพึงยังกันและกันให้ระลึกถึง, วาจาอันบุคคลพึงให้ระลึกถึงกัน), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ (คตฺยํ = ไป) ภู.จุ. + เณ การิตปัจจัย + อนีย ปัจจัย ในเหตุกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สาเรตพฺพาติ **สารณียา**. วาจาใด อันบุคคล พึงให้เป็นไป เพราะเหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า สารณียา (อันบุคคลพึงให้เป็นไป, วาจาที่ควรให้เป็นไป), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สารณ ศัพท์ + อิย ปัจจัย ในอรหติตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย ทีฆะ อิ เป็น อี มีรูปวิเคราะห์ว่า สารณํ อรหตีติ **สารณียา**. ย่อมควร ซึ่งการ[ยังกันและกัน]ให้ระลึกถึง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สารณียา (วาจาอันควรซึ่งการยังกันและกันให้ระลึกถึง, วาจาอันควรซึ่งการให้ระลึกถึง, วาจาที่ควรแก่การให้ระลึกถึง) คำว่า **สารณ** = การยังกันและกันให้ระลึกถึง สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ + เณ การิตปัจจัย + ยุ ปัจจัย ในภาวะสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, แปลง ยุ เป็น อน, แปลง น เป็น ณ มีรูปวิเคราะห์ว่า สารียเต **สารณ**ํ. อันบุคคล ย่อม- (ยังกันและกัน) -ให้ระลึกถึง ชื่อว่า สารณะ (การยังกันและกันให้ระลึกถึง, การให้ระลึกถึงกัน), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สารณ ศัพท์ + อิย ปัจจัย ในฐานตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย ทีฆะ อิ เป็น อี มีรูปวิเคราะห์ว่า สารณสฺส ฐานํ **สารณียา**. วาจา อันเป็นเหตุ แห่งการให้ระลึกถึง ชื่อว่า สารณียา (วาจาอันเป็นเหตุแห่งการให้ระลึกถึง, วาจาที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน)

นารทดาบสกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ผมไม่ทราบว่าท่านนอนที่นี้ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด เมื่อเธอกำลังบ่นอยู่นั่นแล ออกไปข้างนอกแล้ว

“อาจริย / ตุมฺหากํ อิธ นิปนฺนภาวํ น ชานามิ, / ขมถ เม”ติ วตฺวา / ตสฺส กนฺทนฺตสฺเสว, / พหิ นิกฺขมิ.

(อ.ดาบสชื่อว่านารทะ นั้น) กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.กระผม) ย่อมไม่รู้ ซึ่งความที่- แห่งท่าน -เป็นผู้นอนแล้ว (ในที่) นี้, (อ.ท่าน) ขอจงอดโทษ แก่กระผม” ดังนี้ (เมื่อดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ครำ่ครวญอยู่นั่นเทียว, ออกไปแล้ว ในภายนอก.

เทวลดาบสนอกนี้คิดว่า ดาบสรูปนี้แม้เข้ามาจะพึงเหยียบเรา (อีก) ดังนี้แล้ว จึงได้กลับนอนหันศีรษะไปทางเท้า

อิตโร / “อยํ ปวิสนฺโตปิ / มํ อกฺกเมยฺยา”ติ ปริวตฺเตตฺวา / ปาทฏฺฐาเน สีสํ กตฺวา นิปชฺชิ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ) นอกนี้ (คิดแล้ว) ว่า “(อ.ดาบส) นี้ แม้เมื่อเข้ามา พึงเหยียบ ซึ่งเรา” ดังนี้ เป็นไปรอบแล้ว นอนแล้ว กระทำ ซึ่งศีรษะ ในที่แห่งเท้า.

ฝ่ายนารทดาบส เมื่อจะเข้าไป คิดว่า แม้ทีแรกเราได้ผิดแล้วในท่านอาจารย์ บัดนี้ เราจะเข้าไปโดยทางเท้าของท่าน ดังนี้แล้ว เมื่อมา ได้เหยียบที่คอแห่งเธอ

นารโทปิ ปวิสนฺโต / “ปฐมมฺปาหํ อาจริเย อปรชฺฌึ, / อิทานิสฺส ปาทปสฺเสน ปวิสิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา / อาคจฺฉนฺโต คีวาย อกฺกมิ.

แม้ อ.ดาบสชื่อว่านารทะ เมื่อเข้าไป คิดแล้ว ว่า “อ.เรา ผิดแล้ว ในอาจารย์ แม้ก่อน, ในกาลนี้ (อ.เรา) จักเข้าไป โดยข้างแห่งเท้า (ของอาจารย์) นั้น มาอยู่ เหยียบแล้ว ที่คอ.

เมื่อเธอกล่าวว่า นี่ใคร ?

“โก เอโส”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ใคร นั่น” ดังนี้ (อันดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ผมเอง

“อหํ อาจริยา”ติ วตฺวา

(อ.ดาบสชื่อว่านารทะ นั้น) กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.กระผม” ดังนี้

เมื่อเธอกล่าวว่า ชฎิลโกง ทีแรกท่านเหยียบที่ชฎาของเราแล้ว เดี๋ยวนี้เหยียบที่คอเราอีก เราจักสาปท่าน

“กุฏฺฐชฏิล / ปฐมํ ชฏาสุ อกฺกมิตฺวา / อิทานิ คีวาย อกฺกมสิ, / อภิสปิสฺสามิ ตนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนชฎิลโกง (อ.ท่าน) เหยียบแล้ว ที่ชฎา ท. ก่อน ย่อมเหยียบ ที่คอ ในกาลนี้, (อ.เรา) จักสาป ซึ่งท่าน” ดังนี้ (อันดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี

“อาจริย มยฺหํ ฯเปฯ ขมถ เม”ติ อาห.

“อาจริย มยฺหํ โทโส นตฺถิ,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.โทษ ของกระผม ย่อมไม่มี,

ผมไม่ทราบว่าท่านนอนแล้วอย่างนี้

อหำ ตุมฺหากำ เอวำ นิปนฺนภาวำ น ชานามิ,

อ.กระผม ย่อมไม่รู้ ซึ่งความที่- แห่งท่าน -เป็นผู้นอนแล้ว อย่างนี้,

ผมเข้ามาด้วยคิดว่า แม้ทีแรกความผิดของเรามีอยู่ เดี๋ยวนี้เราจักเข้าไปโดยทางเท้าท่าน ดังนี้

‘ปฐมัปิ เม อปราธำ อตฺถิ, / อิทานิ ปาทปสฺเสน / ปวิสิสฺสามี’ติ ปวิฏฺโฐมฺหิ,

(อ.กระผม) เป็นผู้เข้าไปแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า ‘อ.ความผิด ของเรา มีอยู่ แม้ก่อน, ในกาลนี้ (อ.เรา) จักเข้าไป โดยข้างแห่งเท้า” ดังนี้ (ย่อมเป็น),

ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด

ขมถ เม”ติ อาห.

(อ.ท่าน) ขอจงอดโทษ แก่กระผม” ดังนี้.

ดาบสทั้ง ๒ ต่างสาปกัน

เทวลดาบสกล่าวว่า ชฏิลโกง เราจะสาปท่าน

“กุฏฺชฏิล อภิสปิสฺสามิ ตนฺ”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนชฏิลโกง (อ.เรา) จักสาป ซึ่งท่าน” ดังนี้.

นารทดาบสกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย

“มา เอวำ อกริตฺถ อาจริยา”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่านารทะนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้” ดังนี้.

เธอมิเอื้อเฟื้อถ้อยคำของนารทดาบสนั้น ยังขืนสาปนารทดาบสนั้น (ด้วยคาถา) ว่า

พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติ
มีปกติกำจัดความมืด พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า
ขอศีรษะของท่านจงแตกออก ๗ เสี่ยง

โส ตสฺส วจนำ อนาทิยิตฺวา

“สหสฺสรำสิ สตเตโช สุริโย ตมวิโนทโน
ปาโต อุทยนฺเต สุริเย มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา”ติ

ตำ อภิสปิเยว.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ไม่เอื้อเฟื้อแล้ว ซึ่งคำ (ของดาบสชื่อว่านารทะ) นั้น สาปแล้วนั่นเทียว (ซึ่งดาบสชื่อว่านารทะ) นั้น ว่า

“อ.พระอาทิตย์ อันมีรัศมีมีพันหนึ่งเป็นประมาณ อันมีเดชมีร้อยหนึ่งเป็นประมาณ อันบรรเทาซึ่งความมืดโดยปกติ ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ ขึ้นไปอยู่ ในเวลาเช้า อ.ศีรษะ ของท่าน จงแตก โดยส่วน ๗” ดังนี้.

นารทดาบสกล่าวว่า ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี

นารโท “อาจริย มยฺหํ ฯเปฯ มา นิทฺโทสสฺสา”ติ วตฺวา

นารโท / **“อาจริย มยฺหํ โทโส นตฺถิ,**

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.โทษ ของกระผม ย่อมไม่มี,

เมื่อกำลังพูดอยู่ทีเดียว ท่านได้สาปแล้ว

มม วทนฺตสฺเสว, / **ตุมฺเห อภิสปิตฺถ,**

เมื่อกระผม กล่าวอยู่นั่นเทียว, อ.ท่าน สาปแล้ว,

โทษของผู้ใดมีอยู่ ขอศีรษะของผู้นั้นจงแตก

ยสฺส โทโส อตฺถิ; / **ตสฺส มุทฺธา ผลตุ,**

อ.โทษ (ของบุคคล) ใด มีอยู่; อ.ศีรษะ (ของบุคคล) นั้น จงแตก,

ของผู้ไม่มีโทษ จงอย่าแตก ดังนี้แล้ว

มา นิทฺโทสสฺสา”ติ วตฺวา

(อ.ศีรษะ ของบุคคล) ผู้ไม่มีโทษ (จง-) อย่า (-แตก)” ดังนี้

ได้สาปว่า

พระอาทิตย์มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติ
กำจัดความมืด พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า
ขอศีรษะของท่านจงแตกออก ๗ เสี่ยง

“สหสฺสรํสิ สตเตโช สุริโย ตมวิโนทโน
ปาโต อุทยนฺเต สุริเย มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา”ติ

อภิสปิ.

สาปแล้ว ว่า

“อ.พระอาทิตย์ อันมีรัศมีมีพันหนึ่งเป็นประมาณ อันมีเดชมีร้อยหนึ่งเป็นประมาณ อันบรรเทาซึ่งความมืดโดยปกติ ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ ขึ้นไปอยู่ ในเวลาเช้า อ.ศีรษะ ของท่าน จงแตก โดยส่วน ๗” ดังนี้.

และนารทดาบสนั้นมีอานุภาพมาก ตามระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือในอดีตกาล ๔๐ กัป ในอนาคตกาล ๔๐ กัป

โส ปน มหานุภาโว / **อตีเต จตฺตาฬีส** / **อนาคเต จตฺตาฬีสาติ** / **อสีติกปฺเป อนุสฺสรติ;**

ก็ (อ.ดาบสชื่อว่านารทะ) นั้น ผู้มีอานุภาพมาก ย่อมตามระลึก ซึ่งกัป ๘๐ ท. คือ ซึ่งกัป ท. ๔๐ ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ซึ่งกัป ท. ๔๐ ในกาลอันไม่มาถึงแล้ว;

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงใคร่ครวญว่า ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล

ตสฺมา / “กสฺส นุ โข อุปริ / สาโป ปติสฺสตี”ติ อุปธาเรนฺโต

เพราะเหตุนั้น (อ.ดาบสชื่อว่านารทะ นั้น) ใคร่ครวญอยู่ ว่า “อ.ความสาป จักตกไป ในเบื้องบน แห่งใคร หนอ แล” ดังนี้

ทราบว่า จักตกในเบื้องบนแห่งอาจารย์

“อาจริยสฺสา”ติ ญตฺวา

รู้แล้ว ว่า “(อ.ความสาป จักตกไป ในเบื้องบน) แห่งอาจารย์” ดังนี้

อาศัยความกรุณาในเธอ จึงได้ห้ามอรุณขึ้นด้วยกำลังฤทธิ์

ตสฺมึ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ / อิทฺธิพเลน อรุณุคฺคมนํ นิวาเรสิ.

อาศัยแล้ว ซึ่งความเอ็นดู (ในดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ห้ามแล้ว ซึ่งการขึ้นไปแห่งอรุณ ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์.

ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราชา

ชาวพระนคร เมื่ออรุณไม่ขึ้นอยู่ ก็พากันไปสู่ประตูพระราชวังแล้ว

นาครา อรุเณ อนุคฺคจฺฉนฺเต, / ราชทฺวารํ คนฺตฺวา

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร, ครั้นเมื่ออรุณ ไม่ขึ้นไปอยู่, ไปแล้ว สู่ประตูแห่งพระราชวัง

กราบทูลพิไรว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่ อรุณไม่ขึ้น ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดให้อรุณขึ้นเพื่อข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด

“เทว ตยิ รชฺชํ กาเรนฺเต, / อรุโณ น อุฏฺเฐาติ, / อรุณํ โน อุฏฺเฐาเปหี”ติ กนฺทึสุ.

ครั่ำครวญแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ครั้นเมื่อพระองค์ (ยังบุคคล) ให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา, อ.อรุณ ย่อมไม่ตั้งขึ้น, (อ.พระองค์) ขอจง- ยังอรุณ -ให้ตั้งขึ้น แก่ข้าพระองค์ ท.” ดังนี้.

พระราชาทรงตรวจดูกายกรรมเป็นต้นของพระองค์ มิได้ทรงเห็นกรรมอันไม่สมควรอะไร ๆ

ราชา อตฺตโน กายกมฺมาทีนิ โอโลเกนฺโต / กิญฺจิ อยุตฺตํ อทิสฺวา

อ.พระราชา ทรงตรวจดูอยู่ (ซึ่งกรรม ท.) มีกายกรรมเป็นต้น ของพระองค์ ไม่ทรงเห็นแล้ว (ซึ่งกรรม) อะไร ๆ อันไม่สมควรแล้ว

จึงทรงพระดำริว่า เหตุอะไรหนอแล

“กึ นุ โข การณนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.เหตุ อะไร หนอ แล (มีอยู่)” ดังนี้

ทรงระแวงว่า ชะรอยจะเป็นความวิวาทของพวกบรรพชิต ดังนี้แล้ว

“ปพฺพชิตานํ วิวาเทน ภวิตพฺพนฺ”ติ ปริสงฺกมาโน

ทรงระแวงอยู่ ว่า “อันความวิวาท แห่งบรรพชิต ท. พึงมี” ดังนี้

จึงตรัสถามว่า พวกบรรพชิตในพระนครนี้มีอยู่บ้างหรือ ?

“กจฺจิ อิมสฺมึ นคเร / ปพฺพชิตา อตฺถี”ติ ปุจฺฉิ.

ตรัสถามแล้ว ว่า “อ.บรรพชิต ท. ในพระนคร นี้ มีอยู่ แลหรือ” ดังนี้.

เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า เมื่อเวลาเย็นวานนี้ มีพวกบรรพชิตมาสู่โรงนายช่างหม้อ พระเจ้าข้า

“หิยฺโย สายํ / กุมฺภการสาลํ อาคตา / อตฺถิ เทวา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.บรรพชิต ท.) ผู้มาแล้ว สู่ศาลาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ ในเวลาเย็น ในวันวาน มีอยู่” ดังนี้ (อันราชบุรุษ ท.) กราบทูลแล้ว,

ในทันใดนั้นเอง พระราชามีราชบุรุษถือคบเพลิง เสด็จไปในที่นั้น ทรงอภิวาทพระนารทดาบสแล้วประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ตรัสถามว่า

ตำขณญฺเญว / ราชา อุกฺกาหิ ธาริยมานาหิ / ตตฺถ คนฺตฺวา / นารทํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตं นิสินฺโน อาห

ในขณะนั้นนั่นเทียว อ.พระราชา มีคบเพลิง ท. อัน- (อันราชบุรุษ ท.) ทรงไว้อยู่ เสด็จไปแล้ว (ในที่) นั้น ทรงไหว้แล้ว ซึ่งดาบสชื่อว่านารทะ ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ตรัสแล้ว ว่า

ผู้เป็นเจ้านารทะ การงานทั้งหลายของพวกชมพูทวีป
ย่อมเป็นไปไม่ได้ โลกเกิดมืดแล้ว เพราะเหตุอะไร
ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว ได้โปรดบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

“กมฺมนฺตา นปฺปวตฺตนฺติ ชมฺพุทีปสฺส นารท,
เกน โลโก ตโมภูโต ? ตं เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต”ติ.

“ข้าแต่พระดาบสชื่อว่านารทะ อ.การงาน ท. ของชมพูทวีป ย่อมไม่เป็นไปทั่ว, อ.โลก เป็นโลกมืดเป็นแล้ว เพราะเหตุอะไร (ย่อมเป็น) ? (อ.ท่าน) ผู้- อันข้าพเจ้า -ถามแล้ว ขอจงบอก (ซึ่งเหตุ) นั้น แก่ข้าพเจ้า” ดังนี้.

นารทดาบสเล่าเรื่องทั้งปวงถวายเสร็จแล้ว

นารโท สพฺพำ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ ทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว ทั้งปวง

กล่าวว่า อาตมภาพอันดาบสรูปนี้สาปแล้วเพราะเหตุนี้

“อิมินา การเณนาหำ ฯเปฯ อุคฺคนฺตุ น เทมี”ติ.

“อิมินา การเณนาหำ / อิมินา อภิสปิโต,

กล่าวแล้ว ว่า “อ.อาตมภาพ เป็นผู้- (อันดาบสชื่อว่าเทวละนี้) -สาปแล้ว เพราะเหตุ นี้ (ย่อมเป็น),

เมื่อเป็นอย่างนั้น อาตมภาพจึงได้กล่าวสาปบ้างว่า โทษของผมไม่มี โทษของผู้ใดมี ความสาปจงตกลงในเบื้องบนแห่งผู้นั้นแล

อถาหํ / ‘มยฺหํ โทโส นตฺถิ, / ยสฺส โทโส อตฺถิ; / ตสฺเสว อุปริ / สาโป ปตตู’ติ วตฺวา อภิสปี;

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.อาตมภาพ) กล่าวแล้ว ว่า ‘อ.โทษ ของกระผม ย่อมไม่มี, อ.โทษ (ของบุคคล) ใด มีอยู่; อ.ความสาป จงตกไป ในเบื้องบน (ของบุคคล) นั้นนั่นเทียว’ ดังนี้ สาปแล้ว;

ก็ครั้นสาปแล้วจึงใคร่ครวญว่า ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล ?

อภิสปิตฺวา จ ปน ฯเปฯ อุคฺคนฺตุ น เทมี”ติ.

อภิสปิตฺวา จ ปน / ‘กสฺส นุ โข อุปริ / สาโป ปติสฺสตี’ติ อุปธาเรนฺโต

ก็แล (อ.อาตมภาพ) ครั้นสาปแล้ว ใคร่ครวญอยู่ ว่า ‘อ.ความสาป จักตกไป ในเบื้องบน ของใครหนอ แล’ ดังนี้

เห็นว่า ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ศีรษะของอาจารย์จักแตกออก ๗ เสี่ยง ดังนี้แล้ว

‘สุริยุคฺคมนเวลาย / อาจริยสฺส มุทฺธา / สตฺตธา ผลิสฺสตี’ติ ทิสฺวา

เห็นแล้ว ว่า ‘อ.ศีรษะ ของอาจารย์ จักแตก โดยส่วน ๗ ในเวลาเป็นที่ขึ้นไปแห่งพระอาทิตย์’ ดังนี้

อาศัยความกรุณาในท่าน จึงมิให้อรุณขึ้นไป

เอตสฺมึ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ / อรุณสฺส อุคฺคนฺตุ น เทมี”ติ.

อาศัยแล้ว ซึ่งความเอ็นดู (ในอาจารย์) นั่น ย่อมไม่ให้ เพื่ออันขึ้นไป แห่งอรุณ” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า ก็อย่างไร อันตรายจะไม่พึงมีแก่ท่านเล่า ขอรับ ?

“กถํ ปนสฺส ภนฺเต / อนฺตราโย น ภเวยฺยา”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.อันตราย ไม่พึงมี (แก่ดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น อย่างไร” ดังนี้.

นารทดาบสกล่าวว่า ถ้าท่านขอโทษอาตมภาพเสีย อันตรายก็จะไม่พึงมี

“สเจ มํ ขมาเปยฺย, / น ภเวยฺยา”ติ.

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าว่า (อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ) ยังอาตมภาพ พึงให้อดโทษไซร้, (อ.อันตราย) ไม่พึงมี” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงขอโทษเสียเถิด

“เตนหิ ขมาเปหี”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) จง- (ยังดาบสชื่อว่านารทะ นั้น) -ให้อดโทษ” ดังนี้.

เทวลดาบสกล่าวว่า ชฎิลนั่นเหยียบอาตมภาพที่ชฎาและที่คอ อาตมภาพไม่ยอมขอโทษชฎิลโกงนั่น

“เอโส มํ ชฏาสุ จ คีวาย จ อกฺกมิ, / นาหํ เอตํ กุฏชฏิลํ ขมาเปมี”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ดาบสชื่อว่านารทะ) นั่น เหยียบแล้ว ซึ่งอาตมภาพที่ชฎา ท. ด้วย ที่คอ ด้วย, อ.อาตมภาพ ย่อม- ไม่ ยังชฎิลโกง นั่น -ให้อดโทษ” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า ขอท่านจงขอโทษเสียเถิด ขอรับ ท่านอย่าทำอย่างนี้

“ขมาเปหิ ภนฺเต, / มา เอวํ กรี”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) จง- (ยังดาบสชื่อว่านารทะ) -ให้อดโทษ, (อ.ท่าน) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้” ดังนี้.

เทวลดาบสกล่าวว่า อาตมภาพ ไม่ยอมขอโทษ

“น ขมาเปมี”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.อาตมภาพ ย่อม- ไม่ ยังชฎิลโกง นั่น -ให้อดโทษ” ดังนี้.

แม้เมื่อพระราชาตรัสว่า ศีรษะของท่านจักแตกออก ๗ เสี่ยง ดังนี้ ก็ยังไม่ยอมขอโทษอยู่นั่นเอง

“มุทฺธา เต / สตฺตธา ผลิสฺสตี”ติ วุตฺเตปิ, / น ขมาเปสิเยว.

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “อ.ศีรษะ ของท่าน จักแตก โดยส่วน ๗” ดังนี้ (อันพระราชา) แม้ตรัสแล้ว, (อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ นั้น) ไม่- (ยังดาบสชื่อว่านารทะ นั้น) -ให้อดโทษแล้วนั่นเทียว.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับเธอว่า ท่านจักไม่ยอมขอโทษตามชอบใจของตนหรือ ดังนี้แล้ว

อถ นํ ราชา / “น ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา ขมาเปสฺสสี”ติ,

ครั้งนั้น อ.พระราชา (ตรัสแล้ว) ว่า “อ.ท่าน จัก- ไม่ (ยังดาบสชื่อว่านารทะ) -ให้อดโทษ ตามความชอบใจ ของตน หรือ” ดังนี้ (กะดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น,

จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับเทวลดาบสนั้นที่มือ ที่เท้า ที่ท้อง ที่คอ ให้ก้มลงที่บาทมูลแห่งนารทดาบส

หตฺถปาทกุจฺฉิคีวาสุ ตํ คาหาเปตฺวา / นารทสฺส ปาทมูเล โอนมาเปสิ.

(ทรงยังราชบุรุษ ท.) ให้จับแล้ว (ซึ่งดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ที่มือและเท้าและท้องและคอ ท. ให้น้อมลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า ของดาบสชื่อว่านารทะ.

นารทดาบสกล่าวว่า อาจารย์ เชิญท่านลุกขึ้นเถิด ข้าพเจ้ายอมยกโทษให้แก่ท่าน ดังนี้แล้ว

นารโท / “อุฏฺเหิ อาจริย, / ขมามิ เต”ติ วตฺวา

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) ขอจงลุกขึ้น, (อ.กระผม) ย่อมอดโทษ แก่ท่าน” ดังนี้

กล่าวว่า มหาพิตร ดาบสรูปนี้หาได้ขอโทษอาตมาภาพตามใจสมัครไม่

“มหาราช นายํ ฯเปฯ ธปาเปหี”ติ อาห.

“มหาราช / นายํ ยถามเนน ขมาเปติ,

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.ดาบส) นี้ ย่อม- ไม่ ยังอาตมภาพ -ให้อดโทษ ตามสมควรแก่ใจ,

มีสระแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกล

อวิทูเร เอโก สโร อตฺถิ,

อ.สระ แห่งหนึ่ง มีอยู่ ในที่อันไม่ไกล,

ขอพระองค์รับสั่งให้ดาบสนั้นยืนทูนก้อนดินเหนียวบนศีรษะ แช่น้ำอยู่ในสระนั้นแค่คอ

ตตฺถ นํ สีเส มตฺติกาปิณฺฑํ กตฺวา / คลปฺปมาเณ อุทเก / ฐปาเปหี”ติ อาห.

(อ.พระองค์) กระทำแล้ว ซึ่งก้อนแห่งดินเหนียว บนศีรษะ (ยังราชบุรุษ ท.) จงให้พักไว้ (ซึ่งดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ในน้ำ อันมีคอเป็นประมาณ (ในสระ) นั้น” ดังนี้.

พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้นแล้ว

ราชา ตถา กาเรสิ.

อ.พระราชา (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

นารทดาบสเรียกเทวลดาบสมาว่า ท่านอาจารย์ ครั้นฤทธิ์อันผมคลายแล้ว เมื่อแสงพระอาทิตย์ตั้งขึ้นอยู่ ท่านพึงดำลงเสียในน้ำแล้ว โผล่ขึ้นไปเสียโดยทางอื่น

นารโท เทวลํ อามนฺเตตฺวา / “อาจริย มยา อิทฺธิยา วิสฺสฏฺฐาย, / สุริยสนฺตาเป อุฏฺฐหนฺเต, / ตฺวํ อุทเก นิมุชฺชิตฺวา / อญฺเญน ฐาเนน อุตฺตริตฺวา / คจฺเฉยฺยาสี”ติ อาห.

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ เรียกมาแล้ว ซึ่งดาบสชื่อว่าเทวละ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ ครั้นเมื่อฤทธิ์ อันกระผม คลายแล้ว, ครั้นเมื่อความเร่าร้อนแห่งพระอาทิตย์ ตั้งขึ้นอยู่, อ.ท่าน ดำลงแล้ว ในน้ำ ข้ามขึ้นแล้ว โดยที่ อื่น พึงไป” ดังนี้.

ก้อนดินเหนียวบนศีรษะของเทวลดาบสนั้น พอรัศมีแห่งพระอาทิตย์ถูกเข้าเท่านั้น ก็แตกออก ๗ เสี่ยงแล้ว

ตสฺส สุริยรํสีหิ สมฺผุฏฺฐมตฺโตว / มตฺติกาปิณฺโฑ สตฺตธา ผลิ.

อ.ก้อนแห่งดินเหนียว (บนศีรษะ ของดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น สักว่า- อันรัศมีแห่งพระอาทิตย์ ท. -ถูกต้องแล้วนั่นเทียว แตกแล้ว โดยส่วน ๗.

เทวลดาบสนั้นดำลงหนีไปที่อื่นแล้ว

โส นิมุชฺชิตฺวา / อญฺเญน ฐาเนน ปลายิ.

(อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ) นั้น ดำลงแล้ว หนีไปแล้ว โดยที่ อื่น” (ดังนี้).

เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงนำมาแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นอานนท์แล้ว

“ตทา ภิกฺขเว ฯเปฯ ทุพฺพโจเยวา”ติ วตฺวา

“ตทา ภิกฺขเว / ราชา อานนฺโท อโหสิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระราชา ในกาลนั้น เป็นอานนท์ ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้),

เทวลดาบสได้เป็นติสสะแล้ว

เทวโล ติสฺโส,

อ.ดาบสชื่อว่าเทวละ (ในกาลนั้น) เป็นติสสะ (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้),

นารทดาบส ได้เป็นเราเอง

นารโท อหเมว,

อ.ดาบสชื่อว่านารทะ (ในกาลนั้น) เป็นเรานั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้),

ถึงในครั้งนั้น ติสสะนี่ก็เป็นผู้ว่ายากอย่างนี้เหมือนกัน ดังนี้แล้ว

เอวํ ตทาเปส / ทุพฺพโจเยวา”ติ วตฺวา

(อ.ติสสะ) นั่น เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยากนั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว) แม้ในกาลนั้น อย่างนี้” ดังนี้

รับสั่งเรียกพระติสสเถระมาแล้ว ตรัสว่า ติสสะ จริงอยู่ ชื่อว่าเวรของภิกษุผู้คิดอยู่ว่า เราถูกผู้โน้นด่าแล้ว เราถูกผู้โน้นประหารแล้ว ถูกผู้โน้นชนะแล้ว ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราไปแล้ว ดังนี้ ย่อมไม่ระงับได้

ติสฺสตฺเถรํ อามนฺเตตฺวา “ติสฺส ฯเปฯ อุปสมฺมตี”ติ วตฺวา

ติสฺสตฺเถรํ อามนฺเตตฺวา / “ติสฺส ภิกฺขุโน หิ / ‘อสุเกนาหํ อกฺกุฏฺโฐ, / อสุเกน ปหโฏ, / อสุเกน ชิโต, / อสุโก เม / ภณฺฑํ อหาสี”ติ จินฺเตนฺตสฺส / เวรนฺนาม น วูปสมฺมติ,

ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งพระติสสะผู้เถระ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนติสสะ ชื่อ อ.เวร ของภิกษุ ผู้คิดอยู่ว่า ‘อ.เรา เป็นผู้- (อันบุคคล) โน้น -ด่าแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.เรา) เป็นผู้- (อันบุคคล) โน้น -ประหารแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.เรา) เป็นผู้- (อันบุคคล) โน้น ชนะแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) โน้น ได้ลักแล้ว ซึ่งสิ่งของของเรา’ ดังนี้ ย่อมไม่เข้าไปสงบ,

แต่เวรของภิกษุไม่ผูกไว้อยู่อย่างนั้นนั่นแล ย่อมระงับได้ ดังนี้แล้ว

เอวํ ปน / อนุปนยฺหนฺตสฺเสว อุปสมฺมตี”ติ วตฺวา

แต่ว่า (อ.เวร ของภิกษุ) ผู้ไม่ผูกไว้อยู่นั่นเทียว อย่างนี้ ย่อมเข้าไปสงบ” ดังนี้ ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ก็ชนเหล่าใดผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่ระงับได้

อิมา คาถา อภาสิ

“อกฺโกจฺฉิ มํ, อวธิ มํ, อชินิ มํ, อหาสิ เม,
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติ.

ก็ (อ.ชน ท.) เหล่าใด ย่อมผูกไว้[๑] (ซึ่งความโกรธ) นั้น (ว่า) ‘(อ.บุคคล โน้น) ด่าแล้ว[๒] ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ฆ่าแล้ว[๓] ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ชนะแล้ว[๔] ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ลักแล้ว[๕] (ซึ่งสิ่งของ ของเรา’ (ดังนี้), อ.เวร[๖] (ของชน ท.) เหล่านั้น ย่อมไม่สงบ[๗].

---

๑ **อุปนยฺหนฺติ** ย่อมผูกไว้ สำเร็จรูปมาจาก อุป บทหน้า + นห ธาตุ (พนฺธเน โสเจยฺย จ = ผูกมัด, สะอาด) ทิ. + ย ปัจจัย + อนฺติ วัตตมานาวิภัตติ แปลง (สลับ) หฺย เป็น ยฺห, ลบสระหน้า. อุป อุปสัค ในบทว่า อุปนยฺหนฺติ เป็น ธาตวัตถานุวัตตกะ คืออุปสัคที่คล้อยตามอรรถของธาตุ ไม่มีความหมายพิเศษอะไร เช่น ปริภุญฺชติ ย่อมกิน (ปริ + ภุช [ปาลนพฺยวหรเณสุ = รักษา, กลืนกิน] + อ + ติ)

๒ **อกฺโกจฺฉิ** ด่าแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อา บทหน้า + กุส ธาตุ (อกฺโกเส = ด่า) ภู. + อี อัชชตนีวิภัตติ หลังจาก กุส ธาตุ แปลง อี วิภัตติ เป็น จฺฉิ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ, เพราะวิภัตติ วุทธิ อุ เป็น โอ, ซ้อน ก, เพราะพยัญชนะสังโยค รัสสะ อา เป็น อ

๓ **อวธิ** ได้เบียดเบียนแล้ว, ได้ฆ่าแล้ว, ได้ทำร้ายแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + หน ธาตุ (หึสาคตีสุ = เบียดเบียน, ฆ่า, ทำร้าย, ไป) ภู. + อี อัชชตนีวิภัตติ เพราะวิภัตติ แปลง หนฺ เป็น วธ, รัสสะ อี เป็น อิ. อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + วธ ธาตุ (หึสายํ = เบียดเบียน) ภู. + อี อัชชตนีวิภัตติ

๔ **อชินิ** ได้ชนะแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + ชิ ธาตุ (ชเย = ชนะ) กิ. + นา + อี อัชชตนีวิภัตติ รัสสะ อี เป็น อิ, ลบสระหน้า

๕ **อหาสิ** ได้ลักแล้ว, ได้ขโมยแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + หร ธาตุ (หรเณ = นำไป-เลิก-ละ-ให้เกิด-ลัก-ขโมย-ปล้น-แย่งชิง) ภู. + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ แปลง รฺ ที่สุดธาตุเป็น อา, รัสสะ อี เป็น อิ

๖ **เวร** กรรมอันเป็นไปโดยอาการน่ารังเกียจ, บาปอันมีอยู่ในผู้กล้าโดยมาก, บาป, เวร สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + อร ธาตุ (คติยํ นาสเน จ = ไป, พินาศ) ภู. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง อิ เป็น เอ, ลบสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า วิรูเปน อรติ คจฺฉตีติ **เวรํ**. ย่อมเป็นไป โดยอาการน่ารังเกียจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เวระ (กรรมอันเป็นไปโดยอาการน่ารังเกียจ, กรรมอันเป็นไปโดยความเสียหาย). **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก วีร ศัพท์ + ณ ปัจจัย ในภาวตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อี เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาเยน วีเรสุ ภวํ **เวรํ**, ปฏิฆปาเปสุปิ. มีอยู่ ในผู้กล้า ท. โดยมาก ชื่อว่า เวระ (บาปอันมีอยู่ในผู้กล้าโดยมาก) ได้แก่ ศัตรู, เวร, โทสะ, ความแค้นใจ, บาป) คำว่า **วีร** = ผู้กล้าหาญ สำเร็จรูปมาจาก วีร ธาตุ (วิกฺกนฺติยํ = กล้าหาญ, พยายาม) จุ. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า วีรยตีติ **วีโร**. ย่อมกล้าหาญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วีระ (ผู้กล้าหาญ) อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก วี ธาตุ (ปชนกนฺติอสนขาทนคติ-พฺยตฺตีสุ = ตั้งครรภ์, ยินดี, ชัดไป, กิน, ไป, แผ่ไป) ภู. + ร ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า เวติ อุตฺตมภาวํ ยาตีติ **วีโร**. ย่อมถึง ซึ่งความเป็นแห่งผู้ประเสริฐที่สุด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วีระ (ผู้ถึงความเป็นผู้ประเสริฐสุด) อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก อช ธาตุ (เขปนคตีสุ = ชัดไป, ไป) ภู. + ร ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง อช เป็น วี มีรูปวิเคราะห์ว่า อชติ คจฺฉติ สูรภาวนฺติ **วีโร**. ย่อมถึง ซึ่งความเป็นแห่งผู้กล้า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วีระ (ผู้ถึงความเป็นผู้กล้า)

๗ **สมฺมติ** ย่อมสงบ, ย่อมสงบระงับ สำเร็จรูปมาจาก สมุ ธาตุ (อุปสเม นิวาสเขเทสุ จ = สงบ-เข้าไปสงบ, อยู่, ลำบาก-เหน็ดเหนื่อย) ทิ. + ย ปัจจัย + ติ วัตตมานาวิภัตติ แปลง ย เป็นบุพพรูป คือ ม

ส่วนชนเหล่าใดไม่ผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ผู้โน้นได้ด่าเรา
ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของ
ของเรา เวรของชนเหล่านั้นย่อมระงับได้

‘อกฺโกจฺฉิ มํ, อวธิ มํ, อชินิ มํ, อหาสิ เม,’
เย จ ตํ นูปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมตี”ติ.

ส่วนว่า (อ.ชน ท.) เหล่าใด ย่อมไม่ผูกไว้ (ซึ่งความโกรธ) นั้น (ว่า) ‘(อ.บุคคล โน้น) ด่าแล้ว ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ฆ่าแล้ว ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ชนะแล้ว ซึ่งเรา, (อ.บุคคล โน้น) ได้ลักแล้ว (ซึ่งสิ่งของ) ของเรา’ (ดังนี้), อ.เวร (ของชน ท.) เหล่านั้น ย่อมเข้าไปสงบ” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกฺโกจฺฉิ** คือ ด่าแล้ว

ตตฺถ อกฺโกจฺฉีติ อกฺโกสิ.

(อ.อรรถ ว่า) ด่าแล้ว (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อกฺโกจฺฉิ** ดังนี้.

บทว่า **อวธิ** คือ ประหารแล้ว

อวธีติ ปหริ.

(อ.อรรถ ว่า) ประหารแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อวธิ** ดังนี้.

บทว่า **อชินิ** คือ ได้ชนะเราด้วยการอ้างพยานโกงบ้าง ด้วยการกล่าวโต้ตอบถ้อยคำบ้าง ด้วยการทำให้ยิ่งกว่าการทำบ้าง

อชินีติ / กูฏสกฺขิโอตารเณน วา / วาทปฏิวาเทน วา / กรณุตฺตริยกรเณน วา อเชสิ.

(อ.อรรถ ว่า) ได้ชนะแล้ว (ซึ่งเรา) ด้วยการยังพยานโกงให้ข้ามลงแล้ว หรือ หรือว่า ด้วยการกล่าวและการกล่าวตอบ หรือว่า ด้วยการกระทำอันยิ่งกว่าการกระทำ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อชินิ** ดังนี้.

บทว่า **อหาสิ** คือ ผู้โน้นได้ลักของคือบรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าเป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งของเรา

อหาสิ เมติ / มม สนฺตกํ / วตฺถาทีสุ ยงฺกิญฺจิเทว อวหริ.

(อ.อรรถ ว่า) ลักแล้ว (ซึ่ง- ในวัตถุ ท.) มีผ้าเป็นต้นหนา (-วัตถุ) อย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเทียว อันเป็นของมีอยู่ ของเรา (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อหาสิ** ดังนี้.

สองบทว่า **เย จ ตํ** เป็นต้น ความว่า

เย จ ตนฺติ *เย เกจิ เทวตา วา ฯเปฯ น อุปสมฺมติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *เย เกจิ เทวตา วา ฯเปฯ น อุปสมฺมติ.* (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เย จ ตํ** ดังนี้เป็นต้น.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือ เทวดาหรือมนุษย์ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต

เย เกจิ เทวตา วา / มนุสฺสา วา / คหฏฺฐา วา / ปพฺพชิตา วา

(อ.ชน ท.) เหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือ อ.เทวดา ท. หรือ หรือว่า คือ อ.มนุษย์ ท. คือ อ.คฤหัสถ์ ท. หรือ หรือว่า คือ อ.บรรพชิต ท.

ผูกความโกรธนั้น คือมีวัตถุเป็นต้นว่า คนโน้นได้ด่าเรา ดุจพวกคนขับเกวียน ขันทูบเกวียนด้วยชะเนาะ และดุจพวกประมง พันสิ่งของมีปลาเน่าเป็นต้น ด้วยวัตถุมีหญ้าคาเป็นต้น บ่อย ๆ

ตํ / ‘อกฺโกจฺฉิ มนฺ’ติอาทิวตฺถุกํ / โกธํ สกฏฺฐุรํ วิย / นทฺธินา ปูติมจฺฉาทีนิ วิย จ / กุสาทีหิ ปุนปฺปุนํ เวเธนฺตา อุปนยฺหนฺติ,

ย่อมผูกไว้ ซึ่งความโกรธ นั้น คือว่า อันมีความโกรธ ว่า ‘(อ.บุคคล โน้น) ด่าแล้ว ซึ่งเรา’ ดังนี้เป็นต้นเป็นที่ตั้ง ราวกะ (อ.บุคคล ท. ขันอยู่) ซึ่งแอกแห่งเกวียน ด้วยชะเนาะ ด้วย ราวกะ (อ.บุคคล ท.) ห่ออยู่ (ซึ่งวัตถุ ท.) มีปลาเน่าเป็นต้น (ด้วยวัตถุ ท.) มีหญ้าคาเป็นต้น บ่อย ๆ ด้วย,

เวรของพวกเขาเกิดขึ้นแล้วคราวเดียว ย่อมไม่ระงับ คือว่า ย่อมไม่สงบลงได้

เตสํ สกึ อุปฺปนฺนํ / เวรํ น สมฺมติ / น อุปสมฺมติ.

อ.เวร (ของชน ท.) เหล่านั้น อันเกิดขึ้นแล้ว คราวเดียว ย่อมไม่สงบ คือว่า ย่อมไม่เข้าไปสงบ *(ดังนี้แห่ง...)*

บาทพระคาถาว่า **เย จ ตํ นูปนยฺหนฺติ** ความว่า

เย จ ตํ นูปนยฺหนฺตีติ / *อสติอมนสิการวเสน วา ฯเปฯ ชาตเวโท อุปสมฺมตี*ติ.

(อ.อรรถ ว่า) *อสติอมนสิการวเสน วา ฯเปฯ ชาตเวโท อุปสมฺมติ.* ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **เย จ ตํ นูปนยฺหนฺติ** ดังนี้.

ชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีคำด่าเป็นต้นเป็นที่ตั้ง ด้วยอำนาจการไม่ระลึกถึงและการไม่ทำไว้ในใจบ้าง ด้วยอำนาจการพิจารณาเห็นกรรมอย่างนี้ว่า ใคร ๆ ผู้หาโทษมิได้ แม้ท่านคงจักด่าแล้วในภพก่อน คงจักประหารแล้ว (ในภพก่อน) คงจักเบิกพยานโกงชนะแล้ว (ในภพก่อน) สิ่งของอะไร ๆ ของใคร ๆ ท่านคงจักข่มเหงชิงเอาแล้ว (ในภพก่อน) เพราะฉะนั้น ท่านแม้เป็นผู้ไม่มีโทษ จึงได้ผลที่ไม่น่าปรารถนามีคำด่าเป็นต้น ดังนี้บ้าง

อสติอมนสิการวเสน วา / กมฺมปจฺจเวกฺขณาทิวเสน วา / เย ตํ อกฺโกสาทิวตฺถุกํ โกธํ / “ตยาปิ โกจิ นิทฺโทโส / ปุริมภเว อกฺกุฏฺโฐ ภวิสฺสติ, / ปหโฏ ภวิสฺสติ, / กูฏสกฺขี โอตาเรตฺวา / ชิโต ภวิสฺสติ, / กสฺสจิ เต ปสยฺห / กิญฺจิ อจฺฉินฺนํ ภวิสฺสติ; / ตสฺมา นิทฺโทโส หุตฺวาปิ / อกฺโกสาทีนิ ปาปุณาสี”ติ / เอวํ น อุปนยฺหนฺติ,

(อ.ชน ท.) เหล่าใด ย่อมไม่เข้าไปผูกไว้ ซึ่งความโกรธ นั้น คือว่า อันมีเหตุมีการด่าเป็นต้นเป็นที่ตั้ง ด้วยอำนาจแห่งการไม่ระลึกถึงและการไม่ทำไว้ในใจ หรือ หรือว่า ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาซึ่งกรรม อย่างนี้ ว่า “อ.ใคร ๆ ผู้ไม่มีโทษ เป็นผู้- แม้อันท่าน -ด่าแล้ว ในภพอันมีในกาลก่อน จักเป็น, (อ.ใคร ๆ ผู้ไม่มีโทษ) เป็นผู้- (แม้อันท่าน) -ประหารแล้ว (ในภพอันมีในกาลก่อน) จักเป็น, (อ.ใคร ๆ ผู้ไม่มีโทษ) เป็นผู้- (แม้อันท่าน) ยังพยานโกง ให้ข้ามลงแล้ว -ชนะแล้ว (ในภพอันมีในกาลก่อน) จักเป็น, (อ.ภัณฑะ) อะไร ๆ ของใคร ๆ เป็นของ- อันท่าน ข่มขี่ -แย่งชิ่งเอาแล้ว (ในภพอันมีในกาลก่อน) จักเป็น; เพราะเหตุนั้น (อ.ท่าน) เป็นผู้ไม่มีโทษ แม้เป็น ย่อมถึง (ซึ่งอนิฏฐารมณ์ ท.) มีการด่าเป็นต้น” ดังนี้,

เวรของชนเหล่านั้น แม้เกิดแล้ว เพราะความประมาท ย่อมสงบได้ด้วยการไม่ผูก (โกรธ) นี้ ดุจไฟไม่มีเชื้อเกิดขึ้นแล้วดับไป ฉะนั้นแล

เตสํ ปมาเทน อุปฺปนฺนมฺปิ / เวรํ อิมินา อนุปนยฺหเนน / นิรินฺธโน วิย ชาตเวโท อุปสมฺมตีติ.

อ.เวร (ของชน ท.) เหล่านั้น แม้อันเกิดขึ้นแล้ว เพราะความประมาท ย่อมเข้าไปสงบ ด้วยการไม่ผูกไว้ นี้ ราวกะ อ.ไฟอันเกิดแล้ว อันไม่มีเชื้อ (เข้าไปสงบอยู่) *ดังนี้ (แห่งบาท...)*

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแสนหนึ่งได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

เทสนาปริโยสาเน / สตสหสฺสภิกฺขู / โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งเทศนา อ.ภิกษุผู้มีแสนหนึ่งเป็นประมาณ ท. บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว

ธมฺมเทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสิ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แก่มหาชน.

พระติสสเถระถึงเป็นคนว่ายาก ก็กลายเป็นคนว่าง่ายแล้ว ดังนี้แล

ทุพฺพโจปิ สุวโจ ชาโตติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ นั้น) แม้ผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยยาก เป็นผู้อันบุคคลว่ากล่าวได้โดยง่าย เกิดแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระ (จบแล้ว).

๔. กาลียกฺขินิยา อุปฺปตฺติวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งความเกิดขึ้น แห่งนางยักษิณีชื่อว่ากาลี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงหมันคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **น หิ เวเรน เวรานิ** เป็นต้น

น หิ เวเรน เวรานีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อญฺญตรํ วญฺฌิตฺถึ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งหญิงหมัน คนใดคนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **น หิ เวเรน เวรานิ** ดังนี้เป็นต้น.

มารดาหาภรรยาให้บุตร

ดังได้สดับมา บุตรกุฏุมพีคนหนึ่ง เมื่อบิดาทำกาละแล้ว ทำการงานทั้งปวงทั้งที่นาทั้งที่บ้านด้วยตนเอง ปฏิบัติมารดาอยู่

เอโก กิร กุฏุมฺพิกปุตฺโต, / ปิตริ กาลกเต, / เขตฺเต จ ฆเร จ / สพฺพกมฺมานิ อตฺตนาว กโรนฺโต / มาตรํ ปฏิชคฺคิ.

ได้ยินว่า อ.บุตรของกุฏุมพี คนหนึ่ง, ครั้นเมื่อบิดา เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (มีอยู่), กระทำอยู่ ซึ่งการงานทั้งปวง ท. ในนา ด้วย ในเรือน ด้วย ด้วยตนนั่นเทียว ปฏิบัติแล้ว ซึ่งมารดา.

ต่อมา มารดาได้บอกแก่เขาว่า พ่อ แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า

อถสฺส มาตา / “กุมาริกํ เต ตาต อาเนสฺสามี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.มารดา กล่าวแล้ว (แก่บุตร) นั้น ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เรา) จักนำมา ซึ่งนางกุมาริกา แก่เจ้า” ดังนี้.

บุตรกล่าวว่า แม่ อย่าพูดอย่างนี้เลย กระผมจักปฏิบัติแม่ไปจนตลอดชีวิต

“อมฺม มา เอวํ วเทถ, / อหํ ยาวชีวํ ตุมฺเห ปฏิชคฺคิสฺสามี”ติ.

(อ.บุตรนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่แม่ (อ.ท่าน) จงอย่ากล่าว อย่างนี้, อ.กระผม จักปฏิบัติ ซึ่งท่าน สิ้นกาลกำหนดเพียงใดแห่งชีวิต” ดังนี้.

มารดากล่าวว่า พ่อ เจ้าคนเดียวทำการงานอยู่ทั้งที่นาและที่บ้าน

“ตาต เขตฺเต จ ฯเปฯ อาเนสฺสามิ เต”ติ.

“ตาต / เขตฺเต จ / ฆเร จ / กิจฺจํ ตฺวเมว กโรสิ,

(อ.มารดานั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.เจ้านั่นเทียว ย่อมกระทำ ซึ่งกิจ ในนา ด้วย ในเรือน ด้วย,

เพราะเหตุนั้น แม่จึงไม่มีความสบายใจเลย

เตน มยฺหํ จิตฺตสุขํ นาม น โหติ,

เพราะเหตุนั้น ชื่อ อ.ความสุขแห่งจิต ของเรา ย่อมไม่มี,

แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า

อาเนสฺสามิ เต”ติ.

(อ.เรา) จักนำมา (ซึ่งนางกุมาริกา) แก่เจ้า” ดังนี้.

เขาแม้ห้าม (มารดา) หลายครั้งแล้วได้นิ่งเสีย

โส ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ / ตุณฺหี อโหสิ.

(อ.บุตร) นั้น แม้ห้ามแล้ว บ่อย ๆ เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

มารดานั้นออกจากเรือนเพื่อจะไปสู่ตระกูลหนึ่ง

สา เอกํ กุลํ คนฺตุํ / เคหา นิกฺขมิ.

(อ.มารดา) นั้น ออกไปแล้ว จากเรือน เพื่ออันไป สู่ตระกูล หนึ่ง.

ลำดับนั้น บุตรถามมารดาว่า แม่จะไปตระกูลไหน ?

อถ นํ ปุตฺโต / “กตรกุลํ คจฺฉถา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.บุตร ถามแล้ว (ซึ่งมารดา) นั้น ว่า “(อ.ท่าน) จะไป สู่ตระกูลไหน” ดังนี้,

เมื่อมารดาบอกว่า จะไปตระกูลชื่อโน้น ดังนี้แล้ว ห้ามการที่จะไปตระกูลนั้นเสียแล้วบอกตระกูลที่ตนชอบใจให้

“อสุกนฺนามา”ติ วุตฺเต, / ตตฺถ คมนํ ปฏิเสเธตฺวา / อตฺตโน อภิรุจิตํ กุลํ อาจิกฺขิ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เรา จะไป สู่ตระกูล) ชื่อ โน้น” ดังนี้ (อันมารดา) กล่าวแล้ว, ห้ามแล้ว ซึ่งการไป (ในตระกูล) นั้น บอกแล้ว ซึ่งตระกูล อัน- (อันตน) -ชอบใจยิ่งแล้ว.

มารดาได้ไปตระกูลนั้น หมั้นนางกุมาริกาไว้แล้ว กำหนดวัน (แต่งงาน) นำนางกุมาริกาคนนั้นมาได้ทำไว้ในเรือนของบุตร

สา ตตฺถ คนฺตฺวา / กุมาริกํ วาเรตฺวา / ทิวสํ ววฏฺเปตฺวา / ตํ อาเนตฺวา / ตสฺส ฆเร อกาสิ.

(อ.มารดา) นั้น ไปแล้ว (ในตระกูล) นั้น ขอแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา กำหนดแล้ว[๑] ซึ่งวัน นำมาแล้ว ซึ่งนาง (กุมาริกา) นั้น ได้กระทำแล้ว ในเรือน (ของบุตร) นั้น.

นางกุมาริกานั้น ได้เป็นหญิงหมัน

สา วญฺฌา อโหสิ.

(อ.นางกุมาริกา) นั้น เป็นหญิงหมัน ได้เป็นแล้ว.

ทีนั้น มารดาจึงพูดกะบุตรว่า พ่อ เจ้าให้แม่นำกุมาริกามาตามชอบใจของตนแล้ว

อถ นํ มาตา “ปุตฺต ตฺวํ ฯเปฯ กุมาริกํ อาเนสฺสามี”ติ,

อถ นํ มาตา / “ปุตฺต / ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา / กุมาริกํ อานาเปสิ,

ครั้งนั้น อ.มารดา กล่าวแล้ว (กะบุตร) นั้น ว่า “ดูก่อนบุตร (อ.เจ้า ยังเรา) ให้นำมาแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา ตามความชอบใจ ของตน,

บัดนี้นางกุมาริกานั้นเป็นหมัน

สา อิทานิ วญฺฌา ชาตา;

ในกาลนี้ (อ.นางกุมาริกา) นั้น เป็นหญิงหมัน เกิดแล้ว;

ก็ธรรมดาตระกูลที่ไม่มีบุตรย่อมฉิบหาย

อปุตฺตกญฺจ นาม / กุลํ วินสฺสติ,

ก็ อ.ตระกูล ชื่ออันไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย,

ประเพณีย่อมไม่สืบเนื่องไป

ปเวณิ น ฆฏียติ;

อ.เชื้อสาย (อันบุตร) ย่อมไม่สืบต่อ;

เพราะฉะนั้น แม่จักนำนางกุมาริกาคนอื่นมา (ให้เจ้า)

เตน อญฺญํ / เต กุมาริกํ อาเนสฺสามี”ติ,

เพราะเหตุนั้น (อ.เรา) จักนำมา ซึ่งนางกุมาริกา อื่น แก่เจ้า” ดังนี้

---

[๑] **ววฏฺเปตฺวา, ววตฺถเปตฺวา** กำหนดแล้ว, หมายไว้แล้ว, ตั้งไว้แล้ว สำเร็จรูปมาจาก วิ + อว บทหน้า + ถป ธาตุ (ถปเน = ตั้งไว้) จุ. + เณ ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย ลบสระ อิ หน้า, แปลง ถ เป็น ฏ, ซ้อน ฏฺ, หรือซ้อน ตฺ

แม้บุตรนั้นกล่าวห้ามอยู่ว่า อย่าเลย แม่ ดังนี้ ก็ยังได้กล่าวบ่อย ๆ

เตน / “อลํ อมฺมา”ติ วุจฺจมานาปิ / ปุนปฺปุนํ กเถสิ.

แม้ผู้- (อันบุตร) นั้น กล่าวอยู่[๑] ว่า “ข้าแต่แม่ อ.อย่าเลย” ดังนี้ กล่าวแล้ว บ่อย ๆ.

หญิงหมันได้ยินคำนั้น

วญฺฌิตฺถี ตํ กถํ สุตฺวา

อ.หญิงหมัน ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น

จึงคิดว่า ธรรมดาบุตรย่อมไม่อาจฝืนคำมารดาบิดาไปได้

“ปุตฺตา นาม ฯเปฯ อาเนยฺยนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

“ปุตฺตา นาม / มาตาปิตูนํ วจนํ / อติกฺกมิตุํ น สกฺโกนฺติ,

คิดแล้ว ว่า “ชื่อ อ.บุตร ท. ย่อมไม่อาจ เพื่ออันก้าวล่วง ซึ่งคำ ของมารดาและบิดา ท.,

บัดนี้แม่ผัวคิดจะนำหญิงอื่นผู้ไม่เป็นหมันมาแล้ว ก็จักใช้เราอย่างทาสี

อิทานิ / อญฺญํ วิชายินึ อิตฺถึ อาเนตฺวา / มํ ทาสึโภเคน ภุญฺชิสฺสติ,

ในกาลนี้ อ.แม่ผัว นำมาแล้ว ซึ่งหญิง ผู้คลอดโดยปกติ อื่น จักใช้สอย ซึ่งเรา ด้วยการใช้สอยเพียงดังทาสี,

ถ้าอย่างไร เราพึงนำนางกุมาริกาคนหนึ่งมาเสียเอง ดังนี้แล้ว

ยนฺนูนาหํ / สยเมวกํ กุมาริกํ / อาเนยฺยนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

กระไรหนอ อ.เรา พึงนำมา ซึ่งนางกุมาริกา คนหนึ่ง ด้วยตนเองนั่นเทียว” ดังนี้

จึงไปยังตระกูลแห่งหนึ่ง ขอนางกุมาริกาเพื่อประโยชน์แก่สามี

เอกํ กุลํ คนฺตฺวา / ตสฺสตฺถาย กุมาริกํ วาเรตฺวา

ไปแล้ว สู่ตระกูล ตระกูลหนึ่ง ขอแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา เพื่อประโยชน์ (แก่สามี) นั้น

ถูกพวกชนในตระกูลห้ามว่า เธอพูดอะไรเช่นนั้น ดังนี้แล้ว

“กินฺนาเมตํ อมฺม วเทสี”ติ / เตหิ ปฏิกฺขิตฺตา

ผู้- (อันชน ท.) เหล่านั้น -ห้ามแล้ว ว่า “แน่ะแม่ (อ.เธอ) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) นั่น ชื่อ อะไร” ดังนี้

---

[๑] **วุจฺจมานา** (อันบุตร) กล่าวอยู่, เมื่อกล่าว สำเร็จรูปมาจาก วจ ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = พูดชัด, กล่าว) ภู. + ย ปัจจัย ในอรรถกรรม + มาน ปัจจัย ในปัจจุบันกาล กัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย เพราะ ย ปัจจัย แปลง อ เป็น อุ, แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ มีรูปวิเคราะห์ว่า วุจฺจเตติ **วุจฺจมานา**, มาตา. มารดาใด อันบุตรกล่าวอยู่ เพราะเหตุนั้น มารดานั้น ชื่อว่า วุจฺจมานา (ผู้อันบุตรกล่าวอยู่)

จึงอ้อนวอนว่า ฉันเป็นหมัน

“อหำ วญฺฌา, ฯเปฯ สามิกสฺสา”ติ ยาจิตฺวา

“อหำ วญฺฌา,

อ้อนวอนแล้ว ว่า “อ.ดิฉัน เป็นหญิงหมัน (ย่อมเป็น),

ตระกูลที่ไม่มีบุตรย่อมฉิบหาย

อปุตฺตกำ กุลำ วินสฺสติ,

อ.ตระกูล อันไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย,

ธิดาของท่านได้บุตรแล้ว จักได้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติ

ตุมฺหากำ ธีตา / ปุตฺตำ ปฏิลภิตฺวา / กุฏุมฺพสฺส สามินี ภวิสฺสติ,

อ.ธิดา ของท่าน ท. ได้แล้ว ซึ่งบุตร เป็นเจ้าของ แห่งขุมทรัพย์ จักเป็น,

ขอท่านโปรดยกธิดานั้นให้แก่สามีของฉันเถิด ดังนี้แล้ว

เทถ ตำ มยฺหำ สามิกสฺสา”ติ ยาจิตฺวา

(อ.ท่าน ท.) ขอจงให้ (ซึ่งธิดา) นั้น แก่สามี ของดิฉัน” ดังนี้

ยังชนเหล่านั้นให้ยอมรับแล้วจึงนำมาแล้ว ได้ทำไว้ในเรือนของสามี

สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา / อาเนตฺวา สามิกสฺส ฆเร อกาสิ.

(ยังชน ท. เหล่านั้น) ให้รับพร้อมแล้ว นำมาแล้ว ได้กระทำแล้ว ในเรือน ของสามี.

ต่อมา หญิงหมันนั้นได้มีความปริวิตกว่า ถ้านางคนนี้จักได้บุตรหรือธิดาไซร้ จักเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติแต่ผู้เดียว ควรเราจะทำนางอย่าให้ได้ทารกเลย

อถสฺสา เอตทโหสิ / “สจายำ / ปุตฺตำ วา ธีตรำ วา ลภิสฺสติ, / อยเมว / กุฏุมฺพสฺส สามินี ภวิสฺสติ, / ยถา ทารกำ น ลภติ; / ตเถว นำ กาตุำ วฏฺฏตี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ว่า “ถ้าว่า (อ.นางกุมาริกา) นี้ จักได้ ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา ไซร้, (อ.นางกุมาริกา) นี้นั่นเทียว เป็นเจ้าของ แห่งขุมทรัพย์ จักเป็น, (อ.นางกุมาริกา นี้) จะไม่ได้ ซึ่งทารก โดยประการใด; อ.อัน- (อันเรา) -กระทำ (ซึ่งนางกุมาริกา) นั้น โดยประการนั้นนั่นเทียว ย่อมควร” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่หญิงหมัน) นั้น.

เมียหลวงปรุงยาทำลายครรภ์เมียน้อย

ลำดับนั้น หญิงหมันจึงพูดกะนางนั้นว่า ครรภ์ตั้งขึ้นในท้องเธอเมื่อใด ขอให้เธอบอกแก่ฉันเมื่อนั้น

อถ นำ อาห / “ยทา เต / กุจฺฉิยำ คพฺโภ ปติฏฺฐาติ; / ตทา เม อาโรเจยฺยาสี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.หญิงหมัน นั้น) กล่าวแล้ว ว่า “อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ย่อมตั้งอยู่เฉพาะ ในท้อง ของเธอ ในกาลใด; (อ.เธอ) พึงบอก แก่เรา ในกาลนั้น” ดังนี้ (กะหญิง) นั้น.

นางนั้นรับว่า จ้ะ เมื่อครรภ์ตั้งแล้ว ได้บอกแก่หญิงหมันนั้น

สา “สาธู”ติ ปฏิสุตฺวา, / คพฺเภ ปติฏฺฐิเต, / ตสฺสา อาโรเจสิ.

(อ.หญิง) นั้น รับคำแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้, ครั้นเมื่อสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, บอกแล้ว (แก่หญิงหมัน) นั้น.

ส่วนหญิงหมันนั้นแล ให้ข้าวต้มและข้าวสวยแก่นางนั้นเป็นนิตย์

ตสฺสา ปน สาเยว / นิจฺจํ ยาคุภตฺตํ เทติ.

ส่วนว่า (อ.หญิงหมัน) นั้นนั่นเทียว ย่อมให้ ซึ่งข้าวต้มและข้าวสวย (แก่หญิง) นั้น เนืองนิตย์.

ภายหลัง นางได้ให้ยาสำหรับทำครรภ์ให้ตกปนกับอาหารแก่นางนั้น

อถสฺสา / อาหาเรนว สทฺธึ / คพฺภปาตนเภสชฺชํ อทาสิ.

ครั้งนั้น (อ.หญิงหมัน นั้น) ได้ให้แล้ว ซึ่งยาเป็นเครื่องยังสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ให้ตกไป กับ ด้วยอาหารนั่นเทียว (แก่หญิง) นั้น.

ครรภ์ก็ตก [แท้ง]

คพฺโภ ปติ.

อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตกไปแล้ว.

เมื่อครรภ์ตั้งแล้วเป็นครั้งที่ ๒ นางก็ได้บอกแก่หญิงหมันนั้น

ทุติยมฺปิ คพฺเภ ปติฏฺฐิเต, / ตสฺสา อาโรเจสิ.

ครั้นเมื่อสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว แม้ครั้งที่ ๒, (อ.หญิง นั้น) บอกแล้ว (แก่หญิงหมัน) นั้น.

แม้หญิงหมันก็ได้ทำครรภ์ให้ตกไป ด้วยอุบายอย่างนั้นนั่นแล เป็นครั้งที่ ๒

อิตราปิ / ทุติยมฺปิ ตเถว ปาเตสิ.

(อ.หญิงหมัน) แม้นอกนี้ (ยังสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์) ให้ตกไปแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว แม้ครั้งที่ ๒.

ลำดับนั้น พวกหญิงที่คุ้นเคยกันได้ถามนางนั้นว่า หญิงร่วมสามีทำอันตรายเธอบ้างหรือไม่ ?

อถ นํ ปฏิวิสฺสกิตฺถิโย ปุจฺฉึสุ / “กจฺจิ เต สปตฺตี / อนฺตรายํ กโรตี”ติ.

ครั้งนั้น อ.หญิงผู้คุ้นเคย ท. ถามแล้ว (ซึ่งหญิง) นั้น ว่า “(อ.หญิง) ผู้เป็นไปกับด้วยผัว ย่อมกระทำซึ่งอันตราย แก่เธอ แลหรือ” ดังนี้.

นางแจ้งความนั้นแล้ว

สา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา,

(อ.หญิง) นั้น บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น

ถูกหญิงเหล่านั้นกล่าวว่า หญิงอันธพาล เหตุไรเธอจึงได้ทำอย่างนั้นเล่า ?

“อนฺธพาเล กสฺมา ฯเปฯ เอวมกาสี”ติ วุตฺตา,

“อนฺธพาเล / กสฺมา เอวมกาสิ ?

ผู้- (อันหญิงผู้คุ้นเคย ท. เหล่านั้น) -กล่าวแล้ว ว่า “แน่ะหญิงผู้อันธพาล (อ.เธอ) ได้กระทำแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ?

หญิงหมันนี้ได้ประกอบยาสำหรับทำครรภ์ให้ตกให้แก่เธอ เพราะกลัวเธอจะเป็นใหญ่

อยํ ตว อิสฺสริยภเยน / คพฺภปาตนเภสชฺชํ โยเชตฺวา เทติ,

(อ.หญิงหมัน) นี้ ประกอบแล้ว ซึ่งยาเป็นเครื่องยังสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ให้ตกไป ย่อมให้ แก่เธอ เพราะความกลัวแต่ความเป็นใหญ่,

เพราะฉะนั้น ครรภ์ของเธอจึงตก

เตน เต คพฺโภ ปตติ,

เพราะเหตุนั้น อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ของเธอ ย่อมตกไป,

เธออย่าได้ทำอย่างนี้อีก

มา ปุน เอวมกาสี”*ติ วุตฺตา,*

(อ.เธอ) อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้ อีก” ดังนี้,

ในครั้งที่ ๓ จึงมิได้บอก

ตติยวาเร น กเถสิ.

ไม่บอกแล้ว ในวาระที่ ๓.

ต่อมา หญิงหมันเห็นท้องของนางนั้นแล้วจึงกล่าวว่า เหตุไรเธอจึงไม่บอกความที่ครรภ์ตั้งแก่ฉัน

อถสฺสา อิตรา อุทรํ ทิสฺวา / “กสฺมา มยฺหํ / คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ / น กเถสี”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น (อ.หญิงหมัน) นอกนี้ เห็นแล้ว ซึ่งท้อง (ของหญิง) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เธอ) ย่อมไม่บอก ซึ่งความที่- แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ -เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว แก่ฉัน เพราะเหตุอะไร” ดังนี้

เมื่อนางนั้นกล่าวว่า เธอนำฉันมาแล้วทำครรภ์ให้ตกไปเสียถึง ๒ ครั้งแล้ว ฉันจะบอกแก่เธอทำไม ?

“ตฺวํ มํ อาเนตฺวา / เทฺว วาเร คพฺภํ ปาเตสิ, / กิมตฺถํ ตุยฺหํ กเถมี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.เธอ นำมาแล้ว ซึ่งฉัน ยังสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ให้ตกไปแล้ว สิ้นวาระ ท. ๒, อ.ฉัน จะบอก แก่เธอ เพื่อประโยชน์แก่อะไร” ดังนี้ (อันหญิง นั้น) กล่าวแล้ว,

จึงคิดว่า บัดนี้เราฉิบหายแล้ว คอยแลดูความประมาทของนางกุมาริกานั้นอยู่

“นฏฺฐาทานิมฺหี”ติ จินฺเตตฺวา / ตสฺสา ปมาทํ โอโลเกนฺตี,

คิดแล้ว ว่า “ในกาลนี้ (อ.เรา) เป็นผู้ฉิบหายแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้ แลดูอยู่ ซึ่งความประมาท (ของหญิง) นั้น,

เมื่อครรภ์แก่เต็มที่แล้ว จึงได้ช่อง ได้ประกอบยาให้แล้ว

ปริณเต คพฺเภ, / โอกาสํ ลภิตฺวา / เภสชฺชํ โยเชตฺวา อทาสิ.

ครั้นเมื่อสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ แก่รอบแล้ว, ได้แล้ว ซึ่งโอกาส ประกอบแล้ว ซึ่งยา ได้ให้แล้ว.

ครรภ์ไม่อาจตก เพราะครรภ์แก่ จึงนอนขวาง

คพฺโภ ปริณตตฺตา / ปติตุํ อสกฺโกนฺโต / ติริยํ นิปชฺชิ.

อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันตกไป เพราะความที่- (แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์) -เป็นผู้แก่รอบแล้ว นอนแล้ว ขวาง.

เวทนากล้าแข็งได้เกิดขึ้น

ติพฺพา ขรา เวทนา อุปฺปชฺชิ.

อ.เวทนา อันกล้า อันแข็ง เกิดขึ้นแล้ว.

นางถึงความสงสัยในชีวิต

ชีวิตสํสยํ ปาปุณิ.

(อ.หญิง นั้น) ถึงแล้ว ซึ่งความสงสัยในชีวิต.

นางตั้งความปรารถนาว่า ฉันถูกเธอให้ฉิบหายแล้ว

สา “นาสิตมฺหิ ตยา, ฯเปฯ นิพฺพตฺเตยฺยนฺ”ติ ปตฺถนํ ฐเปตฺวา

สา “นาสิตมฺหิ ตยา,

(อ.หญิง) นั้น ***ตั้งไว้แล้ว ซึ่งความปรารถนา*** ว่า “(อ.ฉัน) เป็นผู้- อันเธอ -ให้ฉิบหายแล้ว ย่อมเป็น,

เธอเองนำฉันมา ทำทารกให้ฉิบหายถึง ๓ คนแล้ว

ตฺวเมว มํ อาเนตฺวา / ตโย ทารเก นาเสสิ;

อ.เธอนั่นเทียว นำมาแล้ว ซึ่งฉัน ยังทารก ท. ๓ ให้ฉิบหายแล้ว;

บัดนี้ ฉันจะฉิบหายแม้เอง

อิทานิ สยมฺปิ นสฺสามิ,

ในกาลนี้ (อ.ฉัน) จะฉิบหาย แม้ด้วยตนเอง,

บัดนี้ ฉันจุติจากอัตภาพนี้ พึงเกิดเป็นนางยักษิณี สามารถเคี้ยวกินทารกของเธอเถิด ดังนี้แล้ว

อิโตทานิ / จุตา ยกฺขินี หุตฺวา / ตว ทารเก ขาทิตุํ / สมตฺถา หุตฺวา นิพฺพตฺเตยฺยนฺ”ติ / *ปตฺถนํ ฐเปตฺวา*

(อ.ฉัน) เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นี้ ในกาลนี้ เป็นนางยักษิณี เป็น เป็นผู้สามารถ เพื่ออันเคี้ยวกิน ซึ่งทารก ท. ของเธอ เป็น พึงบังเกิด” ดังนี้

ตายไปเกิดเป็นแม่แมวในเรือนนั้นเอง

กาลํ กตฺวา / ตสฺมึเยว เคเห / มชฺชารี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

กระทำแล้ว ซึ่งกาละ เป็นนางแมว เป็น บังเกิดแล้ว (ในเรือน) นั้นนั่นเทียว.

ฝ่ายสามีจับหญิงหมันแล้วกล่าวว่า เธอได้ทำการตัดกระกูลของเราให้ขาดสูญ ดังนี้แล้ว ทุบด้วยอวัยวะทั้งหลายมีศอกและเข่าเป็นต้นให้บอบช้ำแล้ว

อิตรัปิ สามิโก คเหตฺวา / “ตยา เม กุลูปจฺเฉโท กโต”ติ / กปฺปรชนุนุกาทีหิ สุโปถิตํ โปเถสิ.

อ.สามี จับแล้ว (ซึ่งหญิงหมัน) แม้นอกนี้ (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.การเข้าไปตัดซึ่งตระกูล ของเรา อันเธอ กระทำแล้ว” ดังนี้ โบยแล้ว โบยแล้วด้วยดี (ด้วยอวัยวะ ท.) มีศอกและเข่าเป็นต้น.

หญิงหมันนั้นตายเพราะความเจ็บนั้นแลแล้ว ได้เกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน

สา เตเนวาพาเธน / กาลํ กตฺวา / ตตฺเถว กุกฺกุฏี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

(อ.หญิงหมัน) นั้น กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ด้วยอาพาธ นั้นนั่นเทียว เป็นแม่ไก่ เป็น บังเกิดแล้ว (ในเรือน) นั้นนั่นเทียว.

ผลัดกันสังหารคนละชาติด้วยอำนาจผูกเวร

จำเนียรกาลไม่นาน แม่ไก่ได้ตกฟองหลายฟอง

น จิรสฺเสว กุกฺกุฏี / อณฺฑานิ วิชายิ.

อ.แม่ไก่ ตกแล้ว ซึ่งฟองไข่ ท. โดยกาลไม่นานนั่นเทียว.

แม่แมวมากินฟองไก่เหล่านั้นเสีย

มชฺชารี อาคนฺตฺวา / ตานิ ขาทิ.

อ.นางแมว มาแล้ว เคี้ยวกินแล้ว (ซึ่งฟองไข่ ท.) เหล่านั้น.

ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ มันก็ได้กินเสียเหมือนกัน

ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ขาทิเยว.

(อ.นางแมว) เคี้ยวกินแล้วนั่นเทียว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓.

แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า เธอกินฟองของเราถึง ๓ ครั้งแล้ว

กุกฺกุฏี “ตโย วาเร ฯเปฯ ลเภยฺยนฺ”ติ ปตฺถนํ กตฺวา

กุกฺกุฏี / **“ตโย วาเร** / **มม อณฺฑานิ ขาทิตฺวา,**

อ.แม่ไก่ ***กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนา*** ว่า “(อ.เธอ) เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งฟองไข่ ท. ของเรา สิ้นวาระ ท. ๓,

เดี๋ยวนี้ก็อยากกินเราด้วย

อิทานิ / **มมฺปิ ขาทิตุกามาสิ;**

เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเคี้ยวกิน แม้ซึ่งเรา ย่อมเป็น ในกาลนี้;

เดี๋ยวนี้ เราจุติจากอัตภาพนี้แล้ว พึงได้กินเธอพร้อมลูกน้อย ดังนี้แล้ว

อิโตทานิ จุตา / **ตํ สปุตฺตกํ ขาทิตุํ ลเภยฺยนฺ”*ติ*** / ***ปตฺถนํ กตฺวา***

(อ.เรา) เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นี้ ในกาลนี้ พึงได้ เพื่ออันเคี้ยวกิน ซึ่งเธอ ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรน้อย” ดังนี้

จุติจากอัตภาพนั้น ได้เกิดเป็นแม่เสือเหลือง

ตโต จุตา / **ทีปินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.**

เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น เป็นแม่เสือเหลือง เป็น บังเกิดแล้ว.

ฝ่ายแม่แมวได้เกิดเป็นแม่เนื้อ

อิตราปิ / **มิคี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.**

(อ.นางแมว) แม้นอกนี้ เป็นแม่เนื้อ เป็น บังเกิดแล้ว.

ในเวลาแม่เนื้อนั้นคลอดลูกแล้ว ๆ แม่เสือเหลืองก็ได้มากินลูกทั้งหลายเสียถึง ๓ ครั้ง

ตสฺสา วิชาตวิชาตกาเล / **ทีปินี อาคนฺตฺวา** / **ตโย วาเร ปุตฺตเก ขาทิ.**

อ.แม่เสือเหลือง มาแล้ว เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งลูกน้อย ท. สิ้นวาระ ท. ๓ ในกาลทั้งเป็นที่คลอดแล้ว ทั้งเป็นที่คลอดแล้ว (แห่งแม่เนื้อ) นั้น.

เมื่อเวลาจะตาย แม่เนื้อทำความปรารถนาว่า พวกลูกของเราถูกแม่เสือเหลืองตัวนี้กินเสียถึง ๓ ครั้งแล้ว

มิคี มรณกาเล “อิมาย ฯเปฯ ลเภยฺยนฺ”ติ ปตฺถนํ กตฺวา

มิคี มรณกาเล / **“อิมาย เม ติกฺขตฺตุํ** / **ปุตฺตา ขาทิตา,**

อ.แม่เนื้อ ***กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนา*** ในกาลเป็นที่ตาย ว่า “อ.ลูก ท. ของเรา (อันแม่เสือเหลือง) นี้ เคี้ยวกินแล้ว สิ้น ๓ ครั้ง,

เดี๋ยวนี้ มันจักกินตัวเราด้วย

อิทานิ มัปิ ขาทิสฺสติ;

ในกาลนี้ (อ.แม่เสือเหลือง นี้) จักเคี้ยวกิน แม้ซึ่งเรา;

เดี๋ยวนี้ เราจุติจากอัตภาพนี้แล้ว พึงได้กินมันพร้อมลูกน้อย ดังนี้แล้ว

อิโตทานิ จุตา / เอตๆ สปุตฺตกๆ ขาทิตุๆ ลเภยฺยนฺ”ติ / *ปตฺถนๆ กตฺวา*

(อ.เรา) เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นี้ ในกาลนี้ พึงได้ เพื่ออันเคี้ยวกิน (ซึ่งแม่เสือเหลือง) นั่น ผู้เป็นไปกับด้วยลูกน้อย” ดังนี้

ได้ตายไปเกิดเป็นนางยักษิณี

กาลๆ กตฺวา / ยกฺขินี หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

กระทำแล้ว ซึ่งกาละ เป็นนางยักษิณี เป็น บังเกิดแล้ว.

ฝ่ายแม่เสือเหลืองจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ได้เกิดเป็นกุลธิดาในเมืองสาวัตถี

ทีปินีปิ ตโต จุตา / สาวตฺถิยๆ กุลธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

แม้ อ.แม่เสือเหลือง เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น เป็นนางกุลธิดา เป็น บังเกิดแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

นางถึงความเจริญแล้ว ได้ไปสู่ตระกูลสามีในบ้านริมประตูเมือง

สา วุฑฺฒิปฺปตฺตา / ทฺวารคาเม ปติกุลๆ อคมาสิ.

(อ.นางกุลธิดา) นั้น ผู้ถึงแล้วซึ่งความเจริญ ได้ไปแล้ว สู่ตระกูลแห่งผัว ที่หมู่บ้านใกล้ประตู.

ในกาลต่อมา นางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง

อปรภาเค ปุตฺตๆ วิชายิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.นางกุลธิดา นั้น) คลอดแล้ว ซึ่งบุตร.

นางยักษิณีจำแลงตัวเป็นหญิงสหายที่รักของนาง มาแล้วถามว่า หญิงสหายของฉันอยู่ที่ไหน ?

ยกฺขินี / ตสฺสา ปิยสหายิกาวณฺเณน อาคนฺตฺวา / “กุหึ เม สหายิกา”ติ ปุจฺฉิ.

อ.นางยักษิณี มาแล้ว ด้วยวรรณะแห่งหญิงสหายผู้เป็นที่รัก (ของนางกุลธิดา) นั้น ถามแล้ว ว่า “อ.หญิงสหาย ของดิฉัน (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พวกชาวบ้านได้บอกว่า เขาคลอดบุตรอยู่ในห้อง

“อนฺโตคพฺเภ วิชาตา”ติ อาหๆสุ.

(อ.ชน ท.) กล่าวแล้ว ว่า “(อ.หญิงสหาย ของเธอ) คลอดแล้ว ในภายในแห่งห้อง” ดังนี้.

นางยักษิณีฟังคำนั้นแสร้งพูดว่า หญิงสหายของฉันคลอดลูกเป็นชายหรือหญิงหนอ ฉันจักดูเด็กนั้น ดังนี้แล้ว

สา ตๆ สุตฺวา / “ปุตฺตๆ นุ โข วิชาตา / อุทาหุ ธีตรๆ, / ปสฺสิสฺสามิ นนฺ”ติ

(อ.นางยักษิณี) นั้น ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.หญิงสหาย ของดิฉัน นั้น) คลอดแล้ว ซึ่งบุตร หรือ หนอ แล หรือว่า (อ.หญิงสหาย ของดิฉัน นั้น คลอดแล้ว) ซึ่งธิดา, อ.ดิฉัน จักดู (ซึ่งเด็ก) นั้น” ดังนี้

เข้าไปทำเป็นแลดูอยู่ จับทารกกินแล้วก็ไป

ปวิสิตฺวา ปสฺสนฺตี วิย / ทารกํ คเหตฺวา / ขาทิตฺวา คตา.

เข้าไปแล้ว เป็นผู้ราวกะว่า ดูอยู่ (เป็น) จับแล้ว ซึ่งทารก เคี้ยวกินแล้ว ไปแล้ว.

ถึงในหนที่ ๒ ก็ได้กินเสียเหมือนกัน

ทุติยวาเรปิ / ตเถว ขาทิ.

(อ.นางยักษิณี นั้น) เคี้ยวกินแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว แม้ในวาระที่ ๒.

ในหนที่ ๓ นางกุลธิดามีครรภ์แก่เรียกสามีมาแล้ว

ตติยวาเร อิตรา / ครุคพฺภา หุตฺวา / สามิกํ อามนฺเตตฺวา

ในวาระที่ ๓ (อ.นางกุลธิดา) นอกนี้ เป็นผู้มีครรภ์หนัก เป็น เรียกมาแล้ว ซึ่งสามี

บอกว่า นาย นางยักษิณีตนหนึ่งกินบุตรของฉันเสียในที่นี้ ๒ คนแล้วไป

“สามิ อิมสฺมึ ฐาเน / เอกา ยกฺขินี / มม เทฺว ปุตฺเต ขาทิตฺวา คตา,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย อ.นางยักษิณี ตนหนึ่ง ในที่ นี้ เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งบุตร ท. ๒ ของดิฉัน ไปแล้ว,

เดี๋ยวนี้ ฉันจักไปสู่เรือนแห่งตระกูลของฉันแล้วคลอดบุตร ดังนี้แล้ว ไปสู่เรือนแห่งตระกูลคลอดบุตร

อิทานิ / มม กุลเคหํ คนฺตฺวา / วิชายิสฺสามี”ติ / กุลเคหํ คนฺตฺวา วิชายิ.

ในกาลนี้ (อ.ดิฉัน) ไปแล้ว สู่เรือนแห่งตระกูล ของดิฉัน จักคลอด” ดังนี้ ไปแล้ว สู่เรือนแห่งตระกูล คลอดแล้ว.

ในกาลนั้น นางยักษิณีนั้นถึงคราวส่งน้ำ

ตทา สา ยกฺขินี / อุทกวารํ คตา โหติ.

ในกาลนั้น อ.นางยักษิณี นั้น เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งวาระแห่งน้ำ ย่อมเป็น.

ความจริง นางยักษิณีทั้งหลายต้องตักน้ำจากสระอโนดาต ทูนบนศีรษะมา เพื่อท้าวเวสสุวัณ ตามวาระ ต่อล่วง ๔ เดือนบ้าง ๕ เดือนบ้าง จึงพ้นได้

เวสฺสวณสฺส หิ ยกฺขินิโย / วาเรน อโนตตฺตโต / สีสปรมฺปราย อุทกํ อาหรนฺติโย / จาตุมฺมาสจฺจเยนปิ ปญฺจมาสจฺจเยนปิ มุจฺจนฺติ.

จริงอยู่ อ.นางยักษิณี ท. นำมาอยู่ ซึ่งน้ำ โดยอันสืบ ๆ แห่งศีรษะ จากสระอโนดาต ตามวาระ เพื่อท้าวเวสสุวัณ ย่อมพ้น โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔ บ้าง โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๕ บ้าง.

นางยักษิณีเหล่าอื่นมีกายบอบช้ำถึงความสิ้นชีวิตบ้างก็มี

อปรา กิลนฺตกายา / ชีวิตกฺขยมฺปิ ปาปุณนฺติ.

(อ.นางยักษิณี ท.) เหล่าอื่นอีก ผู้มีกายอันบอบช้ำแล้ว ย่อมถึง แม้ซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต.

ส่วนนางยักษิณีนั้นพอพ้นจากเวรส่งน้ำแล้วเท่านั้น ก็รีบไปสู่เรือนนั้นแล้วถามว่า หญิงสหายของฉันอยู่ที่ไหน ?

สา ปน / อุทกวารโต มุตฺตมตฺตาว / เวเคน ตำ ฆรำ คนฺตฺวา / "กุหึ เม สหายิกา"ติ ปุจฺฉิ.

ส่วนว่า (อ.นางยักษิณี) นั้น ผู้สักว่าพ้นแล้วนั่นเทียว จากวาระแห่งน้ำ ไปแล้ว สู่เรือน นั้น โดยเร็ว ถามแล้ว ว่า "อ.หญิงสหาย ของดิฉัน (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน" ดังนี้.

พวกชาวบ้านบอกว่า เธอจักพบนางที่ไหน ?

"กุหึ นำ ฯเปฯ กุลเคหำ คตา"ติ.

"กุหึ นำ ปสฺสิสฺสสิ,

(อ.ชน ท. กล่าวแล้ว) ว่า "อ.เธอ จักเห็น (ซึ่งหญิงสหาย) นั้น (ณ ที่) ไหน,

นางยักษิณีตนหนึ่งกินทารกที่เกิดในที่นี้ของนาง

ตสฺสา อิมสฺมึ ฐาเน / ชาตทารเก ยกฺขินี ขาทติ;

อ.นางยักษิณี ย่อมเคี้ยวกิน ซึ่งทารกผู้เกิดแล้ว ท. ในที่ นี้ (ของหญิงสหาย) นั้น;

เพราะฉะนั้น นางจึงไปเรือนแห่งตระกูลแล้ว

ตสฺมา กุลเคหำ คตา"ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.หญิงสหาย นั้น) ไปแล้ว สู่เรือนแห่งตระกูล" ดังนี้.

นางยักษิณีนั้นคิดว่า นางไปในที่ไหน ๆ ก็ตามเถิด จักไม่พ้นเราได้ ดังนี้แล้ว อันกำลังเวรให้อุตสาหะวิ่งบ่ายหน้าไปเมืองแล้ว

สา / "ยตฺถ วา / ตตฺถ วา คจฺฉตุ, / น เม มุจฺจิสฺสตี"ติ / เวรเวคสมุสฺสาหิตา / นคราภิมุขี ปกฺขนฺทิ.

(อ.นางยักษิณี) นั้น (คิดแล้ว) ว่า "(อ.หญิง นั้น) จงไป (ในที่) ใด หรือ หรือว่า (ในที่) นั้น, (อ.หญิง นั้น) จักไม่พ้น จากเรา" ดังนี้ ผู้อันกำลังแห่งเวรให้อุตสาหะพร้อมแล้ว เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งพระนคร (เป็น) แล่นไปแล้ว.

ฝ่ายนางกุลธิดา ในวันเป็นที่รับชื่อ ให้ทารกนั้นอาบน้ำแล้วตั้งชื่อ

อิตราปิ / นามคฺคหณทิวเส / ตำ ทารกำ นหาเปตฺวา / นามำ กตฺวา

(อ.นางกุลธิดา) แม้นอกนี้ ยังทารก นั้น ให้อาบแล้ว ในวันเป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อ กระทำแล้ว ซึ่งชื่อ

กล่าวกะสามีว่า นาย เดี๋ยวนี้ พวกเราพากันไปสู่เรือนของตนเถิด

"สามิ / อิทานิ สกฆรำ คจฺฉามา"ติ

(กล่าวแล้ว) ว่า "ข้าแต่นาย ในกาลนี้ (อ.เรา ท.) จงไป สู่เรือนของตน" ดังนี้

อุ้มบุตรไปกับสามี ตามทางอันตัดไปในท่ามกลางวิหาร มอบบุตรให้สามีแล้ว

ปุตฺตํ อาทาย / สามิเกน สทฺธึ / วิหารมชฺฌคเตน มคฺเคน คจฺฉนฺตี / ปุตฺตํ สามิกสฺส ทตฺวา

อุ้มแล้ว ซึ่งบุตร ไปอยู่ โดยหนทาง อันไปแล้วในท่ามกลางแห่งวิหาร กับ ด้วยสามี ให้แล้ว ซึ่งบุตร แก่สามี

ลงอาบน้ำในสระโบกขรณีข้างวิหารแล้ว ขึ้นมารับเอาบุตร

วิหารโปกฺขรณิยํ นหาตฺวา / อุตฺตริตฺวา ปุตฺตํ คเหตฺวา,

อาบแล้ว ในสระโปกขรณีใกล้วิหาร ข้ามขึ้นแล้ว รับเอาแล้ว ซึ่งบุตร,

เมื่อสามีกำลังอาบน้ำอยู่ ยืนให้บุตรดื่มนม แลเห็นนางยักษิณีมาอยู่ จำได้แล้ว

สามิเก นหายนฺเต, / ปุตฺตํ ปายมานา ฐิตา, / ยกฺขินึ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา / สญฺชานิตฺวา

ครั้นเมื่อสามี อาบอยู่, ผู้ยืน- ยังบุตร ให้ดื่มอยู่ -แล้ว, เห็นแล้ว ซึ่งนางยักษิณี ผู้มาอยู่ จำได้แล้ว

ร้องด้วยเสียงอันดังว่า นาย มาเร็ว ๆ เถิด นี้นางยักษิณีตนนั้น ดังนี้แล้ว

“สามิ / เวเคน เอหิ, / อยํ สา ยกฺขินี”ติ / อุจฺจาสทฺทํ กตฺวา,

กระทำแล้ว ซึ่งเสียงอันสูง ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) จงมา โดยเร็ว, (อ.หญิง) นี้ เป็นนางยักษิณีนั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

ไม่อาจยืนรออยู่จนสามีนั้นมาได้ วิ่งกลับบ่ายหน้าไปสู่ภายในวิหารแล้ว

ยาว ตสฺสาคมนํ / สณฺฐาตุํ อสกฺโกนฺตี / นิวตฺติตฺวา / อนฺโตวิหาราภิมุขี ปกฺขนฺทิ.

ไม่อาจอยู่ เพื่ออันดำรงอยู่พร้อม เพียงใด แต่การมา (แห่งสามี) นั้น กลับแล้ว เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งภายในแห่งวิหาร (เป็น) แล่นไปแล้ว.

เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร

ในสมัยนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท

ตสฺมึ สมเย / สตฺถา ปริสมชฺเฌ / ธมฺมํ เทเสติ.

ในสมัยนั้น อ.พระศาสดา ทรงแสดงอยู่ ซึ่งธรรม ในท่ามกลางแห่งบริษัท.

นางกุลธิดานั้นให้บุตรนอนลงเคียงหลังพระบาทแห่งพระตถาคตแล้ว

สา ปุตฺตํ ตถาคตสฺส / ปาทปิฏฺเฐ นิปชฺชาเปตฺวา

(อ.นางกุลธิดา) นั้น ยังบุตร ให้นอนแล้ว ที่หลังแห่งพระบาท ของพระตถาคต

กราบทูลว่า บุตรคนนี้หม่อมฉันถวายแด่พระองค์แล้ว

“ตุมฺหากํ มยา ฯเปฯ เทถา”ติ อาห.

“ตุมฺหากํ มยา เอส ทินฺโน,

กราบทูลแล้ว ว่า “(อ.บุตร) นั่น อันหม่อมฉัน ถวายแล้ว แก่พระองค์,

ขอพระองค์ประทานชีวิตแก่บุตรของหม่อมฉันเถิด

ปุตฺตสฺส เม ชีวิตํ เทถา”ติ อาห.

(อ.พระองค์) ขอจงประทาน ซึ่งชีวิต แก่บุตร ของหม่อมฉัน” ดังนี้.

สุมนเทพผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตูไม่ยอมให้นางยักษิณีเข้าไปข้างใน

ทฺวารโกฏฺฐเก อธิวตฺโถ สุมนเทโว / ยกฺขินิยา อนฺโต ปวิสิตุ นาทาสิ.

อ.สุมนเทพ ผู้สิงสถิตอยู่แล้ว ที่ซุ้มแห่งประตู ไม่ได้ให้แล้ว เพื่ออันเข้าไป ในภายใน แก่นางยักษิณี.

พระศาสดารับสั่งเรียกพระอานนทเถระมาแล้วตรัสว่า อานนท์ เธอจงไปเรียกนางยักษิณีนั้นมา

สตฺถา อานนฺทตฺเถรํ อามนฺเตตฺวา / “คจฺฉานนฺท, / ตํ ยกฺขินึ ปกฺโกสา”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.เธอ) จงไป, (อ.เธอ) จงเรียกมา ซึ่งนางยักษิณี นั้น” ดังนี้.

พระเถระเรียกนางยักษิณีมาแล้ว

เถโร ตํ ปกฺโกสิ.

อ.พระเถระ เรียกมาแล้ว (ซึ่งนางยักษิณี) นั้น.

นางกุลธิดานอกนี้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางยักษิณีมา

อิตรา / “อยํ ภนฺเต อาคจฺฉตี”ติ อาห.

(อ.นางกุลธิดา) นอกนี้ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.นางยักษิณี) นี้ ย่อมมา” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า นางยักษิณีจงมาเถิด เธออย่าได้ร้องไปเลย ดังนี้แล้ว

สตฺถา / “เอตุ, / มา สทฺทํ อกาสี”ติ วตฺวา,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “(อ.นางยักษิณี นั่น) จงมา, (อ.เธอ) อย่าได้กระทำแล้ว ซึ่งเสียง” ดังนี้,

ได้ตรัสกะนางยักษิณีผู้มายืนอยู่แล้วว่า เหตุไรเธอจึงทำอย่างนั้น

ตํ อาคนฺตฺวา ฐิตํ “กสฺมา ฯเปฯ โน เวเรนา”ติ วตฺวา

ตํ อาคนฺตฺวา ฐิตํ / “กสฺมา เอวํ กโรสิ ?

ตรัสแล้ว (กะนางยักษิณี) นั้น ผู้- มาแล้ว -จึงยืนอยู่แล้ว ว่า “(อ.เธอ) ย่อมกระทำ อย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ?

ก็ถ้าพวกเธอไม่มาสู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้าผู้เช่นเราแล้ว

สเจ หิ ตุมฺเห / มาทิสสฺส พุทฺธสฺส / สมฺมุขีภาวํ นาคมิสฺสถ,

ก็ ถ้าว่า อ.เธอ ท. จักไม่มาแล้ว สู่ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีต่อหน้า แห่งพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเรา ไซร้,

เวรของพวกเธอจักได้เป็นกรรมตั้งอยู่ชั่วกัป เหมือนเวรของงูกับพังพอน ของหมีกับไม้สะคร้อ และของกากับนกเค้า

อหินกุลานำ วิย เวรำ / อจฺฉผนฺทนานำ วิย / กาโกพฺภุกานำ วิย จ / กปฺปฏฺฐิติกำ โว เวรำ อภวิสฺส,

อ.เวร ของเธอ ท. เป็นเวรตั้งอยู่ตลอดกัป จักได้เป็นแล้ว ราวกะ อ.เวร ของงูและพังพอน ท. (ด้วย) ราวกะ (อ.เวร) ของหมีและไม้สะคร้อ ท. (ด้วย) ราวกะ (อ.เวร) ของกาและนกเค้า ท. ด้วย,

เหตุไฉนพวกเธอจึงทำเวรและเวรตอบแก่กัน

กสฺมา เวรปฏิเวรำ กโรถ ?

(อ.เธอ ท.) ย่อมกระทำ ซึ่งเวรและเวรตอบ เพราะเหตุอะไร ?

เพราะเวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร หาระงับได้ด้วยเวรไม่ ดังนี้แล้ว

เวรำ หิ / อเวเรน อุปสมฺมติ, / โน เวเรนา”ติ วตฺวา

เพราะว่า อ.เวร ย่อมเข้าไประงับ ด้วยภาวะอันมิใช่เวร, (อ.เวร ย่อม-) ไม่ (-เข้าไประงับ) ด้วยเวร” ดังนี้

ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ย่อมไม่ระงับ
ด้วยเวรเลย ก็แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร
ธรรมนี้เป็นของเก่า

อิมำ คาถมาห

“น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนำ.
อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโน”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ก็ อ.เวร ท. (ในโลก) นี้ ย่อมไม่ระงับ ด้วยเวร ในกาลไหน ๆ. แต่ว่า (อ.เวร ท.) ย่อมระงับ ด้วยภาวะมิใช่เวร อ.ธรรม นั่น เป็นธรรมมีอยู่ในกาลก่อน[๑] (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

---

[๑] **สนนฺตโน** อันมีอยู่ในความแน่นอน, อันมีอยู่เป็นนิจ, อันมีแน่นอน, แน่แท้, แน่นอน, มั่นคง, เที่ยง **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า อันมีอยู่ในกาลก่อน, อันมีในอดีตกาล, เก่า, เก่าแก่, โบราณ สำเร็จรูปมาจาก สน, สนำ นิบาต + ตน ปัจจัย ในภาวตัทธิต ลงนิคคหิตอาคม, แปลงนิคคหิต เป็น นฺ ที่สุดวรรค มีรูปวิเคราะห์ว่า สนำ นิจฺเจ ภโว **สนนฺตโน**. อันมีอยู่ ในความแน่นอน ชื่อว่า สนันตนะ (ธรรมอันมีอยู่ในความแน่นอน, ธรรมอันมีอยู่เป็นนิจ) นัยนี้ สน ศัพท์ เป็นนิบาตที่มีสัตตมีวิภัตติเป็นที่สุด มีอรรถนิจจะ (แน่นอน, เที่ยง), **อีกนัยหนึ่ง** มีรูปวิเคราะห์ว่า สนำ ปุพฺเพ ภโว **สนนฺตโน**. อันมีอยู่ ในกาลก่อน ชื่อว่า สนันตนะ (ธรรมอันมีอยู่ในกาลก่อน, ธรรมอันมีในอดีตกาล) นัยนี้ สนำ ศัพท์ เป็นนิบาตที่มีสัตตมีวิภัตติเป็นที่สุด ในอรรถปุพพะ (ก่อน, เก่า). นิจฺเจ สทา สนำ. (อภิธานปฺปทีปิกา-ปาฐ), สนสทฺโท นิจฺจตฺโถ สตฺตมฺยนฺโต นิปาโต, สนำสทฺโท วา, ตตฺร ภโว สนนฺตโน, อุภยตฺราปิ ภวตฺเถ ตโน, ปุพฺเพ นิคฺคหีตาคโม. (อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา)

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น หิ เวเรน** เป็นต้น ความว่า

ตตฺถ / **น หิ เวเรนาติ** / *ยถา หิ ฯเปฯ อถโข วฑฺฒนฺติเยว.*

(อ.อรรถ ว่า) *ยถา หิ ฯเปฯ อถโข วฑฺฒนฺติเยว.* (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **น หิ เวเรน** ดังนี้เป็นต้น.

เหมือนอย่างว่า บุคคลแม้เมื่อล้างที่ซึ่งเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาด มีน้ำลายและน้ำมูกเป็นต้น ด้วยของไม่สะอาดเหล่านั้นแล ย่อมไม่อาจทำให้เป็นที่หมดจด หายกลิ่นเหม็นได้ โดยที่แท้ ที่นั้นกลับเป็นที่ไม่หมดจดและมีกลิ่นเหม็นยิ่งกว่าเก่าอีก ฉันใด

ยถา หิ / **เขฬสิงฺฆาณิกาทิอสุจิมกฺขิตฏฺฐานํ** / **เตเหว อสุจีหิ โธวนฺโตปิ** / **สุฏฺฐุ นิคฺคนฺธกาตุํ** / **น สกฺโกติ,** / **อถโข ตํ ฐานํ** / **ภิยฺโยโส มตฺตาย** / **อสุฏฺฐตรญฺเจว ทุคฺคนฺธตรญฺจ โหติ;**

เหมือนอย่างว่า (อ.บุคคล) แม้ล้างอยู่ ซึ่งที่อันเปื้อนแล้วด้วยวัตถุอันไม่สะอาดมีน้ำลายและน้ำมูกเป็นต้น ด้วยวัตถุอันไม่สะอาด ท. เหล่านั้นนั่นเทียว ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ให้เป็นที่สะอาดแล้ว ให้เป็นที่ไม่มีกลิ่น, โดยที่แท้ อ.ที่ นั้น เป็นที่ไม่สะอาดแล้วกว่า ด้วยนั่นเทียว เป็นที่มีกลิ่นเหม็นกว่า ด้วย ย่อมเป็น โดยยิ่ง โดยประมาณ ฉันใด;

บุคคลเมื่อด่าตอบชนผู้ด่าอยู่ ประหารตอบชนผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจยังเวรให้ระงับด้วยเวรได้ โดยที่แท้ เขาชื่อว่าทำเวรนั่นเองให้ยิ่งขึ้น ฉันนั้นนั่นเทียว

เอวเมว / **อกฺโกสนฺตํ ปจฺจกฺโกสนฺโต** / **ปหรนฺตํ ปฏิปหรนฺโต** / **เวเรน เวรํ วูปสเมตุํ** / **น สกฺโกติ,** / **อถโข ภิยฺโย ภิยฺโย เวรเมว กโรติ.**

(อ.บุคคล) ด่าตอบอยู่ (ซึ่งบุคคล) ผู้ด่าอยู่ ประหารตอบอยู่ (ซึ่งบุคคล) ผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจ เพื่ออัน- ยังเวร -ให้เข้าไประงับ ด้วยเวร, โดยที่แท้ (อ.บุคคล นั้น) ย่อมกระทำ ซึ่งเวรนั่นเทียว โดยยิ่ง ๆ ฉันนั้นนั่นเทียว.

แม้ในกาลไหน ๆ ขึ้นชื่อว่าเวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร โดยที่แท้ ชื่อว่าย่อมเจริญอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้

อิติ เวรานิ นาม / **เวเรน กิสฺมิญฺจิปิ กาเล** / **น สมฺมนฺติ,** / **อถโข วฑฺฒนฺติเยว.**

ชื่อ อ.เวร ท. ย่อมไม่ระงับ ด้วยเวร ในกาล แม้ไหน ๆ, โดยที่แท้ (อ.เวร ท.) ย่อมเจริญนั่นเทียว ด้วยประการฉะนี้ *(ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.)...*

บาทพระคาถาว่า **อเวเรน จ สมฺมนฺติ** ความว่า

อเวเรน จ สมฺมนฺตีติ / *ยถา ปน ฯเปฯ อภาวํ คจฺฉนฺติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *ยถา ปน ฯเปฯ อภาวํ คจฺฉนฺติ.* (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **อเวเรน จ สมฺมนฺติ** ดังนี้.

เหมือนอย่างว่า ของไม่สะอาดมีน้ำลายเป็นต้นเหล่านั้น อันบุคคลล้างด้วยน้ำที่ใส ย่อมหายหมดได้ ที่นั้นย่อมเป็นที่หมดจด ไม่มีกลิ่นเหม็น ฉันใด

อเวเรน จ สมฺมนฺตีติ / ยถา ปน ตานิ / เขฬาทีนิ อสุจีนิ / วิปฺปสนฺเนน อุทเกน / โธวิยมานานิ นสฺสนฺติ, / ตำ ฐานำ / สุทฺธำ โหติ นิคฺคนฺธำ;

เหมือนอย่างว่า อ.วัตถุอันไม่สะอาด ท. มีน้ำลายเป็นต้น เหล่านั้น อัน- (อันบุคคล) -ล้างอยู่ด้วยน้ำ อันใสแล้ว ย่อมหายไป, อ.ที่ นั้น เป็นที่สะอาดแล้ว เป็นที่ไม่มีกลิ่น ย่อมเป็น ฉันใด;

เวรทั้งหลายย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ย่อมถึงความไม่มี ด้วยความไม่มีเวร คือด้วยน้ำคือขันติและเมตตา ด้วยการทำไว้ในใจโดยแยบคาย [และ]ด้วยการพิจารณา ฉันนั้นนั่นเทียว

เอวเมว / อเวเรน ขนฺติเมตฺโตทเกน / โยนิโสมนสิกาเรน / ปจฺจเวกฺขเณน / เวรานิ วูปสมฺมนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ / อภาวำ คจฺฉนฺติ.

อ.เวร ท. ย่อมเข้าไปสงบ คือว่า ย่อมระงับเฉพาะ คือว่า ย่อมถึง ซึ่งความไม่มี ด้วยภาวะอันมิใช่เวร คือว่า ด้วยน้ำคือขันติและเมตตา คือว่า ด้วยการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย คือว่า ด้วยการพิจารณา ฉันนั้นนั่นเทียว *(ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา)...*

บาทพระคาถาว่า **เอส ธมฺโม สนนฺตโน** ความว่า ธรรมนี้ คือที่นับว่าความสงบเวร ด้วยความไม่มีเวร เป็นของเก่า คือเป็นมรรคาแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระขีณาสพทั้งหลายทุก ๆ พระองค์ ดำเนินไปแล้ว

เอส ธมฺโม สนนฺตโนติ / เอส อเวเรน เวรูปสมนสงฺขาโต / โปราณโก ธมฺโม / สพฺเพสำ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธขีณาสวานำ คตมคฺโคติ.

(อ.อรรถ) ว่า อ.ธรรม นั่น คือว่า อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเข้าไปสงบแห่งเวร ด้วยภาวะอันมิใช่เวร เป็นธรรมเก่า คือว่า เป็นหนทางเป็นที่ไปแล้ว แห่งพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระขีณาสพ ท. ทั้งปวง (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **เอส ธมฺโม สนนฺตโน** ดังนี้.

ในกาลจบพระคาถา นางยักษิณีนั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

คาถาปริโยสาเน / สา ยกฺขินี / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.นางยักษิณี นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

สมฺปตฺตปริสายปิ / เทสนา สาตฺถิกา อโหสิ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว.

นางยักษิณีรู้ฝนมากฝนน้อย

พระศาสดาได้ตรัสกะหญิงนั้นว่า เธอจงให้บุตรของเจ้าแก่นางยักษิณีนี้เถิด

สตฺถา ตํ อิตฺถึ อาห / “เอติสฺสา ตว ปุตฺตํ เทหี”ติ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จงให้ ซึ่งบุตร ของเธอ (แก่ยักษิณี) นั่น” ดังนี้ (กะหญิง) นั้น.

หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันกลัว

“ภายามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.หญิงนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน ย่อมกลัว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เธออย่ากลัวเลย อันตรายย่อมไม่มีแก่เธอเพราะอาศัยนางยักษิณีนี้

“มา ภายิ, / นตฺถิ เต / เอตํ นิสฺสาย ปริปนฺโถ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) อย่ากลัวแล้ว, อ.อันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบย่อมไม่มี แก่เธอ เพราะอาศัย (ซึ่งยักษิณี) นั่น” ดังนี้.

นางได้ให้บุตรแก่นางยักษิณีนั้นแล้ว

สา ปุตฺตํ / ตสฺสา อทาสิ.

(อ.หญิง) นั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งบุตร (แก่นางยักษิณี) นั้น.

นางยักษิณีนั้นรับเอาบุตรนั้นแล้ว จูบ กอด แล้วคืนให้แก่มารดานั่นแหละแล้วเริ่มจะร้องไห้

สา ตํ คเหตฺวา / จุมฺพิตฺวา อาลิงฺคิตฺวา / ปุน มาตุเยว ทตฺวา / โรทิตุํ อารภิ.

(อ.นางยักษิณี) นั้น รับเอาแล้ว (ซึ่งบุตร) นั้น จูบแล้ว กอดแล้ว ให้แล้ว แก่มารดานั่นเทียว อีกเริ่มแล้ว เพื่ออันร้องไห้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามนางยักษิณีนั้นว่า อะไรนั่น ?

อถ นํ สตฺถา / “กิเมตนฺ”ติ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งนางยักษิณี) นั้น ว่า “อ.เหตุนั่น อะไร” ดังนี้.

นางยักษิณีนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนหม่อมฉันแม้สำเร็จการเลี้ยงชีพทุกวิธีทางก็ยังไม่ได้อาหารพอเต็มท้อง บัดนี้หม่อมฉันจะเลี้ยงชีพได้อย่างไร

“ภนฺเต / อหํ ปุพฺเพ / ยถา ตถา ชีวิตํ กปฺเปนฺตีปิ / กุจฺฉิปูรํ นาม นาลตฺถ, / อิทานิ กถํ ชีวิสฺสามี”ติ.

(อ.นางยักษิณี นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน แม้สำเร็จอยู่ ซึ่งความเป็นอยู่ โดยประการใด โดยประการนั้น ในกาลก่อน ไม่ได้ได้แล้ว ซื่อ (ซึ่งอาหาร) อันยังท้องให้เต็ม, ในกาลนี้ (อ.หม่อมฉัน) จักเป็นอยู่ อย่างไร” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสปลอบนางยักษิณีนั้นว่า เธออย่าวิตกเลย ดังนี้แล้วตรัสกะหญิงนั้นว่า

อถ นำ สตฺถา / “มา จินฺตยี”ติ สมสฺสาเสตฺวา, / ตำ อิตฺถึ อาห

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา (ยังนางยักษิณี) นั้น ให้เบาใจพร้อมแล้ว (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.เธอ) อย่าคิดแล้ว” ดังนี้ ตรัสแล้ว (กะหญิง) นั้น ว่า

เธอจงนำนางยักษิณีไปให้อยู่ในเรือนของตนแล้ว จงปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดี

“อิมำ เนตฺวา / อตฺตโน เคเห นิวาสาเปตฺวา / อคฺคยาคุภตฺเตหิ ปฏิชคฺคาหี”ติ.

“(อ.เธอ) นำไปแล้ว (ซึ่งนางยักษิณี) นี้ (ยังนางยักษิณี) นี้ ให้อยู่แล้ว ในเรือน ของตน จงปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอันเลิศ ท.” ดังนี้.

หญิงนั้นนำนางยักษิณีไปแล้ว ให้พักอยู่ในโรงกระเดื่อง ได้ปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดีแล้ว

สา ตำ เนตฺวา / ปิฏฺฐิวำเส ปติฏฺฐาเปตฺวา / อคฺคยาคุภตฺเตหิ ปฏิชคฺคิ.

(อ.หญิง) นั้น นำไปแล้ว (ซึ่งนางยักษิณี) นั้น (ยังนางยักษิณี) นั้น ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในโรงแห่งกระเดื่อง ปฏิบัติแล้ว ด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอันเลิศ ท.

ในเวลาซ้อมข้าวเปลือก สากปรากฏแก่นางยักษิณีนั้นดุจต่อยศีรษะ

ตสฺสา วีหิปหรณกาเล / มุสลำ มุทฺธำ ปหรนฺตำ วิย อุปฏฺฐาติ.

อ.สาก ย่อมปรากฏ (แก่นางยักษิณี) นั้น ราวกะว่า ประหารอยู่ ซึ่งศีรษะ ในกาลเป็นที่ซ้อมซึ่งข้าวเปลือก.

นางยักษิณีนั้นเรียกหญิงสหายมาแล้วพูดว่า ฉันจักไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ ขอเธอจงให้ฉันพักอยู่ในที่อื่นเถิด

สา สหายิกำ อามนฺเตตฺวา / “อิมสฺมึ ฐาเน วสิตุำ น สกฺขิสฺสามิ, / อญฺญตฺถ มำ ปติฏฺฐาเปหี”ติ วตฺวา,

(อ.นางยักษิณี) นั้น เรียกมาแล้ว ซึ่งหญิงสหาย กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เรา) จักไม่อาจ เพื่ออันอยู่ในที่ นี้, (อ.เธอ) ยังเรา จงให้ดำรงอยู่เฉพาะ (ในที่) อื่น” ดังนี้,

แม้อันหญิงสหายนั้นให้พักอยู่ในเหล่านี้ คือ ในโรงสาก ข้างตุ่มน้ำ ริมเตาไฟ ริมชายคา ริมกองหยากเยื่อ ริมประตูบ้าน

มุสลสาลายำ / อุทกจาฏิยำ / อุทฺธเน / นิมฺพโกเส / สงฺการกูเฏ / คามทฺวาเรติ / เอเตสุ ฐาเนสุ ปติฏฺฐาปิตาปิ,

แม้ผู้- (อันหญิงสหาย) -ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในที่ ท. เหล่านั่น คือ ในโรงแห่งสาก ที่ตุ่มแห่งน้ำที่เตา ที่ชายคา ที่กองแห่งหยากเยื่อ ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน,

กล่าวว่า ในโรงสากนี้ สากย่อมปรากฏดุจต่อยศีรษะฉันอยู่

“อิธ เม มุสลํ ฯเปฯ กโรนฺตี”ติ

“อิธ เม มุสลํ / สีสํ ภินฺทนฺตํ วิย อุปฏฺฐาติ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “อ.สาก ย่อมปรากฏ แก่เรา (ในโรงสาก) นี้ ราวกะว่า ทำลายอยู่ ซึ่งศีรษะ,

ที่ข้างตุ่มน้ำนี้ พวกเด็กย่อมราดน้ำเป็นเดนลงไป

อิธ ทารกา / อุจฺฉิฏฺฐุทกํ โอตาเรนฺติ,

อ.เด็ก ท. ยังน้ำอันเป็นเดน ย่อมให้ข้ามลง (ที่ตุ่มแห่งน้ำ) นี้,

ที่ริมเตาไฟนี้ ฝูงสุนัขย่อมนอน

อิธ สุนขา นิปชฺชนฺติ,

อ.สุนัข ท. ย่อมนอน (ที่เตา) นี้,

ที่ริมชายคานี้ พวกเด็กย่อมทำสกปรก

อิธ ทารกา อสุจึ กโรนฺติ,

อ.เด็ก ท. ย่อมกระทำ ซึ่งของไม่สะอาด (ที่ชายคา) นี้,

ที่ริมกองหยากเยื่อนี้ ชนทั้งหลายย่อมเทหยากเยื่อ

อิธ กจวรํ ฉฑฺเฑนฺติ,

(อ.ชน ท.) ย่อมทิ้ง ซึ่งหยากเยื่อ (ที่กองแห่งหยากเยื่อ) นี้,

ที่ริมประตูบ้านนี้ พวกเด็กชาวบ้านย่อมเล่นการพนันกันด้วยคะแนน ดังนี้แล้ว

อิธ คามทารกา / ลกฺขโยคฺคํ กโรนฺตี”ติ

อ.เด็กในหมู่บ้าน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งการประกอบด้วยคะแนน (ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน) นี้ ดังนี้.

ได้ห้ามที่ทั้งปวงนั้นเสีย

สพฺพานิ ตานิ ปฏิกฺขิปิ.

ห้ามแล้ว (ซึ่งที่ ท.) เหล่านั้น ทั้งปวง.

ครั้งนั้น หญิงสหายจึงให้นางยักษิณีนั้นพักอยู่ในที่อันสงัดภายนอกบ้านแล้ว นำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดีไปเพื่อนางยักษิณีนั้นแล้วปฏิบัติในที่นั้น

อถ นํ พหิคาเม / วิวิตฺโตกาเส ปติฏฺฐาเปตฺวา / ตตฺถ ตสฺสา / อคฺคยาคุภตฺตาทีนิ หริตฺวา ปฏิชคฺคิ.

ครั้งนั้น (อ.หญิง นั้น ยังนางยักษิณี) นั้น ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในโอกาสอันสงัดแล้ว ในภายนอกแห่งหมู่บ้าน นำไปแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวยาคูและภัตรอันเลิศเป็นต้น (แก่นางยักษิณี) นั้น (ในภายนอกแห่งหมู่บ้าน) นั้น ปฏิบัติแล้ว.

นางยักษิณีนั้นคิดอย่างนี้ว่า

สา ยกฺขินี เอวํ จินฺเตสิ

อ.นางยักษิณี นั้น คิดแล้ว อย่างนี้ ว่า

เดี๋ยวนี้หญิงสหายของเรานี้มีอุปการะแก่เรามาก

“อยํ เม สหายิกา / อิทานิ พหูปการา,

“อ.หญิงสหาย ของเรา นี้ เป็นผู้มีอุปการะมาก (ย่อมเป็น) ในกาลนี้,

เอาเถอะ เราจะทำความแทนคุณสักอย่างหนึ่ง ดังนี้แล้ว

หนฺทาหํ / กิญฺจิ ปฏิคฺคณฺหํ กโรมี”ติ,

เอาเถิด อ.เรา จะกระทำ ซึ่งคุณตอบ อะไร ๆ” ดังนี้,

ได้บอกแก่หญิงสหายว่า ในปีนี้จักมีฝนดี ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ดอนเถิด ในปีนี้ฝนจักแล้ง ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ลุ่มเถิด

“อิมสฺมึ สวจฺฉเร / สุพฺพุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, / ถลฏฺฐาเน สสฺสํ กโรหิ, / อิมสฺมึ สวจฺฉเร / ทุพฺพุฏฺฐิกา ภวิสฺสติ, / นินฺนฏฺฐาเนเยว สสฺสํ กโรหี”ติ / สหายิกาย อาโรเจสิ.

(อ.นางยักษิณี นั้น) บอกแล้ว แก่หญิงสหาย ว่า “อ.ฝนดี จักมี ในปี นี้, (อ.ท่าน) จงกระทำ ซึ่งข้าวกล้า ในที่ดอน, อ.ฝนแล้ง จักมี ในปี นี้, (อ.ท่าน) จงกระทำ ซึ่งข้าวกล้า ในที่ลุ่มนั่นเทียว” ดังนี้.

ข้าวกล้าอันพวกชนที่เหลือทำแล้ว ย่อมเสียหาย ด้วยน้ำมากเกินไปบ้าง ด้วยน้ำน้อยบ้าง

เสสชเนหิ กตสสฺสํ / อติอุทเกน วา / อโนทเกน วา นสฺสติ.

อ.ข้าวกล้าอัน- อันชนผู้เหลือ ท. -กระทำแล้ว ย่อมฉิบหาย ด้วยน้ำอันเกิน หรือ หรือว่า ด้วยน้ำอันน้อย.

ส่วนข้าวกล้าของนางกุลธิดานั้นย่อมสมบูรณ์เหลือกิน

ตสฺสา สสฺสํ อติวิย สมฺปชฺชติ.

อ.ข้าวกล้า (ของหญิง) นั้น ย่อมถึงพร้อม เกินเปรียบ.

นางยักษิณีเริ่มตั้งสลากภัตร

ครั้งนั้น พวกชนที่เหลือเหล่านั้นถามนางว่า แม่ ข้าวกล้าที่เธอทำแล้ว ย่อมไม่เสียหาย ด้วยน้ำมากเกินไป

อถ นํ “อมฺม ฯเปฯ เอตนฺ”ติ ปุจฺฉึสุ.

อถ นํ / “อมฺม / ตยา กตํ สสฺสํ / เนว อจฺโจทเกน นสฺสติ,

ครั้งนั้น (อ.ชน ท.) ถามแล้ว (ซึ่งหญิง) นั้น ว่า “แน่ะแม่ อ.ข้าวกล้า อัน- อันเธอ -กระทำแล้ว ย่อมไม่ฉิบหายนั่นเทียว ด้วยน้ำอันเกิน,

ย่อมไม่เสียหายด้วยน้ำน้อย

น อโนทเกน นสฺสติ,

ย่อมไม่ฉิบหาย ด้วยน้ำอันน้อย,

เธอรู้ความที่ฝนดีและฝนแล้งแล้วจึงทำการงานหรือ

สุพฺพุฏฺฐิทุพฺพุฏฺฐิภาวํ ญตฺวา กมฺมํ กโรสิ,

(อ.เธอ) รู้แล้ว ซึ่งความเป็นแห่งฝนดีและฝนแล้ง ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน หรือ,

เหตุนี้เป็นอย่างไรหนอแล ?

กึ นุ โข เอตนฺ”ติ ปุจฺฉิสุ.

(อ.เหตุ) นั่น อะไร หนอ แล” ดังนี้.

นางบอกว่า นางยักษิณีผู้เป็นหญิงสหายของฉัน บอกความที่ฝนดีและฝนแล้งแก่ฉัน

“อมฺหากํ สหายิกา ฯเปฯ กมฺมนฺเต โอโลเกสฺสตี”ติ.

“อมฺหากํ สหายิกา ยกฺขินี / สุพฺพุฏฺฐิทุพฺพุฏฺฐิภาวํ อาจิกฺขติ,

(อ.หญิง นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.นางยักษิณี ผู้เป็นสหาย ของดิฉัน ท. ย่อมบอก ซึ่งความเป็นแห่งฝนดีและฝนแล้ง,

ฉันทำข้าวกล้าทั้งหลายในที่ดอนและที่ลุ่ม ตามคำของนางยักษิณีนั้น

มยํ ตสฺสา วจเนน / ถลนินฺเนสุ สสฺสานิ กโรม,

อ.ดิฉัน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งข้าวกล้า ท. ในที่ดอนและที่ลุ่ม ท. ตามคำ (ของนางยักษิณี) นั้น,

เหตุนั้น ข้าวกล้าของฉันจึงสมบูรณ์ดี

เตน โน สสฺสํ สมฺปชฺชติ,

เพราะเหตุนั้น อ.ข้าวกล้า ของดิฉัน ท. ย่อมถึงพร้อม,

พวกท่านไม่เห็นโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นที่ฉันนำไปจากเรือนเนืองนิตย์หรือ ?

กึ น ปสฺสถ / นิพทฺธํ อมฺหากํ เคหโต / ยาคุภตฺตาทีนิ หริยมานานิ ?

(อ.ท่าน ท.) ย่อมไม่เห็น (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น อัน- อันดิฉัน ท. -นำไปอยู่ จากเรือน ของดิฉัน ท. เนืองนิตย์ หรือ ?

สิ่งของเหล่านั้นฉันนำไปให้นางยักษิณีนั้น

ตานิ เอติสฺสา หริยนฺติ,

(อ.วัตถุ ท. มีข้าวข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น) เหล่านั้น (อันดิฉัน ท.) ย่อมนำไป (เพื่อนางยักษิณี) นั่น,

แม้พวกท่านก็จงนำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดีไปให้นางยักษิณี

ตุมฺเหปิ / เอติสฺสา อคฺคยาคุภตฺตาทีนิ หรถ,

แม้ อ.ท่าน ท. จงนำไป (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวข้าวต้มและข้าวสวยอันเลิศเป็นต้น (แก่นางยักษิณี) นั่น,

นางยักษิณีก็จักแลดูการงานแม้ของพวกท่าน

ตุมฺหากมฺปิ / กมฺมนฺเต โอโลเกสฺสตี"ติ.

(อ.นางยักษิณี นั่น) จักแลดู ซึ่งการงาน ท. แม้ ของท่าน ท." ดังนี้.

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองทั้งสิ้นพากันทำสักการะแก่นางยักษิณีนั้นแล้ว

อถสฺสา / สกลนครวาสิโน สกฺการํ กรึสุ.

ครั้งนั้น (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครทั้งสิ้นโดยปกติ กระทำแล้ว ซึ่งสักการะ (แก่นางยักษิณี) นั้น.

จำเดิมแต่นั้นมา นางยักษิณีแม้นั้นแลดูการงานทั้งหลายของชนทั้งปวงอยู่ ได้เป็นผู้ถึงลาภอันเลิศ [และ] มีบริวารมากแล้ว

สาปิ ตโต ปฏฺฐาย / สพฺเพสํ กมฺมนฺเต โอโลเกนฺตี / ลาภคฺคปฺปตฺตา อโหสิ มหาปริวารา.

(อ.นางยักษิณี) แม้นั้น แลดูอยู่ ซึ่งการงาน ท. (ของชน ท.) ทั้งปวง จำเดิม (แต่กาล) นั้น เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งลาภอันเลิศ เป็นผู้มีบริวารมาก ได้เป็นแล้ว.

ในกาลต่อมา นางยักษิณีนั้นเริ่มตั้งสลากภัตร ๘ ที่แล้ว

สา อปรภาเค / อฏฺฐ สลากภตฺตานิ ปฏฺฐเปสิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.นางยักษิณี) นั้น เริ่มตั้งไว้แล้ว ซึ่งสลากภัตร ท. ๘.

สลากภัตรนั้นชนทั้งหลายยังถวายอยู่จนกาลทุกวันนี้แล

ตานิ ยาวชฺชกาลา ทียนฺติเยว.

(อ.สลากภัตร ท. เหล่านั้น (อันชน ท.) ย่อมถวาย เพียงใด แต่กาลอันมีในวันนี้นั่นเทียว.

เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี จบ

อิทำ กาลียกฺขินิยา อุปฺปตฺติวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งความเกิดขึ้น แห่งนางยักษิณีชื่อว่ากาลี นี้ (จบแล้ว).

๕. โกสมฺพิกวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ปเร จ น วิชานนฺติ** เป็นต้น

ปเร จ น วิชานนฺตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / โกสมฺพิเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ปเร จ น วิชานนฺติ** ดังนี้เป็นต้น.

พระวินัยธรกับพระธรรมกถึกถกเถียงกันเรื่องวินัย

ความพิสดารว่า ภิกษุ ๒ รูป คือ พระวินัยธรรูป ๑ พระธรรมกถึกรูป ๑ มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี

โกสมฺพิยํ หิ / โฆสิตาราเม ปญฺจสตปญฺจสตปริวารา / เทฺว ภิกฺขู วิหรึสุ: / วินยธโร จ / ธมฺมกถิโก จ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.ภิกษุ ท. ๒ คือ อ.พระวินัยธร ด้วย คือ อ.พระธรรมกถึก ด้วย ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ และร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร อยู่แล้ว ในโฆสิตาราม ใกล้พระนครชื่อว่าโกสัมพี.

วันหนึ่ง ในภิกษุ ๒ รูป นั้น พระธรรมกถึกไปถานแล้ว เว้นน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะที่ซุ้มน้ำแล้วก็ออกมา

เตสุ ธมฺมกถิโก / เอกทิวสํ สรีรวลญฺชํ กตฺวา / อุทกโกฏฺฐเก อาจมนอุทกาวเสสํ / ภาชเน ฐเปตฺวา นิกฺขมิ.

อ.- (ในภิกษุ ท. ๒) เหล่านั้นหนา -พระธรรมกถึก กระทำแล้ว ซึ่งวลัญชะในสรีระ ในวันหนึ่ง ตั้งไว้แล้ว ซึ่งน้ำอันเหลือลงจากน้ำเป็นเครื่องชำระ ในภาชนะ ที่ซุ้มแห่งน้ำ ออกไปแล้ว.

ภายหลังพระวินัยธรเข้าไปที่ซุ้มน้ำนั้น เห็นน้ำนั้น ออกมาแล้ว ถามพระธรรมกถึกนอกนี้ว่า

ปจฺฉา วินยธโร / ตตฺถ ปวิฏฺโฐ / ตํ อุทกํ ทิสฺวา / นิกฺขมิตฺวา อิตรํ ปุจฺฉิ

อ.พระวินัยธร เข้าไปแล้ว (ในซุ้มแห่งน้ำ) นั้น ในภายหลัง เห็นแล้ว ซึ่งน้ำ นั้น ออกมาแล้ว ถามแล้ว (ซึ่งพระธรรมกถึก) นอกนี้ ว่า

ผู้มีอายุ ท่านเหลือน้ำไว้หรือ ?

“อาวุโส / ตยา อุทกำ ฐปิตนฺ”ติ.

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.น้ำ อันท่าน ตั้งไว้แล้ว หรือ” ดังนี้.

พระธรรมกถึกตอบว่า ขอรับ ผู้มีอายุ

“อาม อาวุโส”ติ.

(อ.พระธรรมกถึก กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ขอรับ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระวินัยธรถามว่า ก็ท่านไม่รู้ว่าอาบัติในเพราะการเหลือน้ำไว้นี้หรือ ?

“กึ ปเนตฺถ / อาปตฺติภาวำ น ชานาสี”ติ.

(อ.พระวินัยธร ถามแล้ว) ว่า “ก็ (อ.ท่าน) ย่อมไม่รู้ ซึ่งความเป็นแห่งอาบัติ (ในเพราะการตั้งไว้ซึ่งน้ำ) นี้ หรือ” ดังนี้.

พระธรรมกถึกตอบว่า ขอรับ ผมไม่ทราบ

“อาม น ชานามี”ติ.

(อ.พระธรรมกถึก กล่าวแล้ว) ว่า “ขอรับ (อ.ผม) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระวินัยธรกล่าวว่า ไม่รู้ก็ช่างเถิด ผู้มีอายุ เป็นอาบัติในข้อนี้

“โหตาวุโส, / เอตฺถ อาปตฺตี”ติ.

(อ.พระวินัยธร กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.เหตุ นั้น) จงยกไว้, อ.อาบัติ (ย่อมมี) ในเพราะการตั้งไว้ซึ่งน้ำ) นี้” ดังนี้.

พระธรรมกถึกกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ผมจักทำคืนอาบัตินั้นเสีย

“เตนหิ ปฏิกฺกริสฺสามิ นนฺ”ติ

(อ.พระธรรมกถึก กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ผม) จักกระทำคืน (ซึ่งอาบัติ) นั้น” ดังนี้.

พระวินัยธรกล่าวว่า ผู้มีอายุ ก็ถ้าว่าข้อนั้นท่านไม่แกล้งทำเพราะความไม่มีสติ อาบัติไม่มี

“สเจ ปน เต อาวุโส / อสญฺจิจฺจ อสติยา กตำ, / นตฺถิ อาปตฺตี”ติ.

(อ.พระวินัยธร กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ก็ ถ้าว่า (อ.วีติกกมนะ นั้น) อันท่าน ไม่แกล้งแล้ว กระทำแล้ว เพราะความระลึกไม่ได้ ไซร้, อ.อาบัติ ย่อมไม่มี” ดังนี้.

พระธรรมกถึกนั้นได้เป็นผู้มีความเห็นอาบัตินั้นว่ามิใช่อาบัติ

โส ตสฺสา อาปตฺติยา / อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสิ.

(อ.พระธรรมกถึก) นั้น เป็นผู้มีความเห็น- ในอาบัติ นั้น -ว่าไม่เป็นอาบัติ ได้เป็นแล้ว.

ฝ่ายพระวินัยธรได้บอกแก่พวกนิสิตของตนว่า พระธรรมกถึกรูปนี้แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้

วินยธโรปิ อตฺตโน นิสฺสิตกานำ / “อยำ ธมฺมกถิโก / อาปตฺตึ อาปชฺชมานโนปิ / น ชานาตี”ติ อาโรเจสิ.

แม้ อ.พระวินัยธร บอกแล้ว แก่นิสิต ท. ของตน ว่า “อ.พระธรรมกถึก นี้ แม้ต้องอยู่ ซึ่งอาบัติ ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

นิสิตของพระวินัยธรเหล่านั้น เห็นพวกนิสิตของพระธรรมกถึกนั้นแล้วได้กล่าวว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านแม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ

เต ตสฺส นิสฺสิตเก ทิสฺวา / “ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย / อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาปิ / อาปตฺติภาวํ น ชานาตี”ติ อาหํสุ.

(อ.นิสิตของพระวินัยธร ท.) เหล่านั้น เห็นแล้ว ซึ่งนิสิต ท. (ของพระธรรมกถึก) นั้น กล่าวแล้วว่า “อ.พระอุปัชฌาย์ ของท่าน ท. แม้ต้องแล้ว ซึ่งอาบัติ ย่อมไม่รู้ ซึ่งความเป็นแห่งอาบัติ” ดังนี้.

พวกนิสิตของพระธรรมกถึกนั้น ไปแจ้งแก่พระอุปัชฌาย์ของตนแล้ว

เต คนฺตฺวา / อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อาโรเจสุ.

(อ.นิสิตของพระธรรมกถึก ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว บอกแล้ว แก่พระอุปัชฌาย์ ของตน.

พระธรรมกถึกนั้นพูดอย่างนี้ว่า พระวินัยธรรูปนี้เมื่อก่อน พูดว่า ไม่เป็นอาบัติ เดี๋ยวนี้พูดว่า เป็นอาบัติ พระวินัยธรนั่น พูดมุสา

โส เอวมาห / “อยํ วินยธโร / ปุพฺเพ ‘อนาปตฺตี’ติ วตฺวา / อิทานิ ‘อาปตฺตี’ติ วทติ, / มุสาวาที เอโส”ติ.

(อ.พระธรรมกถึก) นั้น กล่าวแล้ว อย่างนี้ ว่า “อ.พระวินัยธร นี้ กล่าวแล้ว ว่า ‘อ.อนาบัติ’ ดังนี้ ในกาลก่อน ย่อมกล่าว ว่า ‘อ.อาบัติ’ ดังนี้ ในกาลนี้, (อ.พระวินัยธร) นั่น เป็นผู้กล่าวเท็จโดยปกติ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พวกนิสิตของพระธรรมกถึกนั้นไปกล่าวว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านพูดมุสา

เต คนฺตฺวา / “ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย / มุสาวาที”ติ กถยึสุ.

(อ.นิสิตของพระธรรมกถึก ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว กล่าวแล้ว ว่า “อ.พระอุปัชฌาย์ ของท่าน ท. เป็นผู้กล่าวเท็จโดยปกติ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พวกนิสิตของพระวินัยธรและพระธรรมกถึกนั้น ทำการทะเลาะกันและกันให้เจริญแล้ว ด้วยประการอย่างนี้

เต เอวํ อญฺญมญฺญํ กลหํ วฑฺฒยึสุ.

(อ.นิสิต ท.) เหล่านั้น ยังการทะเลาะ[๑] ซึ่งกันและกัน ให้เจริญแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

---

[๑] **กลห** การทะเลาะเป็นที่ถกเถียงกัน, การทะเลาะอันเบียดเบียนซึ่งมานะของบุคคลอื่น, การทะเลาะ, การถกเถียง, การกล่าวหา สำเร็จรูปมาจาก กลห ธาตุ (กุจฺฉเน = ตำหนิ, นินทา, กล่าวหา) ภู. + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กลหนฺติ อสฺมินฺติ **กลโห**. ย่อมถกเถียงกัน ในการทะเลาะนี้ เพราะเหตุนั้น การทะเลาะนี้ ชื่อว่า กลหะ (การทะเลาะเป็นที่ถกเถียงกัน) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก กล บทหน้า + หน ธาตุ (หึสายํ = เบียดเบียน) + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กลํ หนตีติ **กลโห**. ย่อมเบียดเบียน ซึ่งมานะของบุคคลอื่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กลหะ (การทะเลาะอันเบียดเบียนซึ่งมานะของบุคคลอื่น). กลโหติ กลโห เอว, กลสฺส วา หนนโต กลโห ทฺวิธาปิ. (อุทานอฏฺฐกถา)

ภายหลัง พระวินัยธรได้โอกาส จึงได้ทำอุกเขปนียกรรมแก่พระธรรมกถึก เพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ

ตโต วินยธโร / โอกาสํ ลภิตฺวา / ธมฺมกถิกสฺส อาปตฺติยา อทสฺสเน / อุกฺเขปนียกมฺมํ อกาสิ.

ลำดับนั้น อ.พระวินัยธร ได้แล้ว ซึ่งโอกาส ได้กระทำแล้ว ซึ่งอุกเขปนียกรรม แก่พระธรรมกถึก ในเพราะการไม่เห็น ซึ่งอาบัติ.

จำเดิมแต่กาลนั้น แม้พวกอุปัฏฐากผู้ถวายปัจจัยของภิกษุ ๒ รูป นั้น ก็ได้เป็น ๒ ฝ่าย

ตโต ปฏฺฐาย / เตสํ ปจฺจยทายกา อุปฏฺฐากาปิ / เทฺว โกฏฺฐาสา อเหสุ.

แม้ อ.อุปัฏฐาก ท. ผู้ถวายซึ่งปัจจัย (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น เป็นส่วน ๒ ได้เป็นแล้ว จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

พวกภิกษุณีผู้รับโอวาทก็ดี พวกอารักขเทวดาก็ดี ของภิกษุ ๒ รูป นั้น พวกอากาสัฏฐเทวดา ผู้เพื่อนเห็นเพื่อนคบ ของพวกอารักขเทวดาเหล่านั้นก็ดี พวกปุถุชนทั้งปวงก็ดี ได้เป็น ๒ ฝ่าย ตลอดจนพรหมโลก

โอวาทปฏิคฺคาหิกา ภิกฺขุนิโยปิ / อารกฺขเทวตาปิ / ตาสํ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา อากาสฏฺฐเทวตาปิ / ยาว พฺรหฺมโลกาปิ / สพฺเพ ปุถุชฺชนา / เทฺว ปกฺขา อเหสุ.

อ.นางภิกษุณี ท. ผู้รับซึ่งโอวาท ก็ดี อ.เทวดาผู้อารักขา ท. ก็ดี อ.เทวดาผู้ดำรงอยู่ในอากาศ ท. ผู้- (อันตน) -ทั้งเห็นดีแล้วทั้งคบดีแล้ว (ของเทวดาผู้อารักขา ท.) เหล่านั้น ก็ดี อ.ปุถุชน ท. ทั้งปวง เพียงใด แต่พรหมโลก ก็ดี เป็นฝ่าย ๒ ได้เป็นแล้ว.

ก็โกลาหลก็กึกก้องเป็นเสียงเดียว ได้ขึ้นไปจนอกนิฏฐภพ

ยาว อกนิฏฺฐภวนา ปน / เอกนินฺนาทํ โกลาหลํ อคมาสิ.

ก็ อ.เสียงโกลาหล[๑] อันมีความบันลือเป็นอันเดียวกัน ได้ไปแล้ว เพียงใด แต่ภพชื่อว่าอกนิฏฐะ.

พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคีกัน

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระตถาคต กราบทูลการที่พวกภิกษุผู้ยกวัตรถือว่า พระธรรมกถึกรูปนี้ สงฆ์ยกเสียแล้วด้วยกรรมที่ประกอบด้วยธรรมแท้ และการที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมกถึก ผู้ที่สงฆ์ยกเสียแล้วถือว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกเราสงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมซึ่งมิได้ประกอบด้วยธรรม และการที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมกถึก ผู้ที่สงฆ์ยกวัตรเหล่านั้น แม้อันพวกภิกษุผู้ยกวัตรห้ามอยู่ ก็ยังขืนเที่ยวตามห้อมล้อมพระธรรมกถึกนั้น

---

[๑] **โกลาหล** เสียงอันได้ซึ่งการรวมกัน, เสียงที่ผสมกับเสียงที่มารวมกัน, เสียงกึกก้อง, เสียงอื้ออึง, เสียงเอิกเกริก, เสียงวุ่นวาย, เสียงโกลาหล. สำเร็จรูปมาจาก โกล บทหน้า + อา บทหน้า + หล ธาตุ (วินฺทเน = ได้) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า โกลํ อาหลติ วินฺทตีติ **โกลาหโล**. ย่อมได้ ซึ่งการรวมกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โกลาหละ (เสียงอันได้ซึ่งการรวมกัน, เสียงที่ผสมกับเสียงที่มารวมกัน), คำว่า **โกล** = การรวมกัน, การผสมเสียงเข้าด้วยกัน สำเร็จรูปมาจาก กุล ธาตุ (สงฺฆาเต = รวบรวม) + ณ ปัจจัย ในภาวสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ มีรูปวิเคราะห์ว่า โกลนํ **โกโล**. การรวมกัน[แห่งเสียง) ชื่อว่า โกละ

อเถโก ภิกฺขุ / ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา / อุกฺเขปกานํ / “ธมฺมิเกเนวายํ / กมฺเมน อุกฺขิตฺโต”ติ ลทฺธึ / อุกฺขิตฺตานุวตฺตกานํ / “อธมฺมิเกน กมฺเมน อุกฺขิตฺโต”ติ ลทฺธึ / อุกฺเขปเกหิ วาริยมานานปิ จ / เตสํ ตํ อนุปริวาเรตฺวา / วิจรณภาวํ อาโรเจสิ.

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ รูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระตถาคต กราบทูลแล้ว ซึ่งลัทธิ ว่า “(อ.พระธรรม-กถึก) นี้ (อันสงฆ์) ยกวัตรแล้ว ด้วยกรรม อันประกอบแล้วด้วยธรรมนั่นเทียว” ดังนี้ (ของภิกษุ ท.) ผู้ยกวัตร (ด้วย) ซึ่งลัทธิ ว่า “(อ.พระอุปัชฌาย์ ของเรา ท. อันสงฆ์) ยกวัตรแล้ว ด้วยกรรม อันไม่ประกอบแล้วด้วยธรรม” ดังนี้ (ของภิกษุ ท.) ผู้ประพฤติตามซึ่งพระธรรมกถึกผู้- (อันสงฆ์) -ยกวัตรแล้ว (ด้วย) ซึ่งความเป็นคือการ- ตามแวดล้อม- (ซึ่งพระธรรมกถึก) นั้น -แล้ว -จึงเที่ยวไป (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น แม้ผู้- (อันภิกษุ ท.) ผู้ยกวัตร -ห้ามอยู่ ด้วย.

พระผู้มีพระภาคทรงส่งโอวาทไปถึง ๒ ครั้งว่า นัยว่า ภิกษุทั้งหลายจงพร้อมเพรียงกัน ทรงสดับว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารถนาจะเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน

ภควา / “สมคฺคา กิร โหนฺตู”ติ / เทฺว วาเร เปเสตฺวา / “น อิจฺฉนฺติ ภนฺเต / สมคฺคา ภวิตุนฺ”ติ สุตฺวา

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงส่งไปแล้ว (ซึ่งพระโอวาท) ว่า “ได้ยินว่า (อ.ภิกษุ ท.) เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จงเป็น” ดังนี้ สิ้นวาระ ท. ๒ ทรงสดับแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ ท.) ย่อมไม่ปรารถนาเพื่ออัน- เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน -เป็น” ดังนี้

ในครั้งที่ ๓ ทรงสดับว่า ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว ดังนี้ จึงเสด็จไปสู่สำนักของเธอทั้งหลาย ตรัสโทษในการยกวัตรของพวกภิกษุยกวัตร และโทษในการไม่เห็นอาบัติของภิกษุนอกนี้แล้ว

ตติยวาเร / “ภินฺโน ภิกฺขุสงฺโฆ, / ภินฺโน ภิกฺขุสงฺโฆติ สุตฺวา / เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา, / อุกฺเขปกานํ อุกฺเขปเน / อิตเรสญฺจ อาปตฺติยา อทสฺสเน / อาทีนวํ กเถตฺวา

ทรงสดับแล้ว ว่า “อ.หมู่แห่งภิกษุ แตกแล้ว, อ.หมู่แห่งภิกษุ แตกแล้ว” ดังนี้ ในวาระที่ ๓ เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น, ตรัสแล้ว ซึ่งโทษ ในเพราะการยกวัตร (แห่งภิกษุ ท.) ผู้ยกวัตร (ด้วย) ในเพราะการไม่เห็น ซึ่งอาบัติ (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านอกนี้ ด้วย

ทรงอนุญาตสังฆกรรมทั้งหลายมีอุโบสถเป็นต้นในสีมาเดียวกัน ที่โฆสิตารามนั่นเองแก่เธอทั้งหลายอีกแล้ว ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉันว่า ภิกษุทั้งหลายพึงนั่งในถวมีอาสนะหนึ่ง ๆ ในระหว่าง ๆ ดังนี้เป็นต้น แก่เธอทั้งหลายผู้เกิดการแตกร้าว ในสถานทั้งหลายมีโรงฉันเป็นต้นแล้ว

ปุน เตสํ / ตตฺเถว เอกสีมายํ / อุโปสถาทีนิ อนุชานิตฺวา / ภตฺตคฺคาทีสุ ภณฺฑนชาตานํ / “อาสนนฺตริกาย นิสีทิตพฺพนฺ”ติ / ภตฺตคฺเค วตฺตํ ปญฺญาเปตฺวา

ทรงอนุญาตแล้ว (ซึ่งกรรม ท.) มีอุโบสถเป็นต้น ในสีมาเดียวกัน (ในโฆสิตาราม) นั้นนั่นเทียว (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น อีก ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งวัตร ในที่เป็นที่ฉันซึ่งภัตร[๑] ว่า “(อันภิกษุ ท.) พึงนั่ง (ในแถว) อันมีในระหว่างแห่งอาสนะ” ดังนี้เป็นต้น (แก่ภิกษุ ท.) ผู้มีการกล่าวโทษ[๒] อันเกิดแล้ว (ในที่ ท.) มีที่เป็นที่ฉันซึ่งภัตรเป็นต้น

ทรงสดับว่า ถึงเดี๋ยวนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ยังเกิดการกล่าวโทษกันอยู่

“อิทานิปิ / ภณฺฑนชาตา วิหรนฺตี”ติ สุตฺวา

ทรงสดับแล้ว ว่า “(อ.ภิกษุ ท.) ผู้มีการกล่าวโทษอันเกิดแล้ว ย่อมอยู่ แม้ในกาลนี้” ดังนี้

จึงเสด็จไปที่โฆสิตารามนั้นแล้วตรัสห้ามว่า อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ทำการกล่าวโทษกัน ดังนี้เป็นต้นแล้ว

ตตฺถ คนฺตฺวา / “อลํ ภิกฺขเว / มา ภณฺฑนนฺ”ติอาทีนิ วตฺวา

เสด็จไปแล้ว (ที่โฆสิตาราม) นั้น ตรัสแล้ว (ซึ่งพระดำรัส ท.) มีพระดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อย่าเลย (อ.เธอ ท. อย่าได้กระทำแล้ว) ซึ่งการกล่าวโทษ” ดังนี้เป็นต้น

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการกล่าวโทษ การทะเลาะ การโต้เถียง และการวิวาทนั่น ทำความฉิบหายให้

“ภิกฺขเว ภณฺฑน... ฯเปฯ ปาเปสี”ติ ลฏฺฐิกชาตกํ กเถตฺวา

“ภิกฺขเว / ภณฺฑนกลหวิคฺคหวิวาทา นาเมเต / อนตฺถการกา,

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ชื่อ อ.การกล่าวโทษและการทะเลาะและการโต้เถียง[๓] และการวิวาท ท.[๔] เหล่านั่น เป็นเหตุกระทำซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ (ย่อมเป็น),

---

๑ **ภตฺตคฺค** ที่เป็นที่บริโภคซึ่งภัตร, ที่เป็นที่ฉันซึ่งภัตร, ที่เป็นที่กินซึ่งภัตร, ที่เป็นที่ถือเอาซึ่งภัตร, ที่กินอาหาร, ที่หยิบอาหาร, โรงอาหาร, โรงฉัน, หอฉัน สำเร็จรูปมาจาก ภตฺต บทหน้า + คส ธาตุ (ภกฺขเณ = กิน) + กฺวิ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลบ สฺ ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย, ซ้อน ค ฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ภตฺตํ คสนฺติ เอตฺถาติ **ภตฺตคฺคํ**. ย่อมบริโภค ซึ่งภัตร ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า ภัตตัคคะ (ที่เป็นที่บริโภคซึ่งภัตร, ที่กินอาหาร), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ภตฺต บทหน้า คห ธาตุ (อาทาเน = ถือเอา, ยึดเอา) + กฺวิ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลบ หฺ ที่สุดธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย, ซ้อน คฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ภตฺตํ คณฺหนฺติ เอตฺถาติ **ภตฺตคฺคํ**. ย่อมถือเอา ซึ่งภัตร ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า ภัตตัคคะ (ที่เป็นที่ถือเอาซึ่งภัตร, ที่หยิบอาหาร)

๒ **ภณฺฑน** การกล่าวโทษ, การด่าว่า, การทุ่มเถียง, การถกเถียง, การทะเลาะ, การทะเลาะวิวาท สำเร็จรูปมาจาก ภฑิ ธาตุ (ปริภาสเน = บริภาษ, กล่าวโทษ, กล่าวหาโทษ, ด่า, ด่าว่า, ด่าทอ, ต่อว่า, กล่าวติเตียน, ตำหนิต่อหน้า) ภู. + ยุ ปัจจัย ในภาวสาธนะ ลง นิคคหิตอาคม, แปลงนิคคหิต เป็น ณ, แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า ภณฺฑิยเต **ภณฺฑนํ**. อันบุคคลย่อมกล่าวหาโทษ ชื่อว่า ภัณฑนะ (การกล่าวโทษ)

๓ **วิคฺคห** คำพูดเป็นที่โต้เถียงกัน, การโต้เถียง, การถกเถียง, การแก่งแย่ง, การทะเลาะ, การทะเลาะวิวาท สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + คห ธาตุ (อุปาทาเน = ถือเอา) + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ ซ้อน คฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิคฺคยฺหนฺติ ยุชฺฌนฺติ อสฺมินฺติ **วิคฺคโห**. ย่อมโต้เถียงกัน ในคำพูดนี้ เพราะเหตุนั้น คำพูดนี้ ชื่อว่า วิคคหะ (คำพูดเป็นที่โต้เถียงกัน) วิคฺคยฺหนฺติ ยุชฺฌนฺตฺยสฺมึ วิคฺคโห. (อภิธานปฺปทีปิกาฏีกา)

๔ **วิวาท** คำพูดเป็นที่กล่าวกระทำให้แตกแยกกัน, คำพูดที่ทำให้แตกแยกกัน, การวิวาท, การทะเลาะ, การทะเลาะวิวาท, การโต้เถียง, การถกเถียง, การแก่งแย่ง สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + วท ธาตุ (กถเน = กล่าว) + ณ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า วิรุทฺธํ กตฺวา วทติ ยนฺติ **วิวาโท**. ย่อมกล่าว ซึ่งคำพูดใด กระทำให้แตกแยกกัน เพราะเหตุนั้น คำนั้น ชื่อว่า วิวาทะ (คำพูดเป็นที่กล่าวกระทำให้แตกแยกกัน, คำพูดที่ทำให้แตกแยกกัน)

แท้จริง แม้นางนกลฏุกิกาอาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพระยาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต ดังนี้แล้ว ตรัสลฏุกิกชาดกแล้ว

กลหำ นิสฺสาย หิ / ลฏุกิกาปิ สกุณิกา / หตฺถินาคำ ชีวิตกฺขยำ ปาเปสี”ติ / ลฏุกิกชาตกำ กเถตฺวา

จริงอยู่ อ.นางนก แม้ชื่อว่าลฏุกิกา อาศัยแล้ว ซึ่งการทะเลาะ ยังช้างตัวประเสริฐ ให้ถึงแล้ว ซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งลฏุกิกชาดก

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย

“ภิกฺขเว สมคฺคา ฯเปฯ ปตฺตา”ติ วฏฺฏกชาตกำ กเถสิ.

“ภิกฺขเว สมคฺคา โหถ, / มา วิวทถ;

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จงเป็น, (อ.เธอ ท.) จงอย่าวิวาทกัน;

เพราะว่า แม้นกกระจาบตั้งหลายพัน อาศัยการวิวาทกัน ได้ถึงความสิ้นชีวิต ดังนี้แล้ว ตรัสวัฏฏกชาดก

วิวาทำ นิสฺสาย หิ / อเนกสหสฺสวฏฺฏกาปิ / ชีวิตกฺขยำ ปตฺตา”ติ / วฏฺฏกชาตกำ กเถสิ.

เพราะว่า แม้ อ.นกกระจาบตัวมีพันมิใช่หนึ่ง ท. อาศัย ซึ่งการวิวาท ถึงแล้ว ซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งวัฏฏกชาดก.

ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ

แม้อย่างนี้ พวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถือถ้อยคำ

เอวัปิ เตสุ วจนำ อนาทิยนฺเตสุ,

(ครั้นเมื่อภิกษุ ท.) เหล่านั้น ไม่เอื้อเฟื้ออยู่ ซึ่งพระดำรัส แม้อย่างนี้,

เมื่อภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปใดรูปหนึ่ง ไม่พอใจให้พระตถาคตทรงลำบาก กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค ผู้เจ้าของแห่งธรรม ทรงรอก่อน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค ทรงมีความขวนขวายน้อย หมั่นประกอบธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่เถิด พวกข้าพระองค์จักปรากฏ ด้วยการแตกร้าว การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทนั่นเอง

อญฺญตเรน ธมฺมวาทินา / ตถาคตสฺส วิเหสำ อนิจฺฉนฺเตน / “อาคเมตุ ภนฺเต ภควา ธมฺมสฺสามิ, / อปฺโปสฺสุกฺโก ภนฺเต ภควา / ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารำ อนุยุตฺโต วิหรตุ, / มยเมเตน ภณฺฑเนน / กลเหน วิคฺคเหน / วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม ขอจงทรงรอ[๑], ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ผู้มีความขวนขวายน้อย ผู้ทรงตามประกอบแล้ว

---

[๑] **อาคเมตุ** จงรอ, จงคอย สำเร็จรูปมาจาก อา บทหน้า + คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) + เณ ปัจจัย + ตุ ปัญจมีวิภัตติ, คมุ ธาตุ ถ้าเป็นภูวาทิคณะ มีอรรถไป (คติ) เช่น คจฺฉติ, คมติ (ย่อมไป), ถ้าเป็นจุราทิคณะ คมุ ธาตุ มี อา อุปสัค เป็นบทหน้า จะมีรูปเป็น **สุทธกัตตา** มีอรรถว่า **อดกลั้นเล็กน้อย, รอ, คอย** (อีสมธิวาสนะ) จุราทิคณ์ ปตฺตสฺส อาปุพฺพสฺส อิมสฺส “อาคเมติ, อาคมยติ, อาคเมนฺโต, อาคมยมาโน”ติ สุทฺธกตฺตุรูปานิ ภวนฺติ. ตตฺถ อาคเมตีติ มุหุตฺตำ อธิวาเสตีติ อตฺโถ. ... อาโต คมุ อีสมธิวาสเน. อาคเมติ, อาคมยติ. (สทฺทนีติปฺปกรณำ ธาตุมาลา)

ซึ่งธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในธรรมอันสัตว์เห็นแล้ว ขอจงประทับอยู่, อ.ข้าพระองค์ ท. จักปรากฏด้วยการกล่าวโทษ ด้วยการทะเลาะ ด้วยการโต้เถียง ด้วยการวิวาท นั่น” ดังนี้ (อันภิกษุ) รูปใดรูปหนึ่งผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ซึ่งความลำบาก แห่งพระตถาคต กราบทูลแล้ว,

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าถึงความที่พระเจ้าทีฆีติโกศลราช ถูกพระเจ้าพรหมทัตชิงเอาราชสมบัติปลอมเพศไม่ให้ใครรู้จัก เสด็จอยู่ (ในเมืองพาราณสี) ถูกจับปลงพระชนม์เสีย และความที่พระเจ้าพรหมทัตและทีฆาวุกุมารเหล่านั้นพร้อมเพรียงกัน จำเดิมแต่เมื่อทีฆาวุกุมารยกพระชนม์ของพระองค์ถวายว่า ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว ในเมืองพาราณสี ได้มีพระเจ้ากรุงกาสี (พระองค์หนึ่ง) ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต ดังนี้เป็นต้น

“ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว / พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม / กาสีราชา อโหสี”ติ / พฺรหฺมทตฺเตน ทีฆีติสฺส โกสลรญฺโญ รชฺชํ อจฺฉินฺทิตฺวา / อญฺญาตกเวเสน วสนฺตสฺส มาริตภาวญฺเจว / ทีฆาวุกุมาเรน อตฺตโน ชีวิเต ทินฺเน, / ตโต ปฏฺฐาย / เตสํ สมคฺคภาวญฺจ กเถตฺวา

(อ.พระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระราชาผู้เป็นใหญ่ในแว่นแคว้นชื่อว่าโกศล พระนามว่าทีฆีติ เป็นผู้- อันพระเจ้าพรหมทัต ชิงเอา- ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา -แล้ว -ผู้ประทับอยู่อยู่ด้วยเพศ (อันใคร ๆ) ไม่รู้แล้ว -ให้สวรรคตแล้ว ด้วยนั่นเทียว ซึ่งความที่- (แห่งพระราชา ท. ๒) เหล่านั้น-, ครั้นเมื่อพระชนม์ ของพระองค์ อันพระกุมารพระนามว่าทีฆาวุ ถวายแล้ว, -เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน จำเดิม (แต่กาล) นั้น ด้วย ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เรื่อง นี้) เป็นเรื่องมีแล้วในกาลก่อน[๑] (ย่อมเป็น), อ.พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแว่นแคว้นชื่อว่ากาสี พระนามว่าพรหมทัต ได้มีแล้ว ในเมืองพาราณสี”ดังนี้เป็นต้น

---

[๑] ***ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม กาสีราชา อโหสิ.*** แปล ๓ นัย ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(อิทํ วตฺถุ) *ภูตปุพฺพํ* (โหติ) ภิกฺขเว, พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม กาสีราชา อโหสิ.** ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เรื่อง[ที่จะกล่าว] นี้) ***เป็นเรื่องมีแล้วในกาลก่อน*** (ย่อมเป็น), อ.พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแว่นแคว้นชื่อว่ากาสี พระนามว่า พรหมทัต ได้มีแล้ว ในเมืองพาราณสี.

นัยนี้ บทว่า **ภูตปุพฺพํ** ลง สิ ปฐมาวิภัตติ แปลว่า **(เรื่อง) อันมีแล้วในกาลก่อน, อันมีแล้วในอดีต, อันเคยมีแล้ว** เป็นสมาสนาม คือนามที่มีการย่อบทตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไปเข้าด้วยกัน สำเร็จรูปมาจาก ปุพฺพ + ภูต สัตตมีตัปปุริสสมาส หรือเรียกว่า อมาทิปรตัปปุริสสมาส (ตัปปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุติยาวิภัตติเป็นต้น เมื่อเข้าสมาสแล้วสลับตำแหน่งบทหน้าและบทหลัง) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุพฺเพ ภูตํ **ภูตปุพฺพํ.** (เรื่อง) อันมีแล้ว ในกาลก่อน ชื่อว่า ภูตปุพฺพะ (อันมีแล้วในกาลก่อน)

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(อหํ) *ภูตปุพฺพํ* (วตฺถุ์ กเถสฺสามิ) ภิกฺขเว, พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม กาสีราชา อโหสิ.** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จักกล่าว ซึ่งเรื่อง ***อันมีแล้วในกาลก่อน***, อ.พระราชา...ในเมืองพาราณสี.

นัยนี้ บทว่า **ภูตปุพฺพํ** ลง อ ทุติยาวิภัตติ มีอรรถเหมือนนัยที่ ๑

นัยที่ ๓ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ ***ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต นาม กาสีราชา อโหสิ.*** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระราชา...ในเมืองพาราณสี ***ในกาลก่อน***.

นัยนี้ บทว่า **ภูตปุพฺพํ** แปลว่า **ในกาลก่อน, ในอดีตกาล** เป็นบทนิบาต ในอรรถกาลสัตตมี เป็นคำระบุกาลเวลา

ตตฺถ ภูตปุพฺพนฺติ ปุพฺเพ ภูตํ, อตีตกาเล นิพฺพตฺตํ. (อุทานอฏฺฐกถา), ปุพฺเพ ภูตํ ภูตปุพฺพํ ยถา “ทิฏฺฐปุพฺพนฺ”ติ อาห “ปุพฺพจริตนฺ”ติ, ...สทฺทวิทู ปน วทนฺติ “ภูตปุพฺพนฺติ อิทํ กาลสตฺตมิยา เนปาติกปทนฺ”ติ. อตีตกาเลติ หิ เตสํ มเตน อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), สมฺปติ อายติ อชฺช อปรชฺชุ ปรชฺช...ภูตปุพฺพํ ปุรา ยทา ตทา กทา อิจฺจาทโย กาลสตฺตมิยา. (ปทรูปสิทฺธิ)

แม้ตรัสสอนว่า ภิกษุทั้งหลาย ความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยม เห็นปานนั้น ยังได้มีแล้วแก่พระราชาเหล่านั้น ผู้มีไม้อันถือไว้แล้ว ผู้มีศัสตราอันถือไว้แล้ว

“เตสํ หิ นาม ฯเปฯ โสรตา จาติ โอวทิตฺวาปิ

“เตสํ หิ นาม ภิกฺขเว / ราชูนํ อาทินฺนทณฺฑานํ อาทินฺนสตฺถานํ / เอวรูปํ ขนฺติโสรจฺจํ ภวิสฺสติ,

แม้ตรัสสอนแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ความอดทนและความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี[๑] อันมีอย่างนี้เป็นรูป ได้มีแล้ว[๒] หนอ แก่พระราชา ท. เหล่านั้น แล ผู้มีท่อนไม้อันถือเอาแล้ว ผู้มีศัสตราอันถือเอาแล้ว,

ภิกษุทั้งหลาย เธอเหล่าใดเป็นผู้บวชแล้วในธรรมและวินัยที่เรากล่าวไว้ดีแล้วอย่างนี้ ควรเป็นผู้อดทนและยินดีในกรรมดี เธอเหล่านั้นจะพึงงดงามในธรรมและวินัยนี้หรือหนอ ดังนี้แล้ว

อิธ โข ตํ ภิกฺขเว โสเภถ; / ยํ ตุมฺเห / เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา / ขมา จ ภเวยฺยาถ / โสรตา จาติ *โอวทิตฺวาปิ*

---

[๑] **ขนฺติโสรจฺจ** ความอดทนและความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี, ความอดทนและความเป็นผู้ยินดีในความดี, ขันติและโสรัจจะ สำเร็จรูปมาจาก ขนฺติ ศัพท์ + โสรจฺจ ศัพท์ สมาหารทวันทสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ขนฺติ จ โสรจฺจญฺจ **ขนฺติโสรจฺจ**. ความอดทน ด้วย ความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย ชื่อว่า ขันติโสรัจจะ (ความอดทนและความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี)

คำว่า **ขนฺติ** = ความอดทน, ความอดกลั้น, ขันติ สำเร็จรูปมาจาก ขมฺ ธาตุ (สหเน = ทน, อดทน, อดกลั้น) ภู. + ติ ปัจจัย ในภาวสาธนะ แปลง ติ เป็น นฺติ และลบ มฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า ขมนํ สหนํ **ขนฺติ**. ความอดทน ชื่อว่า ขันติ (ความอดทน) คำว่า **โสรจฺจ** = ความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี, ความสงบเสงี่ยม, โสรัจจะ สำเร็จรูปมาจาก สุรต ศัพท์ + ณฺย ปัจจัย ในภาวตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ, ลบสระ อ ที่ ต, แปลง ตฺย เป็น จ, ซ้อน จฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุรตสฺส ภาโว **โสรจฺจ**. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ชื่อว่า โสรัจจะ (ความเป็นแห่งบุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี, ความเป็นผู้ยินดีในความดี)

คำว่า **สุรต** = บุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี, บุคคลผู้ยินดีในความดี สำเร็จรูปมาจาก สุ ศัพท์ + รต ศัพท์ สัตตมีตัปปุริสสมาส วุทธิ อุ เป็น โอ บ้าง มีรูปวิเคราะห์ว่า โสภเณ รโต **สุรโต, โสรโต**. บุคคลผู้ยินดีแล้ว ในกรรมดี ชื่อว่า สุรตะ, โสรตะ (บุคคลผู้ยินดีแล้วในกรรมดี)

คำว่า **รต** = บุคคลผู้ยินดีแล้ว สำเร็จรูปมาจาก รมฺ ธาตุ (กีฬายํ = เล่น, ยินดี, รื่นรมย์, เพลิดเพลิน) ภู. + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ มฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า อรมีติ **รโต**. ได้ยินดีแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า รตะ (บุคคลผู้ยินดีแล้ว).

ขนฺตีติ “ตตฺถ กตมา ขนฺติ ? ยา ขนฺติ ขมนตา อธิวาสนตา อจณฺฑิกฺกํ อนสฺสุโรปิ อตฺตมนตา จิตฺตสฺสา”ติ เอวํ วุตฺตา อธิวาสนขนฺติ. โสรจฺจนฺติ “ตตฺถ กตมํ โสรจฺจํ ? โย กายิโก อวีติกฺกโม, วาจสิโก อวีติกฺกโม, กายิกวาจสิโก อวีติกฺกโม. อิทํ วุจฺจติ โสรจฺจํ. สพฺโพปิ สีลสังวโร โสรจฺจนฺ”ติ เอวํ วุตฺโต สุรตภาโว. (ปาถิกวคฺคอฏฺฐกถา), สีหาทีนิ, ทาหาทีนญฺจ พาหิรชฺฌตฺติกานํ ปริสฺสยานํ ขมนํ สหนํ อภิภวิตฺวา ปวตฺตนํ ขนฺติ. โสรจฺจนฺติ โสภเน รโตติ สุรโต, สุรตสฺส ภาโว โสรจฺจํ. (วินยวินิจฺฉยฏีกา)

[๒] **ภวิสฺสติ** มีแล้ว, ได้มีแล้ว, เป็นแล้ว, ได้เป็นแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อส ธาตุ (ภุวิ = มี, เป็น) หรือ ภู ธาตุ (สตฺตายํ = มี, เป็น) + สฺสติ ภวิสสันตีวิภัตติ ในอรรถอดีต เพราะสัมพันธ์กับ นาม นิบาต ที่มีอรรถครหา (ติเตียน) แปลง อส ธาตุ เป็น ภู, ลง อิ อาคม, วุทธิ อู เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว.

ดูก่อนภิกษุ ท., อ.เธอ ท. เหล่าใด เป็นผู้บวชแล้ว ในธรรมและวินัย อัน- (อันเรา) -กล่าวดีแล้ว อย่างนี้ เป็นอยู่ เป็นผู้อดทน ด้วย เป็นผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย พึงเป็น, (อ.เธอ ท. เหล่านั้น) พึงงดงาม (ในธรรมและวินัย) นี้ หรือ หนอ[๑]” ดังนี้

ก็ไม่สามารถจะทำเธอทั้งหลายให้พร้อมเพรียงกันได้เลย

เนว เต สมคฺเค กาตุ๋ อสกฺขิ.

ไม่ได้ทรงอาจแล้วนั่นเทียว เพื่ออันทรงกระทำ (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น ให้เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน.

---

[๑] **อิธ โข ตๆ ภิกฺขเว โสเภถ; ยๆ ตุมฺเห เอวๆ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ.** แปล ๔ นัย ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **อิธ โข (ธมฺมวินเย) ตๆ (เต ตุมฺเห) ภิกฺขเว โสเภถ; ยๆ = เย ตุมฺเห (มยา) เอวๆ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ.** ดูก่อนภิกษุ ท., อ.เธอ ท. เหล่าใด เป็นผู้บวชแล้ว ในธรรมและวินัย อัน- (อันเรา) -กล่าวดีแล้ว อย่างนี้ เป็นอยู่ เป็นผู้อดทน ด้วย เป็นผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย พึงเป็น, (อ.เธอ ท. เหล่านั้น) พึงงดงาม (ในธรรมและวินัย) นี้ หรือ หนอ.

นัยนี้ บทว่า **โข** (หรือ) กล่าวอรรถปุจฉนัตถะ, บทว่า **ตๆ** (แล) เป็นปทปูรณนิบาต ไม่มีความหมายพิเศษ, บทว่า **โสเภถ** (พึงงดงาม) สำเร็จรูปมาจาก สุภ ธาตุ (ทิฏิติยๆ = รุ่งเรือง) ภู. + อ ปัจจัย + เอยฺยาถ สัตตมีวิภัตติ ลบ ยฺยา, บทว่า **ยๆ = เย** (เหล่าใด) เป็นลิงค-วิปลาส (จากปุงลิงค์เป็นนปุงสกลิงค์) และวจนวิปลาส (จาก โย ปฐมาวิภัตติ พหุวจนะ เป็น สิ ปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ), บทว่า **ภเวยฺยาถ** (พึงเป็น) สำเร็จรูปมาจาก ภู ธาตุ (สตฺตายๆ = มี, เป็น) ภู. + อ ปัจจัย + เอยฺยาถ สัตตมีวิภัตติ.

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(เอวๆ ตุมฺเหสุ ขเมสุ จ โสรเตสุ จ สนฺเตสุ), อิธ โข (ธมฺมวินเย) ตๆ (ตุมฺเห) ภิกฺขเว โสเภถ; ยๆ = ยทิ ตุมฺเห (มยา) เอวๆ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ.** ดูก่อนภิกษุ ท., ผิว่า อ.เธอ ท. เป็นผู้บวชแล้ว...พึงเป็น ไซร้, (ครั้นเมื่อเธอ ท. เป็นผู้อดทน ด้วย เป็นผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย อย่างนี้ มีอยู่), (อ.เธอ ท.) พึงงดงาม...หรือ หนอ.

นัยนี้ ไม่มี ย-ต บทว่า **โข, ตๆ, โสเภถ** เหมือนนัยที่ ๑ ส่วนบทว่า **ยๆ** (ผิว่า) เป็นบทนิบาต มีอรรถเหมือน **ยทิ** นิบาต

นัยที่ ๓ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **อิธ โข (ธมฺมวินเย) ตๆ (ภวนฺ, ตุมฺหากๆ ขมานๆ จ โสรตานๆ จ ภวนฺ) ภิกฺขเว โสเภถ; ยๆ ตุมฺเห (มยา) เอวๆ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ.** ดูก่อนภิกษุ ท., อ.เธอ ท. เป็นผู้บวชแล้ว...พึงเป็น ใด, (อ.ความเป็น, หรือ อ.ความเป็น แห่งเธอ ท. เป็นผู้อดทน ด้วย เป็นผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย) นั้น พึงงดงาม (ในธรรมและวินัย) นี้ หรือ.

นัยนี้ บทว่า **โข** เหมือนนัยที่ ๑ ส่วนบทว่า **ตๆ** (นั้น) เป็นบทนาม มาจาก ต ศัพท์ + สิ วิภัตติ โยก ภวนฺ หรือ ตุมฺหากๆ...ภวนฺ, บทว่า **โสเภถ** สำเร็จรูปมาจาก สุภ ธาตุ + อ ปัจจัย + เอถ สัตตมีวิภัตติ, บทว่า **ยๆ** (ใด) เป็นบทนิบาต เรียกว่า กริยาปรามาสนะ หรือ กริยาปรามาส ที่ครอบคลุมความหมายของกิริยาหลักในประโยค (ในที่นี้ คือ ภเวยฺยาถ) ในเวลาแปลประโยค ต ซึ่งเป็นประโยคนิยมจะต้องแปลงกิริยาอาขยาตเป็นคำนาม (ในที่นี้แปลง ภเวยฺยาถ เป็น ภวนฺ)

นัยที่ ๔ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **อิธ โข (ธมฺมวินเย ตุมฺเห) ตๆ = เตน (ขมภาเวน จ โสรตภาเวน จ) ภิกฺขเว โสเภถ; ยๆ = เยน (ขมภาเวน จ โสรตภาเวน จ) ตุมฺเห (มยา) เอวๆ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ.** ดูก่อนภิกษุ ท., อ.เธอ ท. เป็นผู้บวชแล้ว...พึงเป็น (ด้วยความที่แห่งตนเป็นผู้อดทน ด้วย ด้วยความที่แห่งตนเป็นผู้ยินดีแล้วในกรรมดี ด้วย) ใด, (อ.เธอ ท.) พึงงดงาม (ในธรรมและวินัย) นี้ (ด้วยความที่...) นั้น หรือ.

นัยนี้ บทว่า **โข, โสเภถ** เหมือนนัยที่ ๑ ส่วนบทว่า **ตๆ** (ต + สิ) และ **ยๆ** (ย + สิ) เป็นบทนาม ลง สิ ปฐมาวิภัตติในอรรถตติยาวิภัตติ.

อิธ โข ตๆ ภิกฺขเวติ เอตฺถ ตนฺติ นิปาตมตฺตๆ, อิธ โข ภิกฺขเว โสเภยฺยาถาติ อตฺโถ. ยๆ ตุมฺเหติ เย ตุมฺเห. อถ วา ยทิ ตุมฺเหติ วุตฺตๆ โหติ. ยทิสทฺทสฺส หิ อตฺเถ อยๆ นิปาโต. (มหาวคฺคอฏฺฐกถา), อิธาติ อิมสฺมิๆ สาสเน. ยๆสทฺโท วจนวิปลฺลาโสติ อาห “เย ตุมฺเห”ติ. หีติ สจฺจๆ. ยๆนิปาโตติ ยๆอิติ นิปาโต ยทิสทฺทสฺส อตฺเถ ปวตฺตตีติ โยชนา. (ปาจิตฺยาทิโยชนาปาฬิ)

พระศาสดาทรงระอาจึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารักขิตวัน

พระองค์ทรงระอาพระทัย เพราะมีความอยู่อาเกียรณ์นั้น

โส ตาย อากิณฺณวิหารตาย อุกฺกณฺฐิโต

(อ.พระศาสดา) พระองค์นั้น ผู้ทรงระอาแล้ว เพราะความที่- (แห่งพระองค์) -เป็นผู้มีการอยู่อันเกลื่อนกล่นแล้ว นั้น

ทรงพระดำริว่า เดี๋ยวนี้เราอยู่อาเกียรณ์เป็นทุกข์

“อหํ โข ฯเปฯ วิหเรยฺยนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

“อหํ โข อิทานิ อากิณฺโณ / ทุกฺขํ วิหรามิ,

ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.เรา แล ผู้เกลื่อนกล่นแล้ว ย่อมอยู่ เป็นทุกข์ ในกาลนี้,

และภิกษุเหล่านี้ไม่ทำ (ตาม) คำของเรา

อิเม จ ภิกฺขู / มม วจนํ น กโรนฺติ;

อนึ่ง อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ ย่อมไม่กระทำ ซึ่งคำ ของเรา;

ถ้าอย่างไร เราพึงหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ดังนี้

ยนฺนูนาหํ / เอโก คณมฺหา วูปกฏฺโฐ / วิหเรยฺยนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

ไฉนหนอ อ.เรา ผู้เดียว ผู้หลีกออกแล้ว จากหมู่ พึงอยู่” ดังนี้

เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเมืองโกสัมพี ไม่ตรัสบอกภิกษุสงฆ์ ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์

โกสมฺพิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา / อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ / เอกโกว อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย

เสด็จเที่ยวไปแล้ว ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี เพื่อก้อนข้าว ไม่ทรงอำลาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ พระองค์เดียวนั่นเทียว ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ของพระองค์

เสด็จไปพาลโลณการามแต่พระองค์เดียว ตรัสเอกจาริกวัตรแก่พระภคุเถระ ที่พาลกโลณการามนั้นแล้ว

พาลกโลณการามํ คนฺตฺวา / ตตฺถ ภคุตฺเถรสฺส เอกจาริกวตฺตํ กเถตฺวา

เสด็จไปแล้ว สู่อารามชื่อว่าพาลกโลณกะ ตรัสแล้ว ซึ่งวัตรแห่งภิกษุผู้มีการเที่ยวไปผู้เดียวเป็นปกติ แก่พระภคุผู้เถระ (ในอารามชื่อว่าพาลกโลณกะ) นั้น

ตรัสอานิสงส์แห่งสามัคคีรสแก่กุลบุตร ๓ คน ในมิคทายวันชื่อปาจีนวังสะแล้ว

ปาจีนวํสมิคทาเย / ติณฺณํ กุลปุตฺตานํ / สามคฺคีรสานิสํสํ กเถตฺวา,

ตรัสแล้ว ซึ่งอานิสงส์แห่งรสแห่งความสามัคคี แก่กุลบุตร ท. ๓ ในป่าเป็นที่ให้ซึ่งอภัยแก่เนื้อชื่อว่าปาจีนวังสะ,

เสด็จไปทางป่าปาริไลยกะ

เยน ปาริเลยฺยกํ, / ตทวสริ.

เสด็จไปแล้ว (สู่-), อ.ป่าชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, (-ส่วนแห่งทิศ) นั้น[๑].

ดังได้สดับมา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยป่าปาริไลยกะ เสด็จจำพรรษาอยู่ที่ควงไม้สาละใหญ่ในราวป่ารักขิตวัน อันช้างปาริไลยกะอุปัฏฐาก อยู่เป็นผาสุก

ตตฺร สุทํ ภควา / ปาริเลยฺยกํ อุปนิสฺสาย / รกฺขิตวนสณฺเฑ ภทฺทสาลมูเล / ปาริเลยฺยเกน หตฺถินา อุปฏฺฐิยมาโน / ผาสุกํ วสฺสาวาสํ วสิ.

ได้ยินว่า (ในกาล) นั้น อ.พระผู้มีพระภาค เสด็จเข้าไปอาศัยแล้ว ซึ่งป่าชื่อว่าปาริไลยกะ ผู้-อันช้างชื่อว่าปาริไลยกะ -อุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่แล้ว ตลอดการอยู่ในฤดูฝน สำราญ ที่โคนแห่งไม้รังอันเจริญ ในชัฏแห่งรักขิตวัน.

พวกอุบาสกทรมานภิกษุ

ฝ่ายพวกอุบาสกและอุบาสิกาผู้อยู่ในเมืองโกสัมพีแล ไปสู่วิหาร ไม่เห็นพระศาสดา จึงถามว่าพระศาสดาเสด็จอยู่ที่ไหน ขอรับ

โกสมฺพิวาสิโนปิ โข อุปาสกา / วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ อปสฺสนฺตา / “กุหึ ภนฺเต สตฺถา”ติ ปุจฺฉึสุ.

อ.อุบาสกและอุบาสิกา ท. แม้ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพีโดยปกติ แล ไปแล้ว สู่วิหาร ไม่เห็นอยู่ ซึ่งพระศาสดา ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระศาสดา (เสด็จไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า พระองค์ทรงเสด็จไปสู่ราวป่าปาริไลยกะเสียแล้ว

เต ภิกฺขู อาหํสุ / “ปาริเลยฺยกวนสณฺฑํ คโต”ติ.

อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.พระศาสดา) เสด็จไปแล้ว สู่ชัฏแห่งป่าชื่อว่าปาริไลยกะ” ดังนี้.

---

๑ ...เยน ปาริเลยฺยกํ, ตทวสริ. แปล ๒ นัย ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ ...เยน = ยตฺถ (ทิสาภาเค) ปาริเลยฺยกํ (อตฺถิ), ตํ (ทิสาภาคํ) อวสริ.

...อ.ป่าชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, เสด็จไปแล้ว (สู่ส่วนแห่งทิศ) นั้น, อีกนัยหนึ่ง ...เสด็จไปแล้ว (สู่-), อ.ป่าชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, (-ส่วนแห่งทิศ) นั้น

นัยนี้ บทว่า เยน (ย + นา) ลงตติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี ใส่ปาฐเสสะว่า อตฺถิ (อส ภุวิ - มี, เป็น + อ + ติ)

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ ...เยน (ทิสาภาเคน) ปาริเลยฺยกํ (อตฺตนา อวสริตพฺพํ), ตํ = เตน (ทิสาภาเคน) อวสริ. ...อ.ป่าชื่อว่าปาริไลยกะ (อันพระองค์ พึงเสด็จไป โดยส่วนแห่งทิศ) ใด, เสด็จไปแล้ว (โดยส่วนแห่งทิศ) นั้น, อีกนัยหนึ่ง ...เสด็จไปแล้ว (โดย-), อ.ป่าชื่อว่าปาริไลยกะ (อันพระองค์ พึงเสด็จไป โดยส่วนแห่งทิศ) ใด, (-ส่วนแห่งทิศ) นั้น

นัยนี้ บทว่า เยน (ย + นา) ลงตติยาวิภัตติในอรรถตติยาวิเสสนะ ใส่ปาฐเสสะว่า อวสริตพฺพํ (อว + สร คตฺยํ - ไป + อิ + ตพฺพ), บทว่า ตํ (ต + อ) ลงทุติยาวิภัตติในอรรถตติยา (ตติยาวิเสสนะ)

เยน อิจฺฉานงฺคลนฺติ เยน ทิสาภาเคน อิจฺฉานงฺคลํ อวสริตพฺพ. ยสฺมึ วา ปเทเส อิจฺฉานงฺคลํ. อิชฺฌานงฺคลนฺติปิ ปาโฐ. ตทวสรีติ เตน อวสริ, ตํ วา อวสริ. เตน ทิสาภาเคน คโต, ตํ วา ปเทสํ คโตติ อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา)

พวกอุบาสกและอุบาสิกาถามว่า เพราะเหตุอะไร ขอรับ

“กึการณา ภนฺเต”ติ.

(อ. อุบาสกและอุบาสิกา ท. ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.พระศาสดา เสด็จไปแล้ว สู่ชัฏแห่งป่าชื่อว่าปาริไลยกะ) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า พระองค์ทรงพยายามจะทำพวกเราให้พร้อมเพรียงกัน แต่พวกเราหาได้เป็นผู้พร้อมเพรียงกันไม่

“อมฺเห สมคฺเค กาตุ๎ วายมิ, / มยๆ ปน น สมคฺคา อหุมฺหา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.พระศาสดา) ทรงพยายามแล้ว เพื่ออันกระทำ ซึ่งเรา ท. ให้เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน, แต่ว่า อ.เรา ท. เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ได้เป็นแล้ว หามิได้” ดังนี้.

พวกอุบาสกและอุบาสิกากล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคี ไม่ได้เป็นผู้สามัคคีกันแล้วหรือ ?

“ภนฺเต ตุมฺเห / สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา, / ตสฺมึ สามคฺคึ กโรนฺเตปิ, / สมคฺคา น อหุวตฺถา”ติ.

(อ.อุบาสกและอุบาสิกา ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน ท. บวชแล้ว ในสำนักของพระศาสดา, (ครั้นเมื่อพระศาสดา) พระองค์นั้น แม้ทรงกระทำอยู่ ซึ่งความสามัคคี, เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ได้เป็นแล้ว หามิได้ หรือ” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า อย่างนั้นแล ผู้มีอายุ

“เอวมาวุโส”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.อย่างนั้น” ดังนี้.

พวกมนุษย์คิดกันว่า ภิกษุพวกนี้ บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคีอยู่ ก็ไม่สามัคคีกันแล้ว

มนุสฺสา “อิเม สตฺถุ ฯเปฯ กริสฺสามา”ติ

มนุสฺสา / “อิเม สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา, / ตสฺมึ สามคฺคึ กโรนฺเตปิ, / สมคฺคา น ชาตา;

อ.มนุษย์ ท. (คิดแล้ว) ว่า “(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านี้ บวชแล้ว ในสำนัก ของพระศาสดา, (ครั้นเมื่อพระศาสดา) พระองค์นั้น แม้ทรงกระทำอยู่ ซึ่งความสามัคคี, เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เกิดแล้ว หามิได้;

พวกเราอาศัยภิกษุพวกนี้จึงไม่ได้เห็นพระศาสดา

มยๆ อิเม นิสฺสาย / สตฺถารๆ ทฏฺฐุ๎ น ลภิมฺหา;

อ.เรา ท. อาศัยแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านี้ ไม่ได้แล้ว เพื่ออันเห็น ซึ่งพระศาสดา;

พวกเราจักไม่ถวายอาสนะ จักไม่ทำสามีจิกรรมมีการไหว้เป็นต้นแก่ภิกษุพวกนั้น:

อิเมสๆ เนว อาสนๆ ทสฺสาม, / น อภิวาทนาทีนิ กริสฺสามา”ติ

(อ. เรา ท.) จักไม่ให้นั่นเทียว ซึ่งอาสนะ (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านี้, (อ.เรา ท.) จักไม่กระทำ (ซึ่งกิจ ท.) มีการไหว้เป็นต้น (แก่ภิกษุ ท. เหล่านี้)” ดังนี้

จำเดิมแต่นั้นมา ก็ไม่ทำแม้สักว่าสามีจิกรรมแก่ภิกษุพวกนั้น

ตโต ปฏฺฐาย / เตสํ สามีจิมตฺตกมฺปิ น กรึสุ.

ไม่กระทำแล้ว แม้ (ซึ่งกิจ) สักว่าสามีจิกรรม (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

เธอทั้งหลายซูบซีดเพราะมีอาหารน้อย โดยสองสามวันเท่านั้นก็เป็นคนตรง แสดงโทษที่ล่วงเกินแก่กันและกัน ต่างรูปต่างขอขมากันแล้ว

เต อปฺปาหารตาย สุสฺสมานา / กติปาเหเนว อุชุกา หุตฺวา / อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทเสตฺวา / ขมาเปตฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ซูบผอมอยู่ เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีอาหารน้อย เป็นผู้ตรงโดยวันเล็กน้อยนั่นเทียว เป็น แสดงแล้ว ซึ่งโทษล่วงเกิน กะกันและกัน ยังกันและกัน ให้อดโทษแล้ว

กล่าวว่า อุบาสกทั้งหลาย พวกเราพร้อมเพรียงกันแล้ว ฝ่ายพวกท่านขอให้เป็นพวกเราเหมือนอย่างก่อนเทียว

“อุปาสกา / มยํ สมคฺคา ชาตา, / ตุมฺเหปิ โน / ปุริมสทิสาว โหถา”ติ อาหํสุ.

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสกอุบาสิกา ท. อ.เรา ท. เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นผู้เกิดแล้ว (ย่อมเป็น), แม้ อ.ท่าน ท. เป็นผู้เช่นกับด้วยบุคคลผู้มีในกาลก่อนนั่นเทียว แก่เรา ท. จงเป็น” ดังนี้.

พวกอุบาสกและอุบาสิกาถามว่า พวกท่านทูลขมาพระศาสดาแล้วหรือ ขอรับ

“ขมาปิโต ปน / โว ภนฺเต สตฺถา”ติ.

(อ.อุบาสกและอุบาสิกา ท.) กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.พระศาสดา อันท่าน ท. ให้อดโทษแล้วหรือ” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า ยังไม่ได้ทูลขอขมา ผู้มีอายุ

“น ขมาปิโต อาวุโส”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.พระศาสดา อันเรา ท.) ไม่ให้อดโทษแล้ว” ดังนี้.

พวกอุบาสกและอุบาสิกากล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาเสีย ฝ่ายพวกข้าพเจ้าจักเป็นพวกท่านเหมือนอย่างก่อน ในกาลเมื่อพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาแล้ว

“เตนหิ สตฺถารํ ขมาเปถ, / สตฺถุ ขมาปิตกาเล / มยัปิ ตุมฺหากํ / ปุริมสทิสา ภวิสฺสามา”ติ.

(อ.อุบาสกและอุบาสิกา ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) ยังพระศาสดา จงให้อดโทษ, แม้ อ.เรา ท. เป็นผู้เช่นกับด้วยบุคคลผู้มีในกาลก่อนนั่นเทียว แก่ท่าน ท. จักเป็น ในกาลเป็นที่-(อันท่าน ท.) -ให้อดโทษแล้ว แห่งพระศาสดา [หรือแปลว่า ในกาล- แห่งพระศาสดา (อันท่าน ท.) -ให้อดโทษแล้ว” ดังนี้.

เธอทั้งหลายไม่สามารถจะไปสู่สำนักของพระศาสดา เพราะเป็นภายในพรรษา ยังภายในพรรษานั้น ให้ล่วงไปได้ด้วยยาก

เต อนฺโตวสฺสภาเวน / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุ๋ อวิสหนฺตา / ทุกฺเขน ตํ อนฺโตวสฺสํ วีตินาเมสุ๋.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออันไป สู่สำนัก ของพระศาสดา เพราะความเป็นแห่งภายใน แห่งการอยู่ในฤดูฝน (พรรษา) ยังภายในแห่งการอยู่ในฤดูฝนนั้น ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว โดยยาก.

ช้างปาริไลยกะอุปัฏฐากพระศาสดา

ฝ่ายพระศาสดาอันช้างนั้นอุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่สำราญแล้ว

สตฺถา ปน / เตน หตฺถินา อุปฏฺฐิยมาโน / สุขํ วสิ.

ส่วนว่า อ.พระศาสดา ผู้- (อันช้าง) นั้น -อุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่แล้ว เป็นสุข (สบาย).

ฝ่ายช้างนั้นละฝูงเข้าไปสู่ราวป่านั้นเพื่อต้องการความอยู่ผาสุก

โสปิ คณํ ปหาย / ผาสุวิหารตฺถาย / ตํ วนสณฺฑํ ปาวิสิ.

(อ.ช้างชื่อว่าปาริไลยกะ) แม้นั้น ละแล้ว ซึ่งโขลง ได้เข้าไปแล้ว สู่ชัฏแห่งป่า นั้น เพื่อประโยชน์แก่อันอยู่ผาสุก.

พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้อย่างไร ?

ยถาห ?

(อ.พระธรรมสังคาหกาจารย์) กล่าวแล้ว อย่างไร ?

พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวไว้ว่า (ครั้งนั้น ความตริได้มีแก่พระยาช้างนั้นว่า) เราอยู่อาเกียรณ์ด้วยพวกช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทินและลูกช้าง

“อหํ โข อากิณฺโณ ฯเปฯ คณมฺหา วูปกฏฺโฐ วิหเรยฺยนฺ”ติ.

“อหํ โข อากิณฺโณ วิหรามิ / หตฺถีหิ หตฺถินีหิ / หตฺถิกลเภหิ หตฺถิจฺฉาเปหิ,

(อ.พระธรรมสังคาหกาจารย์ กล่าวแล้ว)[๑] ว่า ***“(ครั้งนั้น แล อ.ความคิด นั่น)*** ว่า ‘อ.เรา แล เกลื่อนกล่นแล้ว ย่อมอยู่ ด้วยช้างพลาย ท. ด้วยช้างพัง ท. ด้วยช้างสะเทิน ท. ด้วยช้างผู้ลูกน้อย ท.,

เคี้ยวกินหญ้าที่เขาเด็ดปลายเสียแล้ว

ฉินฺนคฺคานิ เจว ติณานิ ขาทามิ,

(อ.เรา) ย่อมเคี้ยวกิน ซึ่งหญ้า ท. อันมียอด- (อันช้าง ท. เหล่านั้น) -ตัดแล้ว ด้วยนั่นเทียว,

และเขาคอยเคี้ยวกินกิ่งไม้ที่เราหักลง ๆ

โอภคฺโคภคฺคญฺจ เม / สาขาภงฺคํ ขาทนฺติ,

(อ.ช้าง ท. เหล่านั้น) ย่อมเคี้ยวกิน ซึ่งกิ่งไม้อันบุคคลพึงหัก อัน- (อันเรา) -ทั้งหักลงแล้วทั้งหักลงแล้ว ด้วย,

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(ธมฺมสงฺคาหกาจาริโย อาห) “(อถ โข ตสฺส หตฺถินาคสฺส เอตทโหสิ) ‘อหํ โข อากิณฺโณ ฯเปฯ คณมฺหา วูปกฏฺโฐ วิหเรยฺยนฺ”ติ (อิติ อาห).** ตัวอย่างการแปล : **(ธมฺมสงฺคาหกาจริโย)** อ.พระธรรมสังคาหกาจารย์ **(อาห)** กล่าวแล้ว **(อิติ)** ว่า- “**(อถ โข)** ครั้งนั้น แล **(เอตํ จินฺตนํ)** อ.ความคิด นั่น **อิติ** ว่า- ‘**อหํ โข** อ.เรา แล **อากิณฺโณ** เกลื่อนกล่นแล้ว ฯลฯ **วูปกฏฺโฐ** ผู้หลีกออกแล้ว **คณมฺหา** จากโขลง **วิหเรยฺยํ** พึงอยู่’ **อิติ** -ดังนี้ **อโหสิ** ได้มีแล้ว **(ตสฺส หตฺถินาคสฺส)** แก่ช้างตัวประเสริฐนั้น” **(อิติ)** -ดังนี้.

และเราดื่มน้ำที่ขุ่น

อาวิลานิ จ ปานียานิ ปิวามิ,

(อ.เรา) ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ท. อันขุ่น ด้วย,

เมื่อเราลงและขึ้นสู่ท่าแล้ว พวกช้างพังก็เดินเสียดสีกายไป

โอคาหนฺตสฺส เม อุตฺติณฺณสฺส / หตฺถินิโย / กายํ อุปนิฆฺสนฺติโย คจฺฉนฺติ,

เมื่อเรา หยั่งลงอยู่ ข้ามขึ้นแล้ว อ.ช้างพัง ท. เข้าไปเสียดสีอยู่ ซึ่งกาย ย่อมไป,

ถ้าอย่างไร เราจะหลีกออกจากหมู่อยู่ตัวเดียว

ยนฺนูนาหํ / เอโก คณมฺหา / วูปกฏฺโฐ วิหเรยฺยนฺ”ติ.

ไฉนหนอ อ.เรา ผู้เดียว ผู้หลีกออกแล้ว จากโขลง พึงอยู่’ ดังนี้ ***(ได้มีแล้ว แก่ช้างตัวประเสริฐนั้น)***” ดังนี้.

ครั้งนั้นแล พระยาช้างนั้น หลีกออกจากโขลง เข้าไป ณ บ้านปาริไลยกะ ราวป่ารักขิตวัน ควงไม้รังใหญ่ (และ) ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้ว

อถโข โส หตฺถินาโค / ยูถา อปกฺกมฺม, / เยน ปาริเลยฺยกํ / รกฺขิตวนสณฺโฑ / ภทฺทสาลมูลํ / เยน ภควา, / เตนุปสงฺกมิ;

ครั้งนั้นแล อ.ช้างตัวประเสริฐ นั้น หลีกออกแล้ว จากโขลง เข้าไปแล้ว (ใน-), อ.หมู่บ้านชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, อ.ชัฏแห่งรักขิตวัน (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ ใด), อ.โคนแห่งไม้รังอันเจริญ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ ใด), อ.พระผู้มีพระภาค (ย่อมประทับอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, (-ส่วนแห่งทิศ) นั้น[๑];

---

[๑] **...เยน ปาริเลยฺยกํ รกฺขิตวนสณฺโฑ ภทฺทสาลมูลํ เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ.** แปล ๓ นัย ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **...เยน = ยตฺถ (ทิสาภาเค) ปาริเลยฺยกํ (อตฺถิ), (เยน = ยตฺถ ทิสาภาเค) รกฺขิตวนสณฺโฑ (อตฺถิ), (เยน = ยตฺถ ทิสาภาเค) ภทฺทสาลมูลํ (อตฺถิ), เยน = ยตฺถ (ทิสาภาเค) ภควา (อตฺถิ), เตน = ตตฺถ (ทิสาภาเค) อุปสงฺกมิ.** ...อ.หมู่บ้านชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, อ.ชัฏแห่งรักขิตวัน (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ ใด), อ.โคนแห่งไม้รังอันเจริญ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ ใด), อ.พระผู้มีพระภาค (ย่อมประทับอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, เข้าไปแล้ว (ในส่วนแห่งทิศ) นั้น.
นัยนี้ บทว่า **เยน, เตน** ลงตติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี ใส่ปาฐเสสะว่า **อตฺถิ**

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **...เยน = ยตฺถ (ทิสาภาเค) ปาริเลยฺยกํ (อตฺถิ), ฯเปฯ เยน = ยตฺถ (ทิสาภาเค) ภควา (อตฺถิ), เตน = ตํ (ทิสาภาคํ) อุปสงฺกมิ.** ...อ.หมู่บ้านชื่อว่าปาริไลยกะ (มีอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด,...อ.พระผู้มีพระภาค (ย่อมประทับอยู่ ในส่วนแห่งทิศ) ใด, เข้าไปแล้ว (สู่ส่วนแห่งทิศ) นั้น.
นัยนี้ บทว่า **เยน** ลงตติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี ใส่ปาฐเสสะว่า **อตฺถิ**, **เตน** ลงตติยาวิภัตติในอรรถกรรม (สัมปาปุณียกัมมะ)

นัยที่ ๓ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **...เยน (ทิสาภาเคน) ปาริเลยฺยกํ (อุปสงฺกมิตพฺพํ), (เยน ทิสาภาเคน) รกฺขิตวนสณฺโฑ (อุปสงฺกมิตพฺโพ), (เยน ทิสาภาเคน) ภทฺทสาลมูลํ (อุปสงฺกมิตพฺพํ), เยน (ทิสาภาเคน) ภควา (อุปสงฺกมิตพฺโพ), เตน (ทิสาภาเคน) อุปสงฺกมิ.** ...อ.หมู่บ้านชื่อว่าปาริไลยกะ (อันช้างตัวประเสริฐ พึงเข้าไป โดยส่วนแห่งทิศ) ใด,...อ.พระผู้มีพระภาค (อันช้างตัวประเสริฐ พึงเข้าไป โดยส่วนแห่งทิศ) ใด, เข้าไปแล้ว (โดยส่วนแห่งทิศ) นั้น.
นัยนี้ บทว่า **เยน, เตน** ลงตติยาวิภัตติในอรรถตติยาวิเสสนะ ใส่ปาฐเสสะว่า **อุปสงฺกมิตพฺพํ, อุปสงฺกมิตพฺโพ** (อุป + สํ + กมุ ปทวิกฺเขเป - ก้าวเท้า + อิ + ตพฺพ)

ก็แล ครั้นเข้าไปแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แลดูอยู่ ไม่เห็นวัตถุอะไร ๆ อื่น

อุปสงฺกมิตฺวา จ ปน / ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา โอโลเกนฺโต / อญฺญํ กิญฺจิ อทิสฺวา

ก็แล (อ.ช้างตัวประเสริฐ นั้น) ครั้นเข้าไปแล้ว จบแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค แลดูอยู่ ไม่เห็นแล้ว (ซึ่งวัตถุ) อะไร ๆ อื่น

จึงกระทืบควงไม้รังใหญ่ด้วยเท้า ถาก (ให้เรียบ) ถือกิ่งไม้ด้วยงวงกวาด

ภทฺทสาลมูลํ ปาเทน ปหรนฺโต / ตจฺเฉตฺวา โสณฺฑาย / สาขํ คเหตฺวา สมฺมชฺชิ;

ประหารอยู่ ซึ่งโคนแห่งไม้รังอันเจริญ ด้วยเท้า ถากแล้ว ถือเอาแล้ว ซึ่งกิ่งไม้ ด้วยงวง กวาดแล้ว;

ตั้งแต่นั้นมา พระยาช้างนั้นจับหม้อด้วยงวง ตักน้ำดื่มน้ำใช้มาตั้งไว้

ตโต ปฏฺฐาย / โสณฺฑาย ฆฏํ คเหตฺวา / ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปติ;

(อ.ช้างตัวประเสริฐ นั้น) ถือเอาแล้ว ซึ่งหม้อ ด้วยงวง ย่อมเข้าไปตั้งไว้ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงใช้สอย จำเดิม (แต่กาล) นั้น;

เมื่อทรงพระประสงค์ด้วยน้ำร้อน ก็จัดน้ำร้อนถวาย

อุณฺโหทเกน อตฺเถ สติ, / อุณฺโหทกํ ปฏิยาเทติ.

ครั้นเมื่อความต้องการ ด้วยน้ำอันร้อน มีอยู่, ย่อมจัดแจง ซึ่งน้ำอันร้อน.

พระยาช้างนั้นจัดน้ำร้อนได้อย่างไร ?

กถํ ?

(อ.การถาม ว่า) “(อ.ช้าง นั้น ย่อมจัดแจง ซึ่งน้ำอันร้อน) อย่างไร” (ดังนี้).

พระยาช้างนั้นสีไม้แห้งด้วยงวงให้ไฟเกิด

หตฺเถน กฏฺฐานิ ฆํสิตฺวา ฯเปฯ ขุทฺทกโสณฺฑิยํ ขิปติ;

หตฺเถน กฏฺฐานิ ฆํสิตฺวา / อคฺคึ สมฺปาเทติ,

(อ.การแก้ ว่า) “(อ.ช้าง นั้น) สีแล้ว ซึ่งไม้ ท. ด้วยงวง ยังไฟ ย่อมให้ถึงพร้อม,

ใส่ฟืนให้ไฟลุกขึ้น เผาศิลาในกองไฟนั้นแล้ว

ตํ ทารูนิ ปกฺขิปนฺโต / ชาเลตฺวา / ตตฺถ ปาสาเณ ปจิตฺวา

(อ.ช้าง นั้น) ใส่เข้าไปอยู่ ซึ่งฟืน ท. (ยังไฟ) นั้น ให้โพลงแล้ว เผาแล้ว ซึ่งก้อนหิน ท. (ในไฟ) นั้น

กลิ้งก้อนศิลาเหล่านั้นไปด้วยท่อนไม้ ทิ้งลงในสะพังน้อยที่ตัวกำหนดหมายไว้

ทารุทณฺฑเกน ปวฏฺเฏตฺวา / ปริจฺฉินฺนาย ขุทฺทกโสณฺฑิยํ ขิปติ;

(ยังก้อนหิน ท.) ให้เป็นไปทั่วแล้ว ด้วยท่อนแห่งไม้ ย่อมโยนไป ในรางน้ำอันน้อย อัน- (อันตน) -กำหนดแล้ว” (ดังนี้).

ลำดับนั้น หย่อนงวงลงไป รู้ว่าน้ำร้อนแล้ว จึงไปถวายบังคมพระศาสดา

ตโต หตฺถํ โอตาเรตฺวา / อุทกสฺส ตตฺตภาวํ ชานิตฺวา / คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทติ.

ลำดับนั้น (อ.ช้าง นั้น) ยังงวง ให้ข้ามลงแล้ว รู้แล้ว ซึ่งความที่- แห่งน้ำ -เป็นของร้อนแล้ว ไปแล้ว ย่อมจบ ซึ่งพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า ปาริไลยกะ น้ำเจ้าต้มแล้วหรือ ดังนี้แล้ว เสด็จไปสรงในที่นั้น

สตฺถา / “อุทกํ เต ตาปิตํ ปาริเลยฺยกา”ติ วตฺวา / ตตฺถ คนฺตฺวา นหายติ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปาริไลยกะ อ.น้ำ อันเจ้า ให้ร้อนแล้ว หรือ” ดังนี้ เสด็จไปแล้ว (ในที่) นั้น ย่อมทรงสรง.

ในกาลนั้น พระยาช้างนั้นนำผลไม้หลายอย่างถวายแด่พระศาสดา

อถสฺส / นานาวิธานิ ผลานิ อาหริตฺวา เทติ.

ครั้งนั้น (อ.ช้าง นั้น) นำมาแล้ว ซึ่งผลไม้ ท. อันมีอย่างต่าง ๆ ย่อมถวาย (แด่พระศาสดา) พระองค์นั้น.

ก็ในกาลใดพระศาสดาจะเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต

ยทา ปน สตฺถา / คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ;

ก็ อ.พระศาสดา ย่อมเสด็จเข้าไป สู่หมู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว ในกาลใด;

ในกาลนั้นพระยาช้างนั้นถือบาตรจีวร วางไว้บนกระพอง ตามเสด็จพระศาสดาไป

ตทา สตฺถุ ปตฺตจีวรมาทาย / กุมฺเภ ปติฏฺฐาเปตฺวา / สตฺถารา สทฺธึเยว คจฺฉติ.

(อ.ช้าง นั้น) ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ของพระศาสดา (ยังบาตรและจีวร นั้น) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ที่กระพอง ย่อมไป กับ ด้วยพระศาสดา นั่นเทียว ในกาลนั้น.

พระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านแล้วรับสั่งว่า ปาริไลยกะ ตั้งแต่ที่นี้ เจ้าไม่อาจไปได้ เจ้าจงเอาบาตรจีวรของเรามา ดังนี้แล้ว ให้พระยาช้างนั้นเอาบาตรจีวรมาถวายแล้วเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต

สตฺถา คามูปจารํ ปตฺวา / “ปาริเลยฺยก / อิโต ปฏฺฐาย / ตยา คนฺตุ ํ น สกฺกา, / อาหร เม ปตฺตจีวรนฺ”ติ / อาหราเปตฺวา / คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ.

อ.พระศาสดา เสด็จถึงแล้ว ซึ่งอุปจาระแห่งหมู่บ้าน (ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนปาริไลยกะ อันเจ้า ไม่อาจ เพื่ออันไป จำเดิม (แต่ที่) นี้, (อ.เจ้า) จงนำมา ซึ่งบาตรและจีวร ของเรา” ดังนี้ (ยังช้าง นั้น) ให้นำมาแล้ว ย่อมเสด็จเข้าไป สู่หมู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว.

ส่วนพระยาช้างนั้นยืนอยู่ที่นั้นเอง จนกว่าพระศาสดาจะเสด็จออกมา

โสปิ / ยาว สตฺถุ นิกฺขมนา / ตตฺเถว ฐตฺวา

(อ.ช้าง) แม้นั้น ยืนอยู่แล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว เพียงใด แต่การเสด็จออกไป แห่งพระศาสดา

ในเวลาพระศาสดาเสด็จมา ทำการต้อนรับแล้วถือบาตรจีวรโดยนัยก่อนนั่นแล

สตฺถุ อาคมนกาเล / ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา / ปุริมนเยเนว ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา

กระทำแล้ว ซึ่งการต้อนรับ ในกาลเป็นที่เสด็จมา แห่งพระศาสดา ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร โดยนัยอันมีในกาลก่อนนั่นเทียว

ให้บาตรและจีวรข้ามลง ณ ที่ประทับอยู่แล้ว แสดงวัตรพัดด้วยกิ่งไม้อยู่

วสนฏฺฐาเน โอตาเรตฺวา / วตฺตํ ทสฺเสตฺวา / สาขาย วีชติ,

(ยังบาตรและจีวร) ให้ข้ามลงแล้ว ในที่เป็นที่ประทับ แสดงแล้ว ซึ่งวัตร ย่อมพัด ด้วยกิ่งไม้,

ในราตรี พระยาช้างนั้นถือท่อนไม้ใหญ่ด้วยงวง เพื่อป้องกันอันตรายอันจะมีแต่เนื้อร้าย

รตฺตึ วาลมิคปริปนฺถนิวารณตฺถํ / มหนฺตํ ทณฺฑํ โสณฺฑาย คเหตฺวา

(อ.ช้าง นั้น) ถือเอาแล้ว ซึ่งท่อนไม้ อันใหญ่ ด้วยงวง เพื่ออันห้ามซึ่งอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบอันเกิดแต่เนื้อร้าย ในราตรี

เที่ยวไปในระหว่าง ๆ แห่งราวป่าจนกว่าอรุณจะขึ้น ด้วยตั้งใจว่า จักรักษาพระศาสดา

“สตฺถารํ รกฺขิสฺสามี”ติ / ยาว อรุณุคฺคมนา / วนสณฺฑสฺส อนฺตรนฺตเร วิจรติ.

ย่อมเที่ยวไป ในระหว่างและระหว่าง แห่งชัฏแห่งป่า เพียงใด แต่การขึ้นไปแห่งอรุณ (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักรักษา ซึ่งพระศาสดา” ดังนี้.

ได้ยินว่า ราวป่านั้นชื่อว่ารักขิตวันสัณฑะ จำเดิมแต่กาลนั้นมา

ตโต ปฏฺฐายเยว กิร / โส วนสณฺโฑ / รกฺขิตวนสณฺโฑ นาม ชาโต.

ได้ยินว่า อ.ชัฏแห่งป่า นั้น ชื่อว่า เป็นชัฏแห่งป่า- (อันช้าง) -รักษาแล้ว เกิดแล้ว จำเดิม (แต่กาล) นั้น นั่นเทียว.

ครั้นอรุณขึ้นแล้ว พระยาช้างนั้นทำวัตรทั้งปวงโดยอุบายนั้นนั่นแล ตั้งต้นแต่ถวายน้ำสรงพระ-พักตร์

อรุเณ อุคฺคเต, / มุโขทกทานํ อาทึ กตฺวา / เตเนว อุปาเยน / สพฺพวตฺตานิ กโรติ.

ครั้นเมื่ออรุณ ขึ้นไปแล้ว, (อ.ช้าง นั้น) ย่อมกระทำ ซึ่งวัตรทั้งปวง ท. โดยอุบาย นั้นนั่นเทียว กระทำ ซึ่งการถวายซึ่งน้ำเป็นเครื่องล้างซึ่งพระพักตร์ ให้เป็นต้น.

วานรถวายรวงน้ำผึ้ง

ในกาลนั้น วานรตัวหนึ่งเห็นช้างนั้นลุกขึ้นแล้ว ๆ ทำอภิสมาจาริกวัตร (คือการปฏิบัติ) แด่พระตถาคตแล้ว

อเถโก มกฺกโฏ / ตํ หตฺถึ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย / ตถาคตสฺส อภิสมาจาริกํ กโรนฺตํ ทิสฺวา

ครั้งนั้น อ.ลิง ตัวหนึ่ง เห็นแล้ว ซึ่งช้าง นั้น ตัว- ลุกขึ้นแล้ว ลุกขึ้นพร้อมแล้ว -กระทำอยู่ ซึ่งอภิสมาจาริกวัตร แด่พระตถาคต

คิดว่า เราก็จักทำอะไร ๆ ถวายบ้าง

“อหัปิ / กิญฺจิเทว กริสฺสามี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “แม้ อ.เรา จักกระทำ (ซึ่งวัตร) อะไร ๆ นั่นเทียว” ดังนี้

เที่ยวไปอยู่ วันหนึ่ง เห็นรวงผึ้งที่กิ่งไม้หาตัวมิได้

วิจรนฺโต เอกทิวสํ / นิมฺมกฺขิกํ ทณฺฑกมธุปฏลํ ทิสฺวา

เที่ยวไปอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งรวงแห่งผึ้งที่ท่อนไม้ อันมีตัวผึ้งออกแล้ว ในวันหนึ่ง

หักกิ่งไม้แล้วนำรวงผึ้งพร้อมทั้งกิ่งไม้ไปสู่สำนักพระศาสดา

ทณฺฑกํ ภญฺชิตฺวา / ทณฺฑเกเนว สทฺธึ / มธุปฏลํ สตฺถุ สนฺติกํ หริตฺวา

หักแล้ว ซึ่งท่อนไม้ นำไปแล้ว ซึ่งรวงแห่งผึ้ง กับ ด้วยท่อนไม้นั่นเทียว สู่สำนัก ของพระศาสดา

ได้เด็ดใบตองแล้ววางไว้บนใบตองนั้นถวายแล้ว

กทลิปตฺตํ ฉินฺทิตฺวา / ตตฺถ ฐเปตฺวา อทาสิ.

ตัดแล้ว ซึ่งใบแห่งกล้วย วางไว้แล้ว (บนใบแห่งกล้วย) นั้น ได้ถวายแล้ว.

พระศาสดาทรงรับแล้ว

สตฺถา คณฺหิ.

อ.พระศาสดา ทรงรับแล้ว.

วานรแลดูอยู่ด้วยคิดว่า พระศาสดาจักทรงทำการบริโภคหรือไม่ ? เห็นพระศาสดาทรงรับแล้ว นั่งเฉยอยู่

มกฺกโฏ / “กริสฺสติ นุ โข / ปริโภคํ น กริสฺสตี”ติ โอโลเกนฺโต / คเหตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา

อ.ลิง แลดูอยู่ (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.พระศาสดา) จักทรงกระทำ ซึ่งการบริโภค หรือ หนอ แล (หรือว่า อ.พระศาสดา) จักไม่ทรงกระทำ (ซึ่งการบริโภค)” ดังนี้ เห็นแล้ว (ซึ่งพระศาสดา) ผู้- ทรงรับแล้ว -ประทับนั่งแล้ว

คิดว่า อะไรหนอแล จึงจับปลายกิ่งไม้พลิกพิจารณาดู

“กึ นุ โข”ติ จินฺเตตฺวา / ทณฺฑโกฏึ คเหตฺวา / ปริวตฺเตตฺวา อุปธาเรนฺโต

คิดแล้ว ว่า “อ.อะไร หนอ แล (มีอยู่)” ดังนี้ จับแล้ว ซึ่งปลายแห่งท่อนไม้ (ปลายแห่งท่อนไม้) ให้เป็นไปรอบแล้ว ใคร่ครวญอยู่

เห็นตัวอ่อนแล้ว จึงค่อย ๆ นำตัวอ่อนเหล่านั้นออกเสียแล้วจึงได้ถวายใหม่

อณฺฑกานิ ทิสฺวา / ตานิ สณิกํ อปเนตฺวา / ปุน อทาสิ.

เห็นแล้ว ซึ่งตัวอ่อน ท. นำไปปราศแล้ว (ซึ่งตัวอ่อน ท.) เหล่านั้น ค่อย ๆ ได้ถวายแล้ว อีก.

พระศาสดาทรงบริโภคแล้ว

สตฺถา ปริโภคมกาสิ.

อ.พระศาสดา ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการบริโภค.

วานรนั้นมีใจยินดี ได้จับกิ่งไม้นั้น ๆ ยืนฟ้อนอยู่

โส ตุฏฺฐมานโส / ตํ ตํ สาขํ คเหตฺวา / นจฺจนฺโต อฏฺฐาสิ.

(อ.ลิง) นั้น ตัวมีใจอันยินดีแล้ว จับแล้ว ซึ่งกิ่งไม้ นั้น ๆ ได้ยืน- ฟ้อนอยู่ -แล้ว.

ในกาลนั้น กิ่งไม้ที่วานรนั้นจับแล้วก็ดี กิ่งไม้ที่วานรนั้นเหยียบแล้วก็ดี หักแล้ว

อถสฺส คหิตสาขาปิ / อกฺกนฺตสาขาปิ ภิชฺชิ.

ครั้งนั้น อ.กิ่งไม้อัน- (อันลิง) นั้น -จับแล้ว ก็ดี อ.กิ่งไม้อัน- (อันลิง นั้น) -เหยียบแล้ว ก็ดี หักแล้ว.

วานรนั้นตกลงที่ปลายตออันหนึ่ง มีตัวอันปลายตอแทงแล้ว มีจิตเลื่อมใส ทำกาลกิริยาแล้ว เกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีนางอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร

โส เอกสฺมึ ขาณุมตฺถเก ปติตฺวา, / นิพฺพิทฺธคตฺโต / ปสนฺเนเนว จิตฺเตน กาลํ กตฺวา / ตาวตึสภวเน / ตึสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ, / อจฺฉราสหสฺสปริวาโร อโหสิ.

(อ.ลิง) นั้น ตกไปแล้ว บนที่สุดแห่งตอไม้ แห่งหนึ่ง, ผู้มีตัวอันตอไม้แทงแล้ว มีจิต อันเลื่อมใสแล้วนั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งกาละ บังเกิดแล้ว ในวิมานอันเป็นวิการแห่งทอง อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๓๐ ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เป็นผู้มีพันแห่งนางอัปสรเป็นบริวาร ได้เป็นแล้ว.

พระยาช้างสังเกตดูวัตรพระอานนท์

การที่พระตถาคตอันพระยาช้างอุปัฏฐาก ประทับอยู่ในราวป่ารักขิตวันนั้น ได้ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น

ตถาคตสฺส ตตฺถ / หตฺถินาเคน อุปฏฺฐิยมานสฺส / วสนภาโว / สกลชมฺพุทีเป ปากโฏ อโหสิ.

อ.ความเป็นคืออันประทับอยู่ แห่งพระตถาคต ผู้- อันช้างตัวประเสริฐ -อุปัฏฐากอยู่ (ในป่าชื่อว่าปาริไลยกะ) นั้น เป็นสภาพปรากฏแล้ว ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ได้เป็นแล้ว.

ตระกูลใหญ่ ๆ คือ เศรษฐีอนาถบิณฑิกะ และนางวิสาขามหาอุบาสิกา อย่างนี้เป็นต้น ได้ส่งสาส์นจากนครสาวัตถีไปถึงพระอานนทเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงพระศาสดาแก่พวกข้าพเจ้า

สาวตฺถินครโต / อนาถปิณฺฑิโก วิสาขา มหาอุปาสิกาติ / เอวมาทีนิ มหากุลานิ / อานนฺทตฺเถรสฺส สาสนํ ปหิณึสุ / “สตฺถารํ โน ภนฺเต ทสฺเสถา”ติ.

อ.ตระกูลใหญ่ ท. มีอย่างนี้ คือ อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ อ.มหาอุบาสิกา ชื่อว่าวิสาขา เป็นต้น ส่งไปแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น[๑] แก่พระอานนท์ผู้เถระ แต่พระนครชื่อว่าสาวัตถี (กล่าว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงแสดง ซึ่งพระศาสดา แก่ข้าพเจ้า ท.” ดังนี้.

---

[๑] ประโยคที่มีข้อความ **สาสนํ ปหิณึสุ, สาสนํ เปเสสิ** เป็นต้น เป็นประโยค **ส่งข่าวสาส์น** ให้เพิ่มบทว่า **วตฺวา** เข้ามาเป็น **กิริยาวิเสสนะ**. ปุราณฏีกายโยปิ เตสํ “อยฺยปุตฺตา อุกฺกณฺฐนฺตุ, ฆราวาโส น สณฺฐาตี”ติอาทีนิ วตฺวา สาสนํ เปเสนฺติ. (สคาถวคฺคอฏฺฐกถา) บาลีสนามหลวงนิยมเพิ่ม **ณาปนเหตุกํ** มีอันให้รู้- (ว่า...ดังนี้) -เป็นเหตุ ในประโยคที่มีข้อความ ๕ ประเภท คือ (๑) ประโยค **ส่งข่าวสาส์น** สาสนํ เปเสสิ, สาสนํ ปหิณิ (๒) ประโยค **ตีกลอง** เภริญฺจาราเปสิ (๓) ประโยค **ดีดนิ้วมือ** อจฺฉรํ ปหริ (๔) ประโยค **แผ่นดินไหว** มหาปฐวี กมฺปิ และ (๕) ประโยค **สั่นศีรษะ** สีสํ จาเลสิ.

ฝ่ายภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้อยู่ในทิศ จำพรรษาแล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ

ทิสาวาสิโนปิ ปญฺจสตา ภิกฺขู / วุตฺถวสฺสา อานนฺทตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา

อ.ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ แม้ผู้อยู่ในทิศโดยปกติ ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ

วอนขอว่า อานนท์ ผู้มีอายุ ธรรมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาค เราทั้งหลายได้ฟังนานมาแล้ว

“จิรสฺสุตา โน ฯปฯ สวนายา”ติ ยาจึสุ.

“จิรสฺสุตา โน อาวุโส อานนฺท / ภควโต สมฺมุขา ธมฺมีกถา;

อ้อนวอนแล้ว ว่า “ดูก่อนพระอานนท์ ผู้มีอายุ อ.ธรรมีกถา ในเบื้องพระพักตร์ ของพระผู้มีพระภาค อันเรา ท. ฟังแล้ว สิ้นกาลนาน;

อานนท์ ผู้มีอายุ ดังเราทั้งหลายจะขอโอกาส เราทั้งหลายพึงได้ฟังธรรมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเถิด

สาธุ มยํ อาวุโส อานนฺท / ลเภยฺยาม ภควโต สมฺมุขา / ธมฺมีกถํ สวนายา”ติ ยาจึสุ.

ดูก่อนพระอานนท์ ผู้มีอายุ ดังเราทั้งหลายจะขอโอกาส อ.เรา ท. พึงได้ เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรมีกถาในเบื้องพระพักตร์ แห่งพระผู้มีพระภาค” ดังนี้.

พระเถระพาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว

เถโร เต ภิกฺขู อาทาย / ตตฺถ คนฺตฺวา

อ.พระเถระ พาเอาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ไปแล้ว (ในป่าชื่อว่าปาริไลยกะ) นั้น

คิดว่า การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตผู้เสด็จอยู่พระองค์เดียวตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุมีประมาณถึงเท่านี้ หาควรไม่ ดังนี้แล้ว

“เตมาสํ เอกวิหาริโน / ตถาคตสฺส สนฺติกํ / เอตฺตเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ / อุปสงฺกมิตุํ อยุตฺตนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

คิดแล้ว ว่า “อ.อัน- (อันเรา) -เข้าไป สู่สำนัก ของพระตถาคต ผู้ประทับอยู่พระองค์เดียวโดยปกติ ตลอดเดือน ๓ กับ ด้วยภิกษุ ท. ผู้มีประมาณเท่านี้ ไม่ควรแล้ว” ดังนี้

จึงพักภิกษุเหล่านั้นไว้ข้างนอกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแต่รูปเดียวเท่านั้น

เต ภิกฺขู พหิ ฐเปตฺวา / เอกโกว สตฺถารํ อุปสงฺกมิ.

พักไว้แล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ในภายนอก ผู้เดียวนั่นเทียว เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา.

พระยาช้างปาริไลยกะเห็นพระอานนทเถระนั้นแล้ว ถือท่อนไม้วิ่งไป

ปาริเลยฺยโก ตํ ทิสฺวา / ทณฺฑกํ อาทาย ปกฺขนฺทิ.

อ.ช้างชื่อว่าปาริไลยกะ เห็นแล้ว (ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ) นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งท่อนไม้ แล่นไปแล้ว.

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสว่า หลีกไปเสีย ปาริไลยกะ อย่าห้ามเลย ภิกษุนั่นเป็นพุทธ-อุปัฏฐาก

สตฺถา โอโลเกตฺวา / “อเปหิ ปาริเลยฺยก, / มา นิวารยิ; / พุทฺธุปฏฺฐาโก เอโส”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ทรงแลดูแล้ว ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปาริไลยกะ (อ.เจ้า) จงหลีกไป, (อ.เจ้า) อย่าห้ามแล้ว; (อ.ภิกษุ) นั่น เป็นพุทธอุปัฏฐาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระยาช้างปาริไลยกะนั้น ทิ้งท่อนไม้เสียในที่นั้นเองแล้ว ได้เอื้อเฟื้อถึงการรับบาตรจีวร

โส ตตฺเถว ทณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา / ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณํ อาปุจฺฉิ.

(อ.ช้าง) นั้น ทิ้งแล้ว ซึ่งท่อนไม้ (ในที่) นั้นนั่นเทียว ถามโดยเอื้อเฟื้อแล้ว ซึ่งการรับซึ่งบาตรและจีวร.

พระเถระมิได้ให้แล้ว

เถโร นาทาสิ.

อ.พระเถระ ไม่ได้ให้แล้ว.

พระยาช้างได้คิดว่า ถ้าภิกษุรูปนี้จักมีวัตรอันได้เรียนแล้ว ท่านคงจักไม่วางบริขารของตนไว้บนแผ่นศิลาที่ประทับนั่งของพระศาสดา

นาโค / “สเจ อุคฺคหิตวตฺโต ภวิสฺสติ, / สตฺถุ นิสีทนปาสาณผลเก / อตฺตโน ปริกฺขารํ / น ฐเปสฺสตี”ติ จินฺเตสิ.

อ.ช้างตัวประเสริฐ คิดแล้ว ว่า “ถ้าว่า (อ.ภิกษุ นี้) เป็นผู้มีวัตรอันเรียนเอาแล้ว จักเป็น ไซร้, (อ.ภิกษุ นี้) จักไม่วางไว้ ซึ่งบริขาร ของตน บนแผ่นหินเป็นที่ประทับนั่ง ของพระศาสดา” ดังนี้.

พระเถระได้วางบาตรจีวรไว้ที่พื้นแล้ว

เถโร ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ ฐเปสิ.

อ.พระเถระ วางไว้แล้ว ซึ่งบาตรและจีวร บนภาคพื้น.

ไม่ได้สหายที่มีปัญญาเที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า

จริงอยู่ ชนผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร ย่อมไม่วางบริขารของตนไว้บนที่นั่งหรือบนที่นอนของครู

วตฺตสมฺปนฺนา หิ / ครูนํ อาสเน วา / สยเน วา / อตฺตโน ปริกฺขารํ น ฐเปนฺติ.

จริงอยู่ (อ.ชน ท.) ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร ย่อมไม่วางไว้ ซึ่งบริขาร ของตน บนที่เป็นที่นั่ง หรือ หรือว่า บนที่เป็นที่นอน แห่งครู ท.

พระยาช้างนั้นเห็นอาการนั้น ได้เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว

โส ตํ ทิสฺวา / ปสนฺนจิตฺโต อโหสิ.

(อ.ช้าง) นั้น เห็นแล้ว (ซึ่งอาการ) นั้น เป็นผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว ได้เป็นแล้ว.

พระเถระอภิวาทพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง

เถโร สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทิ.

อ.พระเถระ ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามว่า อานนท์ เธอมาผู้เดียวเท่านั้นหรือ ?

สตฺถา / “อานนฺท / เอกโก ว อาคโตสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.เธอ) ผู้เดียวนั่นเทียว เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็นหรือ” ดังนี้

ทรงสดับความที่พระเถระเป็นผู้มาพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป แล้ว ตรัสว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นอยู่ที่ไหน ?

ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ / อาคตภาวํ สุตฺวา / “กุหึ ปน เต”ติ วตฺวา,

ทรงสดับแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งพระเถระ) -เป็นผู้มาแล้ว กับ ด้วยภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตรัสแล้ว ว่า “ก็ (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้,

เมื่อพระเถระทูลว่า ข้าพระองค์ไม่ทราบพระทัยของพระองค์ จึงพักภิกษุเหล่านั้นไว้ข้างนอกมาแล้ว (แต่รูปเดียว)

“ตุมฺหากํ จิตฺตํ อชานนฺโต / พหิ ฐเปตฺวา / อาคโตมฺหี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์) ไม่ทราบอยู่ ซึ่งพระทัย ของพระองค์ พักไว้แล้ว (ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น) ในภายนอก เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้ (อันพระเถระ) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า เรียกเธอทั้งหลายมาเถิด

“ปกฺโกสาหิ เต”ติ อาห.

ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จงร้องเรียก (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

พระเถระได้ทำตามรับสั่งแล้ว

เถโร ตถา อกาสิ.

อ.พระเถระ ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุเหล่านั้น มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง

เต ภิกฺขู อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับเธอทั้งหลายแล้ว

สตฺถา / เตหิ สทฺธึ / ปฏิสนฺถารํ กตฺวา,

อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งปฏิสันถาร กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั้น,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค เป็นพระพุทธเจ้าผู้สุขุม และเป็นกษัตริย์ผู้สุขุม พระองค์เสด็จยืนและประทับนั่งพระองค์เดียวตลอดไตรมาส ทำกิจที่ทำได้โดยยาก ผู้ทำวัตรและปฏิวัตรก็ดี ผู้ถวายน้ำสรงพระพักตร์ก็ดี ชะรอยจะมิได้มีแล้ว

เตหิ ภิกฺขูหิ / “ภนฺเต ภควา / พุทฺธสุขุมาโล เจว / ขตฺติยสุขุมาโล จ, / ตุมฺเหหิ เตมาสํ / เอกเกหิ ติฏฺฐนฺเตหิ นิสีทนฺเตหิ จ / ทุกฺกรํ กตํ; / วตฺตปฏิวตฺตการโกปิ / มุโขทกทายโกปิ / นาโหสิ มญฺเญ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อนด้วยนั่นเทียว เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม) อันอันบุคคลกระทำได้โดยยาก อันพระองค์ พระองค์เดียว ผู้ประทับยืนอยู่ ด้วย ผู้ประทับนั่งอยู่ ด้วย ตลอดเดือน ๓ ทรงกระทำแล้ว; (อ.บุคคล) ผู้กระทำซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย ก็ดี ผู้ถวายซึ่งน้ำเป็นเครื่องล้างซึ่งพระพักตร์ ก็ดี เห็นจะ ไม่ได้มีแล้ว” ดังนี้ อันภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กิจทั้งปวงของเราอันช้างปาริไลยกะทำแล้ว

“ภิกฺขเว ปาริเลยฺยกหตฺถินา ฯเปฯ เอกจาริกภาโวว เสยฺโย”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว / ปาริเลยฺยกหตฺถินา / มม สพฺพกิจฺจานิ กตานิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.กิจทั้งปวง ท. ของเรา อันช้างชื่อว่าปาริไลยกะ กระทำแล้ว,

ความจริง อันบุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนี้อยู่ด้วยกันควรแล้ว

เอวรูปํ หิ / สหายกํ ลภนฺเตน / เอกโต วสิตุํ ยุตฺตํ,

จริงอยู่ อ.อัน- (อันบุคคล) ผู้ได้อยู่ ซึ่งสหาย ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป -อยู่ พร้อมเพรียงกัน ควรแล้ว,

เมื่อไม่ได้สหาย (เห็นปานนี้) ความเป็นผู้เที่ยวไปผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า ดังนี้แล้ว

อลภนฺตสฺส เอกจาริกภาโวว / เสยฺโย”ติ วตฺวา

อ.ความที่- (แห่งบุคคล) ผู้ไม่ได้อยู่ ซึ่งสหาย ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป -เป็นผู้มีการเที่ยวไปแห่งบุคคลผู้เดียวเป็นปกตินั่นเทียว เป็นอาการประเสริฐกว่า (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้ภาษิต ๓ คาถาในนาควรรคเหล่านี้ว่า

อิมา นาควคฺเค / ติสฺโส คาถาโย อภาสิ

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. ๓ เหล่านี้ ในนาควรรค ว่า

ถ้าบุคคลได้สหาย ผู้มีปัญญารักษาตน
มีปัญญาทรงจำ มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่
ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไป
ด้วยกันไซร้ (บุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนั้น)
ควรมีใจยินดี มีสติ ครอบงำอันตรายซึ่งคอย
เบียดเบียนรอบข้างทั้งปวงเสียแล้ว เที่ยวไป
กับสหายนั้น

“สเจ ลเภถ นิปกำ สหายำ
สทฺธีจรำ สาธุวิหาริ ธีรำ,
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ
จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมา.

ถ้าว่า (อ.บุคคล) พึงได้ ซึ่งสหาย ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาซึ่งตน ผู้เที่ยวไปกับ (ด้วยตน) ผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องยังประโยชน์ให้สำเร็จโดยปกติ ผู้เป็นนักปราชญ์ ไซร้, (อ.บุคคล) นั้น ผู้มีใจเป็นของของตน ผู้มีสติ ครอบงำแล้ว ซึ่งอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ ท. ทั้งปวง พึงเที่ยวไป (กับ ด้วยสหาย) นั้น.

ถ้าบุคคลไม่ได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
มีปัญญาทรงจำ มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่
ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไป
ด้วยกันไซร้ บุคคลนั้นควรเที่ยวไปคนเดียว
เหมือนพระราชาผู้ละแว่นแคว้นที่พระองค์
ทรงชำนะแล้วเสด็จอยู่แต่องค์เดียว (และ)
เหมือนพระยาช้างอันชื่อว่ามาตังคะเที่ยวอยู่
ในป่าแต่เชือกเดียว

โน เจ ลเภถ นิปกำ สหายำ
สทฺธีจรำ สาธุวิหาริ ธีรำ,
ราชาว รฏฺฐำ วิชิตำ ปหาย,
เอโก จเร, มาตงฺครณฺเณว นาโค.

หากว่า (อ.บุคคล) ไม่พึงได้ ซึ่งสหาย ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาซึ่งตน ผู้เที่ยวไปกับ (ด้วยตน) ผู้อยู่ด้วยธรรมเครื่องยังประโยชน์ให้สำเร็จโดยปกติ ผู้เป็นนักปราชญ์ ไซร้, (อ.บุคคล) นั้น ผู้เดียว พึงเที่ยวไป เพียงดัง อ.พระราชา ทรงละแล้ว ซึ่งแว่นแคว้น อัน- (อันพระองค์) -ทรงชนะแล้ว (พระองค์เดียว เสด็จเที่ยวไปอยู่) เพียงดัง อ.ช้างตัวประเสริฐ ชื่อว่ามาตังคะ (ละแล้ว ซึ่งโขลง ตัวเดียว เที่ยวไปอยู่) ในป่า.

การเที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า ความเป็นสหาย
ไม่มีในเพราะชนพาล บุคคลผู้ไม่ได้สหายปานนั้น
ควรมีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปผู้เดียว และ
ไม่ควรทำบาปทั้งหลาย เหมือนพระยาช้างชื่อมาตังคะ
ผู้มีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปในป่าแต่เชือกเดียว
และหาได้ทำบาปไม่

เอกสฺส จริตํ เสยฺโย, นตฺถิ พาเล สหายตา;
เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา,
อปฺโปสฺสุกฺโก มาตงฺครณฺเณว นาโค”ติ.

อ.การเที่ยวไป (แห่งบุคคล) ผู้เดียว เป็นอาการประเสริฐกว่า (ย่อมเป็น), (เพราะว่า) อ.ความเป็นแห่งสหาย ย่อมไม่มี ในเพราะคนพาล; (อ.บุคคล) เป็นผู้มีความขวนขวายน้อย (เป็น) ผู้เดียว พึงเที่ยวไป (ด้วย) ไม่พึงกระทำ ซึ่งบาป ท. ด้วย เพียงดัง อ.ช้างตัวประเสริฐ (ตัวมีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปอยู่) ในป่า” ดังนี้.

ในกาลจบคาถา ภิกษุเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว

คาถาปริโยสาเน / ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู / อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น แม้ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต.

พระอานนทเถระกราบทูลสาส์นที่ตระกูลใหญ่ ๆ มีเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นต้นส่งมาแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยสาวก ๕ โกฏิ มีเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นหัวหน้า หวังความเสด็จมาของพระองค์อยู่

อานนฺทตฺเถโร / อนาถปิณฺฑิกาทีหิ เปสิตํ สาสนํ อาโรเจตฺวา / “ภนฺเต / อนาถปิณฺฑิก-ปมุขา ปญฺจ อริยสาวกโกฏิโย / ตุมฺหากํ อาคมนํ ปจฺจาสึสนฺตี”ติ อาห.

อ.พระอานนท์ผู้เถระ กราบทูลแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น อัน- (อันชน ท.) มีเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะเป็นต้น ส่งไปแล้ว กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.โกฏิแห่งพระอริยสาวก ท. ๕ ผู้มีเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะเป็นประมุข ย่อมหวังเฉพาะ ซึ่งการเสด็จมา แห่งพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงรับบาตรจีวร ดังนี้แล้ว ให้พระเถระรับบาตรจีวรแล้ว เสด็จออกไป

สตฺถา / “เตนหิ คณฺหาหิ ปตฺตจีวรนฺ”ติ / ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา นิกฺขมิ.

อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) จงถือเอา ซึ่งบาตรและจีวร” ดังนี้ (ยังพระเถระ) ให้ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร เสด็จออกไปแล้ว.

พระยาช้างได้ไปยืนขวางทางไว้

นาโค คนฺตฺวา / มคฺเค ติริยํ อฏฺฐาสิ.

อ.ช้างตัวประเสริฐ ไปแล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว ขวาง ในหนทาง.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระยาช้างทำอะไร ?

ภิกฺขู ตํ ทิสฺวา / ภควนฺตํ ปุจฺฉึสุ / “กึ กโรติ ภนฺเต”ติ.

อ.ภิกษุ ท. เห็นแล้ว (ซึ่งช้าง) นั้น ทูลถามแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ช้างตัวประเสริฐ นั้น) ย่อมกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ช้างหวังจะถวายภิกษาแก่เธอทั้งหลาย

“ตุมฺหากํ ภิกฺขเว ฯเปฯ นิวตฺตถ ภิกฺขเว”ติ.

“ตุมฺหากํ ภิกฺขเว / ภิกฺขํ ทาตุกาโม ปจฺจาสีสติ,

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ช้าง นั้น) ย่อมหวังเฉพาะ เพื่ออันถวายซึ่งภิกษา แก่เธอ ท.,

ก็แลช้างนี้ได้ทำอุปการะแก่เราตลอดราตรีนาน

ทีฆรตฺตํ โข ปนายํ / มยฺหํ อุปการโก,

ก็ (อ.ช้าง) นี้ เป็นผู้กระทำซึ่งอุปการะ แก่เรา สิ้นราตรีนาน แล (ย่อมเป็น),

การยังจิตของช้างนี้ให้ขัดเคืองไม่ควร

นาสฺส จิตฺตํ โกเปตุ วฏฺฏติ,

อ.อัน- (อันเรา) ยังจิต (ของช้าง) นั้น -ให้กำเริบ ย่อมไม่ควร,

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกลับเถิด

นิวตฺตถ ภิกฺขเว”ติ.

ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงกลับ” ดังนี้.

พระศาสดาทรงพาภิกษุทั้งหลายเสด็จกลับแล้ว

สตฺถา ภิกฺขู คเหตฺวา นิวตฺติ.

อ.พระศาสดา ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เสด็จกลับแล้ว.

ฝ่ายช้างเข้าไปสู่ราวป่าแล้ว รวบรวมผลไม้ต่าง ๆ มีผลขนุนและกล้วยเป็นต้น มาทำให้เป็นกองไว้ ในวันรุ่งขึ้นได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย

หตฺถีปิ วนสณฺฑํ ปวิสิตฺวา / ปนสกทลิผลาทีนิ นานาผลานิ สหริตฺวา / ราสึ กตฺวา / ปุนทิวเส ภิกฺขูนํ อทาสิ.

แม้ อ.ช้าง เข้าไปแล้ว สู่ชัฏแห่งป่า รวบรวมแล้ว ซึ่งผลไม้ต่าง ๆ ท. มีผลแห่งขนุนและกล้วยเป็นต้น กระทำแล้ว ให้เป็นกอง ได้ถวายแล้ว แก่ภิกษุ ท. ในวันรุ่งขึ้น.

ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่อาจฉันผลไม้ทั้งหลายให้หมดสิ้น

ปญฺจสตา ภิกฺขู / สพฺพานิ เขเปตุ๋ นาสกฺขึสุ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- (ยังผลไม้ ท.) ทั้งปวง -ให้สิ้นไป.

ในกาลเสร็จภัตกิจ พระศาสดาทรงถือบาตรจีวรเสด็จออกไปแล้ว

ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน / สตฺถา ปตฺตจีวรๆ คเหตฺวา นิกฺขมิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร อ.พระศาสดา ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร เสด็จออกไปแล้ว.

พระยาช้างไปตามระหว่าง ๆ แห่งภิกษุทั้งหลาย ยืนขวางพระพักตร์พระศาสดาไว้

นาโค ภิกฺขูนๆ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา / สตฺถุ ปุรโต / ติริยๆ อฏฺฐาสิ.

อ.ช้างตัวประเสริฐ ไปแล้ว โดยระหว่างและระหว่าง แห่งภิกษุ ท. ได้ยืนอยู่แล้ว ขวาง ในเบื้อง พระพักตร์ ของพระศาสดา.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้นจึงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างนี้ทำอะไร ?

ภิกฺขู ตๆ ทิสฺวา / ภควนฺตๆ ปุจฺฉึสุ / “กึ กโรติ ภนฺเต”ติ.

อ.ภิกษุ ท. เห็นแล้ว (ซึ่งช้าง) นั้น ทูลถามแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ช้างตัวประเสริฐ นั้น) ย่อมกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ช้างนี้จะส่งพวกเธอไปแล้ว ชวนให้เรากลับ

“อยๆ ภิกฺขเว / ตุมฺเห เปเสตฺวา มๆ นิวตฺเตตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ช้างตัวประเสริฐ) นี้ ส่งไปแล้ว ซึ่งเธอ ท. ยังเรา ย่อมให้กลับ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า อย่างนั้นหรือ พระองค์ผู้เจริญ

“เอวๆ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย

“อาม ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

ช้างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะช้างนั้นว่า ปาริไลยกะ นี้เป็นการไปไม่กลับของเรา ฌานก็ดี วิปัสสนา ก็ดี มรรคและผลก็ดี ย่อมไม่มีแก่เจ้าด้วยอัตภาพนี้ เจ้าหยุดอยู่เถิด

อถ นๆ สตฺถา / “ปาริเลยฺยก / อิทๆ มม อนิวตฺตคมนๆ, / ตว อิมินา อตฺตภาเวน / ฌานๆ วา / วิปสฺสนๆ วา / มคฺคผลๆ วา นตฺถิ, / ติฏฺฐ ตฺวนฺ”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปาริไลยกะ (อ.การไป) นี้ เป็นการไปไม่กลับ แห่งเรา (ย่อมเป็น), อ.ฌาน หรือ หรือว่า อ.วิปัสสนา หรือว่า อ.มรรคและผล ย่อมไม่มี แก่เจ้า ด้วยอัตภาพ นี้ อ.เจ้า จงหยุด” ดังนี้ (กะช้างตัวประเสริฐ) นั้น.

พระยาช้างได้ฟังรับสั่งดังนั้นแล้ว ได้สอดงวงเข้าปาก ร้องไห้ เดินตามไปข้างหลัง ๆ

ตํ สุตฺวา นาโค / มุเข โสณฺฑํ ปกฺขิปิตฺวา / โรทนฺโต ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิ.

อ.ช้างตัวประเสริฐ ฟังแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นั้น ใส่เข้าแล้ว ซึ่งงวง ในปาก ร้องไห้อยู่ ได้ไปแล้ว ในที่ข้างหลัง ๆ.

ก็พระยาช้างนั้น เมื่อเชิญพระศาสดาให้กลับได้ พึงปฏิบัติโดยอาการนั้นแลจนตลอดชีวิต

โส หิ / สตฺถารํ นิวตฺเตตุํ ลภนฺโต / เตเนว นิยาเมน / ยาวชีวํ ปฏิชคฺเคยฺย.

ก็ (อ.ช้างตัวประเสริฐ) นั้น เมื่อได้ เพื่ออัน- ยังพระศาสดา -ให้เสด็จกลับ พึงปฏิบัติ สิ้นการกำหนดเพียงใดแห่งชีวิต โดยทำนองนั้นนั่นเทียว.

ฝ่ายพระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านนั้นแล้ว

สตฺถา ปน / ตํ คามูปจารํ ปตฺวา

ส่วนว่า อ.พระศาสดา เสด็จถึงแล้ว ซึ่งอุปจาระแห่งหมู่บ้าน นั้น

ตรัสว่า ปาริไลยกะ จำเดิมแต่นี้ไปมิใช่ที่ของเจ้า

“ปาริเลยฺยก อิโต ฯเปฯ ติฏฺฐ ตฺวนฺ”ติ อาห.

“ปาริเลยฺยก / อิโต ปฏฺฐาย / ตว อภูมิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปาริไลยกะ (อ.ภาคพื้น นี้) เป็นที่มิใช่ภาคพื้น ของเจ้า (ย่อมเป็น) จำเดิม (แต่ที่) นี้,

เป็นที่อยู่ของหมู่มนุษย์ มีอันตรายเบียดเบียนอยู่รอบข้าง

มนุสฺสาวาโส สปริปนฺโถ,

(อ.ประเทศ นี้) เป็นประเทศเป็นที่อยู่แห่งมนุษย์ เป็นประเทศเป็นไปกับด้วยอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ (ย่อมเป็น),

เจ้าจงหยุดอยู่เถิด

ติฏฺฐ ตฺวนฺ”ติ อาห.

(อ.เจ้า) จงหยุด” ดังนี้.

พระยาช้างนั้นยืนร้องไห้อยู่ในที่นั้น เมื่อพระศาสดาทรงละคลองจักษุไป มีหัวใจแตก ทำกาละแล้ว

โส โรทมาโน / ตตฺถ ฐตฺวา, / สตฺถริ จกฺขุปถํ วิชหนฺเต, / หทเยน ผลิเตน กาลํ กตฺวา

(อ.ช้างตัวประเสริฐ) นั้น ยืน- ร้องไห้อยู่ -แล้ว (ในที่) นั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดา ทรงละอยู่ ซึ่งคลองแห่งจักษุ, มีหัวใจ อันแตกแล้ว กระทำแล้ว ซึ่งกาละ

เกิดในท่ามกลางนางเทพอัปสรพันหนึ่ง ในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใสในพระศาสดา

สตฺถริ ปสาเทน / ตาวตึสภวเน ตึสโยชนิเก กนกวิมาเน / อจฺฉราสหสฺสมชฺเฌ นิพฺพตฺติ.

บังเกิดแล้ว ในท่ามกลางแห่งพันแห่งนางอัปสร ในวิมานอันเป็นวิการแห่งทอง อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๓๐ ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใส ในพระศาสดา.

ชื่อของเทพบุตรนั้นว่า ปาริไลยกเทพบุตร

“ปาริเลยฺยกเทวปุตฺโตเตฺววสฺส นามํ อโหสิ.

(อ.คำ) ว่า “อ.เทพบุตรชื่อว่าปาริไลยกะ” ดังนี้ นั่นเทียว เป็นชื่อ (ของเทพบุตร) นั้น ได้เป็นแล้ว.

ฝ่ายพระศาสดาได้เสด็จถึงพระเชตวันแล้วโดยลำดับ

สตฺถาปิ / อนุปุพฺเพน เชตวนํ อคมาสิ.

แม้ อ.พระศาสดา ได้เสด็จไปแล้ว สู่พระวิหารชื่อว่าเชตวัน โดยลำดับ.

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีสดับว่า ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ได้ไป ณ ที่นั้นเพื่อจะกราบทูลขอขมาพระศาสดา

โกสมฺพิกา ภิกฺขู / “สตฺถา กิร / สาวตฺถึ อาคโต”ติ สุตฺวา / สตฺถารํ ขมาเปตุํ / ตตฺถ อคมํสุ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี ฟังแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี” ดังนี้ ได้ไปแล้ว (ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี) นั้น เพื่ออัน- ยังพระศาสดา -ให้ทรงอดโทษ.

พระเจ้าโกศลทรงสดับว่า ได้ยินว่า พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้ทำการกล่าวโทษกันเหล่านั้นมาอยู่

โกสลราชา / “เต กิร โกสมฺพิกา / ภณฺฑนการกา ภิกฺขู อาคจฺฉนฺตี”ติ สุตฺวา

อ.พระราชาพระนามว่าโกศล ทรงสดับแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.ภิกษุ ท. ผู้กระทำซึ่งการกล่าวโทษผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี เหล่านั้น ย่อมมา” ดังนี้

จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉัน

สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / “อหํ ภนฺเต / เตสํ มม วิชิตํ ปวิสิตุํ น ทสฺสามี”ติ อาห.

เสด็จเข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน จักไม่ให้ เพื่ออันเข้าไป สู่แว่นแคว้น ของหม่อมฉัน (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า ดูก่อนมหาบพิตร ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีศีล แต่ไม่ถือเอาคำของอาตมภาพเพราะวิวาทกันและกันเท่านั้น

“มหาราช สีลวนฺตา ฯเปฯ อาคจฺฉนฺตุ มหาราชา”ติ.

“มหาราช / สีลวนฺตา เต ภิกฺขู, / เกวลํ อญฺญมญฺญํ วิวาเทน / มม วจนํ น คณฺหึสุ;

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ผู้มีศีล, ไม่ถือเอาแล้ว ซึ่งคำของอาตมภาพ เพราะการวิวาท ซึ่งกันและกัน อย่างเดียว;

บัดนี้ เธอทั้งหลายมาเพื่อขอขมาอาตมภาพ

อิทานิ / มํ ขมาเปตุํ อาคจฺฉนฺติ;

ในกาลนี้ (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) ย่อมมา เพื่ออัน- ยังอาตมภาพ -ให้อดโทษ;

ดูก่อนมหาบพิตร ขอภิกษุเหล่านั้นจงมาเถิด

อาคจฺฉนฺตุ มหาราชา”ติ.

ดูก่อนมหาบพิตร (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) จงมา” ดังนี้.

ฝ่ายเศรษฐีอนาถบิณฑิกะทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่วิหาร ดังนี้แล้ว ถูกพระผู้มีพระภาคทรงห้ามเสียเหมือนอย่างนั้น ได้นิ่งแล้ว

อนาถปิณฺฑิโกปิ / “ภนฺเต / อหํ เตสํ วิหารํ ปวิสิตุํ น ทสฺสามี”ติ วตฺวา / ตเถว ภควตา ปฏิกฺขิตฺโต / ตุณฺหี อโหสิ.

แม้ อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักไม่ให้ เพื่ออันเข้าไป สู่วิหาร (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น” ดังนี้ ผู้- อันพระผู้มีพระภาค -ทรงห้ามแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

ก็พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประทานเสนาสนะ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำให้เป็นที่สงัดแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ

สาวตฺถิยํ อนุปฺปตฺตานํ ปน / เตสํ ภควา / เอกมนฺเต วิวิตฺตํ การาเปตฺวา / เสนาสนํ ทาเปสิ.

ก็ อ.พระผู้มีพระภาค (ทรงยังบุคคล) ให้ถวายแล้ว ซึ่งเสนาสนะ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ให้กระทำ ให้เป็นที่อันสงัดแล้ว (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ผู้ถึงโดยลำดับแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

ภิกษุเหล่าอื่นไม่นั่ง ไม่ยืน ร่วมกับภิกษุพวกนั้น

อญฺเญ ภิกฺขู / เตหิ สทฺธึ / เนว เอกโต นิสีทนฺติ / น ติฏฺฐนฺติ.

อ.ภิกษุ ท. เหล่าอื่น ย่อมไม่นั่งนั่นเทียว ย่อมไม่ยืน ด้วยกัน กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

พวกชนผู้มาแล้ว ๆ ทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ทำการกล่าวโทษกันเหล่านั้น ?

อาคตาคตา สตฺถารํ ปุจฺฉนฺติ / “กตเม เต ภนฺเต / ภณฺฑนการกา โกสมฺพิกา ภิกฺขู”ติ.

(อ.ชน ท.) ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว ย่อมทูลถาม ซึ่งพระศาสดา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ ท.) เหล่าไหน เป็นภิกษุ ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี ผู้กระทำซึ่งการกล่าวโทษ เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาทรงแสดงว่า พวกนั้น

สตฺถา “เอเต”ติ ทสฺเสติ.

อ.พระศาสดา ย่อมทรงแสดง ว่า “(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั่น” ดังนี้.

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเหล่านั้น ถูกพวกชนผู้มาแล้ว ๆ ชี้นิ้วว่า ได้ยินว่า นั่นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ทำการกล่าวโทษกันเหล่านั้น ได้ยินว่า นั่นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ทำการกล่าวโทษกันเหล่านั้น ดังนี้

เต / “เอเต กิร เต, / เอเต กิร เต”ติ / อาคตาคเตหิ องฺคุลิยา ทสฺสิยมานา

(อ.ภิกษุ ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี) เหล่านั้น ผู้- (อันชน ท.) ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว -แสดงอยู่ ด้วยนิ้วมือ ว่า “ได้ยินว่า (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั่น (เป็นภิกษุ ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี ผู้กระทำซึ่งการกล่าวโทษ) เหล่านั้น (ย่อมเป็น), ได้ยินว่า (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั่น (เป็นภิกษุ ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี ผู้กระทำซึ่งการกล่าวโทษ) เหล่านั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ไม่อาจยกศีรษะขึ้นเพราะความอาย ฟุบลงแทบบาทมูลแห่งพระผู้มีพระภาค ทูลขอขมาพระผู้มีพระภาคแล้ว

ลชฺชาย สีสํ อุกฺขิปิตุํ อสกฺโกนฺตา / ภควโต ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา / ภควนฺตํ ขมาเปสุ.

ไม่อาจอยู่ เพื่ออันยกขึ้น ซึ่งศีรษะ เพราะความละอาย หมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาทของพระผู้มีพระภาค ยังพระผู้มีพระภาค ให้ทรงอดโทษแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายทำกรรมหนักแล้ว

สตฺถา “ภาริยํ โว ฯเปฯ รชฺชํ การยีสู”ติ วตฺวา

สตฺถา / “ภาริยํ โว ภิกฺขเว กตํ;

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.กรรม) อันหนัก อันเธอ ท. กระทำแล้ว;

ชื่อว่าเธอทั้งหลายแม้บวชแล้วในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา

ตุมฺเห นาม / มาทิสสฺส พุทฺธสฺส / สนฺติเก ปพฺพชิตฺวาปิ,

ชื่อ อ.เธอ ท. แม้บวชแล้ว ในสำนัก ของพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเรา,

เมื่อเราทำความสามัคคีอยู่ ไม่ทำ (ตาม) คำของเรา

มยิ สามคฺคึ กโรนฺเต, / มม วจนํ น กริตฺถ,

ครั้นเมื่อเรา กระทำอยู่ ซึ่งความสามัคคี, ไม่กระทำแล้ว ซึ่งคำ ของเรา,

ฝ่ายบัณฑิตอันมีในปางก่อน สดับโอวาทของมารดาและบิดาผู้ต้องประหารชีวิต

โปราณกปณฺฑิตาปิ / วชฺฌปฺปตฺตานํ มาตาปิตูนํ / โอวาทํ สุตฺวา,

แม้ อ.บัณฑิตผู้มีในกาลก่อน ท. ฟังแล้ว ซึ่งโอวาท ของมารดาและบิดา ท. ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งบุคคลอันเขาพึงฆ่า,

เมื่อบิดามารดานั้นแม้ถูกปลงชีวิตอยู่ ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้น ภายหลังได้ครองราชสมบัติใน ๒ แว่นแคว้น ดังนี้แล้ว ตรัสทีฆาวุกุมารชาดกอีกเหมือนกันแล้ว

เตสุ ชีวิตา โวโรปิยมาเนสุปิ, / ตำ อนติกฺกมิตฺวา / ปจฺฉา ทฺวีสุ รฏฺเฐสุ / รชฺชำ การยึสู”ติ วตฺวา / ปุนเทว ทีฆาวุกุมารชาตกำ กเถตฺวา

(ครั้นเมื่อมารดาและบิดา ท.) เหล่านั้น (อันชน ท.) แม้ปลงลงอยู่ จากชีวิต, ไม่ก้าวล่วงแล้ว (ซึ่งโอวาท) นั้น (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในแว่นแคว้น ท. ๒ ในภายหลัง” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งทีฆาวุกุมารชาดก อีกนั่นเทียว

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ทีฆาวุกุมาร ถึงเมื่อพระมารดาและพระบิดาถูกปลงชีวิตอยู่อย่างนี้

“เอวำ ภิกฺขเว / ทีฆาวุกุมาโร / มาตาปิตูสุ ชีวิตา โวโรปิยมาเนสุปิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระกุมารพระนามว่าทีฆาวุ ครั้นเมื่อพระมารดาและพระบิดา ท. (อันชน ท.) แม้ปลงลงอยู่ จากชีวิต อย่างนี้,

ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้นของพระมารดาและพระบิดาเหล่านั้นแล้ว ภายหลังได้ธิดาของพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในแว่นแคว้นกาสีและแว่นแคว้นโกศลทั้ง ๒ แล้ว

เตสำ โอวาทำ อนติกฺกมิตฺวา / ปจฺฉา พฺรหฺมทตฺตสฺส ธีตรำ ลภิตฺวา / ทฺวีสุ กาสิโกสลรฏฺเฐสุ รชฺชำ กาเรสิ,

ไม่ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งพระโอวาท (ของพระมารดาและพระบิดา ท.) เหล่านั้น ได้แล้ว ซึ่งพระธิดาของพระเจ้าพรหมทัต ในภายหลัง (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในแว่นแคว้นชื่อว่ากาสีและชื่อว่าโกศล ท. ๒,

ส่วนพวกเธอทั้งหลายไม่ทำ (ตาม) คำของเรา ทำกรรมหนัก ดังนี้แล้ว

ตุมฺเหหิ ปน / มม วจนำ อกโรนฺเตหิ / ภาริยำ กตนฺ”ติ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.กรรม) อันหนัก อันเธอ ท. ผู้ไม่กระทำอยู่ ซึ่งคำ ของเรา กระทำแล้ว” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า พวกเราพากันย่อยยับอยู่ใน
ท่ามกลางสงฆ์นี้ ฝ่ายชนเหล่าใด ในหมู่นั้น ย่อมรู้ชัด
การเบียดเบียนกัน ย่อมสงบเพราะการปฏิบัติของ
ชนพวกนั้น

อิมํ คาถมาห

“ปเร จ น วิชานนฺติ ‘มยเมตฺถ ยมาม เส;
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ, ตโต สมฺมนฺติ เมธคา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ก็ (อ.ชน ท.) เหล่าอื่น ย่อมไม่รู้แจ้ง (ว่า) ‘อ.เรา ท. ย่อมย่อยยับ แล[๑] (ในท่ามกลางแห่งหมู่) นี้’ (ดังนี้); ส่วนว่า (อ.ชน ท.) เหล่าใด (ในหมู่) นั้น ย่อมรู้แจ้ง, อ.การเบียดเบียนกัน ท.[๒] ย่อมสงบ (จากสำนักของชน ท. เหล่านั้น) นั้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปเร** เป็นต้น ความว่า เหล่าชนผู้ทำการกล่าวโทษ ยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือพวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่า ชนพวกอื่น ชนพวกอื่นนั้นทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางหมู่นั้น ย่อมไม่รู้สึกตัวว่า เราทั้งหลายย่อมย่อยยับ คือป่นปี้ ฉิบหาย ได้แก่ ไปสู่ที่ใกล้ คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์

ตตฺถ ปเรติ / ปณฺฑิเต ฐเปตฺวา / ตโต อญฺเญ ภณฺฑนการกา / ปเร นาม. / เต ตตฺถ สงฺฆมชฺเฌ / โกลาหลํ กโรนฺตา / “มยํ ยมาม เส / อุปรมาม วินสฺสาม / สตตํ สมีปํ / มจฺจุสนฺติกํ คจฺฉามา”ติ / น วิชานนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.ชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการกล่าวโทษ เว้น ซึ่งบัณฑิต ท. คือว่า เหล่าอื่น (จากบัณฑิต) นั้น ชื่อว่า เหล่าอื่น. (อ.ชน ท. เหล่าอื่น) เหล่านั้น กระทำอยู่ ซึ่งความโกลาหล ในท่ามกลางแห่งหมู่ นั้น ชื่อว่า ย่อมไม่รู้แจ้ง ว่า “อ.เรา ท. ย่อมย่อยยับ แล คือว่า ย่อมป่นปี้ คือว่า ย่อมฉิบหาย คือว่า ย่อมไปสู่ที่ใกล้ คือว่า สู่สำนักของมัจจุ เนือง ๆ” ดังนี้ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ปเร** ดังนี้เป็นต้น.

---

๑ **ยมาม เส** ย่อมย่อยยับ แล, ย่อมฉิบหาย แล สำเร็จรูปมาจาก ยมุ ธาตุ (อุปรเม = งด, เว้น, ฉิบหาย) ภู. + อ ปัจจัย + ม วัตตมานาวิภัตติ คำว่า **เส** ในคำว่า ยมาม เส เป็น **อาคม** ที่ลงท้ายอาขยาต เพื่อความสละสลวยแห่งถ้อยคำ (วาจาสิลิฏฐะ) ดังสัททนีติปกรณ์กล่าวว่า เสการาคโม อาขฺยาตนาเมหิ. (นีติ. สุตฺต. ๑๑๐๒) ลง เส อักษรอาคม ท้ายบทอาขยาตและบทนาม เช่น กโรม**เส** (ย่อมกระทำ), เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา**เส**. (ชน ท. บางพวก ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง)

๒ **เมธคา** ธรรมชาติอันเบียดเบียนกัน, สภาวะอันเบียดเบียนร่างกายอันเป็นที่อาศัยของตนและผู้อื่นเป็นไป, การเบียดเบียนกัน, การถกเถียง, การทะเลาะวิวาท, ความอาฆาต สำเร็จรูปมาจาก เมธ ธาตุ (หึสายํ สงฺคเม จ = กำจัด-เบียดเบียน, ติด-ข้อง) ภู. + ณฺวุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย แปลง ณฺวุ เป็น อก, แปลง ก เป็น ค, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า เมธติ หึสตีติ **เมธคา**. ย่อมเบียดเบียนกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เมธคา (ธรรมชาติอันเบียดเบียน), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก เมธ ธาตุ + คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) ภู. + กฺวิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ มฺ ที่สุดธาตุ ลบ กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตโน นิสฺสยญฺจ ปรญฺจ เมธมาโน หึสมาโน คจฺฉติ ปวตฺตตีติ **เมธโค**, กลโห. เบียดเบียนอยู่ ซึ่งร่างกายอันเป็นที่อาศัย ของตน ด้วย ซึ่งบุคคลอื่น ด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เมธคะ (สภาวะอันเบียดเบียนร่างกายอันเป็นที่อาศัยของตนและผู้อื่นเป็นไป) ได้แก่ การทะเลาะ.

เมธโคติ อตฺตโน นิสฺสยญฺจ ปรญฺจ เมธมาโน หึสมาโน คจฺฉติ ปวตฺตตีติ เมธโค, กลโห. “ตโต สมฺมนฺติ เมธคา”ติ เอตฺถ หิ กลโห เมธคสทฺเทน ภควตา วุตฺโต. (สทฺทนีติปปกรณ์ ธาตุมาลา), เมธนฺตา หึสนฺตา คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺตีติ เมธคา กลหา. เกจิ เมธธาตุโต ณฺวุปจฺจยํ วทนฺติ, เตสํ มเตน เมธกาติ ปฐมกฺขเรน ปาโฐ ภเวยฺย. (ปาจิตฺยาทิโยชนาปาฬิ)

บาทพระคาถาว่า **เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ** ความว่า ชนเหล่าใดผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้น ย่อมรู้สึกตัวว่า เราทั้งหลายไปสู่ที่ใกล้มฤตยู

เย จ ตตฺถ วิชานนฺตีติ / **เย ตตฺถ ปณฺฑิตา** / **“มยํ มจฺจุสมีปํ คจฺฉามา”ติ วิชานนฺติ.**

(อ.อรรถ ว่า อ.ชน ท.) เหล่าใด ผู้เป็นบัณฑิต (ในหมู่) นั้น ย่อมรู้แจ้ง ว่า “อ.เรา ท. ย่อมไป สู่ที่ใกล้แห่งมัจจุ” ดังนี้ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ตโต สมฺมนฺติ เมธคา** ความว่า จริงอยู่ ชนเหล่านั้นรู้อยู่อย่างนี้แล ยังการทำความในใจโดยอุบายที่ชอบให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อสงบแห่งการเบียดเบียนกัน คือการทะเลาะกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น การเบียดเบียนกันเหล่านั้นย่อมสงบ เพราะการปฏิบัตินั้นของบัณฑิตเหล่านั้น

ตโต สมฺมนฺติ เมธคาติ / **เอวํ หิ เต ชานนฺตา** / **โยนิโสมนสิการํ อุปฺปาเทตฺวา** / **เมธคานํ กลหานํ วูปสมาย ปฏิปชฺชนฺติ,** / **อถ เนสํ ตาย ปฏิปตฺติยา** / **เต เมธคา สมฺมนฺตีติ.**

(อ.อรรถ) ว่า จริงอยู่ (อ.ชน ท.) เหล่านั้น รู้อยู่ อย่างนี้ ยังการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมปฏิบัติ เพื่อการเข้าไปสงบ แห่งการเบียดเบียนกัน ท. คือว่า แห่งการทะเลาะ ท., (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), อ.การเบียดเบียนกัน ท. เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมสงบ เพราะการปฏิบัตินั้น (แห่งชน ท.) เหล่านั้น ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ตโต สมฺมนฺติ เมธคา** ดังนี้.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอธิบายในพระคาถานี้ อย่างนี้ว่า

อถวา *ปเร จาติ ปุพฺเพ มยา ฯเปฯ เมธคา สมฺมนฺตี”ติ* **อยเมตฺถ อตฺโถติ.**

อีกอย่างหนึ่ง อ.อธิบาย (ในพระคาถา) นี้ นี้ ว่า *ปเร จาติ ปุพฺเพ ฯเปฯ เมธคา สมฺมนฺติ* ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ) ดังนี้แล.

บทว่า **ปเร จ** เป็นต้น ความว่า

ปเร จาติ *ปุพฺเพ มยา ฯเปฯ เมธคา สมฺมนฺติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *ปุพฺเพ มยา ฯเปฯ เมธคา สมฺมนฺติ.* (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปเร จ** ดังนี้เป็นต้น.

ชนทั้งหลาย แม้อันเรา (ตถาคต) กล่าวสอนอยู่ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้ทำการกล่าวโทษกัน ดังนี้เป็นต้น ในกาลก่อน ก็ไม่นับถือ เพราะไม่รับโอวาทของเรา ชื่อว่า ชนพวกอื่น

ปุพฺเพ มยา / **“มา ภิกฺขเว ภณฺฑนนฺ”ติอาทีนิ วตฺวา** / **โอวทิยมานาปิ** / **มม โอวาทสฺส อปฏิคฺคหเณน** / **อมามกา ปเร นาม.**

(อ.ชน ท.) แม้ผู้- อันเรา กล่าว- (ซึ่งคำ ท.) มีคำว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท. อย่าได้กระทำแล้ว) ซึ่งการกล่าวโทษกัน ดังนี้เป็นต้น -แล้ว -จึงกล่าวสอนอยู่ ในกาลก่อน ผู้ไม่นับถือ เพราะการไม่รับเอา ซึ่งโอวาท ของเรา ชื่อว่า เหล่าอื่น.

ชนพวกอื่นนั้นย่อมไม่รู้สึกตัวว่า เราทั้งหลายถือผิดด้วยอำนาจอคติมีฉันทะเป็นต้น ย่อมย่อยยับ ได้แก่พยายามเพื่อความเจริญแห่งเหตุอันทำความพินาศ มีการกล่าวโทษกันเป็นต้น ในท่ามกลางหมู่นี้

“มยํ ฉนฺทาทิวเสน มิจฺฉาคาหํ คเหตฺวา / เอตฺถ สงฺฆมชฺเฌ ยมาม เส / ภณฺฑนาทีนํ วุฑฺฒิยา วายมามา”ติ น วิชานนฺติ.

(อ.ชน ท. เหล่าอื่น เหล่านั้น) ย่อมไม่รู้แจ้ง ว่า “อ.เรา ท. ถือเอาแล้ว ถือเอาผิด ด้วยอำนาจแห่งอคติมีฉันทาคติเป็นต้น ย่อมย่อยยับ แล คือว่า ย่อมพยายาม เพื่อความเจริญ (แห่งเหตุ ท.) มีการกล่าวโทษกันเป็นต้น ในท่ามกลางแห่งหมู่ นี้” ดังนี้.

แต่บัดนี้ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใด ในระหว่างแห่งเธอทั้งหลายนั้น พิจารณาอยู่

อิทานิ ปน / โยนิโส ปจฺจเวกฺขมานา / ตตฺถ ตุมฺหากํ อนฺตเร / เย ปณฺฑิตปุริสา

แต่ว่า ในกาลนี้ อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต ท. เหล่าใด ในระหว่าง แห่งเธอ ท. นั้น ผู้พิจารณาอยู่ โดยอุบายอันแยบคาย

รู้ชัดว่า เมื่อก่อนเราทั้งหลายพยายามอยู่ ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะเป็นต้น ปฏิบัติโดยไม่ชอบแล้ว

“ปุพฺเพ มยํ / ฉนฺทาทิวเสน วายมนฺตา / อโยนิโส ปฏิปนฺนา”ติ วิชานนฺติ,

ย่อมรู้แจ้ง ว่า “ในกาลก่อน อ.เรา ท. พยายามอยู่ ด้วยอำนาจแห่งอคติมีฉันทาคติเป็นต้น เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว โดยอุบายอันไม่แยบคาย (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

การเบียดเบียนกันกล่าวคือการทะเลาะกันในบัดนี้เหล่านี้ ย่อมสงบจากสำนักของบัณฑิตเหล่านั้น นั้น คือ เพราะอาศัยบุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้แล

ตโต เตสํ สนฺติกา / เต ปณฺฑิตปุริเส นิสฺสาย / อิเมทานิ / กลหสงฺขาตา เมธคา สมฺมนฺติ. *(อิติ อยเมตฺถ อตฺโถติ.)*

ในกาลนี้ อ.การเบียดเบียนกัน ท. อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าการทะเลาะกัน เหล่านี้ ย่อมสงบจากสำนัก (ของบัณฑิต ท.) เหล่านั้น นั้น คือว่า เพราะอาศัย ซึ่งบุรุษผู้เป็นบัณฑิต ท. เหล่านั้น. *(ดังนี้ (แห่งบท) ว่า...ดังนี้แล.*

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกันได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

คาถาปริโยสาเน / สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในอริยผล ท. มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี จบ

โกสมฺพิกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี (จบแล้ว).

๖. จุลฺลกาลมหากาลวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งจุลกาลและมหากาล (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยเสตัพยนคร ประทับอยู่ในป่าไม้ประดู่ลาย ทรงปรารภจุลกาลและมหากาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํ** เป็นต้น

สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เสตพฺยนครํ อุปนิสฺสาย / สีสปาวเน วิหรนฺโต / จุลฺลกาลมหากาเล อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อ- เสด็จเข้าไปอาศัย ซึ่งพระนครชื่อว่าเสตัพยะ -ประทับอยู่ ในป่าแห่งไม้ประดู่ลาย[๑] ทรงปรารภ ซึ่งจุลกาลและมหากาล ท. ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํ** ดังนี้เป็นต้น.

---

[๑] **สีสปาวน** ป่าแห่งไม้ประดู่ลาย สำเร็จรูปมาจาก สีสปา + วน ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สีสปาย วนํ **สีสปาวนํ**. ป่าแห่งไม้ประดู่ลาย ชื่อว่า สีสปาวนะ

คำว่า **สีสปา, สึสปา** ไม้ประดู่ลาย สำเร็จรูปมาจาก สาส ธาตุ (อนุสิฏฐิยํ = พร่ำสอน) + อป ปัจจัย ในกรณสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย แปลง สาส เป็น สีส, สึส มีรูปวิเคราะห์ว่า สาสติ เอเตนาติ **สีสปา, สึสปา**. ย่อมสอน ด้วยต้นไม้นี้ เพราะเหตุนั้น ต้นไม้นี้ ชื่อว่า สีสปา, สิงสปา (ต้นไม้เป็นเครื่องสอน, ไม้ประดู่ลายที่ใช้สอน) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สิส ธาตุ (อิจฺฉายํ = ปรารถนา) + อป ปัจจัย ในกัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย ลงนิคคหิตอาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า สิสียเตติ **สึสปา**. ต้นไม้ใด อันเขาย่อมปรารถนา เพราะเหตุนั้น ต้นไม้นั้น ชื่อว่า สิงสปา (ต้นไม้อันเขาปรารถนา, ไม้ประดู่ลายที่เขาต้องการ),

คำว่า **วน** = ป่าเป็นที่ซ่องเสพแห่งเหล่าสัตว์มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้น, ป่าอันเหล่าสัตว์มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้นซ่องเสพ, ป่า, ดง (หมายเอาในที่นี้). ตัณหาอันแปดเปื้อนบุคคลผู้มีกิเลส, ตัณหา สำเร็จรูปมาจาก วน ธาตุ (สมฺภตฺติสทฺเทสุ = คบหา-เข้าหา-สร้องเสพ, ทำเสียง-ออกเสียง) ภู. + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ หรือกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า โกกิลาทโย วนติ ภชนฺติ เอตฺถาติ **วนํ**, อรญฺญํ. สัตว์ ท. มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้น ย่อมซ่องเสพ ในป่านี้ เพราะเหตุนั้น ป่านี้ ชื่อว่า วนะ (ป่าเป็นที่ซ่องเสพแห่งเหล่าสัตว์มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้น, ป่าเป็นแหล่งที่เหล่าสัตว์มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้นซ่องเสพ หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า วนิยติ มยูรโกกิลาทีหิ สตฺเตหิ สมฺภชิยตีติ **วนํ**, อรญฺญํ. ป่าใด อันสัตว์ ท. มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้น ย่อมซ่องเสพ เพราะเหตุนั้น ป่านั้น ชื่อว่า วนะ (ป่าอันเหล่าสัตว์มีนกยูงและนกดุเหว่าเป็นต้นซ่องเสพ), **อีกนัยหนึ่ง** คำว่า **วน** = ตัณหาอันแปดเปื้อนบุคคลผู้มีกิเลส สำเร็จรูปมาจาก วน ธาตุ (สมฺภตฺติยํ = คบหา) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ วนติ สมฺภชติ สกิเลสปุคฺคลนฺติ **วนํ**, ตณฺหา. ย่อมแปดเปื้อน ซึ่งบุคคลผู้มีกิเลส เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วนะ ได้แก่ ตัณหา.

วนิยติ มยูรโกกิลาทีหิ สตฺเตหิ สมฺภชิยตีติ วนํ, วนนฺติ สมฺภชนฺติ เอตฺถาติ วา วนํ. (ปาจิตฺยาทิโยชนาปาฬิ), ตตฺถ วนนฺติ. ตํ สมฺภชนฺติ มยูรโกกิลาทโย สตฺตาติ วนํ, อรญฺญํ. วนติ สมฺภชติ สกิเลสปุคฺคลนฺติ วนํ, ตณฺหา. (สทฺทนีติปิฏกรณ ธาตุมาลา)

พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย

ความพิสดารว่า กุฏุมพีชาวเสตัพยนคร ๓ พี่น้อง คือ จุลกาล ๑ มัชฌิมกาล ๑ มหากาล ๑

เสตพฺยนครวาสิโน หิ / “จุลฺลกาโล มชฺฌิมกาโล มหากาโล จาติ / ตโย ภาตโร กุฏุมฺพิกา.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.กุฏุมพี ท. ผู้เป็นพี่น้องชายกัน ๓ คือ อ.จุลกาล ด้วย อ.มัชฌิมกาล ด้วย อ.มหากาล ด้วย ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าเสตัพยะโดยปกติ (ได้มีแล้ว).

บรรดาพี่น้อง ๓ คนนั้น พี่ชายใหญ่และน้องชายน้อยเที่ยวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม

เตสุ เชฏฺฐกนิฏฺฐา / ทิสาสุ วิจริตฺวา / ปญฺจหิ สกฏสเตหิ / ภณฺฑํ อาหรนฺติ.

อ.- (ในพี่น้องชาย ท. ๓) เหล่านั้นหนา -กุฏุมพีผู้เจริญที่สุดและกุฏุมพีผู้น้อยที่สุด ท. เที่ยวไปแล้วในทิศ ท. ย่อมนำมา ซึ่งภัณฑะ ด้วยร้อยแห่งเกวียน ท. ๕.

มัชฌิมกาลขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้งสองนำมา

มชฺฌิมกาโล / อาภตํ วิกฺกีณาติ.

อ.มัชฌิมกาล ย่อมขาย (ซึ่งภัณฑะ) อัน- (อันพี่น้องชาย ท. ๒) -นำมาแล้ว.

ต่อมาสมัยหนึ่ง พี่น้องทั้งสองนั้นบรรทุกสิ่งของต่าง ๆ ด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปสู่กรุงสาวัตถี ปลดเกวียนทั้งหลายในระหว่างกรุงสาวัตถีและพระเชตวัน (ต่อกัน)

อเถกสฺมึ สมเย / เต อุโภปิ ภาตโร / ปญฺจหิ สกฏสเตหิ นานาภณฺฑํ คเหตฺวา / สาวตฺถึ คนฺตฺวา / สาวตฺถิยา จ / เชตวนสฺส จ อนฺตเร / สกฏานิ โมจยึสุ.

ครั้งนั้น ในสมัย หนึ่ง อ.พี่น้องชาย ท. แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งภัณฑะต่าง ๆ ด้วยร้อยแห่งเกวียน ท. ๕ ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี ปลดแล้ว ซึ่งเกวียน ท. ในระหว่าง แห่งพระนครชื่อว่าสาวัตถี ด้วย แห่งพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ด้วย.

มหากาลฟังธรรมแล้วลาน้องชายไปบวช

ในพี่น้อง ๒ คนนั้น มหากาลเห็นอริยสาวกทั้งหลายชาวกรุงสาวัตถี มีมือถือระเบียบดอกไม้และของหอมเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรม ในเวลาเย็น

เตสุ มหากาโล / สายณฺหสมเย มาลาคนฺธาทิหตฺเถ / สาวตฺถิวาสิโน อริยสาวเก / ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉนฺเต ทิสฺวา

อ.- (ในพี่น้องชาย ท. ๒) เหล่านั้นหนา -มหากาล เห็นแล้ว ซึ่งอริยสาวก ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าสาวัตถีโดยปกติ ผู้มีวัตถุมีระเบียบและของหอมเป็นต้นในมือ ผู้ไปอยู่ เพื่ออันฟังซึ่งธรรม ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน

จึงถามว่า ชนเหล่านี้ไปไหนกัน ได้ฟังความนั้นแล้ว

“กุหึ อิเม คจฺฉนฺตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา / ตมตฺถํ สุตฺวา

ถามแล้ว ว่า “(อ.ชน ท.) เหล่านี้ จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้ ฟังแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น

คิดว่า แม้เราก็จักไป เรียกน้องชายมาแล้ว

“อหัปิ คมิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา / กนิฏฺฐํ อามนฺเตตฺวา

คิดแล้ว ว่า “แม้ อ.เรา จักไป” ดังนี้ เรียกมาแล้ว ซึ่งน้องชายผู้น้อยที่สุด

บอกว่า พ่อ เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาทในเกวียนทั้งหลาย ฝ่ายเราจักไปฟังธรรม ดังนี้แล้ว

“ตาต สกเฏสุ อปฺปมตฺโต โหหิ, / อหัปิ ธมฺมํ โสตุํ คมิสฺสามี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เธอ) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ในเกวียน ท. จงเป็น, แม้ อ.เรา จักไปเพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม” ดังนี้

ไปถวายบังคมพระตถาคต นั่งที่สุดบริษัทแล้ว

คนฺตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา / ปริสปริยนฺเต นิสีทิ.

ไปแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระตถาคต นั่งแล้ว ณ ที่สุดท้ายแห่งบริษัท.

วันนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสอนุปุพพีกถา ตามอัธยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษความเลวทรามและความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกขักขันธ-สูตรเป็นอาทิ

สตฺถา / ตทหิวสฺ ตสฺส อชฺฌาสเยน อนุปุพฺพีกถํ กเถนฺโต / ทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตาทิวเสน / อเนก-ปริยาเยน กามานํ อาทีนวํ / โอการฺ สงฺกิเลสญฺจ กเถสิ.

ในวันนั้น อ.พระศาสดา เมื่อตรัส ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ ตามอัธยาศัย (ของมหากาล) นั้น ตรัสแล้ว ซึ่งโทษ (ด้วย) ซึ่งความต่ำช้า (ด้วย) ซึ่งความเศร้าหมองพร้อม ด้วย แห่งกาม ท. โดยปริยายมิใช่หนึ่ง ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกขักขันธสูตรเป็นต้น.

มหากาลได้สดับพระธรรมเทศนานั้นแล้ว จึงคิดว่า นัยว่า คนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป

ตํ สุตฺวา มหากาโล “สพฺพํ กิร ฯเปฯ ปหฺปหิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา,

ตํ สุตฺวา มหากาโล / “สพฺพํ กิร ปหาย คนฺตพฺพํ,

อ.มหากาล ฟังแล้ว (ซึ่งพระธรรมเทศนา) นั้น คิดแล้ว ว่า “ได้ยินว่า (อันบุคคล) ละแล้ว ซึ่งวัตถุทั้งปวง พึงไป,

โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย

ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ / เนว โภคา / น ญาตโย อนุคจฺฉนฺติ,

อ.โภคะ ท. (ย่อม-) ไม่ (-ไปตาม) นั่นเทียว อ.ญาติ ท. ย่อมไม่ไปตาม (ซึ่งบุคคล) ผู้ไปอยู่สู่โลกอื่น,

เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือน

กึ เม ฆราวาเสน,

(อ.ประโยชน์) อะไร ด้วยการอยู่ในเรือน แก่เรา,

เราจักบวชละ

ปพฺพชิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา,

(อ.เรา) จักบวช” ดังนี้,

เมื่อมหาชนถวายบังคมแล้วหลีกไป จึงทูลขอบรรพชากะพระศาสดา

มหาชเน วนฺทิตฺวา ปกฺกนฺเต, / สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา,

ครั้นเมื่อมหาชน ถวายบังคมแล้ว หลีกไปแล้ว, ทูลขอแล้ว ซึ่งการบวช กะพระศาสดา,

เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า ผู้ที่ท่านควรลาไร ๆ ไม่มี หรือ

สตฺถารา / “นตฺถิ เต โกจิ อปโลเกตพฺโพ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “อ.ใคร ๆ ผู้- อันท่าน -พึงอำลา ย่อมไม่มี หรือ” ดังนี้ อันพระศาสดาตรัสแล้ว,

ทูลว่า น้องชายของข้าพระองค์มี พระเจ้าข้า

“กนิฏฺโฐ เม อตฺถิ ภนฺเต”ติ วตฺวา,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด ของข้าพระองค์ มีอยู่” ดังนี้,

เมื่อพระองค์ตรัสว่า ถ้ากระนั้น ท่านจงลาเขาเสีย ทูลรับว่า ดีละ พระเจ้าข้า

“เตนหิ อปโลเกหิ นนฺ”ติ วุตฺเต, / “สาธุ ภนฺเต”ติ

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) จงอำลา (ซึ่งน้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น” ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว, (ทูลรับพร้อมแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้

กลับมาบอกน้องชายดังนี้ว่า พ่อ เธอจงปกครองสมบัติทั้งหมดนี้เถิด

อาคนฺตฺวา กนิฏฺฐํ เอตทโวจ / “ตาต อิมํ สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปฏิปชฺชา”ติ.

มาแล้ว ได้กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เธอ) จงปฏิบัติ ซึ่งทรัพย์สมบัติ ทั้งปวง นี้” ดังนี้ กะน้องชายผู้น้อยที่สุด.

น้องชายถามว่า ก็พี่เล่า ขอรับ

“ตุมฺเห ปน ภาติกา”ติ.

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด นั้น ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พี่ชาย ก็ อ.ท่าน เล่า” ดังนี้.

มหากาลตอบว่า พี่จักบวชในสำนักของพระศาสดา

“อหํ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี”ติ.

(อ.มหากาล กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา จักบวช ในสำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

เขาอ้อนวอนพี่ชายนั้นโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่อาจให้กลับได้ จึงกล่าวว่า ดีละ พี่ ขอพี่จงทำตามอัธยาศัยเถิด

โส ตำ นานปฺปกาเรหิ ยาจิตฺวา / นิวตฺเตตุ์ อสกฺโกนฺโต / “สาธุ สามิ / ยถาชฺฌาสยำ กโรถา”ติ อาห.

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น อ้อนวอนแล้ว (ซึ่งมหากาล) นั้น โดยประการต่าง ๆ ท. ไม่อาจอยู่เพื่ออัน- (ยังมหากาล นั้น) -ให้กลับ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่นาย อ.ดีละ (อ.ท่าน) จงกระทำ ตามอัธยาศัย[๑]” ดังนี้.

มหากาลไปบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว

มหากาโล คนฺตฺวา / สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิ.

อ.มหากาล ไปแล้ว บวชแล้ว ในสำนัก ของพระศาสดา.

ฝ่ายจุลกาลก็บวชด้วยตั้งใจว่า เราจักชวนพี่ชายสึก

“อหำ ภาติกำ คเหตฺวาว / อุปฺปพฺพชิสฺสามี”ติ / จุลฺลกาโลปิ ปพฺพชิ.

แม้ อ.จุลกาล บวชแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.เรา พาเอาแล้วนั่นเทียว ซึ่งพี่ชาย จักสึก” ดังนี้.

พระมหากาลบำเพ็ญโสสานิกธุดงค์

ในกาลต่อมา มหากาลได้อุปสมบทแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามถึงธุระในพระศาสนา

อปรภาเค / มหากาโล อุปสมฺปทำ ลภิตฺวา / สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา / สาสเน ธุรานิ ปุจฺฉิตฺวา,

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.มหากาล ได้แล้ว ซึ่งอุปสมบท เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลถามแล้ว ซึ่งธุระ ท. ในพระศาสนา,

เมื่อพระศาสดาตรัสบอกธุระ ๒ อย่างแล้ว

สตฺถารา ทฺวีสุ ธุเรสุ กถิเตสุ,

ครั้นเมื่อธุระ ท. ๒ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว,

---

[๑] **ยถาชฺฌาสยำ** กระทำไม่เกินซึ่งอัธยาศัย-ตามอัธยาศัย, สมควรแก่อัธยาศัย. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + อชฺฌาสย นิปาตปุพพกอัพยยีภาวสมาส และเป็นบทกิริยาวิเสสนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อชฺฌาสยำ อนติกฺกมิตฺวา กโรตีติ **ยถาชฺฌาสยำ**. ย่อมกระทำ ไม่เกิน ซึ่งอัธยาศัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยถาชฺฌาสยะ (ตามอัธยาศัย) **อีกนัยหนึ่ง** ยถา ศัพท์ มีอรรถว่า อนุรูป (สมควร) มีรูปวิเคราะห์ว่า อชฺฌาสยสฺส อนุรูปำ **ยถาชฺฌาสยำ**. สมควร แก่อัธยาศัย ชื่อว่า ยถาชฺฌาสยะ (สมควรแก่อัธยาศัย).

คำว่า **อชฺฌาสย** = อาการอันมาสู่จิตแล้วนอนเนื่องอยู่, สภาวะอันอาศัยซึ่งอารมณ์เป็นไป, วัตถุประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย, อัธยาศัย สำเร็จรูปมาจาก อธิ + อา บทหน้า + สิ ธาตุ (สเย = นอน) + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง อธิ เป็น อชฺฌ, ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง เอ เป็น อย, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า จิตฺตำ อชฺฌาคนฺตฺวา สยตีติ **อชฺฌาสโย.** มาแล้ว สู่จิต นอนเนื่องอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อัชฌาสยะ (อาการอันมาสู่จิตแล้วนอนเนื่องอยู่) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก อธิ + อา บทหน้า + สิ ธาตุ (ปวตฺตเน = เป็นไป) + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่าอารมฺมณำ วา อธิกิจฺจ สยติ ปวตฺตตีติ **อชฺฌาสโย.** อาศัยแล้ว ซึ่งอารมณ์ ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อัชฌาสยะ (สภาวะอันอาศัยซึ่งอารมณ์เป็นไป)

ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่สามารถบำเพ็ญคันถธุระได้ เพราะข้าพระองค์บวชในกาลเป็นคนแก่ แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์

“อหำ ภนฺเต / มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตตฺตา / คนฺถธุรำ ปูเรตุำ น สกฺขิสฺสามิ, / วิปสฺสนาธุรำ ปน ปูเรสฺสามี”ติ

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักไม่อาจ เพื่ออัน- ยังคันถธุระ -ให้เต็ม เพราะความที่- (แห่งข้าพระองค์) -เป็นผู้บวชแล้ว ในกาล- (แห่งตน) -เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก, แต่ว่า (อ.ข้าพระองค์) ยังวิปัสสนาธุระ จักให้เต็ม” ดังนี้

ทูลให้พระองค์ตรัสบอกโสสานิกธุดงค์จนถึงพระอรหัต

ยาว อรหตฺตา / โสสานิกธุตงฺคำ กถาเปตฺวา,

(ยังพระศาสดา) ให้ตรัสบอกแล้ว ซึ่งธุดงค์แห่งภิกษุผู้อยู่ในป่าช้า เพียงใด แต่พระอรหัต,

ครั้นล่วงปฐมยาม เมื่อชนนอนหลับหมดทุกคนแล้ว ไปสู่ป่าช้า

ปฐมยามาติกฺกเม / สพฺเพสุ นิทฺทำ โอกฺกนฺเตสุ, / สุสานำ คนฺตฺวา

(ครั้นเมื่อชน ท.) ทั้งปวง ก้าวลงแล้ว สู่ความหลับ ในกาลเป็นที่ก้าวล่วงแห่งยามแรก, ไปแล้วสู่ป่าช้า

ในเวลาจวนรุ่ง เมื่อชนทั้งหมดยังไม่ทันลุกขึ้นเลย กลับมายังวิหาร

ปจฺจูสกาเล / สพฺเพสุ อนุฏฺฐิเตสุเยว, / วิหารำ อาคจฺฉติ.

(ครั้นเมื่อชน ท.) ทั้งปวง ไม่ลุกขึ้นแล้วนั่นเทียว ในกาลอันขจัดซึ่งความมืด[๑], ย่อมมา สู่วิหาร.

ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า

ครั้งนั้น หญิงสัปเหร่อคนหนึ่งชื่อกาลี ผู้เฝ้าป่าช้า เห็นที่ยืน ที่นั่ง และที่จงกรมของพระเถระเข้า

อเถกา สุสานโคปิกา / กาลี นาม ฉวฑาหิกา / เถรสฺส จิตฺฏฺฐานญฺจ นิสีทนฏฺฐานญฺจ / จงฺกมนฏฺฐานญฺจ ทิสฺวา

ครั้งนั้น อ.หญิงผู้เผาซึ่งซากศพ คนหนึ่ง ชื่อว่า กาลี ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า เห็นแล้ว ซึ่งที่เป็นที่ยืนแล้ว ด้วย ซึ่งที่เป็นที่นั่ง ซึ่งที่เป็นที่จงกรม ด้วย แห่งพระเถระ

คิดว่า ใครหนอมาในที่นี้ เราจักคอยจับตัว เมื่อไม่อาจจับได้

“โก นุ โข อิธาคจฺฉติ, / ปริคฺคณฺหิสฺสามิ นนฺ”ติ / ปริคฺคณฺหิตุำ อสกฺโกนฺตี

---

[๑] **ปจฺจูสกาล** กาลอันขจัดซึ่งความมืด สำเร็จรูปมาจาก ปจฺจูส ศัพท์ + กาล ศัพท์ วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปจฺจูโส จ โส กาโล จาติ **ปจฺจูสกาโล**. อันขจัดซึ่งความมืด ด้วย อันขจัดซึ่งความมืด นั้น เป็นกาล ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปัจจูสกาละ (กาลอันขจัดซึ่งความมืด) คำว่า **ปจฺจูส** = (กาล) อันขจัดซึ่งความมืด, เวลาเช้า, รุ่งเช้า, เช้าตรู่ สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + อุส ธาตุ (วธรุชาสุ = ฆ่า, เสียดเทียง) ภู. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ติ เป็น จ, ซ้อน จ, ทีฆะ อุ เป็น อู มีรูปวิเคราะห์ว่า ปจฺจูสติ วินาเสติ ติมิรนฺติ **ปจฺจูโส**. กาลใด ย่อมขจัด ซึ่งความมืด คือว่า ย่อมยังความมืดให้หมดไป เพราะเหตุนั้น กาลนั้น ชื่อว่า ปัจจูสะ (กาลอันขจัดซึ่งความมืด, กาลที่ทำความมืดให้หมดไป)

(คิดแล้ว) ว่า “อ.ใคร หนอ แล ย่อมมา (ในป่าช้า) นี้, (อ.เรา) จักกำหนดจับ (ซึ่งบุคคล) นั้น” ดังนี้ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันกำหนดจับ

วันหนึ่ง จึงตามประทีปไว้ที่กระท่อมใกล้ป่าช้า พาบุตรธิดาไปแอบอยู่ในที่ส่วนข้างหนึ่ง

เอกทิวสํ / สุสานกุฏิกาย ทีปํ ชาเลตฺวา / ปุตฺตธีตโร อาทาย / คนฺตฺวา เอกมนฺเต นิลีนา

ยังประทีป ให้โพลงแล้ว ในกระท่อมใกล้ป่าช้า ในวันหนึ่ง พาเอาแล้ว ซึ่งบุตรและธิดา ท. ไปแล้ว ผู้แอบแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

เห็นพระเถระเดินมาในมัชฌิมยาม จึงไปไหว้แล้ว

มชฺฌิมยาเม / เถรํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ผู้มาอยู่ ในยามอันมีในท่ามกลาง ไปแล้ว ไหว้แล้ว

พูดว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าพำนักอยู่ในที่ของพวกดิฉันนี้หรือ ?

“อยฺโย โน ภนฺเต / อิมสฺมึ ฐาเน วิหรตี”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระผู้เป็นเจ้า ย่อมอยู่ ในที่ นี้ ของเรา ท. หรือ” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า เจริญพร อุบาสิกา

“อาม อุปาสิเก”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสิกา เจริญพร (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

นางกาลีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย เรียนระเบียบ (ก่อน) จึงจะควร

“ภนฺเต / สุสาเน วิหรนฺเตหิ นาม / วตฺตํ อุคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี”ติ.

(อ.นางกาลี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อัน- (อันภิกษุ ท.) ชื่อ ผู้อยู่อยู่ ในป่าช้า -เรียนเอา ซึ่งวัตร ย่อมควร” ดังนี้.

พระเถระไม่กล่าวว่า ก็เราจักประพฤติในระเบียบที่เธอบอกแล้วหรือ

เถโร / “กึ ปน มยํ / ตยา กถิตวตฺเต / วตฺติสฺสามา”ติ อวตฺวา

อ.พระเถระ ไม่กล่าวแล้ว ว่า “ก็ อ.เรา ท. จักประพฤติ ในวัตรอัน- อันเธอ -กล่าวแล้ว หรือ” ดังนี้

(กลับ) กล่าวว่า ทำอย่างไรเล่า จึงจะควร อุบาสิกา

“กึ กาตุํ วฏฺฏติ อุปาสิเก”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสิกา อ.อัน- (อันเรา) -กระทำ ซึ่งอะไร ย่อมควร” ดังนี้.

นางกาลีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย ควรแจ้งความที่ตนอยู่ในป่าช้า แก่ผู้เฝ้าป่าช้า พระมหาเถระในวิหาร และนายบ้าน

“ภนฺเต / โสสานิเกหิ นาม / สุสาเน วสนภาโว / สุสานโคปกานํ / วิหาเร มหาเถรสฺส / คามโภชกสฺส จ กเถตุ วฏฺฏตี”ติ.

(อ.นางกาลี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อัน- (อันภิกษุ ท.) ชื่อ ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ -กล่าว ซึ่งความเป็นคืออันอยู่ ในป่าช้า (แก่ชน ท.) ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า (ด้วย) แก่พระเถระผู้ใหญ่ในวิหาร (ด้วย แก่บุคคล) ผู้ปกครองซึ่งหมู่บ้าน ด้วย ย่อมควร[๑]” ดังนี้.

พระเถระถามว่า เพราะเหตุไร ?

“กึการณา”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “(อ.อัน- อันภิกษุ ท. ชื่อ ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ -กล่าว ซึ่งความเป็นคืออันอยู่ ในป่าช้า แก่ชน ท. ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า ด้วย แก่พระมหาเถระ ในวิหาร ด้วย แก่บุคคล ผู้ปกครองซึ่งหมู่บ้าน ด้วย ย่อมควร) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

นางกาลีกล่าวว่า เพราะพวกโจรทำกรรมแล้ว ถูกพวกเจ้าของ (ทรัพย์) สะกดตามรอยเท้าไป จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ในป่าช้าแล้วหลบหนีไป

“กตกมฺมา โจรา ฯเปฯ กเถตุ วฏฺฏตี”ติ.

“กตกมฺมา โจรา / สามิเกหิ ปทานุปทํ อนุพนฺธนฺตา / สุสาเน ภณฺฑิกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายนฺติ;

(อ.นางกาลี กล่าวแล้ว) ว่า “อ.โจร ท. ผู้มีกรรมอันกระทำแล้ว ผู้- อันเจ้าของ ท. -ติดตามอยู่[๒] ซึ่งรอยเท้าและรอยเท้าตาม ทิ้งแล้ว ซึ่งห่ออันมีภัณฑะ ในป่าช้า จะหนีไป;

---

[๑] ในประโยค ภนฺเต โสสานิเกหิ นาม สุสาเน **วสนภาโว** สุสานโคปกานํ วิหาเร มหาเถรสฺส คามโภชกสฺส จ **กเถตุ วฏฺฏติ**. บทว่า **วสนภาโว** เป็น **กาโกโลกนัย** (วิธีดุจการแลดูของกา คือบทเดียวมองหาบทถึง ๒ บทได้แต่ละขณะไม่พร้อมกัน) มองหาสัมพันธ์ใน **๒ บท** คือ **กเถตุ** และ **วฏฺฏติ** เพราะฉะนั้น ประโยค ภนฺเต โสสานิเกหิ นาม...กเถตุ วฏฺฏติ. นั้น จึงแปลได้ **๒ นัย** ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ภนฺเต โสสานิเกหิ นาม (ภิกฺขูหิ) สุสาเน *วสนภาโว* สุสานโคปกานํ (ชนานํ จ) วิหาเร มหาเถรสฺส (จ) คามโภชกสฺส (ปุคฺคลสฺส) จ *กเถตุ* วฏฺฏติ.** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ***อ.อัน-*** (อันภิกษุ ท.) ชื่อ ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ ***-กล่าว ซึ่งความเป็นคืออันอยู่*** ในป่าช้า (แก่ชน ท.) ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า (ด้วย) แก่พระเถระผู้ใหญ่ ในวิหาร (ด้วย แก่บุคคล) ผู้ปกครองซึ่งหมู่บ้าน ด้วย ย่อมควร.

นัยนี้ **วสนภาโว** (วสนภาว + สิ) ลงปฐมาวิภัตติในอรรถ **กรรม** (อวุตตกัมมะ) แปลว่า **ซึ่งความเป็นคืออันอยู่** สัมพันธ์กับ **กเถตุ**

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ภนฺเต โสสานิเกหิ นาม (ภิกฺขูหิ) สุสาเน *วสนภาโว* สุสานโคปกานํ (ชนานํ จ) วิหาเร มหาเถรสฺส (จ) คามโภชกสฺส (ปุคฺคลสฺส) จ กเถตุ *วฏฺฏติ.*** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ***อ.ความเป็นคืออันอยู่*** ในป่าช้า ***ย่อมควร*** เพื่ออัน- (อันภิกษุ ท.) ชื่อ ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ -กล่าว (แก่ชน ท.) ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า (ด้วย) แก่พระเถระผู้ใหญ่ ในวิหาร (ด้วย แก่บุคคล) ผู้ปกครองซึ่งหมู่บ้าน ด้วย.

นัยนี้ **วสนภาโว** (วสนภาว + สิ) ลงปฐมาวิภัตติ แปลว่า **อ.ความเป็นคืออันอยู่** สัมพันธ์กับ **วฏฺฏติ** อาขยาตกิริยา ปธานกิริยา เป็น **สยกัตตา** (ผู้ทำกริยาเอง) หรือ **วุตตกัตตา** (กัตตาที่ถูกกิริยากล่าวถึง) คือเป็น **บทประธาน** ใน วฏฺฏติ

[๒] **อนุพนฺธนฺตา** (อัน...) ติดตามอยู่ สำเร็จรูปมาจาก อนุ หน้า + พนฺธ ธาตุ (พนฺธ = ผูก) ภู.จุ. + มาน ปัจจัย ในอรรถกรรม แปลง มาน เป็น อนฺต (อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.) ตัวอย่างเช่น อนาปตฺติ อสมนุภาสนฺตสฺส... (วิ. ๑/๒๖๗) ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ถูกสงฆ์สวดกัมมวาจาสามครั้ง, อสมนุภาสนฺตสฺสาติ อสมนุภาสิยมานสฺส อปฺปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺสาปิ สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺติ. (วิ.อ. ๒/๑๙๔) บทว่า อสมนุภาสนฺตสฺส ความว่า ไม่เป็นอาบัติสังฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้ไม่ถูกสงฆ์สวดกัมมวาจาสามครั้ง ผู้แม้ไม่สละคืนอยู่

เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกมนุษย์ก็ (รุมกัน) ทำอันตรายแก่คนที่อยู่ในป่าช้า

อถ มนุสฺสา / โสสานิกานำ ปริปนฺถำ กโรนฺติ;

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.มนุษย์ ท. จะกระทำ ซึ่งอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ (แก่ภิกษุ ท.) ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ;

แต่เมื่อได้แจ้งความแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแล้ว

เอเตสำ ปน กถิเต,

แต่ว่า (ครั้นเมื่อความเป็นคืออันอยู่ ในป่าช้า อันภิกษุ ท. ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ) กล่าวแล้ว (แก่ชน ท. มีชนผู้เฝ้าซึ่งป่าช้าเป็นต้น) เหล่านั่น,

เจ้าหน้าที่เหล่านั้นย่อมช่วยกันป้องกันอันตรายได้ ด้วยกล่าวรับรองว่า พวกข้าพเจ้าทราบความที่ท่านผู้เจริญนี้อยู่ในที่นี้ สิ้นกาลประมาณเท่านี้ ท่านผู้เจริญรูปนี้มิใช่โจร

‘มยำ อิมสฺส ภทฺทนฺตสฺส / เอตฺตกนฺนาม กาลำ / เอตฺถ วสนภาวำ ชานาม, / อโจโร เอโส’ติ / อุปทฺทวำ นิวาเรนฺติ;

(อ.ชน ท. เหล่านั่น) ย่อมห้าม ซึ่งอุปัทวะ (ด้วยอันกล่าว) ว่า ‘อ.เรา ท. ย่อมรู้ ซึ่งความเป็นคืออันอยู่ (ในป่าช้า) นี้ แห่งท่านผู้เจริญ นี้ ตลอดกาล ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้, (อ.ท่านผู้เจริญ) นั่น เป็นผู้มิใช่โจร (ย่อมเป็น)’ ดังนี้;

เพราะฉะนั้น ควรบอกแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้น

ตสฺมา เอเตสำ กเถตุำ วฏฺฏตี”ติ.

เพราะเหตุนั้น อ.อัน- (อันภิกษุ ท. ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ) -กล่าว (ซึ่งความเป็นคืออันอยู่ในป่าช้า แก่ชน ท. มีชนผู้เฝ้าซึ่งป่าช้าเป็นต้น) เหล่านั่น ย่อมควร” ดังนี้.

พระเถระถามว่า วัตรอื่นอะไรเล่า ที่เราควรทำ

“อญฺญำ กึ กาตพฺพนฺ”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “(อ.วัตร) อะไร อื่น (อันเรา) พึงกระทำ” ดังนี้.

นางกาลีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้า ผู้อยู่ในป่าช้า จำต้องเว้นวัตถุทั้งหลายมีปลาเนื้อ แป้ง งา และน้ำอ้อยเป็นต้นเสีย

“ภนฺเต สุสาเน ฯเปฯ ทสฺเสตฺวา ฌาเปสฺสามี”ติ.

“ภนฺเต / สุสาเน วสนฺเตน นาม อยฺเยน / มจฺฉมำสปิฏฺฐติลคุฬาทีนิ วชฺเชตพฺพานิ,

(อ.นางกาลี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.วัตถุ ท.) มีปลาและเนื้อและแป้งและงาและน้ำอ้อยงบเป็นต้น อันพระผู้เป็นเจ้า ชื่อ ผู้อยู่อยู่ ในป่าช้า พึงเว้น,

ไม่ควรจำวัดกลางวัน

ทิวา น นิทฺทายิตพฺพำ,

(อันพระผู้เป็นเจ้า ชื่อ ผู้อยู่อยู่ ในป่าช้า) ไม่พึงนอนหลับ ในกลางวัน,

ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรปรารภความเพียร

อกุสีเตน ภวิตพฺพำ อารทฺธวิริเยน,

เป็นผู้ไม่เกียจคร้านแล้ว เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว พึงเป็น,

ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่ใช่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้มีอัธยาศัยงาม

อสเฐน อมายาวินา หุตฺวา / กลฺยาณชฺฌาสเยน ภวิตพฺพำ,

เป็นผู้ไม่โอ้อวด เป็นผู้ไม่มีมายา เป็น เป็นผู้มีอัธยาศัยอันงาม พึงเป็น,

เวลาเย็น เมื่อชนหลับหมดแล้ว พึงมาจากวิหาร

สายำ สพฺเพสุ สุตฺเตสุ / วิหารโต อาคนฺตพฺพำ,

ในเวลาเย็น (ครั้นเมื่อชน ท.) ทั้งปวง หลับแล้ว (อันพระผู้เป็นเจ้า ชื่อ ผู้อยู่อยู่ ในป่าช้า) พึงมาจากวิหาร,

เวลาจวนรุ่ง เมื่อหมู่ชนทุกคนยังไม่ลุกขึ้น (ตื่นนอน) เลย พึงไปวิหาร

ปจฺจูสกาเล / สพฺเพสุ อนุฏฺฐิเตสุเยว, / วิหารำ คนฺตพฺพำ,

ในกาลอันขจัดซึ่งความมืด (ครั้นเมื่อชน ท.) ทั้งปวง ไม่ลุกขึ้นแล้วนั่นเทียว, (อันพระผู้เป็นเจ้า ชื่อ ผู้อยู่อยู่ ในป่าช้า) พึงไป สู่วิหาร,

ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในที่นี้ด้วยอาการอย่างนี้ไซร้ จักอาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้

สเจ ภนฺเต อยฺโย / อิมสฺมึ ฐาเน / เอวำ วิหรนฺโต / ปพฺพชิตกิจฺจำ / มตฺถกำ ปาเปตุำ สกฺขิสฺสติ,

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าว่า อ.พระผู้เป็นเจ้า เมื่ออยู่ ในที่ นี้ อย่างนี้ จักอาจ เพื่ออัน- ยังกิจแห่งบรรพชิต -ให้ถึง ซึ่งที่สุด ไซร้,

ถ้าหมู่ชนนำศพมาทิ้ง

สเจ มตสรีรำ อาเนตฺวา ฉฑฺเฑนฺติ,

ถ้าว่า (อ.ชน ท.) นำมาแล้ว ซึ่งสรีระของชนผู้ตายแล้ว ย่อมทิ้ง ไซร้,

ดิฉันจะยกขึ้นสู่เรือนยอดอันดาดด้วยผ้ากัมพล ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นแล้วจักทำการปลงศพ

กมฺพลกูฏาคารำ อาโรเปตฺวา / คนฺธมาลาทีหิ สกฺการำ กตฺวา / สรีรกิจฺจำ กริสฺสามิ;

(อ.ดิฉัน) ยกขึ้นแล้ว สู่เรือนยอดอันบุคคลดาดแล้วด้วยผ้ากัมพล กระทำแล้ว ซึ่งสักการะ (ด้วยวัตถุ ท.) มีของหอมและระเบียบเป็นต้น จักกระทำ ซึ่งกิจคือการเผาซึ่งสรีระ;

ผิว่าพระผู้เป็นเจ้าจักยังไม่อาจเพื่อยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ไซร้

โน เจ สกฺขิสฺสติ,

หากว่า (อ.พระผู้เป็นเจ้า) จักไม่อาจ (เพื่ออัน- ยังกิจแห่งบรรพชิต -ให้ถึง ซึ่งที่สุด) ไซร้,

ดิฉันจะยกขึ้นสู่เชิงตะกอนแล้วติดไฟเผา เอาขอเกี่ยวลาก (ศพ) ออกมาวางไว้ภายนอก

จิตกํ อาโรเปตฺวา / อคฺคึ ชาเลตฺวา / สงฺกุนา อากฑฺฒิตฺวา / พหิ ฐเปตฺวา

(อ.ดิฉัน) ยกขึ้นแล้ว สู่เชิงตะกอน ยังไฟ ให้โพลงแล้ว คร่ามาแล้ว ด้วยขอ วางไว้แล้ว ในภายนอก

ทอนด้วยขวาน เฉือนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้วใส่ในไฟ แสดงแก่ท่านแล้วจึงค่อยเผา

ผรสุนา โกฏฺเฏตฺวา / ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา / อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา / ตุยฺหํ ทสฺเสตฺวา ฌาเปสฺสามี”ติ.

ทุบแล้ว ด้วยขวาน ตัดแล้ว (กระทำ) ให้เป็นชิ้นเล็กและชิ้นใหญ่ ใส่เข้าแล้ว ในไฟ แสดงแล้ว แก่ท่าน (ยังสรีระของชนผู้ตายแล้ว นั้น) จักให้ไหม้” ดังนี้.

ทีนั้น พระเถระสั่งนางกาลีนั้นว่า ดีละ นางผู้เจริญ ก็เธอเห็นรูปารมณ์อย่างหนึ่งแล้ว จงบอกแก่เรา

อถ นํ เถโร / “สาธุ ภทฺเท, / เอกํ ปน รูปารมฺมณํ ทิสฺวา / มยฺหํ กเถหี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ อ.ดีละ, ก็ (อ.เธอ) เห็นแล้ว ซึ่งอารมณ์คือรูป อย่างหนึ่ง จงบอก แก่เรา” ดังนี้ (กะนางกาลี) นั้น.

นางกาลีรับว่า จ้ะ

สา “สาธู”ติ ปจฺจสฺโสสิ.

(อ.นางกาลี) นั้น รับคำแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้.

พระเถระทำสมณธรรมอยู่ในป่าช้าตามอัธยาศัย

เถโร / ยถาชฺฌาสเยน สุสาเน / สมณธมฺมํ กโรติ.

อ.พระเถระ ย่อมกระทำ ซึ่งสมณธรรม ในป่าช้า โดยสมควรแก่อัธยาศัย.

พระจุลกาลกลุ้มใจ

ส่วนพระจุลกาลเถระ ผุดลุกผุดนั่ง รัญจวนถึงฆราวาส คิดถึงบุตรและภรรยา

จุลฺลกาลตฺเถโร ปน / อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย / ฆราวาสํ จินฺเตติ, / ปุตฺตทารํ อนุสฺสรติ,

ส่วนว่า อ.พระจุลกาลผู้เถระ ลุกขึ้นแล้ว ลุกขึ้นพร้อมแล้ว ย่อมคิด ซึ่งการอยู่ครองซึ่งเรือน, ย่อมตามระลึกถึง ซึ่งบุตรและทาระ,

คิดว่า พี่ชายของเรานี้ทำกรรมหนักยิ่ง

“อยํ เม ภาติโก / อติภาริยํ กมฺมํ กโรตี”ติ จินฺเตสิ.

คิดแล้ว ว่า “อ.พี่ชาย ของเรา นี้ ย่อมกระทำ ซึ่งกรรม อันหนักยิ่ง” ดังนี้.

พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา

ลำดับนั้น กุลธิดาคนหนึ่งได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมิทันเหี่ยวแห้ง ซูบซีด เพราะพยาธิกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น

อเถกา กุลธีตา / ตัมมุหุตฺตัง สมุฏฺฐิเตน พฺยาธินา / สายณฺหสมเย อมิลาตา อกิลนฺตา กาลมกาสิ.

ครั้งนั้น อ.กุลธิดา คนหนึ่ง ผู้ไม่เหี่ยวแห้งแล้ว ผู้ไม่บอบช้ำแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน ด้วยพยาธิ อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว สิ้นกาลครู่หนึ่งนั้น.

พวกญาติหามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่าง ๆ มีฟืนและน้ำมันเป็นต้น

ตเมนัง ญาตโย / ทารุเตลาทีหิ สทฺธึ / สายัง สุสานัง เนตฺวา

อ.ญาติ ท. นำไปแล้ว (ซึ่งกุลธิดา) นั่น นั้น สู่ป่าช้า ในเวลาเย็น กับ (ด้วยวัตถุ ท.) มีฟืนและน้ำมันเป็นต้น

ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้าด้วยคำว่า ท่านจงจัดการเผาศพนี้ ดังนี้แล้ว มอบ (ศพ) ให้แล้วหลีกไป

สุสานโคปิกาย / “อิมัง ฌาเปหี”ติ ภตึ ทตฺวา / นิยฺยาเทตฺวา ปกฺกมึสุ.

ให้แล้ว ซึ่งค่าจ้าง (แก่หญิง) ผู้เฝ้าซึ่งป่าช้า (ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ยังสรีระ) นี้ จงให้ไหม้” ดังนี้ มอบให้แล้ว หลีกไปแล้ว.

นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้น แสนประณีต มีสีดังทองคำ

สา / ตสฺสา ปารุปนวตฺถัง อปเนตฺวา / ตัง มุหุตฺตมตัง / ปณีตปฺปณีตัง สุวณฺณวณฺณัง สรีรัง ทิสฺวา

(อ.นางกาลี) นั้น นำไปปราศแล้ว ซึ่งผ้าเป็นเครื่องห่ม (ของกุลธิดา) นั้น เห็นแล้ว (ซึ่งสรีระ) นั้น อันมีสีเพียงดังสีแห่งทอง ทั้งประณีตทั้งประณีต อันตายแล้วสิ้นกาลครู่หนึ่ง

จึงคิดว่า อารมณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า แล้วไปไหว้พระเถระ

“อิมัง อยฺยสฺส ทสฺเสตุง / ปฏิรูปัง อารมฺมณนฺ”ติ จินฺเตตฺวา / คนฺตฺวา เถรัง วนฺทิตฺวา

คิดแล้ว ว่า “(อ.อารมณ์) นี้ เป็นอารมณ์ อันสมควร เพื่ออันแสดง แก่พระผู้เป็นเจ้า (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ไปแล้ว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ

กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อารมณ์ชื่อเห็นปานนี้มีอยู่ ขอพระคุณเจ้าพึงพิจารณาเถิด

“เอวรูปัง นาม ภนฺเต / อารมฺมณัง อตฺถิ, / โอโลเกยฺยาถา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อารมณ์ ชื่อ อันมีอย่างนี้เป็นรูป มีอยู่, (อ.ท่าน) พึงแลดู” ดังนี้.

พระเถระรับว่า ดีแล้ว ดังนี้แล้วไป ให้เลิกผ้าห่มออกแล้ว พิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว

เถโร / “สาธู”ติ คนฺตฺวา / ปารุปนวตฺถํ นีหราเปตฺวา / ปาทตลโต ยาว เกสคฺคา โอโลเกตฺวา

อ.พระเถระ (รับพร้อมแล้ว) ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ ไปแล้ว (ยังนางกาลี นั้น) ให้นำออกแล้ว ซึ่งผ้าเป็นเครื่องห่ม แลดูแล้ว แต่พื้นแห่งเท้า เพียงใด แต่ปลายแห่งผม

พูดว่า รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดุจทองคำ เธอพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้วจึงบอกแก่เรา ดังนี้แล้วไปยังที่อยู่ของตนนั่นแลนั่งแล้ว

“อติปณีตเมตํ รูปํ สุวณฺณวณฺณํ, / อคฺคิมฺหิ นํ ปกฺขิปิตฺวา / มหาชาลาหิ คหิตกาเล / มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี”ติ วตฺวา / สกฏฺฐานเมว คนฺตฺวา นิสีทิ.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.รูป นั่น อันประณีตยิ่ง เป็นรูปมีสีเพียงดังสีแห่งทอง (ย่อมเป็น), (อ.เธอ) ใส่เข้าไปแล้ว (ซึ่งรูป) นั้น ในไฟ พึงบอก แก่เรา ในกาลเป็นที่- อันเปลวไฟใหญ่ ท. -จับแล้ว (หรือแปลว่า ในกาล- [แห่งรูป นั้น] อันเปลวไฟใหญ่ ท. -จับแล้ว) ดังนี้ ไปแล้ว สู่ที่ของตนนั่นเทียว นั่งแล้ว.

นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ

สา ตถา กตฺวา / เถรสฺส อาโรเจสิ.

(อ.นางกาลี) นั้น กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น บอกแล้ว แก่พระเถระ.

พระเถระไปพิจารณา

เถโร คนฺตฺวา โอโลเกสิ.

อ.พระเถระ ไปแล้ว แลดูแล้ว.

ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้ว ๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคด่าง

ชาลาย ปหฏฺปหฏฺฐาเน / กวรคาวี วิย / สรีรวณฺณํ อโหสิ.

อ.สีแห่งสรีระ เป็นราวกะว่าแม่โคด่าง ได้เป็นแล้ว ในที่เป็นที่- อันเปลวไฟ -ทั้งกระทบแล้วทั้งกระทบแล้ว (หรือแปลว่า ในที่- [แห่งสรีระ นั้น] อันเปลวไฟ -ทั้งกระทบทั้งกระทบแล้ว).

เท้าทั้ง ๒ งอหงิก ห้อยลง

ปาทา นมิตฺวา โอลมฺพึสุ,

อ.เท้า ท. งอแล้ว ห้อยลงแล้ว,

มือทั้งสองกำเข้า

หตฺถา ปฏิกุชฺชึสุ,

อ.มือ ท. งอเข้าแล้ว,

หน้าผากได้มีหนังถลอกแล้ว

ลลาฏํ นิจฺจมฺมํ อโหสิ.

อ.หน้าผาก เป็นอวัยวะมีหนังออกแล้ว ได้เป็นแล้ว.

พระมหากาลบรรลุพระอรหัต

พระเถระพิจารณาว่า สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสัน แก่บุคคลผู้แลดูอยู่ในบัดนี้เอง แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงความสิ้น ถึงความเสื่อมไปแล้ว

เถโร / “อิทำ สรีรำ / อิทาเนว โอโลเกนฺตานำ / อปริยนฺตีกรำ หุตฺวา / อิทาเนว ขยปฺปตฺตำ วยปฺปตฺตนฺ”ติ

อ.พระเถระ (คิดแล้ว) ว่า “อ.สรีระ นี้ เป็นสรีระกระทำให้ไม่มีที่สุด (แก่ชน ท.) ผู้แลดูอยู่ ในกาลนี้นั่นเทียว เป็น เป็นสรีระถึงแล้วซึ่งความสิ้นไป เป็นสรีระถึงแล้วซึ่งความเสื่อมไป ในกาลนี้นั่นเทียว (ย่อมเป็น)” ดังนี้

กลับไปที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่

รตฺติฏฺฐานำ คนฺตฺวา / นิสีทิตฺวา ขยวยำ สมฺปสฺสมาโน

ไปแล้ว สู่ที่เป็นที่พักในกลางคืน นั่งแล้ว พิจารณาอยู่ ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป

กล่าวคาถาว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไป
เป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่ง
สังขารเหล่านั้น เป็นสุข

“อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน,
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสำ วูปสโม สุโข”ติ

คาถำ วตฺวา

กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ว่า

“อ.สังขาร ท. ไม่เที่ยง หนอ เป็นสภาพมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา (ย่อมเป็น), (อ.สังขาร ท. เหล่าใด) เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป อ.ความเข้าไปสงบ (แห่งสังขาร ท.) เหล่านั้น เป็นสุข (ย่อมเป็น)” ดังนี้

เจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา / สห ปฏิสมฺภิทาหิ / อรหตฺตำ ปาปุณิ.

ยังวิปัสสนา ให้เจริญแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท.

เมื่อท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จจาริกไปยังเสตัพยนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ป่าไม้ประดู่ลาย

ตสฺมึ อรหตฺตำ ปตฺเต, / สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกญฺจรมาโน / เสตพฺยนครำ คนฺตฺวา / สึสปาวนำ ปาวิสิ.

(ครั้นเมื่อพระมหากาลผู้เถระ) นั้น บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต, อ.พระศาสดา ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เสด็จเที่ยวไปอยู่ สู่การเที่ยวไป (เพื่อการเที่ยวไป) เสด็จถึงแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าเสตัพยะ ได้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ป่าแห่งไม้ประดู่ลาย.

พวกภรรยาของพระจุลกาลได้ยินว่า ข่าวว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว

จุลฺลกาลสฺส ภริยาโย / “สตฺถา กิร อนุปฺปตฺโต”ติ สุตฺวา

อ.ภรรยา ท. ของพระจุลกาล ฟังแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.พระศาสดา เสด็จถึงโดยลำดับแล้ว” ดังนี้

คิดว่า พวกเราจักจับสามีของพวกเรา ดังนี้แล้ว ส่ง (คน) ไปให้ทูลอาราธนาพระศาสดา

“อมฺหากํ สามิกํ คณฺหิสฺสามา”ติ / เปเสตฺวา สตฺถารํ นิมนฺตาเปสุ.

คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา ท.) จักจับ ซึ่งสามี ของเรา ท.” ดังนี้ ส่งไปแล้ว (ยังบุคคล) ให้ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา.

ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล

ก็ในสถานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคุ้นเคย ควรที่ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้บอกการปูอาสนะ จะต้องล่วงหน้าไปก่อน

พุทฺธานํ ปน อปริจิตฏฺฐาเน / อาสนปญฺญตฺตึ อาจิกฺขนฺเตน / เอเกน ภิกฺขุนา / ปฐมตรํ คนฺตุํ วฏฺฏติ.

ก็ อ.อัน- อันภิกษุ รูปหนึ่ง ผู้บอกอยู่ ซึ่งการปูลาดซึ่งอาสนะ ในที่ไม่เป็นที่คุ้นเคยแล้ว แห่งพระพุทธเจ้า ท. (หรือแปลว่า ในที่- แห่งพระพุทธเจ้า ท. -ไม่ทรงคุ้นเคยแล้ว) ไป ก่อนกว่า ย่อมควร.

จริงอยู่ บุคคลพึงปูอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ตรงกลาง พึงปูอาสนะสำหรับพระสารีบุตรเถระที่เบื้องขวา สำหรับพระมหาโมคคัลลานเถระที่เบื้องซ้ายแห่งอาสนะของพระพุทธเจ้านั้น สำหรับภิกษุสงฆ์ที่ข้างทั้ง ๒ ถัดจากอาสนะของพระเถระทั้ง ๒ นั้น

พุทฺธานํ หิ / มชฺฌิมฏฺฐาเน อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา / ตสฺส ทกฺขิณโต / สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วามโต / มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรสฺส ตโต ปฏฺฐาย / อุโภสุ ปสฺเสสุ / ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาสนํ ปญฺญาเปตพฺพํ โหติ;

จริงอยู่ อ.อาสนะ เป็นอาสนะ- (อันบุคคล) ปูลาด- ซึ่งอาสนะ ในที่อันมีในท่ามกลาง เพื่อพระพุทธเจ้า ท. -แล้ว -จึงพึงปูลาด เพื่อพระสารีบุตรผู้เถระ ในเบื้องขวา เพื่อพระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ ในเบื้องซ้าย (แห่งอาสนะ ของพระพุทธเจ้า ท.) นั้น เพื่อหมู่แห่งภิกษุ ในข้าง ท. ทั้ง ๒ จำเดิม (แต่อาสนะ แห่งพระเถระ ท. ๒) นั้น ย่อมเป็น;

เพราะฉะนั้น พระมหากาลเถระพักอยู่ในที่ห่มจีวร ส่งพระจุลกาลไปว่า เธอจงล่วงหน้าไปบอกการปูอาสนะ

ตสฺมา มหากาลตฺเถโร / จีวรปารุปนฏฺฐาเน ฐตฺวา / “ตฺวํ ปุรโต คนฺตฺวา / อาสนปญฺญตฺตึ อาจิกฺขาหี”ติ / จุลฺลกาลํ เปเสสิ.

เพราะเหตุนั้น อ.พระมหากาลผู้เถระ ยืนอยู่แล้ว ในที่เป็นที่ห่มซึ่งจีวร ส่งไปแล้ว ซึ่งพระจุลกาล (ด้วยคำ) ว่า “อ.ท่าน ไปแล้ว ในที่ข้างหน้า จงบอก ซึ่งการปูลาดซึ่งอาสนะ” ดังนี้.

พวกชนในเรือน ทำการเสสรวลกับท่าน จำเดิมแต่กาลที่พวกเขาเห็นท่าน (แกล้ง) ปูอาสนะต่ำในที่สุดพระสังฆเถระ ปูอาสนะสูงในที่สุดของสังฆนวกะ

ตสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย / เคหชนา เตน สทฺธึ ปริหาสํ กโรนฺตา / นีจาสนานิ สงฺฆตฺเถร-โกฏิยํ อตฺถรนฺติ, / อุจฺจาสนานิ สงฺฆนวกโกฏิยํ.

อ.ชนในเรือน ท. กระทำอยู่ ซึ่งการเย้ยหยัน[๑] กับ (ด้วยพระจุลกาล) นั้น จำเดิม แต่กาลเป็นที่-(อันตน) -เห็นแล้ว[๒] (แห่งพระจุลกาล) นั้น (หรือแปลว่า แต่กาล- [แห่งพระจุลกาล] นั้น [อันตน] -เห็นแล้ว) ย่อมปูลาด ซึ่งอาสนะอันต่ำ ท. ในที่สุดแห่งพระเถระในสงฆ์, ย่อมปูลาด ซึ่งอาสนะอันสูง ท. ในที่สุดแห่งภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์.

พระจุลกาลนอกนี้ ชี้แจงว่า พวกเจ้าจงอย่าทำอย่างนั้น จงปูอาสนะสูงในที่สูง ปูอาสนะต่ำในที่ต่ำ

อิตโร / “มา เอวํ กโรถ, / อุจฺจาสนานิ อุปริ ปญฺญาเปถ, / นีจาสนานิ เหฏฺฐาติ อาห.

(อ.พระจุลกาล) นอกนี้ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงอย่ากระทำ อย่างนี้, (อ.ท่าน ท.) จงปูลาดซึ่งอาสนะอันสูง ท. ในเบื้องบน, (อ.ท่าน ท. จงปูลาด) ซึ่งอาสนะอันต่ำ ท. ในภายใต้” ดังนี้.

---

[๑] **ปริหาส** สถานที่เป็นที่เล่น, สถานที่เล่น, การหัวเราะเพราะอยากจะเล่น, การหัวเราะเล่น, การหยอกล้อ, การเล่น, ความสนุกสนาน, การเย้ยหยัน, การเยาะเย้ย สำเร็จรูปมาจาก ปริ บทหน้า + หส ธาตุ (หาสสทฺเทสุ = หัวเราะ, ทำเสียง) ภู. + ณ ปัจจัย ในอธิกรณ-สาธนะ ลบ ณ อนุพันธ์, วุทธิ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า ปริหสนฺติ เอตฺถาติ **ปริหาโส**. ชน ท. ย่อมเล่น ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า ปริหาสะ (สถานที่เป็นที่เล่น, สถานที่สำหรับเล่น) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ปริ ศัพท์ + หาส ศัพท์ ตติยาตัปปุริส-สมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปริภวิตุกาเมน หาโส **ปริหาโส**. การหัวเราะ เพราะความปรารถนาเพื่ออันเล่น ชื่อว่า ปริหาสะ (การหัวเราะเพราะความปรารถนาจะเล่น, การหัวเราะเพราะอยากเล่น, การหยอกล้อ) คำว่า **หาส** = การหัวเราะ สำเร็จรูปมาจาก หส ธาตุ + ณ ปัจจัย ในกรณสาธนะ หรือภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า หสติ เยนาติ **หาโส**. บุคคล ย่อมหัวเราะ ด้วยธรรมใด เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า หาสะ (ธรรมเป็นเหตุหัวเราะแห่งบุคคล, ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลหัวเราะ, ความเบิกบาน) หรือวิเคราะห์ว่า หสนํ **หาโส**. การหัวเราะ ชื่อว่า หาสะ (การหัวเราะ, ความร่าเริง, ความยินดี, ความเพลิดเพลิน)

[๒] **ทิฏฺฐกาล** กาลเป็นที่อันเขาเห็น, กาลเป็นที่อันเขาเห็นแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ทิส ธาตุ (เปกฺขเณ = ดู, เห็น) + ต ปัจจัย ในอธิกรณ-สาธนะ แปลง ต เป็น ริฏฺฐ, ลบ ส ที่สุดธาตุ และ รฺ อนุพันธ์, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์เป็นกัมมรูป อธิกรณสาธนะว่า ทิสฺสติ เอตฺถาติ **ทิฏฺโฐ**, กาโล. (พระจุลกาล อันเขา) ย่อมเห็น ในกาลนี้ เพราะเหตุนั้น กาลนี้ ชื่อว่า ทิฏฺฐะ (กาลเป็นที่อันเขาเห็น[แห่งพระจุลกาล], กาลที่พระจุลกาลถูกเขาเห็น)

พระจุลกาลถูกหญิงจับสึก

พวกหญิงทำทีเหมือนไม่ได้ยินถ้อยคำของท่าน

อิตฺถิโย / ตสฺส วจนํ อสณฺฑิโย วิย

อ.หญิง ท. เป็นผู้ราวกะว่า ไม่ฟังอยู่ ซึ่งคำ (ของพระจุลกาล) นั้น (เป็น)

รุมกันว่า ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่ ?

“ตฺวํ กึ ฯเปฯ อิธาคโตสี”ติ วตฺวา

“ตฺวํ กึ กโรนฺโต วิจรสิ ?

กล่าวแล้ว ว่า “อ.ท่าน ย่อมเที่ยว กระทำอยู่ ซึ่งอะไร ?

หน้าที่ปูอาสนะไม่สมควรแก่ท่านหรือ ?

กึ ตว อาสนานิ ปญฺญาเปตุํ น วฏฺฏติ ?

อ.อัน- อันท่าน -ปูลาด ซึ่งอาสนะ ท. ย่อมไม่ควร หรือ ?

ท่านลาใครบวช ?

ตฺวํ กํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิโต ?

อ.ท่าน อำลาแล้ว ซึ่งใคร เป็นผู้บวชแล้ว (ย่อมเป็น) ?

ท่านใครเป็นผู้ยอมให้บวช ?

เกน ปพฺพชาปิโตสิ ?

(อ.ท่าน) เป็นผู้- อันใคร -ให้บวชแล้ว ย่อมเป็น ?

มาในที่นี้ทำไม ? ดังนี้แล้ว

กสฺมา อิธาคโตสี”ติ วตฺวา

(อ.ท่าน) เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ เพราะเหตุอะไร ย่อมเป็น” ดังนี้

ช่วยกันฉุดสบงและจีวรออกแล้ว ให้นุ่งผ้าขาว สวมเทริดมาลาบนศีรษะแล้ว

นิวาสนปารุปนํ อจฺฉินฺทิตฺวา / เสตกานิ วตฺถานิ นิวาเสตฺวา / สีเส มาลาจุมฺพฏกํ ฐเปตฺวา

แย่งแล้ว ซึ่งผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่ม (ยังพระจุลกาล) ให้นุ่งแล้ว ซึ่งผ้า ท. อันขาว วางไว้แล้ว ซึ่งเทริดอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ บนศีรษะ

ส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงไป นำเสด็จพระศาสดามา พวกเราจะปูอาสนะ

“คจฺฉ ตฺวํ, / สตฺถารํ อาเนหิ; / มยํ อาสนานิ ปญฺญาเปสฺสามา”ติ ปหิณึสุ.

ส่งไปแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “อ.ท่าน จงไป, (อ.ท่าน) จงนำเสด็จมา ซึ่งพระศาสดา; อ.เรา ท. จักปูลาด ซึ่งอาสนะ ท.” ดังนี้.

จุลกาลดำรงอยู่ในภาวะแห่งภิกษุ สิ้นกาลไม่นาน ยังไม่ทันได้พรรษา ก็สึก จึงไม่รู้สึกอาย

โส นจิรํ ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา / อวสฺสิโกว อุปฺปพฺพชิตฺวา / ลชฺชิตุํ น ชานาติ;

(อ.จุลกาล) นั้น ดำรงอยู่แล้ว ในความเป็นแห่งภิกษุ สิ้นกาลไม่นาน ผู้ไม่มีพรรษานั่นเทียว สึกแล้ว ย่อมไม่รู้ เพื่ออันละอาย;

เพราะฉะนั้น เขาจึงหมดความรังเกียจด้วยกิริยาอาการนั้นเสียทีเดียว ไปถวายบังคมพระศาสดา แล้ว พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมา

ตสฺมา / เตน อากปฺเปน / นิราสงฺโกว คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย อาคโต.

เพราะเหตุนั้น อ.จุลกาล ผู้ไม่มีความรังเกียจนั่นเทียว ด้วยอากัปกิริยา[๑] นั้น ไปแล้ว ถวายบังคม แล้ว ซึ่งพระศาสดา พาเอาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข[๒] มาแล้ว.

ก็ในกาลเสร็จภัตกิจของภิกษุสงฆ์ พวกภรรยาของพระมหากาลคิดกันว่า หญิงพวกนี้รุมจับสามี ของตนได้ พวกเราก็จักจับสามีของพวกเราบ้าง จึงให้นิมนต์พระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การเสวย ภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น

ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปน ภตฺตกิจฺจาวสาเน / มหากาลสฺส ภริยาโย / “อิมาหิ อตฺตโน สามิโก คหิโต, / มยัปิ อมฺหากํ สามิกํ คณฺหิสฺสามา”ติ จินฺเตตฺวา / ปุนทิวสตฺถาย สตฺถารํ นิมนฺตยึสุ.

ก็ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร ของหมู่แห่งภิกษุ อ.ภรรยา ท. ของพระมหากาลผู้เถระ คิดแล้ว ว่า “อ.สามี ของตน (อันหญิง ท.) เหล่านี้ จับแล้ว, แม้ อ.เรา ท. จักจับ ซึ่งสามี ของเรา ท.” ดังนี้ ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่ภัตรอันจะมีในวันรุ่งขึ้น.

พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับสึก

ก็ในกาลนั้น ภิกษุรูปอื่นได้ไป (บอกวิธี) ปูอาสนะ

ตทา ปน / อาสนปญฺญาปนตฺถํ / อญฺโญ ภิกฺขุ อคมาสิ.

ก็ ในกาลนั้น อ.ภิกษุ รูปอื่น ได้ไปแล้ว เพื่ออันปูลาดซึ่งอาสนะ.

หญิงเหล่านั้นไม่ได้โอกาสในขณะนั้น อาราธนาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้นั่งแล้ว ได้ถวายภิกษาแล้ว

---

[๑] **อากปฺป** บุคลิกดี, ท่าทางสง่างาม, อากัปกิริยา, แต่งตัวงาม, ทรวดทรงงาม สำเร็จรูปมาจาก อา บทหน้า + กปฺ ธาตุ (สามตฺถิเย = สามารถ) + ณ ปัจจัย ในภาวสาธนะ ลบ ณ อนุพันธ์, ซ้อน ป มีรูปวิเคราะห์ว่า อากปฺปนํ **อากปฺโป**. ความงาม ชื่อว่า อากัปปะ

[๒] **พุทฺธปฺปมุข** มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข, มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน สำเร็จรูปมาจาก พุทฺธ + ปมุข ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า พุทฺโธ ปมุโข ยสฺสาติ **พุทฺธปฺปมุโข**, ภิกฺขุสงฺโฆ. พระพุทธเจ้า เป็นประมุข แห่งหมู่แห่งภิกษุใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น หมู่แห่งภิกษุนั้น ชื่อว่า พุทธัปปมุขะ, คำว่า **ปมุข** เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ อาโท ปธาเน ปธมฺ ปมุขญฺจ ติลิงฺคิกํ. (ธาน. ๙๓๒) ปธม และ ปมุข ศัพท์ เป็นได้ ๓ ลิงค์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ (๑) อาทิ เบื้องแรก (๒) ปธาน ความเป็นประธาน.

ตา ตสฺมึ ขเณ / โอกาสํ อลภิตฺวา / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา / ภิกฺขํ อทำสุ.

(อ.หญิง ท.) เหล่านั้น ไม่ได้แล้ว ซึ่งโอกาส ในขณะ นั้น ยังหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งแล้ว ได้ถวายแล้ว ซึ่งภิกษา.

ก็จุลกาลมีภรรยา ๒ คน มัชฌิมกาลมี ๔ คน มหากาลมี ๘ คน

จุลฺลกาลสฺส ปน / เทฺว ภริยาโย, / มชฺฌิมกาลสฺส จตสฺโส, / มหากาลสฺส อฏฺฐ.

ก็ อ.ภรรยา ท. ๒ ของจุลกาล (มีอยู่), (อ.ภรรยา ท.) ๔ ของมัชฌิมกาล (มีอยู่), (อ.ภรรยา ท.) ๘ ของมหากาล (มีอยู่).

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายใคร่ทำภัตกิจ ได้นั่งทำภัตกิจแล้ว พวกที่ใคร่ไปภายนอก ก็ได้ลุกไปแล้ว

ภิกฺขูปิ ภตฺตกิจฺจํ กาตุกามา / นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกำสุ, / พหิ คนฺตุกามา / อุฏฺฐาย อคมำสุ.

แม้ อ.ภิกษุ ท. ผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ ซึ่งกิจด้วยภัตร นั่งแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร, (อ.ภิกษุ ท.) ผู้ใคร่เพื่ออันไป ในภายนอก ลุกขึ้นแล้ว ได้ไปแล้ว.

ส่วนพระศาสดาประทับนั่งทรงทำภัตกิจ

สตฺถา ปน / นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กริ.

ส่วนว่า อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว ทรงกระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร.

ในกาลเสร็จภัตกิจของพระองค์ หญิงเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากาลทำอนุโมทนาแก่พวกหม่อมฉันแล้วจึงจักไป ขอพระองค์เสด็จไปก่อนเถิด

ตสฺส ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน / ตา อิตฺถิโย / "ภนฺเต มหากาโล / อมฺหากำ อนุโมทนำ กตฺวา คมิสฺสติ, / ตุมฺเห ปุรโต คจฺฉถา"ติ วทึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร (ของพระศาสดา) พระองค์นั้น อ.หญิง ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระมหากาล กระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา แก่หม่อมฉัน ท. จักไป, อ.พระองค์ ขอจงเสด็จไป ในที่ข้างหน้า" ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ดีละ ได้เสด็จล่วงหน้าไปแล้ว

สตฺถา / "สาธู"ติ วตฺวา / ปุรโต อคมาสิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า "อ.ดีละ" ดังนี้ ได้เสด็จไปแล้ว ในที่ข้างหน้า.

ครั้นถึงประตูบ้าน ภิกษุสงฆ์ก็ยกโทษว่า ทำไมพระศาสดาจึงทรงทำเช่นนี้นี่ ?

คามทฺวารำ ปตฺวา ฯเปฯ ตสฺส ปพฺพชฺชนฺตรายนฺ"ติ.

คามทฺวารำ ปตฺวา / ภิกฺขุสงฺโฆ อุชฺฌายิ / "กินฺนาเมตำ สตฺถารา กตนฺ,

อ.หมู่แห่งภิกษุ ถึงแล้ว ซึ่งประตูแห่งหมู่บ้าน ยกโทษแล้ว ว่า "(อ.กรรม) นั่น ชื่อ อะไร อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว,

พระองค์ทรงทราบแล้วจึงทรงทำ หรือไม่ทรงทราบแล้วทรงทำหนอ ?

ญตฺวา นุ โข กตํ / อุทาหุ อชานิตฺวา ?,

(อ.กรรม นั่น อันพระศาสดา) ทรงทราบแล้ว ทรงกระทำแล้ว หรือ หนอ แล (หรือว่า อ.กรรมนั่น อันพระศาสดา) ไม่ทรงทราบแล้ว (ทรงกระทำแล้ว) ?,

วานนี้อันตรายแห่งบรรพชาเกิดขึ้นแก่จุลกาล เพราะการล่วงหน้าไปก่อน

หิยฺโย จุลฺลกาลสฺส ปุรโต คตตฺตา / ปพฺพชฺชนฺตราโย ชาโต,

อ.อันตรายแห่งการบวช เกิดแล้ว ในวันวาน เพราะความที่- แห่งพระจุลกาล -เป็นผู้ไปแล้ว ในที่ข้างหน้า,

วันนี้ อันตรายมิได้มี เพราะภิกษุอื่นล่วงหน้าไปก่อน

อชฺช อญฺญสฺส ปุรโต คตตฺตา / อนฺตราโย นาโหสิ,

ในวันนี้ อ.อันตราย ไม่ได้มีแล้ว เพราะความที่- (แห่งภิกษุ) รูปอื่น -เป็นผู้ไปแล้ว ในที่ข้างหน้า,

บัดนี้ พระศาสดารับสั่งให้พระมหากาลกลับแล้วเสด็จมา

อิทานิ สตฺถา / มหากาลํ นิวตฺเตตฺวา อาคโต,

ในกาลนี้ อ.พระศาสดา ยังพระมหากาล ให้กลับแล้ว เสด็จมาแล้ว,

ก็ภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจาระ หญิงเหล่านั้นจักทำอันตรายแห่งบรรพชา แก่พระมหากาลนั้นได้ละหรือ ?

สีลวา โข ปน ภิกฺขุ อาจารสมฺปนฺโน; / กริสฺสนฺติ นุ โข ตสฺส ปพฺพชฺชนฺตรายนฺ”ติ.

ก็ อ.ภิกษุ ผู้มีศีล แล เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจาระ (ย่อมเป็น); (อ.หญิง ท. เหล่านั้น) จักกระทำซึ่งอันตรายแห่งการบวช (แก่พระมหากาล) นั้น หรือ หนอ แล” ดังนี้.

พระศาสดาทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เสด็จกลับมาประทับยืนอยู่ ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกัน ?

สตฺถา / เตสํ วจนํ สุตฺวา / นิวตฺติตฺวา ฐิโต / “กึ กเถตุ ภิกฺขเว”ติ ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งคำ (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น เสด็จกลับแล้ว ประทับยืนอยู่แล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นทูลความนั้นแล้ว

เต ตมตฺถํ อาโรเจสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอสำคัญมหากาลเหมือนจุลกาลหรือ ?

“กึ ปน ตุมฺเห ภิกฺขเว / จุลฺลกาลํ วิย มหากาลํ สลฺลกฺเขถา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ก็ อ.เธอ ท. ย่อมกำหนด (ซึ่งมหากาล) ผู้ราวกะว่า จุลกาล หรือ” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า เพราะจุลกาลนั้นมีภรรยา ๒ คน (ส่วน) พระมหากาลนี้มีภรรยาถึง ๘ คน เธอถูกภรรยาทั้ง ๘ รุมจับไว้แล้ว จักทำอะไรได้ พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต, / ตสฺส หิ เทฺว ปชาปติโย,/ อิมสฺส อฏฺฐ; / อฏฺฐหิ ปริกฺขิปิตฺวา คหิโต / กึ กริสฺสติ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), เพราะว่า อ.ปชาบดี ท. ๒ (ของจุลกาล) นั้น (มีอยู่), อ.ปชาบดี ท. ๘ (ของพระมหากาล) นี้ (มีอยู่); ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระมหากาล) ผู้- (อันปชาบดี ท.) ๘ แวดล้อมแล้ว -จับแล้ว จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น

สตฺถา “มา ภิกฺขเว ฯเปฯ ฆนเสลปพฺพโต วิย อจโล วา”ติ วตฺวา

สตฺถา / “มา ภิกฺขเว เอวํ อวจุตฺถ,

อ.พระศาสดา ***ตรัสแล้ว*** ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) อย่าได้กล่าวแล้ว อย่างนี้,

จุลกาลลุกขึ้น ลุกขึ้นพร้อมแล้ว มากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่

จุลฺลกาโล / อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย / สุภารมฺมณพหุโล วิหรติ,

อ.จุลกาล ลุกขึ้นแล้ว ลุกขึ้นพร้อมแล้ว เป็นผู้มากด้วยอารมณ์ว่างาม (เป็น) ย่อมอยู่,

เป็นเช่นกับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด

ปปาตตเฏ จิตทุพฺพลรุกฺขสทิโส,

(อ.จุลกาล นั้น) เป็นผู้เช่นกับด้วยต้นไม้ไม่มีกำลังอันตั้งอยู่แล้ว ที่ริมแห่งเหว (ย่อมเป็น),

ส่วนมหากาลบุตรของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่

มยฺหํ ปน ปุตฺโต มหากาโล / อสุภานุปสฺสี วิหรติ,

ส่วนว่า อ.มหากาล ผู้เป็นบุตร ของเรา เป็นผู้ตามเห็นซึ่งอารมณ์ว่าไม่งาม (เป็น) ย่อมอยู่,

เป็นผู้ไม่หวั่นไหวเลย เหมือนภูเขาหินแท่งทึบ ดังนี้แล้ว

ฆนเสลปพฺพโต วิย อจโลวา”ติ *วตฺวา*

(อ.มหากาล นั้น) เป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหวนั่นเทียว ราวกะ อ.ภูเขาอันประกอบแล้วด้วยศิลาอันเป็นแท่งทึบ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย
ไม่รู้ประมาณในโภชนะเกียจคร้าน มีความเพียรเลว
ทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้ เปรียบเหมือน
ต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลมรังควานได้ ฉะนั้น

อิมา คาถาโย อภาสิ

“สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตं อินฺทฺริเยสุ อสංวุตं
โภชนมฺหิ อมตฺตญฺญุं กุสีตं หีนวีริยं
ตं เว ปสหติ มาโร, วาโต รุกฺขว ทุพฺพลं.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

อ.มาร ย่อมรังควาน (ซึ่งบุคคล) นั้น แล ผู้ตามเห็นซึ่งอารมณ์ว่างาม[๑] ผู้อยู่อยู่ ผู้ไม่สำรวมแล้ว[๒] ในอินทรีย์ ท.[๓] ผู้ไม่รู้ซึ่งประมาณ ในโภชนะ ผู้เกียจคร้านแล้ว ผู้มีความเพียรอันทราม เพียงดัง อ.ลม (รังควานอยู่) ซึ่งต้นไม้ อันไม่มีกำลัง.

(ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์
ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธา และปรารภความ
เพียรอยู่ ผู้นั้นแลมารย่อมรังควานไม่ได้ เปรียบเหมือน
ภูเขาหิน ลมรังควานไม่ได้ ฉะนั้น

อสุภานุปสฺสึ วิหรนฺตं อินฺทฺริเยสุ สุสංวุตं
โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุं สทฺธं อารทฺธวีริยं
ตं เว นปฺปสหติ มาโร, วาโต เสลว ปพฺพตนฺ”ติ.

---

๑ **สุภานุปสฺสี** ผู้ตามเห็นว่าเป็นของงาม, ผู้ตามเห็นว่าเป็นของมีอยู่โดยสภาพอันสวยงาม, ผู้ตามเห็นว่างาม สำเร็จรูปมาจาก สุภ ศัพท์ + อนุปสฺสี ศัพท์ สัมภาวนาบุพพบท กัมมธารยสมาส ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า สุภं อิติ อนุปสฺสี **สุภานุปสฺสี**. ผู้ตามเห็น (ซึ่งอารมณ์) ว่าเป็นของงาม ชื่อว่า สุภานุปัสสี (ผู้ตามเห็นว่าเป็นของงาม)

คำว่า **สุภ** = อารมณ์อันมีอยู่โดยสภาพอันสวยงาม, อารมณ์ที่สวยงาม, สวยงาม, งาม สำเร็จรูปมาจาก สุภ ธาตุ (ทิตฺติหีสาสุ = สว่าง-รุ่งโรจน์, เบียดเบียน. โสภเณ = สวยงาม) ภู. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุภตีติ **สุภं**. ย่อมสวยงาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุภะ (อันงาม, อารมณ์อันงาม, สิ่งที่สวยงาม, น่าชอบใจ) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สุ บทหน้า + ภู ธาตุ (สตฺตายं = มี, เป็น) + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า สุนฺทเรน สภาเวน ภวตีติ **สุภं**. มีอยู่ โดยสภาพ อันสวยงาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สุภะ (อารมณ์อันมีอยู่โดยสภาพอันสวยงาม, อารมณ์ที่สวยงาม)

คำว่า **อนุปสฺสี** = ผู้ตามเห็น, ผู้ตามพิจารณา สำเร็จรูปมาจาก อนุ บทหน้า + ทิส ธาตุ (เปกฺขเณ = เพ่งดู, ดู, มอง, เห็น) ภู. + ณี ปัจจัย กัตตุสาธนะ ลบ ณ, แปลง ทิส ธาตุ เป็น ปสฺส, ลบสระหน้า, ทีฆะสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ อนุปสฺสตีติ อนุปสฺสี. บุคคลใด ย่อมตามเห็น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อนุปัสสี (ผู้ตามเห็น)

๒ **อสංวุตं** ผู้ไม่มีการสำรวม, ผู้ไม่สำรวมแล้ว, ผู้ไม่สำรวม สำเร็จรูปมาจาก น + สංวุต นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ สංวุตं ยสฺสาติ **อสංวุโต**. การสำรวม แห่งบุคคลใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อสังวุตะ (ผู้ไม่มีการสำรวม) นัยนี้ คำว่า **สංวุต** = การสำรวม สำเร็จรูปมาจาก สं บทหน้า + วุ ธาตุ (สංวรเณ = สำรวม, ระวัง) ภู.สุ. + ต ปัจจัย ในภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สංวุณนं **สංวุตं**. การสำรวม ชื่อว่า สังวุตะ (การสำรวม),

อีกนัยหนึ่ง เป็นนนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า น สංวุโต **อสංวุโต**. ผู้สำรวมแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่า อสังวุตะ (ผู้ไม่สำรวมแล้ว) นัยนี้ คำว่า **สංวุต** = ผู้สำรวมแล้ว, ผู้สำรวม สำเร็จรูปมาจาก สं บทหน้า + วุ ธาตุ + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สංวุณีติ **สංวุโต**. บุคคลใด ไม่สำรวมแล้ว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า สังวุตะ (ผู้ไม่สำรวมแล้ว) หรือวิเคราะห์ว่า สංวุณาตีติ **สංวุโต**. ย่อมสำรวม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สังวุตะ (ผู้สำรวม)

๓ คำว่า **อินฺทฺริเยสุ** ใน **อินฺทฺริเยสุ อสංวุตं** นั้น ลง สุ สัตตมีวิภัตติในอรรถ **กรรม** แปลว่า **ซึ่งอินทรีย์ ท.**, **อีกนัยหนึ่ง** ลง สุ สัตตมีวิภัตติในอรรถ **โอกาสะ** แปลว่า **ในอินทรีย์ ท.** ยตฺวาธิกรณเมนं จกฺขุนฺทฺริยं อสංวุตं วิหรนฺตं อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุं ตสฺส สංวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยं, จกฺขุนฺทฺริเย สංวรं อาปชฺชติ. (มูลปณฺณาสปาฬิ)

อ.มาร ย่อมไม่รังควาน (ซึ่งบุคคล) นั้น แล ผู้ตามเห็นซึ่งอารมณ์ว่าไม่งาม ผู้อยู่อยู่ ด้วย ผู้สำรวมดีแล้ว ในอินทรีย์ ท. ด้วย ผู้รู้ซึ่งประมาณ ในโภชนะ ด้วย ผู้มีศรัทธา ด้วย ผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว ด้วย เพียงดัง อ.ลม (ไม่รังควานอยู่) ซึ่งภูเขา อันประกอบแล้วด้วยศิลา” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุภานุปสฺสึ** ได้แก่ ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม

ตตฺถ สุภานุปสฺสินฺติ สุภํ อนุปสฺสนฺโต.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ตามเห็นอยู่ (ซึ่งอารมณ์) ว่างาม (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **สภานุปสฺสึ** ดังนี้.

อธิบายว่า ผู้ปล่อยใจไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนาอยู่

อิฏฺฐารมฺมเณ มานสํ วิสฺสชฺเชตฺวา วิหรนฺตนฺติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า ผู้- สละแล้ว ซึ่งใจ ในอารมณ์อันบุคคลปรารถนาแล้ว -อยู่อยู่ ดังนี้.

ก็บุคคลใด เมื่อถือโดยนิมิต โดยอนุพยัญชนะ

โย หิ ปุคฺคโล นิมิตฺตคฺคาหํ อนุพฺยญฺชนคฺคาหํ คณฺหนฺโต

จริงอยู่ อ.บุคคล ใด เมื่อถือ ถือโดยนิมิต ถือโดยอนุพยัญชนะ

ย่อมถือว่า เล็บทั้งหลายงาม

“นขา โสภนา”ติ คณฺหาติ,

ย่อมถือ ว่า “อ.เล็บ ท. เป็นของงาม (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

ถือว่า นิ้วทั้งหลายงาม

“องฺคุลิโย โสภนา”ติ คณฺหาติ,

ย่อมถือ ว่า “(อ.นิ้ว ท.) เป็นของงาม (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

ถือว่า มือทั้งสอง เท้าทั้งสอง แข้งทั้งสอง ขาทั้งสอง สะเอว ท้อง ถันทั้งสอง คอ ริมฝีปาก ฟันทั้งหลาย ปาก จมูก ตาทั้งสอง หูทั้งสอง คิ้วทั้งสอง หน้าผาก ผมทั้งหลายงาม

“หตฺถา ปาทา ชงฺฆา อูรู กฏิ อุทรํ ถนา คีวา โอฏฺโฐ ทนฺตา มุขํ นาสา อกฺขีนิ กณฺณา ภมุกา นลาฏํ เกสา โสภนา”ติ คณฺหาติ,

ย่อมถือ ว่า “อ.มือ ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.เท้า ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.แข้ง ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ขาอ่อน ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.สะเอว (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ท้อง (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.นม ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.คอ (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ริมฝีปาก (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ฟัน ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ปาก (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.จมูก (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.นัยน์ตา ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.หู ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.คิ้ว ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.หน้าผาก (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ผม ท. เป็นของงาม (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ถือว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง งาม

“เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ โสภนา”ติ คณฺหาติ,

ย่อมถือ ว่า “อ.ผม ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ขน ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.เล็บ ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.ฟัน ท. (เป็นของงาม ย่อมเป็น), อ.หนัง (เป็นของงาม ย่อมเป็น)” ดังนี้,

ถือว่า สีงาม ทรวดทรงงาม

“วณฺโณ สุโภ, สณฺฐานํ สุภนฺ”ติ คณฺหาติ;

ย่อมถือ ว่า “อ.วรรณะ เป็นของงาม (ย่อมเป็น), อ.สัณฐาน เป็นของงาม (ย่อมเป็น) ดังนี้;

บุคคลนี้ชื่อว่าตามเห็นอารมณ์ว่างาม

อยํ สุภานุปสฺสี นาม;

(อ.บุคคล) นี้ ชื่อว่า เป็นผู้ตามเห็นซึ่งอารมณ์ว่างาม (ย่อมเป็น);

ผู้นั้นคือผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างามอย่างนั้นอยู่

ตํ เอวํ สุภานุปสฺสึ วิหรนฺตํ.

(ซึ่งบุคคล) นั้น คือว่า ผู้ตามเห็นซึ่งอารมณ์ว่างาม ผู้อยู่อยู่ อย่างนี้.

บทว่า **อินฺทฺริเยสุ** ได้แก่ ในอินทรีย์ ๖ มีจักษุเป็นต้น

อินฺทฺริเยสูติ จกฺขาทีสุ ฉสุ อินฺทฺริเยสุ.

(อ.อรรถ ว่า) ในอินทรีย์ ท. ๖ มีจักษุเป็นต้น ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **อินฺทฺริเยสุ** ดังนี้.

บทว่า **อสංวุตํ** ได้แก่ ผู้ไม่รักษาทวารทั้งหลาย มีจักษุทวารเป็นต้น

อสංวุตนฺติ จกฺขุทฺวาราทีนิ อรกฺขนฺตํ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ไม่รักษาอยู่ (ซึ่งทวาร ท.) มีทวารคือจักษุเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อสංวุตํ** ดังนี้.

บทว่า **อมตฺตญฺญุ** ความว่า

อมตฺตญฺญูนฺติ *ปริเยสนมตฺตา ปฏิคฺคหณมตฺตา ฯเปฯ อธมฺมิกนฺติปิ อชานนฺตं.*

(อ.อรรถ ว่า) *ปริเยสนมตฺตา ปฏิคฺคหณมตฺตา ฯเปฯ อธมฺมิกนฺติปิ อชานนฺตं.* (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อมตฺตญฺญุ** ดังนี้.

ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ เพราะไม่รู้ประมาณนี้ คือ ประมาณในการแสวงหา ประมาณในการรับ ประมาณในการบริโภค

ปริเยสนมตฺตา ปฏิคฺคหณมตฺตา ปริโภคมตฺตาติ / อิมิสฺสา มตฺตาย อชานนโต / โภชนมฺหิ อมตฺตญฺญุ.

ชื่อว่าผู้ไม่รู้ซึ่งประมาณ ในโภชนะ เพราะอันไม่รู้ ซึ่งประมาณ นี้ คือ อ.ประมาณในการแสวงหา อ.ประมาณในการรับ อ.ประมาณในการบริโภค.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณ เพราะไม่รู้ประมาณแม้นี้ คือ ประมาณในการพิจารณา ประมาณในการสละ

อปิจ ปจฺจเวกฺขณมตฺตา / วิสฺสชฺชนมตฺตา”ติ / อิมิสฺสาปิ มตฺตาย อชานนโต อมตฺตญฺญุ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ไม่รู้ซึ่งประมาณ เพราะอันไม่รู้ ซึ่งประมาณแม้นี้ คือ อ.ประมาณในการพิจารณา อ.ประมาณในการสละ

คือ ไม่ทราบแม้ว่า โภชนะนี้ประกอบด้วยธรรม นี้ไม่ประกอบด้วยธรรม

“อิทำ โภชนำ ธมฺมิกำ, / อิทำ อธมฺมิกนฺ”ติปิ อชานนฺตำ.

คือว่า ผู้ไม่รู้อยู่ แม้ว่า “อ.โภชนะ นี้ เป็นของประกอบด้วยธรรม (ย่อมเป็น), (อ.โภชนะ) นี้ เป็นของประกอบด้วยธรรมหามิได้ (ย่อมเป็น) ดังนี้” *(ดังนี้ แห่งบท)...*

บทว่า **กุสีตำ** ความว่า ชื่อว่าผู้เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจของกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก

กุสีตนฺติ กามพฺยาปาทวิหึสาวิตกฺกวสิตาย กุสีตำ.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่าผู้เกียจคร้านแล้ว เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ไปแล้วในอำนาจแห่งกามวิตกและพยาบาทวิตกและวิหิงสาวิตก (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **กุสีตำ** ดังนี้.

บทว่า **หีนวีริยำ** ความว่า ผู้ไม่มีความเพียร คือ ผู้เว้นจากการทำความเพียรในอิริยาบถทั้ง ๔

หีนวีริยนฺติ นิพฺพีริยำ / จตูสุ อิริยาปเถสุ วีริยกรณรหิตำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ไม่มีความเพียร คือว่า ผู้เว้นแล้วจากการกระทำซึ่งความเพียร ในอิริยาบถ ท. ๔ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **หีนวีริยำ** ดังนี้.

บทว่า **ปสหติ** แปลว่า ย่อมครอบงำ คือ ย่ำยี

ปสหตีติ อภิภวติ อชฺโฌตฺถรติ.

(อ.อรรถ ว่า) ย่อมครอบงำ คือว่า ย่อมท่วมทับ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปสหติ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **วาโต รุกฺขำ ทุพฺพลำ** ความว่า เหมือนลมมีกำลังแรง รังควานต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ซึ่งเกิดริมเขาขาด

วาโต รุกฺขำ ทุพฺพลนฺติ / พลววาโต / ฉินฺนตเฏ ชาตำ ทุพฺพลรุกฺขำ วิย.

(อ.อรรถ ว่า) ราวกะ อ.ลมอันมีกำลัง (รังควานอยู่) ซึ่งต้นไม้อันไม่มีกำลัง อันเกิดแล้ว ในเหวอันขาดแล้ว (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **วาโต รุกฺขำ ทุพฺพลำ** ดังนี้

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ลมนั้นยังส่วนต่าง ๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้น แห่งต้นไม้นั้น ให้ร่วงลงบ้าง หักกิ่งน้อยบ้าง หักกิ่งใหญ่บ้าง พัดถอนต้นไม้นั้นพร้อมทั้งราก ทำให้รากขึ้นเบื้องบน กิ่งลงเบื้องล่าง ฉันใด;

“ยถา หิ โส วาโต ฯเปฯ อตฺตโน วเส วตฺเตตี”ติ อตฺโถ.

“ยถา หิ โส วาโต / ตสฺส รุกฺขสฺส / ปุปฺผผลปลฺลวาทีนิปิ ปาเตติ, / ขุทฺทกสาขาปิ ภญฺชติ, / มหาสาขาปิ ภญฺชติ, / สมูลกมฺปิ ตำ รุกฺขำ อุพฺพตฺเตตฺวา / อุทฺธมูลำ อโธสาขำ กตฺวา คจฺฉติ;

อ.อธิบาย ว่า “เหมือนอย่างว่า อ.ลม นั้น (รุกฺขาวยวานิ ยังส่วนของต้นไม้ ท.) มีดอกและผล และใบอ่อนเป็นต้น ของต้นไม้ นั้น ย่อมให้ตกไป บ้าง, ย่อมหักราน ซึ่งกิ่งเล็ก ท. บ้าง, ย่อมหักราน ซึ่งกิ่งใหญ่ ท. บ้าง, ยังต้นไม้ นั้น อันเป็นไปกับด้วยราก ให้เพิกขึ้นแล้ว กระทำแล้ว ให้มีรากในเบื้องบน ให้มีกิ่งในเบื้องล่าง ย่อมไป บ้าง ฉันใด;

มารคือกิเลส อันเกิดในภายใน ย่อมรังควานบุคคลผู้เห็นปานนั้นได้ฉันนั้นเหมือนกัน

เอวเมว / เอวรูปำ ปุคฺคลำ / อนฺโต อุปฺปนฺโน กิเลสมาโร ปสหติ;

อ.มารคือกิเลส อันเกิดขึ้นแล้ว ในภายใน ย่อมรังควาน ซึ่งบุคคล ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ฉันนั้นนั่นเทียว;

คือกิเลสมารทำให้ต้องอาบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนลมมีกำลังแรง พัดส่วนต่าง ๆ มีดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้น แห่งต้นไม้ที่ไม่แข็งแรงให้ร่วงลงบ้าง

พลววาโต / ทุพฺพลรุกฺขสฺส ปุปฺผผลปลฺลวาทิปาตนำ วิย / ขุทฺทานุขุทฺทกาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ,

คือว่า (อ.มารคือกิเลส) ย่อมกระทำ ซึ่งการต้องซึ่งอาบัติทั้งเล็กทั้งเล็กยิ่ง[๑] ราวกะ อ.ลมอันมีกำลัง (กระทำอยู่) ซึ่งการยังส่วนของต้นไม้มีดอกและผลและใบอ่อนเป็นต้น- ของต้นไม้อันไม่มีกำลัง -ให้ตกไปบ้าง,

---

[๑] ในบทว่า **ขุทฺทานุขุทฺทกาปตฺติอาปชฺชนำ** นั้น คำว่า **ขุทฺทานุขุทฺทกา** แปลว่า **ทั้งเล็กทั้งเล็กยิ่ง, ทั้งเล็กน้อยทั้งเล็กน้อยยิ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ขุทฺทา ศัพท์ + อนุขุทฺทกา ศัพท์ วิเสสโนภยบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ขุทฺทา จ สา อนุขุทฺทกา จาติ **ขุทฺทานุ-ขุทฺทกา**, อาปตฺติ. อาบัตินั้น อันเล็ก ด้วย อันเล็กยิ่ง ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ขุทฺทานุขุทฺทกา (ทั้งเล็กทั้งเล็กยิ่ง) คำว่า **อนุขุทฺทกา** = เล็กยิ่ง, เล็กกว่า สำเร็จรูปมาจาก อนุ = อติเรกา ศัพท์ + ขุทฺทกา ศัพท์ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อติเรกา ขุทฺทกา **อนุขุทฺทกา**, อาปตฺติ. อาบัติ อันเล็กยิ่ง ชื่อว่า อนุขุทฺทกา (อาบัติอันเล็กยิ่ง, อาบัติเล็กน้อยกว่า). ขุทฺทานุขุทฺทกานีติ จตฺตาริ ปาราชิกานิ ฐเปตฺวา เสสสิกฺขาปทานิ. ตตฺราปิ สงฺฆาทิเสสำ ขุทฺทกำ, ถุลฺลจฺจยำ อนุขุทฺทกำ นาม. ถุลฺลจฺจยญฺจ ขุทฺทกำ, ปาจิตฺติยำ อนุขุทฺทกำ นาม, ปาจิตฺติยญฺจ ขุทฺทกำ, ปาฏิเทสนียทุกฺกฏทุพฺภาสิตานิ อนุขุทฺทกานิ นาม. อิเม ปน องฺคุตฺตรมหานิกายวฬญฺชนก-อาจริยา “จตฺตาริ ปาราชิกานิ ฐเปตฺวา เสสานิ สพฺพานิปิ ขุทฺทานุขุทฺทกานี”ติ วทนฺติ. (ทุกติกจตุกฺกนิปาตอฏฐกถา)

ทำให้ต้องอาบัติมีนิสสัคคิยะเป็นต้น เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้เล็ก ๆ บ้าง

ขุทฺทกสาขาภญฺชนํ วิย / นิสฺสคฺคิยาทิอาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ,

ย่อมกระทำ ซึ่งการต้องซึ่งอาบัติมีนิสสัคคีย์เป็นต้น ราวกะ (อ.ลมอันมีกำลัง กระทำอยู่) ซึ่งการหักรานซึ่งกิ่งอันเล็ก (ของต้นไม้อันไม่มีกำลัง) บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้ใหญ่บ้าง

มหาสาขาภญฺชนํ วิย / เตรสสงฺฆาทิเสสาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ,

ย่อมกระทำ ซึ่งการต้องซึ่งอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ ราวกะ (อ.ลมอันมีกำลัง กระทำอยู่) ซึ่งการหักรานซึ่งกิ่งอันใหญ่ (ของต้นไม้อันไม่มีกำลัง) บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติปาราชิก นำออกจากศาสนาอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ให้ถึงความเป็นคฤหัสถ์โดย ๒-๓ วัน เท่านั้น เหมือนลมมีกำลังแรงถอน (ต้นไม้) ทำให้โค่นลง มีรากขึ้นเบื้องบน มีกิ่งลงเบื้องล่างบ้าง

อุพฺพตฺเตตฺวา / อุทฺธมูลํ เหฏฺฐาสาขํ กตฺวา ปาตนํ วิย / ปาราชิกาปตฺติอาปชฺชนมฺปิ กโรติ, / สฺวากฺขาตสาสนา นีหริตฺวา / กติปาเหเนว คิหิภาวํ ปาเปติ;

ย่อมกระทำ ซึ่งการต้องซึ่งอาบัติปาราชิก นำออกแล้ว จากศาสนาอัน- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสไว้ดีแล้ว ย่อมให้ถึง ซึ่งความเป็นแห่งคฤหัสถ์ โดยวันเล็กน้อยนั่นเทียว ราวกะ (อ.ลมอันมีกำลัง กระทำอยู่) ซึ่งการ- (ยังต้นไม้อันไม่มีกำลัง) ให้เพิกขึ้นแล้ว จึงกระทำ- ให้มีรากในเบื้องบน ให้มีกิ่งในภายใต้ -แล้ว -จึงให้ตกไป บ้าง;

กิเลสมารย่อมยังบุคคลเห็นปานนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน

เอวรูปํ ปุคฺคลํ กิเลสมาโร / อตฺตโน วเส วตฺเตตี”ติ อตฺโถ.

อ.มารคือกิเลส ยังบุคคล ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมให้เป็นไป ในอำนาจ ของตน” ดังนี้.

บทว่า **อสุภานุปสฺสี** ความว่า ผู้เห็นอารมณ์ไม่งาม ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าไม่งาม คือประกอบในมนสิการโดยความเป็นของปฏิกูล ได้แก่ เห็นผมทั้งหลายโดยความไม่งาม เห็นขน เล็บ ฟัน หนัง สี ทรวดทรง โดยความไม่งาม

อสุภานุปสฺสินฺติ / ทสสุ อสุเภสุ / อญฺญตรํ อสุภํ ปสฺสนฺตํ, / ปฏิกูลมนสิกาเร / ยุตฺตํ เกเส อสุภโต ปสฺสนฺตํ / โลเม นเข ทนฺเต / ตจํ วณฺณํ สณฺฐานํ / อสุภโต ปสฺสนฺตํ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้เห็นอยู่ (ซึ่ง- ในอารมณ์ ท.) อันไม่งาม ๑๐ หนา (-อารมณ์) อันไม่งาม อย่างใดอย่างหนึ่ง คือว่า ผู้ประกอบแล้ว ในการกระทำไว้ในใจโดยความเป็นของปฏิกูล คือว่า ผู้เห็นอยู่ ซึ่งผม ท. โดยความเป็นของไม่งาม ผู้เห็นอยู่ ซึ่งขน ท. ซึ่งเล็บ ท. ซึ่งฟัน ท. ซึ่งหนัง ซึ่งวรรณะ ซึ่งทรวดทรง โดยความเป็นของไม่งาม (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อสุภานุปสฺสี** ดังนี้.

บทว่า **อินฺทฺริเยสุ** ได้แก่ ในอินทรีย์ ๖

อินฺทฺริเยสูติ ฉสุ อินฺทฺริเยสุ.

(อ.อรรถ ว่า) ในอินทรีย์ ท. ๖ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อินฺทฺริเยสุ** ดังนี้.

บทว่า **สุสำวุตำ** ได้แก่ ผู้เว้นจากการถือมีถือโดยนิมิตเป็นต้น คือผู้มีทวารอันปิดแล้ว

สุสำวุตนฺติ นิมิตฺตาทิคฺคาหรหิตำ ปิหิตทฺวารำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้เว้นแล้วจากการถือมีการถือโดยนิมิตเป็นต้น คือว่า ผู้มีทวารอันปิดแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สุสำวุตำ** ดังนี้.

ผู้รู้จักประมาณในโภชนะ โดยตรงกันข้ามกับความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ

อมตฺตญฺญุตาปฏิกฺเขเปน / โภชนมฺหิ จ มตฺตญฺญุำ.

อนึ่ง ผู้รู้ซึ่งประมาณ ในโภชนะ โดยความเป็นปฏิปักษ์ต่อความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่รู้ซึ่งประมาณ.

บทว่า **สทฺธำ** ความว่า ผู้ประกอบด้วยโลกิยสัทธา มีอันเชื่อกรรมและผลเป็นลักษณะ อย่างหนึ่ง และประกอบด้วยโลกุตรสัทธา กล่าวคือความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในวัตถุ ๓ (คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) อย่างหนึ่ง

สทฺธนฺติ กมฺมสฺส เจว / ผลสฺส จ สทฺทหนลกฺขณาย / โลกิยสทฺธาย เจว / ตีสุ วตฺถูสุ / อเวจฺจปฺปสาทสงฺขาตาย โลกุตฺตรสทฺธาย จ สมนฺนาคตำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยศรัทธาอันเป็นโลกิยะ อันมีอันเชื่อ- ซึ่งกรรม ด้วยนั่นเทียว ซึ่งผล ด้วย -เป็นลักษณะ ด้วยนั่นเทียว ด้วยศรัทธาอันเป็นโลกุตระ อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในวัตถุ ท. ๓ ด้วย (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สทฺธำ** ดังนี้.

บทว่า **อารทฺธวีริยำ** ได้แก่ ผู้ประคองความเพียร คือผู้มีความเพียรเต็มที่

อารทฺธวีริยนฺติ ปคฺคหิตวีริยำ ปริปุณฺณวีริยำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีความเพียรอันประคองแล้ว คือว่า ผู้มีความเพียรอันเต็มรอบแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อารทฺธวีริยำ** ดังนี้.

บทว่า **ตำ เว** ได้แก่ บุคคล นั้น คือเห็นปานนั้น

ตำ เวติ ตำ เอวรูปำ ปุคฺคลำ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งบุคคล นั้น คือว่า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ตำ เว** ดังนี้.

อธิบายว่า ลมมีกำลังอ่อน พัดเบา ๆ ย่อมไม่อาจให้ศิลาแท่งทึบหวั่นไหวได้ ฉันใด

“ยถา ทุพฺพลวาโต ฯเปฯ จาเลตุำ น สกฺโกตีติ อตฺโถ.

“ยถา ทุพฺพลวาโต / สณิกำ ปหรนฺโต / เอกฆนำ เสลำ จาเลตุำ น สกฺโกติ;

อ.อธิบาย ว่า อ.ลมอันไม่มีกำลัง พัดอยู่ ค่อย ๆ ย่อมไม่อาจ เพื่ออัน- ยังศิลา อันมีแท่งทึบเป็นอันเดียวกัน -ให้หวั่นไหว ฉันใด;

กิเลสมารที่มีกำลังทราม แม้เกิดขึ้นในภายใน ย่อมรังควาน (บุคคลนั้น) ไม่ได้ คือ ไม่อาจให้หวั่นไหว สะเทือน คลอนแคลนได้ ฉันนั้น

ตถา อพฺภนฺตเร อุปฺปชฺชมาโนปิ / ทุพฺพลกิเลสมาโร / นปฺปสหติ โขเภตุ๎ / กมฺเปตุ๎ จาเลตุ๎ น สกฺโกตี”ติ อตฺโถ.

อ.มารคือกิเลสอันไม่มีกำลัง แม้เกิดขึ้นอยู่ ในภายใน ย่อมไม่ครอบงำ คือว่า ย่อมไม่อาจ เพื่ออัน- (ยังบุคคล นั้น) -ให้หวั่นไหว คือว่า เพื่ออัน- (ยังบุคคล นั้น) -ให้สะเทือน คือว่า เพื่ออัน- (ยังบุคคล นั้น) -ให้คลอนแคลน ฉันนั้น” ดังนี้.

พระมหากาลเหาะหนีภรรยา

พวกหญิงแม้เหล่านั้นแล ที่เป็นภรรยาเก่าของพระมหากาลนั้น ล้อมพระเถระแล้ว

ตาปิ โข / ตสฺส ปุราณทุติยิกา / เถรๆ ปริวาเรตฺวา

อ.ภรรยาที่ ๒ ผู้มีในกาลก่อน ท. (ของพระเถระ) นั้น แม้เหล่านั้นแล แวดล้อมแล้ว ซึ่งพระเถระ

กล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านลาใครบวช บัดนี้ท่านจักเป็นคฤหัสถ์หรือจักไม่เป็นเล่า ? ดังนี้แล้ว

“ตฺวๆ กๆ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิโต ? / อิทานิ คิหี ภวิสฺสสิ / น ภวิสฺสสี”ติอาทีนิ วตฺวา

กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ ท.) มีคำว่า “อ.ท่าน ลาแล้ว ซึ่งใคร เป็นผู้บวชแล้ว (ย่อมเป็น) ? ในกาลนี้ (อ.ท่าน) เป็นคฤหัสถ์ จักเป็น (หรือ หรือว่า อ.ท่าน) เป็นคฤหัสถ์ จักเป็น หามิได้” ดังนี้เป็นต้น

ได้เป็นผู้ใคร่เพื่อจะเปลื้องผ้ากาสายะทั้งหลาย (ของพระเถระ) ออก

กาสายานิ นีหริตุกามา อเหสุ๎.

เป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำออก ซึ่งผ้ากาสายะ ท. ได้เป็นแล้ว.

พระเถระกำหนดอาการของหญิงเหล่านั้นได้แล้ว ลุกจากอาสนะที่นั่งแล้ว

เถโร ตาสๆ อาการๆ สลฺลกฺเขตฺวา / นิสินฺนาสนา วุฏฺฐาย

อ.พระเถระ กำหนดแล้ว ซึ่งอาการ (ของหญิง ท.) เหล่านั้น ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะเป็นที่นั่งแล้ว (หรือแปลว่า จากอาสนะ- [แห่งตน] -นั่งแล้ว)

เหาะไปด้วยฤทธิ์ ทำลายช่อฟ้าเรือนยอด ไปทางอากาศ

อิทฺธิยา อุปฺปติตฺวา / กูฏาคารกณฺณิกๆ ภินฺทิตฺวา / อากาเสน คนฺตฺวา,

เหาะขึ้นแล้ว ด้วยฤทธิ์ ทำลายแล้ว ซึ่งช่อฟ้าแห่งเรือนอันประกอบแล้วด้วยยอด ไปแล้ว โดยอากาศ,

เมื่อพระศาสดาพอตรัสพระคาถาจบลง ชมเชยพระสรีระของพระศาสดาซึ่งมีวรรณะดังทองคำ ลงมาถวายบังคมพระบาทยุคลของพระตถาคตแล้ว

สตฺถริ คาถา ปริโยสาเปนฺเตเยว, / สตฺถุ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ อภิตฺถวนฺโต / โอตริตฺวา ตถาคตสฺส ปาเท วนฺทิ.

ครั้นเมื่อพระศาสดา ทรงยังพระคาถา ท. ให้จบลงอยู่นั่นเทียว, ชมเชยอยู่ ซึ่งพระสรีระ อันมีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง ของพระศาสดา ข้ามลงแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระบาท ท. ของพระตถาคต.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกันดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

คาถาปริโยสาเน / สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว (ในอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจุลกาลและมหากาล จบ

จุลฺลกาลมหากาลวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งจุลกาลและมหากาล (จบแล้ว).

๗. เทวทตฺตวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการได้ผ้ากาสาวะอันบุคคลนำมาแต่แคว้นคันธาระของพระเทวทัต ในกรุงราชคฤห์ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อนิกฺกสาโว** เป็นต้น

อนิกฺกสาโวติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ราชคเห เทวทตฺตสฺส / คนฺธาร-กาสาวลาภํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งการได้ซึ่งผ้ากาสาวะอัน-(อันบุคคล นำมาแล้ว) -จากแคว้นคันธาระ แห่งพระเทวทัต ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อนิกฺกสาโว** ดังนี้เป็นต้น.

พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระอัครสาวกทั้งสองพาบริวารของตน องค์ละ ๕๐๐ รูป ไปทูลลาพระศาสดาแล้ว ได้ไปจากพระเชตวันสู่กรุงราชคฤห์

เอกสฺมึ หิ สมเย / เทฺว อคฺคสาวกา / ปญฺจสเต ปญฺจสเต / อตฺตโน ปริวาเร อาทาย / สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา / เชตวนโต ราชคหํ อคมํสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัย หนึ่ง อ.พระอัครสาวก ท. ๒ พาเอาแล้ว ซึ่งบริวาร ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ทูลลาแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ จากพระวิหารชื่อว่าเชตวัน.

ชาวกรุงราชคฤห์รวมเป็นพวกเดียวกัน ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง หลายคนบ้าง ได้ถวายอาคันตุกทาน

ราชคหวาสิโน / เทฺวปิ ตโยปิ พหูปิ / เอกโต หุตฺวา อาคนฺตุกทานํ อทํสุ.

(อ..ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์โดยปกติ ๒ บ้าง ๓ บ้าง มากบ้าง เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน (โดยพร้อมเพรียงกัน)[๑] เป็น ได้ถวายแล้ว ซึ่งทานเพื่อภิกษุผู้จรมา.

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเมื่อจะทำอนุโมทนา

อเถกทิวสํ อายสฺมา สารีปุตฺโต / อนุโมทนํ กโรนฺโต

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พระสารีบุตร ผู้มีอายุ เมื่อกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา

---

[๑] **เอกโต** ถ้าสัมพันธ์ใน **หุตฺวา** (ธาตุที่ใช้ในความหมายว่า มี, เป็น เช่น หู ภู และ อส ธาตุ เป็นต้น) เป็นวิกติกัตตา แปลว่า **เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน** และตติยาวิเสสนะ แปลว่า **โดยพร้อมเพรียงกัน, โดยความพร้อมเพรียงกัน**

แสดงธรรมอย่างนี้ว่า อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย บุคคลคนหนึ่งถวายทานด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนคนอื่น

“อุปาสกา เอโก ฯเปฯ ลภตี”ติ เอวํ ธมฺมํ เทเสสิ.

“อุปาสกา / เอโก สยํ ทานํ เทติ, / ปรํ น สมาทเปติ;

แสดงแล้ว ซึ่งธรรม อย่างนี้ ว่า “ดูก่อนอุบาสกและอุบาสิกา ท. (อ.บุคคล) คนหนึ่ง ย่อมถวาย ซึ่งทาน ด้วยตนเอง, (ยังบุคคล) อื่น ย่อมไม่ให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน)[๑];

บุคคลนั้นย่อมได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ

โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน / โภคสมฺปทำ ลภติ, / โน ปริวารสมฺปทำ,

(อ.บุคคล) นั้น ย่อมได้ ซึ่งความถึงพร้อมด้วยโภคะ (ย่อม-) ไม่ -(ได้) ซึ่งความถึงพร้อมด้วยบริวาร ในที่ทั้งเป็นที่บังเกิดแล้วทั้งเป็นที่บังเกิดแล้ว,

คนหนึ่งชักชวนคนอื่น ส่วนตนเองไม่ถวาย

เอโก ปรำ สมาทเปติ, / สยำ น เทติ;

(อ.บุคคล) คนหนึ่ง (ยังบุคคล) อื่น ย่อมให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน), ย่อมไม่ถวาย ด้วยตนเอง;

ผู้นั้นย่อมได้บริวารสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติ

นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน / ปริวารสมฺปทำ ลภติ, / โน โภคสมฺปทำ,

(อ.บุคคล นั้น) ย่อมได้ ซึ่งความถึงพร้อมด้วยบริวาร (ย่อม-) ไม่ (-ได้) ซึ่งความถึงพร้อมด้วยโภคะ ในที่ทั้งเป็นที่บังเกิดแล้วทั้งเป็นที่บังเกิดแล้ว,

คนหนึ่งแม้ตนเองก็ไม่ได้ถวาย แม้คนอื่นก็ไม่ชักชวน

เอโก สยัปิ น เทติ, / ปรัปิ น สมาทเปติ;

(อ.บุคคล) คนหนึ่ง ย่อมไม่ถวาย แม้ด้วยตนเอง, (ยังบุคคล) แม้อื่น ย่อมไม่ให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน);

ผู้นั้นย่อมไม่ได้แม้วัตถุมาตรว่าข้าวปลายเกรียนพออิ่มท้อง ย่อมเป็นคนอนาถา หาปัจจัยมิได้ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ

โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน / กญฺชิกมตฺตัปิ กุจฺฉิปูรำ น ลภติ, / อนาโถ โหติ นิปฺปจฺจโย,

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ปรำ (ปุคฺคลำ ทานำ) น สมาทเปติ.** (ยังบุคคล) อื่น ย่อมไม่ให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน).
คำว่า **ปรำ** (ปร + อำ) ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถการิตกัมมะ (กรรมของการิตปัจจัย ผู้ถูกใช้ให้กระทำ), ปาฐเสสะว่า **ทานำ** (ทาน + อำ) ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถกรรม เป็นธาตุกัมมะ (กรรมของธาตุ), คำว่า **สมาทเปติ** อาขยาตกิริยา ปธานกิริยา เหตุกัตตุวาจก แปล (โดยสัททัตถนัย-หลักไวยากรณ์) ว่า **ย่อมให้ถือเอาโดยชอบ, ย่อมให้สมาทาน** สำเร็จรูปมาจาก สำ บทหน้า + อา บทหน้า + ทา ธาตุ (คหเณ = ถือเอา) ภู. + ณาเป การิตปัจจัย + ติ วัตตมานวิภัตติ เหตุกัตตุวาจก สำ อุปสัค = สมฺมา (โดยชอบ), อา อุปสัค = ธาตวัตถ-พาธกะ แปลงนิคคหิต เป็น ม, ลบ ณ อนุพันธ์, ลบ อา ของ ณาเป ปัจจัย, รัสสะ อา ของ ทา ธาตุ เป็น อ. แต่โดยทั่วไป คำว่า **สมาทเปติ** นิยมแปล (โดยโวหารัตถนัย-ภาษานิยม) ว่า **ย่อมชักชวน** เหมือนเป็นกัตตุวาจก

(อ.บุคคล) นั้น ย่อมไม่ได้ (ซึ่งอาหาร) แม้สักว่าข้าวปลายเกรียน อันยังท้องให้เต็ม, เป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง เป็นผู้ไม่มีปัจจัย (ย่อมเป็น) ในที่ทั้งเป็นที่บังเกิดแล้วทั้งเป็นที่บังเกิดแล้ว,

คนหนึ่งทั้งตนเองก็ถวาย ทั้งชักชวนคนอื่น

เอโก สยัปิ เทติ, / ปรัปิ สมาทเปติ;

(อ.บุคคล) คนหนึ่ง ย่อมถวาย แม้ด้วยตนเอง, (ยังบุคคล) แม้อื่น ย่อมให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน);

ผู้นั้นย่อมได้ทั้งโภคสมบัติ ทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ สิ้นร้อยอัตภาพบ้าง พันอัตภาพบ้าง แสนอัตภาพบ้าง

โส นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน / อตฺตภาวสเตปิ / อตฺตภาวสหสฺเสปิ / อตฺตภาวสตสหสฺเสปิ โภคสมฺปทญฺเจว / ปริวารสมฺปทญฺจ ลภตี”ติ / *เอวํ ธมฺมํ เทเสสิ.*

(อ.บุคคล) นั้น ย่อมได้ ซึ่งความถึงพร้อมด้วยโภคะ ด้วยนั่นเทียว ซึ่งความถึงพร้อมด้วยบริวาร ด้วย ในร้อยแห่งอัตภาพบ้าง ในพันแห่งอัตภาพบ้าง ในแสนแห่งอัตภาพบ้าง ในที่ทั้งเป็นที่บังเกิดแล้วทั้งเป็นที่บังเกิดแล้ว” ดังนี้.

นิมนต์ภิกษุพันรูปรับภัตตาหาร

บุรุษผู้บัณฑิตคนหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า ท่านผู้เจริญ พระธรรมเทศนาน่าอัศจรรย์นัก

ตเมโก ปณฺฑิตปุริโส สุตฺวา “อจฺฉริยา วต ฯเปฯ กาตุํ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา

ตเมโก ปณฺฑิตปุริโส สุตฺวา / “อจฺฉริยา วต โภ ธมฺมเทสนา,

อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต คนหนึ่ง ฟังแล้ว (ซึ่งธรรม) นั้น ***คิดแล้ว*** ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาอัศจรรย์ หนอ (ย่อมเป็น),

พระผู้เป็นเจ้าสารีบุตรกล่าวเหตุแห่งความสุข

สุขการณํ กถิตํ;

อ.เหตุแห่งความสุข (อันพระเถระ) กล่าวแล้ว;

เราทำกรรมอันยังสมบัติทั้งสองเหล่านี้ให้สำเร็จ ย่อมสมควร ดังนี้แล้ว

มยา อิมาสํ ทฺวินฺนํ สมฺปตฺตีนํ / นิปฺผาทนกกมฺมํ กาตุ วฏฺฏตี”ติ *จินฺเตตฺวา*

อ.อัน- อันเรา -กระทำ ซึ่งกรรมเป็นเหตุ- ยังสมบัติ ท. ๒ เหล่านี้ -ให้สำเร็จ ย่อมควร” ดังนี้

จึงนิมนต์พระเถระว่า ท่านขอรับ พรุ่งนี้ ขอนิมนต์ท่านทั้งหลายรับภิกษาของผมเถิด

“ภนฺเต / เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา”ติ / เถรํ นิมนฺเตสิ.

นิมนต์แล้ว ซึ่งพระเถระ (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) ขอจงรับ ซึ่งภิกษา ของกระผม ในวันพรุ่งนี้” ดังนี้.

พระเถระถามว่า ท่านต้องการภิกษุเท่าไร อุบาสก

“กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อตฺโถ อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก อ.ความต้องการ ด้วยภิกษุ ท. ผู้มีประมาณเท่าไร (มีอยู่) แก่ท่าน” ดังนี้.

บุรุษผู้บัณฑิตถามว่า ภิกษุที่เป็นบริวารของท่านมีเท่าไร ขอรับ

“กิตฺตกา ปน โว ภนฺเต ปริวารา”ติ.

(อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.บริวาร ท. ของท่าน ท. เป็นผู้มีประมาณเท่าไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า มีประมาณพันรูป อุบาสก

“สหสฺสมตฺตา อุปาสกา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.บริวาร ท. ของเรา) เป็นผู้มีพันเป็นประมาณ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

บุรุษผู้บัณฑิตกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพร้อมด้วยภิกษุทั้งหมดทีเดียวโปรดรับภิกษา (ของผม)

“สพฺเพหิ สทฺธึเยว / ภิกฺขํ คณฺหถ ภนฺเต”ติ.

(อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) ขอจงรับ ซึ่งภิกษา กับ (ด้วยภิกษุ ท.) ทั้งปวงนั่นเทียว” ดังนี้.

พระเถระรับแล้ว

เถโร อธิวาเสสิ.

อ.พระเถระ (ยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) ให้อยู่เบื้องบนจิตแล้ว (ให้อยู่ทับแล้ว).

อุบาสกชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร

อุบาสกเที่ยวไปในถนนพระนคร ชักชวนด้วยคำว่า ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ผมนิมนต์ภิกษุไว้พันรูป

อุปาสโก นครวีถิยํ จรนฺโต “อมฺมตาตา ฯเปฯ ตุมฺเห กิตฺตกานนฺ”ติ สมาทเปติ.

อุปาสโก นครวีถิยํ จรนฺโต / “อมฺมตาตา / มยา ภิกฺขุสหสฺสํ นิมนฺติตํ,

อ.อุบาสก เที่ยวไปอยู่ ในถนนในพระนคร ***(ยังมนุษย์ ท.) ย่อมให้ถือเอาโดยชอบ (ซึ่งทาน)*** (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่แม่และพ่อ ท. อ.พันแห่งภิกษุ อันผม นิมนต์แล้ว,

ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษามีจำนวนเท่าไร ?

ตุมฺเห กิตฺตกานํ ภิกฺขูนํ / ภิกฺขํ ทาตุํ สกฺขิสฺสถ,

อ.ท่าน ท. จักอาจ เพื่ออันถวาย ซึ่งภิกษา แก่ภิกษุ ท. ผู้มีประมาณเท่าไร,

ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาแก่ภิกษุมีจำนวนเท่าไร ?

ตุมฺเห กิตฺตกานนฺ”ติ *สมาทเปติ.*

อ.ท่าน ท. (จักอาจ เพื่ออันถวาย ซึ่งภิกษา แก่ภิกษุ ท.) ผู้มีประมาณเท่าไร” ดังนี้.

พวกมนุษย์กล่าวโดยพอเหมาะพอควร (แก่กำลัง) ของตน ๆ ว่า พวกเราจักถวายแก่ภิกษุ ๑๐ รูป พวกเรา ๒๐ รูป พวกเรา ๑๐๐ รูป

มนุสฺสา / อตฺตโน อตฺตโน ปโหนกนิยาเมน / “มยํ ทสนฺนํ ทสฺสาม, / มยํ วีสติยา, / มยํ สตสฺสา”ติ อาหํสุ.

อ.มนุษย์ ท. กล่าวแล้ว ว่า “อ.เรา ท. จักถวาย (แก่ภิกษุ ท.) ๑๐, อ.เรา ท. (จักถวาย แก่ภิกษุ ท.) ๒๐, อ.เรา ท. (จักถวาย) แก่ร้อย (แห่งภิกษุ ท.)” ดังนี้ โดยกำหนดแห่งภิกษุผู้เพียงพอ แก่ตน ๆ.

อุบาสกกล่าวว่า ถ้ากระนั้น เราทั้งหลายจักประชุมหุงต้มรวมกันในที่แห่งเดียว ขอท่านทุก ๆ คน จงรวบรวมวัตถุต่าง ๆ มีน้ำมัน งา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยเป็นต้น ดังนี้แล้ว ให้รวมไว้ในที่แห่งหนึ่ง

อุปาสโก / “เตนหิ เอกสฺมึ ฐาเน / สมาคมฺ กตฺวา / เอกโตว ปจิสฺสาม, / สพฺเพ เตลติล-ตณฺฑุลสปฺปิผาณิตาทีนิ สมาหรถา”ติ / เอกสฺมึ ฐาเน สมาหราเปสิ.

อ.อุบาสก (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เรา ท.) กระทำแล้ว ซึ่งการมาพร้อมกัน ในที่ แห่งหนึ่ง จักหุงต้ม ในกาลเดียวกันนั่นเทียว (พร้อมกันนั่นเทียว), (อ.ท่าน ท.) ทั้งปวง จงนำมารวมกัน (ซึ่งวัตถุ ท.) มีน้ำมันและงาและข้าวสารและเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น” ดังนี้ (ยังมนุษย์ ท.) ให้นำมารวมกันแล้ว ในที่ แห่งหนึ่ง.

ทีนั้น กุฏุมพีผู้หนึ่งให้ผ้ากาสาวะอันนำมาจากแคว้นคันธาระ ซึ่งมีค่าแสนหนึ่ง แก่อุบาสกนั้นแล้ว

อถสฺส เอโก กุฏุมฺพิโก / สตสหสฺสคฺฆนกํ คนฺธารกาสาววตฺถํ ทตฺวา

ครั้งนั้น อ.กุฏุมพี คนหนึ่ง ให้แล้ว ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดอันบุคคลนำมาแล้วจากแคว้นชื่อว่าคันธาระ อันมีค่าแสนหนึ่ง[๑] (แก่อุบาสก) นั้น

สั่งว่า ถ้าทานวัฏฏ์ (ของทำบุญ) ของท่านยังไม่เพียงพอไซร้

“สเจ เต ทานวฏฺฏํ ฯเปฯ ภิกฺขุโน ทเทยฺยาสี”ติ อาห.

“สเจ เต ทานวฏฺฏํ นปฺปโหติ,

กล่าวแล้ว ว่า “ถ้าว่า อ.วัตถุอันเป็นไปในทาน ของท่าน ย่อมไม่เพียงพอ ไซร้,

---

[๑] **สตสหสฺสคฺฆนกํ** ผ้าอันมีค่าแสนหนึ่ง, ผ้าอันมีราคาแสนหนึ่ง, ผ้าอันควรแก่แสนหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก สตสหสฺส ศัพท์ + อคฺฆนก ศัพท์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สตสหสฺสํ อคฺฆนกานิ ยสฺสาติ **สตสหสฺสคฺฆนกํ**. สิ่งของอันมีค่า ท. แสนหนึ่ง แห่งผ้าใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า สตสหัสสัคฆนกะ (ผ้าอันมีค่าแสนหนึ่ง, ผ้าอันมีราคาแสนหนึ่ง), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นจตุตถีตัปปุริส-สมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สตสหสฺสสฺส อคฺฆนกํ **สตสหสฺสคฺฆนกํ**. ผ้าอันควรแก่แสนหนึ่ง ชื่อว่า สตสหัสสัคฆนกะ

คำว่า **อคฺฆนก** = ผ้าอันมีค่า, ผ้าอันควร สำเร็จรูปมาจาก อคฺฆ ธาตุ (มูเลย = มีค่า, มีราคา) + ยุ ปัจจัย กัตตุสาธนะ + ก สกัตถะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อคฺฆตีติ **อคฺฆนกํ**. ผ้าใด ย่อมมีค่า เพราะเหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า อัคฆนกะ (ผ้าอันมีค่า), **อีกนัยหนึ่ง** มีรูปวิเคราะห์ว่า อคฺฆติ อรหตีติ **อคฺฆนกํ**. ผ้าใด ย่อมควร เพราะเหตุนั้น ผ้านั้น ชื่อว่า อัคฆนกะ (ผ้าอันควร)

ท่านพึงจ่ายผ้าผืนนี้ให้ครบส่วนที่บกพร่อง

อิทำ วิสฺสชฺเชตฺวา, / ยทูนำ, ตำ ปูเรยฺยาสิ;

(อ.ท่าน) สละแล้ว (ซึ่งผ้า) นี้ (ยัง-), (อ.วัตถุ) ใด เป็นของพร่อง (ย่อมเป็น), (-วัตถุ) นั้น พึงให้เต็ม;

ถ้าทานวัฏฏ์ของท่านเพียงพอไซร้

สเจ ปโหติ,

ถ้าว่า (อ.วัตถุอันเป็นไปในทาน ของท่าน) ย่อมเพียงพอ ไซร้,

ท่านพึงถวาย (ผ้าผืนนี้) แก่ภิกษุรูปที่ท่านปรารถนา

ยสฺส อิจฺฉสิ; / ตสฺส ภิกฺขุโน ทเทยฺยาสี”ติ *อาห*.

(อ.ท่าน) พึงถวาย แก่-, (อ.ท่าน) ย่อมปรารถนา (เพื่ออันถวาย แก่ภิกษุ) รูปใด, -ภิกษุ รูปนั้น” ดังนี้.

ในกาลนั้น ทานวัฏฏ์ทุก ๆ อย่างของอุบาสกนั้นเพียงพอแล้ว

ตทา ตสฺส สพฺพำ ทานวฏฺฏำ ปโหสิ,

ในกาลนั้น อ.วัตถุอันเป็นไปทาน ทั้งปวง (ของอุบาสก) นั้น เพียงพอแล้ว,

อะไร ๆ ชื่อว่าบกพร่องมิได้มี

กิญฺจิ อูนนฺนาม นาโหสิ.

(อ.วัตถุ) อะไร ๆ ชื่อว่าเป็นของพร่อง ไม่ได้มีแล้ว.

อุบาสกนั้นจึงถามมนุษย์ทั้งหลายว่า ผ้ากาสาวะอันหาค่ามิได้ผืนนี้ อันกุฏุมพีผู้หนึ่งกล่าวอย่างนี้แล้วมอบให้ไว้

โส มนุสฺเส ปุจฺฉิ “อิทำ อนคฺฆกาสาวำ ฯเปฯ กสฺสิทำ เทมา”ติ.

โส มนุสฺเส ปุจฺฉิ / “อิทำ อนคฺฆกาสาวำ / เอเกน กุฏุมฺพิเกน / เอวำ นาม วตฺวา ทินฺนำ,

(อ.อุบาสก) นั้น ถามแล้ว ซึ่งมนุษย์ ท. ว่า “อ.ผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดอันมีค่าหามิได้ผืนนี้ อันกุฏุมพี คนหนึ่ง กล่าวแล้ว ชื่อ อย่างนี้ ให้แล้ว,

ทานวัฏฏ์ (ของพวกเรา) ก็มีเหลือเฟือแล้ว

ทานวฏฺฏำ อติเรกำ ชาตำ,

อ.วัตถุอันเป็นไปในทาน เป็นของมากยิ่ง[๑] เกิดแล้ว,

---

[๑] **อติเรกำ** ยิ่ง, ยิ่งเกิน, เกินไป, เหลือ, เหลือเฟือ สำเร็จรูปมาจาก อติ บทหน้า ริจ ธาตุ (วิโยชนสมฺปฏิจฺฉนคตีสุ = แยก, รับเอา, ไป) + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง จฺ เป็น ก ; มีรูปวิเคราะห์ว่า อติริจฺจตีติ **อติเรกำ**. ย่อมเป็นไปยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อติเรกะ (อันเป็นไปยิ่ง, อันเหลือ)

เราทั้งหลายจะถวายผ้ากาสาวะผืนนี้แก่ท่านรูปไหนเล่า ?

กสฺสิทำ เทมา”ติ.

(อ.เรา ท.) จะถวาย (ซึ่งผ้า) ผืนนี้ แก่ใคร” ดังนี้.

ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต

บางพวกกล่าวว่า ถวายแก่พระสารีบุตรเถระ

เอกจฺเจ / “สารีปุตฺตตฺเถรสฺสา”ติ อาหำสุ.

(อ.ชน ท.) บางพวก กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เรา ท. จะถวาย) แก่พระสารีบุตรผู้เถระ” ดังนี้.

บางพวกกล่าวว่า พระเถระมักมาในเวลาข้าวกล้าแก่แล้วก็ไป

เอกจฺเจ “เถโร สสฺสปริปากสมเย ฯเปฯ ตำ เทมา”ติ อาหำสุ.

เอกจฺเจ / “เถโร สสฺสปริปากสมเย อาคนฺตฺวา คมนสีโล;

(อ.ชน ท.) บางพวก กล่าวแล้ว ว่า “อ.พระเถระ เป็นผู้มีการ- มา- ในสมัยเป็นที่แก่รอบแห่งข้าวกล้า -แล้ว -จึงไปเป็นปกติ (ย่อมเป็น);

พระเทวทัตเป็นสหายในการมงคลและอวมงคลทั้งหลายของพวกเรา ดำรงอยู่เป็นนิตย์เหมือนหม้อน้ำ

เทวทตฺโต / อมฺหากำ มงฺคลามงฺคเลสุ สหาโย / อุทกมณิโก วิย นิจฺจำ ปติฏฺฐิโต,

อ.พระเทวทัต เป็นสหาย ในงานอันเป็นมงคลและมิใช่มงคล ท. ของเรา ท. (เป็น) ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว เนืองนิตย์ ราวกะ อ.หม้อแห่งน้ำ,

พวกเราจะถวายผ้าผืนนั้นแก่ท่าน

ตสฺส ตำ เทมา”ติ อาหำสุ.

(อ.เรา ท.) จะถวาย (ซึ่งผ้า) นั้น (แก่พระเทวทัต) นั้น” ดังนี้.

แม้เมื่อถ้อยคำเป็นไปหลายทาง (อย่างนั้น) พวกที่กล่าวว่า ควรถวายแก่พระเทวทัต ได้มีจำนวนมากกว่า

สมฺพหุลิกาย กถายปิ / “เทวทตฺตสฺส ทาตพฺพนฺ”ติ / วตฺตาโร พหุตรา อเหสุำ.

แม้ครั้นเมื่อวาจาเป็นเครื่องกล่าว อันมากพร้อม (มีอยู่), (อ.มนุษย์ ท.) ผู้กล่าว ว่า “(อ.ผ้าอันเรา ท.) พึงถวาย แก่พระเทวทัต” ดังนี้ เป็นผู้มากกว่า ได้เป็นแล้ว.

เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเขาจึงได้ถวายผ้ากาสาวะนั้นแก่พระเทวทัต

อถ นำ เทวทตฺตสฺส อทำสุ.

ครั้งนั้น (อ.มนุษย์ ท.) ได้ถวายแล้ว (ซึ่งผ้า) นั้น แก่พระเทวทัต.

พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน

พระเทวทัตตัดผ้านั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่ม เที่ยวไป

โส ตํ ฉินฺทิตฺวา / สิพฺพิตฺวา รชิตฺวา / นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา วิจรติ.

(อ.พระเทวทัต) นั้น ตัดแล้ว (ซึ่งผ้า) นั้น เย็บแล้ว ย้อมแล้ว นุ่งแล้ว ห่มแล้ว[๑] ย่อมเที่ยวไป.

พวกมนุษย์เห็นท่านแล้วจึงพูดกันว่า ผ้าผืนนี้หาสมควรแก่พระเทวทัตไม่

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา “นยิทํ ฯเปฯ ปารุปิตฺวา วิจรตี”ติ วทึสุ.

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา / “นยิทํ เทวทตฺตสฺส อนุจฺฉวิกํ;

อ.มนุษย์ ท. เห็นแล้ว (ซึ่งพระเทวทัต) นั้น ***กล่าวแล้ว*** ว่า “(อ.ผ้า) นี้ เป็นผ้าสมควร แก่พระ-เทวทัต (ย่อมเป็น) หามิได้;

ควรแก่พระสารีบุตรเถระ

สารีปุตฺตตฺเถรสฺส อนุจฺฉวิกํ;

(อ.ผ้า นี้) เป็นผ้าสมควร แก่พระสารีบุตรผู้เถระ (ย่อมเป็น);

พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนเที่ยวไป

เทวทตฺโต / อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ นิวาเสตฺวา / ปารุปิตฺวา วิจรตี”ติ *วทึสุ.*

อ.พระเทวทัต นุ่งแล้ว ห่มแล้ว (ซึ่งผ้า) อันไม่สมควร แก่ตน ย่อมเที่ยวไป” ดังนี้.

ขณะนั้น ภิกษุผู้อยู่ต่างทิศรูปหนึ่ง (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดา

อเถโก ทิสาวาสิโก ภิกฺขุ / ราชคหา สาวตฺถึ คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ ผู้อยู่ในทิศโดยปกติ รูปหนึ่ง ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี จากพระนครชื่อว่า ราชคฤห์ ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา

ผู้อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถาร ตรัสถามถึงการอยู่ผาสุกของพระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้ว จึงกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดจำเดิมแต่ต้น

กตปฏิสนฺถาโร สตฺถารา / ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉิโต / อาทิโต ปฏฺฐาย / สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ.

ผู้มีปฏิสันถารอัน- (อันพระศาสดา) -ทรงกระทำแล้ว ผู้- (อันพระศาสดา) ตรัสถามแล้ว ซึ่งการอยู่ผาสุก แห่งพระอัครสาวก ท. ๒ กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น จำเดิม แต่ต้น.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุ เทวทัตนั้นทรงผ้าที่ไม่สมควรแก่ตน ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนเธอก็ทรงแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

---

[๑] **ปารุปิตฺวา** ปิดเบื้องบนโดยประการแล้ว, ปกปิดในเบื้องบน[ร่างกาย], ห่มแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป = ปการ บทหน้า + อา = อุปริ บทหน้า + วร ธาตุ (อาวรณ = ปิดกั้น, ห้าม) + อิ อาคม + ตฺวา ปัจจัย สลับ วรฺ เป็น รว, แปลง อ ที่ ร เป็น อุ, แปลง วฺ เป็น ปฺ

สตฺถา / “น โข ภิกฺขุ อิทาเนว / โส อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ วตฺถุ ธาเรติ, / ปุพฺเพปิ ธาเรสิเยวา”ติ วตฺวา / อตีตํ อาหริ;

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ (อ.เทวทัต) นั้น ย่อมทรงไว้ ซึ่งผ้า อันไม่สมควร แก่ตน ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้ แล, แม้ในกาลก่อน (อ.เทวทัต นั้น) ทรงไว้แล้วนั่นเทียว (ซึ่งผ้า อันไม่สมควร แก่ตน)” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว (ว่า-)

ครั้งก่อนพระเทวทัตเป็นนายพรานช้าง

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต ฯเปฯ วตฺวา ตํ วิสฺสชฺเชสิ.

อตีเต พาราณสิยํ / พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต,

ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัต (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในพระนครชื่อว่าพาราณสี,

นายพรานช้างชาวพระนครพาราณสีผู้หนึ่ง ล้มช้างแล้วนำงา หนัง ไส้ใหญ่ และเนื้อล่ำมาแล้ว ขายเลี้ยงชีวิต

พาราณสีวาสี เอโก หตฺถิมารโก / หตฺถึ มาเรตฺวา / ทนฺเต จ / ตเจ จ / อนฺตานิ จ / ฆนมํสญฺจ อาหริตฺวา / วิกฺกีณนฺโต ชีวิตํ กปฺเปสิ.

อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย คนหนึ่ง ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าพาราณสีโดยปกติ ยังช้าง ให้ตายแล้ว นำมาแล้ว ซึ่งงา ท. ด้วย ซึ่งหนัง ท. ด้วย ซึ่งไส้ใหญ่ ท. ด้วย ซึ่งเนื้อล่ำ ด้วย ขายอยู่ สำเร็จแล้ว ซึ่งชีวิต.

ครั้งนั้น ช้างหลายพันเชือกเดินหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธเจ้าหลายองค์

อเถกสฺมึ อรญฺเญ / อเนกสหสฺสา หตฺถี / โคจรํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตา / ปจฺเจกพุทฺเธ ทิสฺวา

ครั้งนั้น อ.ช้าง ท. ตัวมีพันมิใช่หนึ่ง ถือเอาแล้ว ซึ่งการโคจร ในป่า แห่งหนึ่ง ไปอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า ท.

จำเดิมแต่กาลนั้น เมื่อไป หมอบลงด้วยเข่าทั้งสองแล้ว จบในกาลที่ไปและมา (ทุกครั้ง) แล้วจึงผ่านไป

ตโต ปฏฺฐาย คจฺฉมานา / คมนาคมนกาเล / ชนฺนุเกหิ นิปติตฺวา / วนฺทิตฺวา ปกฺกมนฺติ.

เมื่อไป จำเดิม (แต่กาล) นั้น หมอบลงแล้ว ด้วยเข่า ท. จบแล้ว ในกาลทั้งเป็นที่ไปทั้งเป็นที่มา ย่อมหลีกไป.

วันหนึ่ง นายพรานช้างเห็นกิริยานั้นแล้ว

เอกทิวสํ / หตฺถิมารโก ตํ กิริยํ ทิสฺวา

ในวันหนึ่ง อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย เห็นแล้ว ซึ่งกิริยา นั้น

คิดว่า เราล้มช้างเหล่านี้ได้โดยยาก

“อหำ อิเม ฯเปฯ วนฺทนฺตี”ติ จินฺเตนฺโต

“อหำ อิเม กิจฺเฉน มาเรมิ,

คิดอยู่ ว่า “อ.เรา (ยังช้าง ท.) เหล่านี้ ย่อมให้ตาย โดยยาก,

ก็ในกาลไปและมา ช้างเหล่านี้ย่อมจบพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย

อิเม จ คมนาคมนกาเล / ปจฺเจกพุทฺเธ วนฺทนฺติ,

ก็ (อ.ช้าง ท.) เหล่านี้ ย่อมจบ ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า ท. ในกาลทั้งเป็นที่ไปทั้งเป็นที่มา,

มันเห็นอะไรหนอจึงจบ

กินฺนุ โข ทิสฺวา / วนฺทนฺตี”ติ *จินฺเตนฺโต*

(อ.ช้าง ท. เหล่านี้) เห็นแล้ว ซึ่งอะไร หนอ แล ย่อมจบ” ดังนี้

กำหนดได้ว่า เห็นผ้ากาสาวะ ดังนี้แล้ว

“กาสาวนฺ”ติ สลฺลกฺเขตฺวา

กำหนดแล้ว ว่า “(อ.ช้าง ท. เหล่านี้ เห็นแล้ว) ซึ่งผ้ากาสาวะ (ย่อมจบ)” ดังนี้

คิดว่า บัดนี้ แม้เราได้ผ้ากาสาวะย่อมควร

“มยาปิ อิทานิ / กาสาวำ ลทฺธุ๋ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา

คิดแล้ว ว่า “อ.อัน- แม้อันเรา -ได้ ซึ่งผ้ากาสาวะ ย่อมควร ในกาลนี้” ดังนี้

จึงลักจีวร ในบรรดาผ้ากาสาวะทั้งหลาย ที่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ผู้ลงไปสู่ชาตสระแล้วสรงน้ำอยู่ วางไว้ที่ริมฝั่ง

เอกสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส / ชาตสฺสรำ โอรุยฺห นหายนฺตสฺส / ตีเร ฐปิเตสุ กาสาเวสุ / จีวรำ เถเนตฺวา

ลักแล้ว ซึ่ง- ในผ้ากาสาวะ ท. อัน- อันพระปัจเจกพุทธเจ้า องค์หนึ่ง ผู้- ลง- สู่สระอันเกิดแล้ว -แล้ว -จึงสรงอยู่ -วางไว้แล้ว ที่ฝั่ง หนา -จีวร

จับหอกนั่งคลุมโปงอยู่ริมหนทางที่ช้างเหล่านั้นไปมา

เตสำ หตฺถินำ คมนาคมนมคฺเค สตฺตึ คเหตฺวา / สสีสำ ปารุปิตฺวา นิสีทติ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งหอก ย่อมนั่ง คลุม (องฺคำ ซึ่งอวัยวะ) อันเป็นไปกับด้วยศีรษะ ใกล้หนทางทั้งเป็นที่ไปทั้งเป็นที่มา แห่งช้าง ท. เหล่านั้น.

หมู่ช้างเห็นเขาแล้วจึงจบด้วยสำคัญว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วก็ผ่านไป

หตฺถี ตำ ทิสฺวา / “ปจฺเจกพุทฺโธ”ติ สญฺญาย / วนฺทิตฺวา ปกฺกมนฺติ.

อ.ช้าง ท. เห็นแล้ว (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น จบแล้ว ด้วยความสำคัญ ว่า “อ.พระปัจเจก-พุทธเจ้า” ดังนี้ ย่อมหลีกไป.

นายพรานช้างนั้นเอาหอกพุ่งถูกช้าง ตัวไปข้างหลังช้างเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตายแล้ว ถือเอาส่วนต่าง ๆ มีงาเป็นต้น ฝังส่วนที่เหลือในแผ่นดินแล้วไป

โส เตสํ สพฺพปจฺฉโต / คจฺฉนฺตํ สตฺติยา ปหริตฺวา / มาเรตฺวา ทนฺตาทีนิ คเหตฺวา / เสสํ ภูมิยํ นิขนิตฺวา คจฺฉติ.

(อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น ประหารแล้ว (ซึ่งช้าง) ตัวไปอยู่ ในที่ข้างหลังแห่งช้างทั้งปวง (แห่งช้าง ท.) เหล่านั้น ด้วยหอก (ยังช้าง นั้น) ให้ตายแล้ว ถือเอาแล้ว (ซึ่งอวัยวะ ท.) มีงาเป็นต้น ฝังแล้ว (ซึ่งอวัยวะ) อันเหลือ ในแผ่นดิน ย่อมไป.

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดช้าง ได้เป็นหัวหน้าช้าง เป็นนายโขลง

อปรภาเค / โพธิสตฺโต / หตฺถิโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา / หตฺถิเชฏฺฐโก ยูถปติ อโหสิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.พระโพธิสัตว์ ถือเอาแล้ว ซึ่งปฏิสนธิ ในกำเนิดแห่งช้าง เป็นช้างตัวเจริญที่สุด เป็นเจ้าแห่งโขลง ได้เป็นแล้ว.

ถึงในกาลนั้น นายพรานช้างนั้นก็คงทำอยู่อย่างนั้น

ตทาปิ โส ตเถว กโรติ.

แม้ในกาลนั้น (อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น ย่อมกระทำ เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว.

พระมหาบุรุษทราบความหมดสิ้นไปแห่งบริษัทของตน จึงถามว่า ช้างเหล่านี้ไปไหนจึงเบาบางไป

มหาปุริโส / อตฺตโน ปริสาย ปริหานึ ญตฺวา / “กุหึ อิเม หตฺถี คตา / มนฺทา ชาตา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระมหาบุรุษ รู้แล้ว ซึ่งความเสื่อมรอบ แห่งบริษัท ของตน ถามแล้ว ว่า “อ.ช้าง ท. เหล่านี้ไปแล้ว (ในที่) ไหน เป็นช้างน้อย เกิดแล้ว” ดังนี้,

เมื่อเหล่าช้างนั้นตอบว่า ไม่ทราบ นาย จึงคิดว่า ช้างทั้งหลายจะไปไหนไม่บอกเรา (ก่อน) จักไม่ไป อันตรายพึงมี

“น ชานาม สามี”ติ วุตฺเต, / “กุหึ คจฺฉนฺตา / มํ อนาปุจฺฉา น คมิสฺสนฺติ, / ปริปนฺเถน ภวิตพฺพนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.เรา ท.) ย่อมไม่รู้” ดังนี้ (อันช้าง ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว, คิดแล้วว่า “(อ.ช้าง ท. เหล่านี้) เมื่อไป (ในที่) ไหน ไม่ลาแล้ว ซึ่งเรา จักไม่ไป, อันอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ พึงมี” ดังนี้

นึกสงสัยว่า อันตรายพึงมีจากสำนักแห่งบุรุษผู้นั่งคลุมผ้ากาสาวะในที่แห่งหนึ่ง

“เอกสฺมึ ฐาเน / กาสาวํ ปารุปิตฺวา นิสินฺนสฺส / สนฺติกา ปริปนฺเถน ภวิตพฺพนฺ”ติ ปริสงฺกิตฺวา

ระแวงแล้ว ว่า “อันอันตรายเป็นเครื่องเบียดเบียนรอบ พึงมี จากสำนัก (ของบุคคล) ผู้นั่ง- คลุม -แล้ว ซึ่งกาสาวะ ในที่ แห่งหนึ่ง” ดังนี้

เพื่อจะจับบุรุษนั้น จึงส่งช้างทั้งหมดล่วงหน้าไปก่อน ส่วนตนมาล้าหลัง

ตํ ปริคฺคณฺหิตุ / สพฺเพ หตฺถี ปุรโต เปเสตฺวา / สยํ ปจฺฉโต วิลมฺพมาโน อาคจฺฉติ.

ส่งไปแล้ว ซึ่งช้าง ท. ทั้งปวง ในที่ข้างหน้า ล้าอยู่ ข้างหลัง ด้วยตนเอง ย่อมมา เพื่ออันกำหนดจับ (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น.

นายพรานช้างนั้น เมื่อช้างที่เหลือจบแล้วเดินไป เห็นพระมหาบุรุษกำลังเดินมา จึงม้วนจีวรพุ่งหอกไป

โส, / เสสหตฺถีสุ วนฺทิตฺวา คเตสุ, / มหาปุริสํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / จีวรํ สํหริตฺวา / สตฺตึ วิสฺสชฺชิ.

(อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น, ครั้นเมื่อช้างตัวเหลือ ท. จบแล้ว ไปแล้ว, เห็นแล้ว ซึ่งพระมหาบุรุษ ผู้มาอยู่ ม้วนแล้ว ซึ่งจีวร ปล่อยแล้ว ซึ่งหอก.

พระมหาบุรุษคุมสติเดินมา ถอยกลับไปข้างหลัง หลบหอกแล้ว

มหาปุริโส / สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา / อาคจฺฉนฺโต / ปจฺฉโต ปฏิกฺกมิตฺวา / สตฺตึ วญฺเจสิ.

อ.พระมหาบุรุษ เข้าไปตั้งไว้แล้ว ซึ่งสติ มาอยู่ ก้าวกลับแล้ว ในที่ข้างหลัง หลบแล้ว ซึ่งหอก.

ทีนั้น พระมหาบุรุษจึงวิ่งแปร๋เข้าไป เพื่อจะจับนายพรานช้างนั้น ด้วยสำคัญว่า บุรุษนี้ให้ช้างของเราฉิบหายแล้ว

อถ นํ / “อิมินา เม หตฺถี นาสิตา”ติ / คณฺหิตุ ปกฺขนฺทิ.

ครั้งนั้น (อ.พระมหาบุรุษ) แล่นไปแล้ว เพื่ออันจับ (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.ช้าง ท. ของเรา (อันบุรุษ) นี้ ให้ฉิบหายแล้ว” ดังนี้.

นายพรานช้างนอกนี้แอบบังต้นไม้ต้นหนึ่ง

อิตโร / เอกํ รุกฺขํ ปุรโต กตฺวา นิลียิ.

(อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นอกนี้ กระทำแล้ว ซึ่งต้นไม้ ต้นหนึ่ง ในที่ข้างหน้า แอบแล้ว.

ทีนั้น พระมหาบุรุษเอางวงรวบเขาพร้อมกับต้นไม้

อถ นํ รุกฺเขน สทฺธึ / โสณฺฑาย ปริกฺขิปิตฺวา

ครั้งนั้น (อ.พระมหาบุรุษ นั้น) รวบแล้ว (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น กับ ด้วยต้นไม้ ด้วยงวง

คิดว่า จักจับฟาดลงที่แผ่นดิน

“คเหตฺวา ภูมิยํ โปเถสฺสามี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จับแล้ว จักฟาด ที่ภาคพื้น” ดังนี้

(ครั้น) เห็นผ้ากาสาวะที่เขานำออกแสดง

เตน นีหริตฺวา / ทสฺสิตํ กาสาวํ ทิสฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งผ้ากาสาวะ อัน- (อันบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น นำออกแล้ว -แสดงแล้ว

จึงยับยั้งไว้ด้วยคิดเห็นว่า ถ้าเราจักประทุษร้ายในบุรุษนี้ไซร้ ชื่อว่าความละอายในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระขีณาสพหลายพันองค์ จักเป็นอันเราทำลายแล้ว

“สจาหํ / อิมสฺมึ ทุสฺสิสฺสามิ, / อเนกสหสฺเสสุ เม พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธขีณาสเวสุ / ลชฺชา นาม / ภินฺนา ภวิสฺสตี”ติ อธิวาเสตฺวา

(ยังความโกรธ) ให้อยู่ทับแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า “ถ้าว่า อ.เรา จักประทุษร้าย (ในบุรุษ) นี้ ไซร้, ชื่อ อ.ความละอาย ในพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระขีณาสพ ท. ผู้มีพันมิใช่หนึ่ง เป็น กิริยา- (อันเรา) -ทำลายแล้ว จักเป็น” ดังนี้

ถามว่า ญาติของเราประมาณเท่านี้ ท่านให้ฉิบหายแล้วหรือ ?

“ตยา เม เอตฺตกา ญาตกา นาสิตา”ติ ปุจฺฉิ.

ถามแล้ว ว่า “อ.ญาติ ท. ผู้มีประมาณเท่านี้ ของเรา อันท่าน ให้ฉิบหายแล้ว หรือ” ดังนี้.

นายพรานช้างรับสารภาพว่า ครับ นาย

“อาม สามี”ติ.

(อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย ครับ (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระมหาบุรุษกล่าวว่า เพราะอะไร ท่านจึงได้ทำกรรมอันหยาบช้าอย่างนี้ ?

“กสฺมา เอวํ ฯเปฯ ตยา กตนฺ”ติ.

“กสฺมา เอวํ ภาริยํ กมฺมํ อกาสิ ?

(อ.พระมหาบุรุษ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ได้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันหนัก อย่างนี้ เพราะเหตุอะไร ?

ท่านห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน สมควรแก่ท่านผู้ปราศจากราคะทั้งหลาย เมื่อทำกรรมอันชั่วเห็นปานนี้ ชื่อว่าทำกรรมอันหนัก

อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ วีตราคานํ / อนุจฺฉวิกํ วตฺถํ ปริทหิตฺวา / เอวรูปึ ปาปกมฺมํ กโรนฺเตน / ภาริยํ ตยา กตนฺ”ติ.

(อ.กรรม) อันหนัก (อันท่าน) ผู้- นุ่งห่ม- ซึ่งผ้า อันไม่สมควร แก่ตน อันสมควร (แก่บุคคล ท.) ผู้มีราคะไปปราศแล้ว -แล้ว -จึงกระทำอยู่ ซึ่งกรรมอันชั่ว อันมีอย่างนี้เป็นรูป กระทำแล้ว” ดังนี้.

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะข่มขี่ให้ยิ่งขึ้น

เอวญฺจ ปน วตฺวา / อุตฺตรึปิ นิคฺคณฺหนฺโต

ก็แล (อ.พระมหาบุรุษนั้น) ครั้นกล่าวแล้ว อย่างนี้ เมื่อข่มขี่ แม้ยิ่งขึ้น

จึงกล่าวคาถาว่า

> ผู้ใดมีกิเลสดุจน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและ
> สัจจะ จักนุ่งห่มผ้ากาสาวะ ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่ม
> ผ้ากาสาวะ

“อนิกฺกสาโว กาสาวํ ฯเปฯ กาสาวมรหตี”ติ คาถํ วตฺวา

“อนิกฺกสาโว กาสาวํ โย วตฺถํ ปริทเหสฺสติ
อเปโต ทมสจฺเจน, น โส กาสาวมรหติ.

กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ว่า

“(อ.บุคคล) ใด ผู้ไม่ใช่บุคคลไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด ผู้ไปปราศแล้ว จากทมะและสัจจะ จักนุ่งห่ม ซึ่งผ้า อันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด, (อ.บุคคล) นั้น ย่อมไม่ควร เพื่ออันนุ่งห่ม ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด.

ส่วนผู้ใดพึงเป็นผู้มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดี
ในศีลทั้งหลาย ประกอบด้วยทมะและสัจจะ ผู้นั้นแล
ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ ดังนี้แล้ว

โย จ วนฺตกสาวสฺส สีเลสุ สุสมาหิโต
อุเปโต ทมสจฺเจน, ส เว กาสาวมรหตี”ติ

คาถำ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.บุคคล) ใด เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันคายแล้ว เป็นผู้ตั้งมั่นดีแล้ว ในศีล ท. เป็นผู้เข้าถึงแล้ว ด้วยทมะและสัจจะ พึงเป็น, (อ.บุคคล) นั้น แล ย่อมควร (เพื่ออันนุ่งห่ม) ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด” ดังนี้

กล่าวว่า เจ้าทำกรรมอันไม่สมควร แล้วก็ปล่อยเขาไป

“อยุตฺตนฺเต กตนฺ”ติ วตฺวา / ตำ วิสฺสชฺเชสิ.

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.กรรม) อันไม่สมควรแล้ว อันท่าน กระทำแล้ว” ดังนี้ ปล่อยแล้ว (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น” (-ดังนี้).

ของดีย่อมควรแก่คนดี หาควรกับคนชั่วไม่

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา (แสดง) แล้ว ทรงย่อชาดกว่า นายพรานช้างในกาลนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้) ช้างตัวประเสริฐผู้ข่มขี่นายพรานช้างนั้น คือเราเอง ดังนี้

สตฺถา / อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา / “ตทา หตฺถิมารโก / เทวทตฺโต อโหสิ, / ตสฺส นิคฺคหโก / หตฺถินาโค อหเมวา”ติ / ชาตกำ สโมธาเนตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงนำมาแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ทรงกระทำการรวบรวมแล้ว[๑] ซึ่งชาดก [หรือแปลว่า ทรงยังชาดก ให้ประชุมลงพร้อมแล้ว] ว่า “อ.บุคคลผู้ยังช้างให้ตาย ในกาลนั้น เป็นเทวทัต ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้), อ.ช้างตัวประเสริฐ ตัวข่มขี่ (ซึ่งบุคคลผู้ยังช้างให้ตาย) นั้น (ในกาลนั้น) เป็นเรานั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้)” ดังนี้

---

[๑] **สโมธาเนตฺวา** กระทำการรวบรวมแล้ว, กระทำให้รวมกันแล้ว, รวบรวมแล้ว, ประมวลแล้ว, ประชุมแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก สโมธาน ศัพท์ (รวบรวม, รวมกัน) นามธาตุ + อิ ปัจจัย + ตฺวา ปัจจัย. ลง อิ ปัจจัย ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ ปริจเฉทที่ ๕ สูตร ๑๒ ว่า ธาตฺวตฺเถ นามสฺมิ. (ลง อิ ปัจจัย ท้ายนามศัพท์ในอรรถของธาตุ) **อีกนัยหนึ่ง** ลง เณ ปัจจัย ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรของกัจจายนไวยากรณ์ สูตร ๔๓๙ ว่า ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ. (เมื่อมีรูปของธาตุ ลง ณย ปัจจัย ท้ายนามศัพท์ และตั้งชื่อว่าการิต-ปัจจัย) แต่โดยทั่วไปนิยมแปลว่า (ยังชาดก) ให้ประชุมลงพร้อมแล้ว

ตรัสว่า ภิกษุ ไม่ใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน เทวทัตก็ทรงผ้าไม่สมควรแก่ตนเหมือนกัน ดังนี้แล้ว ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“น โข ภิกฺขุ อิทาเนว, / ปุพฺเพปิ เทวทตฺโต / อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ / วตฺถํ ธาเรสิเยวา”ติ วตฺวา / อิมา คาถา อภาสิ

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ (อ.เทวทัต ย่อมทรงไว้ ซึ่งผ้า อันไม่สมควร แก่ตน) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้ แล, อ.เทวทัต ทรงไว้แล้วนั่นเทียว ซึ่งผ้า อันไม่สมควร แก่ตน แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

ผู้ใดมีกิเลสดุจน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและ
สัจจะ จักนุ่งห่มผ้ากาสาวะ ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่ม
ผ้ากาสาวะ

“อนิกฺกสาโว กาสาวํ โย วตฺถํ ปริทเหสฺสติ
อเปโต ทมสจฺเจน, น โส กาสาวมรหติ.

“(อ.บุคคล) ใด ผู้ไม่ใช่บุคคลไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด[๑] ผู้ไปปราศแล้ว จากทมะและสัจจะ จักนุ่งห่ม ซึ่งผ้า อันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด, (อ.บุคคล) นั้น ย่อมไม่ควร เพื่ออันนุ่งห่ม ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด.

ส่วนผู้ใดพึงเป็นผู้มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดี
ในศีลทั้งหลาย ประกอบด้วยทมะและสัจจะ ผู้นั้นแล
ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ

---

[๑] **อนิกฺกสาโว** ผู้ไม่ใช่บุคคลไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด สำเร็จรูปมาจาก น + นิกฺกสาว นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า น นิกฺกสาโว **อนิกฺกสาโว**. บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด ไม่ใช่ ชื่อว่า อนิกกสาวะ (ผู้ไม่ใช่บุคคลผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด)

คำว่า **นิกฺกสาว** = บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด สำเร็จรูปมาจาก นิ + กสาว นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ กสาโว ยสฺสาติ **นิกฺกสาโว**. กิเลสเพียงดังน้ำฝาด ของบุคคลใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า นิกกสาวะ (บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาด)

คำว่า **กสาว** = กิเลสเพียงดังน้ำฝาด สำเร็จรูปมาจาก กสาว + อ ปัจจัย ในอุปมาตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า กสาโว วิยาติ **กสาโว**, กิเลโส. กิเลสใด เพียงดังน้ำฝาด เพราะเหตุนั้น กิเลสนั้น ชื่อว่า กสาวะ (กิเลสเพียงดังน้ำฝาด)

คำว่า **กสาว** = รสอันต้องการซึ่งน้ำดื่ม, รสอันยังน้ำให้เกิดขึ้น, รสฝาด, น้ำฝาด สำเร็จรูปมาจาก ก บทหน้า + สิ ธาตุ (เสวายํ = เสพ, คบ) ภู. + อว ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบสระหน้า ทีฆะสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า กํ ปานียํ เสวเตติ **กสาโว**. ย่อมเสพ ซึ่งน้ำดื่ม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กสาวะ (รสอันเสพซึ่งน้ำดื่ม, รสที่ต้องการน้ำดื่ม, รสที่ผู้กินต้องการน้ำดื่ม) **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ก บทหน้า + สุ ธาตุ (สนฺทนชนนิสฺสเรสุ = ไหลไป, เกิดขึ้น, เป็นใหญ่) ภู. + เณ การิตปัจจัย + ณ ปัจจัย ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อาว, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า กํ สวาเปตีติ **กสาโว**. ย่อมยังน้ำให้เกิดขึ้น (ถามหาน้ำ) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กสาวะ (รสอันยังน้ำให้เกิดขึ้น)

โย จ วนฺตกสาวสฺส สีเลสุ สุสมาหิโต
อุเปโต ทมสจฺเจน, ส เว กาสาวมรหตี”ติ.

ส่วนว่า (อ.บุคคล) ใด เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันคายแล้ว[๑] เป็นผู้ตั้งมั่นดีแล้ว ในศีล ท. เป็นผู้เข้าถึงแล้ว ด้วยทมะและสัจจะ พึงเป็น, (อ.บุคคล) นั้น แล ย่อมควร (เพื่ออันนุ่งห่ม) ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด” ดังนี้.

เนื้อความนี้บัณฑิตพึงแสดง แม้ด้วยฉัททันตชาดก ดังนี้แล

ฉทฺทนฺตชาตเกนาปิ อยมตฺโถ ทีเปตพฺโพติ.

อ.เนื้อความ นี้ (อันบัณฑิต) พึงแสดง แม้ด้วยฉัททันตชาดก ดังนี้แล.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนิกฺกสาโว** ความว่า ผู้ชื่อว่ามีกิเลสดุจน้ำฝาด เพราะกิเลสดุจน้ำฝาดทั้งหลายมีกามราคะเป็นต้น

ตตฺถ / อนิกฺกสาโวติ / กามราคาทีหิ กสาเวหิ สกสาโว.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่าผู้เป็นไปกับด้วยกิเลสเพียงดังน้ำฝาด เพราะกิเลสเพียงดังน้ำฝาด ท. มีกามราคะเป็นต้น (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อนิกฺกสาโว** ดังนี้.

บทว่า **ปริทเหสฺสติ** ความว่า จักใช้สอยด้วยสามารถแห่งการนุ่งการห่มและการลาด

ปริทหิสฺสตีติ / นิวาสนปารุปนตฺถรณวเสน ปริภุญฺชิสฺสติ.

(อ.อรรถ ว่า) จักใช้สอย ด้วยสามารถแห่งการนุ่งและการห่มและการลาด (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปริทเหสฺสติ** ดังนี้.

พระบาลีว่า **ปริทหิสฺสติ** ก็มี

“ปริทหิสฺสตี”ติปิ ปาโฐ.

อ.พระบาลี ว่า **ปริทหิสฺสติ** ดังนี้ บ้าง.

บาทพระคาถาว่า **อเปโต ทมสจฺเจน** ความว่า ปราศจาก อธิบายว่า พราก จากการฝึกอินทรีย์และวจีสัจจะอันเป็นฝ่ายปรมัตถสัจจะ

---

[๑] **วนฺตกสาโว** ผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันคายแล้ว สำเร็จรูปมาจาก วนฺต ศัพท์ + กสาว ศัพท์ ตติยาพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า วนฺโต กสาโว เยนาติ **วนฺตกสาโว**. กิเลสเพียงดังน้ำฝาด อันบุคคลใด คายแล้ว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า วันตกสาวะ (ผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันคายแล้ว

คำว่า **วนฺต** = อันบุคคลคายแล้ว สำเร็จรูปมาจาก วมฺ ธาตุ (อุคฺคิรเณ = คาย, อาเจียน) ภู. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ต เป็น นฺต และลบ มฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า วมียิตฺถาติ **วนฺโต**. กิเลสเพียงดังน้ำฝาดใด อันบุคคลคายแล้ว เพราะเหตุนั้น กิเลสเพียงดังน้ำฝาดนั้น ชื่อว่า วันตะ (อันบุคคลคายแล้ว).

อเปโต ทมสจฺเจนาติ / อินฺทฺริยทเมน เจว / ปรมตฺถสจฺจปกฺขิเกน จ / วจีสจฺเจน อเปโต, / “วิยุตฺโต”ติ อตฺโถ.

(อ.อรรถ) ว่า ผู้ไปปราศแล้ว อ.อธิบาย ว่า “ผู้พรากแล้ว” ดังนี้ จากการฝึกซึ่งอินทรีย์ ด้วยนั่นเทียว จากวจีสัจจะ อันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งปรมัตถสัจจะ ด้วย ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **อเปโต ทมสจฺเจน** ดังนี้.

บทว่า **น โส** เป็นต้น ความว่า บุคคล นั้น คือ ผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ

น โสติ / โส เอวรูโป ปุคฺคโล / กาสาวํ ปริทหิตุ นารหติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.บุคคล นั้น คือว่า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมไม่ควร เพื่ออันนุ่งห่ม ซึ่งผ้ากาสาวะ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **น โส** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **วนฺตกสาวสฺส** ความว่า พึงเป็นผู้มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันคายแล้ว คือ มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันทิ้งแล้ว ได้แก่ มีกิเลสดุจน้ำฝาดอันละแล้ว ด้วยมรรค ๔

วนฺตกสาวสฺสาติ / จตูหิ มคฺเคหิ วนฺตกสาโว / ฉฑฺฑิตกสาโว / ปหีนกสาโว อสฺส.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันคายแล้ว คือว่า เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันทิ้งแล้ว คือว่า เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังน้ำฝาดอันละแล้ว ด้วยมรรค ท. ๔ พึงเป็น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **วนฺตกสาวสฺส** ดังนี้.

บทว่า **สีเลสุ** ได้แก่ ในปาริสุทธิศีล ๔

สีเลสูติ / จตุสุ ปาริสุทฺธิสีเลสุ.

(อ.อรรถ ว่า) ในปาริสุทธิศีล ท. ๔ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **สีเลสุ** ดังนี้.

บทว่า **สุสมาหิโต** ได้แก่ ผู้ตั้งมั่นดี คือ ดำรงอยู่ด้วยดี

สุสมาหิโตติ / สุฏฺฐุ สมาหิโต / สุฏฺฐุ ฐิโต.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นผู้ตั้งมั่นแล้ว ด้วยดี คือว่า เป็นผู้ดำรงอยู่แล้ว ด้วยดี (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สุสมาหิโต** ดังนี้.

บทว่า **อุเปโต** ความว่า ประกอบด้วยการฝึกอินทรีย์ และวจีสัจจะมีประการดังกล่าวแล้ว

อุเปโตติ / อินฺทฺริยทเมน เจว / วุตฺตปฺปกาเรน จ / วจีสจฺเจน อุปคโต.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นผู้เข้าถึงแล้ว ด้วยการฝึกซึ่งอินทรีย์ ด้วยนั่นเทียว ด้วยวจีสัจจะ อันมีประการอัน- (อันเรา) -กล่าวแล้ว ด้วย (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อุเปโต** ดังนี้.

บทว่า **ส เว** เป็นต้น ความว่า บุคคล นั้น คือ เห็นปานนั้น ย่อมควร (นุ่งห่ม) ผ้ากาสาวะนั้น

ส เวติ / โส เอวรูโป ปุคฺคโล / ตํ กาสาววตฺถํ อรหตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า อ.บุคคล นั้น คือว่า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมควร (เพื่ออันนุ่งห่ม) ซึ่งผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด นั้น ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ส เว** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น ได้เป็นพระโสดาบัน

คาถาปริโยสาเน / โส ทิสาวาสิโก ภิกฺขุ / โสตาปนฺโน ชาโต.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุผู้อยู่ในทิศโดยปกติ นั้น เป็นพระโสดาบันเกิดแล้ว.

ชนแม้เหล่าอื่นมีจำนวนมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

อญฺเญปิ พหู / โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

(อ.ชน ท.) มาก แม้เหล่าอื่น บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ

เทวทตฺตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (จบแล้ว).

๘. สญฺชยวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งปริพาชกชื่อว่าสญชัย (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการไม่มาของสญชัย (ปริพาชก) ซึ่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ กราบทูลแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อสาเร สารมติโน** เป็นต้น

อสาเร สารมติโนติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / ทฺวีหิ อคฺคสาวเกหิ นิเวทิตํ / สญฺชยสฺส อนาคมนํ / อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งการไม่มา แห่งปริพาชกชื่อว่าสญชัย อัน- อันพระอัครสาวก ท. ๒ (ยังพระองค์) -ให้ทรงทราบแล้ว[๑] ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ ว่า **อสาเร สารมติโน** ดังนี้เป็นต้น.

อนุปุพพีกถาในเรื่องสญชัยนั้น ดังต่อไปนี้

ตตฺรายํ อนุปุพฺพีกถา:

อ.วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ (ในเรื่องของปริพาชกชื่อว่าสญชัย) นั้น นี้:

พระศาสดาได้รับพยากรณ์แต่พระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์

ความพิสดารว่า ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปแต่กัปนี้ไป พระศาสดาของเราทั้งหลาย เป็นกุมารของพราหมณ์นามว่าสุเมธะ ในอมรวดีนคร

อมฺหากํ หิ สตฺถา ฯเปฯ อรหตฺตํ ปาเปสิ.

อมฺหากํ หิ สตฺถา / อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ / จตุนฺนํ อสงฺเขยฺยานํ มตฺถเก / อมรวตีนคเร สุเมโธ นาม / พฺราหฺมณกุมาโร หุตฺวา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.พระศาสดา ของเรา ท. เป็นกุมารของพราหมณ์ ชื่อว่า สุเมธะ ในพระนครชื่อว่าอมรวดี ในที่สุดแห่งอสงไขย ท. ๔ อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป (แต่ภัทรกัป) นี้ เป็นแล้ว

---

[๑] **นิเวทิต** อัน... ให้รู้แล้ว, อัน... กล่าวแล้ว, อัน... กราบทูลแล้ว สำเร็จรูปมาจาก นิ บทหน้า + วิท ธาตุ (ญาเณ = รู้) ภู. + เณ การิตปัจจัย + อิ อาคม + ต ปัจจัย ในเหตุกัมมสาธนะ ลบ ณ วุทธิ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า นิเวทียิตฺถาติ **นิเวทิตํ**. อันพระอัครสาวก ท. ให้ทรงทราบแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิเวทิตะ (ผู้- อันพระอัครสาวก ท. -ให้ทรงทราบแล้ว), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก นิ บทหน้า + วิท ธาตุ (เจหนาขฺยานนิวาเสสุ = หมายรู้, กล่าว, อยู่. อาโรจเน = กล่าว) จุ. + เณ ปัจจัย+ อิ อาคม + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า นิเวทียิตฺถาติ **นิเวทิตํ**. อันพระอัครสาวก ท. กราบทูลแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นิเวทิตะ (ผู้- อันพระอัครสาวก ท. -กราบทูลแล้ว). ปฏิเวเทสุนฺติ นิเวเทสุ, ชานาเปสุนฺติ อตฺโถ. (สารตฺถทีปนีฏีกา), วิท อาโรจเน, เวทยามหํ ภนฺเต เวทยตีติ มํ ธาเรตุ, การณํ นิเวเทติ, ธมฺมํ ปฏิเวเทติ อิจฺจาทิ. (นิรุตฺติทีปนี)

ถึงความสำเร็จศิลปะทุกอย่างแล้ว

สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต

ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความสำเร็จ แห่งศิลปะทั้งปวง ท.

โดยกาลล่วงไปแห่งมารดาและบิดา บริจาคทรัพย์นับได้หลายโกฏิ บวชเป็นฤๅษีอยู่ในหิมวันต-ประเทศ

มาตาปิตูนํ อจฺจเยน / อเนกโกฏิสงฺขยํ ธนํ ปริจฺจชิตฺวา / อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา / หิมวนฺเต วสนฺโต

บริจาคแล้ว ซึ่งทรัพย์ อันอันบัณฑิตพึงนับพร้อมด้วยโกฏิมิใช่หนึ่ง บวชแล้ว บวชเป็นฤๅษี ในกาลอันล่วงไป (เพราะการล่วงไป) แห่งมารดาและบิดา ท. อยู่อยู่ ในป่าหิมพานต์

ทำฌานและอภิญญาให้เกิดแล้วไปโดยอากาศ

ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา / อากาเสน คจฺฉนฺโต

ยังฌานและอภิญญา ท. ให้บังเกิดแล้ว ไปอยู่ โดยอากาศ

เห็นคนถางทางอยู่เพื่อประโยชน์เสด็จ (ออก) จากสุทัศนวิหาร เข้าไปสู่อมรวดีนครแห่งพระ-ทศพลทรงพระนามว่าทีปังกร ถือเอาประเทศแห่งหนึ่งแม้เอง

ทีปงฺกรทสพลสฺส สุทสฺสนวิหารโต / อมรวตีนครํ ปวิสนตฺถาย / มคฺคํ โสธิยมานํ ทิสฺวา / สยมฺปิ เอกํ ปเทสํ คเหตฺวา,

เห็นแล้ว ซึ่งหนทาง อัน- (อันบุคคล) ให้หมดจดอยู่ เพื่อประโยชน์แก่การเสด็จเข้าไป สู่พระนครชื่อว่าอมรวดี จากพระวิหารชื่อว่าสุทัสสนะ แห่งพระทศพลพระนามว่าทีปังกร ถือเอาแล้ว ซึ่งประเทศแห่งหนึ่ง แม้ด้วยตนเอง,

เมื่อทางนั้นยังไม่ทันเสร็จ ทอดตนให้เป็นสะพาน ลาดหนังเสือเหลืองบนเปือกตม เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว

ตสฺมึ อนิฏฺฐิเตเยว, / อาคตสฺส สตฺถุโน / อตฺตานํ เสตุ กตฺวา / อชินิจมฺมํ กลเล อตฺถริตฺวา

(ครั้นเมื่อหนทาง) นั้น ไม่สำเร็จแล้วนั่นเทียว, กระทำแล้ว ซึ่งตน ให้เป็นสะพาน เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว ลาดแล้ว ซึ่งหนังของเสือเหลือง บนเปือกตม

นอนด้วยประสงค์ว่า ขอพระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ไม่ต้องทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิด

“สตฺถา สสาวกสงฺโฆ / กลลํ อนกฺกมิตฺวา / มํ อกฺกมนฺโต / คจฺฉตู”ติ นิปนฺโน,

นอนแล้ว (ด้วยความประสงค์) ว่า “อ.พระศาสดา ผู้เป็นไปกับด้วยหมู่แห่งพระสาวก ไม่เหยียบแล้ว ซึ่งเปือกตม ทรงเหยียบอยู่ ซึ่งเรา ขอจงเสด็จไป” ดังนี้,

แต่พอพระศาสดาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงพยากรณ์ว่า ผู้นี้เป็นพุทธังกูร จักเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปในอนาคต

สตฺถารา ทิสฺวาว / “พุทฺธงฺกุโร เอส อนาคเต / กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ / จตุนฺนํ อสงฺเขยฺยานํ ปริโยสาเน / โคตโม นาม / พุทฺโธ ภวิสฺสตี”ติ พฺยากโต,

ผู้- อันพระศาสดา ทรงเห็นแล้วนั่นเทียว -ทรงพยากรณ์แล้ว ว่า “(อ.บุรุษ) นั่น ผู้เป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม จักเป็น ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบ แห่งอสงไขย ท. ๔ อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป ในกาลอันไม่มาแล้ว” ดังนี้,

ในสมัยต่อมาแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ ซึ่งเสด็จอุบัติส่องโลกให้สว่างแม้เหล่านี้ คือ พระโกณฑัญญะ ๑ พระสุมังคละ ๑ พระสุมนะ ๑ พระเรวตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระสุมนะ ๑ พระนารทะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิยทัสสี ๑ พระอัตถทัสสี ๑ พระธัมมทัสสี ๑ พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ พระปุสสะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระเวสสภู ๑ พระกกุสันธะ ๑ พระโกนาคมนะ ๑ พระกัสสปะ ๑

ตสฺส สตฺถุโน อปรภาเค / โกณฺฑญฺโญ / สุมงฺคโล / สุมโน / เรวโต / โสภิโต / อโนมทสฺสี / ปทุโม / นารโท / ปทุมุตฺตโร / สุเมโธ / สุชาโต / ปิยทสฺสี / อตฺถทสฺสี / ธมฺมทสฺสี / สิทฺธตฺโถ / ติสฺโส / ปุสฺโส / วิปสฺสี / สิขี / เวสฺสภู / กกุสนฺโธ / โกนาคมโน / กสฺสโป จาติ / โลกํ โอภาเสตฺวา / อุปฺปนฺนานํ อิเมสมฺปิ เตวีสติยา พุทฺธานํ / สนฺติเก ลทฺธพฺยากรโณ

ผู้มีพยากรณ์อันได้แล้ว ในสำนัก ของพระพุทธเจ้า ท. ๒๓ แม้เหล่านี้ ผู้ทรงอุบัติแล้ว ยังโลกให้สว่าง คือ อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุมังคละ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุมนะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าเรวตะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโสภิตะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่านารทะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุชาตะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าปิยทัสสี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าอัตถทัสสี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าธัมมทัสสี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าปุสสะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ (ด้วย) อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ด้วย ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก แห่งพระศาสดาพระองค์นั้น

ทรงบำเพ็ญบารมีครบ ๓๐ คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐

“ทส ปารมิโย / ทส อุปปารมิโย / ทส ปรมตฺถปารมิโยติ / สมตึสปารมิโย ปูเรตฺวา

ยังบารมี ๓๐ อันเสมอ ท. คือ อ.บารมี ท. ๑๐ อ.อุปบารมี ท. ๑๐ อ.ปรมัตถบารมี ท. ๑๐ ให้เต็มแล้ว

(ครั้ง) ดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทาน อันทำแผ่นดินให้ไหว ๗ ครั้ง

เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐิโต / สตฺตกฺขตฺตุ ปฐวีกมฺปนานิ / มหาทานานิ ทตฺวา

ผู้ดำรงอยู่แล้ว ในอัตภาพแห่งพระเวสสันดร ให้แล้ว ซึ่งทานใหญ่ ท. อันเป็นเหตุไหวแห่งแผ่นดิน สิ้น ๗ ครั้ง[๑]

ทรงบริจาคพระโอรสและพระชายา ในที่สุดพระชนมายุก็ทรงอุบัติในดุสิตบุรี ดำรงอยู่ในดุสิตบุรีนั้นตลอดพระชนมายุ

ปุตฺตทารํ ปริจฺจชิตฺวา / อายุปริโยสาเน ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา / ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา,

บริจาคแล้ว ซึ่งบุตรและทาระ บังเกิดแล้ว ในบุรีชื่อว่าดุสิต ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งอายุ ดำรงอยู่แล้ว (ในบุรีชื่อว่าดุสิต) นั้น สิ้นการกำหนดเพียงใดแห่งอายุ,

เมื่อเทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า

ข้าแต่พระมหาวีระ กาลนี้เป็นกาลของพระองค์ ขอพระองค์
จงเสด็จอุบัติในพระครรภ์พระมารดา ตรัสรู้อมตบท ยังโลกนี้
กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่

ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตาหิ สนฺนิปติตฺวา

“กาโลยนฺเต มหาวีร, อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉิยํ,
สเทวกํ ตารยนฺโต พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า

“ข้าแต่พระมหาวีระ (อ.กาล) นี้ เป็นกาล ของพระองค์ (ย่อมเป็น), (อ.พระองค์) อุบัติแล้ว ในพระครรภ์แห่งพระมารดา (ยังโลก นี้) อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก ให้ข้ามอยู่ ขอจงตรัสรู้ (ซึ่งธรรม) อันเป็นเครื่องถึง ซึ่งพระนิพพานชื่อว่าอมตะ” ดังนี้

อันเทวดาในจักรวาลหมื่นหนึ่ง ท. ประชุมกันแล้ว กราบทูลแล้ว,

ทรงเลือกฐานะใหญ่ ๆ ที่ควรเลือก ๕

ปญฺจ มหาวิโลกนานิ วิโลเกตฺวา

ทรงเลือกแล้ว ซึ่งฐานะอันบุคคลพึงเลือกใหญ่ ท. ๕

---

[๑] **สตฺตกฺขตฺตุ** ครั้งแห่งเจ็ด, ครั้ง ๗, ๗ ครั้ง สำเร็จรูปมาจาก สตฺต + สกึ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส เป็นกิริยาวิเสสนะ แปลง สกึ เป็น กฺขตฺตุ (ด้วยกัจจายนะ สูตร ๖๔๖ ว่า เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุ. แปลง สกึ นิบาต ที่อยู่หลังจากสังขยามี เอก เป็นต้น เป็น กฺขตฺตุ) มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺตนฺนํ สกึ **สตฺตกฺขตฺตุ**. ครั้ง แห่งเจ็ด ท. ชื่อว่า สตฺตกฺขตฺตุ (ครั้งแห่งเจ็ด, ๗ ครั้ง), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สตฺต + กฺขตฺตุ ปัจจัย ในอัพยยตัทธิต อรรถ วาร (ครั้ง) (ด้วยปทรูปสิทธิ สูตร ๔๑๙ ว่า เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุ. ลง กฺขตฺตุ ปัจจัย ในฐานะของ สกึ ศัพท์ [คือในอรรถว่า วาร] หลังจาก เอก ศัพท์ เป็นต้น) ใช้เป็นกิริยาวิเสสนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺตสุ วาเรสุ **สตฺตกฺขตฺตุ**. ในครั้ง ท. ๗ ชื่อว่า สตฺตกฺขตฺตุ (ครั้ง ๗, ๗ ครั้ง), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สตฺต + กฺขตฺตุ ปัจจัย ในอรรถ วาร (ด้วยสัททนีติ สุตตมาลา สูตร ๑,๒๘๒ ว่า เอกาทิโต วารตฺเถ กฺขตฺตุ. ลง กฺขตฺตุ ปัจจัย หลังจากศัพท์สังขยา มี เอก ศัพท์ เป็นต้น ในอรรถว่า วาร) มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺต วารา **สตฺตกฺขตฺตุ**. ครั้ง ท. ๗ ชื่อว่า สตฺตกฺขตฺตุ (ครั้ง ๗, ๗ ครั้ง)

เสด็จจุติจากดุสิตบุรีนั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในศากยราชสกุล

ตโต จุโต / สกฺยราชกุเล ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา

ผู้ทรงเคลื่อนแล้ว (จากบุรีชื่อว่าดุสิต) นั้น ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งปฏิสนธิ ในตระกูลแห่งศากยราช

อันพระประยูรญาติบำเรออยู่ ด้วยมหาสมบัติในศากยราชสกุลนั้น ทรงถึงความเจริญวัยโดยลำดับ

ตตฺถ มหาสมฺปตฺติยา ปริจาริยมาโน / อนุกฺกเมน ภทฺรโยพฺพนํ ปตฺวา

ผู้- (อันพระญาติ ท.) -บำเรออยู่ ด้วยสมบัติใหญ่ (ในตระกูลแห่งศากยราช) นั้น ทรงถึงแล้ว ซึ่งความเป็นหนุ่มอันเจริญ โดยลำดับ

เสวยสิริราชสมบัติดุจสิริสมบัติในเทวโลก ในปราสาททั้ง ๓ อันสมควรแก่ฤดูทั้ง ๓

ติณฺณํ อุตูนํ / อนุจฺฉวิเกสุ ตีสุ ปาสาเทสุ / เทวโลกสิรึ วิย / รชฺชสิรึ อนุภวนฺโต

เสวยอยู่ ซึ่งสิริในความเป็นแห่งพระราชา อันราวกะว่า สิริในเทวโลก ในปราสาท ท. ๓ อันสมควรแก่ฤดู ท. ๓

ทรงเห็นเทวทูตแล้วเสด็จบรรพชา

ในสมัยที่เสด็จไปเพื่อประพาสพระอุทยาน ทรงเห็นเทวทูต ๓ กล่าวคือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย โดยลำดับ

อุยฺยานกีฬาย คมนสมเย / อนุกฺกเมน ชิณฺณพฺยาธิมตสงฺขาเต / ตโย เทวทูเต ทิสฺวา

ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเทวทูต ท. ๓ อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าคนแก่และคนเจ็บและคนตาย ตามลำดับ ในสมัยเป็นที่เสด็จไป เพื่อทรงกรีฑาในพระอุทยาน

ทรงเกิดความสังเวช เสด็จกลับแล้ว ในวันที่ ๔ ทรงเห็นบรรพชิต

สญฺชาตสํเวโค นิวตฺติตฺวา / จตุตฺถวาเร ปพฺพชิตํ ทิสฺวา

ผู้มีความสังเวชอันเกิดพร้อมแล้ว เสด็จกลับแล้ว ทรงเห็นแล้ว ซึ่งบรรพชิต ในวาระที่ ๔

ยังความพอพระทัยในการบรรพชาให้เกิดขึ้นว่า การบรรพชาดี

“สาธุ ปพฺพชฺชา”ติ / ปพฺพชฺชาย รุจึ อุปฺปาเทตฺวา

ทรงยังความพอพระทัย ในการบวช ให้เกิดขึ้นแล้ว ว่า “อ.การบวช เป็นคุณชาติยังประโยชน์ให้สำเร็จ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

เสด็จไปสู่อุทยาน ยังวันให้สิ้นไปในพระอุทยานนั้น ประทับนั่งริมขอบสระโบกขรณีอันเป็นมงคล

อุยฺยานํ คนฺตฺวา / ตตฺถ ทิวสํ เขเปตฺวา / มงฺคลโปกฺขรณีตีเร นิสินฺโน

เสด็จไปแล้ว สู่พระอุทยาน ทรงยังวัน ให้สิ้นไปแล้ว (ในพระอุทยาน) นั้น ผู้ประทับนั่งแล้ว ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณีอันเป็นมงคล

อันวิสสุกรรมเทพบุตรผู้จำแลงเพศเป็นช่างกัลบกมาตบแต่งถวาย

กปฺปกเวสํ คเหตฺวา / อาคเตน วิสฺสุกมฺมุนา / เทวปุตฺเตน อลงฺกตปฏิยตฺโต

ผู้- อันเทพบุตรชื่อว่าวิสสุกรรม ผู้- ถือเอา- ซึ่งเพศแห่งช่างกัลบก -แล้ว -จึงมาแล้ว -ทั้งประดับแล้วทั้งตกแต่งแล้ว

ทรงสดับข่าวประสูติของราหุลกุมาร ทรงทราบถึงความสิเนหาในพระโอรสเป็นกำลัง

ราหุลกุมารสฺส ชาตสาสนํ สุตฺวา / ปุตฺตสิเนหสฺส พลวภาวํ ญตฺวา

ทรงสดับแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น- แห่งพระกุมารพระนามว่าราหุล -ประสูติแล้ว ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- แห่งความรักในพระโอรส -เป็นสภาพมีกำลัง

ทรงพระดำริว่า เราจักตัดเครื่องผูกนี้ จนผูกมัด (เรา) ไม่ได้ทีเดียว ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าไปยังพระนครในเวลาเย็น

“ยาว อิทํ พนฺธนํ น พนฺธติ, / ตาวเทว ฉินฺทิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา / สายํ นครํ ปวิสนฺโต

ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.วัตถุเป็นเครื่องผูก นี้ ย่อมไม่ผูก เพียงใด, (อ.เรา) จักตัด (ซึ่งวัตถุเป็นเครื่องผูก นั้น) เพียงนั้นนั่นเทียว” ดังนี้ เสด็จเข้าไปอยู่ สู่พระนคร ในเวลาเย็น

ทรงสดับคาถานี้ ที่พระธิดาของพระเจ้าอา พระนามว่ากิสาโคตมี ภาษิตว่า

พระราชกุมารผู้เช่นนี้ เป็นพระราชโอรสแห่งพระ-
มารดาพระบิดา และเป็นพระสวามีของพระนางใด ๆ
พระบิดา พระมารดา และพระนางนั้น ๆ ดับ (เย็นใจ)
แน่แล้ว

“นิพฺพุตา นูน สา มาตา, นิพฺพุโต นูน โส ปิตา,
นิพฺพุตา นูน สา นารี, ยสฺสายํ อีทิโส ปตี”ติ

กิสาโคตมิยา นาม ปิตุจฺฉาธีตาย / ภาสิตํ อิมํ คาถํ สุตฺวา

ทรงสดับแล้ว ซึ่งคาถา นี้ อัน- อันพระธิดาของพระเจ้าอา พระนามว่ากิสาโคตมี ตรัสแล้ว ว่า

“(อ.พระราชกุมารพระนามว่าสิทธัตถะ นี้ ผู้เช่นนี้ เป็นพระราชโอรสของพระมารดา ใด ย่อมเป็น), อ.พระมารดา นั้น ดับแล้ว แน่, (อ.พระราชกุมารพระนามว่าสิทธัตถะ นี้ ผู้เช่นนี้ เป็นโอรส ของพระบิดา ใด ย่อมเป็น) อ.พระบิดา นั้น ดับแล้ว แน่, (อ.พระราชกุมารพระนามว่าสิทธัตถะ) นี้ ผู้เช่นนี้ เป็นพระสวามี (ของพระนาง) ใด (ย่อมเป็น), อ.พระนาง นั้น ดับแล้ว แน่” ดังนี้

ทรงพระดำริว่า เราอันพระนางกิสาโคตมีนี้ (สวด) ให้ได้ยินนิพพุตบทแล้ว จึงเปลื้องแก้วมุกดาหาร จากพระศอ

“อหำ อิมาย นิพฺพุตปทำ สาวิโต”ติ / คีวโต มุตฺตาหารำ โอมุญฺจิตฺวา

(ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.เรา เป็นผู้- (อันพระนางกิสาโคตมี) นี้ -ให้ฟังแล้ว ซึ่งบทว่าดับแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ทรงเปลื้องแล้ว ซึ่งแก้วมุกดาหาร จากพระศอ

ส่งไปประทานแก่พระนางแล้ว เสด็จเข้าไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ ประทับนั่งบนพระแท่นบรรทมอันมีสิริ

ตสฺสา เปเสตฺวา / อตฺตโน ภวนำ ปวิสิตฺวา / สิริสยเน นิสินฺโน,

ทรงส่งไปแล้ว (แก่พระนางกิสาโคตมี) นั้น เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ที่เป็นที่อยู่[๑] ของพระองค์ ประทับนั่งแล้ว บนพระแท่นเป็นที่บรรทมอันเป็นสิริ

ทอดพระเนตรเห็นประการอันแปลก ของหมู่หญิงฟ้อนที่เข้าถึงความหลับแล้ว มีพระทัยเบื่อหน่าย จึงปลุกนายฉันนะให้ลุกขึ้น

นิทฺทูปคตานำ นาฏกิตฺถีนำ วิปฺปการำ ทิสฺวา / นิพฺพินฺนหทโย ฉนฺนำ อุฏฺฐาเปตฺวา

ทรงเห็นแล้ว ซึ่งประการอันแปลก ของหญิงนักฟ้อน ท. ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งความหลับ ผู้มีพระทัยอันเบื่อหน่ายแล้ว ยังนายฉันนะ ให้ลุกขึ้นแล้ว

ให้นำม้ากันถกะมา เสด็จขึ้นม้ากันถกะ มีนายฉันนะเป็นสหาย อันเทวดาในหมื่นจักรวาลห้อมล้อมแล้ว

กนฺถกำ อาหราเปตฺวา / กนฺถกำ อารุยฺห / ฉนฺนสหาโย / ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตาหิ ปริวุโต

ทรงให้นำมาแล้ว ซึ่งม้าชื่อว่ากันถกะ เสด็จขึ้นแล้ว สู่ม้าชื่อว่ากันถกะ ผู้มีนายฉันนะเป็นสหาย ผู้- อันเทวดาในจักรวาลหมื่นหนึ่ง ท. -แวดล้อมแล้ว

เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรพชาที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ

มหาภินิกฺขมนำ นิกฺขมิตฺวา / อโนมานทีตีเร ปพฺพชิตฺวา / อนุกฺกเมน ราชคหำ คนฺตฺวา

เสด็จออกแล้ว เสด็จออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงผนวชแล้ว ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่อว่าอโนมา เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ โดยลำดับ

---

[๑] **ภวนำ** ที่เป็นที่อยู่, เรือนเป็นที่มีคนอาศัยอยู่, บ้าน, เรือน, ที่พัก, ที่อยู่ สำเร็จรูปมาจาก ภู ธาตุ (สตฺตายำ = มี, เป็น) + ยุ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ วุทธิ อู เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว, แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า ภวนฺติ อตฺราติ **ภวนำ**. ชน ท. ย่อมมี (ย่อมอยู่) ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า ภวนะ (ที่เป็นที่อยู่)

เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น ประทับนั่งที่เงื้อมเขาปัณฑวะ อันพระเจ้าแผ่นดินมคธทรงเชื้อเชิญด้วยราชสมบัติ ทรงปฏิเสธคำเชื้อเชิญนั้น

ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺวา / ปณฺฑวปพฺพตปพฺภาเร นิสินฺโน / มคธรญฺญา รชฺเชน นิมนฺติย-มาโน / ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา

เสด็จเที่ยวไปแล้ว (ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์) นั้น เพื่อก้อนข้าว ผู้ประทับนั่งแล้ว ที่เงื้อมแห่งภูเขาชื่อว่าปัณฑวะ ผู้- อันพระราชาผู้เป็นใหญ่ในแคว้นมคธ -ทรงเชื้อเชิญอยู่ ด้วยความเป็นแห่งพระราชา ทรงห้ามแล้ว (ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา) นั้น

ทรงรับปฏิญญาจากท้าวเธอ เพื่อประโยชน์แก่การได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จะเสด็จมาสู่แคว้นของพระองค์

สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา / อตฺตโน วิชิตํ อาคมนตฺถาย / เตน คหิตปฏิญฺโญ

ผู้มีปฏิญญา -(อันพระราชาพระองค์) นั้น -ทรงรับเอาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การ- บรรลุ- ซึ่งความเป็นแห่งพระสัพพัญญู (พระพุทธเจ้าผู้รู้ซึ่งธรรมทั้งปวง) -แล้ว -จึงเสด็จมา สู่แว่นแคว้น ของพระองค์

เสด็จเข้าไปหาอาหารดาบสและอุททกดาบส ไม่ทรงพอพระทัยคุณวิเศษที่ทรงได้บรรลุในสำนักของดาบสเหล่านั้น

อาหารญฺจ อุทฺทกญฺจ อุปสงฺกมิตฺวา / เตสํ สนฺติเก / อธิคตวิเสสํ อนลงฺกริตฺวา

เสด็จเข้าไปหาแล้ว ซึ่งดาบสชื่อว่าอาหาระ ด้วย ซึ่งดาบสชื่อว่าอุททกะ ด้วย ทรงกระทำซึ่งการห้ามบ่อย ๆ แล้ว (ไม่กระทำในพระทัยว่าสมควรแล้ว)[๑] ซึ่งคุณวิเศษ- (อันพระองค์) -ทรงบรรลุแล้วในสำนัก (ของดาบส ท.) เหล่านั้น

ทรงตั้งความเพียรใหญ่ถึง ๖ ปี

ฉพฺพสฺสานิ มหาปธานํ ปทหิตฺวา

ทรงเริ่มตั้งแล้ว ซึ่งความเพียรใหญ่ สิ้นปี ๖ ท.

---

[๑] **อนลงฺกริตฺวา** กระทำซึ่งการห้ามบ่อย ๆ, ทำการห้ามบ่อย ๆ, ทำการห้ามเสมอ ๆ, ไม่กระทำในใจว่าสมควร, ไม่ใส่ใจ ตัดบทเป็น **อนุ** + **อลงฺกริตฺวา** เพราะสระหลัง ลบสระ อุ หน้า, **อนุ** มีอรรถว่า **ปุนปฺปุนํ** (บ่อย ๆ) และ **อลํ** มีอรรถว่า **วารณ** (ห้าม) อนลงฺกริตฺวาติ อลํ อิมินา, อลํ อิมินาติ ปุนปฺปุนํ อลงฺกริตฺวา. (มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา), อนลงฺกริตฺวาติ อนุ อนุ อลงฺกตฺวา ปุนปฺปุนํ “อิมินา น กิญฺจิ ปโยชนนฺ”ติ กตฺวา. (มูลปณฺณาสฏีกา). **อีกนัยหนึ่ง** แปลว่า ไม่กระทำในใจว่าสมควร ตัดบทเป็น **น** + **อลํ** + **กริตฺวา**, **อลํ** มีอรรถว่า **ยุตฺต** (สมควร) ...อนลงฺกริตฺวา อลนฺติ อกตฺวา, เอตํ ตปฺปกนฺติ วา สารฏฺฐนฺติ วา เอวํ อคฺคเหตฺวา. (สุตฺต-นิปาตอฏฺฐกถา)

ทรงบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้วทรงแสดงธรรม

ในวันวิสาขบุรณมี เช้าตรู่ เสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว

วิสาขปุณฺณมีทิวเส / ปาโตว สุชาตาย ทินฺนํ / ปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา

เสวยแล้ว ซึ่งข้าวปายาส อัน- อันนางสุชาดา -ถวายแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว ในวันอันมีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา[๑]

ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา

เนรญฺชราย นทิยา / สุวณฺณปาตึ ปวาเหตฺวา

ทรงลอยแล้ว ซึ่งถาดอันเป็นวิการแห่งทอง ในแม่น้ำชื่อว่าเนรัญชรา

ให้ส่วนกลางวันล่วงไปด้วยสมาบัติต่าง ๆ ในราวป่ามหาวัน ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

เนรญฺชราย นทิยา ตีเร / มหาวนสณฺเฑ นานาสมาปตฺตีหิ / ทิวสภาคํ วีตินาเมตฺวา

ทรงยังส่วนแห่งวัน ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว ด้วยสมาบัติต่าง ๆ ท. ในชัฏแห่งป่าใหญ่ ใกล้ฝั่งแห่งแม่น้ำ ชื่อว่าเนรัญชรา

เวลาเย็น ทรงรับหญ้าที่นายโสตถิยะถวาย

สายณฺหสมเย / โสตฺถิเยน ทินฺนํ ติณํ คเหตฺวา

ทรงรับแล้ว ซึ่งหญ้า อัน- อันพราหมณ์ชื่อว่าโสตถิยะ -ถวายแล้ว ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน

---

[๑] **วิสาขปุณฺณมีทิวส** วันอันมีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา, วันวิสาขปุณณมี, วันเพ็ญเดือน ๖. มีรูปวิเคราะห์ตามลำดับ ดังนี้ ปุณฺโณ จ โส มา จาติ **ปุณฺณมา**. (ปุณฺณ + มา, วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส) เต็มดวงแล้ว ด้วยเต็มดวงแล้ว นั้น เป็นพระจันทร์ ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุณฺณมา (พระจันทร์อันเต็มดวงแล้ว), วิสาขาย ยุตฺโต ปุณฺณมา **วิสาข-ปุณฺณมา**. (วิสาขา + ปุณฺณมา มัชเฌโลปี ตติยาตัปปุริสสมาส ลบ ยุตฺต ศัพท์) พระจันทร์อันเต็มดวงแล้ว อันประกอบแล้ว ด้วยดาววิสาขา ชื่อว่า วิสาขปุณฺณมา (พระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา), วิสาขปุณฺณมา เอตฺถ อตฺถีติ **วิสาข-ปุณฺณมี**, ทิวโส. (วิสาขปุณฺณมา + อี ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต) พระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา มีอยู่ในวันนี้ เพราะเหตุนั้น วันนี้ ชื่อว่า วิสาขปุณฺณมี (มีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา). วิสาขปุณฺณมี จ โส ทิวโส จาติ **วิสาขปุณฺณมีทิวโส**. (วิสาขปุณฺณมี + ทิวส วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส) วันอันมีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา ชื่อว่า วิสาขปุณฺณมีทิวสะ, **อีกนัยหนึ่ง** หากมีรูปว่า **วิสาขปุณฺณมทิวส** มีรูปวิเคราะห์ตามลำดับ ดังนี้ ปุณฺโณ จ โส มา จาติ **ปุณฺณมา**. (ปุณฺณ + มา, วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส) พระจันทร์อันเต็มดวงแล้ว ชื่อว่า ปุณฺณมา, วิสาขาย ยุตฺโต ปุณฺณมา เอตฺถ ทิวเสติ **วิสาขปุณฺณโม**, ทิวโส. (วิสาขา + ปุณฺณมา มัชเฌโลปี สัตตมีตัปปุริสสมาส ลบ ยุตฺต ศัพท์) พระจันทร์อันเต็มดวงแล้ว อันประกอบแล้ว ด้วยดาววิสาขา ในวันนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น วันนี้ ชื่อว่า วิสาขปุณฺณมะ (มีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา), วิสาขปุณฺณโม จ โส ทิวโส จาติ **วิสาขปุณฺณมทิวโส**. (วิสาขปุณฺณม + ทิวส วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส) วันอันมีพระจันทร์อันเต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาววิสาขา ชื่อว่า วิสาขปุณฺณมทิวสะ. คำว่า **วิสาขา** = ดาววิสาขา, ดาวคันฉัตร สำเร็จรูปมาจาก วิสทิส บทหน้า + ขณุ ธาตุ (วิทารเณ = ทำลาย) + กฺวิ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย ลบ ทิส, ทีฆะ อา เป็น อา, ลบ ณ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า วิสทิสํ ผลํ ขณตีติ **วิสาขา**. กลุ่มดาวที่จำแนกผลให้แตกต่างกัน ชื่อว่า วิสาขา **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก วิ + สขา ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ทีฆะ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า วิวิธา สขา มิตฺตา ยสฺสา สา **วิสาขา**. กลุ่มดาวที่มีบริวารมาก ชื่อว่า วิสาขา. มา อิติ จนฺโท วุจฺจติ ตสฺส คติยา ทิวสสฺส มินิตพฺพโต, ตทา สพฺพกลาปาริปูริยา ปุณฺโณ เอว มาติ ปุณฺณมา. สทฺทวิทู ปน “โม สิโว จนฺทิมา เจวา”ติ วุตฺตํ สกฺกตภาสานยํ คเหตฺวา โอการนฺตมฺปิ จนฺทิมวาจก ม-สทฺทมิจฺฉนฺติ. วิสาขาย ยุตฺโต ปุณฺณมา ยตฺถาติ วิสาขาปุณฺณโม, โสเยว ทิวโส ตถา, ตสฺมึ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

มีพระคุณอันพระยากาฬนาคราชชมเชยแล้ว

กาเฬน นาคราเชน อภิตฺถุตคุโณ

ผู้มีพระคุณอัน- อันนาคผู้พระราชา ชื่อว่ากาฬะ -ชมเชยแล้ว

เสด็จสู่ควงไม้โพธิ์ ทรงลาดหญ้า

โพธิมณฺฑํ อารุยฺห / ติณานิ สนฺถริตฺวา

เสด็จขึ้นแล้ว สู่ควงแห่งต้นโพธิ์ ทรงลาดแล้ว ซึ่งหญ้า ท.

ทำปฏิญญาว่า เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราไม่ยึดติดด้วยตัณหาและทิฏฐิ จักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

“น ตาวิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามิ, / ยาว เม อนุปาทาย / อาสเวหิ จิตฺตํ / น วิมุจฺจิสฺสตี”ติ ปฏิญฺญํ กตฺวา

ทรงกระทำแล้ว ซึ่งปฏิญญา ว่า “อ.จิต ของเรา ไม่ถือเอาแล้ว (ไม่ยึดติดแล้ว) (ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ท.) จักไม่หลุดพ้น จากอาสวะ ท. เพียงใด.[๑], (อ.เรา) จักไม่ทำลาย ซึ่งบัลลังก์ นี้ เพียงนั้น” ดังนี้

ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต ทรงกำจัดมารและพลมารได้

ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิตฺวา, / สุริเย อนตฺถงฺคมิเตเยว, / มารพลํ วิธมิตฺวา

ผู้อยู่เฉพาะหน้าแห่งทิศตะวันออก ประทับนั่งแล้ว, ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ ไม่ถึงแล้วซึ่งการตั้งอยู่ไม่ได้นั่นเทียว (มีอยู่), ทรงกำจัดแล้ว ซึ่งมารและพลแห่งมาร

ทรงบรรลุปุพเพนิวาสญาณในปฐมยาม บรรลุจุตูปปาตญาณในมัชฌิมยาม

ปฐมยาเม / ปุพฺเพนิวาสญาณํ / มชฺฌิมยาเม จุตูปปาตญาณํ ปตฺวา

ทรงบรรลุแล้ว ซึ่งปุพเพนิวาสญาณ ในยามแรก ซึ่งจุตูปปาตญาณ ในยามอันมีในท่ามกลาง

หยั่งพระญาณลงในปัจจยาการ ในที่สุดปัจฉิมยาม

ปจฺฉิมยามาวสาเน / ปจฺจยาการ ญาณํ โอตาเรตฺวา

ทรงยังญาณ ให้หยั่งลงแล้ว ในปัจจยาการ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งยามอันมีในภายหลัง

---

[๑] **ยาว เม อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ น วิมุจฺจิสฺสติ.** แปล **๒ นัย** ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ยาว เม (ตณฺหาทิฏฺฐีหิ) อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ น วิมุจฺจิสฺสติ.** อ.จิต ของเรา ไม่ถือเอาแล้ว (ไม่ยึดติดแล้ว) (ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ท.) จักไม่หลุดพ้น จากอาสวะ ท. เพียงใด.

นัยนี้ บทว่า **วิมุจฺจิสฺสติ** (จักหลุดพ้น) เป็นกัตตุรูป กัตตุวาจก สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + มุจ ธาตุ (โมจเน, โมกฺเข = หลุดพ้น) ทิ. (อกัมมกธาตุ) + ย ปัจจัย + อิ อาคม + สฺสติ ภวิสสันตีวิภัตติ แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ยาว เม (ตณฺหาทิฏฺฐีหิ) อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ น วิมุจฺจิสฺสติ.** อ.จิต ของเรา ไม่ถือเอาแล้ว (ไม่ยึดติดแล้ว) (ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ท.) อันอาสวะ ท. จักไม่ปล่อย เพียงใด.

นัยนี้ บทว่า **วิมุจฺจิสฺสติ** (จักปล่อย) เป็นกัมมรูป กัมมวาจก สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + มุจ ธาตุ (จาเค = ปล่อย) รุ. (สกัมมก-ธาตุ) + ย ปัจจัย (ในอรรถกรรม) + อิ อาคม + สฺสเต ภวิสสันตีวิภัตติ แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ, แปลง สฺสเต เป็น สฺสติ

ในเวลาอรุณขึ้นทรงแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ ซึ่งประดับด้วยคุณทุกอย่าง มีทสพลญาณและจตุ-เวสารัชชญาณเป็นอาทิ

อรุณุคฺคมเน / ทสพลจตุเวสารชฺชาทิสพฺพคุณปฏิมณฺฑิตํ / สพฺพญฺญุตญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา

ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ อันประดับเฉพาะแล้วด้วยพระคุณทั้งปวงมีทศพลญาณและจตุเวรัชชญาณเป็นต้น ในกาลเป็นที่ขึ้นแห่งอรุณ

ทรงยังกาลให้ผ่านไปที่ควงไม้โพธิ์ถึง ๗ สัปดาห์

สตฺตสตฺตาหํ โพธิมณฺเฑ วีตินาเมตฺวา

ทรงยังสัปดาห์ ๗ ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว ที่ควงแห่งต้นโพธิ์

ในสัปดาห์ที่ ๘ ประทับนั่งที่โคนไม้อชปาลนิโครธ ทรงถึงความเป็นผู้ขวนขวายน้อย ด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมเป็นสภาพลึกซึ้ง

อฏฺฐเม สตฺตาเห / อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสินฺโน / ธมฺมคมฺภีรตาปจฺจเวกฺขเณน / อปฺโปสฺสุกฺกตํ อาปชฺชมาโน

ผู้ประทับนั่งแล้ว ที่โคนแห่งต้นอชปาลนิโครธ ในสัปดาห์ที่ ๘ ทรงถึงอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความขวนขวายน้อย ด้วยการพิจารณาซึ่งความที่แห่งธรรมเป็นสภาพลึกซึ้ง

อันท้าวสหัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวาร เชื้อเชิญให้ทรงแสดงธรรม

ทสสหสฺสมหาพฺรหฺมปริวาเรน / สหมฺปติพฺรหฺมุนา อายาจิตธมฺมเทสโน

ผู้มีพระธรรมเทศนาอัน- อันท้าวสหัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวาร -ทูลอาราธนาแล้ว

ทรงพิจารณาดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักษุแล้ว ทรงรับคำเชิญของพรหม

พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โอโลเกตฺวา / พฺรหฺมุโน อชฺเฌสนํ อธิวาเสตฺวา

ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งโลก ด้วยจักษุแห่งพระพุทธเจ้า ทรงยังการเชื้อเชิญ ของพรหม ให้อยู่เบื้องบนพระทัยแล้ว (ให้อยู่ทับแล้ว)

ทรงใคร่ครวญว่า เราพึงแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครหนอแล

“กสฺส นุ โข อหํ / ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺยนฺ”ติ โอโลเกนฺโต

ทรงตรวจดูอยู่ ว่า “อ.เรา พึงแสดง ซึ่งธรรม ครั้งแรก แก่ใคร หนอ แล” ดังนี้

ทรงทราบว่า อาหารดาบสและอุทกดาบสทำกาละแล้ว

อาฬารุทฺทกานํ กาลกตภาวํ ญตฺวา

ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- แห่งดาบสชื่อว่าอาฬาระและดาบสชื่อว่าอุททกะ ท. -เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว

ทรงหวนระลึกถึงอุปการะมากของภิกษุปัญจวัคคีย์

ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ / พหุปการตํ อนุสฺสริตฺวา

ทรงตามระลึกแล้ว ซึ่งความที่- แห่งภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕[๑] -เป็นผู้มีอุปการะมาก

เสด็จลุกจากอาสนะไปยังกาสีบุรี ในระหว่างมรรคาได้สนทนากับอุปกชีวก

อุฏฺฐายาสนา / กาสีปุรํ คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค / อุปเกน อาชีวเกน สทฺธึ มนฺเตตฺวา

เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จไปอยู่ สู่บุรีชื่อว่ากาสี ทรงสนทนาแล้ว กับ ด้วยอาชีวก ชื่อว่าอุปกะ ในระหว่างแห่งหนทาง

ในวันอาสาฬหบุรณมี เสด็จถึงที่อยู่ของภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส / อิสิปตเน มิคทาเย / ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ / วสนฏฺฐานํ ปตฺวา

เสด็จถึงแล้ว ซึ่งที่เป็นที่อยู่ ของภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕ ในป่าเป็นที่ให้อภัยแก่เนื้อชื่อว่าอิสิปตนะ ในวันอันมีพระจันทร์เต็มดวงแล้วอันประกอบแล้วด้วยดาวอาสาฬหา (ดาวที่มีรูปสัณฐานเหมือนไม้คาน)

ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นซึ่งร้องเรียก (พระองค์) ด้วยการร้องเรียกอันไม่สมควรให้สำนึกตัวแล้ว

เต อนนุจฺฉวิเกน สมุทาจาเรน / สมุทาจรนฺเต สญฺญาเปตฺวา

(ทรงยังภิกษุ ท.) เหล่านั้น ผู้ร้องเรียกอยู่ ด้วยการร้องเรียก อันไม่สมควร ให้รู้พร้อมแล้ว

เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โกฏิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ดื่มน้ำอมตะ จึงทรงแสดงพระธรรมจักร

อญฺญาโกณฺฑญฺญปฺปมุเข / อฏฺฐารสพฺรหฺมโกฏิโย / อมตปานํ ปาเยนฺโต / ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺวา

ทรงยังโกฏิแห่งพรหม ๑๘ ท. อันมีอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ดื่มอยู่ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่มชื่อว่าอมตะ ทรงยังจักรคือธรรม ให้เป็นไปทั่วแล้ว

---

[๑] **ปญฺจวคฺคิย** ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕, ผู้เกิดในพวกแห่งภิกษุ ๕, ผู้นับเนื่องในหมู่แห่งภิกษุ ๕, ปัญจวัคคีย์. สำเร็จรูปมาจาก ปญฺจวคฺค + อิย ปัจจัย ในภวตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ปญฺจวคฺเค ภวา **ปญฺจวคฺคิยา**. (ภิกษุ ท.) ผู้มี ในพวกแห่งภิกษุ ๕ ชื่อว่า ปัญจวัคคิยะ (ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕), คำว่า **ปญฺจวคฺค** = พวกแห่งภิกษุ ๕ สำเร็จรูปมาจาก ปญฺจ + วคฺค ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปญฺจนฺนํ ภิกฺขูนํ วคฺโค **ปญฺจวคฺโค**. พวก แห่งภิกษุ ท. ๕ ชื่อว่า ปัญจวัคคะ (พวกแห่งภิกษุ ๕).

ปญฺจวคฺคิเยติ

“โกณฺฑญฺโญ ภทฺทิโย วปฺโป, มหานาโม จ อสฺสชิ;
เอเต ปญฺจ มหาเถรา, ปญฺจวคฺคาติ วุจฺจเร”ติ.

เอวํ วุตฺตานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขูนํ วคฺโค ปญฺจวคฺโค. ตสฺมึ ปญฺจวคฺเค ภวา ตปฺปริยาปนฺนตฺตาติ ปญฺจวคฺคิยา, เต ปญฺจวคฺคิเย. (ปฏิสมฺภิทา-มคฺคอฏฺฐกถา)

ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว ในดิถีที่ ๕ แห่งปักษ์ ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต

ปวตฺติตปวรธมฺมจกฺโก / ปญฺจมิยํ ปกฺขสฺส / สพฺเพปิ เต ภิกฺขู / อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา

ผู้มีจักรคือธรรมอันประเสริฐอันทรงให้เป็นไปทั่วแล้ว ทรงยังภิกษุ ท. เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต (ในดิถี) ที่ ๕ แห่งปักษ์

วันเดียวกันนั้น ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของยสกุลบุตรแล้ว

ตทิวสเมว / ยสสฺส กุลปุตฺตสฺส / อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา

ทรงเห็นแล้ว ซึ่งความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัย ของกุลบุตร ชื่อว่ายสะ ในวันนั้นนั่นเทียว

ตรัสเรียกเขาซึ่งเบื่อหน่าย ละเรือนออกมาในตอนกลางคืนว่า มานี่เถิด ยสะ

ตํ รตฺติภาเค นิพฺพินฺทิตฺวา / เคหํ ปหาย นิกฺขมนฺตํ / “เอหิ ยสา”ติ ปกฺโกสิตฺวา

ตรัสเรียกมาแล้ว (ซึ่งกุลบุตร ชื่อว่ายสะ) นั้น ผู้- เบื่อหน่ายแล้ว จึงละ- ซึ่งเรือน -แล้ว -จึงออกไปอยู่ ในกาลอันเป็นส่วนแห่งราตรี ด้วยพระดำรัส ว่า “ดูก่อนยสะ (อ.เธอ) จงมา” ดังนี้

ทำเขาให้บรรลุโสดาปัตติผลในตอนกลางคืนนั้นเอง ในวันรุ่งขึ้นให้ได้บรรลุพระอรหัต

ตสฺมึเยว รตฺติภาเค / โสตาปตฺติผลํ ปาเปตฺวา / ปุนทิวเส อรหตฺตํ ปาเปตฺวา

(ยังกุลบุตร ชื่อว่ายสะ นั้น) ให้บรรลุแล้ว ซึ่งโสดาบัตติผล ในกาลอันเป็นส่วนแห่งราตรีนั้นนั่นเทียว (ยังกุลบุตร ชื่อว่ายสะ นั้น) ให้บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในวันรุ่งขึ้น

ทรงยังสหายของยสะนั้นแม้พวกอื่นอีก ๕๔ คน ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ให้ได้บรรลุพระอรหัต

อปเรปิ / ตสฺส สหายเก จตุปณฺณาสชเน / เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา / อรหตฺตํ ปาเปสิ.

ทรงยังชน ๕๔ ท. ผู้เป็นสหาย (ของกุลบุตร ชื่อว่ายสะ) นั้น แม้เหล่าอื่นอีก ให้บวชแล้ว ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ให้บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต.

ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา

เมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ องค์ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว พระศาสดาเสด็จอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว

เอวํ โลเก / เอกสฏฺฐิยา อรหนฺเตสุ ชาเตสุ, / วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา

ครั้นเมื่อพระอรหันต์ ท. ๖๑ เกิดแล้ว ในโลก อย่างนี้, (อ.พระศาสดา) ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว ทรงปวารณาแล้ว

ทรงส่งภิกษุ ๖๐ รูป ไปในทิศทั้งหลาย ด้วยพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเถิด ดังนี้เป็นต้น

“จรถ ภิกฺขเว จาริกนฺ”ติ / สฏฺฐิภิกฺขู ทิสาสุ เปเสตฺวา

ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งภิกษุ ๖๐ ท. ในทิศ ท. (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงเที่ยวไป สู่การเที่ยวไป (เพื่อการเที่ยวไป)” ดังนี้เป็นต้น

ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ในระหว่างทางได้ทรงแนะนำภัททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน ณ ราวป่ากัปปาสิกวัน

สยํ อุรุเวลํ คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค กปฺปาสิกวนสณฺเฑ / ตึสชเน ภทฺทวคฺคิยกุมาเร วิเนสิ.

เสด็จไปอยู่ สู่ประเทศชื่อว่าอุรุเวลา ด้วยพระองค์เอง ทรงแนะนำแล้ว ซึ่งกุมารผู้มีอยู่ในพวกแห่งกุมารผู้เจริญ ท. ผู้เป็นชน ๓๐ ในชัฏแห่งป่าฝ้าย ในระหว่างแห่งหนทาง.

บรรดาภัททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน นั้น อย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นพระโสดาบัน สูงกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นพระอนาคามี

เตสุ สพฺพปจฺฉิมโก โสตาปนฺโน, / สพฺพุตฺตโม อนาคามี อโหสิ.

(อ.- ในกุมาร ท.) เหล่านั้นหนา (-กุมาร) ผู้มีในภายหลังแห่งกุมารทั้งปวง เป็นพระโสดาบัน (ได้เป็นแล้ว), (อ.กุมาร) ผู้สูงกว่ากุมารทั้งปวง เป็นพระอนาคามี ได้เป็นแล้ว.

พระศาสดาทรงให้ภัทวัคคีย์ทั้งหมดแม้นั้น บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะอย่างเดียวกันแล้ว ทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย

เตปิ สพฺเพ / เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา / ทิสาสุ เปเสตฺวา

อ.พระศาสดา (ทรงยังกุมาร ท.) ทั้งปวง แม้เหล่านั้น ให้บวชแล้ว ด้วยความเป็นแห่งเอหิภิกขุนั่นเทียว ทรงส่งไปแล้ว ในทิศ ท.

ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ทรงแสดงปาฏิหาริย์สามพันห้าร้อยอย่าง

สยํ อุรุเวลํ คนฺตฺวา / อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ ทสฺเสตฺวา

เสด็จไปแล้ว สู่ประเทศชื่อว่าอุรุเวลา ด้วยพระองค์เอง ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพันแห่งปาฏิหาริย์ ท. ที่ ๔ ด้วยทั้งกึ่ง

แนะนำชฎิล ๓ พี่น้อง ซึ่งมีชฎิลพันคนเป็นบริวาร มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะเช่นเดียวกันแล้ว

อุรุเวลกสฺสปาทโย / สหสฺสชฏิลปริวาเร / เตภาติกชฏิเล วิเนตฺวา / เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปพฺพาเชตฺวา

ทรงแนะนำแล้ว ซึ่งชฎิลผู้พี่น้องชาย ๓ ท. ผู้มีชฎิลมีพันหนึ่งเป็นบริวาร มีชฎิลชื่อว่าอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น (ทรงยังชฎิล ท. เหล่านั้น) ให้บวชแล้ว ด้วยความเป็นแห่งเอหิภิกขุนั่นเทียว

ให้ประชุมกันที่คยาสีสประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ด้วยอาทิตตปริยายเทศนา

คยาสีเส นิสีทาเปตฺวา / อาทิตฺตปริยายเทสนาย / อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา

ทรงให้นั่งแล้ว ที่ประเทศชื่อว่าคยาสีสะ ทรงให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต ด้วยเทศนาชื่อว่าอาทิตตปริยายสูตร

แวดล้อมด้วยพระอรหันต์พันองค์นั้น เสด็จไปสู่อุทยานลัฏฐิวัน ใกล้แดนพระนครราชคฤห์ ด้วยทรงพระดำริว่า จักเปลื้องปฏิญญาที่ถวายไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร

เตน อรหนฺตสหสฺเสน ปริวุโต / “พิมฺพิสารรญฺโญ ทินฺนํ / ปฏิญฺญํ โมเจสฺสามี”ติ / ราชคห-นครูปจาเร ลฏฺฐิวนุยฺยานํ คนฺตฺวา

ผู้- อันพันแห่งพระอรหันต์ นั้น -แวดล้อมแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่อุทยานชื่อว่าลัฏฐิวัน ใกล้อุปจาระแห่งพระนครชื่อว่าราชคฤห์ (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า “(อ.เรา) จักเปลื้อง ซึ่งปฏิญญา อัน (อันเรา) -ให้แล้ว แก่พระราชาพระนามว่าพิมพิสาร” ดังนี้

ตรัสพระธรรมกถาอันไพเราะ แด่พระราชาผู้ทรงสดับข่าวว่า ทราบว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว เสด็จมาเฝ้าพร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดี ๑๒ นหุต

“สตฺถา กิร อาคโต”ติ สุตฺวา / ทฺวาทสนหุเตหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ สทฺธึ / อาคตสฺส รญฺโญ / มธุรธมฺมกถํ กเถนฺโต

ตรัสอยู่ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรมอันไพเราะ แก่พระราชา ผู้- ทรงสดับ- ว่า “ได้ยินว่า อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว” ดังนี้ -แล้ว -จึงเสด็จมาแล้ว กับ ด้วยพราหมณ์และคหบดี ท. ผู้มีนหุต ๑๒ เป็นประมาณ

ยังพระราชากับพราหมณ์และคหบดี ๑๑ นหุต ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล อีกนหุตหนึ่งให้ตั้งอยู่ในสรณะ ๓

ราชานํ เอกาทสหิ นหุเตหิ สทฺธึ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา / เอกํ นหุตํ สรเณสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา

ทรงยังพระราชา กับ ด้วยนหุต ท. ๑๑ ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ทรงยังนหุต หนึ่ง ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในสรณะ ท.

วันรุ่งขึ้น มีพระคุณอันท้าวสักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นมาณพชมเชยแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระนครราชคฤห์

ปุนทิวเส / สกฺเกน เทวรญฺญา / มาณวกวณฺณํ คเหตฺวา / อภิตฺถุตคุโณ ราชคหนครํ ปวิสิตฺวา

ผู้มีพระคุณอัน- อันเทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ ถือเอา- ซึ่งวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งมาณพ -แล้ว -จึงชมเชยแล้ว เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ ในวันรุ่งขึ้น

ทรงทำภัตกิจในพระราชนิเวศน์ ทรงรับเวฬุวนาราม ประทับอยู่ในเวฬุวนารามนั้นนั่นแล

ราชนิเวสเน กตภตฺตกิจฺโจ / เวฬุวนารามํ ปฏิคฺคเหตฺวา / ตตฺเถว วาสํ กปฺเปสิ.

ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ในพระราชนิเวศน์ ทรงรับเฉพาะแล้ว ซึ่งอารามชื่อว่าเวฬุวัน ทรงสำเร็จแล้ว ซึ่งการประทับอยู่ (ในอารามชื่อว่าเวฬุวัน) นั้นนั่นเทียว.

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเข้าไปเฝ้าพระองค์ในเวฬุวนารามนั้น

ตตฺถ นํ / สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานา อุปสงฺกมึสุ.

อ.พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท. เข้าไปเฝ้าแล้ว (ซึ่งพระศาสดา) นั้น (ในอารามชื่อว่าเวฬุวัน) นั้น.

อนุปุพพีกถาในเรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะนั้น ดังต่อไปนี้

ตตฺรายํ อนุปุพฺพีกถา :

อ.วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ (ในเรื่อง) นั้น นี้ :

ประวัติพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ

ความพิสดารว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติแล้วนั่นแล ได้มีบ้านพราหมณ์ ๒ ตำบล คือ อุปติสสคาม ๑ โกลิตคาม ๑ ในที่ไม่ไกลแต่กรุงราชคฤห์

อนุปฺปนฺเนเยว หิ พุทฺเธ, / ราชคหโต อวิทูเร / อุปติสฺสคาโม จ / โกลิตคาโม จาติ / เทฺว พฺราหฺมณคามา อเหสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าไม่ทรงอุบัติแล้วนั่นเทียว, อ.หมู่บ้านแห่งพราหมณ์ ท. ๒ คือ อ.หมู่บ้านชื่อว่าอุปติสสะ ด้วย อ.หมู่บ้านชื่อว่าโกลิตะ ด้วย ได้มีแล้ว ในที่อันไม่ไกล แต่พระนครชื่อว่าราชคฤห์.

ใน ๒ บ้านนั้น ในวันที่นางพราหมณีชื่อสารีในอุปติสสคามตั้งครรภ์นั่นแล แม้นางพราหมณีชื่อโมคคัลลีในโกลิตคามก็ตั้งครรภ์

เตสุ อุปติสฺสคาเม / สาริยา นาม พฺราหฺมณิยา / คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตทิวเสเยว / โกลิตคาเม โมคฺคลฺลิยา นาม พฺราหฺมณิยาปิ / คพฺโภ ปติฏฺฐหิ.

อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ แม้ของนางพราหมณี ชื่อว่า โมคคัลลี ในหมู่บ้านชื่อว่าโกลิตะ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในวันเป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้วนั่นเทียว แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ของนางพราหมณี ชื่อว่าสารี ใน- (ในหมู่บ้าน ท.) เหล่านั้นหนา -หมู่บ้านชื่อว่าอุปติสสะ.

ได้ยินว่า ตระกูลทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหายเกี่ยวพันสืบเนื่องกันมาถึง ๗ ชั่วตระกูลทีเดียว

ตานิ กิร เทฺวปิ กุลานิ / ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา / อาพทฺธปฏิพทฺธสหายกานิ.

ได้ยินว่า อ.ตระกูล ท. แม้ ๒ เหล่านั้น เป็นสหายทั้งเนื่องทั่วแล้วทั้งเนื่องเฉพาะแล้วนั่นเทียว เพียงใด แต่การหมุนไปรอบแห่งตระกูล ที่ ๗ (ได้เป็นแล้ว).

พวกญาติได้ให้พิธีบริหารครรภ์แก่พราหมณีทั้ง ๒ นั้น ในวันเดียวกันเหมือนกัน

ตาสํ ทฺวินฺนมฺปิ / เอกทิวสเมว คพฺภปริหารํ อทำสุ.

(อ.ญาติ ท.) ได้ให้แล้ว ซึ่งวัตถุเป็นเครื่องบริหารซึ่งครรภ์ (แก่นางพราหมณี ท.) แม้ ๒ เหล่านั้น ในวันเดียวกันนั่นเทียว.

โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางพราหมณีทั้ง ๒ นั้นก็คลอดบุตร

ตา อุโภปิ / ทสมาสจฺจเยน ปุตฺเต วิชายึสุ.

(อ.นางพราหมณี ท.) แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น คลอดแล้ว ซึ่งบุตร ท. โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๑๐.

ในวันขนานชื่อ พวกญาติตั้งชื่อบุตรของสารีพราหมณีว่า อุปติสสะ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้าน ในตำบลอุปติสสคาม

นามคฺคหณทิวเส / สาริยา พฺราหฺมณิยา ปุตฺตสฺส / อุปติสฺสคามเก เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา / “อุปติสฺโส”ติ นามํ อกำสุ.

ในวันเป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อ (อ.ญาติ ท.) ได้กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.อุปติสสะ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อแห่งบุตร ของนางพราหมณี ชื่อว่าสารี เพราะความที่- (แห่งทารก นั้น) -เป็นบุตร ของตระกูลอันเจริญที่สุด ในหมู่บ้านชื่อว่าอุปติสสะ.

ตั้งชื่อบุตรของโมคคัลลีพราหมณีว่า โกลิตะ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้านในตำบลโกลิต-คามนอกนี้

อิตรสฺส โกลิตคามเก / เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา / “โกลิโต”ติ นามํ อกำสุ.

(อ.ญาติ ท.) ได้กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.โกลิตะ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อ (แห่งบุตร ของนางพราหมณี ชื่อว่าโมคคัลลี) นอกนี้ เพราะความที่- (แห่งทารก นั้น) -เป็นบุตร ของตระกูลอันเจริญที่สุด ในหมู่บ้านชื่อว่าโกลิตะ.

เด็กทั้งนี้ ๒ นั้น ถึงความเจริญแล้ว ได้ถึงความสำเร็จแห่งศิลปะทุกอย่าง

เต อุโภปิ / วุฑฺฒิมนฺวาย / สพฺพสิปฺปานำ ปารำ อคมำสุ.

(อ.มาณพ ท.) แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น อาศัยแล้ว ซึ่งความเจริญ ได้ถึงแล้ว ซึ่งฝั่ง แห่งศิลปะทั้งปวง ท.

ในเวลาไปสู่แม่น้ำหรือสวนเพื่อประโยชน์จะเล่น อุปติสสมาณพมีวอทองคำ ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน โกลิตมาณพมีรถเทียมด้วยม้าอาชาไนย ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน

อุปติสฺสมาณวสฺส กีฬนตฺถาย / นที วา อุยฺยานํ วา คมนกาเล / ปญฺจ สุวณฺณสิวิกา-สตานิ / ปริวารานิ โหนฺติ, / โกลิตมาณวสฺส / ปญฺจ อาชญฺญรถสตานิ.

อ.ร้อยแห่งวอ[๑]อันเป็นวิการแห่งทอง ท. ๕ เป็นบริวาร ย่อมเป็น ในกาลเป็นที่ไป สู่แม่น้ำ หรือ หรือว่า สู่สวน เพื่อประโยชน์แก่การเล่น แห่งมาณพชื่อว่าอุปติสสะ, อ.ร้อยแห่งรถอันเทียมแล้วด้วยม้าอาชาไนย ท. ๕ (เป็นบริวาร ย่อมเป็น ในกาลเป็นที่ไป สู่แม่น้ำ หรือ หรือว่า สู่สวน เพื่อประโยชน์แก่การเล่น) แห่งมาณพชื่อว่าโกลิตะ.

ชนทั้ง ๒ มีมาณพเป็นบริวารคนละ ๕๐๐

เทฺวปิ ชนา / ปญฺจปญฺจมาณวสตปริวารา โหนฺติ.

อ.ชน ท. แม้ ๒ เป็นผู้มีร้อยแห่งมาณพห้าห้าเป็นบริวาร ย่อมเป็น.

ก็ในกรุงราชคฤห์มีมหรสพบนยอดเขาทุก ๆ ปี

ราชคเห จ อนุสวจฺฉเร / คิรคฺคสมชฺโช นาม โหติ.

ก็ ชื่อ อ.มหรสพอันบุคคลพึงเล่นบนยอดแห่งภูเขา ในทุก ๆ ปี[๒] ย่อมมี ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์.

ชนทั้งหลายได้ยกเตียงซ้อนกันเพื่อกุมารทั้ง ๒ นั้น ในที่เดียวกันนั่นเอง

เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ / เอกฏฺฐาเนเยว / มญฺจาติมญฺจํ พนฺธนฺติ.

(อ.ชน ท.) ย่อมผูก ซึ่งเตียงและเตียงซ้อน ในที่แห่งเดียวกันนั่นเทียว (เพื่อชน ท.) แม้ ๒ เหล่านั้น.

แม้กุมารทั้ง ๒ ก็นั่งดูมหรสพร่วมกัน ย่อมหัวเราะในฐานะที่ควรหัวเราะ

เทฺวปิ เอกโตว นิสีทิตฺวา / สมชฺชํ ปสฺสนฺตา / หสิตพฺพฏฺฐาเน หสนฺติ,

(อ.ชน ท.) แม้ ๒ นั่งแล้ว พร้อมกันนั่นเทียว ดูอยู่ ซึ่งมหรสพ ย่อมหัวเราะ ในฐานะอัน- (อันตน) -พึงหัวเราะ,

ย่อมถึงความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช

สํเวคฏฺฐาเน / สํเวคํ อาปชฺชนฺติ,

ย่อมถึง ซึ่งความสังเวช ในฐานะเป็นที่สังเวช,

---

[๑] **สิวิกา** ยานอันบุคคลผู้มีความต้องการด้วยความสุขใช้สอย, ยานอันกระทำซึ่งความสุขสบาย, วอ, ยานที่ใช้คนหาม สำเร็จรูปมาจาก สิ ธาตุ (เสวายํ = เสพ, คบ) ณุ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย แปลง ณุ เป็น อก, อ เป็น อิ, ลง ว อาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขตฺถิเกหิ เสวียเตติ **สิวิกา**. ยานใด อันบุคคล ท. อันบุคคลผู้มีความต้องการด้วยความสุข ท. ย่อมใช้สอย เพราะเหตุนั้น ยานนั้น ชื่อว่า สิวิกา (ยานอันบุคคลผู้มีความต้องการด้วยความสุขใช้สอย, วอที่บุคคลผู้ต้องการความสุขใช้สอย), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สิว ศัพท์ + อิก ปัจจัย ในกโรติตัทธิต + อา อิตถีปัจจัย ลบ สระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า สิวํ กโรตีติ **สิวิกา**. ยานใด ย่อมกระทำ ซึ่งความสุขสบาย เพราะเหตุนั้น ยานนั้น ชื่อว่า สิวิกา (ยานอันกระทำซึ่งความสุขสบาย, วอที่ทำให้สุขสบาย)

[๒] **อนุสวจฺฉเร** ในทุก ๆ ปี สำเร็จรูปมาจาก อนุ + สวจฺฉร อุปสัคคปุพพกะ อัพยยีภาวสมาส อนุ กล่าวอรรถ วิจฺฉา กล่าวซ้ำ มีรูปวิเคราะห์ว่า สวจฺฉรํ สวจฺฉรํ อนุ **อนุสวจฺฉรํ**. ในปี ๆ ชื่อว่า อนุสังวัจฉระ (ทุก ๆ ปี)

ย่อมตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล

ทายํ ทาตุ / ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ เทนฺติ.

ย่อมให้ ซึ่งรางวัลอันบุคคลพึงให้ ในฐานะอันควรแล้ว เพื่ออันให้ ซึ่งรางวัลอันบุคคลพึงให้[๑].

เมื่อกุมารทั้ง ๒ เหล่านั้นกำลังดูมหรสพในวันหนึ่งโดยทำนองนี้

เตสํ อิมินา นิยาเมน / เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ

(เมื่อชน ท. ๒) เหล่านั้น ดูอยู่ ซึ่งมหรสพ ในวันหนึ่ง โดยทำนอง นี้

การหัวเราะในฐานะที่ควรหัวเราะ หรือความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช หรือการตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล มิได้มีแล้วเหมือนในวันก่อน ๆ เพราะญาณถึงความแก่รอบแล้ว

ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส / ปุริมทิวเสสุ วิย / หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา / สํเวคฏฺฐาเน สํเวโค วา / ทายํ ทาตุ / ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ วา นาโหสิ.

อ.การหัวเราะ ในฐานะอัน (อันตน) -พึงหัวเราะ หรือ หรือว่า อ.ความสังเวช ในฐานเป็นที่สังเวช หรือว่า อ.รางวัลอันบุคคลพึงให้ ในฐานะอันควรแล้ว เพื่ออันให้ ซึ่งรางวัลอันบุคคลพึงให้ ไม่ได้มีแล้ว ราวกะ (อ.อาการ มีการหัวเราะเป็นต้น อันมีอยู่) ในวันอันมีในกาลก่อน ท.[๒] เพราะความที่- แห่งญาณ -เป็นธรรมชาตถึงแล้วซึ่งความแก่รอบ.

ก็ชนทั้ง ๒ คิดกันอย่างนี้ว่า

เทฺว ปน ชนา เอวํ จินฺตยึสุ

ก็ อ.ชน ท. ๒ คิดแล้ว อย่างนี้ ว่า

จะมีอะไรเล่า ที่น่าดูในการนี้

“กึ เอตฺถ โอโลเกตพฺพํ อตฺถิ,

“(อ.ประโยชน์) อะไร อัน- (อันเรา ท.) -พึงแลดู (ในมหรสพ) นี้ มีอยู่,

ชนทั้งหมดแม้นี้ เมื่อยังไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็จักถึงความไม่มีบัญญัติ

สพฺเพปิเม / อปฺปตฺเต วสฺสสเต / อปณฺณตฺติกภาวํ คมิสฺสนฺติ,

(อ.ชน ท.) เหล่านี้ แม้ทั้งปวง, ครั้นเมื่อร้อยแห่งปี ไม่ถึงแล้ว, จักถึง ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีบัญญัติ,

---

[๑] **ทาย** รางวัลอันบุคคลพึงให้, รางวัล สำเร็จรูปมาจาก ทา ธาตุ (ทาเน = ให้) + ณ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ, ลบ ณ, แปลง อา เป็น อาย, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ทียตีติ **ทาโย**. อันบุคคลย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทายะ (รางวัลอันบุคคลให้) หรือวิเคราะห์ว่า ทาตพฺโพติ **ทาโย**. อันบุคคลพึงให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทายะ (รางวัลอันบุคคลพึงให้)

[๒] พึงประกอบข้อความบาลีอย่างนี้ **ปุริมทิวเสสุ (หาสาทิโก อากาโร สมาโน) วิย** ราวกะ (อ.อาการ มีการหัวเราะเป็นต้น อันมีอยู่) ในวันอันมีในกาลก่อน ท.

ก็เราทั้ง ๒ ควรแสวงหาธรรมเครื่องพ้นอย่างเอก ดังนี้แล้ว ถือเอาเป็นอารมณ์นั่งอยู่แล้ว

อมฺเหหิ ปน / เอกำ โมกฺขธมฺมำ / ปริเยสิตุ วฏฺฏตี”ติ / อารมฺมณำ คเหตฺวา นิสีทึสุ.

ก็ อ.อัน- อันเรา ท. -แสวงหา ซึ่งธรรมเป็นเครื่องพ้น อย่างหนึ่ง ย่อมควร” ดังนี้ นั่ง- ถือเอา -แล้ว (กระทำ) ให้เป็นอารมณ์.

ลำดับนั้น โกลิตะพูดกะอุปติสสะว่า

ตโต โกลิโต / อุปติสฺสำ อาห

ในลำดับนั้น อ.โกลิตะ กล่าวแล้ว กะอุปติสสะ ว่า

อุปติสสะผู้สหาย ไฉนท่านจึงไม่หัวเราะรื่นเริงเหมือนในวันอื่น ๆ

“สมฺม อุปติสฺส ฯเปฯ สลฺลกฺขิตนฺ”ติ.

“สมฺม อุปติสฺส / ตฺวำ น อญฺเญสุ ทิวเสสุ วิย หฏฺฐปหฏฺโฐ,

“ดูก่อนอุปติสสะ ผู้มีธุระอันเสมอ อ.ท่าน เป็นผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งร่าเริงทั่วแล้ว ราวกะว่า (ผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งร่าเริงทั่วแล้ว) ในวัน ท. เหล่าอื่น (ย่อมเป็น) หามิได้,

วันนี้ท่านมีใจไม่เบิกบาน

อิทานิ อนตฺตมนธาตุโกสิ,

(อ.ท่าน) เป็นผู้มีธาตุแห่งบุคคลผู้มิใช่มีใจอันเป็นของตน ย่อมเป็น,

ท่านกำหนดอะไรได้ ?

กินฺเต สลฺลกฺขิตนฺ”ติ.

อ.อะไร อันท่าน กำหนดแล้ว” ดังนี้.

อุปติสสะนั้นกล่าวว่า โกลิตะผู้สหาย เรานั่งคิดถึงเหตุนี้ว่า ในการดูคนเหล่านี้หาสาระมิได้ การดูนี้ไม่มีประโยชน์ เราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตน ก็ท่านเล่า เพราะเหตุไรจึงไม่เบิกบาน

โส อาห / “สมฺม โกลิต / ‘เอเตสำ โอโลกเน / สาโร นตฺถิ, / นิรตฺถกเมตำ, / อตฺตโน โมกฺขธมฺมำ คเวสิตุ วฏฺฏตี’ติ / อิทำ จินฺตยนฺโต นิสินฺโนมฺหิ, / ตฺวำ ปน กสฺมา อนตฺตมโนสี”ติ.

(อ.อุปติสสะ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนโกลิตะ ผู้มีธุระอันเสมอ (อ.เรา) เป็นผู้นั่ง- คิดอยู่ -แล้ว (ซึ่งเหตุ) นี้ ว่า ‘อ.สาระ ในการแลดู (ซึ่งชน ท.) เหล่านั่น ย่อมไม่มี, (อ.การแลดู ซึ่งชน ท. เหล่านั้น) นั่นเป็นการแลดูไม่มีประโยชน์ (ย่อมเป็น), อ.อัน- (อันเรา) -แสวงหา ซึ่งธรรมเป็นเครื่องพ้น เพื่อตน ย่อมควร’ ดังนี้ ย่อมเป็น, ก็ อ.ท่าน เป็นผู้มิใช่มีใจอันเป็นของตน ย่อมเป็น เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

แม้โกลิตะนั้นก็บอกอย่างนั้นเหมือนกัน

โสปิ ตเถวาห.

(อ.โกลิตะ) แม้ นั้น กล่าวแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว.

ลำดับนั้น อุปติสสะทราบความที่โกลิตะนั้น มีอัธยาศัยเช่นเดียวกันกับตน จึงกล่าวว่า

อถสฺส อตฺตนา สทฺธึ / เอกชฺฌาสยตำ ญตฺวา / อุปติสฺโส อาห

ครั้งนั้น (อ.อุปติสสะ) รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งโกลิตะ) นั้น -เป็นผู้มีอัธยาศัยอันเดียวกัน กับ ด้วย ตน กล่าวแล้ว ว่า

สหายเอ๋ย เราทั้ง ๒ คิดกันดีแล้ว

“สมฺม อมฺหากำ ฯเปฯ สนฺติเก ปพฺพชามา”ติ.

“สมฺม / อมฺหากำ อุภินฺนมฺปิ สุจินฺติตำ,

แน่ะสหายผู้มีธุระอันเสมอ (อ.เหตุ) อันเรา ท. แม้ทั้ง ๒ คิดดีแล้ว,

ก็เราควรแสดงหาโมกขธรรม

โมกฺขธมฺมำ ปน คเวสิตุ์ วฏฺฏติ,

ก็ อ.อัน- (อันเรา ท.) -แสวงหา ซึ่งธรรมเป็นเครื่องพ้น ย่อมควร,

ธรรมดาผู้แสวงหา ต้องได้บรรพชาชนิดหนึ่งจึงควร

คเวสนฺเตหิ นาม / เอกำ ปพฺพชฺชำ ลทฺธุ์ วฏฺฏติ,

อ.อัน- (อันชน ท.) ชื่อ ผู้แสวงหาอยู่ -ได้ ซึ่งการบรรพชา อย่างหนึ่ง ย่อมควร,

เราทั้ง ๒ จะบรรพชาในสำนักใครเล่า

กสฺส สนฺติเก ปพฺพชามา”ติ.

(อ.เรา ท.) จะบวช ในสำนัก ของใคร” ดังนี้.

สองสหายทำกติกากัน

ก็โดยสมัยนั้นแล สญชัยปริพาชกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่

เตน โข ปน สมเยน / สญฺชโย ปริพฺพาชโก / ราชคเห ปฏิวสติ / มหติยา ปริพฺพาชก-ปริสาย สทฺธึ.

ก็ โดยสมัย นั้น แล อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย ย่อมอาศัยอยู่ ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ กับ ด้วย บริษัทแห่งปริพาชก หมู่ใหญ่.

สารีบุตรและโมคคัลลานะทั้ง ๒ นั้น ตกลงกันว่า เราจักบวชในสำนักท่านสญชัยนั้น

เต / “ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา”ติ

(อ.มาณพ ท. ๒) เหล่านั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักบวช ในสำนัก (ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย) นั้น” ดังนี้

ส่งมาณพ ๕๐๐ คน ไปด้วยคำว่า ท่านทั้งหลายจงเอาวอและรถไปเถิด

ปญฺจมาณวกสตานิ / “สิวิกาโย จ รเถ จ / คเหตฺวา คจฺฉถา”ติ อุยฺโยเชตฺวา

ส่งไปแล้ว ซึ่งร้อยแห่งมาณพ ๕ ท. (ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท.) พาเอาแล้ว ซึ่งวอ ท. ด้วย ซึ่งรถ ท. ด้วย จงไป” ดังนี้

พร้อมด้วยมาณพ ๕๐๐ คน บวชแล้วในสำนักของสญชัย

ปญฺจหิ มาณวกสเตหิ สทฺธึ / สญฺชยสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ.

บวชแล้ว ในสำนัก ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย กับ ด้วยร้อยแห่งมาณพ ท. ๕.

จำเดิมแต่เขาทั้ง ๒ บวชแล้ว สญชัยก็ได้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ

เตสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย / สญฺชโย อติเรกลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต อโหสิ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย) เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งลาภอันเลิศและยศอันเลิศอันยิ่งเกิน ได้เป็นแล้ว จำเดิมแต่กาลเป็นที่บวชแล้ว (แห่งมาณพ ท.) เหล่านั้น (หรือแปลว่า จำเดิมแต่กาล- [แห่งมาณพ ท.] เหล่านั้น -บวชแล้ว).

ทั้ง ๒ เรียนจบลัทธิสมัยของสญชัยโดยสองสามวันเท่านั้น

เต กติปาเหเนว / สพฺพํ สญฺชยสฺส สมยं ปริคฺคณฺหิตฺวา

(อ.มาณพ ท. ๒) เหล่านั้น เรียนเอาแล้ว ซึ่งลัทธิ[๑] ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย ทั้งปวง โดยวันเล็กน้อยนั่นเทียว

จึงถามว่า ท่านอาจารย์ ลัทธิที่ท่านรู้ มีเพียงเท่านี้ หรือมีแม้ยิ่งกว่านี้ ?

“อาจริย / ตุมฺหากํ ชานนสมโย เอตฺตโกว / อุทาหุ อุตฺตรึปิ อตฺถี”ติ ปุจฺฉึสุ.

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.ลัทธิเป็นเครื่องรู้ ของท่าน ท. เป็นลัทธิมีประมาณเท่านี้เทียว (ย่อมเป็น) (หรือ), หรือว่า (อ.ลัทธิเป็นเครื่องรู้ ของท่าน ท.) มีอยู่ แม้ยิ่ง” ดังนี้.

เมื่อสญชัยตอบว่า มีเพียงเท่านี้แหละ เธอทั้ง ๒ รู้จนหมดแล้ว

“เอตฺตโกว, / สพฺพํ ตุมฺเหหิ ญาตนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ลัทธิเป็นเครื่องรู้ ของเรา ท.) เป็นลัทธิมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว (ย่อมเป็น), (ชานนำ อ.ความรู้) ทั้งปวง อันท่าน ท. รู้แล้ว” ดังนี้ (อันปริพาชกชื่อว่าสญชัย) กล่าวแล้ว,

เขาทั้ง ๒ จึงคิดกันว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของท่านผู้นี้ ก็ไม่มีประโยชน์

เต จินฺตยึสุ “เอวํ สติ, ฯเปฯ อาจริยํ ลภิสฺสามา”ติ.

เต จินฺตยึสุ / “เอวํ สติ, / อิมสฺส สนฺติเก / พฺรหฺมจริยวาโส นิรตฺถโก,

(อ.มาณพ ท.) เหล่านั้น คิดแล้ว ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ มีอยู่, อ.การอยู่เพื่อพรหมจรรย์ในสำนัก (ของอาจารย์) นี้ เป็นการอยู่ไม่มีประโยชน์ (ย่อมเป็น),

---

[๑] **สมย** ความเป็นไปโดยครอบคลุม, ความเห็น, ลัทธิ, ทิฐิ. สำเร็จรูปมาจาก สม บทหน้า + อิ ธาตุ (คติยํ = ไป) + อ ปัจจัย แปลง อิ เป็น ย มีรูปวิเคราะห์ว่า สมนฺตโต อยนํ คติ **สมโย**. ความเป็นไปโดยครอบคลุม ชื่อว่า สมยะ (ทัศนะที่เป็นไปโดยครอบคลุม, ความเห็น)

เราทั้ง ๒ ออกไปเพื่อแสวงหาโมกขธรรม

มยํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุ นิกฺขนฺตา,

อ.เรา ท. เป็นผู้ออกไปแล้ว เพื่ออันแสวงหา ซึ่งธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น (ย่อมเป็น),

โมกขธรรมนั้นเราไม่สามารถให้เกิดขึ้นได้ในสำนักของท่านผู้นี้

โส อิมสฺส สนฺติเก / อุปฺปาเทตุ น สกฺกา,

(อ.ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น) นั้น (อันเรา ท.) ไม่อาจ เพื่ออันให้เกิดขึ้น ในสำนัก (ของอาจารย์ชื่อว่าสญชัย) นี้,

อันชมพูทวีปใหญ่นัก

มหา โข ปน ชมฺพุทีโป,

ก็ อ.ชมพูทวีป เป็นทวีปใหญ่ แล (ย่อมเป็น),

เราเที่ยวไปยังคามนิคมชนบทและราชธานี คงจักได้อาจารย์ผู้แสดงโมกขธรรมสักคนเป็นแน่

คามนิคมชนปทราชธานิโย จรนฺตา / อทฺธา โมกฺขธมฺมเทสกํ / กญฺจิ อาจริยํ ลภิสฺสามา”ติ.

(อ.เรา ท.) เที่ยวไปอยู่ สู่หมู่บ้านและนิคมและชนบทและราชธานี ท. จักได้ ซึ่งอาจารย์ บางคนผู้แสดงซึ่งธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น แน่แท้” ดังนี้.

ตั้งแต่นั้นใครพูดในที่ใด ๆ ว่า สมณพราหมณ์ผู้บัณฑิต มีอยู่ เขาทั้ง ๒ ย่อมไปทำสากัจฉาในที่นั้น ๆ

ตโต ปฏฺฐาย / “ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา / สมณพฺราหฺมณา สนฺตี”ติ วทนฺติ; / ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา / สากจฺฉํ กโรนฺติ.

(อ.ชน ท.) ย่อมกล่าว ว่า “อ.สมณะและพราหมณ์ ท. ผู้เป็นบัณฑิต มีอยู่ (ในที่) ใด ๆ” ดังนี้; (อ.มาณพ ท. ๒ เหล่านั้น) ไปแล้ว (ในที่) นั้น ๆ ย่อมกระทำ ซึ่งการสนทนา จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

ชนเหล่าอื่นไม่อาจตอบปัญหาที่เขาทั้ง ๒ ถามได้

เตหิ ปุฏฺฐปญฺหํ / อญฺเญ กเถตุ น สกฺโกนฺติ,

(อ.ชน ท.) เหล่าอื่น ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกล่าว ซึ่งปัญหา (อันมาณพ ท. ๒) เหล่านั้น ถามแล้ว,

แต่เขาทั้ง ๒ ย่อมแก้ปัญหาของชนเหล่านั้นได้

เต ปน เตสํ ปญฺหํ วิสฺสชฺเชนฺติ.

ส่วนว่า (อ.มาณพ ท. ๒) เหล่านั้น ย่อมแก้ ซึ่งปัญหา (ของชน ท.) เหล่านั้น.

เขาสอบสวนทั่วชมพูทวีปอย่างนั้นแล้ว กลับมายังที่อยู่ของตน

เอวํ สกลชมฺพุทีปํ ปริคฺคณฺหิตฺวา / นิวตฺติตฺวา สกฏฺฐานเมว อาคนฺตฺวา

(อ.มาณพ ท. ๒ เหล่านั้น) กำหนดถือเอาแล้ว ซึ่งชมพูทวีปทั้งสิ้น ด้วยประการอย่างนี้ กลับแล้วมาแล้ว สู่ที่ของตนนั่นเทียว

จึงทำกติกากันว่า โกลิตะผู้สหาย ในเรา ๒ คน ผู้ใดได้บรรลุอมตธรรมก่อน ผู้นั้นจงบอก (แก่กัน)

“สมฺม โกลิต / อมฺเหสุ โย / ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, / โส อาโรเจตู”ติ กติกํ อกํสุ.

ได้กระทำแล้ว ซึ่งกติกา ว่า “ดูก่อนโกลิตะ ผู้มีธุระอันเสมอ (อ.-) ในเรา ท. หนา (-บุคคล) ใด ย่อมบรรลุ ซึ่งอมตะ ก่อน, (อ.บุคคล) นั้น จงบอก” ดังนี้.

เมื่อเขาทั้ง ๒ ทำกติกากันอย่างนั้นอยู่ พระศาสดาเสด็จถึงกรุงราชคฤห์ โดยลำดับดังที่กล่าวแล้ว ทรงรับเวฬุวันแล้วประทับอยู่ในเวฬุวัน

เอวํ เตสุ กติกํ กตฺวา วิหรนฺเตสุ, / สตฺถา วุตฺตานุกฺกเมน / ราชคหํ ปตฺวา / เวฬุวนํ ปฏิคฺคเหตฺวา / เวฬุวเน วิหรติ.

(ครั้นเมื่อปริพาชก ท. ๒) เหล่านั้น กระทำแล้ว ซึ่งกติกา อยู่อยู่ อย่างนี้, อ.พระศาสดา เสด็จถึงแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าราชคฤห์ โดยลำดับ- (แห่งคำ อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้ว ทรงรับแล้ว ซึ่งพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ย่อมประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน.

ในกาลนั้น พระอัสสชิเถระในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ระหว่างพระอรหันต์ ๖๑ องค์ ที่พระศาสดาทรงส่งไปเพื่อประกาศคุณพระรัตนตรัยด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมากเถิด กลับมายังกรุงราชคฤห์แล้ว

ตทา / “จรถ ภิกฺขเว / จาริกํ พหุชนหิตายา”ติ / รตนตฺตยคุณปฺปกาสนตฺถํ / อุยฺโยชิตานํ เอกสฏฺฐิยา อรหนฺตานํ อนฺตเร / ปญฺจวคฺคิยานํ อพฺภนฺตเร อสฺสชิตฺเถโร / ปฏินิวตฺติตฺวา / ราชคหํ อาคโต

ในกาลนั้น อ.พระอัสสชิผู้เถระ ในภายใน (แห่งภิกษุ ท.) ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕ ในระหว่าง แห่งพระอรหันต์ ท. ๖๑ ผู้- (อันพระศาสดา) -ทรงส่งไปแล้ว เพื่ออันประกาศซึ่งคุณแห่งหมวด ๓ แห่งรัตนะ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงเที่ยวไป สู่การเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนมาก” ดังนี้เป็นต้น กลับเฉพาะแล้ว ผู้มาแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์

ในวันรุ่งขึ้น ท่านถือบาตรจีวรไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตแต่เช้าตรู่

ปุนทิวเส ปาโตว / ปตฺตจีวรมาทาย / ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ได้เข้าไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ เพื่อก้อนข้าว ในเวลาเช้านั่นเทียว ในวันรุ่งขึ้น.

สมัยนั้น อุปติสสปริพาชกทำภัตกิจแต่เช้าตรู่แล้ว ไปยังอารามของปริพาชก พบพระเถระ จึงคิดว่า

ตสฺมึ สมเย / อุปติสฺสปริพฺพาชโก / ปาโตว ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา / ปริพฺพาชการามํ คจฺฉนฺโต / เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ

ในสมัย นั้น อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ กระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร ในเวลาเช้านั่นเทียว ไปอยู่สู่อารามแห่งปริพาชก เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ คิดแล้ว ว่า

อันนักบวชเห็นปานนี้เรายังไม่เคยพบเลย

“มยา เอวรูโป ฯเปฯ ธมฺมํ โรเจสี”ติ.

“มยา เอวรูโป นาม ปพฺพชิโต / น ทิฏฺฐปุพฺโพเยว,

“อ.บรรพชิต ชื่อ ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป เป็นผู้- (อันเรา) เห็นแล้วในกาลก่อนนั่นเทียว (ย่อมเป็น) หามิได้,

ภิกษุรูปนี้ (คง) จะเป็นผู้หนึ่งบรรดาผู้ที่เป็นพระอรหันต์ หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคในโลก

เย โลเก อรหนฺโต วา / อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนา, / อยํ เตสํ ภิกฺขุ อญฺญตโร;

(อ.บุคคล ท.) เหล่าใด ผู้เป็นพระอรหันต์ หรือ หรือว่า ผู้ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอรหัตมรรค (มีอยู่) ในโลก, อ.ภิกษุ นี้ เป็น- (แห่งบุคคล ท.) เหล่านั้นหนา -บุคคลคนใดคนหนึ่ง (ย่อมเป็น);

ไฉนหนอ เราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า

ยนฺนูนาหํ / อิมํ ภิกฺขุ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺเฉยฺยํ

ไฉนหนอ อ.เรา เข้าไปหาแล้ว ซึ่งภิกษุนี้ พึงถามว่า

ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ?

‘กสฺสิ ตฺวํ ฯเปฯ ธมฺมํ โรเจสี”ติ.

‘กสฺสิ ตฺวํ อาวุโส / อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต,

‘ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน เป็นผู้บวชแล้ว เจาะจง ซึ่งใคร (ย่อมเป็น),

ใครเป็นศาสดาของท่าน ?

โก วา เต สตฺถา,

อ.ใคร เป็นครู ของท่าน (ย่อมเป็น) หรือ,

หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร ?

กสฺส วา / ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี”ติ.

หรือว่า อ.ท่าน ย่อมชอบใจ ซึ่งธรรม ของใคร’ ดังนี้” ดังนี้.

ทีนั้น ความปริวิตกนี้ได้มีแก่เขาว่า

อถสฺส เอตทโหสิ

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ได้มีแล้ว (แก่ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ) นั้น ว่า

กาลนี้มิใช่กาลควรถามปัญหากะภิกษุนี้แล

“อกาโล โข ฯเปฯ อุปฺปาตฺ มคฺคนฺ”ติ.

“อกาโล โข / อิมํ ภิกฺขุ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ,

“(อ.กาล นี้) เป็นสมัยมิใช่กาล แล เพื่ออันถาม ซึ่งปัญหา กะภิกษุ นี้ (ย่อมเป็น),

ภิกษุนี้กำลังเข้าไปสู่ละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาต

อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโ ปิณฺฑาย จรติ;

(อ.ภิกษุ นี้) ผู้เข้าไปแล้ว สู่ระหว่างแห่งเรือน ย่อมเที่ยวไป เพื่อก้อนข้าว;

ถ้ากระไร เราเมื่อแสวงหาพระนิพพานที่คนผู้ต้องการรู้แล้ว ควรติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลัง ๆ

ยนฺนูนาหํ / อิมํ ภิกฺขุ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺเธยฺยํ, / อตฺถิเกหิ อุปฺปาตํ มคฺคนฺ”ติ.

ไฉนหนอ อ.เรา แสวงหาอยู่ (ซึ่งพระนิพพาน) อัน- (อันชน ท.) ผู้มีความต้องการ -เข้าไปรู้แล้ว พึงติดตาม ซึ่งภิกษุ นี้ ในที่ข้างหลัง ๆ” ดังนี้.

เขาเห็นพระเถระได้บิณฑบาตแล้วไปสู่โอกาสแห่งใดแห่งหนึ่ง และทราบความที่พระเถระนั้นประสงค์จะนั่ง จึงได้จัดตั่งของปริพาชกสำหรับตนถวาย

โส เถรํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ / อญฺญตรํ โอกาสํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / นิสีทิตุกามตญฺจสฺส ญตฺวา / อตฺตโน ปริพฺพาชกปีฐกํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ผู้มีบิณฑบาตอันได้แล้ว ผู้ไปอยู่ สู่โอกาสแห่งใดแห่งหนึ่ง (ด้วย) รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งพระเถระ) นั้น -เป็นผู้ใคร่เพื่ออันนั่ง ด้วย ปูลาดแล้ว ซึ่งตั่งแห่งปริพาชก ของตน ได้ถวายแล้ว.

แม้ในเวลาที่ท่านฉันเสร็จแล้ว ก็ได้ถวายน้ำในลักจั่นของตนแด่พระเถระ

ภตฺตกิจฺจปริโยสาเนปิสฺส / อตฺตโน กุณฺฑิกาย อุทกํ อทาสิ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ นั้น) ได้ถวายแล้ว ซึ่งน้ำ ในลักจั่น[๑] ของตน (แก่พระเถระ) นั้น แม้ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร.

ครั้นทำอาจริยวัตรอย่างนั้นแล้ว จึงทำปฏิสันถารอย่างจับใจกับพระเถระซึ่งฉันเสร็จแล้ว กล่าวอย่างนี้

เอวํ อาจริยวตฺตํ กตฺวา / กตภตฺตกิจฺเจน เถเรน สทฺธึ / มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอวมาห

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ นั้น) ครั้นกระทำแล้ว ซึ่งวัตรเพื่ออาจารย์ อย่างนี้ กระทำแล้ว ซึ่งการต้อนรับอันไพเราะ กับ ด้วยพระเถระ ผู้มีกิจด้วยภัตรอันกระทำแล้ว กล่าวแล้ว อย่างนี้

ถามว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก

“วิปฺปสนฺนานิ โข ฯเปฯ ธมฺมํ โรเจสี”ติ ปุจฺฉิ.

“วิปฺปสนฺนานิ โข / เต อาวุโส อินฺทฺริยานิ,

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ อ.อินทรีย์ ท. ของท่าน ผ่องใสแล้ว แล,

---

[๑] **กุณฺฑิกา** คนโทอันรักษาซึ่งน้ำไว้, คนโท, เหยือก, ลักจั่นน้ำ สำเร็จรูปมาจาก กุฑิ ธาตุ (รกฺขเณ = รักษา) + อิก ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย ลงนิคคหิตอาคม แปลงนิคคหิตเป็น ณ มีรูปวิเคราะห์ว่า อุทกํ กุฑติ รกฺขตีติ **กุณฺฑิกา**. ย่อมรักษา ซึ่งน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กุณฑิกา (คนโทอันรักษาซึ่งน้ำไว้)

ผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง

ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต;

อ.สีแห่งผิว หมดจดรอบแล้ว ผุดผ่องรอบแล้ว;

ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ?

กสิ ตฺวํ อาวุโส / อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต,

ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน เป็นผู้บวชแล้ว เจาะจง ซึ่งใคร (ย่อมเป็น),

ใครเป็นศาสดาของท่าน ?

โก วา เต สตฺถา,

อ.ใคร เป็นครู ของท่าน (ย่อมเป็น) หรือ,

หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ?

กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี”ติ *ปุจฺฉิ.*

หรือว่า อ.ท่าน ย่อมชอบใจ ซึ่งธรรม ของใคร” ดังนี้.

พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา

พระเถระคิดว่า ธรรมดาปริพาชกเหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อพระศาสนา เราจักแสดงความลึกซึ้งในพระศาสนาแก่ปริพาชกนี้

เถโร จินฺเตสิ / “อิเม ปริพฺพาชกา นาม / สาสนสฺส ปฏิปกฺขภูตา, / อิมสฺส สาสเน คมฺภีรตฺตมสฺเสสฺสามี”ติ

อ.พระเถระ คิดแล้ว ว่า “ชื่อ อ.ปริพาชก ท. เหล่านี้ เป็นปฏิปักษ์- ต่อพระศาสนา -เป็นแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จักแสดง ซึ่งความที่- (แห่งธรรม) ในพระศาสนา -เป็นสภาพลึกซึ้ง (แก่ปริพาชก) นี้” ดังนี้

เมื่อจะแสดงความที่ตนบวชใหม่ จึงกล่าวว่า

อตฺตโน นวกภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห

เมื่อแสดง ซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้ใหม่ กล่าวแล้ว ว่า

ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่ บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้

“อหํ โข อาวุโส / นโว อจิรปพฺพชิโต / อธุนาคโต อิมํ ธมฺมวินยํ,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.เรา แล เป็นผู้ใหม่ เป็นผู้บวชแล้วสิ้นกาลไม่นาน เป็นผู้มาแล้ว สู่พระธรรมและวินัย นี้ ในกาลนี้ (ย่อมเป็น),

เราจักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน

น ตาว สกฺขิสฺสามิ / วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสตุนฺ”ติ.

(อ.เรา) จักไม่อาจ เพื่ออันแสดง ซึ่งธรรม โดยพิสดาร ก่อน” ดังนี้.

ปริพาชกเรียนว่า ข้าพเจ้าชื่ออุปติสสะ

ปริพฺพาชโก “อหํ อุปติสฺโส ฯเปฯ ภาโร”ติ วตฺวา อาห

ปริพฺพาชโก / “อหํ อุปติสฺโส นาม,

อ.ปริพาชก ***กล่าวแล้ว*** ว่า “อ.ข้าพเจ้า เป็นผู้ชื่อว่าอุปติสสะ (ย่อมเป็น),

ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามสามารถเถิด จะน้อยหรือมากก็ตาม

ตฺวํ ยถาสตฺติยา / อปฺปํ วา พหุ๎ วา วท,

อ.ท่าน จงกล่าว (ซึ่งธรรม) อันน้อย หรือ หรือว่า อันมาก ตามสมควรแก่ความสามารถ,

ข้อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อแทงตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย ดังนี้แล้วเรียนว่า

เอตํ นยสเตน นยสหสฺเสน / ปฏิวิชฺฌิตุ๎ มยฺหํ ภาโร”ติ *วตฺวา* อาห

อ.อันแทงตลอด (ซึ่งธรรม) นั่น ด้วยร้อยแห่งนัย ด้วยพันแห่งนัย เป็นภาระ ของข้าพเจ้า (ย่อมเป็น)” ดังนี้ กล่าวแล้ว ว่า

จะน้อยหรือมากก็ตาม จงกล่าวเถิด จงกล่าวแต่ใจความ
แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความเท่านั้น ท่านกล่าว
พยัญชนะมากจักทำอะไร

“อปฺปํ วา พหุ๎ วา ภาสสฺสุ, อตฺถญฺเญว เม พฺรูหิ,
อตฺเถเนว เม อตฺโถ กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุนฺ”ติ.

“(อ.ท่าน) จงกล่าว (ซึ่งธรรม) อันน้อย หรือ หรือว่า อันมาก, (อ.ท่าน) จงกล่าว ซึ่งเนื้อความนั่นเทียว แก่ข้าพเจ้า, อ.ความต้องการ ด้วยเนื้อความนั่นเทียว (ย่อมมี) แก่ข้าพเจ้า, (อ.ท่าน กล่าวแล้ว) ซึ่งพยัญชนะ อันมาก จักกระทำ ซึ่งอะไร[๑]” ดังนี้.

เมื่อเขาเรียนอย่างนั้นแล้ว พระเถระจึงกล่าวคาถาว่า

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุ
แห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับแห่งธรรม
เหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

---

[๑] ประโยคว่า **กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุ๎.** แปล **๒ นัย** ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุ๎. อ.พยัญชนะ อันมาก จักกระทำ ซึ่งอะไร.

นัยนี้ บทว่า **กึ** ลง อำ ทุติยาวิภัตติ, **กาหสิ** สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) ต. + โอ ปัจจัย + สฺสติ ภวิสสันตีวิภัตติ แปลง กร เป็น กาห และ ลบ สฺส, แปลง ติ เป็น สิ และ ลบ โอ ปัจจัย, **พฺยญฺชนํ พหุ๎** ลง สิ ปฐมาวิภัตติ ในอรรถกัตตา **พหุ๎** = พหุ ลง สิ วิภัตติ, ลบ สิ วิภัตติ, ลงนิคคหิตอาคม เพื่อประโยชน์คือวาจาสิลิฏฐะ

นัยที่ ๒ : (ตฺวํ) กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุ๎ (วตฺวา). (อ.ท่าน กล่าวแล้ว) ซึ่งพยัญชนะ อันมาก จักกระทำ ซึ่งอะไร.

นัยนี้ บทว่า **กึ** ลง อำ ทุติยาวิภัตติ, **กาหสิ** สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ + โอ ปัจจัย + สฺสสิ ภวิสสันตีวิภัตติ แปลง กร เป็น กาห และ ลบ สฺส, ลบ โอ ปัจจัย, **พฺยญฺชนํ พหุ๎** ลง อำ ทุติยาวิภัตติ ในอรรถอวุตตกัมมะ ในปาฐเสสะคือ **วตฺวา** (วจ วิยตฺติยำ วาจายำ = พูดชัดเจน, กล่าว + ตฺวา ปัจจัย). กึ กาหสีติ กึ กาหติ. “กึ กโรติ, กึ กโรสี”ติ วา พฺยญฺชนํ พหุ๎ วตฺวาติ อตฺโถ. (วชิรพุทฺธิฏีกา)

เอวํ วุตฺเต, / เถโร

“เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา, เตสं เหตุ ตถาคโต, (อาห)
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ; เอวฺวาที มหาสมโณ”ติ

คาถมาห.

(ครั้นเมื่อคำ) อย่างนี้ (อันปริพาชก นั้น) กล่าวแล้ว, อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ว่า

“อ.พระตถาคต (ตรัสแล้ว) ซึ่งเหตุ (แห่ง-), อ.ธรรม ท. เหล่าใด เป็นสภาพมีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน (ย่อมเป็น), (-ธรรม ท.) เหล่านั้น (ด้วย), (ซึ่งเหตุ แห่ง-) อ.ความดับ ใด แห่งธรรม ท.) เหล่านั้น (-ความดับ นั้น) ด้วย, อ.พระมหาสมณะ เป็นผู้มีอันตรัสอย่างนี้เป็นปกติ (ย่อมเป็น)[๑]”ดังนี้.

สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน

ปริพาชกฟังเพียง ๒ บทต้นเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล อันถึงพร้อมด้วยนัยพันหนึ่ง

ปริพฺพาชโก / ปฐมปททฺวยเมว สุตฺวา / สหสฺสนยสมฺปนฺเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

อ.ปริพาชก ฟังแล้ว ซึ่งหมวด ๒ แห่งบทที่หนึ่งนั่นเทียว ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล อันถึงพร้อมแล้วด้วยนัยพันหนึ่ง.

พระเถระยัง ๒ บทนอกนี้ให้จบลง ในเวลาเขาเป็นพระโสดาบัน

อิตรํ ปททฺวยं / โสตาปนฺนกาเล นิฏฺฐาเปสิ.

(อ.พระเถระ) ยังหมวด ๒ แห่งบท นอกนี้ ให้จบแล้ว ในกาล- (แห่งปริพาชก นั้น) -เป็นพระ-โสดาบัน.

เขาเป็นพระโสดาบันแล้ว เมื่อคุณวิเศษชั้นสูงยังไม่เป็นไปอยู่ ก็กำหนดว่า เหตุในสิ่งนี้จักมี จึงเรียนกะพระเถระว่า

โส โสตาปนฺโน หุตฺวา, / อุปริวิเสเส อปฺปวตฺตนฺเต, / “ภวิสฺสติ เอตฺถ การณนฺ”ติ / สลฺลกฺเขตฺวา เถรํ อาห

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ) นั้น เป็นพระโสดาบัน เป็น, ครั้นเมื่อคุณวิเศษในเบื้องบน ไม่เป็นไปทั่วอยู่, กำหนดแล้ว ว่า “อ.เหตุ (ในเรื่อง) นี้ จักมี” ดังนี้ กล่าวแล้ว กะพระเถระว่า

ท่านขอรับ ท่านไม่ต้องขยายธรรมเทศนายิ่งขึ้นไป

“ภนฺเต มา อุปริ ฯเปฯ สตฺถา วสตี”ติ.

“ภนฺเต / มา อุปริ ธมฺมเทสนํ วฑฺฒยิตฺถ,

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) อย่า ยังธรรมเทศนา ในเบื้องบน ให้เจริญแล้ว,

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา (โหนฺติ), เตสं (ธมฺมานํ) เหตุ (จ) ตถาคโต (อาห), เตสญฺจ (ธมฺมานํ) โย นิโรโธ, (ตสฺส นิโรธสฺส เหตุ) จ, เอวฺวาที (โหติ) มหาสมโณ.**

เพียงเท่านี้ก็พอ

เอตฺตกเมว โหตุ,

(อ.คำ) อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว จงมีเถิด,

พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน ?

กุหึ อมฺหากํ สตฺถา วสตี”ติ.

อ.พระศาสดา ของเรา ท. ย่อมประทับอยู่ (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเถระตอบว่า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ผู้มีอายุ

“เวฬุวเน อาวุโส”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.พระศาสดา ของเรา ท. ย่อมประทับอยู่) ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน” ดังนี้.

เขาเรียนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่านโปรดล่วงหน้าไปก่อนเถิด

“เตนหิ ภนฺเต ฯเปฯ สนฺติกํ อาคมิสฺสามี”ติ

“เตนหิ ภนฺเต / ตุมฺเห ปุรโต ยาถ;

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) ขอจงไปในที่ข้างหน้า;

ข้าพเจ้ามีเพื่อนอีกคนหนึ่ง

มยฺหํ เอโก สหายโก อตฺถิ,

อ.สหาย คนหนึ่ง ของข้าพเจ้า มีอยู่,

ก็ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ได้ทำกติกากะกันและกันไว้ว่า ผู้ใดบรรลุอมตะก่อน ผู้นั้นจงบอกกัน

อมฺเหหิ จ / อญฺญมญฺญํ กติกา กตา / ‘โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, / โส อาโรเจตู’ติ

ก็ อ.กติกา ว่า ‘(อ.บุคคล) ใด ย่อมบรรลุ ซึ่งอมตะ ก่อน, (อ.บุคคล) นั้น จงบอก’ ดังนี้ (อันข้าพเจ้า ท.) กระทำแล้ว กะกันและกัน

ข้าพเจ้าเปลื้องปฏิญญานั้นแล้ว จักพาสหายมาสู่สำนักพระศาสดา ตามทางที่ท่านไปแล้วนั้นแล ดังนี้แล้ว

อหนฺตํ ปฏิญฺญํ โมเจตฺวา / สหายกํ คเหตฺวา / ตุมฺหากํ คตมคฺเคเนว / สตฺถุ สนฺติกํ อาคมิสฺสามี”ติ

อ.ข้าพเจ้า เปลื้องแล้ว ซึ่งปฏิญญา นั้น พาเอาแล้ว ซึ่งสหาย จักมา สู่สำนัก ของพระศาสดา โดยหนทางเป็นที่ไปแล้วนั่นเทียว แห่งท่าน (หรือแปลว่า โดยหนทาง- แห่งท่าน -ไปแล้วนั่นเทียว)” ดังนี้

หมอบลงแทบเท้าทั้ง ๒ ของพระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ทำประทักษิณ ๓ รอบ ส่งพระเถระไปแล้ว ได้บ่ายหน้าไปสู่อารามของปริพาชกแล้ว

ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน / เถรสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา / ติกฺขตฺตุ์ ปทกฺขิณ์ กตฺวา / เถร์ อุยฺโยเชตฺวา / ปริพฺพาชการามาภิมุโข อคมาสิ.

หมอบลงแล้ว ใกล้เท้า ท. ของพระเถระ ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าแห่งองค์ ๕ กระทำแล้ว ซึ่งการประทักษิณ สิ้น ๓ ครั้ง ส่งไปแล้ว ซึ่งพระเถระ เป็นผู้มีเบื้องหน้าแห่งอารามของปริพาชก (เป็น) ได้ไปแล้ว.

โกลิตปริพาชกเห็นเขามาแต่ไกล

โกลิตปริพฺพาชโก / ตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา

อ.ปริพาชกชื่อว่าโกลิตะ เห็นแล้ว (ซึ่งปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ) นั้น ผู้มาอยู่ แต่ที่ไกลนั่นเทียว

คิดว่า วันนี้สีหน้าสหายของเรา ไม่เหมือนในวันอื่น ๆ

“อชฺช มยฺหํ ฯเปฯ ภวิสฺสตี”ติ อมตาธิคมํ ปุจฺฉิ.

“อชฺช มยฺหํ สหายกสฺส มุขวณฺโณ / น อญฺญทิวเสสุ วิย,

(คิดแล้ว) ว่า “ในวันนี้ อ.สีแห่งหน้า ของสหาย ของเรา เป็นราวกะว่า (สีแห่งหน้า) ในวันอื่น ท. (ย่อมเป็น) หามิได้,

สหายของเรานี้คงได้บรรลุอมตะแน่แท้ จึงถามถึงการบรรลุอมตะ

อทฺธาเนน / อมตํ อธิคตํ ภวิสฺสตี”ติ / อมตาธิคมํ ปุจฺฉิ.

อ.อมตะ เป็นคุณชาต (อันสหาย ของเรา) นี้ บรรลุแล้ว จักเป็น แน่แท้” ดังนี้ ถามแล้ว ซึ่งการบรรลุซึ่งอมตะ.

แม้อุปติสสปริพาชกนั้นก็รับว่า เออ ผู้มีอายุ อมตะเราได้บรรลุแล้ว ได้ภาษิตคาถานั้นนั่นแล แก่โกลิตปริพาชกนั้น

โสปิสฺส / “อามาวุโส / อมตํ อธิคตนฺ”ติ ปฏิชานิตฺวา / ตเมว คาถํ อภาสิ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ) แม้นั้น ปฏิญญาแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เออ อ.อมตะ (อันเรา) บรรลุแล้ว” ดังนี้ ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นั้นนั่นเทียว (แก่ปริพาชกชื่อว่าโกลิตะ) นั้น.

ในกาลจบคาถา โกลิตะดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว จึงกล่าวว่า

คาถาปริโยสาเน / โกลิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิตฺวา อาห

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งคาถา อ.ปริพาชกชื่อว่าโกลิตะ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล กล่าวแล้ว ว่า

สหาย ข่าวว่า พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน ?

“กุหึ กิร สมฺม / อมฺหากํ สตฺถา วสตี”ติ.

“ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ ได้ยินว่า อ.พระศาสดา ของเรา ท. ย่อมประทับอยู่ (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

อุปติสสปริพาชกตอบว่า ข่าวว่า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน สหาย ข่าวนี้ท่านอัสสชิเถระ พระ-อาจารย์ของเราบอกไว้แล้ว

“เวฬุวเน กิร สมฺม, / เอวํ โน อาจริเยน / อสฺสชิตฺเถเรน กถิตนฺ”ติ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ ได้ยินว่า (อ.พระ-ศาสดา ของเรา ท. ย่อมประทับอยู่) ในพระเวฬุวัน, (อ.คำ) อย่างนี้ อันพระอัสสชิผู้เถระ ผู้เป็นอาจารย์ของเรา ท. บอกแล้ว” ดังนี้.

โกลิตปริพาชกกล่าวว่า สหาย ถ้ากระนั้น เราไปเฝ้าพระศาสดาเถิด

“เตนหิ สมฺม อายาม, / สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา”ติ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าโกลิตะ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ ถ้าอย่างนั้น (อ.เรา ท.) จงมา, (อ.เรา ท.) จักเฝ้า ซึ่งพระศาสดา” ดังนี้.

สองสหายชวนสญชัยไปเฝ้าพระศาสดา

ก็ธรรมดาพระสารีบุตรเถระนี้ ย่อมเป็นผู้บูชาอาจารย์ แม้ในกาลทุกเมื่อเทียว

สารีปุตฺตตฺเถโร จ นาเมส / สทาปิ อาจริยปูชโกว;

ก็ ชื่อ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ นั่น เป็นผู้บูชาซึ่งอาจารย์นั่นเทียว แม้ในกาลทั้งปวง (ย่อมเป็น);

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวกะสหายอย่างนี้ว่า

ตสฺมา สหายกํ เอวมาห

เพราะเหตุนั้น (อ.ปริพาชกชื่อว่าอุปติสสะนั้น) กล่าวแล้ว กะสหาย อย่างนี้ ว่า

สหาย เราจักบอกอมตะที่เราทั้ง ๒ บรรลุ แก่สญชัยปริพาชกผู้อาจารย์ของเราบ้าง

“สมฺม อมฺเหหิ ฯเปฯ มคฺคผลปฏิเวธํ กริสฺสตี”ติ.

“สมฺม / อมฺเหหิ อธิคตํ อมตํ / อมฺหากํ อาจริยสฺส / สญฺชยปริพฺพาชกสฺสาปิ กเถสฺสาม,

“ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ (อ.เรา ท.) จักบอก ซึ่งอมตะ อัน- อันเรา ท. -บรรลุแล้ว แม้แก่ปริพาชกชื่อว่าสญชัย ผู้เป็นอาจารย์ ของเรา ท.,

ท่านรู้อยู่ก็จักแทงตลอด

พุชฺฌมาโน ปฏิวิชฺฌิสฺสติ,

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย นั้น) รู้อยู่ จักแทงตลอด,

เมื่อไม่แทงตลอด เชื่อพวกเราแล้วจักไปยังสำนักพระศาสดา

อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต / อมฺหากํ สทฺทหิตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสติ,

เมื่อไม่แทงตลอด เชื่อแล้ว ต่อเรา ท. จักไป สู่สำนัก ของพระศาสดา,

สดับเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้วจักทำการแทงตลอดซึ่งมรรคและผล

พุทฺธานำ เทสนำ สุตฺวา / มคฺคผลปฏิเวธำ กริสฺสตี”ติ.

ฟังแล้ว ซึ่งเทศนา ของพระพุทธเจ้า ท. จักกระทำ ซึ่งการแทงตลอดซึ่งมรรคและผล” ดังนี้.

ลำดับนั้น ทั้ง ๒ คน ก็ได้ไปสู่สำนักของท่านสญชัย

ตโต เทฺวปิ ชนา / สญฺชยสฺส สนฺติกำ อคมำสุ.

ในลำดับนั้น อ.ชน ท. แม้ ๒ ได้ไปแล้ว สู่สำนัก ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย.

สญชัยพอเห็นพวกเขาจึงถามว่า พ่อทั้ง ๒ พวกท่านได้ใคร ๆ ที่แสดงทางอมตะแล้วหรือ ?

สญฺชโย เต ทิสฺวา / “กึ ตาตา / โกจิ โว อมตมคฺคเทสโก ลทฺโธติ ปุจฺฉิ.

อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย เห็นแล้ว (ซึ่งสหาย ท.) เหล่านั้น ถามแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. อ.ใคร ๆ ผู้แสดงซึ่งหนทางแห่งอมตะ อันท่าน ท. ได้แล้ว หรือ” ดังนี้.

สหายทั้ง ๒ จึงเรียนว่า ได้แล้ว ขอรับ ท่านอาจารย์

“อาม อาจริย ฯเปฯ สนฺติกำ คมิสฺสามา”ติ.

“อาม อาจริย ลทฺโธ;

(อ.สหาย ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ ขอรับ (อ.บุคคล ผู้แสดงซึ่งหนทางแห่งอมตะ อันกระผม ท.) ได้แล้ว;

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก พระธรรมก็อุบัติขึ้นแล้ว พระสงฆ์ก็อุบัติขึ้นแล้ว

พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน, / ธมฺโม อุปฺปนฺโน, / สงฺโฆ อุปฺปนฺโน,

อ.พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติแล้ว ในโลก, อ.พระธรรม เกิดขึ้นแล้ว, อ.พระสงฆ์ เกิดขึ้นแล้ว,

ท่านอาจารย์ประพฤติธรรมเปล่าไร้สาระ

ตุมฺเห ตุจฺเฉ อสาเร วิจรถ,

(อ.ท่าน) ย่อมประพฤติ (ซึ่งธรรม ท.) อันไม่มีสาระ อันเปล่า,

เชิญท่านมาเถิด เราทั้งหลายจักไปยังสำนักพระศาสดา

เอถ, / สตฺถุ สนฺติกำ คมิสฺสามา”ติ.

(อ.ท่าน) ขอจงมา, (อ.เรา ท.) จักไป สู่สำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

สญชัยกล่าวว่า ท่านทั้ง ๒ ไปเถิด เราไม่สามารถ

“คจฺฉถ ตุมฺเห, / อหำ น สกฺขิสฺสามี”ติ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ท่าน ท. จงไป, อ.เรา จักไม่อาจ” ดังนี้.

สหายเหล่านั้นจึงถามว่า เพราะเหตุไร ?

“กึการณา”ติ.

(อ.สหาย ท. เหล่านั้น ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน จักไม่อาจ) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

สญชัยตอบว่า เราเที่ยวเป็นอาจารย์ของมหาชนแล้ว

“อหำ มหาชนสฺส ฯเปฯ อนฺเตวาสิกวาสำ วสิตุนฺ”ติ.

“อหำ มหาชนสฺส อาจริโย หุตฺวา วิจรึ,

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา เป็นอาจารย์ ของมหาชน เป็น เที่ยวไปแล้ว,

การอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรานั้น เช่นกับเกิดความไหวแห่งน้ำในตุ่ม

ตสฺส เม อนฺเตวาสิกวาโส / จาฏิยา อุทกจลนภาวุปฺปตฺติสทิโส,

อ.การอยู่โดยความเป็นแห่งอันเตวาสิก แห่งเรา นั้น เป็นเช่นกับด้วยการเกิดขึ้นแห่งความเป็นคืออันไหวแห่งน้ำ ในตุ่ม (ย่อมเป็น),

เราไม่สามารถอยู่เป็นอันเตวาสิกได้

น สกฺขิสฺสามหำ / อนฺเตวาสิกวาสำ วสิตุนฺ”ติ.

(อ.เรา) จักไม่อาจ เพื่ออันอยู่ อยู่โดยความเป็นแห่งอันเตวาสิก” ดังนี้.

สหายเหล่านั้นกล่าวว่า อย่าทำอย่างนั้นเลย ท่านอาจารย์

“มา เอวำ กริตฺถ อาจริยา”ติ.

(อ.สหาย ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้” ดังนี้.

สญชัยกล่าวว่า ช่างเถอะ พ่อ พ่อพากันไปเถอะ เราจักไม่สามารถ

“โหตุ ตาตา, / คจฺฉถ ตุมฺเห, / นาหำ สกฺขิสฺสามี”ติ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, อ.ท่าน ท. จงไป, อ.เรา จักไม่อาจ” ดังนี้.

สหายเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านอาจารย์ จำเดิมแต่กาลแห่งพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มหาชนมีของหอมระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ ไปบูชาพระองค์เท่านั้น

“อาจริย / โลเก พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย / มหาชโน คนฺธมาลาทิหตฺโถ คนฺตฺวา / ตเมว ปูเชสฺสติ,

(อ.สหาย ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.มหาชน ผู้มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ ไปแล้ว จักบูชา (ซึ่งพระพุทธเจ้า) นั้นนั่นเทียว จำเดิม แต่กาลเป็นที่เสด็จอุบัติแล้ว แห่งพระพุทธเจ้า (หรือแปลว่า แต่กาล- แห่งพระพุทธเจ้า -เสด็จอุบัติแล้ว) ในโลก,

แม้กระผมทั้ง ๒ ก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน ท่านอาจารย์จะทำอย่างไร ?

มยัปิ / ตตฺเถว คมิสฺสาม, / ตุมฺเห กึ กริสฺสถา”ติ.

แม้ อ.กระผม ท. จักไป (ในที่) นั้นนั่นเทียว, อ.ท่าน จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

สญชัยกล่าวว่า พ่อทั้ง ๒ ในโลกนี้ มีคนเขลามากหรือมีคนฉลาดมากเล่า ?

“ตาตา / กินฺนุ โข อิมสฺมึ โลเก / ทนฺธา พหู, / อุทาหุ ปณฺฑิตา”ติ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.ชน ท.) ผู้เขลา ในโลก นี้ เป็นผู้มาก (ย่อมเป็น) หรือ หนอ แล, หรือว่า (อ.ชน ท.) ผู้ฉลาด (ในโลก นี้ เป็นผู้มาก ย่อมเป็น)” ดังนี้.

สหายเหล่านั้นตอบว่า ท่านอาจารย์ คนเขลามาก ชื่อว่าคนฉลาดมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

“ทนฺธา อาจริย พหู, / ปณฺฑิตา นาม / กติปยาเอว โหนฺตี”ติ.

(อ.สหาย ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ชน ท.) ผู้เขลา เป็นผู้มาก (ย่อมเป็น) ชื่อ (อ.ชน ท.) ผู้ฉลาด เป็นผู้เล็กน้อยนั่นเทียว ย่อมเป็น” ดังนี้.

สญชัยกล่าวว่า พ่อทั้ง ๒ ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาด ๆ จักไปสู่สำนักพระสมณโคดม

“เตนหิ ตาตา ฯเปฯ นาหํ คมิสฺสามี”ติ.

“เตนหิ ตาตา / ปณฺฑิตา ปณฺฑิตา / สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสนฺติ,

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.ชน ท.) ผู้ฉลาด ๆ จักไปสู่สำนัก ของพระสมณะ ผู้โคดม,

พวกคนเขลา ๆ จักมาสำนักเรา

ทนฺธา ทนฺธา / มม สนฺติกํ อาคมิสฺสนฺติ;

(อ.ชน ท.) ผู้เขลา ๆ จักมา สู่สำนัก ของเรา;

พ่อไปกันเถิด เราจักไม่ไป

คจฺฉถ ตุมฺเห, / นาหํ คมิสฺสามี”ติ.

อ.ท่าน ท. จงไป, อ.เรา จักไม่ไป” ดังนี้.

สหายเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ท่านจักปรากฏเอง ดังนี้แล้วหลีกไป

เต / “ปณฺฑายิสฺสถ ตุมฺเห อาจริยา”ติ ปกฺกมึสุ.

(อ.สหาย ท.) เหล่านั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่อาจารย์ อ.ท่าน จักปรากฏ” ดังนี้ หลีกไปแล้ว.

เมื่อสหายทั้ง ๒ นั้นไปอยู่ บริษัทของสญชัยแตกกันแล้ว

เตสุ คจฺฉนฺเตสุ, / สญฺชยสฺส ปริสา ภิชฺชิ.

(ครั้นเมื่อสหาย ท.) เหล่านั้น ไปอยู่, อ.บริษัท ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย แตกแล้ว.

ขณะนั้นอารามได้ว่างลง

ตสฺมึ ขเณ / อาราโม ตุจฺโฉ อโหสิ.

ในขณะ นั้น อ.อาราม เป็นอารามเปล่า ได้เป็นแล้ว.

สญชัยนั้นเห็นอารามว่างแล้ว ก็อาเจียนออกเป็นโลหิตอุ่น

โส ตุจฺฉํ อารามํ ทิสฺวา / อุณฺหํ โลหิตํ ฉฑฺเฑสิ.

(อ.ปริพาชกชื่อว่าสญชัย) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งอาราม อันเปล่า สำรอกแล้ว ซึ่งโลหิต อันอุ่น.

ในปริพาชก ๕๐๐ คน ซึ่งไปกับสหายทั้ง ๒ นั้น บริษัทของสญชัย ๒๕๐ คน กลับแล้ว

เตหิปิ สทฺธึ คจฺฉนฺเตสุ / ปญฺจสุ ปริพฺพาชกสเตสุ, / สญฺชยสฺส ปริสาย / อฑฺฒเตยฺยสตานิ นิวตฺตึสุ.

อ.-, ในร้อยแห่งปริพาชก ท. ๕ ผู้ไปอยู่ กับ (ด้วยชน ท. ๒) แม้เหล่านั้นหนา, -ร้อยที่ ๓ ด้วยทั้งกึ่ง ท. แห่งบริษัท ของปริพาชกชื่อว่าสญชัย กลับแล้ว.

สหายทั้ง ๒ ได้ไปสู่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยปริพาชก ๒๕๐ คน ผู้เป็นอันเตวาสิกของตน

อตฺตโน อนฺเตวาสิเกหิ / อฑฺฒเตยฺเยหิ ปริพฺพาชกสเตหิ สทฺธึ / เวฬุวนํ อคมึสุ.

(อ.สหาย ท. ๒ เหล่านั้น) ได้ไปแล้ว สู่พระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน กับ ด้วยร้อยแห่งปริพาชก ท. ที่ ๓ ด้วยทั้งกึ่ง ผู้เป็นอันเตวาสิก ของตน.

ศิษย์สำเร็จอรหัตตผลก่อนอาจารย์

พระศาสดาประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔ ทอดพระเนตรเห็นปริพาชกเหล่านั้นแต่ไกลเทียว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า

สตฺถา จตุปริสมชฺเฌ นิสินฺโน / ธมฺมํ เทเสนฺโต / เต ทูรโตว ทิสฺวา / ภิกฺขู อามนฺเตสิ

อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว ในท่ามกลางแห่งบริษัทสี่ ทรงแสดงอยู่ ซึ่งธรรม ทอดพระเนตรเห็นแล้ว (ซึ่งชน ท.) เหล่านั้น แต่ที่ไกลนั่นเทียว ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. (ด้วยพระดำรัส) ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สหาย ๒ คนเหล่านั่นกำลังมา คือโกลิตะและอุปติสสะทั้ง ๒ นั่นจักเป็นคู่สาวกที่ดีเลิศของเรา

“เอเต ภิกฺขเว / เทฺว สหายกา อาคจฺฉนฺติ / โกลิโต จ อุปติสฺโส จ, / เอตํ เม สาวกยุคํ ภวิสฺสติ / อคฺคํ ภทฺทยุคนฺ”ติ.

“ดูก่อนภิกษุ ท. อ.สหาย ท. ๒ เหล่านั่น คือ อ.โกลิตะ ด้วย คือ อ.อุปติสสะ ด้วย ย่อมมา, (อ.คู่แห่งสหาย) นั่น เป็นคู่แห่งสาวก เป็นคู่อันเลิศ เป็นคู่อันเจริญ ของเรา จักเป็น” ดังนี้.

สหายทั้ง ๒ เหล่านั้นถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

เต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

เขาทั้ง ๒ ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด พระเจ้าข้า

เต ภควนฺตำ เอตทโวจุ / “ลเภยฺยาม มยำ ภนฺเต / ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชำ; / ลเภยฺยาม อุปสมฺปทนฺ”ติ.

(อ.สหาย ท. ๒) เหล่านั้น ได้กราบทูลแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ท. พึงได้ ซึ่งการบรรพชา พึงได้ ซึ่งการอุปสมบท ในสำนัก ของพระผู้มีพระภาค” ดังนี้ กะพระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอทั้งหลายจงมาสู่พระศาสนาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด

“เอถ ภิกฺขโว”ติ / ภควา อโวจ / “สฺวากฺขาโต ธมฺโม, / จรถ พฺรหฺมจริยำ / สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา”ติ.

อ.พระผู้มีพระภาค (ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงมา- (สู่พระศาสนา) -เถิด[๑]” ดังนี้ ได้ตรัสแล้ว ว่า “อ.ธรรม (อันเรา) กล่าวดีแล้ว, (อ.เธอ ท.) จงประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์ เพื่ออันกระทำซึ่งที่สุด แห่งทุกข์ โดยชอบ” ดังนี้.

คนทั้งหมดได้เป็นผู้ทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ราวกะว่าพระเถระ ๑๐๐ พรรษา

สพฺเพปิ / อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา / วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุำ.

(อ.ชน ท.) แม้ทั้งปวง เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ เป็นราวกะว่า พระเถระผู้ประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งพรรษา ได้เป็นแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงขยายพระธรรมเทศนา ด้วยอำนาจจริยาแห่งบริษัทของภิกษุเหล่านั้น

อถ เนสำ ปริสาย จริยาวเสน / สตฺถา ธมฺมเทสนำ วฑฺเฒสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ยังพระธรรมเทศนา ให้เจริญแล้ว ด้วยสามารถแห่งความประพฤติ แห่งบริษัท (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

เว้นพระอัครสาวกทั้ง ๒ เสีย ภิกษุที่เหลือบรรลุพระอรหัตแล้ว

ฐเปตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก / อวเสสา อรหตฺตำ ปาปุณึสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) ผู้เหลือลง เว้น ซึ่งพระอัครสาวก ท. ๒ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต.

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(ตุมฺเห สาสนำ) เอถ ภิกฺขโว.** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เธอ ท. จงมา- สู่พระศาสนา -เถิด. (เธอทั้งหลายจงมาสู่พระศาสนาเถิด), **อีกนัยหนึ่ง (ตุมฺเห ติสรณำ) เอถ ภิกฺขโว.** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เธอ ท. จงมา- สู่รัตนะ ๓ -เถิด. (เธอทั้งหลายจงมาสู่พระรัตนตรัยเถิด) บทว่า **ภิกฺขโว** ในประโยคนี้ เป็น**บทอาลปนะ**, แม้ประโยค เอหิ ภิกฺขุ. ก็มีนัยเหมือนกัน (คือบทว่า ภิกฺขุ เป็นบทอาลปนะ). เอหิ ภิกฺขูติ “ภิกฺขู”ติ สมโพธนำ. สำสาเร ภยอิกฺขก ตสฺส ภยสฺส สพฺพโส วินาสนตฺถำ ติสรณำ, สาสนำ วา เอหิ มนสา “ตาณำ เลณนฺ”ติ ปวิส อุปคจฺฉ. อุปคนฺตฺวาปิ จร พฺรหฺมจริยนฺติ สาสนพฺรหฺมจริยำ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจ จรสฺสุ. (วิมติวิโนทนีฏีกา) แต่โดยทั่วไปแปลประโยคนี้ ดังนี้ **(ตุมฺเห) เอถ ภิกฺขโว (หุตฺวา).** อ.เธอ ท. เป็นภิกษุ เป็น จงมาเถิด. (เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด, เธอทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด)

ก็กิจด้วยมรรคเบื้องสูงของพระอัครสาวกทั้ง ๒ มิได้สำเร็จแล้ว

อคฺคสาวกานำ ปน / อุปริมคฺคกิจฺจำ น นิฏฺฐาสิ.

ก็ อ.กิจด้วยมรรคในเบื้องบน ของพระอัครสาวก ท. ไม่สำเร็จแล้ว.

ถามว่า เพราะเหตุไร

กึการณา ?

(อ.การถาม ว่า) “(อ.กิจด้วยมรรคในเบื้องบน ของพระอัครสาวก ท. ไม่สำเร็จแล้ว) เพราะเหตุอะไร” (ดังนี้).

แก้ว่า เพราะสาวกบารมีญาณเป็นของใหญ่

สาวกปารมีญาณสฺส มหนฺตตาย.

(อ.การแก้ ว่า) “อ.กิจด้วยมรรคในเบื้องบน ของพระอัครสาวก ท. ไม่สำเร็จแล้ว) เพราะความที่-แห่งสาวกบารมีญาณ -เป็นคุณชาติใหญ่” (ดังนี้).

ต่อมา ในวันที่ ๗ แต่วันบวชแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปอาศัยหมู่บ้านกัลลวาละ ในแคว้นมคธอยู่

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน / ปพฺพชิตทิวสโต / สตฺตเม ทิวเส / มคธรฏฺเฐ กลฺลวาลคามกำ อุปนิสฺสาย วิหรนฺโต,

ครั้งนั้น อ.พระมหาโมคคัลลานะ ผู้มีอายุ เข้าไปอาศัยแล้ว ซึ่งหมู่บ้านชื่อว่ากัลลวาละ ในแว่นแคว้นชื่อว่ามคธ ในวันที่ ๗ แต่วันเป็นที่บวชแล้ว อยู่อยู่,

เมื่อถีนมิทธะครอบงำ อันพระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาถีนมิทธะได้

ถีนมิทฺเธ โอกฺกมนฺเต, / สตฺถารา สำเวชิโต / ถีนมิทฺธำ วิโนเทตฺวา

ครั้นเมื่อถีนะและมิทธะ หยั่งลงอยู่, ผู้- อันพระศาสดา -ทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาแล้ว ซึ่งถีนะและมิทธะ

กำลังฟังพระธาตุกรรมฐานที่พระตถาคตประทานแล้ว ได้ยังกิจในมรรค ๓ เบื้องบนให้สำเร็จ บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณแล้ว

ตถาคเตน ทินฺนำ / ธาตุกมฺมฏฺฐานำ สุณนฺโตว / อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจำ นิฏฺฐาเปตฺวา / สาวกปารมี-ญาณสฺส มตฺถกำ ปตฺโต,

ฟังอยู่นั่นเทียว ซึ่งธาตุกัมมัฏฐาน อัน- อันพระตถาคต -ประทานแล้ว ยังกิจแห่งหมวด ๓ แห่งมรรคในเบื้องบน ให้สำเร็จแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งที่สุด แห่งสาวกบารมีญาณ.

ฝ่ายพระสารีบุตรล่วงได้กึ่งเดือนแต่วันบวช เข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์นั่นแหละ อยู่ในถ้ำสูกร-ขาตากับด้วยพระศาสดา

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ / ปพฺพชิตทิวสโต อฑฺฒมาสํ อติกฺกมิตฺวา / สตฺถารา สทฺธึ / ตเมว ราชคหํ อุปนิสฺสาย / สูกรขาตเลเณ วิหรนฺโต,

แม้ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งกึ่งแห่งเดือน แต่วันเป็นที่บวชแล้ว เข้าไปอาศัยแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าราชคฤห์ นั้นนั่นเทียว อยู่อยู่ ในถ้ำชื่อว่าสูกรขาตา กับ ด้วยพระศาสดา,

เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตร แก่ทีฆนขปริพาชกผู้หลานของตน ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระสูตร

อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆนขปริพฺพาชกสฺส / เวทนาปริคฺคหสุตฺตนฺเต เทสิยมาเน, / สุตฺตา-นุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา

ครั้นเมื่อเวทนาปริคคหสูตร (อันพระศาสดา) ทรงแสดงอยู่ แก่ปริพาชกชื่อว่าทีฆนขะ ผู้เป็นหลานของตน, ส่งไปแล้ว ซึ่งญาณ ตามแนวแห่งพระสูตร

ก็ได้บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณ เหมือนผู้ที่บริโภคภัตรที่เขาคดให้ผู้อื่น

ปรสฺส วฑฺฒิตํ ภตฺตํ ภุญฺชนฺโต วิย / สาวกปารมีญาณสฺส มตฺถกํ ปตฺโต.

บรรลุแล้ว ซึ่งที่สุด แห่งสาวกบารมีญาณ ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้บริโภคอยู่ ซึ่งภัตร อัน- (อันบุคคล) -ให้เจริญแล้ว (เพื่อบุคคล) อื่น.

มีคำถามว่า ก็ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามาก มิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรจึงบรรลุสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะ

“นนุ จายสฺมา มหาปญฺโญ, / อถ กสฺมา / มหาโมคฺคลฺลานโต จิรตเรน / สาวกปารมีญาณํ ปาปุณีติ.

(อ.การถาม) ว่า “ก็ (อ.พระสารีบุตร) ผู้มีอายุ เป็นผู้มีปัญญามาก (ย่อมเป็น) มิใช่หรือ, (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.พระสารีบุตร นั้น) บรรลุแล้ว ซึ่งสาวกบารมีญาณ (โดยกาล) อันนานกว่า กว่าพระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

แก้ว่า เพราะมีบริกรรมมาก

ปริกมฺมมหนฺตตาย.

(อ.การแก้ ว่า) “(อ.พระสารีบุตร นั้น บรรลุแล้ว ซึ่งสาวกบารมีญาณ โดยกาล อันนานกว่า กว่าพระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ) เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีบริกรรมอันใหญ่” (ดังนี้).

เหมือนอย่างว่า พวกคนเข็ญใจประสงค์จะไปในที่ไหน ๆ ก็ออกไปได้รวดเร็ว ส่วนพระราชาต้องได้ตระเตรียมมาก มีการตระเตรียมช้างพระราชพาหนะเป็นต้น จึงสมควร ฉันใด อุปไมยนี้ พึงทราบฉันนั้น

ยถา หิ ทุคฺคตมนุสฺสา / กตฺถจิ คนฺตุกามา / ขิปฺปเมว นิกฺขมนฺติ, / ราชูนํ ปน / หตฺถิ-วาหนกปฺปนาทึ / มหนฺตํ ปริกมฺมํ ลทฺธุ วฏฺฏติ; / เอวํ สมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ.

เหมือนอย่างว่า อ.มนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ ท.[๑] เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไป (ในที่) ไหน ๆ (เป็น) ย่อมออกไป พลันนั่นเทียว, ส่วนว่า อ.อัน- (อันพระราชา ท.) -ได้ ซึ่งบริกรรม อันใหญ่ มีความสำเร็จแห่งพาหนะคือช้างเป็นต้น ย่อมควร ฉันใด; อ.คำเป็นเครื่องยังอุปมาให้ถึงพร้อมนี้ (อันบัณฑิต) พึงทราบ ฉันนั้น.

พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา

ก็ในเวลาบ่ายวันนั้นเอง พระศาสดาทรงประชุมพระสาวกที่พระเวฬุวัน ประทานตำแหน่งพระ-อัครสาวกแก่พระเถระทั้ง ๒ แล้วทรงแสดงพระปาติโมกข์

ตทหิวสเมว ปน สตฺถา / วฑฺฒมานกจฺฉายาย / เวฬุวเน สาวกสนฺนิปาตํ กตฺวา / ทฺวินฺนํ เถรานํ อคฺคสาวกฏฺฐานํ ทตฺวา / ปาฏิโมกฺขํ อุทฺทิสิ.

ก็ ในวันนั้นนั่นเทียว อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการประชุมแห่งสาวก ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน (ในเวลา) อันมีเงาอันเจริญอยู่ ทรงประทานแล้ว ซึ่งตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก แก่พระเถระ ท. ๒ ทรงสวดแล้ว ซึ่งพระปาติโมกข์.

พวกภิกษุติเตียน กล่าวว่า พระศาสดาประทาน (ตำแหน่ง) แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเห็นแก่หน้า

ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ “สตฺถา มุโขโลกเนน ฯเปฯ โอโลเกตฺวา ทินฺนนฺ”ติ วทึสุ.

ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ / “สตฺถา มุโขโลกเนน ภิกฺขูนํ เทติ,

อ.ภิกษุ ท. ยกโทษแล้ว กล่าวแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา ย่อมประทาน (ซึ่งตำแหน่ง) แก่ภิกษุ ท. ด้วยการแลดูซึ่งหน้า,

---

[๑] **ทุคฺคตมนุสฺส** มนุษย์ผู้มีความเป็นไปอันบุคคลนินทาแล้ว, มนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์, มนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งความพร้อมเพรียงด้วยความทุกข์, มนุษย์ผู้ตกยาก, มนุษย์ผู้ยากจน สำเร็จรูปมาจาก **ทุคฺคต** + **มนุสฺส** วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุคฺคโต จ โส มนุสฺโส จาติ **ทุคฺคตมนุสฺโส**. ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ ด้วย ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์นั้น เป็นมนุษย์ ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ทุคฺคตมนุสฺสะ (มนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์). คำว่า **ทุคฺคต** สำเร็จรูปมาจาก **ทุ** + **คต** ซ้อน ค **มี ๓ นัย** แปลว่า ผู้มีความเป็นไปอันบุคคลนินทาแล้ว, ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์, ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยความทุกข์, ผู้ตกยาก, ผู้ยากจน, ผู้ยากไร้, ผู้เข็ญใจ, ผู้ไร้ทรัพย์ **นัยที่ ๑ : เป็นฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส** ทุ = นินฺทิตํ มีรูปวิเคราะห์ว่า นินฺทิตํ คตํ อสฺสาติ **ทุคฺคโต**. ความเป็นไป อันบุคคลนินทาแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ทุคฺคตะ (ผู้มีความเป็นไปอันบุคคลนินทาแล้ว, ผู้มีความเป็นไปที่เขาติเตียน), คำว่า **คต** = ความเป็นไป สำเร็จรูปมาจาก คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง, เป็นไป) + ต ปัจจัย ในภาว-สาธนะ ลบ มฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า คมนํ **คตํ**. ความเป็นไป ชื่อว่า คตะ (ความเป็นไป), **นัยที่ ๒ : เป็นทุติยาตัปปุริสสมาส** ทุ = ทุกฺขํ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺขํ คโต **ทุคฺคโต**. ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความทุกข์ ชื่อว่า ทุคฺคตะ (ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์), **นัยที่ ๓ : เป็นมัชเฌโลปี ตติยาตัปปุริสสมาส** ทุ = ทุกฺเขน ลบ สมงฺคิภาว ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺเขน สมงฺคิภาวํ คโต **ทุคฺคโต**. ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียง ด้วยความทุกข์ ชื่อว่า ทุคฺคตะ (ผู้ถึงแล้วซึ่งความพร้อมเพียงด้วยความทุกข์, ผู้ถึงความประกอบด้วยทุกข์). ตตฺถ ทุคฺคตนฺติ ทลิทฺทำ. โส หิ โภคปาริชุญฺญโต สุขสาธนานำ อภาเวน ทุกฺขำ คโต อุปคโต ทุคฺคโตติ วุจฺจติ. อถ วา ทุคฺคตนฺติ ทุกฺเขน สมงฺคิภาวำ คตำ. (วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกา)

อันพระองค์เมื่อจะประทานตำแห่งอัครสาวก ควรประทานแก่พระปัญจวัคคีย์ผู้บวชก่อน

อคฺคสาวกฏฺฐานํ เทนฺเตน นาม / ปฐมํ ปพฺพชิตานํ / ปญฺจวคฺคิยานํ ทาตุํ วฏฺฏติ,

อ.อัน- ชื่อ (อันพระศาสดา) ผู้เมื่อประทาน ซึ่งตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก -ประทาน (แก่ภิกษุ ท.) ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕ ผู้บวชแล้ว ก่อน ย่อมควร,

เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระปัญจวัคคีย์เหล่านั่น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๕๕ รูป มีพระยสเถระเป็นประมุข

เอเต อโนโลเกนฺเตน / ยสตฺเถรปฺปมุขานํ / ปญฺจปญฺญาสาย ภิกฺขูนํ ทาตุํ วฏฺฏติ,

อ.อัน- (อันพระศาสดา) ผู้เมื่อไม่ทรงแลดู (ซึ่งภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๕) เหล่านั่น -ประทาน แก่ภิกษุ ท. ๕๕ ผู้มีพระยสะผู้เถระเป็นประมุข ย่อมควร,

เมื่อไม่เหลียวแลถึงภิกษุเหล่านั่น ก็ควรประทานแก่พระพวกภัทรวัคคีย์

เอเต อโนโลเกนฺเตน ภทฺทวคฺคิยานํ,

(อ.อัน- อันพระศาสดา) ผู้เมื่อไม่ทรงแลดู (ซึ่งภิกษุ ท. ๕๕) เหล่านั่น (-ประทาน แก่ภิกษุ ท.) ผู้มีในพวกแห่งภิกษุผู้เจริญ (ย่อมควร),

เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระพวกภัทรวัคคีย์เหล่านั่น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๓ พี่น้อง มีพระอุรุเวล-กัสสปะเป็นต้น

เอเต อโนโลเกนฺเตน / อุรุเวลกสฺสปาทีนํ เตภาติกานํ;

(อ.อัน- อันพระศาสดา) ผู้เมื่อไม่ทรงแลดู (ซึ่งภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุผู้เจริญ) เหล่านั่น (-ประทาน แก่ภิกษุ ท.) ผู้เป็นพี่น้องชาย ๓ ผู้มีพระอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ย่อมควร;

แต่พระศาสดาทรงละเลยภิกษุเหล่านั้น มีประมาณถึงเพียงนี้ เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ก็ทรงเลือกหน้า ประทานแก่ผู้บวชภายหลังเขาทั้งหมด

เอเต ปน / เอตฺตเก ปหาย / สพฺพปจฺฉา ปพฺพชิตานํ / อคฺคสาวกฏฺฐานํ เทนฺเตน / มุขํ โอโลเกตฺวา ทินฺนนฺ”ติ วทึสุ.

แต่ว่า อ.ตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก (อันพระศาสดา) ทรงละแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั่น ผู้มีประมาณเท่านี้ เมื่อประทาน ทรงแลดูแล้ว ซึ่งหน้า ประทานแล้ว (แก่ภิกษุ ท.) ผู้บวชแล้ว ในภายหลังแห่งภิกษุทั้งปวง” ดังนี้.

บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ?

สตฺถา / “กึ กเถถ ภิกฺขเว”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า เรื่องชื่อนี้

“อิทำ นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. ย่อมกล่าว ซึ่งคำ) ชื่อ นี้” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราหาเลือกหน้าให้ (ตำแหน่ง) แก่พวกภิกษุไม่

“นาหำ ภิกฺขเว ฯเปฯ ปตฺเถตฺวา อทาสึ”ติ.

“นาหำ ภิกฺขเว / มุขำ โอโลเกตฺวา ภิกฺขูนำ เทมิ,

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ แก่ภิกษุ ท. หามิได้,

แต่เราให้ตำแหน่งที่ตน ๆ ปรารถนาแล้ว ๆ นั่นแล แก่ภิกษุเหล่านี้

เอเตสำ ปน / อตฺตนา อตฺตนา ปตฺถิตปตฺถิตเมว เทมิ;

แต่ว่า (อ.เรา) ย่อมให้ (ซึ่งตำแหน่ง) อันตน ๆ ทั้งปรารถนาแล้วทั้งปรารถนาแล้วนั่นเทียว (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั่น;

จริงอยู่ อัญญาโกณฑัญญะเมื่อถวายทานเนื่องด้วยข้าวกล้าอันเลิศ ๙ ครั้ง ในคราวข้าวกล้าคราวหนึ่ง ก็หาได้ปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกถวายไม่

อญฺญาโกณฺฑญฺโญ หิ / เอกสฺมึ สสฺเส / นว อคฺคสสฺสทานานิ เทนฺโต / น อคฺคสาวกฏฺฐานำ ปตฺเถตฺวา อทาสิ,

จริงอยู่ อ.อัญญาโกณฑัญญะ เมื่อถวาย ซึ่งทานในเพราะข้าวกล้าอันเลิศ ท. ๙ ในเพราะข้าวกล้าคราวหนึ่ง ปรารถนาแล้ว ซึ่งตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก ได้ถวายแล้ว หามิได้,

แต่ได้ปรารถนาเพื่อแทงตลอดพระอรหัต อันเป็นธรรมเลิศก่อนสาวกทั้งหมดแล้วถวาย

อคฺคธมฺมำ ปน อรหตฺตำ / สพฺพปฐมำ ปฏิวิชฺฌิตุำ ปตฺเถตฺวา อทาสี”ติ.

แต่ว่า (อ.อัญญาโกณฑัญญะ นั้น) ปรารถนาแล้ว เพื่ออันแทงตลอด ซึ่งพระอรหัต อันเป็นธรรมอันเลิศ ก่อนกว่าชนทั้งปวง ได้ถวายแล้ว” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า เมื่อไร พระเจ้าข้า

“กทา ภควา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค (อ.พระอัญญาโกณฑัญญะ นั้น ปรารถนาแล้ว เพื่ออันแทงตลอด ซึ่งพระอรหัต อันเป็นธรรม อันเลิศ ก่อนกว่าชนทั้งปวง ได้ถวายแล้ว) ในกาลไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า พวกเธอจักฟังหรือ ภิกษุทั้งหลาย

“สุณิสฺสถ ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จักฟัง หรือ” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ฟัง พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.ข้าพระองค์ ท. จักฟัง)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แต่กัปนี้ไปอีก ๙๑ กัป พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก

“ภิกฺขเว อิโต เอกนวุติกปฺเป ฯเปฯ มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี”ติ.

“ภิกฺขเว / อิโต เอกนวุติกปฺเป / วิปสฺสี ภควา โลเก อุทปาทิ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระผู้มีพระภาค พระนามว่าวิปัสสี ได้เสด็จอุบัติแล้ว ในโลก ในกัป ๙๑ (แต่ภัทรกัป) นี้.

ในกาลนั้น กุฏุมพี ๒ พี่น้อง คือ มหากาล จุลกาล ให้หว่านไร่ข้าวสาลีไว้มาก

ตทา มหากาโล จุลฺลกาโลติ / เทฺว ภาติกา กุฏุมฺพิกา / มหนฺตํ สาลิกฺเขตฺตํ วปาเปสุ.

ในกาลนั้น อ.กุฏุมพี ท. ผู้เป็นพี่น้องชายกัน ๒ คือ อ.มหากาล อ.จุลกาล (ยังบุคคล) ให้หว่านแล้ว ซึ่งนาแห่งข้าวสาลี อันใหญ่.

ต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปไร่ข้าวสาลี ฉีกข้าวสาลีกำลังท้องต้นหนึ่งแล้วชิมดู

อเถกทิวสํ / จุลฺลกาโล สาลิกฺเขตฺตํ คนฺตฺวา / เอกํ สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา ขาทิ.

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.จุลกาล ไปแล้ว สู่นาแห่งข้าวสาลี ฉีกแล้ว ซึ่งท้องแห่งข้าวสาลี รวงหนึ่ง เคี้ยวกินแล้ว.

ได้มีรสอร่อยมาก

อติมธุรํ อโหสิ.

(อ.ท้องแห่งข้าวสาลี นั้น) เป็นของมีรสอร่อยยิ่ง ได้เป็นแล้ว.

เขาปรารถนาจะถวายสาลีคัพภทาน แด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงเข้าไปหาพี่ชายแล้ว

โส / พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส / สาลิคพฺภทานํ ทาตุกาโม หุตฺวา / เชฏฺฐภาติกํ อุปสงฺกมิตฺวา

(อ.จุลกาล) นั้น เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย ซึ่งทานแห่งท้องแห่งข้าวสาลี แก่พระสงฆ์ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เป็น เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพี่ชายผู้เจริญที่สุด

กล่าวว่า พี่ พวกเราจะฉีกข้าวสาลีกำลังท้อง ต้มให้เป็นของสมควร แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้วถวายทาน

“ภาติก / สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา / พุทฺธานํ อนุจฺฉวิกํ กตฺวา / ปจาเปตฺวา ทานํ เทมา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พี่ชาย อ.เรา ท. ฉีกแล้ว ซึ่งท้องแห่งข้าวสาลี (ยังบุคคล) ให้ต้มแล้ว กระทำให้เป็นของสมควร แก่พระพุทธเจ้า ท. จะถวาย ซึ่งทาน” ดังนี้.

พี่ชายกล่าวว่า เจ้าพูดอะไร อันการฉีกข้าวสาลีกำลังท้องทำทาน ไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต เธออย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย

“กึ วเทสิ, / สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา / ทานํ นาม / เนว อตีเต ภูตปุพฺพํ, / นานาคเต ภวิสฺสติ, / มา สสฺสํ นาสยี”ติ.

(อ.พี่ชายผู้เจริญที่สุด กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร, ชื่อ อ.อัน- ฉีก- ซึ่งท้องแห่งข้าวสาลี -แล้ว -จึงถวาย เป็นของมีแล้วในกาลก่อน ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว (ย่อมเป็น) หามิได้นั่นเทียว, จักไม่มี ในกาลอันไม่มาแล้ว, (อ.เธอ) อย่า ยังข้าวกล้า ให้ฉิบหายแล้ว” ดังนี้.

เขาอ้อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ

โส ปุนปฺปุนํ ยาจิเยว.

(อ.จุลกาล) นั้น อ้อนวอนแล้วนั่นเทียว บ่อย ๆ.

ครั้งนั้น พี่ชายจึงพูดกะเขาว่า ถ้ากระนั้น เธอต้องปันนาเป็น ๒ ส่วน อย่าแตะต้องส่วนของเรา จงทำส่วนที่เจ้าปรารถนาในนาอันเป็นส่วนของตน

อถ นํ ภาตา / “เตนหิ เขตฺตํ เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา / มม โกฏฺฐาสํ อนามสิตฺวา / อตฺตโน เขตฺตโกฏฺฐาเส, / ยํ อิจฺฉสิ, / ตํ กโรหี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พี่ชาย กล่าวแล้ว ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) กระทำแล้ว ซึ่งนา ให้เป็นส่วน ๒ ไม่แตะต้องแล้ว ซึ่งส่วน ของเรา จงกระทำ (ซึ่ง-), (อ.เธอ) ย่อมปรารถนา (ซึ่งกรรม) ใด, (-กรรม) นั้น ในส่วนแห่งนา ของตน” ดังนี้ (กะจุลกาล) นั้น.

เขารับว่า ดีแล้ว แบ่งนากันแล้ว ได้ขอแรงมือกะมนุษย์เป็นอันมาก

โส “สาธูติ เขตฺตํ วิภชิตฺวา / พหู มนุสฺเส / หตฺถกมฺมํ ยาจิตฺวา

(อ.จุลกาล) นั้น (รับพร้อมแล้ว) ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ แบ่งแล้ว ซึ่งนา ขอแล้ว ซึ่งการงานอันบุคคลพึงกระทำด้วยมือ กะมนุษย์ ท. มาก

ฉีกข้าวสาลีท้อง ให้เคี่ยวเป็นน้ำนมจนข้น ปรุงด้วยเนยใสน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา / นิรุทเก ขีเร ปจาเปตฺวา / สปฺปิมธุสกฺขราหิ โยเชตฺวา / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา

ฉีกแล้ว ซึ่งท้องแห่งข้าวสาลี (ยังบุคคล) ให้ต้มแล้ว ในน้ำนม อันมีน้ำออกแล้ว ปรุงแล้ว ด้วยเนยใสและน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด ท. ถวายแล้ว ซึ่งทาน แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

ในกาลเสร็จภัตกิจ กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง

ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน / “อิทำ ภนฺเต / มม อคฺคทานำ / อคฺคธมฺมสฺส สพฺพปฐมำ / ปฏิเวธาย สำวตฺตตู”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ทานอันเลิศ ของข้าพระองค์ นี้ จงเป็นไปพร้อมเพื่ออันแทงตลอด ซึ่งธรรมอันเลิศ ก่อนกว่าชนทั้งปวง” ดังนี้ ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร.

พระศาสดาตรัสว่า จงเป็นอย่างนั้นเถิด แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา

สตฺถา / “เอวำ โหตู”ติ / อนุโมทนำ อกาสิ.

อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว) ว่า “(ตยา ปตฺถิตปตฺถนา อ.ความปรารถนา อันท่าน ปรารถนาแล้ว) อย่างนี้ จงสำเร็จ” ดังนี้ ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา.

เขาไปนา ตรวจดูอยู่ เห็นนาแน่นหนาด้วยรวงข้าวสาลี เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อ ๆ ในนาทั้งสิ้น ได้ปีติ ๕ อย่าง แล้ว

โส เขตฺตำ คนฺตฺวา โอโลเกนฺโต / สกลเขตฺเต กณฺณิกาพทฺเธหิ วิย / สาลิสีเสหิ สญฺฉนฺนำ ทิสฺวา / ปญฺจวิธำ ปีตึ ปฏิลภิตฺวา

(อ.จุลกาล) นั้น ไปแล้ว สู่นา แลดูอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งนา อันปกคลุมแล้ว ด้วยรวงแห่งข้าวสาลี ท. อันราวกะว่า เนื่องกันแล้วโดยความเป็นช่อ ในนาทั้งสิ้น ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งปีติ อันมีอย่าง ๕

คิดว่า เป็นลาภของเราหนอ ถึงหน้าข้าวเม่า ได้ถวายทานเลิศในเพราะข้าวเม่า

“ลาภา วต เม”ติ จินฺเตตฺวา / ปุฬุกกาเล ปุฬุกคฺคำ นาม อทาสิ,

คิดแล้ว ว่า “อ.ลาภ ท. หนอ ของเรา” ดังนี้ ได้ถวายแล้ว ชื่อ ซึ่งทานอันเลิศในเพราะข้าวเม่า ในกาลแห่งข้าวเม่า,

ได้ถวายทานในเพราะข้าวกล้าอย่างเลิศ พร้อมกับชาวบ้านทั้งหมด

คามวาสีหิ สทฺธึ / อคฺคสสฺสทานำ นาม อทาสิ;

ได้ถวายแล้ว ชื่อ ซึ่งทานในเพราะข้าวกล้าอันเลิศ กับ (ด้วยชน ท.) ผู้อยู่ในหมู่บ้านโดยปกติ;

หน้าเกี่ยวได้ถวายทานอันเลิศในการเกี่ยว คราวทำขะเน็ดได้ถวายทานส่วนเลิศในการขะเน็ด

ลายเน ลายนคฺคำ, / เวณิกรเณ เวณิคฺคำ,

(ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะการเกี่ยว ในกาลเป็นที่เกี่ยว, (ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะการกระทำซึ่งขะเน็ด ในกาลเป็นที่กระทำซึ่งขะเน็ด,

ในคราวมัดฟ่อนเป็นต้น ก็ได้ถวายทานส่วนเลิศในการมัดฟ่อน ส่วนเลิศในลาน ส่วนเลิศในลอม ส่วนเลิศในฉาง ได้ถวายทานอันเลิศรวม ๙ ครั้ง ในหน้าข้าวคราวหนึ่ง ด้วยประการอย่างนี้

กลาปาทีสุ กลาปคฺคํ / ขลคฺคํ ภณฺฑคฺคํ โกฏฺ ฐคฺคนฺติ / เอวํ เอกสฺเส / นว วาเร อคฺค-ทานํ อทาสิ.

(ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะการกระทำให้เป็นฟ่อน, (ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะลาน, (ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะลอม, (ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน) อันเลิศในเพราะฉาง ในกาล ท. มีกาลเป็นที่กระทำให้เป็นฟ่อนเป็นต้น, ได้ถวายแล้ว ซึ่งทานอันเลิศ สิ้นวาระ ท. ๙ ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ที่แห่งข้าวอันเขาถือเอาแล้ว ๆ ได้เต็มดังเดิมทุก ๆ ครั้งไป

ตสฺส สพฺเพสุ วาเรสุ / คหิตคหิตฏฺ ฐานํ ปริปูริ.

อ.ที่ทั้งเป็นที่- (อันจุลกาล) -ถือเอาแล้วทั้งเป็นที่- (อันจุลกาล) -ถือเอาแล้ว (แห่งข้าวกล้า) นั้น (หรือแปลว่า อ.ที่- [แห่งข้าวกล้า] นั้น [อันจุลกาล] ทั้งถือเอาแล้วทั้งถือเอาแล้ว) ในวาระ ท. ทั้งปวง เต็มรอบแล้ว.

ข้าวกล้าได้งอกงามสมบูรณ์ขึ้นเป็นอย่างยิ่ง

สสฺสํ อติเรกํ / อุฏฺ ฐานสมฺปนฺนํ อโหสิ.

อ.ข้าวกล้า เป็นของมากยิ่ง เป็นของถึงพร้อมแล้วด้วยการตั้งขึ้น ได้เป็นแล้ว.

ชื่อว่าธรรมนี้ย่อมรักษาซึ่งผู้รักษาตน

ธมฺโม นาเมส / อตฺตานํ รกฺขนฺตํ รกฺขติ.

ชื่อ อ.ธรรม นั่น ย่อมรักษา ซึ่งบุคคล ผู้รักษาอยู่ ซึ่งตน.

(สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

ธรรมแล ย่อมรักษาผู้มีปกติประพฤติ
ธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำ
สุขมาให้ นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่เขา
ประพฤติดี ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ
ย่อมไม่ไปสู่คติ

“ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ
ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ
เอสานิสโส ธมฺเม สุจิณฺเณ
น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี”ติ.

“อ.ธรรม แล ย่อมรักษา (ซึ่งบุคคล) ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ, อ.ธรรม อัน- (อันบุคคล) -ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำมา ซึ่งความสุข, (อ.อานิสงส์) นั่น เป็นอานิสงส์ ในธรรม (แห่งธรรม) อัน- (อันบุคคล) ประพฤติดีแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมไม่ไป สู่ทุคติ” (ดังนี้).

อัญญาโกณฑัญญะปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อน (เขา) จึงได้ถวายทานส่วนเลิศ ๙ ครั้ง ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ด้วยประการอย่างนี้แล

เอวเมว / วิปสฺสิสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล / อคฺคธมฺมํ ปฐมํ ปฏิวิชฺฌิตุ ปตฺเถนฺโต / นว อคฺคทานานิ อทาสิ.

(อ.อัญญาโกณฑัญญะ นั้น) ปรารถนาอยู่ เพื่ออันแทงตลอด ซึ่งธรรมอันเลิศ ก่อน ได้ถวายแล้ว ซึ่งทานอันเลิศ ท. ๙ ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี อย่างนี้นั่นเทียว.

อนึ่ง แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ ในหงสวดีนคร ในที่สุดแสนกัปแต่นี้ไป เขาถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วหมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตั้งปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อน [เขา] เหมือนกัน

อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก ปน / หํสวตีนคเร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเลปิ / สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา / ตสฺส ภควโต ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา / อคฺคธมฺมสฺส ปฐมํ / ปฏิวิชฺฌนตฺถเมว ปตฺถนํ ฐเปสิ.

อนึ่ง อ.อัญญาโกณฑัญญะ ถวายแล้ว ซึ่งทานใหญ่ ตลอดวัน ๗ หมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาท ของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ตั้งไว้แล้ว ซึ่งความปรารถนา เพื่ออันแทงตลอดนั่นเทียว ซึ่งธรรมอันเลิศ ก่อน แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ในพระนครชื่อว่าหงสวดี ในที่สุดแห่งกัปแสนหนึ่ง (แต่ภัทรกัป) นี้.

เราได้ให้ผลที่อัญญาโกณฑัญญะนี้ปรารถนาแล้วทีเดียวด้วยประการฉะนี้ เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่

อิติ อิมินา ปตฺถิตเมว มยา ทินฺนํ, / นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี”ติ.

(อ.ผล) อัน- (อันอัญญาโกณฑัญญะ) นี้ -ปรารถนาแล้วนั่นเทียว อันเรา ให้แล้ว ด้วยประการฉะนี้, อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ หามิได้” ดังนี้.

บุรพกรรมของชน ๕๕ คนมียสกุลบุตรเป็นต้น

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นประมุข ทำกรรมอะไรไว้ พระเจ้าข้า

“ยสกุลปุตฺตปฺปมุขา ปญฺจปญฺญาส ชนา / กึ กมฺมํ กรึสุ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ชน ท. ๕๕ ผู้มีกุลบุตรชื่อว่ายสะเป็นประมุข กระทำแล้ว ซึ่งกรรม อะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า แม้ชน ๕๕ นั้น ปรารถนาพระอรหัตในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทำกรรมที่เป็นบุญไว้มากแล้ว

“เอเตปิ เอกสฺส พุทฺธสฺส ฯเปฯ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี”ติ.

“เอเตปิ / เอกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก / อรหตฺตํ ปตฺเถนฺตา / พหุ ปุญฺญกมฺมํ กตฺวา,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ชน ท.) แม้เหล่านั่น ปรารถนาอยู่ ซึ่งพระอรหัต ในสำนัก ของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันเป็นบุญ มาก

ภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น เป็นสหายกัน ทำบุญร่วมเป็นพวกกัน เที่ยวจัดแจงศพคนไร้ที่พึ่ง

อปรภาเค อนุปฺปนฺเน พุทฺเธ, / สหายกา หุตฺวา / วคฺคพนฺเธน ปุญฺญานิ กโรนฺตา / อนาถ-สรีรานิ ปฏิชคฺคนฺตา วิจรึสุ.

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า ไม่เสด็จอุบัติแล้ว เป็นสหายกัน เป็น กระทำอยู่ ซึ่งบุญ ท. ด้วยการผูกกันเป็นพวก ปฏิบัติอยู่ ซึ่งสรีระแห่งบุคคลผู้มีที่พึ่งหามิได้ ท. เที่ยวไปแล้ว ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก.

วันหนึ่ง พวกเขาพบหญิงตายทั้งกลม ตกลงว่า จักเผา จึงนำไปป่าช้า

เต เอกทิวสํ / สคพฺภํ อิตฺถึ กาลกตํ ทิสฺวา / “ฌาเปสฺสามา”ติ สุสานํ หรึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น เห็นแล้ว ซึ่งหญิง ผู้เป็นไปกับด้วยครรภ์ ผู้มีกาละอันกระทำแล้ว ในวันหนึ่ง นำไปแล้ว สู่ป่าช้า (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท. ยังสรีระ) จักให้ไหม้” ดังนี้.

ในชนเหล่านั้น พักไว้ในป่าช้า ๕ คน ด้วยสั่งว่า พวกท่านจงเผา ที่เหลือเข้าไปบ้าน

เตสุ ปญฺจ ชเน / “ตุมฺเห ฌาเปถา”ติ / สุสาเน ฐเปตฺวา / เสสา คามํ ปวิฏฺฐา.

(อ.- ในชน ท.) เหล่านั้นหนา (-ชน ท.) ผู้เหลือ เว้น ซึ่งชน ท. ๕ ในป่าช้า (ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท. ยังสรีระ) จงให้ไหม้” ดังนี้ เข้าไปแล้ว สู่หมู่บ้าน.

นายยสะเอาหลาวแทงศพนั้น พลิกกลับไปกลับมา เผาอยู่ได้อสุภสัญญาแล้ว

ยสทารโก / ตํ สรีรํ สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา / ปริวตฺเตตฺวา ปริวตฺเตตฺวา ฌาเปนฺโต / อสุภสญฺญํ ปฏิลภิ.

อ.เด็กชายชื่อว่ายสะ แทงแล้ว ซึ่งสรีระ นั้น ด้วยหลาว ท. (ยังสรีระ นั้น) ให้เป็นไปรอบแล้ว ๆ ให้ไหม้อยู่ ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งความหมายรู้ว่าเป็นของไม่งาม.

เขาแสดงแก่สหาย ๔ คน แม้นอกนี้ว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านจงดูศพนี้ มีหนังลอกแล้วในที่นั้น ๆ ดุจรูปโคด่าง ไม่สะอาด เหม็น น่าเกลียด

อิตเรสมฺปิ จตุนฺนํ ชนานํ / “ปสฺสถ โภ / อิมํ สรีรํ / ตตฺถ ตตฺถ วิทฺธสฺตจมฺมํ / กพรโครูปํ วิย / อสุจึ ทุคฺคนฺธํ ปฏิกูลนฺ”ติ ทสฺเสสิ.

(อ.ทารกชื่อว่ายสะ นั้น) แสดงแล้ว แก่ชน ท. ๔ แม้เหล่านอกนี้ (ด้วยคำ) ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) จงดู ซึ่งสรีระ นี้ มีหนังอันไฟขจัดแล้ว (ในที่) นั้น ๆ อันราวกะว่า โคด่าง อันไม่สะอาด อันมีกลิ่นเหม็น อันปฏิกูล” ดังนี้.

ทั้ง ๔ คนนั้นก็ได้อสุภสัญญาในศพนั้น

เตปิ ตตฺถ อสุภสญฺญํ ปฏิลภึสุ.

(อ.ชน ท.) แม้เหล่านั้น ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งความหมายรู้ว่าเป็นของไม่งาม (ในสรีระ) นั้น.

เขา ๕ คนไปบ้านบอกแก่สหายที่เหลือ

เต ปญฺจ ชนา / คามํ คนฺตฺวา / เสสสหายกานํ กถยึสุ.

อ.ชน ท. ๕ เหล่านั้น ไปแล้ว สู่หมู่บ้าน บอกแล้ว แก่สหายผู้เหลือ ท..

ส่วนนายยสะไปเรือนแล้วได้บอกแก่มารดาบิดาและภรรยา

ยโส ปน ทารโก / เคหํ คนฺตฺวา / มาตาปิตูนญฺจ / ภริยาย จ กเถสิ.

ส่วนว่า อ.เด็กชาย ชื่อว่ายสะ ไปแล้ว สู่เรือน บอกแล้ว แก่มารดาและบิดา ท. ด้วย แก่ภรรยา ด้วย.

คนทั้งหมดนั้นก็เจริญอสุภสัญญาแล้ว

เต สพฺเพปิ อสุภํ ภาวยึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ยังอสุภะ ให้เจริญแล้ว.

นี้เป็นบุรพกรรมของคน ๕๕ มียสกุลบุตรเป็นประมุขนั้น

อิทเมเตสํ ปุพฺพกมฺมํ.

(อ.กรรม) นี้ เป็นกรรมในกาลก่อน (ของชน ท.) เหล่านั้น (ย่อมเป็น).

เพราะฉะนั้นแล ความสำคัญในเรือนอันเกลื่อนด้วยสตรีเป็นดุจป่าช้า จึงเกิดแก่นายยสะ

เตเนว ยสสฺส อิตฺถาคาเร / สุสานสญฺญา อุปฺปชฺชิ.

เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว อ.ความหมายรู้ว่าเป็นป่าช้า ในเรือนแห่งหญิง เกิดขึ้นแล้ว แก่ยสะ.

แลด้วยอุปนิสัยสมบัตินั้น การบรรลุคุณวิเศษจึงเกิดขึ้นแก่พวกเขาทั้งหมด

ตาย จ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา / สพฺเพสํ วิเสสาธิคโม นิพฺพตฺติ.

อนึ่ง อ.การบรรลุซึ่งคุณวิเศษ บังเกิดแล้ว (แก่ชน ท.) ทั้งปวง เพราะความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัย นั้น.

คนเหล่านี้ได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้

เอวํ อิเม อตฺตนา ปตฺถิตเมว ลภึสุ.

(อ.ภิกษุ ท. ๕๕) เหล่านี้ ได้แล้ว (ซึ่งผล) อัน- อันตน ปรารถนาแล้วนั่นเทียว อย่างนี้.

หาใช่เราเลือกหน้าให้ไม่

นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี”ติ.

อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ หามิได้” ดังนี้.

บุรพกรรมของภัทรวัคคีย์ ๓๐ คน

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ก็พระภัทรวัคคีย์ผู้เพื่อนกันได้ทำกรรมอะไรไว้ พระเจ้าข้า

“ภทฺทวคฺคิยา สหายกา ปน / กึ กรึสุ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.สหาย ท. ผู้มีในพวกแห่งสหายผู้เจริญ กระทำแล้ว (ซึ่งกรรม) อะไร” ดังนี้.

พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกภัทรวัคคีย์นั่นก็ปรารถนาพระอรหัตในสำนักพระพุทธเจ้าในปางก่อนแล้วทำบุญ

“เอเตปิ ภิกฺขเว ปุพฺพพุทฺธานํ ฯเปฯ โอโลเกตฺวา ภิกฺขูนํ ทมฺมี”ติ.

“เอเตปิ ภิกฺขเว / ปุพฺพพุทฺธานํ สนฺติเก / อรหตฺตํ ปตฺเถตฺวา / ปุญฺญานิ กตฺวา

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.สหาย ท.) แม้เหล่านั่น ปรารถนาแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในสำนัก ของพระพุทธเจ้าในกาลก่อน ท. กระทำแล้ว ซึ่งบุญ ท.

ภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น เป็นนักเลง ๓๐ คน ฟังตุณฑิโลวาทแล้ว ได้รักษาศีล ๕ ตลอดหกหมื่นปี

อปรภาเค อนุปฺปนฺเน พุทฺเธ, / ตึสธุตฺตา หุตฺวา / ตุณฺฑิโลวาทํ สุตฺวา / สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ ปญฺจ สีลานิ รกฺขึสุ.

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า ไม่เสด็จอุบัติแล้ว ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก, เป็นนักเลง ๓๐ คน เป็นฟังแล้ว ซึ่งโอวาทของสุกรผู้เป็นบัณฑิตชื่อว่าตุณฑิละ รักษาแล้ว ซึ่งศีล ท. ๕ สิ้นพันแห่งปี ๖๐ ท.

แม้ภัทรวัคคีย์เหล่านี้ ก็ได้ผลที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ เหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้ หาใช่เราเลือกหน้าให้ภิกษุทั้งหลายไม่

เอวํ อิเมปิ / อตฺตนา ปตฺถิตปตฺถิตเมว ลภึสุ, / นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา / ภิกฺขูนํ ทมฺมี”ติ.

(อ.สหาย ท.) แม้เหล่านี้ ได้แล้ว (ซึ่งผล) อัน- อันตน ทั้งปรารถนาแล้วทั้งปรารถนาแล้วนั่นเทียวอย่างนี้, อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ แก่ภิกษุ ท. หามิได้” ดังนี้.

บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พวกภิกษุมีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ทำกรรมอะไรไว้

“อุรุเวลกสฺสปาทโย ปน ภนฺเต / กึ กรึสู”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.ภิกษุ ท.) มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น กระทำแล้ว (ซึ่งกรรม) อะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า พวกเขาปรารถนาพระอรหัตนั่นแหละทำบุญแล้ว

“อรหตฺตเมว ปตฺเถตฺวา ฯเปฯ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี”ติ.

“อรหตฺตเมว ปตฺเถตฺวา / ปุญฺญานิ กรึสุ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ภิกษุ ท. มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น) ปรารถนาแล้ว ซึ่งพระอรหัตนั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งบุญ ท.

ความพิสดารว่า ใน ๙๒ กัปแต่นี้ไป พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระติสสะ พระผุสสะ เสด็จอุบัติแล้ว

อิโต หิ เทฺวนวุติกปฺเป / ‘ติสฺโส ผุสฺโสติ / เทฺว พุทฺธา อุปฺปชฺชึสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.พระพุทธเจ้า ท. ๒ คือ อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ เสด็จอุบัติแล้ว ในกัป ๙๒ (แต่ภัทรกัป) นี้.

พระราชาพระนามว่ามหินทะ ได้เป็นพระบิดาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ

ผุสฺสพุทฺธสฺส มหินฺโท นาม / ราชา ปิตา อโหสิ.

อ.พระราชาพระนามว่ามหินทะ เป็นพระบิดา ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ ได้เป็นแล้ว.

ก็เมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะนั้นทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว พระโอรสองค์เล็กของพระราชา ได้เป็นพระอัครสาวก บุตรของปุโรหิตได้เป็นพระสาวกที่ ๒

ตสฺมึ ปน สมฺโพธึ ปตฺเต, / รณฺโญ กนิฏฺฐปุตฺโต อคฺคสาวโก, / ปุโรหิตปุตฺโต ทุติยสาวโก อโหสิ.

ก็ (ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ) นั้น ทรงบรรลุแล้ว ซึ่งพระญาณเป็นเครื่องตรัสรู้โดยชอบ, อ.พระราชโอรสองค์น้อยที่สุด ของพระราชา เป็นพระอัครสาวก (ได้เป็นแล้ว) อ.บุตรของปุโรหิต เป็นพระสาวกที่สอง ได้เป็นแล้ว.

พระราชาได้เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา ทรงตรวจดูชนเหล่านั้นว่า ราชโอรสองค์ใหญ่ของเรา เป็นพระพุทธเจ้า ราชโอรสองค์เล็กเป็นอัครสาวก บุตรปุโรหิตเป็นพระสาวกที่ ๒

ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / “เชฏฺฐปุตฺโต เม พุทฺโธ, / กนิฏฺฐปุตฺโต อคฺคสาวโก, / ปุโรหิต-ปุตฺโต ทุติยสาวโก”ติ / เต โอโลเกตฺวา

อ.พระราชา เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ทรงแลดูแล้ว (ซึ่งชน ท.) เหล่านั้น (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า “อ.บุตรผู้เจริญที่สุด ของเรา เป็นพระพุทธเจ้า (ย่อมเป็น), อ.บุตรผู้น้อยที่สุด (ของเรา) เป็นพระอัครสาวก (ย่อมเป็น), อ.บุตรแห่งปุโรหิต (ของเรา) เป็นพระสาวกที่สอง (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ทรงเปล่งพระอุทาน ๓ ครั้งว่า พระพุทธเจ้าของเรา พระธรรมของเรา พระสงฆ์ของเรา ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้พระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น ดังนี้แล้วหมอบลงแทบบาทมูลของพระศาสดา

“มเมว พุทฺโธ, / มเมว ธมฺโม, / มเมว สงฺโฆ; / นโม ตสฺส ภควโต / อรหโต สมฺมา-สมฺพุทฺธสฺสา”ติ / ติกฺขตฺตุ์ อุทานํ อุทาเนตฺวา / สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา

ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระอุทาน สิ้น ๓ ครั้ง ว่า “อ.พระพุทธเจ้า ของเรานั่นเทียว, อ.พระธรรม ของเรานั่นเทียว, อ.พระสงฆ์ ของเรานั่นเทียว; อ.ความนอบน้อม (อตฺถุ ขอจงมี) แด่พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วโดยชอบด้วยพระองค์เอง” ดังนี้ ทรงหมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาทของพระศาสดา

ทรงรับปฏิญญาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้เป็นดุจเวลาที่หม่อมฉันนั่งหลับ ในที่สุดอายุประมาณเก้าหมื่นปี

“ภนฺเต อิทานิ ฯเปฯ อธิวาเสถา”ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา

“ภนฺเต อิทานิ / เม นวุติวสฺสสหสฺสปริมาณสฺส อายุโน / โกฏิยํ นิสีทิตฺวา / นิทฺทายนกาโลวิย,

ทรงรับแล้ว ซึ่งปฏิญญา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.กาลนี้ เป็นราวกะว่ากาลเป็นที่- นั่ง -หลับในที่สุด แห่งอายุ อันมีพันแห่งปี ๙๐ เป็นประมาณ แห่งหม่อมฉัน (ย่อมเป็น),

ขอพระองค์อย่าเสด็จไปสู่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น จงทรงรับปัจจัย ๔ ของหม่อมฉัน ตลอดเวลาที่หม่อมฉันยังมีชีวิตอยู่ ดังนี้แล้ว ทรงทำพุทธอุปัฏฐากเป็นประจำ

อญฺเญสํ เคหทฺวารํ อคนฺตฺวา, / ยาวาหํ ชีวามิ, / ตาว เม จตฺตาโร ปจฺจเย อธิวาเสถา”ติ / ปฏิญฺญํ คเหตฺวา / นิพทฺธํ พุทฺธุปฏฺฐานํ กโรติ.

(อ.พระองค์) ไม่เสด็จไปแล้ว สู่ประตู่แห่งเรือน (ของชน ท.) เหล่าอื่น, ยังปัจจัย ท. ๔ ของหม่อมฉัน จงให้อยู่เบื้องบนพระทัย -, อ.หม่อมฉัน ย่อมเป็นอยู่ เพียงใด, - เพียงนั้น” ดังนี้ ย่อมทรงกระทำซึ่งการบำรุงซึ่งพระพุทธเจ้า เนืองนิตย์.

ก็พระราชาทรงมีพระราชโอรสอื่นอีก ๓ พระองค์

รญฺโญ ปน / อปเรปิ ตโย ปุตฺตา อเหสุ.

ก็ อ.พระโอรส ท. ๓ แม้เหล่าอื่นอีก ของพระราชา ได้มีแล้ว.

บรรดาพระราชโอรส ๓ พระองค์ เหล่านั้น พระองค์ใหญ่มีนักรบเป็นบริวาร ๕๐๐ คน พระองค์กลางมี ๓๐๐ คน พระองค์เล็กมี ๒๐๐ คน

เตสุ เชฏฺฐสฺส ปญฺจ โยธสตานิ ปริวาโร, / มชฺฌิมสฺส ตีณิ, / กนิฏฺฐสฺส เทฺว.

อ.ร้อยแห่งนักรบ ท. ๕ เป็นบริวาร (แห่ง- ในพระโอรส ท.) เหล่านั้นหนา (-พระโอรส) ผู้เจริญที่สุด (ได้เป็นแล้ว), (อ.ร้อยแห่งนักรบ ท.) ๓ (เป็นบริวาร แห่งพระโอรส) ผู้มีในท่ามกลาง (ได้เป็นแล้ว), (อ.ร้อยแห่งนักรบ ท.) ๒ (เป็นบริวาร แห่งพระโอรส) ผู้น้อยที่สุด (ได้เป็นแล้ว).

พระราชโอรส ๓ พระองค์ เหล่านั้น ทูลขอโอกาสกะพระบิดาว่า แม้หม่อมฉันทั้งหลายจักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย แม้ทูลอ้อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้

เต / “มยมฺปิ ภาติกํ โภเชสฺสามา”ติ / ปิตรํ โอกาสํ ยาจิตฺวา / ปุนปฺปุนํ ยาจนฺตาปิ อลภิตฺวา,

(อ.พระโอรส ท.) เหล่านั้น ทูลขอแล้ว ซึ่งโอกาส กะพระบิดา ว่า “แม้ อ.หม่อมฉัน ท. ยังพระเจ้าพี่ จักให้เสวย” ดังนี้ แม้ทูลอ้อนวอนอยู่ บ่อย ๆ ไม่ได้แล้ว,

เมื่อปัจจันตชนบทกำเริบแล้ว ถูกส่งไปเพื่อประโยชน์ระงับปัจจันตชนบทนั้น ปราบปัจจันตชนบทให้ราบคาบแล้วมาสู่สำนักพระราชบิดา

ปจฺจนฺเต กุปิเต, / ตสฺส วูปสมนตฺถาย เปสิตา / ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา / ปิตุ สนฺติกํ อาคมีสุ.

ครั้นเมื่อประเทศอันเป็นชายแดน (อันโจร ท.) ให้กำเริบแล้ว, ผู้- (อันพระบิดา) -ทรงส่งไปแล้วเพื่อประโยชน์แก่อัน- (ยังประเทศอันเป็นชายแดน) นั้น -ให้เข้าไปสงบ ยังประเทศอันเป็นชายแดน ให้เข้าไปสงบแล้ว มาแล้ว สู่สำนัก แห่งพระบิดา.

ครั้งนั้น พระบิดาทรงสวมกอดพระโอรสทั้ง ๓ เหล่านั้นแล้ว จุมพิตที่ศีรษะ ตรัสว่า พ่อทั้งหลาย บิดาให้พรแก่พวกเจ้า

อถ เน ปิตา อาลิงฺคิตฺวา / สีเส จุมฺพิตฺวา / “วรํ โว ตาตา ทมฺมี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระบิดา ทรงกอดแล้ว (ซึ่งพระโอรส ท.) เหล่านั้น ทรงจุมพิตแล้ว ที่ศีรษะ ตรัสแล้วว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เรา) ย่อมให้ ซึ่งพร แก่เจ้า ท.” ดังนี้.

พระโอรสเหล่านั้นทูลว่า ดีละ พระเจ้าข้า ทำพระพรให้เป็นอันรับเอาแล้ว

เต / “สาธุ เทวา”ติ / วรํ คหิตกํ กตฺวา

(อ.พระโอรส ท.) เหล่านั้น ทรงกระทำแล้ว ซึ่งพร ให้เป็นพร- (อันตน) -รับเอาแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.ดีละ” ดังนี้

โดยกาลล่วงไปสองสามวัน พระบิดาตรัสอีกว่า พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงรับพรเถิด

ปุน กติปาหจฺจเยน ปิตรา / “คณฺหถ ตาตา วรนฺ”ติ วุตฺตา

ผู้- อันพระบิดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เจ้า ท.) จงรับ ซึ่งพร” ดังนี้ โดยกาลอันล่วงไปแห่งวันเล็กน้อย อีก

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ความประสงค์ด้วยสิ่งไร ๆ อื่นของหม่อมฉันทั้งหลายไม่มี

“เทว อมฺหากํ ฯเปฯ วรํ เทหี”ติ อาหํสุ.

“เทว อมฺหากํ / อญฺเญน เกนจิ อตฺโถ นตฺถิ,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.ความต้องการ (ด้วยวัตถุ) อะไร ๆ อื่น ย่อมไม่มีแก่หม่อมฉัน ท.,

ตั้งแต่บัดนี้ หม่อมฉันทั้งหลายจักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย

อิโต ปฏฺฐาย / มยํ ภาติกํ โภเชสฺสาม,

อ.หม่อมฉัน ท. ยังพระเจ้าพี่ จักให้เสวย จำเดิม (แต่กาล) นี้,

ขอพระราชทานพรนี้แก่หม่อมฉันทั้งหลายเถิด

อิมํ โน วรํ เทหี”ติ *อาหํสุ.*

(อ.พระองค์) ขอจงพระราชทาน ซึ่งพร นี้ แก่หม่อมฉัน ท.” ดังนี้.

พระบิดาตรัสว่า ให้ไม่ได้ พ่อ

“น เทมิ ตาตา”ติ.

(อ.พระบิดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เรา) ย่อมไม่ให้” ดังนี้.

พระโอรสทั้งหลายกราบทูลว่า เมื่อไม่พระราชทานเสมอไป ก็พระราชทานเพียง ๗ ปี

“นิจฺจกาลํ อเทนฺตา / สตฺต สำวจฺฉรานิ เทถา”ติ.

(อ.พระโอรส ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.พระองค์ เมื่อไม่พระราชทาน ตลอดกาลเป็นนิจ ขอจงพระราชทาน สิ้นปี ท. ๗” ดังนี้.

พระบิดาตรัสว่า ให้ไม่ได้ พ่อ

“น เทมิ ตาตา”ติ.

(อ.พระบิดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เรา) ย่อมไม่ให้” ดังนี้.

พระโอรสทั้งหลายกราบทูลว่า ถ้ากระนั้น ก็พระราชทานเพียง ๖ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน

“เตนหิ ฉ ปญฺจ จตฺตาริ / ตีณิ เทฺว เอกำ สำวจฺฉรำ / สตฺต มาเส / ฉ มาเส / ปญฺจ มาเส / จตฺตาโร มาเส / ตโย มาเส เทถา”ติ.

(อ.พระโอรส ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.พระองค์) ขอจงพระราชทาน (สิ้นปี ท.) ๖ (สิ้นปี ท.) ๕ (สิ้นปี ท.) ๔ (สิ้นปี ท.) ๓ (สิ้นปี ท.) ๒ สิ้นปี ๑ สิ้นเดือน ท. ๗ สิ้นเดือน ท. ๖ สิ้นเดือน ท. ๕ สิ้นเดือน ท. ๔ สิ้นเดือน ท. ๓” ดังนี้.

พระบิดาตรัสว่า ให้ไม่ได้ พ่อ

“น เทมิ ตาตา”ติ.

(อ.พระบิดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เรา) ย่อมไม่ให้” ดังนี้.

พระโอรสทั้งหลายกราบทูลว่า ช่างเถิด พระเจ้าข้า ขอจงพระราชทานสัก ๓ เดือน แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย คนละเดือน ๆ

“โหตุ เทว, / เอเกกสฺส โน / เอเกกำ มาสำ กตฺวา / ตโย มาเส เทถา”ติ.

(อ.พระโอรส ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, (อ.พระองค์) ขอจงพระราชทาน สิ้นเดือน ท. ๓ กระทำ ให้เป็นเดือน หนึ่ง ๆ (แก่-) แห่งข้าพระองค์ ท. หนา (-ข้าพระองค์) คนหนึ่ง ๆ” ดังนี้.

พระบิดาตรัสว่า ดีละ พ่อ ถ้ากระนั้น เจ้าจงนิมนต์ให้เสวยได้ ๓ เดือน

“สาธุ ตาตา, / เตนหิ ตโย มาเส โภเชถา”ติ.

(อ.พระบิดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. อ.ดีละ, ถ้าอย่างนั้น (อ.เจ้า ท. ยังพระเจ้าพี่) จงให้เสวย สิ้นเดือน ท. ๓” ดังนี้

ก็ขุนคลังของพระราชบุตรทั้ง ๓ นั้นคนเดียวกัน สมุห์บัญชีก็คนเดียวกัน

เตสํ ปน ติณฺณมฺปิ / เอโกว โกฏฺฐาคาริโก, / เอโกว อายุตฺตโก.

ก็ (อ.บุคคล) ผู้ประกอบแล้วในเรือนคลัง (แห่งพระโอรส ท.) แม้ ๓ เหล่านั้น คนเดียวนั่นเทียว (มีอยู่), อ.นายเสมียน คนเดียวนั่นเทียว (มีอยู่).

ท่านทั้ง ๓ พระองค์นั้น มีบุรุษ ๑๒ นหุต เป็นบริวาร

เต ทฺวาทสนหุตปุริสปริวารา.

(อ.พระโอรส ท. ๓) เหล่านั้น เป็นผู้มีบุรุษมีนหุต ๑๒ เป็นประมาณเป็นบริวาร (ได้เป็นแล้ว).

พระราชโอรสทั้ง ๓ รับสั่งให้เรียกบริวารเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า เราทั้ง ๓ จักรับศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสายะ ๒ ผืน อยู่ร่วมด้วยพระศาสดาตลอดไตรมาสนี้

เต ปกฺโกสาเปตฺวา “มยํ อิมํ ฯเปฯ น กิญฺจิ วกฺขามา”ติ วทึสุ.

เต ปกฺโกสาเปตฺวา / “มยํ อิมํ เตมาสํ / ทส สีลานิ คเหตฺวา / เทฺว กาสายานิ นิวาเสตฺวา / สตฺถารา สหวาสํ วสิสฺสาม,

(อ.พระโอรส ท. ๓ เหล่านั้น ยังบุคคล) ให้เรียกมาแล้ว (ซึ่งบุรุษ ท.) เหล่านั้น ***ตรัสแล้ว*** ว่า “อ.เรา ท. รับแล้ว ซึ่งศีล ท. ๑๐ นุ่งแล้ว ซึ่งผ้ากาสายะ ท. ๒ จักอยู่ อยู่กับ ด้วยพระศาสดา ตลอดเดือน ๓ นี้,

พวกท่านพึงรับค่าใช้จ่ายมีประมาณเท่านี้ ยังของเคี้ยวของบริโภคทุกอย่าง ให้เป็นไปทั่วถึงแก่ภิกษุเก้าหมื่นรูป และนักรบของเราพันหนึ่ง

ตุมฺเห เอตฺตกํ นาม / ทานวตฺถุ คเหตฺวา / เทวสิกํ นวุติสหสฺสานํ ภิกฺขูนํ / โยธสหสฺสสฺส จ / โน สพฺพํ ขาทนียโภชนียํ สํวตฺเตยฺยาถ,

อ.ท่าน ท. ถือเอาแล้ว (ซึ่งวัตถุ) อันเป็นไปในทาน ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้ ยังวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยวและวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ทั้งปวง พึงให้เป็นไปพร้อม แก่ภิกษุ ท. ผู้มีพัน ๙๐ เป็นประมาณ ด้วย แก่พันแห่งนักรบ ของเรา ท. ด้วย ทุก ๆ วัน,

เพราะแต่นี้ไป พวกเราจักไม่พูดอะไร ๆ

มยํ หิ / อิโต ปฏฺฐาย / น กิญฺจิ วกฺขามา”ติ *วทึสุ.*

เพราะว่า อ.เรา ท. จักไม่กล่าว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ จำเดิม (แต่กาล) นี้” ดังนี้.

พระราชโอรสทั้ง ๓ นั้น พาบุรุษบริวารพันหนึ่ง สมาทานศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสายะ อยู่แต่ในวิหาร

เต ตโยปิ / ปริวารกปุริสสหสฺสํ คเหตฺวา / ทส สีลานิ สมาทาย / กาสายวตฺถานิ นิวาเสตฺวา / วิหาเรเยว วสึสุ.

(อ.พระโอรส ท.) แม้ ๓ เหล่านั้น พาเอาแล้ว ซึ่งพันแห่งบุรุษผู้เป็นบริวาร สมาทานแล้ว ซึ่งศีล ท. ๑๐ นุ่งห่มแล้ว ซึ่งผ้ากาสายะ ท. อยู่แล้ว ในวิหารนั่นเทียว.

ขุนคลังและสมุห์บัญชีได้ร่วมกันเบิกเสบียงตามวาระ ๆ จากเรือนคลังทั้งหลาย ของพระพี่น้องทั้ง ๓ ถวายทานอยู่

โกฏฺฐาคาริโก จ / อายุตฺตโก จ / เอกโต หุตฺวา / ติณฺณํ ภาติกานํ / โกฏฺฐาคาเรหิ วาเรน วาเรน / วฏฺฏึ คเหตฺวา ทานํ เทนฺติ.

อ.บุคคลผู้ประกอบแล้วในเรือนคลัง ด้วย อ.นายเสมียน ด้วย เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เป็น ถือเอาแล้ว ซึ่งวัตถุอันเป็นไป ตามวาระ ๆ จากเรือนคลัง ท. ของพี่น้องชาย ท. ๓ ย่อมถวาย ซึ่งทาน.

กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ตายไปเป็นเปรต

ก็บุตรของพวกกรรมกร ร้องไห้ต้องการข้าวยาคูและภัตรเป็นต้น

กมฺมกรานํ ปน ปุตฺตา / ยาคุภตฺตาทีนิ อตฺถาย โรทนฺติ.

ก็ อ.บุตร ท. (ของชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการงาน ย่อมร้องไห้ เพื่อประโยชน์ (แก่วัตถุ ท.) มีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น.

กรรมกรเหล่านั้น เมื่อภิกษุสงฆ์ยังไม่ทันมา ก็ให้วัตถุมีข้าวยาคูและภัตรเป็นต้นแก่บุตรเหล่านั้น

เต เตสํ, / ภิกฺขุสงฺเฆ อนาคเตเยว, / ยาคุภตฺตาทีนิ เทนฺติ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อหมู่แห่งภิกษุ ไม่มาแล้วนั่นเทียว, ย่อมให้ (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น (แก่บุตร ท.) เหล่านั้น.

ในเวลาที่ภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ไม่เคยมีของอะไรเหลือเลย

ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตกิจฺจาวสาเน / กิญฺจิ อติเรกํ น ภูตปุพฺพํ.

(อ.วัตถุ) อะไร ๆ อันมากยิ่ง เป็นของมีแล้วในกาลก่อน ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตรของหมู่แห่งภิกษุ (ย่อมเป็น) หามิได้.

ในกาลต่อมา พวกกรรมกรเหล่านี้พูดอ้างว่า เราจะให้แก่พวกเด็ก ดังนี้แล้วรับไปกินเสียเอง

เต อปรภาเค / “ทารกานํ เทมา”ติ / อตฺตนาปิ คเหตฺวา ขาทึสุ,

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.ชน ท.) เหล่านั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จะให้ แก่เด็ก ท.” ดังนี้ ถือเอาแล้ว เคี้ยวกินแล้ว แม้ด้วยตน,

เห็นอาหารแม้ที่น่าชอบใจก็ไม่สามารถจะอดกลั้นได้

มนุญฺญมฺปิ อาหารํ ทิสฺวา / อธิวาเสตุํ นาสกฺขึสุ.

เห็นแล้ว ซึ่งอาหาร แม้อันยังใจให้ยินดี[๑] ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- (ยังความอยาก) -ให้อยู่เบื้องบนจิต (ให้อยู่ทับ).

---

๑ มนุญฺญ อันยังใจให้ยินดี, อันยังใจให้ยินดียิ่ง, น่าชอบใจ, ดี, งาม สวย. สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + ญา ธาตุ (ปริมาณโตสน-นิสามเนสุ = นับ, ยินดี, พิจารณา) + อ ปัจจัย แปลง อ เป็น อุ, ซ้อน ญ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า มนํ โตเสตีติ มนุญฺญ. ยังใจย่อมให้ยินดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มนุญญะ (สิ่งที่ยังใจให้ยินดี), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + อา บทหน้า + ญา ธาตุ (โตสเน = ยินดี) + อ ปัจจัย แปลง อ ที่ ม เป็น อุ, ลบ อา อุปสัค, ซ้อน ญ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า มนํ อาภุโส โตเสตีติ มนุญฺญ. ยังใจ ย่อมให้ยินดี ยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มนุญญะ (สิ่งที่ยังใจให้ยินดียิ่ง)

ก็พวกเขาได้มีประมาณแปดหมื่นสี่พันคน

เต ปน / จตุราสีติสหสฺสา อเหสุ.

ก็ (อ.ชน ท. ผู้กระทำซึ่งการงาน) เหล่านั้น เป็นผู้มีพัน ๘๔ เป็นประมาณ ได้เป็นแล้ว.

พวกเขากินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดในเปตวิสัยแล้ว

เต สงฺฆสฺส ทินฺนํ วฏฺฏึ ขาทิตฺวา / กายสฺส เภทา / เปตฺติวิสเย นิพฺพตฺตึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งวัตถุอันเป็นไป อัน- (อันบุคคล) -ถวายแล้ว แก่สงฆ์ บังเกิดแล้ว ในวิสัยแห่งเปรต เพราะอันแตก แห่งกาย.

ฝ่ายพระราชโอรส ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบุรุษพันหนึ่ง ทำกาละแล้วเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวจากเทวโลกสู่เทวโลก ยังกาลให้สิ้นไป ๙๒ กัป

เต ภาติกา ปน / ปุริสสหสฺเสน สทฺธึ กาลํ กตฺวา / เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา / เทวโลกา เทวโลกํ สํสรนฺตา / เทฺวนวุติกปฺเป เขเปสุ.

ส่วนว่า อ.พี่น้องชาย ท. เหล่านั้น กับ ด้วยพันแห่งบุรุษ กระทำแล้ว ซึ่งกาละ บังเกิดแล้วในเทวโลก ท่องเที่ยวไปอยู่ จากเทวโลก สู่เทวโลก ยังกัป ๙๒ ท. ให้สิ้นไปแล้ว.

พระราชโอรส ๓ พี่น้องนั้นปรารถนาพระอรหัต ทำกัลยาณกรรมในกาลนั้น ด้วยประการอย่างนี้

เอวํ เต ตโย ภาตโร / อรหตฺตํ ปตฺเถนฺตา / ตทา กลฺยาณกมฺมํ กรึสุ.

อ.พี่น้องชาย ท. ๓ เหล่านั้น ปรารถนาอยู่ ซึ่งพระอรหัต กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันงาม ในกาลนั้น ด้วยประการฉะนี้.

พวกเขาได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน

เต อตฺตนา ปตฺถิตเมว ลภึสุ.

(อ.ภิกษุ ท. มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น) เหล่านั้น ได้แล้ว ซึ่งผล อัน- อันตน -ปรารถนาแล้วนั่นเทียว.

เราจะได้เลือกหน้าให้หามิได้

นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา ทมฺมี”ติ.

อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ หามิได้” ดังนี้.

ก็สมุห์บัญชีของพระราชโอรส ๓ พระองค์นั้น ในกาลนั้นได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร

ตทา ปน / เตสํ อายุตฺตโก พิมฺพิสาโร อโหสิ,

ก็ อ.นายเสมียน (ของพี่น้องชาย ท.) เหล่านั้น ในกาลนั้น เป็นพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้),

ขุนคลังได้เป็นวิสาขอุบาสก

โกฏฺฐาคาริโก วิสาโข อุปาสโก.

อ.บุคคลผู้ประกอบแล้วในเรือนคลัง (ของพี่น้องชาย ท. เหล่านั้น ในกาลนั้น) เป็นอุบาสก ชื่อว่าวิสาขะ (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้).

กรรมกรของท่านทั้ง ๓ นั้น เกิดแล้วในพวกเปรตในกาลนั้น ท่องเที่ยวอยู่ด้วยสามารถแห่งสุคติและทุคติ ในกัปนี้เกิดในเปตโลกนั่นแล สิ้น ๔ พุทธันดร

เตสํ กมฺมกรา ตตฺถา / เปเตสุ นิพฺพตฺติตฺวา / สุคติทุคฺคติวเสน สํสรนฺตา / อิมสฺมึ กปฺเป / จตฺตาริ พุทฺธนฺตรานิ / เปตโลเกเยว นิพฺพตฺตึสุ.

(อ.ชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการงาน (ของพี่น้องชาย ท.) เหล่านั้น บังเกิดแล้ว ในเปรต ท. ท่องเที่ยวไปอยู่ ในกาลนั้น ด้วยสามารถแห่งสุคติและทุคติ บังเกิดแล้ว ในโลกแห่งเปรตนั่นเทียว สิ้นพุทธันดร ท. ๔ ในกัป นี้.

พวกเปรตถามเวลาได้อาหารกะพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

เปรตเหล่านั้นเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ ผู้ทรงพระชนมายุได้สี่หมื่นปี ผู้เสด็จอุบัติขึ้นก่อนพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในกัปนี้

เต อิมสฺมึ กปฺเป / สพฺพปฐมํ อุปฺปนฺนํ / จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกํ / กกุสนฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา

(อ.เปรต ท.) เหล่านั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ ผู้มีพระชนมายุมีพันแห่งปี ๔๐ เป็นประมาณ ผู้เสด็จอุบัติแล้ว ก่อนกว่าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ในกัป นี้

ทูลถามว่า ขอพระองค์โปรดบอกกาลเป็นที่ได้อาหารแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย

“อมฺหากํ อาหารํ ลภนกาลํ อาจิกฺขถา”ติ ปุจฺฉึสุ.

ทูลถามแล้ว ว่า “(อ.พระองค์) ขอจงตรัสบอก ซึ่งกาลเป็นที่ได้ ซึ่งอาหาร แก่ข้าพระองค์ ท.” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเราก่อน

“มม ตาว ฯเปฯ ตํ ปุจฺเฉยฺยาถา”ติ อาห.

“มม ตาว กาเล น ลภิสฺสถ,

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จักไม่ได้ ในกาล ของเรา ก่อน,

ในกาลภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นประมาณโยชน์หนึ่ง พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะจักอุบัติขึ้น

มม ปจฺฉโต / มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุฬฺหาย / โกนาคมนพุทฺโธ อุปฺปชฺชิสฺสติ,

ครั้นเมื่อแผ่นดินใหญ่ งอกขึ้นแล้ว (สิ้นที่) อันมีโยชน์หนึ่งเป็นประมาณ, อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ จักเสด็จอุบัติ ในกาลภายหลัง แห่งเรา,

พวกท่านพึงทูลถามพระองค์เถิด

ตํ ปุจฺเฉยฺยาถา”ติ อาห.

(อ.ท่าน ท.) พึงทูลถาม (ซึ่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ) นั้น” ดังนี้.

เปรตเหล่านั้นยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโกนาคมนะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว จึงได้ทูลถามพระองค์

เต ตตฺตกํ กาลํ เขเปตฺวา, / ตสฺมึ อุปฺปนฺเน, / ตํ ปุจฺฉึสุ.

(อ.เปรต ท.) เหล่านั้น ยังกาล อันมีประมาณเท่านั้น ให้สิ้นไปแล้ว, (ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ) นั้น เสด็จอุบัติแล้ว, ทูลถามแล้ว (ซึ่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ) นั้น.

แม้พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะนั้นก็ตรัสว่า พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา

โสปิ “มม กาเล ฯเปฯ ตํ ปุจฺเฉยฺยาถา”ติ อาห.

โสปิ “มม กาเล น ลภิสฺสถ,

(อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ) แม้นั้น ตรัสแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จักไม่ได้ ในกาลแห่งเรา,

ในกาลภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นประมาณได้โยชน์หนึ่ง พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะจักอุบัติขึ้น

มม ปจฺฉโต / มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุหฺหาย / กสฺสปพุทฺโธ อุปฺปชฺชิสฺสติ,

ครั้นเมื่อแผ่นดินใหญ่ งอกขึ้นแล้ว (สิ้นที่) อันมีโยชน์หนึ่งเป็นประมาณ, อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ จักเสด็จอุบัติ ในกาลภายหลัง แห่งเรา,

พวกท่านพึงทูลถามพระองค์เถิด

ตํ ปุจฺเฉยฺยาถา”ติ อาห.

(อ.ท่าน ท.) พึงทูลถาม (ซึ่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ) นั้น” ดังนี้.

เปรตเหล่านั้นยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว จึงทูลถามพระองค์

เต ตตฺตกํ กาลํ เขเปตฺวา, / ตสฺมึ อุปฺปนฺเน, / ตํ ปุจฺฉึสุ.

(อ.เปรต ท.) เหล่านั้น ยังกาล อันมีประมาณเท่านั้น ให้สิ้นไปแล้ว, (ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ) นั้น เสด็จอุบัติแล้ว, ทูลถามแล้ว (ซึ่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ) นั้น.

แม้พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะนั้นก็ตรัสว่า พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา

โสปิ “มม กาเล ฯเปฯ ตทา ลภิสฺสถา”ติ อาห.

โสปิ “มม กาเล น ลภิสฺสถ,

(อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ) แม้นั้น ตรัสแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จักไม่ได้ ในกาล แห่งเรา,

ในกาลภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นประมาณได้โยชน์หนึ่ง พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมจักเสด็จอุบัติขึ้น

มม ปจฺฉโต / มหาปถวิยา โยชนมตฺตํ อภิรุฬฺหาย / โคตมพุทฺโธ นาม อุปฺปชฺชิสฺสติ,

ครั้นเมื่อแผ่นดินใหญ่ งอกขึ้นแล้ว (สิ้นที่) อันมีโยชน์หนึ่งเป็นประมาณ, อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จักเสด็จอุบัติ ในกาลภายหลัง แห่งเรา,

ในกาลนั้น ญาติของพวกท่าน จักเป็นพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร

ตทา ตุมฺหากํ ญาตโก / พิมฺพิสาโร นาม ราชา ภวิสฺสติ,

ในกาลนั้น อ.ญาติ ของท่าน ท. เป็นพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร จักเป็น,

พระเจ้าพิมพิสารนั้นถวายทานแด่พระศาสดาแล้ว จักให้ส่วนกุศลทานถึงแก่พวกท่าน พวกท่านจักได้ (อาหาร) ในคราวนั้น

โส สตฺถุ ทานํ ทตฺวา / ตุมฺหากํ ปาเปสฺสติ, / ตทา ลภิสฺสถา”ติ อาห.

(อ.พระราชาพระนามว่าพิมพิสาร) นั้น ถวายแล้ว ซึ่งทาน แด่พระศาสดา (ยังส่วนบุญ) จักให้ถึงแก่ท่าน ท., (อ.ท่าน ท.) จักได้ ในกาลนั้น” ดังนี้.

พุทธันดร ๑ ได้ปรากฏแก่เปรตเหล่านั้นเหมือนวันพรุ่งนี้

เตสํ เอกํ พุทฺธนฺตรํ / เสฺวทิวสํ วิย อโหสิ.

อ.พุทธันดร ๑ เป็นราวกะว่า วันพรุ่งนี้ ได้มีแล้ว (แก่เปรต ท.) เหล่านั้น.

พวกเปรตพ้นทุกข์เพราะผลทาน

เปรตเหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติแล้ว เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานในวันต้น เปล่งเสียงอย่างน่ากลัว แสดงตนแก่พระราชาในส่วนราตรีแล้ว

เต, / ตถาคเต อุปฺปนฺเน, / พิมฺพิสารรญฺญา ปฐมทิวสํ ทาเน ทินฺเน, / รตฺติภาเค เภรว-สทฺทํ กตฺวา / รญฺโญ อตฺตานํ ทสฺสยึสุ.

(อ.เปรต ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อพระตถาคต เสด็จอุบัติแล้ว, ครั้นเมื่อทาน อันพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร ทรงถวายแล้ว ในวันแรก[๑] กระทำแล้ว ซึ่งเสียงอันน่ากลัว[๒] แสดงแล้ว ซึ่งตน แก่พระราชาในกาลอันเป็นส่วนแห่งราตรี.

---

๑ **ปฐมทิวสํ** (ปฐมทิวส + อ) ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถสัตตมีวิภัตติ, คำว่า **ปฐม** = อันเขานับในเบื้องต้น, เบื้องต้น, เบื้องแรก, ก่อน, แรก สำเร็จรูปมาจาก ปถ ธาตุ (สงฺขฺยาเน = นับ) + อม ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ถ เป็น ธ มีรูปวิเคราะห์ว่า อาทิมฺหิ ปถียเต สงฺขฺยียเตติ **ปฐโม**. อันเขาย่อมนับ ในเบื้องต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปฐมะ (อันเขานับในเบื้องแรก) เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ เช่น **ปฐโม** ปุริโส, **ปฐมา** กญฺญา, **ปฐมํ** จิตฺตํ.

๒ **เภรวสทฺทํ** เสียงของบุคคลผู้กลัว, เสียงของผู้กลัว, เสียงอันน่ากลัว สำเร็จรูปมาจาก เภรว + สทฺท วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า เภรโว จ โส สทฺโท จาติ **เภรวสทฺโท**. ของบุคคลผู้กลัว ด้วย ของบุคคลผู้กลัวนั้น เป็นเสียง ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เภรวสัททะ (เสียงของบุคคลผู้กลัว). คำว่า **เภรว** = สมบัติของบุคคลผู้กลัว, ของผู้กลัว, สิ่งที่น่ากลัว สำเร็จรูปมาจาก ภีรุ ศัพท์ + ณ ปัจจัย ในอิทังตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง อุ เป็น อว มีรูปวิเคราะห์ว่า ภีรุโน อยํ **เภรโว**. (เสียง) นี้ ของผู้กลัว ชื่อว่า เภรวะ (สมบัติของผู้กลัว), คำว่า **ภีรุ** = ผู้กลัว, ขี้ขลาด สำเร็จรูปมาจาก ภี ธาตุ (ภเย = กลัว) + รุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ภายตีติ **ภีรุ**. ย่อมกลัว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภีรุ (ผู้กลัว)

รุ่งขึ้นท้าวเธอเสด็จมาสู่เวหุวัน กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคตแล้ว

โส ปุนทิวเส เวหฺวนํ อาคนฺตฺวา / ตถาคตสฺส ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ.

(อ.พระราชา) นั้น เสด็จมาแล้ว สู่พระวิหารชื่อว่าเวหุวัน ในวันรุ่งขึ้น กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น แด่พระตถาคต.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ในที่สุด ๙๒ กัป แต่กัปนี้ไป ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ พวกเปรตนั่นเป็นพระญาติของพระองค์ กินอาหารที่เขาถวายภิกษุสงฆ์ เกิดในเปตโลกแล้ว

สตฺถา “มหาราช อิโต ฯเปฯ อลภมานา เอวมกาสู”ติ.

สตฺถา / “มหาราช / อิโต เทฺวนวุติกปฺปมตฺถเก ผุสฺสพุทฺธกาเล / เอเต ตว ญาตกา / ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺนํ วฏฺฏึ ขาทิตฺวา / เปตโลเก นิพฺพตฺติตฺวา

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.เปรต ท.) เหล่านั่น เป็นญาติ ของพระองค์ (เป็น) เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งวัตถุอันเป็นไป อัน- (อันบุคคล) -ถวายแล้ว แก่หมู่แห่งภิกษุ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ ในที่สุดแห่งกัป ๙๒ (แต่ภัทรกัป) นี้ บังเกิดแล้ว ในโลกแห่งเปรต

ท่องเที่ยวอยู่ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ มีพระกกุสันธะเป็นต้น ที่เสด็จอุบัติขึ้น อันพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกเรื่องนี้ ๆ แล้ว

สสรนฺตา / กกุสนฺธาทโย พุทฺเธ อุปฺปนฺเน ปุจฺฉิตฺวา / เตหิ อิทญฺจิทญฺจ วุตฺตา

ท่องเที่ยวไปอยู่ ทูลถามแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ท. มีพระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะเป็นต้น ผู้เสด็จอุบัติแล้ว ผู้- (อันพระพุทธเจ้า ท.) เหล่านั้น -ตรัสแล้ว (ซึ่งเรื่อง) นี้ ด้วย (ซึ่งเรื่อง) นี้ ด้วย

หวังเฉพาะทานของพระองค์ตลอดกาลเท่านี้

เอตฺตกํ กาลํ / ตว ทานํ ปจฺจาสึสมานา,

หวังเฉพาะอยู่ ซึ่งทาน ของพระองค์ สิ้นกาล อันมีประมาณเท่านี้,

วานนี้ เมื่อพระองค์ทรงถวายทานแล้ว ไม่ได้รับส่วนบุญ จึงได้ทำอย่างนั้น

หิยฺโย ตยา ทาเน ทินฺเน, / ปตฺตึ อลภมานา เอวมกาสู”ติ.

ครั้นเมื่อทาน อันพระองค์ ทรงถวายแล้ว ในวันวาน, ไม่ได้อยู่ ซึ่งบุญอันตนพึงถึง[๑] ได้กระทำแล้วอย่างนี้” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อหม่อมฉันถวายทานแม้ในบัดนี้ เปรตเหล่านั้นจักได้รับหรือ ?

---

[๑] **ปตฺติ** บุญอันตนพึงถึง, บุญอันตนพึงได้, ส่วนบุญ สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุเณ = ถึง, บรรลุ) ต., สุ. + ติ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ลบ ป ที่สุดธาตุ และซ้อน ตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาปุณิตพฺพา อธิคนฺตพฺพาติ **ปตฺติ**. อันตนพึงถึง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปัตติ (บุญอันตนพึงถึง, บุญอันตนพึงได้). **ปตฺตึ** ทเทยฺยาติ **อตฺตนา ปสุตํ ปุญฺญํ** ตาสํ เทวตานํ อนุปฺปทชฺเชยฺย. (มหาวคฺคฏฺฐกา) (คำว่า ปตฺตึ ทเทยฺย มีความว่า พึงเพิ่มให้บุญที่ตนถึงแล้ว แก่เทวดาเหล่านั้น.) คำว่า อตฺตนา ปสุตํ ปุญฺญํ เป็นคำขยายของ ปตฺติ

“กึ ปน ภนฺเต / อิทานิปิ ทินฺเน ลภิสฺสนฺตี”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.เปรต ท. เหล่านั้น ครั้นเมื่อทาน อันหม่อมฉัน) ถวายแล้ว แม้ในกาลนี้ จักได้ หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ได้ มหาบพิตร

“อาม มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ขอถวายพระพร (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระราชาทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานในวันรุ่งขึ้นแล้ว

ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา / ปุนทิวเส มหาทานํ ทตฺวา

อ.พระราชา ทรงนิมนต์แล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทรงถวายแล้ว ซึ่งทานใหญ่ ในวันรุ่งขึ้น

ได้พระราชทานส่วนบุญว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าวน้ำอันเป็นทิพย์ จงสำเร็จแก่พวกเปรตเหล่านั้น แต่มหาทานนี้

“ภนฺเต / อิโต เตสํ เปตานํ / ทิพฺพนฺนปานํ สมฺปชฺชตู”ติ ปตฺตึ อทาสิ.

ได้พระราชทานแล้ว ซึ่งส่วนบุญ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าวและน้ำอันเป็นทิพย์ จงถึงพร้อม แก่เปรต ท. เหล่านั้น (แต่ทานใหญ่) นี้” ดังนี้.

ข้าวน้ำอันเป็นทิพย์เกิดแล้วแก่เปรตเหล่านั้นเช่นนั้นเทียว

เตสํ ตเถว นิพฺพตฺติ.

(อ.ข้าวและน้ำอันเป็นทิพย์) บังเกิดแล้ว (แก่เปรต ท.) เหล่านั้น เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว.

รุ่งขึ้นเปรตเหล่านั้นเปลือยกายแสดงตนแล้ว

ปุนทิวเส / นคฺคา หุตฺวา / อตฺตานํ ทสฺเสสุ.

ในวันรุ่งขึ้น (อ.เปรต ท. เหล่านั้น) เป็นผู้เปลือย เป็น แสดงแล้ว ซึ่งตน.

พระราชาทูลว่า วันนี้พวกเปรตเปลือยกายแสดงตน พระเจ้าข้า

ราชา / “อชฺช ภนฺเต / นคฺคา หุตฺวา / อตฺตานํ ทสฺเสสุนฺ”ติ อาโรเจสิ.

อ.พระราชา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.เปรต ท. เหล่านั้น) เป็นผู้เปลือย เป็นแสดงแล้ว ซึ่งตน ในวันนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์มิได้ถวายผ้า

“วตฺถานิ เต น ทินฺนานิ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.ผ้า ท. อันพระองค์ ไม่ถวายแล้ว” ดังนี้.

รุ่งขึ้นพระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลาย แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลายจงสำเร็จแก่เปรตเหล่านั้น แต่จีวรทานนี้เถิด

ปุนทิวเส / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส จีวรานิ ทตฺวา / “อิโต เตสํ ทิพฺพวตฺถานิ โหนฺตู”ติ ปาเปสิ.

ในวันรุ่งขึ้น อ.พระราชา ทรงถวายแล้ว ซึ่งจีวร ท. แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (ยังส่วนบุญ) ให้ถึงแล้ว (ด้วยพระดำรัส) ว่า “อ.ผ้าอันเป็นทิพย์ ท. จงมี (แก่เปรต ท.) เหล่านั้น (แต่ทาน) นี้” ดังนี้.

ในขณะนั้นเองผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้นแล้ว

ตำขณญฺเญว / เตสํ ทิพฺพวตฺถานิ อุปฺปชฺชึสุ.

อ.ผ้าอันเป็นทิพย์ ท. เกิดขึ้นแล้ว (แก่เปรต ท.) เหล่านั้น ในขณะนั้นนั่นเทียว.

เปรตเหล่านั้นละอัตภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอัตภาพอันเป็นทิพย์แล้ว

เต เปตตฺตภาวํ วิชหิตฺวา / ทิพฺพตฺตภาเวน สณฺฐหึสุ.

(อ.เปรต ท.) เหล่านั้น ละแล้ว ซึ่งอัตภาพแห่งเปรต ดำรงอยู่พร้อมแล้ว ด้วยอัตภาพอันเป็นทิพย์.

พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนา ด้วยติโรกุฑฑสูตรว่า ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ เป็นอาทิ

สตฺถา อนุโมทนํ กโรนฺโต / “ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺตี”ติ / ติโรกุฑฺฑานุโมทนํ อกาสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อทรงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนาด้วยติโรกุฑฑสูตร ว่า “ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ” ดังนี้เป็นต้น.

ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว

อนุโมทนาวสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งการอนุโมทนา อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔.

พระศาสดาครั้นตรัสเรื่องแห่งชฎิล ๓ พี่น้องแล้ว ทรงนำพระธรรมเทศนาแม้นี้มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

อิติ สตฺถา / เตภาติกชฏิลานํ วตฺถุ กเถตฺวา / อิมมฺปิ ธมฺมเทสนำ อาหริ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งเรื่อง แห่งชฎิลผู้เป็นพี่น้องชาย ๓ ท. ทรงนำมาแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา แม้นี้ ด้วยประการฉะนี้.

บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ก็พระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้ทำกรรมอะไรไว้ พระเจ้าข้า

“อคฺคสาวกา ปน ภนฺเต กึ กรึสูติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.พระอัครสาวก ท. กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อัครสาวกทั้ง ๒ ทำความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวก

“อคฺคสาวกภาวาย ปตฺถนํ ฯเปฯ มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี”ติ.

“อคฺคสาวกภาวาย ปตฺถนำ กรึสุ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.พระอัครสาวก ท.) กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนา เพื่อความเป็นแห่งพระอัครสาวก.

ความพิสดารว่า ในที่สุดอสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปแต่นี้ไปสารีบุตรเกิดในสกุลพราหมณมหาศาล

อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกสฺส หิ / กปฺปานำ อสงฺเขยฺยสฺส มตฺถเก / สารีปุตฺโต พฺราหฺมณ-มหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ,

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.สารีบุตร บังเกิดแล้ว ในตระกูลแห่งพราหมณ์ผู้มหาศาล ในที่สุด แห่งอสงไขย แห่งกัป ท. อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป (แต่ภัทรกัป) นี้,

ได้มีนามว่าสรทมาณพ

นาเมน สรทมาณโว นาม อโหสิ.

เป็นผู้ชื่อว่า สรทมาณพ โดยชื่อ ได้เป็นแล้ว.

โมคคัลลานะเกิดในสกุลคหบดีมหาศาล

โมคฺคลฺลาโน คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ,

อ.โมคคัลลานะ บังเกิดแล้ว ในตระกูลแห่งคหบดีผู้มหาศาล,

ได้มีนามว่า สิริวัฑฒกุฏุมพี

นาเมน สิริวฑฺฒกุฏุมฺพิโก นาม อโหสิ.

เป็นผู้ชื่อว่า สิริวัฑฒกุฏุมพี โดยชื่อ ได้เป็นแล้ว.

มาณพทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหายเล่นฝุ่นร่วมกัน

เต อุโภปิ / สหปำสุกีฬกา สหายกา อเหสุ.

(อ.มาณพ ท.) แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น เป็นสหาย ผู้เล่นซึ่งฝุ่นร่วมกัน ได้เป็นแล้ว.

สรทมาณพ โดยล่วงไปแห่งบิดา ได้ครอบครองทรัพย์เป็นอันมาก อันเป็นมรดกของสกุล ในวันหนึ่งอยู่ในที่ลับคิดว่า

สรทมาณโว / ปิตุอจฺจเยน กุลสนฺตกํ มหาธนํ ปฏิปชฺชิตฺวา / เอกทิวสํ รโหคโต จินฺเตสิ

อ.มาณพชื่อว่าสรทะ ครอบครองแล้ว ซึ่งทรัพย์อันมาก อันเป็นของมีอยู่แห่งตระกูล ในกาลอันล่วงไปแห่งบิดา ผู้ไปแล้วในที่ลับ ในวันหนึ่ง คิดแล้ว ว่า

เราย่อมรู้อัตภาพในโลกนี้เท่านั้น หารู้จักอัตภาพในโลกหน้าไม่

“อหํ อิธโลกตฺตภาวเมว ฯเปฯ กาตุ วฏฺฏตี”ติ.

“อหํ อิธโลกตฺตภาวเมว ชานามิ, / โน ปรโลกตฺตภาวํ;

อ.เรา ย่อมรู้ ซึ่งอัตภาพในโลกนี้นั่นเทียว, (ย่อมไม่รู้) ซึ่งอัตภาพในโลกอื่น;

อนึ่ง ธรรมดาความตายของสัตว์ที่เกิดแล้วทั้งหลายเป็นของเที่ยง

ชาตสตฺตานญฺจ มรณํ นาม ธุวํ,

อนึ่ง ชื่อ อ.ความตาย แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้ว ท. เป็นธรรมชาติเที่ยงแท้ (ย่อมเป็น),

ควรที่เราบวชเป็นบรรพชิตอย่างหนึ่ง ทำการแสวงหาโมกขธรรม

มยา เอกํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา / โมกฺขธมฺมคเวสนํ กาตุ วฏฺฏตี”ติ.

อ.อัน- อันเรา บวช- บวช อย่างหนึ่ง -แล้ว -จึงกระทำ ซึ่งการแสวงหาซึ่งธรรมเป็นเครื่องพ้น ย่อมควร” ดังนี้.

สรทมาณพนั้นเข้าไปหาสหายแล้วพูดว่า

โส สหายกํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห

(อ.มาณพชื่อว่าสรทะ) นั้น เข้าไปหาแล้ว ซึ่งสหาย กล่าวแล้ว ว่า

สิริวัฑฒ์ผู้สหาย เราจักบวชแสวงหาโมกขธรรม

“สมฺม สิริวฑฺฒ / อหํ ปพฺพชิตฺวา โมกฺขธมฺมํ คเวสิสฺสามิ,

“ดูก่อนสิริวัฒน์ ผู้มีธุระอันเสมอ อ.เรา บวชแล้ว จักแสวงหา ซึ่งธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น,

ท่านจักอาจบวชกับเราหรือไม่อาจ

ตฺวํ มยา สทฺธึ / ปพฺพชิตุ สกฺขิสฺสสิ, / น สกฺขิสฺสสี”ติ.

อ.ท่าน จักอาจ เพื่ออันบวช กับ ด้วยเรา (หรือ), (หรือว่า อ.ท่าน) จักไม่อาจ” ดังนี้.

สิริวัฑฒกุฏุมพีตอบว่า เราจักไม่อาจ สหาย ท่านบวชคนเดียวเถิด

น สกฺขิสฺสามิ สมฺม, / ตฺวเมว ปพฺพชาหี”ติ.

(อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฒน์ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ (อ.เรา) จักไม่อาจ, อ.ท่านนั่นเทียว จงบวช” ดังนี้.

สรทมาณพนั้นคิดว่า ธรรมดาผู้ไปสู่ปรโลกพาสหายหรือญาติมิตรไปด้วยไม่มี กรรมที่ตนทำแล้วย่อมเป็นของตนเอง

โส จินฺเตสิ / “ปรโลกํ คจฺฉนฺโต / สหายํ วา ญาติมิตฺเต วา คเหตฺวา / คโต นาม นตฺถิ, / อตฺตนา กตํ อตฺตโนว โหตี”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าสรทะ) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.บุคคล) ผู้ไปอยู่ สู่โลกอื่น ชื่อว่า ผู้- พาเอา- ซึ่งสหาย หรือ หรือว่า ซึ่งญาติและมิตร ท. -แล้ว -จึงไปแล้ว ย่อมไม่มี, (อ.กรรม) อัน- อันตน -กระทำแล้ว ย่อมมีแก่ตนนั่นเทียว” ดังนี้.

ลำดับนั้น สรทมาณพจึงให้เปิดเรือนคลังแก้วออก ให้มหาทานแก่คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาจกทั้งหลายแล้ว เข้าไปสู่เชิงเขา บวชเป็นฤษีแล้ว

ตโต รตนโกฏฺฐาคารํ วิวราเปตฺวา / กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ มหาทานํ ทตฺวา / ปพฺพต-ปาทํ ปวิสิตฺวา / อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิ.

ในลำดับนั้น (อ.มาณพชื่อว่าสรทะนั้น ยังบุคคล) ให้เปิดแล้ว ซึ่งเรือนคลังแห่งรัตนะ ให้แล้ว ซึ่งทานใหญ่ แก่คนกำพร้าและคนผู้ไปสู่ทางไกลและวณิพกและยาจก ท. เข้าไปแล้ว สู่เชิงแห่งภูเขา บวชแล้ว บวชเป็นฤๅษี.

ชนทั้งหลายบวชตามสรทะนั้นด้วยอาการอย่างนี้คือ ๑ คน ๒ คน ๓ คน จนมีชฎิลประมาณเจ็ดหมื่นสี่พันคน

ตสฺส เอโก เทฺว ตโยติ / เอวํ อนุปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา / จตุสตฺตติสหสฺสมตฺตา ชฏิลา อเหสุ.

(อ.ชน ท.) บวชแล้ว บวชตาม (ซึ่งมาณพชื่อว่าสรทะ) นั้น อย่างนี้ คือ อ.ชน ๑ คน อ.ชน ท. ๒ คน อ.ชน ท. ๓ คน เป็นชฎิล ผู้มีพัน ๗๔ เป็นประมาณ ได้เป็นแล้ว.

สรทชฎิลนั้นยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว บอกกสิณบริกรรม แก่ชฎิลเหล่านั้น

โส ปญฺจ อภิญฺญา / อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา / เตสํ ชฏิลานํ กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิ.

(อ.ชฎิลชื่อว่าสรทะ) นั้น ยังอภิญญา ท. ๕ ด้วย ยังสมาบัติ ท. ๘ ด้วย ให้บังเกิดแล้ว บอกแล้วซึ่งการบริกรรมในกสิณ แก่ชฎิล ท. เหล่านั้น.

แม้ชฎิลทั้งหมดเหล่านั้น ก็ยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นแล้ว

เตปิ สพฺเพ / ปญฺจ อภิญฺญา / อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตสุ.

(อ.ชฎิล ท.) ทั้งปวง แม้เหล่านั้น ยังอภิญญา ท. ๕ ด้วย ยังสมาบัติ ท. ๘ ด้วย ให้บังเกิดแล้ว.

โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอโนมทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก

เตน สมเยน / อโนมทสฺสี นาม พุทฺโธ โลเก อุทปาทิ.

โดยสมัย นั้น อ.พระพุทธเจ้า พระนามว่า อโนมทัสสี ได้เสด็จอุบัติแล้ว ในโลก.

พระนครได้มีชื่อว่าจันทวดี

นครํ จนฺทวตี นาม อโหสิ.

อ.พระนคร ชื่อว่า จันทวดี ได้มีแล้ว.

พระบิดาเป็นกษัตริย์พระนามว่ายสวันตะ

ปิตา ยสวนฺโต นาม ขตฺติโย,

อ.พระบิดา เป็นกษัตริย์ พระนามว่า ยสวันตะ (ได้เป็นแล้ว),

พระมารดาเป็นพระเทวีพระนามว่ายโสธรา

มาตา ยโสธรา นาม เทวี,

อ.พระมารดา เป็นพระเทวี พระนามว่า ยโสธรา (ได้เป็นแล้ว),

ไม้รกฟ้าเป็นที่ตรัสรู้

โพธิ อชฺชุนรุกฺโข,

อ.ต้นรกฟ้า เป็นที่ตรัสรู้ (ได้เป็นแล้ว),

พระอัครสาวกทั้ง ๒ ชื่อนิสภะ ๑ ชื่ออโนมะ ๑

นิสโภ จ อโนโม จ เทฺว อคฺคสาวกา,

(อ.พระเถระ ท.) ๒ คือ อ.พระเถระชื่อว่านิสภะ ด้วย คือ อ.พระเถระชื่อว่าอโนมะ ด้วย เป็นพระอัครสาวก (ได้เป็นแล้ว),

อุปัฏฐากชื่อวรุณะ

วรุโณ นาม อุปฏฺฐาโก,

(อ.พระเถระ) ชื่อว่า วรุณะ เป็นอุปัฏฐาก (ได้เป็นแล้ว),

อัครสาวิกา ๒ นามว่า สุนทรา ๑ สุมนา ๑

สุนฺทรา จ สุมนา จ เทฺว อคฺคสาวิกา;

(อ.พระเถรี ท.) ๒ คือ อ.พระเถรีชื่อว่าสุนทรา ด้วย คือ อ.พระเถรีชื่อว่าสุมนา ด้วย เป็นพระอัครสาวิกา (ได้เป็นแล้ว);

พระชนมายุได้มีถึงแสนปี

อายุ วสฺสสตสหสฺสํ อโหสิ,

อ.แสนแห่งปี เป็นพระชนมายุ ได้เป็นแล้ว,

พระสรีระสูงถึง ๕๘ ศอก

สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ,

อ.พระสรีระ เป็นพระสรีระมีศอก ๕๘ เป็นส่วนสูง ได้เป็นแล้ว,

พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไปตลอด ๑๒ โยชน์

สรีรปฺปภา ทฺวาทสโยชนํ ผริ,

อ.พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปแล้ว ตลอดโยชน์ ๑๒,

ภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวาร

ภิกฺขุสตสหสฺสํ ปริวาโร อโหสิ.

อ.แสนแห่งภิกษุ เป็นบริวาร ได้เป็นแล้ว.

วันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสีนั้น เสด็จออกจากมหากรุณาสมบัติ ทรงพิจารณาดูสัตว์โลกอยู่

โส เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล / มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย / โลกํ โวโลเกนฺโต

ในวันหนึ่ง (อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี) พระองค์นั้น เสด็จออกแล้ว จากสมาบัติอันประกอบแล้วด้วยพระกรุณาอันใหญ่ ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งความมืด ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก

ทอดพระเนตรเห็นสรทดาบสแล้วทรงพระดำริว่า เพราะเราไปสู่สำนักสรทดาบสในวันนี้เป็นปัจจัย พระธรรมเทศนาจักมีคุณใหญ่

สรทตาปสํ ทิสฺวา “อชฺช มยฺหํ ฯเปฯ ตตฺถ คนฺตุํ วฏฺฏตี”ติ

สรทตาปสํ ทิสฺวา / “อชฺช มยฺหํ / สรทตาปสสฺส สนฺติกํ คตปจฺจเยน / ธมฺมเทสนา จ มหตี ภวิสฺสติ,

ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ซึ่งดาบสชื่อว่าสรทะ (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาใหญ่ เพราะปัจจัย- แห่งเรา -ไปแล้ว สู่สำนัก ของดาบสชื่อว่าสรทะ ในวันนี้ ด้วย,

และสรทดาบสนั้นจักปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวก

โส จ อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถสฺสติ,

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ) นั้น จักปรารถนา ซึ่งตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก ด้วย,

สิริวัฑฒกุฏุมพีผู้สหายดาบสนั้น จักปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกที่ ๒

ตสฺส สหายโก สิริวฑฺฒกุฏุมฺพิโก / ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถสฺสติ,

อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ ผู้เป็นสหาย (ของดาบสชื่อว่าสรทะ) นั้น จักปรารถนา ซึ่งตำแหน่งแห่งพระสาวกที่ ๒ (ด้วย),

ทั้งในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน บริวารของดาบสนั้น จักบรรลุพระอรหัต

เทสนาปริโยสาเน / จสฺส ปริวารา จตุสตฺตติสหสฺสชฏิลา / อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ;

อ.ชฎิลผู้มีพัน ๗๔ เป็นประมาณ ท. ผู้เป็นบริวาร (ของดาบสชื่อว่าสรทะ) นั้น จักบรรลุ ซึ่งพระอรหัต ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งเทศนา ด้วย;

เราควรไปในที่นั้น ดังนี้แล้ว

มยา ตตฺถ คนฺตุ วฏฺฏตี”ติ

อ.อัน- อันเรา -ไป (ในที่) นั้น ย่อมควร” ดังนี้

ถือบาตรและจีวรของพระองค์ ไม่ตรัสเรียกใคร ๆ อื่น เสด็จไปพระองค์เดียว เหมือนพระยา-ราชสีห์

อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย / อญฺญํ กญฺจิ อนามนฺเตตฺวา / สีโห วิย เอกจโร หุตฺวา,

ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ของพระองค์ ไม่ตรัสเรียกแล้ว ซึ่งใคร ๆ อื่น เป็นผู้เสด็จเที่ยวไปพระองค์เดียว ราวกะ อ.สีหะ เป็น,

เมื่ออันเตวาสิกทั้งหลายของสรทดาบสไปแล้วเพื่อต้องการผลาผล ทรงอธิษฐานว่า ขอสรทดาบสจงทราบความที่เราเป็นพระพุทธเจ้า

สรทตาปสสฺส อนฺเตวาสิเกสุ / ผลาผลตฺถาย คเตสุ, / “พุทฺธภาวํ เม ชานาตู”ติ,

ครั้นเมื่ออันเตวาสิก ท. ของดาบสชื่อว่าสรทะ ไปแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ผลน้อยและผลใหญ่ (ทรงอธิษฐานแล้ว) ว่า “(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ) จงรู้ ซึ่งความที่- แห่งเรา -เป็นพระพุทธเจ้า” ดังนี้,

เมื่อสรทดาบสเห็นอยู่นั่นเทียว เสด็จลงจากอากาศ ประทับยืนบนแผ่นดินแล้ว

ปสฺสนฺตสฺเสว สรทตาปสสฺส, / อากาสโต โอตริตฺวา / ปฐวิยํ ปติฏฺฐาสิ.

เมื่อดาบสชื่อว่าสรทะ เห็นอยู่นั่นเทียว, เสด็จข้ามลงแล้ว จากอากาศ ประทับยืนอยู่เฉพาะแล้วบนแผ่นดิน.

สรทดาบสเห็นพระพุทธานุภาพและความสำเร็จแห่งพระสรีระ สอบสวนมนต์สำหรับทำนายลักษณะ

สรทตาปโส / พุทฺธานุภาวญฺเจว สรีรนิปฺผตฺติญฺจ ทิสฺวา / ลกฺขณมนฺเต สมฺมสิตฺวา

อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ เห็นแล้ว ซึ่งอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า ด้วยนั่นเทียว ซึ่งความสำเร็จแห่งพระสรีระ ด้วย พิจารณาแล้ว ซึ่งมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะ ท.

ก็ทราบได้ว่า อันผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ในท่ามกลางเรือน ย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

“อิเมหิ ลกฺขเณหิ ฯเปฯ นิสฺสํสยํ พุทฺโธ”ติ ชานิตฺวา

“อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต นาม / อคารมชฺเฌ วสนฺโต / ราชา โหติ จกฺกวตฺตี,

รู้แล้ว ว่า “(อ.บุคคล) ชื่อ ผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยลักษณะ ท. เหล่านี้ เมื่ออยู่ ในท่ามกลางแห่งเรือน เป็นพระราชา ผู้จักรพรรดิ ย่อมเป็น,

เมื่อออกบวช ย่อมเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วในโลก

ปพฺพชนฺโต / โลเก วิวฏจฺฉโท สพฺพญฺญุพุทฺโธ โหติ;

เมื่อบวช เป็นพระพุทธเจ้าผู้รู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ผู้มีกิเลสเพียงดังเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว ในโลก ย่อมเป็น;

บุรุษผู้นี้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย

อยํ ปุริโส / นิสฺสํสยํ พุทฺโธ”ติ *ชานิตฺวา*

อ.บุรุษ นี้ เป็นพระพุทธเจ้า โดยความไม่มีแห่งความสงสัย (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงทำการต้อนรับ ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้จัดอาสนะถวายแล้ว

ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา / ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา / อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ.

กระทำแล้ว ซึ่งการต้อนรับ ถวายบังคมแล้ว ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าด้วยองค์ ๕[๑] ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะ ได้ถวายแล้ว.

พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้

นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺตาสเน.

อ.พระผู้มีพระภาค ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะอัน- (อันดาบส) -ปูลาดแล้ว.

แม้สรทดาบสถืออาสนะอันสมควรแก่ตนแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

สรทตาปโสปิ / อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ อาสนํ คเหตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทิ.

แม้ อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ถือเอาแล้ว ซึ่งอาสนะ อันสมควร แก่ตน นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

---

[๑] **ปญฺจปติฏฺฐิเตน** ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าด้วยองค์ ๕, ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าแห่งองค์ ๕ สำเร็จรูปมาจาก ปญฺจ + ปติฏฺฐิต เป็น **ตติยาตัปปุริสสมาส** มีรูปวิเคราะห์ว่า ปญฺจหิ องฺเคหิ ปติฏฺฐิตํ **ปญฺจปติฏฺฐิตํ**. การตั้งไว้เฉพาะหน้า ด้วยองค์ ท. ๕ ชื่อว่า ปัญจปติฏฐิตะ, **อีกนัยหนึ่ง** เป็น **ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส** มีรูปวิเคราะห์ว่า ปญฺจนฺนํ องฺคานํ ปติฏฺฐิตํ **ปญฺจปติฏฺฐิตํ**. การตั้งไว้เฉพาะหน้า แห่งองค์ ท. ๕ ชื่อว่า ปัญจปติฏฐิตะ, คำว่า **ปติฏฐิต** = การตั้งไว้เฉพาะหน้า สำเร็จรูปมาจาก ปติ = อภิมุข + ฐิต ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อภิมุขํ ฐิตํ **ปติฏฐิตํ**. การตั้งไว้เฉพาะหน้า ชื่อว่า ปติฏฐิตะ, คำว่า **ฐิต** = การตั้งไว้ สำเร็จรูปมาจาก ฐา ธาตุ (คตินิวตฺติมฺหิ = ห้ามการไป, ยืน, ตั้งอยู่) + ต ปัจจัย ในภาวสาธนะ แปลง อา เป็น อิ มีรูปวิเคราะห์ว่า ฐานํ **ฐิตํ**. การตั้งอยู่ ชื่อว่า ฐิตะ. ปญฺจปติฏฺฐิเตนาติ เอตฺถ ปญฺจหิ องฺเคหิ อภิมุขํ ฐิเตนาติ อตฺโถ, ปาทชาณุกปฺปรหตฺถสีสสงฺขาตานิ ปญฺจ องฺคานิ สมํ กตฺวา โอนาเมตฺวา อภิมุขํ ฐิเตน ปฐมํ วนฺทิตฺวาติ วุตฺตํ โหติ. ยมฺปิ วทนฺติ “นวกตเรนุปาลิ ภิกฺขุนา วุฑฺฒตรสฺส ภิกฺขุโน ปาเท วนฺทนฺเตน อิเม ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ปาทา วนฺทิตพฺพา’ติอาทิกํ วินยปาฬิมาหริตฺวา เอกังสกรณอญฺชลิ-ปคฺคหณปาทสมฺพาหนเปมคารวุปฏฺฐาปนวเสน ปญฺจปติฏฺฐิตวนฺทนา”ติ, ตเมตฺถานธิปฺเปตํ ทูรโต วนฺทเน ยถาวุตฺตปญฺจงฺคสฺส อปริ-ปุณฺณตฺตา. วนฺทนา เจตฺถ ปณมนา อญฺชลิปคฺคหณกรปุฏสมาโยโค. “ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา”ติ จ กายปณาโม วุตฺโต. (สีลกฺขนฺธ-* วคฺคอภินวฏีกา)

ในสมัยนั้น ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ถือผลาผลทั้งหลายที่ประณีต ๆ อันมีโอชะ

ตสฺมึ สมเย / จตุสตฺตติสหสฺสา ชฏิลา / ปณีตปณีตานิ โอชวนฺตานิ ผลาผลานิ คเหตฺวา

ในสมัย นั้น อ.ชฎิล ท. ผู้มีพัน ๗๔ เป็นประมาณ ถือเอาแล้ว ซึ่งผลน้อยและผลใหญ่ ท. ทั้งประณีต ทั้งประณีต อันมีโอชะ

มาถึงสำนักอาจารย์แล้ว แลดูอาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับและอาจารย์นั่งแล้ว จึงพูดว่า

อาจริยสฺส สนฺติกํ สมฺปตฺตา, / พุทฺธานญฺเจว อาจริยสฺส จ / นิสินฺนาสนํ โอโลเกตฺวา อาหํสุ

ผู้ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งสำนัก ของอาจารย์, แลดูแล้ว ซึ่งอาสนะเป็นที่นั่งแล้ว แห่งพระพุทธเจ้า ท. ด้วยนั่นเทียว แห่งอาจารย์ ด้วย นั่งแล้ว กล่าวแล้ว ว่า

ท่านอาจารย์ พวกกระผมเที่ยวไปด้วยเข้าใจว่า ในโลกนี้ผู้เป็นใหญ่กว่าอาจารย์ย่อมไม่มี

“อาจริย มยํ ฯเปฯ มหนฺตตโร มญฺเญ”ติ.

“อาจริย มยํ / ‘อิมสฺมึ โลเก / ตุมฺเหหิ มหนฺตตโร นตฺถี’ติ วิจราม,

“ข้าแต่อาจารย์ อ.กระผม ท. ย่อมเที่ยวไป (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.ใคร ๆ) ผู้ใหญ่กว่า กว่าท่าน ย่อมไม่มี ในโลก นี้’ ดังนี้,

ก็บุรุษผู้นี้เห็นจะเป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์

อยํ ปน ปุริโส / ตุมฺเหหิ มหนฺตตโร มญฺเญ”ติ.

ก็ อ.บุรุษนี้ เห็นจะเป็นผู้ใหญ่กว่า กว่าท่าน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

สรทดาบสตอบว่า พ่อทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไร

“ตาตา กึ วเทถ, ฯเปฯ มา กริตฺถ ปุตฺตกา”ติ.

“ตาตา กึ วเทถ,

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร,

พวกเธอปรารถนาเพื่อทำเขาสิเนรุ ซึ่งสูงหกสิบแปดแสนโยชน์ ให้เสมอกับเมล็ดพันธุ์ผักกาด

สาสเปน สทฺธึ / อฏฺฐสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสุพฺเพธํ / สิเนรุํ สมํ กาตุํ อิจฺฉถ,

(อ.เธอ ท.) ย่อมปรารถนา เพื่ออันกระทำ ซึ่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ อันมีแสนแห่งโยชน์ ๖๘ เป็นส่วนสูง ให้เป็นของเสมอ กับ ด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด,

ลูกทั้งหลาย พวกเธออย่าทำการเปรียบเทียบเรากับพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเลย

สพฺพญฺญุพุทฺเธน สทฺธึ / มม อุปมํ มา กริตฺถ ปุตฺตกา”ติ.

ดูก่อนบุตรน้อย ท. (อ.เธอ ท.) อย่ากระทำแล้ว ซึ่งการเปรียบเทียบ ซึ่งเรา กับ ด้วยพระพุทธเจ้าผู้รู้ซึ่งธรรมทั้งปวง” ดังนี้.

ครั้งนั้น ดาบสเหล่านั้นคิดว่า ถ้าบุรุษผู้นี้จักได้เป็นคนเล็กน้อยไซร้

อถ เต ตาปสา “สจายํ ฯเปฯ วตายํ ปุริโส”ติ

อถ เต ตาปสา / “สจายํ ปุริโส / อิตฺตรสตฺโต อภวิสฺส,

ครั้งนั้น อ.ดาบส ท. เหล่านั้น (คิดแล้ว) ว่า “ถ้าว่า อ.บุรุษ นี้ เป็นสัตว์ชั้นต่ำ[๑] จักได้เป็นแล้ว ไซร้,

ท่านอาจารย์ของพวกเรา คงไม่ชักสิ่งเห็นปานนี้มาอุปมา

น อมฺหากํ อาจริโย / เอวรูปํ อุปมํ อาหริสฺสติ,

อ.อาจารย์ ของเรา ท. จักไม่นำมา ซึ่งการเปรียบเทียบ อันมีอย่างนี้เป็นรูป,

บุรุษผู้นี้จะใหญ่เพียงไรหนอ ดังนี้แล้ว

ยาว มหา วตายํ ปุริโส”ติ

อ.บุรุษ นี้ เป็นผู้ใหญ่ เพียงใด หนอ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ทั้งหมดทีเดียว หมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ ถวายบังคมด้วยเศียรเกล้าแล้ว

สพฺเพว ปาเทสุ ปติตฺวา สิรสา วนฺทึสุ.

ทั้งปวงนั่นเทียว หมอบแล้ว ใกล้พระบาท ท. ถวายบังคมแล้ว ด้วยศีรษะ.

ครั้งนั้น อาจารย์กล่าวกะดาบสเหล่านั้นว่า

อถ เน อาจริโย อาห

ครั้งนั้น อ.อาจารย์ กล่าวแล้ว (กะดาบส ท.) เหล่านั้น ว่า

พ่อทั้งหลาย ไทยธรรมที่สมควรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของเราไม่มี

“ตาตา อมฺหากํ ฯเปฯ ตํ ตํ อาหรถา”ติ

“ตาตา / อมฺหากํ พุทฺธานํ / อนุจฺฉวิโก เทยฺยธมฺโม นตฺถิ,

“ดูก่อนพ่อ ท. อ.ไทยธรรม[๒] อันสมควร แก่พระพุทธเจ้า ท. ของเรา ท. ย่อมไม่มี,

---

๑ **อิตฺตรสตฺโต** สัตว์ผู้ไปสู่ความเป็นแห่งคนชั้นต่ำ, สัตว์ชั้นต่ำ สำเร็จรูปมาจาก อิตฺตร + สตฺต วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อิตฺตโร จ โส สตฺโต จาติ **อิตฺตรสตฺโต**. ชั้นต่ำ ด้วย ชั้นต่ำนั้น เป็นสัตว์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อิตตรสัตตะ, คำว่า **อิตฺตร** = ผู้ไปสู่ความเป็นแห่งคนชั้นต่ำ, ผู้ไปสู่ความเลว, ต่ำช้า, เลว, ทราม, น่าเกลียด, ชั้นต่ำ, เล็กน้อย สำเร็จรูปมาจาก อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + ตรณ ปัจจัย ลบ ณ, ซ้อน ตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า หีนภาวํ เอติ คจฺฉตีติ **อิตฺตโร**. ย่อมไป สู่ความเป็นแห่งคนชั้นต่ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อิตตระ.

๒ **เทยฺยธมฺโม** ปัจจัย ๔ มีสภาพอันบุคคลพึงถวาย, ไทยธรรม สำเร็จรูปมาจาก เทยฺย + ธมฺม (สภาว) ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า เทยฺโย ธมฺโม ยสฺสาติ **เทยฺยธมฺโม**. สภาพ อันบุคคลพึงถวาย ของปัจจัย ๔ ใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ปัจจัย ๔ นั้น ชื่อว่า เทยยธัมมะ (ปัจจัย ๔, สิ่งของ, ทานวัตถุมีสภาพอันบุคคลพึงถวาย), คำว่า **เทยฺย** = อันบุคคลพึงถวาย, อันบุคคลพึงให้ สำเร็จรูปมาจาก ทา ธาตุ (ทาเน = ให้) + ณฺย ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ลบ ณ, แปลง อา ที่สุดธาตุ กับ ย เป็น เอยฺย (อา + ย = เอยฺย) มีรูปวิเคราะห์ว่า ทาตพฺโพติ **เทยฺโย**. อันบุคคลพึงถวาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เทยยะ (สภาพอันบุคคลพึงถวาย, สภาพอันบุคคลพึงให้)

และพระศาสดาก็เสด็จมาในที่นี้ในเวลาภิกษาจาร

สตฺถา จ / ภิกฺขาจารเวลายํ อิธาคโต,

อนึ่ง อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว (ในที่) นี้ ในเวลาเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา,

พวกเราจักถวายไทยธรรม ตามความสามารถ ตามกำลัง

มยํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ / เทยฺยธมฺมํ ทสฺสาม;

อ.เรา ท. จักถวาย ซึ่งไทยธรรม ตามความสามารถ[๑] ตามกำลัง;

พวกเธอจงนำผลาผลประณีตที่มีอยู่มา

ตุมฺเห, / ยํ ยํ ปณีตํ ผลาผลํ, / ตํ ตํ อาหรถา”ติ

อ.เธอ ท. จงนำมา (ซึ่ง-), อ.ผลน้อยและผลใหญ่ ใด ๆ อันประณีต (มีอยู่), (-ผลน้อยและผลใหญ่) นั้น ๆ” ดังนี้

ครั้นให้นำมาแล้ว ล้างมือทั้ง ๒ แล้ว ใส่ไว้ในบาตรของพระตถาคตด้วยตนเอง

อาหราเปตฺวา / หตฺเถ โธวิตฺวา / สยํ ตถาคตสฺส / ปตฺเต ปติฏฺฐาเปสิ.

(ยังดาบส ท. เหล่านั้น) ให้นำมาแล้ว ล้างแล้ว ซึ่งมือ ท. (ยังผลน้อยและผลใหญ่) ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในบาตร แห่งพระตถาคต ด้วยตนเอง.

เมื่อพระศาสดาทรงรับผลาผล เทวดาทั้งหลายก็โปรยโอชะอันเป็นทิพย์ลงไป

สตฺถารา ผลาผเล ปฏิคฺคหิตมตฺเต, / เทวตา ทิพฺโพชํ ปกฺขิปึสุ.

ครั้นเมื่อผลน้อยและผลใหญ่ เป็นของสักว่า- อันพระศาสดา -ทรงรับเอาแล้ว (มีอยู่), อ.เทวดา ท. ใส่เข้าไปแล้ว ซึ่งโอชะอันเป็นทิพย์.

ดาบสนั้นได้กรองแม้ซึ่งน้ำถวายด้วยตนเองทีเดียว

โส ตาปโส / อุทกัปิ / สยเมว ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิ.

อ.ดาบส นั้น กรองแล้ว แม้ซึ่งน้ำ ด้วยตนเองนั่นเทียว ได้ถวายแล้ว.

---

[๑] **ยถาสตฺติ** กระทำไม่เกินซึ่งความสามารถ, ตามความสามารถ, สมควรแก่ความสามารถ. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + สตฺติ นิปาตปุพพกะอัพยยีภาวสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺตึ อนติกฺกมิตฺวา กโรตีติ **ยถาสตฺติ**. ย่อมกระทำ ไม่เกิน ซึ่งความสามารถ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยถาสัตติ (ตามความสามารถ), อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺติยา อนุรูปํ **ยถาสตฺติ**. สมควร แก่ความสามารถ ชื่อว่า ยถาสัตติ (สมควรแก่ความสามารถ). คำว่า **สตฺติ** = กำลังอันสามารถ, ความสามารถ สำเร็จรูปมาจาก สก ธาตุ (สตฺติยํ = สามารถ) ภู., ทิ., ต., สุ [สกติ, สกฺกติ, สกฺโกติ, สกฺกุณาติ] + ติ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ กฺ, ซ้อน ตฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า สกติ สมตฺเถตีติ **สตฺติ**. ย่อมสามารถ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สัตติ (กำลังอันสามารถ). อัพยยีภาวสมาสบท ที่เป็น อ การันต์ เช่น ยถาพลํ เป็นต้น แจกเหมือน อุปนครํ (ที่ใกล้แห่งเมือง) ส่วนที่เป็น อิ และ อุ การันต์ เช่น ยถาสตฺติ (ตามความสามารถ), อุปวธุ (ที่ใกล้แห่งหญิงสาว) เป็นต้น มีการลบวิภัตติออกหมด (ด้วยสูตร อญฺญสฺมา โลโป จ. หลังจากอัพยยีภาวสมาสอันอื่นจาก อ การันต์ ลบวิภัตติทั้งหลาย) สำเร็จรูปเป็น ยถาสตฺติ, อุปวธุ รูปเดียวทุกวิภัตติ

ต่อนั้น เมื่อพระศาสดาประทับนั่งทำภัตกิจแล้ว

ตโต ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา / นิสินฺเน สตฺถริ,

ในลำดับนั้น ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับนั่ง- กระทำ -แล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร,

ดาบสนั้นเรียกอันเตวาสิกทั้งสิ้นมาแล้ว นั่งกล่าวสาราณียกถาในที่ใกล้พระศาสดา

สพฺเพ อนฺเตวาสิเก ปกฺโกสิตฺวา / สตฺถุ สนฺติเก / สาราณียกถํ กเถนฺโต นิสีทิ.

(อ.ดาบส นั้น) เรียกแล้ว ซึ่งอันเตวาสิก ท. ทั้งปวง นั่ง- กล่าวอยู่ -แล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวอันเป็นที่ตั้งแห่งการยังกันและกันให้ระลึก ในสำนัก ของพระศาสดา.

พระศาสดาทรงดำริว่า ขออัครสาวกทั้ง ๒ จงมาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

สตฺถา / “เทฺว อคฺคสาวกา / ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ / อาคจฺฉนฺตู”ติ จินฺเตสิ.

อ.พระศาสดา ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.พระอัครสาวก ท. ๒ จงมา กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ” ดังนี้.

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น ทราบพระดำริของพระศาสดาแล้ว มีพระขีณาสพแสนรูปเป็นบริวาร มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

เต สตฺถุ จิตฺตํ ญตฺวา / สตสหสฺสขีณาสวปริวารา อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ.

(อ.พระอัครสาวก ท.) เหล่านั้น รู้แล้ว ซึ่งพระทัย ของพระศาสดา ผู้มีพระขีณาสพมีแสนหนึ่งเป็นประมาณเป็นบริวาร มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น สรทดาบสเรียกอันเตวาสิกทั้งหลายมาแล้ว

ตโต สรทตาปโส / อนฺเตวาสิเก อามนฺเตสิ

ลำดับนั้น อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ เรียกมาแล้ว ซึ่งอันเตวาสิก ท.

กล่าวว่า พ่อทั้งหลาย แม้อาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งต่ำ

“ตาตา พุทฺธานํ ฯเปฯ ปุปฺผานิ อาหรถา”ติ.

“ตาตา / พุทฺธานํ นิสินฺนาสนมฺปิ นีจํ,

(ด้วยคำ) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. แม้ อ.อาสนะเป็นที่ประทับนั่งแล้ว แห่งพระพุทธเจ้า ท. เป็นอาสนะต่ำ (ย่อมเป็น),

แม้อาสนะสำหรับสมณะตั้งแสนก็ไม่มี

สมณสตสหสฺสสฺสาปิ อาสนํ นตฺถิ,

อ.อาสนะ แม้เพื่อแสนแห่งสมณะ ย่อมไม่มี,

พวกเธอควรจะทำพุทธสักการะให้โอฬารในวันนี้

ตุมฺเหหิ อชฺช / อุฬารํ พุทฺธสกฺการํ กาตุํ วฏฺฏติ,

อ.อัน- อันเธอ ท. -กระทำ ซึ่งสักการะแก่พระพุทธเจ้า อันโอฬาร ในวันนี้ ย่อมควร,

พวกเธอจงนำดอกไม้ทั้งหลาย ที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่น มาแต่เชิงเขา

ปพฺพตปาทโต / วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ / ปุปฺผานิ อาหรถา”ติ.

(อ.เธอ ท.) จงนำมา ซึ่งดอกไม้ ท. อันถึงพร้อมแล้วด้วยสีและกลิ่น จากเชิงแห่งภูเขา” ดังนี้.

เวลาที่พูดย่อมเป็นเหมือนเนิ่นช้า

กถนกาโล / ปปญฺโจ วิย โหติ,

อ.กาลเป็นที่กล่าว เป็นราวกะว่า เนิ่นช้า ย่อมเป็น,

แต่วิสัยฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์อันบุคคลไม่ควรคิด

อิทฺธิมโต ปน / อิทฺธิวิสโย อจินฺเตยฺโยติ,

แต่ว่า อ.วิสัยแห่งฤทธิ์ (ของบุคคล) ผู้มีฤทธิ์ เป็นสภาพ- (อันใคร ๆ) -ไม่ควรคิด ดังนี้แล,

โดยกาลเพียงครู่เดียวเท่านั้น ดาบสเหล่านั้นนำดอกไม้ทั้งหลาย ที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแล้ว ตบแต่งอาสนะดอกไม้สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายประมาณได้โยชน์ ๑

มุหุตฺตมตฺเตเนว / เต ตาปสา / วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อาหริตฺวา / พุทฺธานํ โยชนป-ปมาณํ ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปสุ.

อ.ดาบส ท. เหล่านั้น นำมาแล้ว ซึ่งดอกไม้ ท. อันถึงพร้อมแล้วด้วยสีและกลิ่น (โดยกาล) สักว่าครู่หนึ่งนั่นเทียว ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ อันมีโยชน์เป็นประมาณ เพื่อพระพุทธ-เจ้า ท.

สำหรับพระอัครสาวกทั้ง ๒ ประมาณ ๓ คาวุต

อุภินฺนํ อคฺคสาวกานํ ติคาวุตํ,

(อ.อาสนะ) อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ (ได้มีแล้ว) เพื่อพระอัครสาวก ท. ทั้ง ๒,

สำหรับภิกษุที่เหลือ มีประมาณแตกต่างกัน มีประมาณกึ่งโยชน์เป็นต้น

เสสานํ ภิกฺขูนํ / อฑฺฒโยชนิกาทิเภทํ,

(อ.อาสนะ) อันต่างด้วยอาสนะมีอาสนะประกอบแล้วด้วยกึ่งแห่งโยชน์เป็นต้น (ได้มีแล้ว) เพื่อภิกษุ ท. ผู้เหลือ,

สำหรับภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์ มีประมาณอุสภะ ๑

สงฺฆนวกสฺส อุสภมตฺตํ อโหสิ.

(อ.อาสนะ) อันมีอุสภะเป็นประมาณ ได้มีแล้ว เพื่อภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์.

ใคร ๆ ไม่พึงคิดว่า ในอาศรมบทแห่งเดียว จะตบแต่งอาสนะใหญ่โตถึงเพียงนั้นได้อย่างไร

“กถํ เอกสฺมึ อสฺสมปเท / ตาวมหนฺตานิ / อาสนานิ ปญฺญตฺตานี”ติ น จินฺเตตพฺพํ.

(อันใคร ๆ) ไม่พึงคิด ว่า “อ.อาสนะ ท. อันใหญ่เพียงนั้น (อันดาบส ท.) ปูลาดแล้ว ในอาศรมบทแห่งเดียว อย่างไร” ดังนี้.

เพราะว่านี้เป็นวิสัยของฤทธิ์

อิทฺธิวิสโย เหส.

เพราะว่า (อ.วิสัย) นั่น เป็นวิสัยแห่งฤทธิ์ (ย่อมเป็น).

เมื่อตบแต่งอาสนะเสร็จแล้วอย่างนั้น สรทดาบส ยืนประคองอัญชลีเบื้องพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว

เอวํ ปญฺญตฺเตสุ อาสเนสุ, / สรทตาปโส / ตถาคตสฺส ปุรโต / อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิโต

ครั้นเมื่ออาสนะ ท. (อันดาบส ท.) ปูลาดแล้ว อย่างนี้, อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ผู้ยืน- ประคอง -แล้ว ซึ่งอัญชลี ในที่ข้างพระพักตร์ ของพระตถาคต

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์เสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้นี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ ตลอดราตรีนาน

“ภนฺเต / มยฺหํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย / อิมํ ปุปฺผาสนํ อภิรุหถา”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจงเสด็จขึ้น สู่อาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ นี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์ ตลอดราตรีนาน” ดังนี้.

เพราะเหตุนั้น สรทดาบสจึงกล่าวว่า

ข้าพเจ้าเอาดอกไม้ต่าง ๆ และของหอมรวมด้วยกัน
ตบแต่งอาสนะดอกไม้แล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า

เตน วุตฺตํ “นานาปุปฺผญฺจ ฯเปฯ หาสยิตฺวา สเทวเก”ติ.

เตน วุตฺตํ

“นานาปุปฺผญฺจ คนฺธญฺจ สนฺนิปาเตตฺวาน เอกโต
ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อิทํ วจนมพฺรวิ

เพราะเหตุนั้น (อ.คำอันเป็นคาถา) ว่า

“(อ.ข้าพเจ้า) ยังดอกไม้ต่าง ๆ ด้วย ยังของหอม ด้วย ให้ประชุมกันแล้ว โดยพร้อมเพรียงกัน ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ ได้กราบทูลแล้ว ซึ่งคำ นี้ ว่า

ข้าแต่พระวีระ อาสนะที่ข้าพระองค์ตบแต่งแล้วนี้
สมควรแด่พระองค์ พระองค์เมื่อจะยังจิตของ
ข้าพระองค์ให้เลื่อมใส ขอจงประทับนั่งบนอาสนะ
ดอกไม้

‘อิทํ เม อาสนํ วีร ปญฺญตฺตํ ตวนุจฺฉวิ,
มม จิตฺตํ ปสาเทนฺโต นิสีท ปุปฺผมาสเน.

‘ข้าแต่พระวีระ อ.อาสนะ นี้ อันข้าพระองค์ ปูลาดแล้ว (กระทำ) ให้เป็นของสมควร แก่พระองค์, อ.พระองค์ เมื่อ- ยังจิต ของข้าพระองค์ -ให้เลื่อมใส ขอจงประทับนั่ง บนอาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้’ ดังนี้.

พระพุทธเจ้าได้ทรงยังจิตของข้าพเจ้าให้เลื่อมใสแล้ว
ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ร่าเริงแล้ว จึงประทับนั่ง
บนอาสนะดอกไม้ตลอด ๗ คืน ๗ วัน

สตฺตรตฺตินฺทิวํ พุทฺโธ นิสีทิ ปุปฺผมาสเน
มม จิตฺตํ ปสาเทตฺวา หาสยิตฺวา สเทวเก”ติ.

อ.พระพุทธเจ้า ยังจิต ของข้าพเจ้า ให้เลื่อมใสแล้ว (ยังโลก ท.) อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก ให้ร่าเริงแล้ว ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะ อันเป็นวิการแห่งดอกไม้ สิ้นคืนและวัน ๗” ดังนี้ (อันดาบสชื่อว่าสรทะ) กล่าวแล้ว.

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้วอย่างนั้น พระอัครสาวกทั้ง ๒ และภิกษุที่เหลือนั่งบนอาสนะที่ถึงแก่ตน ๆ

เอวํ นิสินฺเน สตฺถริ, / เทฺว อคฺคสาวกา / เสสภิกฺขู จ / อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสีทึสุ.

ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับนั่งแล้ว อย่างนี้, อ.พระอัครสาวก ท. ๒ ด้วย อ.ภิกษุผู้เหลือ ท. ด้วย นั่งแล้ว บนอาสนะอันถึงแล้ว แก่ตน ๆ.

สรทดาบสได้ถือฉัตรดอกไม้ใหญ่ ยืนกั้นเหนือพระเศียรของพระตถาคต

สรทตาปโส / มหนฺตํ ปุปฺผฉตฺตํ คเหตฺวา / ตถาคตสฺส มตฺถเก ธาเรนฺโต อฏฺฐาสิ.

อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ถือเอาแล้ว ซึ่งฉัตรอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ อันใหญ่ ได้ยืน- กั้นอยู่ -แล้ว เหนือพระเศียร ของพระตถาคต.

พระศาสดาทรงอธิษฐานว่า ขอสักการะของพวกชฎิลนี้จงมีผลมาก ดังนี้แล้วทรงเข้านิโรธสมาบัติ

สตฺถา / “ชฏิลานํ อยํ สกฺกาโร / มหปฺผโล โหตู”ติ / นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิ.

อ.พระศาสดา (ทรงอธิษฐานแล้ว) ว่า “อ.สักการะ นี้ ของชฎิล ท. เป็นสักการะมีผลมาก จงเป็น” ดังนี้ ทรงเข้าแล้ว ซึ่งนิโรธสมาบัติ.

พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ดี ภิกษุที่เหลือก็ดี ทราบว่าพระศาสดาทรงเข้าสมาบัติแล้ว ก็เข้าสมาบัติ

สตฺถุ สมาปตฺตึ สมาปนฺนภาวํ ญตฺวา / เทฺว อคฺคสาวกาปิ / เสสภิกฺขูปิ สมาปตฺตึ สมาปชฺชึสุ.

อ.พระอัครสาวก ท. ๒ ก็ดี อ.ภิกษุผู้เหลือ ท. ก็ดี รู้แล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระศาสดา -เป็นผู้ทรงเข้าแล้ว ซึ่งสมาบัติ เข้าแล้ว ซึ่งสมาบัติ.

เมื่อพระตถาคตประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน

ตถาคเต สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสินฺเน,

ครั้นเมื่อพระตถาคต ประทับนั่งเข้าแล้ว ซึ่งนิโรธสมาบัติ ตลอดวัน ๗,

พวกอันเตวาสิกเมื่อถึงเวลาเที่ยวไปภิกษา บริโภคมูลผลาผลในป่าแล้วยืนประคองอัญชลีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายตลอดกาลที่เหลือ

อนฺเตวาสิกา, / ภิกฺขาจารกาเล สมฺปตฺเต, / วนมูลผลาผลํ ปริภุญฺชิตฺวา / เสสกาลํ พุทฺธานํ / อญฺชลึ ปคฺคยฺห ติฏฺฐนฺติ.

อ.อันเตวาสิก ท., ครั้นเมื่อกาลเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา ถึงพร้อมแล้ว, บริโภคแล้ว ซึ่งเหง้าและผลน้อยและผลใหญ่ในป่า ย่อมยืน ประคอง ซึ่งอัญชลี แด่พระพุทธเจ้า ตลอดกาลอันเหลือ.

ฝ่ายสรทดาบสไม่ไปแม้สู่ที่ภิกษาจาร กั้นฉัตรดอกไม้อยู่นั่นเทียว ให้เวลาล่วงไปด้วยปีติและสุขตลอด ๗ วัน

สรทตาปโส ปน / ภิกฺขาจารมฺปิ อคนฺตฺวา / ปุปฺผจฺฉตฺตํ ธารยมาโนว / สตฺตาหํ ปีติสุเขน วีตินาเมสิ.

ส่วนว่า อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ไม่ไปแล้ว แม้สู่ที่เป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา ทรงไว้อยู่นั่นเทียว ซึ่งฉัตรอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ ยังวัน ๗ ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว ด้วยสุขอันเกิดแล้วแต่ปีติ.

พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธแล้ว ตรัสเรียกพระนิสภเถระพระอัครสาวก ผู้นั่งที่ข้างเบื้องขวาด้วยรับสั่งว่า นิสภะ เธอจงทำอนุโมทนาอาสนะดอกไม้ แก่ดาบสทั้งหลายผู้ทำสักการะ

สตฺถา นิโรธโต วุฏฺฐาย / ทกฺขิณปสฺเส นิสินฺนํ / อคฺคสาวกํ นิสภตฺเถรํ อามนฺเตสิ / “นิสภ / สกฺการการกานํ ตาปสานํ / ปุปฺผาสนานุโมทนํ กโรหี”ติ.

อ.พระศาสดา เสด็จออกแล้ว จากนิโรธ ตรัสเรียกแล้ว ซึ่งพระนิสภะผู้เถระ ผู้เป็นพระอัครสาวกผู้นั่งแล้ว ที่ข้างเบื้องขวา (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนนิสภะ (อ.เธอ) จงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนาอันสมควรแก่อาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ แก่ดาบส ท. ผู้กระทำซึ่งสักการะ” ดังนี้.

พระเถระมีใจยินดีประดุจแม่ทัพใหญ่ที่ได้ลาภใหญ่ จากสำนักของพระเจ้าจักพรรดิ ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณ เริ่มอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แล้ว

เถโร / จกฺกวตฺติรญฺโญ สนฺติกา / ปฏิลทฺธมหาลาโภ มหาโยโธ วิย / ตุฏฺฐมานโส / สาวก-ปารมีญาเณ ฐตฺวา / ปุปฺผาสนานุโมทนํ อารภิ.

อ.พระเถระ ผู้มีใจยินดีแล้ว ราวกะ อ.นักรบใหญ่ ผู้มีลาภใหญ่อันได้เฉพาะแล้ว จากสำนัก ของพระราชาผู้จักรพรรดิ ดำรงอยู่แล้ว ในสาวกบารมีญาณ เริ่มแล้ว ซึ่งการอนุโมทนาอันสมควรแก่อาสนะอันเป็นวิการแห่งดอกไม้.

ในที่สุดเทศนาของพระนิสภเถระนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระสาวกองค์ที่ ๒ ด้วยรับสั่งว่า ภิกษุ แม้เธอก็จงแสดงธรรม

ตสฺส เทสนาวสาเน / ทุติยสาวกํ อามนฺเตสิ / “ตฺวมฺปิ ภิกฺขุ / ธมฺมํ เทเสหี”ติ.

(อ.พระศาสดา) ตรัสเรียกแล้ว ซึ่งพระสาวกที่ ๒ ว่า “ดูก่อนภิกษุ แม้ อ.เธอ จงแสดง ซึ่งธรรม” ดังนี้ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (แห่งพระนิสภะผู้เถระ) นั้น.

พระอโนมเถระพิจารณาพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกกล่าวธรรมแล้ว

อโนมตฺเถโร / เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ สมฺมสิตฺวา / ธมฺมํ กเถสิ.

อ.พระอโนมะผู้เถระ พิจารณาแล้ว ซึ่งพระพุทธพจน์ คือหมู่แห่งปิฎก ๓ กล่าวแล้ว ซึ่งธรรม.

ด้วยเทศนาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ การตรัสรู้มิได้มีแล้วแม้แก่ดาบสรูปหนึ่ง

ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ / เทสนาย เอกสฺสาปิ / อภิสมโย นาโหสิ.

อ.การตรัสรู้ ไม่ได้มีแล้ว (แก่ดาบส) แม้รูปหนึ่ง ด้วยเทศนา ของพระอัครสาวก ท. ๒.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงดำรงอยู่ในพุทธวิสัยไม่มีปริมาณ ทรงเริ่มพระธรรมเทศนาแล้ว

อถ สตฺถา / อปริมาเณ พุทฺธวิสเย ฐตฺวา / ธมฺมเทสนํ อารภิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงดำรงอยู่แล้ว ในวิสัยแห่งพระพุทธเจ้า อันไม่มีประมาณ ทรงเริ่มแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา.

ในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ยกสรทดาบสเสีย ทั้งหมดบรรลุพระอรหัตแล้ว

เทสนาปริโยสาเน / ฐเปตฺวา สรทตาปสํ / สพฺเพปิ จตุสตฺตติสหสฺสชฏิลา / อรหตฺตํ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งเทศนา อ.ชฎิลผู้มีพัน ๗๔ เป็นประมาณ ท. แม้ทั้งปวง เว้นซึ่งดาบสชื่อว่าสรทะ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต.

พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมาสู่พระศาสนาเถิด

สตฺถา / “เอถ ภิกฺขโว”ติ / หตฺถํ ปสาเรสิ.

อ.พระศาสดา ทรงเหยียดออกแล้ว ซึ่งพระหัตถ์ (วตฺวา ตรัส) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงมา- (สู่พระศาสนา, สู่รัตนะ ๓) -เถิด” ดังนี้.

ทันใดนั้นเอง ผมและหนวดของชฎิลเหล่านั้นได้อันตรธานไปแล้ว

เตสํ ตาวเทว / เกสมสฺสูนิ อนฺตรธายึสุ.

อ.ผมและหนวด ท. (ของชฎิล ท.) เหล่านั้น หายไปแล้ว ในขณะนั้นนั่นเทียว.

บริขาร ๘ ได้สวมกายแล้วเทียว

อฏฺฐ ปริกฺขารา / กาเย ปฏิมุกฺกาว อเหสุ.

อ.บริขาร ท. ๘ เป็นของสวมเข้าแล้วนั่นเทียว ที่กาย ได้เป็นแล้ว.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า เพราะเหตุไรสรทดาบสจึงไม่ได้บรรลุพระอรหัต

“สรทตาปโส / กสฺมา อรหตฺตํ น ปตฺโต”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ไม่บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

แก้ว่า เพราะความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน

วิกฺขิตฺตจิตฺตตฺตา.

(อ.การแก้ ว่า อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ นั้น ไม่บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต) เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านแล้ว” (ดังนี้).

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลที่สรทดาบสนั้น เริ่มฟังธรรมเทศนาของพระอัครสาวก ผู้นั่งบนอาสนะที่ ๒ แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณแสดงธรรมอยู่ เกิดความคิดขึ้นว่า โอหนอ แม้เราพึงได้รับธุระที่พระสาวกรูปนี้ได้รับในศาสนา ของพระพุทธเจ้าผู้จะบังเกิดในอนาคต

ตสฺส กิร / พุทฺธานํ ทุติยาสเน นิสีทิตฺวา / สาวกปารมีญาเณ ฐตฺวา / ธมฺมํ เทสยโต / อคฺค-สาวกสฺส ธมฺมเทสนํ โสตุ / อารทฺธกาลโต ปฏฺฐาย / “อโห วตาหัปิ / อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส / พุทฺธสฺส สาสเน / อิมินา สาวเกน ปฏิลทฺธํ / ธุรํ ลเภยฺยนฺ”ติ / จิตฺตํ อุปฺปาเทสิ.

ได้ยินว่า (อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ นั้น) ยังจิต ว่า “โอหนอ แม้ อ.เรา พึงได้ ซึ่งธุระ อัน- อันสาวก นี้ -ได้เฉพาะแล้ว ในพระศาสนา ของพระพุทธเจ้า ผู้เสด็จอุบัติ ในกาลอันไม่มาแล้ว” ดังนี้ ให้เกิดขึ้นแล้ว จำเดิม แต่กาลเป็นที่เริ่มแล้ว เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรมเทศนา ของพระอัครสาวก นั้น ผู้- นั่ง- บนอาสนะที่ ๒ แห่งพระพุทธเจ้า -แล้ว จึงตั้งอยู่- ในสาวกบารมีญาณ -แล้ว -จึงแสดงอยู่ ซึ่งธรรม.

ด้วยปริวิตกนั้น สรทดาบสนั้นจึงไม่ได้อาจเพื่อทำการแทงตลอดมรรคผลได้

โส เตน ปริวิตกฺเกน / มคฺคผลปฺปฏิเวธํ กาตุ นาสกฺขิ.

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ) นั้น ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกระทำ ซึ่งการแทงตลอดซึ่งมรรคและผล เพราะความปริวิตก นั้น.

ก็สรทดาบสถวายบังคมพระตถาคตแล้ว ยืนในที่เฉพาะพระพักตร์กราบทูลว่า

ตถาคตํ ปน วนฺทิตฺวา / สมฺมุเข ฐตฺวา อาห

ก็ (อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ นั้น) ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระตถาคต ยืนแล้ว ในที่เฉพาะพระพักตร์ กราบทูลแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า ภิกษุที่นั่งบนอาสนะลำดับพระองค์ มีชื่อว่ากระไร ? ในศาสนาของพระองค์

“ภนฺเต / ตุมฺหากํ อนนฺตราสเน / นิสินฺโน ภิกฺขุ / ตุมฺหากํ สาสเน / โก นาม โหตี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ภิกษุ ผู้นั่งแล้ว บนอาสนะอันไม่มีระหว่าง แห่งพระองค์ เป็นผู้ชื่อ อะไร ในพระศาสนา ของพระองค์ ย่อมเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุผู้ยังธรรมจักรอันเราให้เป็นไปแล้วให้เป็นไปตาม บรรลุที่สุดแห่งสาวก บารมีญาณ แทงตลอดปัญญา ๑๖ อย่างตั้งอยู่ ผู้นี้ชื่อว่าอัครสาวกในศาสนาของเรา

“มยา ปวตฺติตํ ธมฺมจกฺกํ อนุปวตฺเตนฺโต / สาวกปารมีญาณสฺส โกฏิปฺปตฺโต / โสฬส ปญฺญา ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิโต, / มยฺหํ สาสเน / อคฺคสาวโก นาม เอโส”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ภิกษุ) ยังจักรคือธรรม อัน- อันเรา -ให้เป็นไปทั่วแล้ว ให้เป็นไปทั่วตามอยู่ ผู้ถึงแล้วซึ่งที่สุด แห่งสาวกบารมีญาณ แทงตลอดแล้ว ซึ่งปัญญา ท. ๑๖ ผู้ดำรงอยู่แล้ว, (อ.ภิกษุ) นั่น ชื่อว่า เป็นพระอัครสาวก ในพระศาสนา ของเรา (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

สรทดาบสนั้นได้ทำความปรารถนาว่า พระเจ้าข้า สักการะใดที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้ตลอด ๗ วันทำไว้แล้ว

“ภนฺเต ยฺวายํ ฯเปฯ ภเวยฺยนฺ”ติ ปตฺถนํ อกาสิ.

“ภนฺเต ยฺวายํ / มยา สตฺตาหํ / ปุปฺผจฺฉตฺตํ ธาเรนฺเตน / สกฺกาโร กโต,

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะนั้น) ได้กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.สักการะนี้ใด อันข้าพระองค์ ผู้ทรงไว้อยู่ ซึ่งฉัตรอันเป็นวิการแห่งดอกไม้ ตลอดวันเจ็ด กระทำแล้ว

ข้าพระองค์ย่อมไม่ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะ หรือความเป็นพรหม อย่างอื่น ด้วยผลแห่งสักการะนี้

อหํ อิมสฺส ผเลน / อญฺญํ สกฺกตฺตํ วา / พฺรหฺมตฺตํ วา น ปตฺเถมิ,

อ.ข้าพระองค์ ย่อมไม่ปรารถนา ซึ่งผลอื่น คือ ซึ่งความเป็นแห่งท้าวสักกะหรือ หรือว่า คือ ซึ่งความเป็นแห่งพรหม ด้วยผล (แห่งสักการะ) นี้

แต่ขอข้าพระองค์พึงเป็นพระอัครสาวก ของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนพระ-นิสภเถระองค์นี้

อนาคเต ปน / อยํ นิสภตฺเถโร วิย / เอกสฺส พุทฺธสฺส / อคฺคสาวโก ภเวยฺยนฺ”ติ / ปตฺถนํ อกาสิ.

แต่ว่า (อ.ข้าพระองค์) เป็นพระอัครสาวก ของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ราวกะ อ.พระนิสภะผู้เถระ นี้ ในกาลอันไม่มาแล้ว พึงเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาทรงส่งพระอนาคตังสญาณไปว่า ความปรารถนาของบุรุษผู้นี้ จักสำเร็จหรือหนอแล

สตฺถา / “สมิชฺฌิสฺสติ นุ โข / อิมสฺส ปุริสสฺส ปตฺถนา”ติ / อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งอนาคตังสญาณ ว่า “อ.ความปรารถนา ของบุรุษ นี้ จักสำเร็จหรือ หนอ แล” ดังนี้

เมื่อทรงพิจารณาอยู่ ได้ทรงเห็นว่าผ่าน ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปไปแล้วจะสำเร็จ

โอโลเกนฺโต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ / เอกํ อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา / สมิชฺฌนภาวํ อทฺทส,

ทรงตรวจดูอยู่ ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งความเป็นคืออัน- ก้าวล่วง- ซึ่งอสงไขย หนึ่ง อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป -แล้ว -จึงสำเร็จ,

ครั้นทรงเห็นแล้วจึงตรัสกะสรทดาบสว่า

ทิสฺวา สรทตาปสํ อาห

(อ.พระศาสดา) ครั้นทรงเห็นแล้ว ตรัสแล้ว กะดาบสชื่อว่าสรทะ ว่า

ความปรารถนาของท่านนี้จักไม่เปล่าประโยชน์

“น เต อยํ ฯเปฯ สารีปุตฺโต นาม ภวิสฺสสี”ติ.

“น เต อยํ ปตฺถนา / โมฆา ภวิสฺสติ,

อ.ความปรารถนา นี้ ของท่าน เป็นธรรมชาติเปล่า จักเป็น หามิได้,

ก็ในอนาคต ล่วงไป ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัป พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก

อนาคเต ปน / กปฺปสตสหสฺสาธิกํ / เอกํ อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา / โคตโม นาม พุทฺโธ / โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ,

ก็ อ.พระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติ ในโลก ก้าวล่วง ซึ่งอสงไขย หนึ่ง อันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป ในกาลอันไม่มาแล้ว,

พระมารดาของพระองค์จักมีพระนามว่ามหามายาเทวี

ตสฺส มาตา / มหามายาเทวี นาม ภวิสฺสติ,

อ.พระมารดา (ของพระพุทธเจ้า) พระองค์นั้น เป็นผู้ทรงพระนามว่า มหามายาเทวี จักเป็น,

พระบิดาของพระองค์จักมีพระนามว่า สุทโธทนมหาราช

ปิตา สุทฺโธทโน นาม มหาราชา,

อ.พระบิดา เป็นพระราชาผู้ใหญ่ พระนามว่า สุทโธทนะ (จักเป็น),

พระโอรสจักมีพระนามว่าราหุล

ปุตฺโต ราหุโล นาม,

อ.พระโอรส เป็นผู้ชื่อว่า ราหุล (จักเป็น),

พระผู้อุปัฏฐากจักมีนามว่าอานนท์

อุปฏฺฐาโก อานนฺโท นาม,

อ.อุปัฏฐาก เป็นผู้ชื่อว่า อานนท์ (จักเป็น),

พระสาวกที่ ๒ จักมีนามว่าโมคคัลลานะ

ทุติยสาวโก โมคฺคลฺลาโน นาม,

อ.พระสาวกที่ ๒ เป็นผู้ชื่อว่า โมคคัลลานะ (จักเป็น),

ส่วนตัวท่านจักเป็นพระอัครสาวกของพระองค์ นามว่าธรรมเสนาบดีสารีบุตร

ตฺวํ ปนสฺส อคฺคสาวโก / ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺโต นาม ภวิสฺสสี”ติ.

ส่วนว่า อ.ท่าน เป็นผู้ชื่อว่าสารีบุตร ผู้เป็นพระธรรมเสนาบดี ผู้เป็นพระอัครสาวก (ของพระ-พุทธเจ้า) พระองค์นั้น จักเป็น” ดังนี้.

ครั้นทรงพยากรณ์ดาบสอย่างนี้แล้วตรัสธรรมกถา มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเหาะไปแล้ว

เอวํ ตาปสํ พฺยากริตฺวา / ธมฺมกถํ กเถตฺวา / ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต / อากาสํ ปกฺขนฺทิ.

(อ.พระศาสดา) ครั้นทรงพยากรณ์แล้ว ซึ่งดาบส อย่างนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่อากาศ.

ฝ่ายสรทดาบสไปยังสำนักพวกพระเถระผู้อันเตวาสิกแล้ว ส่งข่าวไปแก่สิริวัฑฒกุฏุมพีผู้สหายว่า

สรทตาปโสปิ / อนฺเตวาสิกตฺเถรานํ / สนฺติกํ คนฺตฺวา / สหายกสฺส สิริวฑฺฒกุฏุมฺพิกสฺส / สาสนํ เปเสสิ

แม้ อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเถระผู้เป็นอันเตวาสิก ท. ส่งไปแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น แก่กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ ผู้เป็นสหาย

ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงบอกแก่สหายของข้าพเจ้าว่า

“ภนฺเต มม ฯเปฯ ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถหี”ติ.

“ภนฺเต มม สหายกสฺส วเทถ

(วตฺวา กล่าว) ว่า “แต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) ขอจงบอก แก่สหาย ของข้าพเจ้า ว่า

สรทดาบสผู้สหายของท่าน ได้ปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวก ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคต แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสีแล้ว

‘สหายเกน เต สรทตาปเสน / อโนมทสฺสิสฺส พุทฺธสฺส ปาทมูเล / อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส / โคตมพุทฺธสฺส สาสเน / อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปตฺถิตํ,

‘อ.ตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก ในพระศาสนา แห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้จะเสด็จอุบัติในกาลอันไม่มาแล้ว อันดาบสชื่อว่าสรทะ ผู้เป็นสหาย ของท่าน ปรารถนาแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาทของพระพุทธเจ้า พระนามว่าอโนมทัสสี,

ท่านจงปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวกที่ ๒

ตฺวํ ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถหี”ติ.

อ.ท่าน จงปรารถนา ซึ่งตำแหน่งแห่งพระสาวกที่ ๒’ ดังนี้” ดังนี้.

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ได้ไปโดยข้างหนึ่งก่อนกว่าพระเถระทั้งหลายเทียว ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของสิริวัฑฒ์แล้ว

เอวญฺจ ปน วตฺวา / เถเรหิ ปุเรตรเมว / เอกปสฺเสน คนฺตฺวา / สิริวฑฺฒสฺส นิเวสนทฺวาเร อฏฺฐาสิ.

ก็แล (อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ) ครั้นกล่าวแล้ว อย่างนี้ ไปแล้ว โดยข้างข้างหนึ่ง ก่อนกว่า กว่าพระเถระ ท. นั่นเทียว ได้ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งที่เป็นที่อยู่ ของกุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์.

สิริวัฑฒ์กล่าวว่า นานหนอพระคุณเจ้าของเราจึงมา ดังนี้แล้วนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ

สิริวฑฺโฒ / “จิรสฺสํ วต เม อยฺโย อาคโต”ติ / อาสเน นิสีทาเปตฺวา

อ.กุฎุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.พระผู้เป็นเจ้า ของเรา มาแล้ว โดยกาลนาน หนอ” ดังนี้ ให้นั่งแล้ว บนอาสนะ

ตนนั่งบนอาสนะต่ำกว่าแล้ว ถามว่า ท่านผู้เจริญ อันเตวาสิกบริษัทของพระคุณเจ้าไม่ปรากฏ

อตฺตนา นีจตเร อาสเน นิสินฺโน / “อนฺเตวาสิกปริสา ปน / โว ภนฺเต น ปญฺญายนฺตี”ติ ปุจฺฉิ,

นั่งแล้ว บนอาสนะ อันต่ำกว่า ด้วยตน ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.บริษัทคืออันเตวาสิก ท. ของท่าน ย่อมไม่ปรากฏ หรือ” ดังนี้.

สรทดาบสตอบว่า อย่างนั้น สหาย พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี เสด็จมายังอาศรมของพวกเรา

“อาม สมฺม, / อมฺหากํ อสฺสมํ / อโนมทสฺสี พุทฺโธ อาคโต,

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนสหายผู้มีธุระอันเสมอ เออ (อ.อย่างนั้น), อ.พระพุทธเจ้า พระนามว่าอโนมทัสสี เสด็จมาแล้ว สู่อาศรม ของเรา ท.,

พวกเราทำสักการะแด่พระองค์ตามกำลังของตน

มยํ ตสฺส อตฺตโน พเลน / สกฺการํ กริมฺหา,

อ.เรา ท. กระทำแล้ว ซึ่งสักการะ (แก่พระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี) นั้น ตามกำลัง ของตน,

พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพวกเราทุก ๆ คน

สตฺถา สพฺเพสํ ธมฺมํ เทเสสิ,

อ.พระศาสดา ทรงแสดงแล้ว ซึ่งธรรม (แก่ดาบส ท.) ทั้งปวง,

ในกาลจบเทศนา เว้นเราคนเดียว ที่เหลือบรรลุพระอรหัตแล้วบวช

เทสนาปริโยสาเน / ฐเปตฺวา มํ / เสสา อรหตฺตํ ปตฺตา ปพฺพชึสุ,

(อ.ดาบส ท.) ผู้เหลือ เว้น ซึ่งเรา บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต บวชแล้ว ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งเทศนา,

เราเห็นพระนิสภเถระอัครสาวกของพระศาสดา จึงปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวก ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคต

อหํ สตฺถุ อคฺคสาวกํ นิสภตฺเถรํ ทิสฺวา / อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส / โคตมพุทฺธสฺส นามสาสเน / อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถสึ,

อ.เรา เห็นแล้ว ซึ่งพระนิสภะผู้เถระ ผู้เป็นพระอัครสาวก ของพระศาสดา ปรารถนาแล้ว ซึ่งตำแหน่งแห่งพระอัครสาวก ในพระศาสนา ชื่อ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้จะเสด็จอุบัติ ในกาลอันไม่มาแล้ว,

แม้ท่านก็จงปรารถนาตำแหน่งสาวกที่ ๒ ในศาสนาของพระองค์ท่าน

ตฺวมฺปิ / ตสฺส สาสเน / ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปตฺเถหี”ติ.

แม้ อ.ท่าน จงปรารถนา ซึ่งตำแหน่งแห่งพระสาวกที่ ๒ ในพระศาสนา (แห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม) นั้น” ดังนี้.

สิริวัฑฒ์กล่าวว่า กระผมไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสียเลย ขอรับ

“มยฺหํ พุทฺเธหิ สทฺธึ / ปริจโย นตฺถิ ภนฺเต”ติ.

(อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ความคุ้นเคย กับ ด้วยพระพุทธเจ้า ท. ของกระผม ย่อมไม่มี” ดังนี้.

สรทดาบสกล่าวว่า เรื่องที่จะทูลกับพระพุทธเจ้า เป็นภาระของเราเอง ท่านจงจัดสักการะยิ่งใหญ่ไว้เถอะ

“พุทฺเธหิ สทฺธึ กถนํ / มยฺหํ ภาโร โหตุ, / ตฺวํ มหนฺตํ อภิสกฺการํ สชฺเชหี”ติ.

(อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.การกล่าว กับ ด้วยพระพุทธเจ้า ท. เป็นภาระ ของเราจงเป็น, อ.ท่าน จงจัดแจง ซึ่งสักการะอันยิ่ง อันใหญ่” ดังนี้.

สิริวัฑฒ์ฟังคำของสรทดาบสนั้นแล้ว ให้ทำสถานที่ประมาณ ๘ กรีส โดยมาตราหลวง ที่ประตูเรือนของตน ให้มีพื้นเสมอแล้ว

สิริวฑฺโฒ / ตสฺส วจนํ สุตฺวา / อตฺตโน นิเวสนทฺวาเร / ราชมาเนน อฏฺฐกรีสมตฺตํ ฐานํ / สมตลํ กาเรตฺวา

อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ ฟังแล้ว ซึ่งคำ (ของดาบสชื่อว่าสรทะ) นั้น (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งที่อันมีกรีส ๘ เป็นประมาณ ด้วยเครื่องนับแห่งพระราชา ให้เป็นที่มีพื้นอันเสมอ ใกล้ประตูแห่งที่เป็นที่อยู่ ของตน

เกลี่ยทราย โปรยดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ ๕ ให้ทำมณฑปมุงด้วยดอกอุบลเขียว

วาลิกํ โอกิริตฺวา / ลาชปญฺจมานิ ปุปฺผานิ วิกฺกิริตฺวา / นีลุปฺปลจฺฉทนํ มณฺฑปํ การาเปตฺวา

เกลี่ยลงแล้ว ซึ่งทราย โปรยแล้ว ซึ่งดอกไม้ ท. อันมีข้าวตอกเป็นที่ ๕ (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งมณฑป อันมีดอกอุบลเขียวเป็นเครื่องมุง

ตบแต่งพุทธอาสน์ จัดอาสนะแม้แก่ภิกษุที่เหลือ จัดสักการะและเครื่องต้อนรับเป็นอันมากแล้ว

พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา / เสสภิกฺขูนัปิ อาสนานิ ปฏิยาเทตฺวา / มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ สชฺเชตฺวา

ให้ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะแห่งพระพุทธเจ้า ตบแต่งแล้ว ซึ่งอาสนะ ท. แม้เพื่อภิกษุผู้เหลือ ท. จัดแจงแล้ว ซึ่งสักการะและสัมมานะ อันใหญ่

ได้ให้สัญญาแก่สรทดาบส เพื่อประโยชน์นิมนต์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พุทฺธานํ นิมนฺตนตฺถาย / สรทตาปสสฺส สญฺญํ อทาสิ.

ได้ให้แล้ว ซึ่งสัญญา แก่ดาบสชื่อว่าสรทะ เพื่อประโยชน์แก่การทูลนิมนต์ ซึ่งพระพุทธเจ้า ท.

ดาบสได้พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกุฏุมพีนั้นแล้ว

ตาปโส / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา / ตสฺส นิเวสนํ อคมาสิ.

อ.ดาบส พาเอาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ไปแล้ว สู่ที่เป็นที่อยู่ (ของกุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์) นั้น.

ฝ่ายสิริวัฑฒกุฏุมพีทำการต้อนรับ รับบาตรจากพระหัตถ์ของพระตถาคต เชิญเสด็จให้เข้าไปสู่มณฑป

สิริวฑฺโฒปิ / ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา / ตถาคตสฺส หตฺถโต / ปตฺตํ คเหตฺวา / มณฺฑปํ ปเวเสตฺวา

แม้ อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ กระทำแล้ว ซึ่งการต้อนรับ รับเอาแล้ว ซึ่งบาตร จากพระหัตถ์ ของพระตถาคต (ยังพระตถาคต) ให้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่มณฑป

ถวายน้ำทักษิโณทกแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งบนอาสนะที่แต่งไว้ อังคาสด้วยโภชนะอันประณีต

ปญฺญตฺตาสเน นิสินฺนสฺส / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส / ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา / ปณีตโภชเนน ปริวิสิตฺวา

ถวายแล้ว ซึ่งน้ำเพื่อทักษิณา แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ผู้นั่งแล้ว บนอาสนะอัน- (อันบุคคล) -ปูลาดแล้ว อังคาสแล้ว ด้วยโภชนะอันประณีต

ในเวลาเสร็จภัตกิจ นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ครองผ้าอันมีค่ามากแล้ว

ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ / มหารเหหิ วตฺเถหิ อจฺฉาเทตฺวา

ยังหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นุ่งห่มแล้ว ด้วยผ้า ท. อันควรแก่ค่ามาก ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความริเริ่มนี้มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตำแหน่งมีประมาณน้อย ขอพระองค์ทรงทำความอนุเคราะห์โดยทำนองนี้แล ตลอด ๗ วัน

“ภนฺเต นายํ อารมฺโภ / อปฺปมตฺตกฏฺฐานตฺถาย, / อิมินาว นิยาเมน / สตฺตาหํ อนุกมฺปกโรถา”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ความริเริ่มนี้ (ย่อมเป็นไปพร้อม) เพื่อประโยชน์แก่ตำแหน่งอันมีประมาณน้อย หามิได้, (อ.พระองค์) ขอจงทรงกระทำ ซึ่งความอนุเคราะห์ ตลอดวัน ๗ โดยทำนอง นี้นั่นเทียว” ดังนี้.

พระศาสดาทรงรับแล้ว

สตฺถา อธิวาเสสิ.

อ.พระศาสดา (ทรงยังคำเป็นเครื่องนิมนต์) ให้อยู่เบื้องบนพระทัยแล้ว (ให้อยู่ทับแล้ว).

เขายังมหาทานให้เป็นไป โดยทำนองนั้นนั่นแล ตลอด ๗ วัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว ยืนประคองอัญชลีกราบทูลว่า

โส เตเนว นิยาเมน / สตฺตาหํ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา / ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา / อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิโต อาห

(อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์) นั้น ยังทานใหญ่ ให้เป็นไปทั่วแล้ว ตลอดวัน ๗ โดยทำนอง นั้นนั่นเทียว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค ผู้ยืน- ประคอง -แล้ว ซึ่งอัญชลี กราบทูลแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า สรทดาบสสหายของข้าพระองค์ปรารถนาว่า เราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดา พระองค์ใด

“ภนฺเต / มม สหาโย สรทตาปโส / ‘ยสฺส สตฺถุ / อคฺคสาวโก ภเวยฺยนฺ”ติ ปตฺเถสิ,

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ดาบสชื่อว่าสรทะ ผู้เป็นสหาย ของข้าพระองค์ ปรารถนาแล้ว ว่า ‘(อ.เรา) เป็นพระอัครสาวก ของพระศาสดา พระองค์ใด พึงเป็น’ ดังนี้,

ข้าพระองค์พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน

อหํ ตสฺเสว / ทุติยสาวโก ภเวยฺยนฺ”ติ.

อ.ข้าพระองค์ เป็นพระสาวกที่ ๒ (ของพระศาสดา) พระองค์นั้นนั่นเทียว พึงเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาทรงพิจารณาถึงอนาคตกาล ทรงเห็นภาวะคือความสำเร็จ แห่งความปรารถนาของเขา จึงทรงพยากรณ์ว่า

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา / ตสฺส ปตฺถนาย / สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา พฺยากาสิ

อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งกาลอันไม่มาแล้ว ทรงเห็นแล้ว ซึ่งความเป็นคืออันสำเร็จ แห่งความปรารถนา (แห่งกุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์) นั้น ทรงพยากรณ์แล้ว ว่า

แต่นี้ล่วงไป ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัป แม้ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม

“ตฺวมฺปิ / อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ / อสงฺเขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา / โคตมพุทฺธสฺส ทุติยสาวโก ภวิสฺสสี”ติ.

แม้ อ.ท่าน เป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จักเป็น ก้าวล่วง ซึ่งอสงไขยอันยิ่งด้วยแสนแห่งกัป (แต่ภัทรกัป) นี้” ดังนี้.

สิริวัฑฒกุฏุมพีฟังพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้เป็นผู้ร่าเริงบันเทิงแล้ว

พุทฺธานํ พฺยากรณํ สุตฺวา / สิริวฑฺโฒ หฏฺฐปหฏฺโฐ อโหสิ.

อ.กุฏุมพีชื่อว่าสิริวัฑฒ์ ฟังแล้ว ซึ่งคำพยากรณ์ แห่งพระพุทธเจ้า ท. เป็นผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งร่าเริงทั่วแล้ว ได้เป็นแล้ว.

แม้พระศาสดาทรงทำภัตตานุโมทนาแล้ว พร้อมทั้งบริวารเสด็จไปยังวิหารแล

สตฺถาปิ / ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา / สปริวาโร วิหารเมว คโต.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนาอันสมควรแก่ภัตร ผู้เป็นไปกับด้วยบริวารเสด็จไปแล้ว สู่พระวิหารนั่นเทียว.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความปรารถนาที่บุตรของเราปรารถนาแล้วในครั้งนั้น

อยํ ภิกฺขเว / มม ปุตฺเตหิ / ตทา ปตฺถิตปตฺถนา,

ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ความปรารถนา) นี้ เป็นความปรารถนาอัน- อันบุตร ท. ของเรา -ปรารถนาแล้ว ในกาลนั้น (ย่อมเป็น),

อัครสาวกทั้ง ๒ นั้นได้ตามที่ตนปรารถนาทุก ๆ อย่างนั่นแล

เต ยถาปตฺถิตเมว ลภึสุ,

(อ.บุตร ท. ของเรา) เหล่านั้น ได้แล้ว (ซึ่งความปรารถนา) อันสมควรแก่ความปรารถนาอันอันตนปรารถนาแล้ว[๑] นั่นเทียว,

เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่

นาหํ มุขํ โอโลเกตฺวา เทมี”ติ.

อ.เรา แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ย่อมให้ หามิได้” ดังนี้.

สองอัครสาวกทูลเรื่องปัจจุบันแด่พระศาสดา

เมื่อพระศาสดาตรัสพระพุทธพจน์อย่างนั้นแล้ว พระอัครสาวกทั้ง ๒ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค

เอวํ วุตฺเต, / เทฺว อคฺคสาวกา / ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) อย่างนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว, อ.พระอัครสาวก ท. ๒ ถวายบังคมแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาค

ทูลเล่าเรื่องอันเป็นปัจจุบันทั้งหมดว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังเป็นผู้ครองเรือนอยู่ ไปดูมหรสพบนยอดเขา ดังนี้เป็นต้น จนถึงความแทงตลอดโสดาปัตติผล จากสำนักพระอัสสชิเถระแล้ว

“ภนฺเต / มยํ อคาริยภูตา สมานา / คิรคฺคสมชฺชํ ทสฺสนาย คตา”ติ / ยาว อสฺสชิตฺเถรสฺส สนฺติกา / โสตาปตฺติผลปฏิเวธา / สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ กเถตฺวา

กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเกิดขึ้นเฉพาะแล้ว ทั้งปวง เพียงใด แต่การแทงตลอดซึ่งโสดาปัตติผล จากสำนัก ของพระอัสสชิผู้เถระ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้มีเรือนเป็นแล้ว มีอยู่ เป็นผู้ไปแล้ว เพื่ออันดู ซึ่งมหรสพอันบุคคลพึงเล่นบนยอดแห่งภูเขา (ย่อมเป็น)” ดังนี้เป็นต้น

---

[๑] **ยถาปตฺถิตํ** สมควร (แก่ความปรารถนา) อันอันตนปรารถนาแล้ว, (ความปรารถนา) อันอันตนปรารถนาแล้วใด ๆ, (ความปรารถนา) อันอันตนปรารถนาแล้วทุก ๆ อย่าง, (ความปรารถนา) ทุก ๆ อย่างอันอันตนปรารถนาแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + ปตฺถิตา นิปาต-ปุพพกอัพพยีภาวสมาส **ยถา** ศัพท์ มีอรรถ **อนุรูป** (สมควร) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปตฺถิตาย (ปตฺถนาย) อนุรูปํ **ยถาปตฺถิตํ.** สมควร (แก่ความปรารถนา) อันอันตนปรารถนาแล้ว ชื่อว่า ยถาปัตถิตะ (สมควรแก่ความปรารถนาอันอันตนปรารถนาแล้ว), **อีกนัยหนึ่ง ยถา** ศัพท์ มีอรรถ **วิจฉา** (การประกอบซ้ำ ๆ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ยา ยา ปตฺถิตา **ยถาปตฺถิตํ.** (ความปรารถนา) อันอันตนปรารถนาแล้ว ใด ๆ ชื่อว่า ยถาปัตถิตะ (ความปรารถนาทุก ๆ อย่างอันอันตนปรารถนาแล้ว). คำว่า **ปตฺถิต** = อันอันตนปรารถนาแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ปตฺถ ธาตุ (ยาจเน = ขอ, ปรารถนา, มุ่งหวัง) จุ. + อิ อาคม + ต ปัจจัย กัมมสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปตฺถียิตฺถาติ **ปตฺถิตา.** (ความปรารถนาใด) อันตนปรารถนาแล้ว เพราะเหตุนั้น (ความปรารถนานั้น) ชื่อว่า ปัตถิตา (อันตนปรารถนาแล้ว).

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้ง ๒ นั้น ไปยังสำนักของท่านอาจารย์สญชัย ประสงค์จะนำท่านมาสู่บาทมูลของพระองค์

“เต มยํ ภนฺเต ฯเปฯ น อิจฺฉิ ภนฺเต”ติ.

“เต มยํ ภนฺเต / สญฺชยสฺส อาจริยสฺส / สนฺติกํ คนฺตฺวา / ตํ ตุมฺหากํ / ปาทมูลํ อาเนตุ-กามา,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ท. เหล่านั้น ไปแล้ว สู่สำนัก ของอาจารย์ชื่อว่าสญชัย เป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำมา (ซึ่งอาจารย์ชื่อว่าสญชัย) นั้น สู่ที่ใกล้แห่งพระบาท ของพระองค์ (เป็น)

แจ้งว่าลัทธิของท่านไม่มีสาระแล้ว กล่าวอานิสงส์ในการมาที่นี่

ตสฺส ลทฺธิยา / นิสฺสารภาวํ กเถตฺวา / อิธาคมเน อานิสංสํ กถยิมฺหา,

บอกแล้ว ซึ่งความที่- แห่งลัทธิ (ของอาจารย์ชื่อว่าสญชัย) นั้น -เป็นลัทธิไม่มีสาระ บอกแล้ว ซึ่งอานิสงส์ ในการมา (ในที่) นี้,

ท่านสญชัยตอบว่า บัดนี้ชื่อว่าการอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรา ย่อมเป็นเช่นกับการถึงความกระเพื่อมแห่งน้ำในตุ่ม เราไม่สามารถจะอยู่เป็นอันเตวาสิกได้

โส ‘อิทานิ มยฺหํ ฯเปฯ น อิจฺฉิ ภนฺเต.

โส / ‘อิทานิ / มยฺหํ อนฺเตวาสิวาโส นาม / จาฏิยา อุทกจลนภาวปฺปตฺติสทิโส, / น สกฺขิสฺสามิ / อนฺเตวาสิวาสํ วสิตุนฺ”ติ วตฺวา;

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.อาจารย์ชื่อว่าสญชัย) นั้น กล่าวแล้ว ว่า ‘ในกาลนี้ ชื่อ อ.การอยู่โดยความเป็นแห่งอันเตวาสิก แห่งเรา เป็นเช่นกับด้วยอันถึงซึ่งความเป็นคืออันไหวแห่งน้ำ ในตุ่ม (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จักไม่อาจ เพื่ออันอยู่ อยู่โดยความเป็นแห่งอันเตวาสิก” ดังนี้;

เมื่อข้าพระองค์บอกว่า ท่านอาจารย์ เวลานี้มหาชนมีมือถือวัตถุ มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น จักไปบูชาเฉพาะพระศาสดา ท่านจักเป็นอย่างไร

‘อาจริย / อิทานิ มหาชโน / คนฺธมาลาทิหตฺโถ คนฺตฺวา / สตฺถารํเยว ปูเชสฺสติ, / ตุมฺเห กถํ ภวิสฺสถา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘ข้าแต่อาจารย์ ในกาลนี้ อ.มหาชน ผู้มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ ไปแล้ว จักบูชา ซึ่งพระศาสดานั่นเทียว, อ.ท่าน จักเป็น อย่างไร’ ดังนี้ (อันข้าพระองค์ ท.) กล่าวแล้ว,

ถามว่า ก็ในโลกนี้ คนฉลาดมาก หรือคนเขลามาก

‘กึ ปน / อิมสฺมึ โลเก / ปณฺฑิตา พหู / อุทาหุ ทนฺธา’ติ,

(ถามแล้ว) ว่า ‘ก็ (อ.ชน ท.) ผู้ฉลาด ในโลก นี้ เป็นผู้มาก (ย่อมเป็น) หรือ, หรือว่า (อ.ชน ท.) ผู้เขลา (ในโลก นี้ เป็นผู้มาก ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

เมื่อข้าพระองค์ตอบว่า คนเขลามาก

‘ทนฺธา’ติ กถิเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘(อ.ชน ท.) ผู้เขลา (เป็นผู้มาก ย่อมเป็น)’ ดังนี้ (อันข้าพระองค์ ท.) กล่าวแล้ว,

ก็กล่าวว่า ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาด ๆ จักไปสำนักพระสมณโคดม พวกคนเขลา ๆ จักมาสำนักของเรา เธอทั้ง ๒ ไปเถอะ ไม่ปรารถนาจะมา พระเจ้าข้า

‘เตนหิ / ปณฺฑิตา ปณฺฑิตา / สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติกํ คมิสฺสนฺติ, / ทนฺธา ทนฺธา / มม สนฺติกํ อาคมิสฺสนฺติ, / คจฺฉถ ตุมฺเห’ติ วตฺวา / อาคนฺตุ น อิจฺฉิ *ภนฺเต*”ติ.

กล่าวแล้ว ว่า ‘ถ้าอย่างนั้น (อ.ชน ท.) ผู้ฉลาด ๆ จักไป สู่สำนัก ของพระสมณะ ผู้โคดม, (อ.ชน ท.) ผู้เขลา ๆ จักมา สู่สำนัก ของเรา, อ.เธอ ท. จงไป’ ดังนี้ ไม่ปรารถนาแล้ว เพื่ออันมา” ดังนี้.

ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูกได้รับผลต่างกัน

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายสญชัย ถือธรรมที่ไม่มีสาระว่า มีสาระ และธรรมที่มีสาระว่า ไม่มีสาระ เพราะความที่ตนเป็นมิจฉาทิฏฐิ

ตํ สุตฺวา สตฺถา “ภิกฺขเว ฯเปฯ คณฺหิตฺถา”ติ วตฺวา

ตํ สุตฺวา สตฺถา / “ภิกฺขเว / สญฺชโย อตฺตโน มิจฺฉาทิฏฺฐิตาย / อสารํ ‘สาโร’ติ / สารญฺจ ‘อสาโร’ติ คณฺหิ,

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.สญชัย ถือเอาแล้ว (ซึ่งธรรม) อันไม่มีสาระ ว่า ‘(อ.ธรรม) อันมีสาระ’ ดังนี้ (ด้วย ซึ่งธรรม) อันมีสาระ ว่า (อ.ธรรม) อันไม่มีสาระ’ ดังนี้ ด้วย เพราะความที่- แห่งตน -เป็นผู้มีความเห็นผิด,

ส่วนเธอทั้ง ๒ รู้ธรรมที่มีสาระโดยความมีสาระ และธรรมที่ไม่มีสาระโดยความไม่มีสาระ ละธรรมที่ไม่มีสาระเสีย ถือเอาแต่ธรรมที่มีสาระเท่านั้น เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต ดังนี้แล้ว

ตุมฺเห ปน / อตฺตโน ปณฺฑิตตาย / สารํ สารโต / อสารญฺจ อสารโต ญตฺวา / อสารํ ปหาย / สารเมว คณฺหิตฺถา”ติ วตฺวา

ส่วนว่า อ.เธอ ท. รู้แล้ว (ซึ่งธรรม) อันเป็นสาระ โดยความเป็นธรรมอันเป็นสาระ (ด้วย ซึ่งธรรม) อันไม่ใช่สาระ โดยความเป็นธรรมอันไม่ใช่สาระ ด้วย ละแล้ว (ซึ่งธรรม) อันไม่ใช่สาระ ถือเอาแล้ว (ซึ่งธรรม) อันเป็นสาระนั่นเทียว เพราะความที่- แห่งตน -เป็นผู้ฉลาด” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ชนเหล่าใดเป็นผู้สำคัญในธรรมที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ
และเห็นในธรรมที่เป็นสาระว่าไร้สาระ ชนเหล่านั้น
มีความดำริผิดเป็นอารมณ์ ย่อมไม่บรรลุธรรมที่เป็นสาระ

อิมา คาถา อภาสิ

“อสาเร สารมติโน สาเร จาสารทสฺสิโน
เต สารํ นาธิคจฺฉนฺติ มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“(อ.ชน ท.) เหล่าใด เป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นสาระ[๑] ในธรรมอันไม่เป็นสาระ (ด้วย) เป็นผู้เห็นว่าไม่เป็นสาระโดยปกติ ในธรรมอันเป็นสาระ ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.ชน ท.) เหล่านั้น เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นอารมณ์[๒] (เป็น) ย่อมไม่บรรลุ ซึ่งธรรมอันเป็นสาระ.

---

๑ **สารมติโน** ศัพท์เดิมเป็น **สารมติ** + **โย** ปฐมาวิภัตติ, สารมติ เป็นนามศัพท์ อิ การันต์ เป็นรัสสะอยู่แต่เดิม (สภาวรัสสะ) มิได้เป็นรัสสะที่แปลงจากทีฆสระ จึงให้แปลง โย วิภัตติ เป็น โน ได้ ด้วยการแบ่งสูตรว่า โยนำ โน โดยเว้นบทที่ติดตามมาในสูตรนี้เสีย (คือ บทว่า กตรสฺสา - ทำรัสสะแล้ว), คำว่า **สารมติ** = ผู้มีความสำคัญว่าสาระ สำเร็จรูปมาจาก สาร ศัพท์ + มติ ศัพท์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สาโร อิติ มติ เยสนฺติ **สารมติโน**. ความสำคัญ ว่าสาระ ของชน ท. เหล่าใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชนเหล่านั้น ชื่อว่า สารมติ (ผู้มีความสำคัญว่าสาระ), **มน** ธาตุ ในบทว่า สารมติโน และ **ทิส** ธาตุ ในบทว่า อสารทสฺสิโน (อสาร + ทสฺสี) องค์ธรรม ไม่ใช่ปัญญา แต่เป็น **ทิฏฐิเจตสิก** เพราะสำคัญผิดหรือเห็นผิดในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ และในสิ่งที่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ, คำว่า **สาร** = แก่นที่ทำให้หมดกำลัง, สภาวะที่เป็นไป, สภาวะที่เบียดเบียน, สภาวะที่ควรตรึกตรอง, แก่น, แก่นสาร สำเร็จรูปมาจาก สาร ธาตุ (ทุพฺพลเย = กระทำให้มีกำลังน้อย, อ่อนเพลีย, หมดกำลัง) จุ. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สารยติ เผคฺคูนิ ทุพฺพลานิ กโรตีติ **สาโร**, ถิรัโส. ย่อมกระทำซึ่งกระพี้ (สิ่งที่ไม่ใช่แก่น) ให้หมดกำลัง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สาระ (แก่นอันกระทำให้หมดกำลัง), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สร ธาตุ (คติหึสาจินฺตาสุ = ไป, เบียดเบียน, ตรึกตรอง) ภู.จุ. + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ หรือกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สรตีติ **สาโร**. สาระ คือ สภาวะที่เป็นไป, สรติ หึสตีติ **สาโร**. สาระ คือ สภาวะที่เบียดเบียน, สริตพฺโพติ **สาโร**. สาระ คือ สภาวะอันบุคคลพึงตรึกตรอง, ในที่นี้ คำว่า **มติ** = ทิฏฐิอันสำคัญ, ความสำคัญ, ความเห็นผิด สำเร็จรูปมาจาก มน ธาตุ (ญาเณ = รู้) ภู.ทิ. + ติ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ หรือภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า มญฺญตีติ **มติ**. ย่อมสำคัญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มติ (ทิฏฐิอันสำคัญ) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า มญฺญนำ **มติ**. ความสำคัญ ชื่อว่า มติ (ความสำคัญผิด, ความเห็นผิด)

๒ **มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา** ผู้มีความดำริผิดเป็นอารมณ์ สำเร็จรูปมาจาก มิจฺฉาสงฺกปฺป + โคจร ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า มิจฺฉาสงฺกปฺโป โคจโร เยสนฺติ **มิจฺฉาสงฺกปฺปโคจรา**. ความดำริผิด เป็นอารมณ์ ของชน ท. เหล่าใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชน ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มิจฉาสังกัปปโคจระ (ผู้มีความดำริผิดเป็นอารมณ์), คำว่า **มิจฺฉาสงฺกปฺป** = ความดำริผิด สำเร็จรูปมาจาก มิจฺฉา + สงฺกปฺป วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า วิปรีโต สงฺกปฺโป **มิจฺฉาสงฺกปฺโป**. ความดำริ อันผิดเพี้ยน ชื่อว่า มิจฉาสังกัปปะ (ความดำริผิด) ได้แก่ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก, คำว่า **สงฺกปฺป** = ธรรมเป็นเครื่องดำริ, ความดำริ สำเร็จรูปมาจาก สำ บทหน้า + กปฺป ธาตุ (สตฺติยำ = สามารถ ภู., วิตกฺกวิธิเฉทเนสุ = ตรึกตรอง, จัดแจง, ตัด จุ.) + อ ปัจจัย ในกรณสาธนะ หรือภาวสาธนะ แปลงนิคคหิต เป็น ง มีรูปวิเคราะห์ว่า สงฺกปฺปนฺติ ปภวนฺติ อเนนาติ **สงฺกปฺโป**. ย่อมดำริ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ธรรมนี้ ชื่อว่า สังกัปปะ (ธรรมเป็นเครื่องดำริ) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า สงฺกปฺปียเต **สงฺกปฺโป**. อันเขาย่อมดำริ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สังกัปปะ (ความดำริ), คำว่า **โคจร** = ที่เป็นที่หากินของโค, ที่เป็นที่เที่ยวไปของโค, ที่เพียงดังที่เป็นที่เที่ยวไปของโค, ที่เพียงดังที่หากินของโค, อารมณ์ สำเร็จรูปมาจาก โค บทหน้า + จร ธาตุ (คติจรณภกฺขเณสุ = ไป, ประพฤติ, กิน) ภู. + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า คาโว จรนฺติ เอตฺถาติ **โคจโร**. โค ท. ย่อมหากิน ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า โคจระ (ที่เป็นที่หากินของโค, ที่เป็นที่เที่ยวไปของโค), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก โค ศัพท์ + ณ ปัจจัย ในอุปมาตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า โคจโร วิยาติ **โคจโร**, อภิณฺหำ จริตพฺพฏฺฐานำ. ที่ใด เพียงดังที่เป็นที่เที่ยวไปของโค เพราะเหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า โคจระ (ที่เพียงดังที่เป็นที่เที่ยวไปของโค, สถานที่เพียงดังที่หากินของโค, สถานที่เหมือนที่โคหากิน) ได้แก่ สถานที่ท่องเที่ยวเป็นประจำ. อฏฺฐ มิจฺฉตฺตาติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ. “หิตสุขาวหา เม ภวิสฺสนฺตี”ติ เอวำ อาสีสิตาปิ ตถาอภาวโต อสุภาทีสุเยว สุภนฺติอาทิวิปรีตปฺปวตฺติโต จ มิจฺฉาสภาวาติ มิจฺฉตฺตา. มิจฺฉา ปสฺสติ, มิจฺฉา วา เอตาย ปสฺสนฺตีติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ. อถ วา วิปรีตา ทิฏฺฐีติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อยาถาวทิฏฺฐีติ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, วิรชฺฌิตฺวา คหณโต วา วิตถา ทิฏฺฐีติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อนตฺตาวหตฺตา ปณฺฑิเตหิ กุจฺฉิตา ทิฏฺฐีติ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิ. มิจฺฉาสงฺกปฺปาทีสุปิ เอเสว นโย. (ปฏิสมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา)

ชนเหล่าใดรู้ธรรมที่เป็นสาระโดยความเป็นสาระ และธรรม
ที่ไม่เป็นสาระโดยความเป็นสาระ ชนเหล่านั้นมีความดำริ
ชอบเป็นอารมณ์ ย่อมบรรลุธรรมที่เป็นสาระ

สารญฺจ สารโต ญตฺวา อสารญฺจ อสารโต
เต สารํ อธิคจฺฉนฺติ สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา”ติ.

(อ.ชน ท.) เหล่าใด รู้แล้ว (ซึ่งธรรม) อันเป็นสาระ โดยความเป็นธรรมอันเป็นสาระ ด้วย (ซึ่งธรรม) อันไม่เป็นสาระ โดยความเป็นธรรมอันไม่เป็นสาระ ด้วย (จิตา ผู้ดำรงอยู่แล้ว), (อ.ชน ท.) เหล่านั้น เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์[๑] (เป็น) ย่อมบรรลุ[๒] (ซึ่งธรรม) อันเป็นสาระ” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อสาเร สารมติโน** ความว่า ธรรมนี้ คือ ปัจจัย ๔ มิจฉาทิฏฐิ มีวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าธรรมที่ไม่เป็นสาระ ผู้มีความเห็นในธรรมที่ไม่เป็นสาระนั้นว่าเป็นสาระ

ตตฺถ อสาเร สารมติโนติ / จตฺตาโร ปจฺจยา, / ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, / ตสฺสา อุปนิสฺสย-ภูตา ธมฺมเทสนาติ / อยํ อสาโร นาม, / ตสฺมึ สารทิฏฺฐิโนติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.ธรรม) นี้ คือ อ.ปัจจัย ท. ๔, อ.ความเห็นผิด อันมีวัตถุ ๑๐, อ.พระธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัย- (แห่งความเห็นผิด) นั้น -เป็นแล้ว ชื่อว่า ธรรมอันไม่เป็นสาระ, เป็นผู้มีความเห็นว่าเป็นสาระ (ในธรรมอันไม่เป็นสาระ) นั้น” ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **อสาเร สารมติโน** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **สาเร จาสารทสฺสิโน** ความว่า ธรรมนี้ คือ สัมมาทิฏฐิ มีวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ชื่อว่าธรรมที่เป็นสาระ ผู้เห็นในธรรมที่เป็นสาระนั้นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นสาระ

สาเร จาสารทสฺสิโนติ / ทสวตฺถุกา สมฺมาทิฏฺฐิ, / ตสฺสา อุปนิสฺสยภูตา / ธมฺมเทสนาติ อยํ สาโร นาม, / ตสฺมึ “นายํ สาโร”ติ อสารทสฺสิโน.

---

[๑] **สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา** ผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์ สำเร็จรูปมาจาก สมฺมาสงฺกปฺป + โคจร ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สมฺมาสงฺกปฺโป โคจโร เยสนฺติ **สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา**. ความดำริชอบ เป็นอารมณ์ ของชน ท. เหล่าใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชน ท. เหล่านั้น ชื่อว่า สัมมาสังกัปปโคจระ (ผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์), คำว่า **สมฺมาสงฺกปฺป** = ความดำริชอบ สำเร็จรูปมาจาก สมฺมา + สงฺกปฺป วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สมฺมา อวิปรีโต สงฺกปฺโป **สมฺมาสงฺกปฺโป**. ความดำริ ชอบ (ไม่ผิด) ชื่อว่า สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ, ความดำริถูกต้อง) ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปะ (ความดำริจะออกจากกาม), อัพยาปาทสังกัปปะ (ความดำริในอันไม่พยาบาท) และอวิหิงสาสังกัปปะ (ความดำริในอันไม่เบียดเบียน)

[๒] **อธิคจฺฉนฺติ** ย่อมรู้, ย่อมได้, ย่อมบรรลุ สำเร็จรูปมาจาก อธิ บทหน้า + คมุ ธาตุ (ญาณปฏิลาเภสุ = รู้, ได้, บรรลุ) + อ ปัจจัย + อนฺติ วัตตมานาวิภัตติ แปลง มฺ เป็น จฺฉ, ลบสระหน้า

(อ.อรรถ ว่า อ.ธรรม) นี้ คือ อ.ความเห็นชอบ อันมีวัตถุ ๑๐, อ.พระธรรมเทศนา อันเป็นอุปนิสัยแห่งความเห็นชอบนั้นเป็นแล้ว ชื่อว่า ธรรมอันเป็นสาระ เป็นผู้เห็นว่าไม่เป็นสาระโดยปกติ ว่า “(อ.ธรรม) นี้ เป็นสาระ (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้ (ในธรรมเป็นสาระ) นั้น (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สาเรจาสารทสฺสิโน** ดังนี้.

สองบทว่า **เต สารํ** เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือ ผู้ถือมิจฉาทิฏฐินั้นดำรงอยู่ เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นอารมณ์ ด้วยสามารถแห่งวิตกทั้งหลายมีกามวิตกเป็นต้น ย่อมไม่บรรลุสีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ และพระนิพพานอันเป็นปรมัตถสาระ

เต สารนฺติ / เต ตํ มิจฺฉาทิฏฺฐิคฺคหณํ คเหตฺวา ฐิตา / กามวิตกฺกาทีนิ วเสน / มิจฺฉา-สงฺกปฺปโคจรา หุตฺวา / สีลสารํ สมาธิสารํ / ปญฺญาสารํ วิมุตฺติสารํ / วิมุตฺติญาณทสฺสนสารํ / ปรมตฺถสารํ นิพฺพานญฺจ นาธิคจฺฉนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.ชน ท.) เหล่านั้น ผู้- ถือเอาแล้ว ถือเอาซึ่งความเห็นผิด นั้น -ดำรงอยู่แล้ว เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นอารมณ์ ด้วยสามารถ (แห่งวิตก ท.) มีกามวิตกเป็นต้น เป็น ย่อมไม่บรรลุ ซึ่งธรรมอันเป็นสาระคือศีล (ด้วย) ซึ่งธรรมอันเป็นสาระคือสมาธิ (ด้วย) ซึ่งธรรมอันเป็นสาระคือปัญญา (ด้วย) ซึ่งธรรมอันเป็นสาระคือวิมุตติ (ด้วย) ซึ่งอันเป็นสาระคือวิมุตติญาณทัสสนะ (ด้วย) ซึ่งพระนิพพานอันเป็นสาระคือประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วย” ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เต สารํ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **สารญฺจ** ความว่า รู้ธรรมที่เป็นสาระมีสีลสาระเป็นต้นนั่นนั้นแลว่า นี้ชื่อว่าธรรมที่เป็นสาระ และรู้ธรรมที่ไม่เป็นสาระมีประการดังกล่าวแล้วว่า นี้ชื่อว่าธรรมที่เป็นสาระ

สารญฺจาติ / ตเมว สีลสาราทิสารํ / “สาโร นาม อยนฺ”ติ วุตฺตปฺปการญฺจ / อสารํ “อสาโร อยนฺ”ติ ญตฺวา.

(อ.อรรถ ว่า) รู้แล้ว ซึ่งธรรมอันเป็นสาระมีธรรมอันเป็นสาระคือศีลเป็นต้น นั้นนั่นเทียว ว่า “(อ.ธรรม) นี้ ชื่อว่า ธรรมอันเป็นสาระ” ดังนี้ ด้วย (ซึ่งธรรม) อันไม่เป็นสาระ อันมีประการ- (แห่งคำ อันเรา) -กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ธรรม) นี้ อันไม่เป็นสาระ” ดังนี้ ด้วย” ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **สารญฺจ** ดังนี้.

สองบทว่า **เต สารํ** เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือ บัณฑิต ผู้ยึดสัมมาทัสสนะอย่างนั้นดำรงอยู่ เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์ ด้วยสามารถแห่งความดำริทั้งหลายมีความดำริออกจากกามเป็นต้น ย่อมบรรลุธรรมที่เป็นสาระมีประการดังกล่าวแล้วนั้น

เต สารนฺติ / เต ปณฺฑิตา / เอวํ สมฺมาทสฺสนํ คเหตฺวา ฐิตา / เนกฺขมฺมสงฺกปฺปาทีนิ วเสน / สมฺมาสงฺกปฺปโคจรา หุตฺวา / ตํ วุตฺตปฺปการํ สารํ อธิคจฺฉนฺตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า (อ.ชน ท.) เหล่านั้น คือว่า ผู้ฉลาด ผู้- ถือเอาแล้ว ซึ่งความเห็นชอบ อย่างนี้ -ดำรงอยู่แล้ว เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นอารมณ์ ด้วยสามารถ (แห่งความดำริชอบ ท.) มีความดำริในเนกขัมมะเป็นต้น เป็น ย่อมบรรลุ (ซึ่งธรรม) อันเป็นสาระ อันมีประการ- (แห่งคำ อันเรา) -กล่าวแล้วนั้น” ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เต สารํ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สนฺนิปติตานำ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว (แก่ชน ท.) ผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสญชัย จบ

สญฺชยวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปริพาชกชื่อว่าสญชัย (จบแล้ว).

๙. นนฺทตฺเถรวตฺถุ.

๙. อ.เรื่องแห่งพระนันทะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านพระนันทะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ** เป็นต้น

ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนนฺติ / อิมๆ ธมฺมเทสนๆ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อายสฺมนฺตๆ นนฺทๆ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์

ความพิสดารว่า พระศาสดาทรงมีพระธรรมจักรบวรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน

สตฺถา หิ ปวตฺติตปวรธมฺมจกฺโก / ราชคหๆ คนฺตฺวา เวฬุวเน วิหรนฺโต,

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.พระศาสดา ผู้มีจักรคือธรรมอันประเสริฐอันทรงให้เป็นไปทั่วแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ ประทับอยู่อยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน,

บรรดาทูต ๑๐ คน มีบริวารคนละพัน อันพระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงส่งไปด้วยรับสั่งว่า ท่านทั้งหลายจงนำบุตรมาแสดงแก่เราเถิด พระกาฬุทายีเถระผู้ไปภายหลังทูตทั้งหมด บรรลุพระอรหัตแล้ว รู้กาลเป็นที่เสด็จมาแล้ว พรรณนาหนทางด้วยคาถาประมาณ ๖๐ คาถา นำเสด็จ (พระศาสดา) ผู้มีพระขีณาสพสองหมื่นแวดล้อมแล้วไปสู่กบิลพัสดุ์บุรี

“ปุตฺตๆ เม อาเนตฺวา ทสฺเสถา”ติ / สุทฺโธทนมหาราเชน เปสิตานๆ / สหสฺสสหสฺสปริวารานๆ / ทสนฺนๆ ทูตานๆ สพฺพปจฺฉโต คนฺตฺวา / อรหตฺตๆ ปตฺเตน กาฬุทายิตฺเถเรน / อาคมนกาลๆ ญตฺวา / สฏฺฐิมตฺตาย คาถาย มคฺควณฺณๆ วณฺเณตฺวา / วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต / กปิลวตฺถุปุรๆ นีโต,

ผู้อันพระขีณาสพมีพัน ๒๐ เป็นประมาณแวดล้อมแล้ว ผู้- อัน- แห่งทูต ท. ๑๐ ผู้มีบริวารพันหนึ่งและพันหนึ่ง ผู้- อันพระเจ้าสุทโธทนมหาราช -ทรงส่งไปแล้ว (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน ท.) นำมาแล้ว ซึ่งบุตร ของเรา จงแสดง แก่เรา” ดังนี้ หนา -พระกาฬุทายีผู้เถระ ผู้- ไป- ในภายหลังแห่งทูตทั้งปวง -แล้ว -จึงบรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต รู้- ซึ่งกาลเป็นที่เสด็จมา -แล้ว -จึงพรรณนา- พรรณนาซึ่งหนทางด้วยคาถา อันมี ๖๐ เป็นประมาณ -แล้ว -จึงนำเสด็จไปแล้ว สู่บุรีชื่อว่ากบิลพัสดุ์,

ทรงทำฝนโบกขรพรรษให้เป็นเหตุเกิดแห่งเรื่องแล้ว ตรัสมหาเวสสันดรชาดกในสมาคมแห่งพระญาติ วันรุ่งขึ้นเสด็จเข้าไปบิณฑบาต

ญาติสมาคเม / โปกฺขรวสฺสํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา / มหาเวสฺสนฺตรชาตกํ กเถตฺวา, / ปุนทิวเส ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ

ทรงกระทำแล้ว ซึ่งฝนโบกขรพรรษ ในสมาคมแห่งพระญาติ ให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งเนื้อความตรัสแล้ว ซึ่งมหาเวสสันดรชาดก ผู้เสด็จเข้าไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว ในวันรุ่งขึ้น

โปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ด้วยพระคาถาว่า **อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย** เป็นต้น

“อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยา”ติ คาถาย / ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา

ยังพระบิดา ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ด้วยพระคาถา ว่า “**อุตฺติฏฺเฐ นปฺปชฺเชยฺย** (อ.ภิกษุ ไม่พึงประมาท ในการลุกขึ้นยืน[รับ]เพื่อบิณฑบาต)” ดังนี้เป็นต้น

โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล และโปรดพระราชาให้ดำรงในสกทาคามิผล ด้วยพระคาถาว่า **ธมฺมญฺจเร สุจริตํ** เป็นต้น

“ธมฺมญฺจเร สุจริตนฺ”ติ คาถาย / มหาปชาปตึ โคตมึ โสตาปตฺติผเล / ราชานญฺจ สกทาคามิ-ผเล ปติฏฺฐาเปสิ.

ยังพระนางมหาปชาบดี ผู้โคตมี (ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว) ในโสดาปัตติผล (ด้วย) ยังพระราชาให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในสกทาคามิผล ด้วย ด้วยพระคาถา ว่า “**ธมฺมญฺจเร สุจริตํ** (อ.บุคคล พึงประพฤติซึ่งธรรม ให้เป็นสุจริต)” ดังนี้เป็นต้น.

ก็ในกาลเสร็จภัตกิจ ทรงอาศัยการพรรณนาพระคุณของราหุลมารดา ตรัสจันทกินนรีชาดก

ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ปน / ราหุลมาตุคุณกถํ นิสฺสาย / จนฺทกินฺนรีชาตกํ กเถตฺวา,

ก็ ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งกิจด้วยภัตร (อ.พระศาสดา) ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งคุณของพระมารดาแห่งพระราหุล ตรัสแล้ว ซึ่งจันทกินนรีชาดก,

ในวันที่ ๓ แต่วันนั้น ครั้นเมื่อวิวาหมงคลเป็นที่เชิญเสด็จเข้าเรือนเพื่ออภิเษก ของนันทกุมารเป็นไปอยู่

ตโต ตติยทิวเส / นนฺทกุมารสฺส / อภิเสกเคหปฺปเวสนวิวาหมงฺคเลสุ วตฺตมาเนสุ,

ครั้นเมื่อมงคลคืออการอภิเษกและมงคลคือการเข้าไปสู่เรือนและมงคลคือวิวาหะ ท. แห่งนันท-กุมาร เป็นไปอยู่ ในวันที่ ๓ (แต่วัน) นั้น,

เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ประทานบาตรในพระหัตถ์ของพระนันทกุมาร ตรัสมงคลแล้วเสด็จลุกจากอาสนะ เสด็จหลีกไปอยู่

ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา / นนฺทกุมารสฺส หตฺเถ ปตฺตํ ทตฺวา / มงฺคลํ วตฺวา / อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมนฺโต

เสด็จเข้าไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว ทรงประทานแล้ว ซึ่งบาตร ในพระหัตถ์ ของพระกุมารพระนามว่านันทะ ตรัสแล้ว ซึ่งมงคล เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จหลีกไปอยู่

หาได้ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระนันทกุมารไม่

นนฺทกุมารสฺส หตฺถโต ปตฺตํ น คณฺหิ.

ไม่ทรงรับแล้ว ซึ่งบาตร จากพระหัตถ์ ของพระกุมารพระนามว่านันทะ.

นันทพุทธอนุชาออกบวช

ฝ่ายพระนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงมิอาจทูลว่า ขอพระองค์รับบาตรไปเถิด พระเจ้าข้า

โสปิ ตถาคตคารเวน / “ปตฺตํ โว ภนฺเต คณฺหถา”ติ / วตฺตุ๎ นาสกฺขิ.

(อ.พระกุมารพระนามว่านันทะ) แม้นั้น ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกราบทูล ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจงทรงรับ ซึ่งบาตร ของพระองค์” ดังนี้ ด้วยความเคารพในพระตถาคต.

แต่ดำริอย่างนี้ว่า พระศาสดาคงจักทรงรับบาตรที่หัวบันได

เอวํ ปน จินฺเตสิ / “โสปาณสีเส ปตฺตํ คณฺหิสฺสตี”ติ.

แต่ว่า (อ.พระกุมารพระนามว่านันทะ นั้น) ดำริแล้ว อย่างนี้ ว่า “(อ.พระศาสดา) จักทรงรับ ซึ่งบาตร ที่หัวแห่งบันได” ดังนี้.

แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็มิได้ทรงรับ

สตฺถา ตสฺมิ๎ปิ ฐาเน น คณฺหิ.

อ.พระศาสดา ไม่ทรงรับแล้ว ในที่ แม้นั้น.

พระนันทกุมารนอกนี้ก็ดำริว่า คงจักทรงรับที่ริมเชิงบันได

อิตโร / “โสปาณปาทมูเล คณฺหิสฺสตี”ติ จินฺเตสิ.

(อ.พระกุมารพระนามว่านันทะ) นอกนี้ ดำริแล้ว ว่า “(อ.พระศาสดา) จักทรงรับ ในที่ใกล้แห่งเชิงแห่งบันได” ดังนี้.

แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็ไม่ทรงรับ

สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิ.

อ.พระศาสดา ไม่ทรงรับแล้ว (ในที่) แม้นั้น.

พระนันทกุมารก็ดำริว่า จักทรงรับที่พระลานหลวง

อิตโร / “ราชงฺคเณ คณฺหิสฺสตี”ติ จินฺเตสิ.

(อ.พระกุมารพระนามว่านันทะ) นอกนี้ ดำริแล้ว ว่า “(อ.พระศาสดา) จักทรงรับ ที่เนินแห่งพระราชา” ดังนี้.

แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็ไม่ทรงรับ

สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิ.

อ.พระศาสดา ไม่ทรงรับแล้ว (ในที่) แม้นั้น.

พระกุมารปรารถนาจะเสด็จกลับ (แต่) จำเสด็จไปด้วยความไม่เต็มพระทัยด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงไม่สามารถทูลว่า ขอพระองค์ทรงรับบาตรเถิด

กุมาโร นิวตฺติตุกาโม / อรุจิยา คจฺฉนฺโต / ตถาคตคารเวน “ปตฺตํ คณฺหถา”ติ / วตฺตุ น สกฺโกติ,

อ.พระกุมาร เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเสด็จกลับ (เป็น) เสด็จไปอยู่ ด้วยความไม่พอพระทัย ย่อมไม่อาจเพื่ออันกราบทูล ว่า “(อ.พระองค์) ขอจงทรงรับ ซึ่งบาตร” ดังนี้ ด้วยความเคารพในพระตถาคต,

ดำริอยู่ว่า พระองค์จักทรงรับในที่นี้ พระองค์จักทรงรับในที่นี้ ย่อมเสด็จไป

“อิธ คณฺหิสฺสติ, / เอตฺถ คณฺหิสฺสตี”ติ จินฺเตนฺโต คจฺฉติ.

ดำริอยู่ ว่า “(อ.พระศาสดา) จักทรงรับ (ในที่) นี้, (อ.พระศาสดา) จักทรงรับ (ในที่) นั่น” ดังนี้ ย่อมเสด็จไป.

ในขณะนั้น หญิงพวกอื่นเห็นพระนันทกุมารนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระนางชนบทกัลยาณีว่า

ตสฺมึ ขเณ / อญฺญา อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา / ชนปทกลฺยาณิยา อาจิกฺขึสุ

ในขณะนั้น อ.หญิง ท. เหล่าอื่น เห็นแล้ว (ซึ่งพระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น บอกแล้ว แก่พระ-นางชนบทกัลยาณี ว่า

พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาคทรงพาพระนันทกุมารเสด็จไปแล้ว คงจักพรากพระนันทกุมารจากพระแม่เจ้า

“อยฺเย ภควา นนฺทกุมารํ คเหตฺวา คโต / ตุมฺเหหิ ตํ วินา กริสฺสตี”ติ.

“ข้าแต่พระแม่เจ้า อ.พระผู้มีพระภาค ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งพระกุมารพระนามว่านันทะ เสด็จไปแล้ว จักทรงกระทำ (ซึ่งพระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น เว้น จากพระองค์” ดังนี้.

ฝ่ายพระนางชนบทกัลยาณีนั้นได้ยินคำนั้นแล้ว มีหยาดน้ำยังไหลอยู่เทียว มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง รีบไปทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์พึงด่วนเสด็จกลับ

สาปิ ตํ สุตฺวา / อุทกพินฺทูหิ ปคฺฆรนฺเตหว / อฑฺฒลฺลิขิเตหิ เกเสหิ เวเคน คนฺตฺวา / “ตุวฏฺ โข อยฺยปุตฺต อาคจฺเฉยฺยาสี”ติ อาห.

(อ.พระนางชนบทกัลยาณี) แม้นั้น ทรงสดับแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น มีหยาดแห่งน้ำ ท. อันไหลออกอยู่นั่นเทียว มีผม ท. อัน- (อันตน) -เกล้าแล้วด้วยทั้งกึ่ง เสด็จไปแล้ว โดยเร็ว ทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า (อ.พระองค์) พึงเสด็จมา ด่วน แล” ดังนี้.

คำของพระนางนั้นประหนึ่งตกไปขวาง ตั้งอยู่ในพระทัยของพระนันทกุมารนั้น

ตํ ตสฺสา วจนํ / ตสฺส หทเย / ติริยํ ปติตฺวา วิย ฐิตํ.

อ.คำ นั้น (ของพระนางชนบทกัลยาณี) นั้น ราวกะ ตกไปแล้ว ขวาง ตั้งอยู่แล้ว ในพระทัย (ของพระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น.

แม้พระศาสดาก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระนันทกุมารนั้นเลย ทรงนำพระนันทกุมารนั้นไปสู่วิหารแล้วตรัสว่า นันทะ เธออยากบวชไหม ?

สตฺถาปิสฺส / หตฺถโต ปตฺตํ อคฺคณฺหิตฺวาว / ตํ วิหารํ เนตฺวา / “ปพฺพชิสฺสสิ นนฺทา”ติ อาห.

แม้ อ.พระศาสดา ไม่ทรงรับแล้วนั่นเทียว ซึ่งบาตร จากพระหัตถ์ (ของพระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น ทรงนำไปแล้ว (ซึ่งพระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น สู่พระวิหาร ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนนันทะ (อ.เธอ) จักบวช หรือ” ดังนี้.

พระนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า จึงไม่ทูลว่า จักไม่บวช ทูลรับว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จักบวช พระเจ้าข้า

โส พุทฺธคารเวน / “น ปพฺพชิสฺสามี”ติ อวตฺวา / “อาม ภนฺเต ปพฺพชิสฺสามี”ติ อาห.

(อ.พระกุมารพระนามว่านันทะ) นั้น ไม่กราบทูลแล้ว ว่า “(อ.ข้าพระองค์) จักไม่บวช” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.ข้าพระองค์) จักบวช” ดังนี้ ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า.

พระศาสดารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น เธอทั้งหลายจงให้นันทะบวชเถิด

สตฺถา / “เตนหิ ภิกฺขเว / นนฺทํ ปพฺพาเชถา”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ ท.) ยังนันทะ จงให้บวช” ดังนี้.

ราหุลกุมารทูลขอสมบัติกะพระศาสดา

พระศาสดาเสด็จไปสู่กบิลพัสดุ์บุรี ในวันที่ ๓ ทรงยังพระนันทกุมารให้บวชแล้ว

สตฺถา กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา / ตติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสิ.

อ.พระศาสดา เสด็จไปแล้ว สู่บุรีชื่อว่ากบิลพัสดุ์ ยังพระนันทกุมาร ให้บวชแล้ว ในวันที่ ๓.

ในวันที่ ๗ พระมารดาของพระราหุลทรงตกแต่งพระกุมารแล้ว ทรงส่งไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค

สตฺตเม ทิวเส / ราหุลมาตา กุมารํ อลงฺกริตฺวา / ภควโต สนฺติกํ เปเสสิ

ในวัน ที่ ๗ อ.มารดาแห่งพระราหุล ทรงประดับแล้ว ซึ่งพระกุมาร ทรงส่งไปแล้ว สู่สำนัก ของพระผู้มีพระภาค

ด้วยพระดำรัสว่า พ่อ เจ้าจงดูพระสมณะซึ่งมีสมณะสองหมื่นแวดล้อม ทรงมีวรรณะประดุจสีทองคำ มีวรรณะแห่งพระรูปประดุจพรหมนั่น

“ปสฺส ตาต เอตํ ฯเปฯ ปิตุ สนฺตกสฺสา”ติ.

“ปสฺส ตาต / เอตํ วีสติสหสฺสสมณปริวุตํ / สุวณฺณวณฺณํ พฺรหฺมรูปวณฺณํ สมณํ,

(ด้วยพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) จงดู ซึ่งพระสมณะ ผู้อันสมณะมีพัน ๒๐ เป็นประมาณแวดล้อมแล้ว ผู้มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง ผู้มีวรรณะแห่งพระพุทธรูปเพียงดังวรรณะแห่งพรหมนั่น,

พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของเจ้า

อยนฺเต ปิตา,

(อ.พระสมณะ) นี้ เป็นพระบิดา ของเจ้า (ย่อมเป็น),

หม้อขุมทรัพย์ใหญ่ได้มีแล้ว ในเวลาที่พระบิดาของเจ้านั่นประสูติ

เอตสฺส ตว ปิตุโน ชาตกาเล / มหนฺตา นิธิกุมฺภิโย อเหสุ,

อ.หม้อแห่งขุมทรัพย์ ท. อันใหญ่ ได้มีแล้ว ในกาลเป็นที่ประสูติแล้ว แห่งพระบิดา ของเจ้า นั่น,

ตั้งแต่เวลาพระองค์ออกบวช เราไม่เห็นเลย

ตสฺส นิกฺขมนกาลโต ปฏฺฐาย น ปสฺสามิ,

(อ. เรา) ย่อมไม่เห็น จำเดิม แต่กาลเป็นที่เสด็จออกไป (แห่งพระบิดา ของเจ้า) นั้น,

เจ้าจงไปทูลขอทรัพย์มรดกกะพระองค์ท่านว่า

คจฺฉ, นํ ทายชฺชํ ยาจาหิ

(อ.เจ้า) จงไป, (อ.เจ้า) จงทูลขอ ซึ่งทรัพย์มรดก (กะพระบิดา) นั้น ว่า

ข้าแต่เสด็จพ่อ หม่อมฉันเป็นพระกุมาร

‘อหํ ตาต ฯเปฯ ปิตุ สนฺตกสฺสา”ติ.

‘อหํ ตาต กุมาโร,

“ข้าแต่เสด็จพ่อ อ.หม่อมฉัน เป็นพระกุมาร (ย่อมเป็น)

ถึงการอภิเษกแล้วจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

อภิเสกํ ปตฺวา / จกฺกวตฺตี ภวิสฺสามิ,

(อ.หม่อมฉัน) ถึงแล้ว ซึ่งการอภิเษก เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักเป็น,

หม่อมฉันต้องการด้วยทรัพย์

ธเนน เม อตฺโถ,

อ.ความต้องการ ด้วยทรัพย์ (มีอยู่) แก่หม่อมฉัน,

ขอเสด็จพ่อโปรดประทานทรัพย์แก่หม่อมฉัน

ธนำ เม เทหิ,

(อ.พระองค์) ขอจงประทาน ซึ่งทรัพย์ แก่หม่อมฉัน,

เพราะบุตรย่อมเป็นเจ้าของสมบัติของพระบิดา

สามิโก หิ ปุตฺโต / ปิตุ สนฺตกสฺสา”ติ.

เพราะว่า อ.บุตร เป็นเจ้าของ แห่งทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ แห่งบิดา (ย่อมเป็น)’ ดังนี้” ดังนี้.

พระกุมารเสด็จไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว หวนได้ความสิเนหาในพระบิดา ร่าเริงยินดีแล้ว

กุมาโร ภควโต สนฺติกำ คนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา / ปิตุสิเนหำ ปฏิลภิตฺวา หฏฺฐตุฏฺโฐ

อ.พระกุมาร เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว กลับได้แล้ว ซึ่งความรักในพระบิดา เป็นผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งยินดีแล้ว (เป็น)

กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ พระฉายาของพระองค์เป็นสุข

“สุขา เต สมณ ฉายา”ติ วตฺวา

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระสมณะ อ.พระฉายา ของพระองค์ เป็นสุข (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้ยืนกราบทูลคำแม้อื่นเป็นอันมากที่สมควรแก่ตน

อญฺญมฺปิ พหุ / อตฺตโน อนุรูปำ วทนฺโต อฏฺฐาสิ.

ได้ยืน- กราบทูลอยู่ -แล้ว (ซึ่งคำ) อันสมควร แก่ตน อันมาก แม้อื่น.

พระผู้มีพระภาคทรงทำภัตกิจแล้ว ทรงอนุโมทนาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป

ภควา กตภตฺตกิจฺโจ / อนุโมทนำ กตฺวา / อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

อ.พระผู้มีพระภาค ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จหลีกไปแล้ว.

แม้พระกุมารก็ทูลขอว่า ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉันเถิด ข้าแต่พระสมณะ โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉันเถิด ดังนี้แล้ว เสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคไป

กุมาโรปิ / “ทายชฺชำ เม สมณ เทหิ, / ทายชฺชำ เม สมณ เทหี”ติ / ภควนฺตำ อนุพนฺธิ.

แม้ อ.พระกุมาร (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระสมณะ (อ.พระองค์) ขอจงประทาน ซึ่งทรัพย์มรดก แก่หม่อมฉัน, ข้าแต่พระสมณะ (อ.พระองค์) ขอจงประทาน ซึ่งทรัพย์มรดก แก่หม่อมฉัน” ดังนี้ ติดตามแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค.

แม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่ให้พระกุมารกลับ

ภควาปิ กุมารำ น นิวตฺตาเปสิ.

แม้ อ.พระผู้มีพระภาค ทรงยังพระกุมาร ไม่ให้เสด็จกลับแล้ว.

ฝ่ายปริชนก็ไม่สามารถเพื่อจะเชิญพระกุมารผู้เสด็จไปกับพระผู้มีพระภาคให้เสด็จกลับได้

ปริชโนปิ / ภควตา สทฺธึ / คจฺฉนฺตํ นิวตฺเตตุ นาสกฺขิ.

แม้ อ.ชนผู้เป็นบริวาร ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- (ยังพระกุมาร) ผู้เสด็จไปอยู่ กับ ด้วยพระผู้มีพระภาค -ให้เสด็จกลับ.

พระกุมารนั้นได้เสด็จไปถึงพระอารามทีเดียว พร้อมด้วยพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้

อิติ โส ภควตา สทฺธึ / อารามเมว อคมาสิ.

(อ.พระกุมาร) นั้น ได้เสด็จไปแล้ว สู่พระอารามนั่นเทียว กับ ด้วยพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า กุมารนี้อยากได้ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดาใด

ตโต ภควา จินฺเตสิ “ยํ อยํ ฯเปฯ สามิกํ กโรมี”ติ.

ตโต ภควา จินฺเตสิ / “ยํ อยํ ปิตุ สนฺตกํ ธนํ อิจฺฉติ,

ลำดับนั้น อ.พระผู้มีพระภาค ทรงดำริแล้ว ว่า “(อ.พระกุมาร) นี้ ย่อมปรารถนา ซึ่งทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ แห่งพระบิดา ใด,

ทรัพย์นั้นไปตามวัฏฏะ มีความคับแคบ

ตํ วฏฺฏานุคตํ สวิฆาตํ;

(อ.ทรัพย์) นั้น เป็นของไปตามแล้วซึ่งวัฏฏะ เป็นของเป็นไปกับด้วยความคับแคบ (ย่อมเป็น);

เอาเถิด เราจะให้อริยทรัพย์ ๗ ประการ อันเราได้เฉพาะที่ควงไม้โพธิ์แก่เธอ

หนฺทสฺส โพธิมูเล / มยา ปฏิลทฺธํ / สตฺตวิธํ อริยธนํ เทมิ,

เอาเถิด (อ.เรา) จะให้ ซึ่งทรัพย์อันประเสริฐ อันมีอย่าง ๗ อัน- อันเรา -ได้เฉพาะแล้ว ที่ควงแห่งต้นโพธิ์ (แก่พระกุมาร) นั้น

จะทำเธอให้เป็นเจ้าของทรัพย์มรดกอันเป็นโลกุตระ

โลกุตฺตรทายชฺชสฺส นํ สามิกํ กโรมี”ติ.

(อ.เรา) จะกระทำ (ซึ่งพระกุมาร) นั้น ให้เป็นเจ้าของ แห่งทรัพย์มรดกอันเป็นโลกุตระ” ดังนี้.

ราหุลกุมารบรรพชา

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาครับสั่งให้หาท่านพระสารีบุตรมาแล้วตรัสว่า สารีบุตร ถ้ากระนั้นเธอจงให้ราหุลกุมารบวชเถิด

อถโข ภควา / อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตํ อามนฺเตสิ / “เตนหิ ตฺวํ สารีปุตฺต / ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชหี”ติ.

ครั้งนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกแล้ว ซึ่งพระสารีบุตร ผู้มีอายุ ว่า “ดูก่อนสารีบุตร ถ้าอย่างนั้น อ.เธอ ยังพระกุมารพระนามว่าราหุล จงให้บวช” ดังนี้.

พระเถระยังพระกุมารนั้นให้ผนวชแล้ว

เถโร ตำ ปพฺพาเชสิ.

อ.พระเถระ (ยังพระกุมารพระนามว่าราหุล) นั้น ให้ผนวชแล้ว.

ก็เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว ทุกข์มีประมาณยิ่งได้เกิดขึ้นแก่พระราชา เพราะได้ทรงสดับข่าวนั้น

ปพฺพชิเต ปน กุมาเร, / รญฺโญ ตำ สุตฺวา / อธิมตฺตำ ทุกฺขำ อุปฺปชฺชิ.

ก็ ครั้นเมื่อพระกุมาร ผนวชแล้ว, อ.ทุกข์ อันมีประมาณยิ่ง เกิดขึ้นแล้ว แก่พระราชา เพราะทรงสดับ (ซึ่งเรื่อง) นั้น.

พระราชาไม่ทรงสามารถเพื่อจะกลั้นความทุกข์นั้นไว้ได้ เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค ทูลชี้แจงแล้ว

ตำ อธิวาเสตุำ อสกฺโกนฺโต / ภควโต สนฺติกำ คนฺตฺวา ปฏินิเวเทตฺวา

(อ.พระราชา นั้น) ไม่ทรงอาจอยู่ เพื่ออัน- (ยังทุกข์) นั้น ให้อยู่เบื้องบนพระทัย (ให้อยู่ทับ) เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระผู้มีพระภาค (ยังพระผู้มีพระภาค) ให้ทรงทราบเฉพาะแล้ว

ขอประทานพรว่า พระเจ้าข้า หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่พึงยังบุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตให้บวช

“สาธุ ภนฺเต อยฺยา / มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตำ / ปุตฺตำ น ปพฺพาเชยฺยุนฺ”ติ วรำ ยาจิ.

ทูลขอแล้ว ซึ่งพระพร ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังหม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. ไม่พึง- ยังบุตร ผู้- อันมารดาและบิดา ท. -ไม่อนุญาตแล้ว -ให้บวช” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคประทานพรนั้นแด่ท้าวเธอแล้ว รุ่งขึ้นวันหนึ่งเสวยพระกระยาหารเช้าในพระราชนิเวศน์แล้ว

ภควา ตสฺส ตำ วรำ ทตฺวา, / ปุเนกทิวสำ / ราชนิเวสเน กตปาตราโส,

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงประทานแล้ว ซึ่งพระพร นั้น (แด่พระราชา) นั้น, ผู้มีพระกระยาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันทรงกระทำแล้ว[๑] ในพระนิเวศน์ของพระราชา ในวันหนึ่ง อีก,

---

[๑] **กตปาตราโส** ผู้มีพระกระยาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันทรงกระทำแล้ว, ผู้มีภัตรอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันกระทำแล้ว สำเร็จรูปมาจาก กต + ปาตราส ตติยาพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กตำ ปาตราสำ อเนนาติ **กตปาตราโส**, ภควา. พระกระยาหาร (ภัตร) อันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า อันพระผู้มีพระภาคใด ทรงกระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า กตปาตราสะ (ผู้มีพระกระยาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันทรงกระทำแล้ว)

คำว่า **ปาตราส** = ภัตรอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า **มี ๒ นัย** ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : สำเร็จรูปมาจาก ปาโต + อาส สัตตมีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาโต อาสำ **ปาตราสำ**, ภตฺตำ. ภัตร อันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า ชื่อว่า ปาตราสะ (ภัตรอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า)

นัยที่ ๒ : สำเร็จรูปมาจาก ปาโต บททหน้า + อส ธาตุ (อทเน = กิน) กี., ภู. + ณ ปัจจัย ในกัมมสาธนะ กิตันตสัตตมีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาโต อสิตพฺพนฺติ **ปาตราสำ**, ภตฺตำ. ภัตรใด อันบุคคลพึงกิน ในเวลาเช้า เพราะเหตุนั้น ภัตรนั้น ชื่อว่า ปาตราสะ (ภัตรอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า)

เมื่อพระราชาผู้ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลเล่าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเวลาที่พระองค์ทรงทำทุกรกิริยา เทวดาตนหนึ่งเข้ามาหาหม่อมฉันแล้วบอกว่า พระโอรสของพระองค์ทิวงคตแล้ว หม่อมฉันไม่เชื่อถ้อยคำของเทวดานั้น จึงคัดค้านเทวดานั้นว่า บุตรของเรายังไม่บรรลุโพธิญาณ ย่อมไม่ทำกาละ

เอกมนฺตํ นิสินฺเนน รญฺญา / “ภนฺเต / ตุมฺหากํ ทุกฺกรการิกกาเล / เอกา เทวตา / มํ อุปสงฺกมิตฺวา / ‘ปุตฺโต เต กาลกโต’ติ อาห, / อหํ ตสฺสา วจนํ อสทฺทหนฺโต / ‘น มยฺหํ ปุตฺโต / โพธึ อปฺปตฺวา กาลํ กโรตี’ติ / ตํ ปฏิกฺขิปินฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.เทวดา ตนหนึ่ง เข้าไปหาแล้ว ซึ่งหม่อมฉัน กล่าวแล้ว ว่า ‘อ.พระโอรส ของพระองค์ เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ในกาลเป็นที่กระทำซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก แห่งพระองค์, อ.หม่อมฉัน ไม่เชื่ออยู่ ซึ่งถ้อยคำ (ของเทวดา) นั้น ห้ามแล้ว (ซึ่งเทวดา) นั้น ว่า ‘อ.บุตร ของเรา ไม่บรรลุแล้ว ซึ่งญาณเป็นเครื่องตรัสรู้ ย่อมไม่กระทำซึ่งกาละ’ ดังนี้” ดังนี้ อันพระราชา ผู้ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า มหาบพิตร บัดนี้ พระองค์จักทรงเชื่อได้อย่างไร แม้ในกาลก่อน เมื่อเขาแสดงร่างกระดูกแก่พระองค์ทูลว่า บุตรของพระองค์ทิวงคตแล้ว พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ ได้ตรัสมหาธรรมปาลชาดก เพราะอุบัติเหตุแห่งเรื่องนี้

“อิทานิ มหาราช / กึ สทฺทหิสฺสถ; / ปุพฺเพปิ, / อฏฺฐิกานิ ตุยฺหํ ทสฺเสตฺวา / ‘ปุตฺโต เต มโต’ติ วุตฺเต, / น สทฺทหิตฺถา”ติ, / อิมิสฺสา อตฺถุปฺปตฺติยา / มหาธมฺมปาลชาตกํ กเถสิ.

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.พระองค์) จักทรงเชื่อ อย่างไร ในกาลนี้; (ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘อ.พระโอรส ของพระองค์ สิ้นพระชนม์แล้ว’ ดังนี้ (อันพราหมณ์) แสดงแล้ว ซึ่งกระดูก ท. แก่พระองค์ กราบทูลแล้ว, (อ.พระองค์) ไม่ทรงเชื่อแล้ว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งมหาธรรมปาลชาดก ในเพราะความเกิดขึ้นแห่งเนื้อความนี้.

ในกาลจบกถา พระราชาดำรงอยู่ในอนาคามิผล

กถาปริโยสาเน / ราชา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว อ.พระราชา ทรงดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในอนาคามิผล.

พระผู้มีพระภาคโปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในผล ๓ ด้วยประการฉะนี้แล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์อีก

อิติ ภควา / ปิตรํ ตีสุ ผเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา / ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต / ปุนเทว ราชคหํ คนฺตฺวา

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงยังพระบิดา ให้ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในผล ท. ๓ ด้วยประการฉะนี้ ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ อีกนั่นเทียว

ทรงรับปฏิญญาไว้กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อประโยชน์แก่การเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีแต่กรุงราชคฤห์นั้น

ตโต อนาถปิณฺฑิเกน / สาวตฺถึ อาคมนตฺถาย คหิตปฏิญฺโญ,

ผู้มีปฏิญญาอัน- อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ -รับเอาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การเสด็จมา สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี (แต่พระนครชื่อว่าราชคฤห์) นั้น

เมื่อพระเชตวันมหาวิหารสำเร็จแล้ว เสด็จไปจำพรรษาในพระเชตวันมหาวิหารนั้น

นิฏฺฐิเต เชตวนมหาวิหาเร, / ตตฺถ คนฺตฺวา / วาสํ กปฺเปสิ.

ครั้นเมื่อพระมหาวิหารชื่อว่าเชตวัน สำเร็จแล้ว, เสด็จไปแล้ว ทรงสำเร็จแล้ว ซึ่งการประทับอยู่ (ในพระมหาวิหารชื่อว่าเชตวัน) นั้น.

พระนันทะอยากสึก

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันอย่างนี้นั่นแล ท่านพระนันทะกระสันขึ้นแล้ว จึงบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

เอวํ สตฺถริ เชตวเน วิหรนฺเตเยว, / อายสฺมา นนฺโท อุกฺกณฺฐิตฺวา / ภิกฺขูนํ เอตมตฺถํ อาโรเจสิ

ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับอยู่อยู่นั่นเทียว ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน อย่างนี้, อ.พระนันทะผู้มีอายุ กระสันขึ้นแล้ว บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น แก่ภิกษุ ท. ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์

“อนภิรโต อหํ อาวุโส / พฺรหฺมจริยํ จรามิ,

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.กระผม ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว ย่อมประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์,

ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้

น สกฺโกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุ,

(อ.กระผม) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งพรหมจรรย์,

กระผมจักบอกคืนสิกขาแล้วสึก

สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย / หีนายาวตฺติสฺสามี”ติ.

(อ.กระผม) บอกคืนแล้ว ซึ่งสิกขา จักเวียนมา เพื่อความเป็นคนชั้นต่ำ” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว รับสั่งให้หาท่านพระนันทะมาเฝ้าแล้ว ตรัสพระดำรัสนี้ว่า

ภควา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา / อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ปกฺโกสาเปตฺวา / เอตทโวจ

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงสดับแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น (ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ได้ตรัสแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นั่น ว่า

นันทะ ได้ยินว่า เธอบอกกล่าวแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ กระผมจักบอกคืนสิกขาแล้วสึก จริงหรือ ?

“สจฺจํ กิร ตฺวํ นนฺท / สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ เอวมาโรเจสิ / ‘อนภิรโต อหํ อาวุโส / พฺรหฺมจริยํ จรามิ, / น สกฺโกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุ๋, / สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี”ติ.

“ดูก่อนนันทะ ได้ยินว่า อ.เธอ บอกแล้ว แก่ภิกษุ ท. ผู้มากพร้อม อย่างนี้ ว่า ‘ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.กระผม ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว ย่อมประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์, (อ.กระผม) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งพรหมจรรย์, (อ.กระผม) บอกคืนแล้ว ซึ่งสิกขา จักเวียนมา เพื่อความเป็นชั้นต่ำ’ดังนี้ จริงหรือ” ดังนี้.

ท่านพระนันทะทูลตอบว่า จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า

“เอวํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า นันทะ ก็เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ จะบอกคืนสิกขาสึกไปเพื่ออะไร ?

“กิสฺส ปน ตฺวํ นนฺท / อนภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรสิ, / น สกฺโกสิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุ๋, / สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสสี”ติ.

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนนันทะ ก็ อ.เธอ ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว ย่อมประพฤติซึ่งพรหมจรรย์, (อ.เธอ) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งพรหมจรรย์, (อ.เธอ) บอกคืนแล้ว ซึ่งสิกขา จักเวียนมา เพื่อความเป็นชั้นต่ำ เพื่ออะไร” ดังนี้.

ท่านพระนันทะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์กำลังออกจากเรือน นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะ มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่งแลดูแล้ว

“สากิยานี เม ภนฺเต / ชนปทกลฺยาณี / ฆรา นิกฺขมนฺตสฺส / อฑฺฒกุลิขิเตหิ เกเสหิ อปโลเกตฺวา

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.นางชนบทกัลยาณี ผู้สากิยานี เมื่อข้าพระองค์ ออกไปอยู่ จากเรือน, มีผม ท. อัน- (อันตน) -เกล้าแล้วด้วยทั้งกึ่ง แลดูแล้ว

ได้กล่าวคำนี้กะข้าพระองค์ว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระลูกเจ้าพึงเสด็จกลับมาด่วนแล

มํ เอตทโวจ / ‘ตุวฏ๎ ฺ โข อยฺยปุตฺต อาคจฺเฉยฺยาสี’ติ;

ได้กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า ‘ข้าแต่พระลูกเจ้า (อ.พระองค์) พึงเสด็จมา ด่วน แล’ ดังนี้ กะข้าพระองค์;

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นแล หวนระลึกถึงคำนั้นอยู่ จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์

โส โข อหํ ภนฺเต / ตํ อนุสฺสรมาโน / อนภิรโต พฺรหฺมจริยํ จรามิ,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ นั้น แล ระลึกตามอยู่ (ซึ่งคำ) นั้น ผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว ย่อมประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์,

ไม่สามารถจะสืบพรหมจรรย์ไปได้

น สกฺโกมิ พฺรหฺมจริยํ สนฺธาเรตุ,

(อ.ข้าพระองค์) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งพรหมจรรย์,

จักบอกคืนสิกขาสึกไป

สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺติสฺสามี”ติ.

(อ.ข้าพระองค์) บอกคืนแล้ว ซึ่งสิกขา จักเวียนมา เพื่อความเป็นคนชั้นต่ำ” ดังนี้.

พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงจับท่านพระนันทะที่แขนแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์

อถโข ภควา / อายสฺมนฺตํ นนฺทํ พาหาย คเหตฺวา / อิทฺธิพเลน ตาวตึสเทวโลกํ เนนฺโต,

ครั้งนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาค ทรงจับแล้ว ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ที่แขน ทรงนำไปอยู่ สู่เทวโลกชื่อว่าดาวดึงส์ ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์,

ในระหว่างทางทรงแสดงนางลิงลุ่นตัวหนึ่ง ซึ่งมีหูจมูกและหางขาด นั่งเจ่าอยู่บนปลายตอไม้ที่ไฟไหม้ ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งแล้ว

อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ ฌามกฺเขตฺเต / ฌามขาณุมตฺถเก นิสินฺนํ / ฉินฺนกณฺณนาสนงฺคุฏฺฐึ / เอกํ ปลุฏฺฐมกฺกฏึ ทสฺเสตฺวา,

ทรงแสดงแล้ว ซึ่งนางลิงลุ่น ตัวหนึ่ง ตัวมีหูและจมูกและหางอันขาดแล้ว ตัวนั่งแล้ว บนที่สุดแห่งตออันไฟไหม้แล้ว ในนาอันไฟไหม้แล้ว แห่งหนึ่ง ในระหว่างแห่งหนทาง,

ทรงแสดงนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดังเท้านกพิราบ ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์

ตาวตึสภวเน / สกฺกสฺส เทวรญฺโญ / อุปฏฺฐานํ อาคตานิ กกุฏปาทานิ / ปญฺจ อจฺฉราสตานิ ทสฺเสสิ.

ทรงแสดงแล้ว ซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ ผู้มาแล้ว สู่ที่เป็นที่บำรุง ของเทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ ในภพชื่อว่าดาวดึงส์.

ก็แล ครั้นแสดงแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า

ทสฺเสตฺวา จ ปน เอวมาห

ก็แล (อ.พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงแล้ว ตรัสแล้ว อย่างนี้ว่า

นันทะ เธอสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ?

“ตํ กึ มญฺญสิ ฯเปฯ กกุฏปาทานี”ติ.

“ตํ กึ มญฺญสิ นนฺท,

“ดูก่อนนันทะ (อ.เธอ) ย่อมสำคัญ (ซึ่งข้อ) นั้น อย่างไร,

ฝ่ายไหนหนอแล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่ากัน นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะหรือนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบนี้

กตมา นุ โข / อภิรูปตรา จ / ทสฺสนียตรา จ / ปาสาทิกตรา จ, / สากิยานี วา / ชนปท-กลฺยาณี อิมานิ วา / ปญฺจ อจฺฉราสตานิ กกุฏปาทานี”ติ.

(อ.หญิง ท.) เหล่าไหน หนอ แล คือ อ.นางชนบทกัลยาณี ผู้สากิยานี หรือ หรือว่า คือ อ.ร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ เหล่านี้ เป็นผู้มีรูปงามกว่า ด้วย เป็นผู้ควรซึ่งการดูกว่า ด้วย เป็นผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใสกว่า ด้วย (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระนันทะได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางลิงลุ่นมีหูจมูกและหางขาดนั้น แม้ฉันใด

ตํ สุตฺวา อาห “เสยฺยถาปิ สา ฯเปฯ ปาสาทิกตรานิ จาติ.

ตํ สุตฺวา อาห / “เสยฺยถาปิ สา ภนฺเต / ฉินฺนกณฺณนาสนงฺคุฏฺฐา ปลุฏฺฐมกฺกฏี;

(อ.พระนันทะ นั้น) ฟังแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นั้น กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.นางลิงลุ่น ตัวมีหูและจมูกและหางอันขาดแล้ว นั้น (ย่อมเป็น) แม้ฉันใด;

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณี ผู้ศากิยะ ก็เหมือนกันฉันนั้น

เอวเมว โข ภนฺเต / สากิยานี ชนปทกลฺยาณี,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.นางชนบทกัลยาณี ผู้สากิยานี (ย่อมเป็น) ฉันนั้นนั่นเทียว แล,

เพราะเปรียบเทียบกัน นางย่อมไม่ถึงการนับบ้าง ไม่ถึงเสี้ยวหนึ่งบ้าง ไม่ถึงส่วน (หนึ่ง) บ้าง แห่งนางอัปสร ๕๐๐ นี้

อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ อุปนิธาย / สงฺขฺยมฺปิ น อุเปติ / กลมฺปิ น อุเปติ / ภาคมฺปิ น อุเปติ,

(อ.นางชนบทกัลยาณี นั้น) ย่อมไม่เข้าถึง แม้ซึ่งการนับ ย่อมไม่เข้าถึง แม้ซึ่งเสี้ยว ย่อมไม่เข้าถึง แม้ซึ่งส่วน แห่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ เหล่านี้ เพราะเข้าไปเทียบเคียง

ที่แท้นางอัปสร ๕๐๐ นี้แล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่า

อถโข อิมาเนว / ปญฺจ อจฺฉราสตานิ อภิรูปตรานิ เจว / ทสฺสนียตรานิ จ / ปาสาทิก-ตรานิ จาติ.

โดยที่แท้แล อ.ร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ เหล่านี้นั่นเทียว เป็นผู้มีรูปงามกว่า ด้วยนั่นเทียว เป็นผู้ควรซึ่งการดูกว่า ด้วย เป็นผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใสกว่า ด้วย (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นันทะ เธอจงยินดี นันทะ เธอจงยินดี เราจะเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดุจเท้านกพิราบ

“อภิรม นนฺท, / อภิรม นนฺท, / อหนฺเต ปาฏิโภโค / ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานนฺ”ติ.

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนนันทะ (อ.เธอ) จงยินดียิ่ง, ดูก่อนนันทะ (อ.เธอ) จงยินดียิ่ง, อ.เรา เป็นผู้รับรอง ของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะ ซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระนันทะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคเป็นประกันของข้าพระองค์เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบไซร้

“สเจ เม ภนฺเต ภควา ปาฏิภิโค / ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานํ,

(อ.พระนันทะ) นั้น กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าว่า อ.พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้รับรอง ของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะ ซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ (ย่อมเป็น) ไซร้,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักยินดีในพรหมจรรย์

อภิรมิสฺสามหํ ภนฺเต ภควา พฺรหฺมจริเย”ติ.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักยินดียิ่ง ในพรหมจรรย์” ดังนี้.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงพาท่านพระนันทะไป หายวับไปในที่นั้น ได้ปรากฏในพระเชตวันดังเดิม

อถโข ภควา / อายสฺมนฺตํ นนฺทํ คเหตฺวา / ตตฺถ อนฺตรหิโต / เชตวเนเยว ปาตุรโหสิ.

ครั้งนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาค ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ทรงหายไปแล้ว (ในเทวโลกชื่อว่าดาวดึงส์) นั้น ได้มีปรากฏแล้ว ในพระวิหารชื่อว่าเชตวันนั่นเทียว.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับแล้วแลว่า ข่าวว่า ท่านพระนันทะ เป็นพระภาดาของพระผู้มีพระภาค โอรสพระน้านาง ประพฤติพรหมจรรย์เพราะเหตุแห่งนางอัปสรทั้งหลาย

อสฺโสสุ โข ภิกฺขู “อายสฺมา กิร ฯเปฯ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานนฺ”ติ

อสฺโสสุ โข ภิกฺขู / “อายสฺมา กิร นนฺโท / ภควโต ภาตา / มาตุจฺฉาปุตฺโต / อจฺฉรานํ เหตุ / พฺรหฺมจริยํ จรติ,

อ.ภิกษุ ท. ได้ฟังแล้ว แล ว่า “ได้ยินว่า อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ ผู้เป็นพระภาดา ของพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นโอรสของพระน้านาง ย่อมประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์ เพราะเหตุ[๑] แห่งนางอัปสร ท.,

นัยว่า พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้ประกันของพระนันทะนั้น เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบ

ภควา กิรสฺส ปาฏิภิโค / ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานนฺ”ติ

ได้ยินว่า อ.พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้รับรอง (ของพระนันทะ) นั้น เพื่ออันได้เฉพาะ ซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

---

[๑] **เหตุ** เพราะเหตุ (เหตุ + สิ วิภัตติ) ลงปฐมาวิภัตติ ในอรรถปัญจมี

พระนันทะสำเร็จอรหัตตผล

ครั้งนั้นแล พวกภิกษุผู้สหายของท่านพระนันทะ เรียกท่านพระนันทะด้วยวาทะว่าคนรับจ้างบ้าง ด้วยวาทะว่าคนอันพระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้บ้างว่า

อถโข อายสฺมโต นนฺทสฺส / สหายกา ภิกฺขู / อายสฺมนฺตํ นนฺทํ / ภตกวาเทน จ / อุปกฺกีตก-วาเทน จ สมุทาจรนฺติ

ครั้งนั้นแล อ.ภิกษุ ท. ผู้เป็นสหาย ของพระนันทะ ผู้มีอายุ ย่อมร้องเรียก ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ด้วยวาทะว่าผู้กระทำซึ่งการรับจ้าง ด้วย ด้วยวาทะว่าผู้อันพระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้แล้ว ด้วย ว่า

นัยว่า ท่านพระนันทะเป็นคนรับจ้าง

“ภตโก กิรายสฺมา ฯเปฯ กกุฏปาทานนฺ”ติ.

“ภตโก กิรายสฺมา นนฺโท,

“ได้ยินว่า อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ เป็นผู้กระทำซึ่งการรับจ้าง (ย่อมเป็น),

นัยว่า ท่านพระนันทะเป็นผู้อันพระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้

อุปกฺกีตโก กิรายสฺมา นนฺโท,

ได้ยินว่า อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ เป็นผู้- (อันพระผู้มีพระภาค) -ทรงไถ่ไว้แล้ว (ย่อมเป็น),

ท่านพระนันทะประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางอัปสร ๕๐๐

ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ เหตุ พฺรหฺมจริยํ จรติ,

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ) ย่อมประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์ เพราะเหตุ แห่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๔,

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบ

ภควา กิรสฺส ปาฏิโภโค / ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานนฺ”ติ.

ได้ยินว่า อ.พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้รับรอง (ของพระนันทะ) นั้น เพื่ออันได้เฉพาะ ซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะขวยเขิน ละอาย รังเกียจด้วยวาทะว่าคนรับจ้างบ้าง ด้วยวาทะว่าคนที่พระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้บ้าง ของเหล่าภิกษุสหาย

อถโข อายสฺมา นนฺโท / สหายกานํ ภิกฺขูนํ / ภตกวาเทน จ / อุปกฺกีตกวาเทน จ อฏฺฏิยมาโน / หรายมาโน ชิคุจฺฉมาโน

ครั้งนั้นแล อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ อึดอัดอยู่ ระอาอยู่ รังเกียจอยู่ ด้วยวาทะว่าผู้กระทำซึ่งการรับจ้าง ด้วย ด้วยวาทะว่าผู้อันพระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้แล้ว ด้วย ของภิกษุ ท. ผู้เป็นสหาย

เป็นผู้เดียว หลีกออกแล้ว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่

เอโก วูปกฏฺโ / อปฺปมตฺโต อาตาปี / ปหิตตฺโต วิหรนฺโต,

ผู้เดียว ผู้หลีกออกแล้ว[๑] ผู้ไม่ประมาทแล้ว ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อนทั่ว ผู้มีตนอันส่งไปแล้ว อยู่อยู่,

ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งพระอรหัตผลอันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนแล้ว เข้าถึงการบรรพชาที่ไม่มีการงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือนโดยชอบนั่นเทียวต้องการด้วยญาณอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วอยู่

นจิรสฺเสว, / ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา / สมฺมเทว อคารสฺมา / อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, / ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ / ทิฏฺเฐว ธมฺเม / สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา / อุปสมฺปชฺช วิหาสิ,

กระทำให้แจ้งแล้ว (ซึ่ง-), อ.กุลบุตร ท. (ออกแล้ว) จากเรือน ย่อมเข้าถึง (ซึ่งการบรรพชา) อันไม่มีการงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน โดยชอบนั่นเทียว เพื่อประโยชน์ (แก่พระอรหัตผล) ใด[๒], (-พระอรหัตผล) นั้น อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพรหมจรรย์ ด้วยญานอันยิ่ง[๓] ด้วยตนเอง ในธรรมอัน- (อันบุคคล) -เห็นแล้วนั่นเทียว โดยกาลไม่นานนั่นเทียว เข้าถึงแล้ว อยู่แล้ว,

---

[๑] **วูปกฏฺโฐ** หลีกออกแล้ว, หลีกไปแล้ว สำเร็จรูปมาจาก วิ + อุป บทหน้า + กส ธาตุ (วิเลขสทฺทหีสนคตีสุ = ขีดเขียน, เปล่งเสียง, เบียดเบียน, ไป) ภู. + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง สฺต เป็น ฏฺฐ, ลบสระหน้า, ทีฆะสระหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า วูปกสีติ **วูปกฏฺโฐ**. หลีกออกแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วูปกัฏฐะ (ผู้หลีกออกไป). วูปกฏฺโฐติ กาเยน คณโต, จิตฺเตน กิเลเสหิ วูปกฏฺโฐ วิเวกฏฺโฐ ทูรีภูโต. (ปญฺจกฉกฺกสตฺตกนิปาตอฏฺฐกถา)

[๒] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ นจิรสฺเสว ยสฺส (อรหตฺตผลสฺส) อตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา (นิกฺขมิตฺวา) **อนคาริยํ (ปพฺพชฺชํ) ปพฺพชนฺติ**. อ.กุลบุตร ท. ... **ย่อมเข้าถึง (ซึ่งการบรรพชา) อันไม่มีการงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน** ..., อีกนัยหนึ่ง นจิรสฺเสว ยสฺส (อรหตฺตผลสฺส) อตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา (นิกฺขมิตฺวา) **อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ**. อ.กุลบุตร ท. ... **ย่อมเข้าถึงซึ่งความเป็นแห่งภิกษุผู้ไม่มีการอยู่ในเรือน**...หรือแปลว่า**ย่อมบวชในความเป็นแห่งภิกษุผู้ไม่มีการอยู่ในเรือน**...คำว่า **อนคาริยํ** (อนคาริยา + อำ) ลงทุติยาวิภัตติในอรรถกรรม อีกนัยหนึ่ง ลงทุติยาวิภัตติในอรรถสัตตมี เป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์, คำว่า **อนคาริยา** ถ้ากล่าวถึง **ปพฺพชฺชา** เป็น **อิตถีลิงค์** แปลว่า (การบรรพชา) อันไม่มีการงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน สำเร็จรูปมาจาก น + อคาริย + อา อิตถีปัจจัย นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาส แปลง น เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ อคาริยํ เอตฺถาติ **อนคาริยา**, ปพฺพชฺชา. การงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน ย่อมไม่มี ในการบรรพชานี้ เพราะเหตุนั้น การบรรพชานี้ ชื่อว่า อนคาริยา (ไม่มีการงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน). คำว่า **อคาริย** สำเร็จรูปมาจาก อคาร + อิย ปัจจัย ในหิตตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า อคารสฺส หิตํ **อคาริยํ**. การงานอันเกื้อกูล แก่การอยู่ในเรือน ชื่อว่า อคาริยะ (การงานอันเกื้อกูลแก่การอยู่ในเรือน), **หิต** ได้แก่ กสิกรรมและการค้าขายเป็นต้น, คำว่า **อคาร** (การอยู่ในเรือน) สำเร็จรูปมาจาก อคาร + วาส อุตตรโลปสมาส สัตตมีตัปปุริสสมาส ลบ วาส บทหลัง มีรูปวิเคราะห์ว่า อคาเร วาโส **อคารํ**. การอยู่ ในเรือน ชื่อว่า อคาระ (การอยู่ในเรือน), คำว่า **ปพฺพชฺชา** (การบรรพชา) สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + วช ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) + ณฺย ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย. คำว่า **อนคาริย** ถ้ากล่าวถึงภิกฺขุภาว เป็น **นปุงสกลิงค์** เพราะลง ณฺย ปัจจัย ในภาวตัทธิต แปลว่า ความเป็นแห่งภิกษุผู้ไม่มีการอยู่ในเรือน มีรูปวิเคราะห์นนิบาตบุพพบท พหุพพีหิสมาสว่า นตฺถิ เอตสฺส อคารนฺติ **อนคาโร**, ภิกฺขุ. (น + อคาร) ภิกษุผู้ไม่มีการอยู่ในเรือน ชื่อว่า อนาคาระ, มีรูปวิเคราะห์ภาวตัทธิตว่า อนคารสฺส ภาโว **อนคาริยํ**. (อนาคาร + ณฺย, ลบ ณ, ลง อิ อาคม) ความเป็นแห่งภิกษุผู้ไม่มีการอยู่ในเรือน ชื่อว่า อนคาริยะ. คำว่า **ปพฺพชนฺติ** (ย่อมเข้าถึง, ย่อมบวช) สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + วช ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) + อ ปัจจัย + อนฺติ วิภัตติ. เอตฺถ จ ยสฺมา อคารสฺส หิตํ กสิวาณิชฺชาทิกมฺมํ อคาริยนฺติ วุจฺจติ, ตญฺจ ปพฺพชฺชาย นตฺถิ; ตสฺมา ปพฺพชฺชา “อนคาริยา”ติ ญาตพฺพา. (ปาราชิกกณฺฑฏฺฐกถา), อนคาริยนฺติ ปพฺพชฺชํ ภิกฺขุภาวญฺจ. ปพฺพชฺชาปิ หิ นตฺเถตฺถ อคาริยนฺติ อนคาริยา, อคารสฺส หิตํ กสิโครกฺขาทิกมฺมเมตฺถ นตฺถีติ อตฺโถ. ภิกฺขุปิ นตฺเถตสฺส อคารนฺติ อนคาโร, อนคารสฺส ภาโว อนคาริยํ. ปพฺพชิตาติ อุปคตา. (มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา), ตทนุตฺตรนฺติ ตํ อนุตฺตรํ. พฺรหฺมจริยปริโยสานนฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส ปริโยสานภูตํ อรหตฺตผลํ. ตสฺส หิ อตฺถาย กุลปุตฺตา อิธ ปพฺพชนฺติ. (อุทานอฏฺฐกถา)

[๓] **อภิญฺญา** = **อภิญฺญาย** ลบ ย อักษร **มี ๒ นัย** : **นัยที่ ๑ อภิญฺญาย** เป็น **บทกิริยา** แปลว่า รู้ยิ่งแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อภิ บทหน้า + ญา ธาตุ (อวโพธเน = รู้) + ตฺวา ปัจจัย แปลง ตฺวา ปัจจัย เป็น ย, **นัยที่ ๒ อภิญฺญาย** เป็น **บทนาม** แปลว่า ด้วยญาณอันยิ่ง, ด้วยปัญญาอันยิ่ง, ด้วยความรู้ยิ่ง สำเร็จรูปมาจาก อภิญฺญา + นา แปลง นา เป็น อาย

รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจจำต้องทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี

“ขีณา ชาติ, / วุสิตๆ พฺรหฺมจริยๆ, / กตๆ กรณียๆ, / นาปรๆ อิตฺถตฺตายา”ติ อพฺภญฺญาสิ,

อ.พระนันทะ ได้รู้ยิ่งแล้ว ว่า “อ.ชาติ สิ้นแล้ว, อ.พรหมจรรย์ (อันเรา) อยู่จบแล้ว, (อ.กิจ) อัน- (อันบุคคล) -พึงทำ (อันเรา) กระทำแล้ว, (อ.กิจ) อื่นอีก เพื่อความเป็นอย่างนี้ (ย่อม-) ไม่ (-มี)” ดังนี้.

เป็นอันว่าท่านพระนันทะได้เป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่ง บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อญฺญตโร จ ปนายสฺมา นนฺโท / อรหตๆ อโหสิ.

ก็แล อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ (เป็น-) แห่งพระอรหันต์ ท. หนา (-พระอรหันต์) องค์ใดองค์หนึ่ง ได้เป็นแล้ว.

ครั้งนั้น เทวดาตนหนึ่ง ยังพระเชตวันทั้งสิ้น ให้สว่างในส่วนแห่งราตรีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า

อเถกา เทวตา / รตฺติภาเค สกลๆ เชตวนๆ โอภาเสตฺวา / สตฺถารๆ อุปสงฺกมิตฺวา / วนฺทิตฺวา อาโรเจสิ

ครั้งนั้น อ.เทวดา ตนหนึ่ง ยังพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทั้งสิ้น ให้สว่างแล้ว ในกาลอันเป็นส่วนแห่งราตรี เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลแล้ว ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะ เป็นพระภาดาของพระผู้มีพระภาค โอรสพระน้านาง ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยญาณอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วอยู่

“อายสฺมา ภนฺเต นนฺโท / ภควโต ภาตา / มาตุจฺฉาปุตฺโต / อาสวานๆ ขยา / อนาสวๆ เจโตวิมุตฺตึ / ปญฺญาวิมุตฺตึ / ทิฏฺเฐว ธมฺเม / สยๆ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา / อุปสมฺปชฺช วิหรตี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ ผู้เป็นพระภาดา ของพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นพระโอรสของพระน้านาง กระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไป แห่งอาสวะ ท. ด้วยญาณอันยิ่ง ด้วยตนเอง ในธรรม อัน- (อันบุคคล) -เห็นแล้วนั่นเทียว เข้าถึงแล้วย่อมอยู่” ดังนี้.

ญาณได้เกิดขึ้นแม้แก่พระผู้มีพระภาคว่า พระนันทะทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยญาณอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วอยู่

ภควโตปิ โข / ญาณๆ อุทปาทิ / “นนฺโท อาสวานๆ ขยา / อนาสวๆ เจโตวิมุตฺตึ / ปญฺญา-วิมุตฺตึ / ทิฏฺเฐว ธมฺเม / สยๆ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา / อุปสมฺปชฺช วิหรตี”ติ.

อ.พระญาณ ว่า “อ.พระนันทะ กระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไป แห่งอาสวะ ท. ด้วยญาณอันยิ่ง ด้วยตนเอง ในธรรม อัน- (อันบุคคล) -เห็นแล้วนั่นเทียว เข้าถึงแล้ว ย่อมอยู่” ดังนี้ ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้แก่พระผู้มีพระภาค แล.

ท่านพระนันทะแม้นั้น โดยล่วงไปแห่งราตรีนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วได้กราบทูลคำนี้ว่า

โสปายสฺมา / ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน / ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา / วนฺทิตฺวา เอตทโวจ

(อ.พระนันทะ) ผู้มีอายุ แม้นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค โดยกาลอันล่วงไป แห่งราตรีนั้น ถวายบังคมแล้ว ได้กราบทูลแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะซึ่งนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดุจเท้านกพิราบ ด้วยการรับรองใด

“ยํ เม ภนฺเต / ภควา ปาฏิโภโค / ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานํ,

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้รับรอง[๑] ของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะซึ่งร้อยแห่งนางอัปสร ท. ๕ ผู้มีเท้าเพียงดังเท้าแห่งนกพิราบ (ย่อมเป็น) ใด,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เปลื้องพระผู้มีพระภาคจากการรับรองนั่น

มุญฺจามหํ ภนฺเต / ภควนฺตํ เอตสฺมา ปฏิสฺสวา”ติ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ย่อมเปลื้อง ซึ่งพระผู้มีพระภาค จากการรับรอง[๑] นั่น” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นันทะ แม้เราก็กำหนดใจของเธอด้วยใจ (ของเรา) ทราบแล้วว่า

“มยาปิ โข / เต นนฺท / เจตสา เจโต / ปริจฺจ วิทิโต

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนนันทะ อ.ใจ ของเธอ แม้อันเรา แล กำหนดแล้ว รู้แจ้งแล้ว ด้วยใจ ว่า

พระนันทะทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยญาณอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วอยู่

‘นนฺโท อาสวานํ ขยา / อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ / ปญฺญาวิมุตฺตึ / ทิฏฺเวว ธมฺเม / สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา / อุปสมฺปชฺช วิหรตี’ติ,

‘อ.พระนันทะ กระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไป แห่งอาสวะ ท. ด้วยญาณอันยิ่ง ด้วยตนเอง ในธรรม อัน- (อันบุคคล) -เห็นแล้วนั่นเทียว เข้าถึงแล้วย่อมอยู่’ ดังนี้,

---

[๑] **ปาฏิโภค** ผู้ค้ำประกัน, พยาน, ผู้รับรอง สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + ภุช ธาตุ (ปาลเน = รักษา) + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ทีฆะ อ เป็น อา, แปลง ตฺ เป็น ฏ, ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง ช เป็น ค มีรูปวิเคราะห์ว่า ปฏิภุญฺชติ ปาลยตีติ **ปาฏิโภโค**. ผู้ค้ำประกัน ชื่อว่า ปาฏิโภคะ

[๒] **ปฏิสฺสว** การรับรอง, การยืนยัน, คำรับรอง, คำมั่นสัญญา, คำปฏิญญา สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + สุ ธาตุ (สวเณ = ฟัง) + อ ปัจจัย ในภาวสาธนะ แปลง ตฺ เป็น ฏ, วุทธิ อุ เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว, ซ้อน สฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปฏิสวนํ **ปฏิสฺสโว**. การรับรอง ชื่อว่า ปฏิสสวะ

แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่เราว่า

เทวตาปิ เม / เอตมตฺถํ อาโรเจสิ

แม้ อ.เทวดา บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น แก่เรา ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยญาณอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วอยู่

‘อายสฺมา ภนฺเต นนฺโท / อาสวานํ ขยา / อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ / ปญฺญาวิมุตฺตึ / ทิฏฺเวว ธมฺเม / สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา / อุปสมฺปชฺช วิหรตี’ติ,

‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ กระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไป แห่งอาสวะ ท. ด้วยญาณอันยิ่ง ด้วยตนเอง ในธรรม อัน- (อันบุคคล) -เห็นแล้วนั่นเทียว เข้าถึงแล้ว ย่อมอยู่’ ดังนี้,

นันทะ เมื่อใดแลจิตของเธอพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น

ยเทว โข เต นนฺท / อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ มุตฺตํ,

ดูก่อนนันทะ อ.จิต ของเธอ พ้นแล้ว จากอาสวะ ท. เพราะไม่ยึดมั่น ในกาลใดนั่นเทียว แล,

เมื่อนั้นเราก็พ้นจากการรับรองนั่น

อถาหํ มุตฺโต / เอตสฺมา ปฏิสฺสวา”ติ.

ในกาลนั้น อ.เรา เป็นผู้พ้นแล้ว จากการรับรองนั่น (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ครั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

อถโข ภควา / เอตมตฺถํ วิทิตฺวา / ตายํ เวลายํ / อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

ครั้งนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาค ทรงทราบแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระอุทาน นี้ ในเวลา นั้น ว่า

เปือกตมคือกามอันผู้ใดข้ามได้แล้ว หนามคือกามอันผู้ใด
ย่ำยีได้แล้ว ผู้นั้นบรรลุความสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหว
ในเพราะสุขและทุกข์

“ยสฺส ติณฺโณ กามปงฺโก มทฺทิโต กามกณฺฏโก
โมหกฺขยมนุปฺปตฺโต สุขทุกฺเข น เวธตี”ติ.

“อ.เปือกตมคือกาม (อันบุคคล) ใด ข้ามแล้ว, อ.หนามคือกาม (อันบุคคลใด) ย่ำยีแล้ว, (อ.บุคคลนั้น) บรรลุโดยลำดับแล้ว ซึ่งความสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหว ในเพราะสุขและทุกข์” ดังนี้.

พระนันทะถูกฟ้อง

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายถามท่านพระนันทะว่า

อเถกทิวสํ / ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ นนฺทํ ปุจฺฉึสุ

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.ภิกษุ ท. ถามแล้ว ซึ่งพระนันทะ ผู้มีอายุ ว่า

นันทะผู้มีอายุ เมื่อก่อนท่านกล่าวว่า กระผมเป็นผู้กระสันแล้ว

“อาวุโส นนฺท ฯเปฯ อิทานิ เต กถนฺ”ติ.

“อาวุโส นนฺท / ปุพฺเพ ตฺวํ ‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’ติ วเทสิ,

“ดูก่อนนันทะ ผู้มีอายุ ในกาลก่อน อ.ท่าน กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.กระผม) เป็นผู้กระสันขึ้นแล้ว ย่อมเป็น’ ดังนี้,

บัดนี้ จิตของท่านเป็นอย่างไร ?

อิทานิ เต กถนฺ”ติ.

ในกาลนี้ (อ.จิต) ของท่าน (ย่อมเป็น) อย่างไร” ดังนี้.

ท่านพระนันทะตอบว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี

“นตฺถิ เม อาวุโส / คิหิภาวาย อาลโย”ติ.

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.ความอาลัย เพื่อความเป็นแห่งคฤหัสถ์ ย่อมไม่มี แก่เรา” ดังนี้.

พวกภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้วกล่าวกันว่า ท่านพระนันทะพูดไม่จริง

ตํ สุตฺวา ภิกฺขู “อภูตํ อายสฺมา ฯเปฯ อาลโย’ติ กเถตี”ติ วตฺวา

ตํ สุตฺวา ภิกฺขู / “อภูตํ อายสฺมา นนฺโท กเถติ,

อ.ภิกษุ ท. ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ***กล่าวแล้ว*** ว่า “อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อันไม่เป็นจริงแล้ว,

ย่อมพยากรณ์พระอรหัตผล

อญฺญํ พฺยากโรติ,

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ) ย่อมพยากรณ์ ซึ่งพระอรหัตผลอันบุคคลพึงรู้ทั่ว,

ในวันที่แล้ว ๆ มา กล่าวว่า กระผมเป็นผู้กระสันแล้ว (แต่) บัดนี้กล่าวว่า ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี ดังนี้แล้ว

อตีตทิวเสสุ / ‘อุกฺกณฺฐิโตมฺหี’ติ วตฺวา, / อิทานิ / ‘นตฺถิ เม คิหิภาวาย อาลโย’ติ กเถตี”ติ *วตฺวา*

(อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ) กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.กระผม) เป็นผู้กระสันขึ้นแล้ว ย่อมเป็น’ ดังนี้ ในวันอันเป็นไปล่วงแล้ว ท., (ย่อมกล่าว) ว่า ‘อ.ความอาลัย เพื่อความเป็นแห่งคฤหัสถ์ ย่อมไม่มี แก่เรา’ ดังนี้ ในกาลนี้” ดังนี้

ไปกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

คนฺตฺวา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุ.

ไปแล้ว กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น แด่พระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่แล้ว ๆ มา อัตภาพของนันทะได้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงไม่ดี

ภควา “ภิกฺขเว อตีตทิวเสสุ ฯเปฯ ตํ กิจฺจํ ปตฺโต”ติ วตฺวา

ภควา / “ภิกฺขเว อตีตทิวเสสุ / นนฺทสฺส อตฺตภาโว ทุจฺฉนฺนเคหสทิโส อโหสิ,

อ.พระผู้มีพระภาค ***ตรัสแล้ว*** ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อัตภาพ ของนันทะ เป็นเช่นกับด้วยเรือนอัน- (อันบุคคล) -มุงแล้วไม่ดี ได้เป็นแล้ว ในวันอันเป็นไปล่วงแล้ว ท.[๑],

(แต่) บัดนี้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงดีแล้ว

อิทานิ สุจฺฉนฺนเคหสทิโส ชาโต,

ในกาลนี้ อ.อัตภาพ ของนันทะ เป็นเช่นกับเรือนอันบุคคลมุงดีแล้ว เกิดแล้ว,

เพราะว่า นันทะนี้ จำเดิมแต่กาลที่ตนเห็นนางเทพอัปสรแล้ว พยายามเพื่อบรรลุที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตอยู่ ได้บรรลุกิจนั้นแล้ว

อยํ หิ / ทิพฺพจฺฉรานํ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย / ปพฺพชิตกิจฺจสฺส มตฺถกํ ปาเปตุํ วายมนฺโต / ตํ กิจฺจํ ปตฺโต”ติ *วตฺวา*

---

[๑] **อตีตทิวส** วันอันเป็นไปล่วงแล้ว, วันอันล่วงไปแล้ว, วันอันผ่านพ้นแล้ว สำเร็จรูปมาจาก อตีต + ทิวส วิเสสนบุพพบท กัมมธารย-สมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อตีโต จ โส ทิวโส จาติ **อตีตทิวโส**. อันเป็นไปแล้ว ด้วย อันเป็นไปแล้วนั้น เป็นวันด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อตีตทิวสะ (วันอันเป็นไปล่วงแล้ว). คำว่า **อตีต** = เป็นไปล่วงแล้ว, ล่วงไปแล้ว, ล่วงเลยแล้ว, ผ่านพ้นแล้ว, ล่วงพ้นแล้ว, อดีต สำเร็จรูปมาจาก อติ บทหน้า + อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + ต ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อติกฺกมฺม อิโตติ **อตีโต**, “หุตฺวา อติกฺกนฺโต”ติ อตฺโถ. ล่วงแล้ว เป็นไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อตีตะ, อธิบายว่า เป็นแล้วจึงล่วงเลยไป (เคยเกิดขึ้นแล้วผ่านพ้นไป), คำว่า **ทิวส** = กาลเป็นที่เล่น, วันเป็นที่เล่นสนุกสนาน, กลางวัน, วัน สำเร็จรูปมาจาก ทิวุ ธาตุ (กีฬายํ = เล่น, ร่าเริง, สนุกสนาน) + อส ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทิพฺพนฺติ กีฬนฺติ อสฺมินฺติ **ทิวโส**, ย่อมเล่น ในกาลนี้ เพราะเหตุนั้น กาลนี้ ชื่อว่า ทิวสะ

เพราะว่า (อ.นันทะ) นี้ พยายามอยู่ เพื่ออัน- (ยังตน) -ให้บรรลุ ซึ่งที่สุด แห่งกิจของบรรพชิตจำเดิม แต่กาล- แห่งนางอัปสรผู้เป็นทิพย์ ท. (อันตน) -เห็นแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งกิจ นั้น” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงไม่ดี ฉันใด ราคะย่อมเสียดแทง
จิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ ฉันนั้น

อิมา คาถา อภาสิ

“ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ;
เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ ราโค สมติวิชฺฌติ.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.ฝน[๑] ย่อมรั่วรด[๒] ซึ่งเรือน อัน- (อันบุคคล) -มุงแล้วไม่ดี[๓] ฉันใด; อ.ราคะ[๔] ย่อมเสียดแทง ซึ่งจิต อัน- (อันบุคคล) -ไม่ให้เจริญแล้ว[๕] ฉันนั้น.

ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉันใด ราคะก็ย่อม
เสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ ฉันนั้น

---

[๑] **วุฏฺฐิ** ฝนที่ตกรด, ฝน, น้ำฝน สำเร็จรูปมาจาก วสฺส ธาตุ (เสจเน = รด, หลั่ง, ตก) + อิ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง วสฺส เป็น วุฏฺฐ มีรูปวิเคราะห์ว่า วสฺสติ สิญฺจตีติ **วุฏฺฐิ**. ย่อมรด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วุฏฺฐิ (ฝนที่รด), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก วส ธาตุ (เสจเน = รด, หลั่ง, ตก) + ติ ปัจจัย ในภาวสาธนะหรือกัตตุสาธนะ แปลง อ เป็น อุ, แปลง ต ของ ติ ปัจจัย เป็น ฏฺฐ และลบ สฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะว่า วสฺสนํ **วุฏฺฐิ**. การรด ชื่อว่า วุฏฺฐิ (การรด, ฝน). หรือมีรูปวิเคราะห์กัตตุสาธนะว่า วสฺสตีติ **วุฏฺฐิ**. ย่อมรด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วุฏฺฐิ (ฝนที่รด)

[๒] **สมติวิชฺฌติ** ย่อมรั่วรด, ย่อมเสียดแทง, ย่อมครอบงำ สำเร็จรูปมาจาก สํ + อติ บทหน้า + วิธ ธาตุ (วิชฺฌเน = เจาะ, ทิ่ม, แทง) ทิ.ภู.จุ. + ย ปัจจัย + ติ วิภัตติ แปลง ธฺย เป็น ฌ, ซ้อน ช, แปลง นิคคหิต เป็น ม

[๓] **ทุจฺฉนฺนํ** อันบุคคลมุงแล้วไม่ดี, อันบุคคลมุงแล้วไม่เรียบร้อย สำเร็จรูปมาจาก ทุ + ฉนฺน ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ ฉนฺนํ **ทุจฺฉนฺนํ**, อคารํ. เรือนอันบุคคลมุงแล้วไม่ดี ชื่อว่า ทุจฉันนะ, คำว่า **ฉนฺน** = อันบุคคลมุงแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ฉท ธาตุ (สำวรณอปวารเณสุ = สำรวม, ห้าม, ป้องกัน) จุ. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ต เป็น อนฺน และลบ ทฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า อจฺฉาทียิตฺถาติ **ฉนฺนํ**, อคารํ. เรือนใด อันบุคคลมุงแล้ว เพราะเหตุนั้น เรือนนั้น ชื่อว่า ฉันนะ (อันบุคคลมุงแล้ว)

[๔] **ราโค** โลภะเป็นเครื่องกำหนัด, โลภะเป็นเครื่องอันเขากำหนัด, ความกำหนัด, ราคะ สำเร็จรูปมาจาก รนฺช ธาตุ (ราเค = กำหนัด, ย้อม) + ณ ปัจจัย ในกรณสาธนะ และกัตตุสาธนะ ลบ ณ, แปลง นฺช เป็น ช, วุทธิ อ เป็น อา, แปลง ช เป็น ค มีรูปวิเคราะห์กรณสาธนะว่า รญฺชนฺติ อเนนาติ **ราโค**. ย่อมกำหนัด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น โลภะนี้ ชื่อว่า ราคะ. (โลภะเป็นเครื่องกำหนัด) หรือวิเคราะห์ว่า รญฺชียติ อเนนาติ **ราโค**. อันเขาย่อมกำหนัด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น โลภะนี้ ชื่อว่า ราคะ. (โลภะเป็นเครื่องอันเขากำหนัด) และมีรูปวิเคราะห์กัตตุสาธนะว่า สยํ รญฺชตีติ **ราโค**. ย่อมกำหนัด เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ราคะ. (ผู้กำหนัด)

[๕] **อภาวิตํ** อันบุคคลไม่ให้เจริญแล้ว สำเร็จรูปมาจาก น + ภาวิต นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า น ภาวิตํ **อภาวิตํ**, จิตฺตํ. จิตอันบุคคลไม่ให้เจริญแล้ว ชื่อว่า อภาวิตะ. คำว่า **ภาวิต** = อันบุคคลให้เจริญแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ภู ธาตุ (สตฺตายํ = มี, เป็น) + เณ การิตปัจจัย + อิ อาคม + ต ปัจจัย ในเหตุกัมมสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อู เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อาว มีรูปวิเคราะห์ว่า อภาวียิตฺถาติ **อภาวิตํ**, จิตฺตํ. จิต อันบุคคลได้ให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ภาวิตะ (อันบุคคลให้เจริญแล้ว, อบรมแล้ว)

ยถา อคารๆ สุจฺฉนฺนๆ วุฏฺฐิ น สมติวิชฺฌติ;
เอวๆ สุภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค น สมติวิชฺฌตี”ติ.

อ.ฝน ย่อมไม่รั่วรด ซึ่งเรือน อัน- (อันบุคคล) -มุงดีแล้ว[๑] ฉันใด; อ.ราคะ ย่อมไม่เสียดแทง ซึ่งจิต อัน- (อันบุคคล) -ให้เจริญดีแล้ว[๒] ฉันนั้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคารๆ** คือ ซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง

ตตฺถ อคารนฺติ ยงฺกิญฺจิ เคหๆ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งเรือน อย่างใดอย่างหนึ่ง (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อคารๆ** ดังนี้.

บทว่า **ทุจฺฉนฺนๆ** คือ ที่เขามุงห่าง ๆ มีช่องเล็กช่องน้อย

ทุจฺฉนฺนนฺติ วิรลจฺฉนฺนๆ ฉิทฺทาวฉิทฺทๆ.

(อ.อรรถ ว่า) อัน- (อันบุคคล) -มุงแล้วห่าง คือว่า อันมีช่องใหญ่และช่องน้อย (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ทุจฺฉนฺนๆ** ดังนี้.

บทว่า **สมติวิชฺฌติ** คือ ฝนในฤดูฝนย่อมรั่วรดได้

สมติวิชฺฌตีติ วสฺสวุฏฺฐิ วินิวิชฺฌติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ฝนในฤดูฝน ย่อมรั่วรด (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สมติวิชฺฌติ** ดังนี้.

บทว่า **อภาวิตๆ** เป็นต้น ความว่า

อภาวิตนฺติ *ตๆ อคารๆ ฯเปฯ จิตฺตๆ วิชฺฌนฺติเยว.*

(อ.อรรถ ว่า) *ตๆ อคารๆ ฯเปฯ จิตฺตๆ วิชฺฌนฺติเยว.* (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อภาวิตๆ** ดังนี้เป็นต้น.

ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่าไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเห็นห่างภาวนา ราวกะว่าฝนรั่วรดเรือนนั้นได้ ฉะนั้น

ตๆ อคารๆ วุฏฺฐิ วิย / ภาวนารหิตตฺตา / อภาวิตๆ จิตฺตๆ / ราโค สมติวิชฺฌติ,

อ.ราคะ ย่อมเสียดแทง ซึ่งจิต ชื่อว่าอัน- (อันบุคคล) -ไม่ให้เจริญแล้ว เพราะความที่- (แห่งจิต) -เป็นธรรมชาตเว้นแล้วจากภาวนา ราวกะ อ.ฝน (รั่วรดอยู่) ซึ่งเรือน นั้น,

---

[๑] **สุจฺฉนฺนๆ** (เรือน) อันบุคคลมุงแล้วด้วยดี, (เรือน) อันบุคคลมุงดีแล้ว, เรือนที่มุงไว้อย่างดี, เรือนที่มุงเรียบร้อย สำเร็จรูปมาจาก สุ ศัพท์ + ฉนฺน ศัพท์ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ ฉนฺนๆ **สุจฺฉนฺนๆ**, อคารๆ. เรือน อันบุคคลมุงแล้ว ด้วยดี ชื่อว่า สุจฉันนะ (เรือนอันบุคคลมุงดีแล้ว)

[๒] **สุภาวิตๆ** (จิต) อันบุคคลให้เจริญด้วยดีแล้ว, (จิต) อันบุคคลให้เจริญดีแล้ว, จิตที่อบรมดีแล้ว สำเร็จรูปมาจาก สุ ศัพท์ + ภาวิต ศัพท์ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ ภาวิตๆ **สุภาวิตๆ**, จิตฺตๆ. จิต อันบุคคลให้เจริญแล้ว ด้วยดี ชื่อว่า สุภาวิตะ (จิตอันบุคคลให้เจริญแล้วด้วยดี)

ใช่แต่ราคะอย่างเดียวเท่านั้นหามิได้

น เกวลํ ราโคว,

อ.ราคะนั่นเทียว (ย่อมเสียดแทง ซึ่งจิต) อย่างเดียว หามิได้,

สรรพกิเลสทั้งหลาย มีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้นเหมือนกัน

โทสโมหมานาทโย สพฺพกฺกิเลสา / ตถารูปํ จิตฺตํ อติวิชฺฌนฺติเยว.

อ.กิเลสทั้งปวง ท. มีโทสะและโมหะและมานะเป็นต้น ย่อมเสียดแทงนั่นเทียว ซึ่งจิต อันมีอย่างนั้นเป็นรูป *(ดังนี้ แห่งบท)...เป็นต้น.*

บทว่า **สุภาวิตํ** ได้แก่ ที่อบรมดีแล้ว ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น ย่อมไม่อาจเสียดแทงจิตเห็นปานนั้นได้ ราวกะว่าฝนไม่อาจรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้วได้ ฉะนั้น

สุภาวิตนฺติ / สมถวิปสฺสนาภาวนาหิ สุภาวิตํ, / เอวรูปํ จิตฺตํ สุจฺฉนฺนํ / เคหํ วุฏฺฐิ วิย / ราคาทโย กิเลสา / อติวิชฺฌิตุํ น สกฺโกนฺตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า อ.กิเลส ท. มีราคะเป็นต้น ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเสียดแทง ซึ่งจิต อัน- (อันบุคคล) -ให้เจริญดีแล้ว ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ท. คือว่า อันมีอย่างนี้เป็นรูป ราวกะ อ.ฝน (ไม่อาจอยู่) (เพื่ออันรั่วรด) ซึ่งเรือน อัน- (อันบุคคล) -มุงดีแล้ว ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **สุภาวิตํ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ,

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น,

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว

มหาชนสฺส สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แก่มหาชน.

พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม

ต่อมาภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า

อถ ภิกฺขู / ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้น่าอัศจรรย์

“อาวุโส พุทฺธา จ นาม อจฺฉริยา,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. ก็ ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. เป็นผู้น่าอัศจรรย์ (ย่อมเป็น),

ท่านพระนันทะชื่อว่าอาศัยนางชนบทกัลยาณีกระสันแล้ว พระศาสดาทรงทำเหล่านางเทพอัปสรให้เป็นอามิสแนะนำได้แล้ว

ชนปทกลฺยาณึ นิสฺสาย อุกฺกณฺฐิโต / นามายสฺมา นนฺโท / สตฺถารา เทวจฺฉรา อามิสํ กตฺวา วินีโต”ติ.

อ.พระนันทะ ผู้มีอายุ ชื่อ ผู้- อาศัย- ซึ่งพระนางชนบทกัลยาณี -แล้ว -จึงกระสันขึ้นแล้ว อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งนางเทพอัปสร ท. ให้เป็นอามิส ทรงนำไปวิเศษแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?

สตฺถา อาคนฺตฺวา, / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว, ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยกถาชื่อนี้

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อ นี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น

“น ภิกฺขเว ฯเปฯ วินีโตเยวา”ติ วตฺวา,

“น ภิกฺขเว อิทาเนว,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.นันทะ นั่น อันเรา ล่อแล้ว ด้วยมาตุคาม ย่อมนำไปวิเศษ) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้,

แม้ในกาลก่อน นันทะนี้เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคาม แนะนำแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

ปุพฺเพเปส / มยา มาตุคาเมน ปโลเภตฺวา / วินีโตเยวา”ติ *วตฺวา*,

(อ.นันทะ) นั่น อันเรา ล่อแล้ว ด้วยมาตุคาม นำไปวิเศษแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้,

อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริ :

(ผู้อันภิกษุ ท.) เหล่านั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำมาแล้ว (ซึ่งเรื่อง) อันเป็นไปล่วงแล้ว ว่า

บุรพกรรมของพระนันทะ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี (คนหนึ่ง) ชื่อกัปปกะ

อตีเต พาราณสิยํ ฯเปฯ อนเปกฺโข อโหสิ.

อตีเต พาราณสิยํ / พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต, / พาราณสีวาสี / กปฺปโก นาม วาณิโช อโหสิ.

ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ครั้นเมื่อพระเจ้าพรหมทัต (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในพระนครชื่อว่าพาราณสี, อ.พ่อค้า ชื่อว่า กัปปกะ ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าพาราณสีโดยปกติ ได้มีแล้ว.

ลาของเขาตัวหนึ่งนำภาระ (สิ่งของ) ไปได้กุมภะหนึ่ง

ตสฺเสโก คทฺรโภ / กุมฺภภารํ วหติ.

อ.ลา ตัวหนึ่ง (ของพ่อค้า) นั้น ย่อมนำไป ซึ่งภาระมีกุมภะหนึ่งเป็นประมาณ.

มันเดินไปได้วันละ ๗ โยชน์

ทิวเส ทิวเส / สตฺต โยชนานิ คจฺฉติ.

(อ.ลา นั้น) ย่อมไป สิ้นโยชน์ ท. ๗ ในวัน ๆ.

สมัยหนึ่ง เขาไปเมืองตักกศิลา (พร้อม) ด้วยภาระที่นำไปด้วยลา ปล่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด

โส เอกสฺมึ สมเย / คทฺรภภารเกหิ ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา / ยาว ภณฺฑสฺส วิสฺสชฺชนา / คทฺรภํ วิจริตุํ วิสฺสชฺเชสิ.

ในสมัย หนึ่ง (อ.พ่อค้า) นั้น ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าตักกศิลา ด้วยภาระอันลาพึงนำไป ท. ปล่อยแล้ว ซึ่งลา เพื่ออันเที่ยวไป เพียงใด แต่การจำหน่าย ซึ่งสิ่งของ.

ครั้งนั้น ลาของเขานั้นเที่ยวไปบนหลังคู พบนางลาตัวหนึ่งจึงเข้าไปหา

อถสฺส โส คทฺรโภ / ปริขาปิฏฺเฐ จรมาโน / เอกํ คทฺรภึ ทิสฺวา อุปสงฺกมิ.

ครั้งนั้น อ.ลา นั้น (ของพ่อค้า) นั้น เที่ยวไปอยู่ ที่หลังแห่งคู เห็นแล้ว ซึ่งนางลา ตัวหนึ่ง เข้าไปหาแล้ว.

นางลาเมื่อจะทำปฏิสันถารกับลาตัวนั้น จึงกล่าวว่า ท่านมาจากไหน ?

สา เตน สทฺธึ / ปฏิสนฺถารํ กโรนฺตี อาห / “กุโต อาคโตสี”ติ.

(อ.นางลา) นั้น เมื่อกระทำ ซึ่งปฏิสันถาร กับ (ด้วยลา) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน) เป็นผู้มาแล้ว (จากที่) ไหน ย่อมเป็น” ดังนี้.

ลาตอบว่า มาจากเมืองพาราณสี

“พาราณสิโต”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา เป็นผู้มาแล้ว) จากพระนครชื่อว่าพาราณสี (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางลาถามว่า ท่านมาด้วยการงานอะไร ?

“เกน กมฺเมนา”ติ.

(อ.นางลา นั้น ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว) ด้วยการงาน อะไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ลาตอบว่า ด้วยการงานของพ่อค้า

“วาณิชกมฺเมนา”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา เป็นผู้มาแล้ว) ด้วยการงานของพ่อค้า (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางลาถามว่า ท่านนำภาระไปได้เท่าไร ?

“กิตฺตกํ ภารํ วหสี”ติ.

(อ.นางลา นั้น ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ย่อมนำไป ซึ่งภาระ อันมีประมาณเท่าไร” ดังนี้.

ลาตอบว่า ภาระประมาณกุมภะหนึ่ง

“กุมฺภภารนฺ”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ย่อมนำไป) ซึ่งภาระมีกุมภะหนึ่งเป็นประมาณ” ดังนี้.

นางลาถามว่า ท่านเมื่อนำภาระประมาณเท่านั้นไป ไปได้กี่โยชน์

“เอตฺตกํ ภารํ วหนฺโต / กติโยชนานิ คจฺฉสี”ติ.

(อ.นางลา นั้น ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) นำไปอยู่ ซึ่งภาระ อันมีประมาณเท่านี้ ย่อมไป สิ้นโยชน์เท่าไร ท.” ดังนี้.

ลาตอบว่า ไปได้ ๗ โยชน์

“สตฺตโยชนานี”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ย่อมไป) สิ้นโยชน์ ๗ ท.” ดังนี้.

นางลาถามว่า ในที่ซึ่งท่านไปแล้ว นางลาไร ๆ ผู้ทำการนวดเท้า หรือประคบประหงมให้แก่ท่านมีอยู่หรือ ?

“คตฏฺฐาเน เต / กาจิ ปาทปริกมฺมํ วา / ปิฏฺฐิปริกมฺมํ วา กโรนฺตี อตฺถี”ติ.

(อ.นางลา นั้น ถามแล้ว) ว่า “อ.นางลา บางตัว กระทำอยู่ ซึ่งการนวดซึ่งเท้า หรือ หรือว่าซึ่งการนวดซึ่งหลัง แก่ท่าน ในที่เป็นที่ไปแล้ว แห่งท่าน มีอยู่ หรือ” ดังนี้.

ลาตอบว่า หามีไม่ นางผู้เจริญ

“นตฺถิ ภทฺเท”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ (อ.นางลา บางตัว กระทำอยู่ ซึ่งการนวดซึ่งเท้าหรือ หรือว่า ซึ่งการนวดซึ่งหลัง แก่เรา) ย่อมไม่มี” ดังนี้.

นางลากล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านคงได้รับทุกข์มากนะ

“เอวํ สนฺเต / มหาทุกฺขํ อนุโภสี”ติ.

(อ.นางลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น มีอยู่, (อ.ท่าน) ย่อมเสวย ซึ่งทุกข์อันมาก” ดังนี้.

จริงอยู่ ชื่อว่าผู้ทำกรรมมีการนวดเท้าเป็นต้น สำหรับสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ย่อมไม่มีแม้โดยแท้

กิญฺจาปิ หิ / ติรจฺฉานคตานำ ปาทปริกมฺมาทิการโก นาม นตฺถิ,

จริงอยู่ ชื่อ (อ.ใคร ๆ) ผู้กระทำซึ่งกิจมีการนวดซึ่งเท้าเป็นต้น แก่สัตว์เดรัจฉาน ท. ย่อมไม่มีแม้ก็จริง,

แต่นางลากล่าวคำเห็นปานนั้นเพื่อกระทบกามสังโยชน์

กามสญฺโญชนฆฏฺฏนตฺถำ เอวรูปำ กเถสิ.

(ถึงอย่างนั้น อ.นางลา นั้น) กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อันมีอย่างนี้เป็นรูป เพื่ออันกระทบซึ่งกามสังโยชน์.

ลานั้นกระสันขึ้นด้วยคำของนางลานั้นแล้ว

โส ตสฺสา กถาย อุกฺกณฺฐิโต.

(อ.ลา) นั้น กระสันขึ้นแล้ว เพราะวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของนางลา) นั้น.

ฝ่ายกัปปกพานิชขายสิ่งของหมดแล้ว ไปยังที่ลาพำนักอยู่ กล่าวว่า มาเถิด พ่อ เราจักไป

กปฺปโกปิ ภณฺฑำ วิสฺสชฺเชตฺวา / ตสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา / “เอหิ ตาต, / คมิสฺสามา”ติ อาห.

แม้ อ.พ่อค้าชื่อว่ากัปปกะ จำหน่ายแล้ว ซึ่งสิ่งของ ไปแล้ว สู่สำนัก (ของลา) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “แน่ะพ่อ (อ.เจ้า) จงมา, (อ.เรา ท.) จักไป” ดังนี้.

ลานั้นตอบว่า ท่านจงไปเถิด ข้าพเจ้าจักไม่ไป

“คจฺฉถ ตุมฺเห, / นาหำ คมิสฺสามี”ติ.

(อ.ลา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ท่าน จงไป, อ.ข้าพเจ้า จักไม่ไป” ดังนี้.

ลำดับนั้น นายกัปปกะอ้อนวอนลานั้นแล้ว ๆ เล่า ๆ คิดว่า เราจะยังลานั้นซึ่งไม่ปรารถนาจะไปให้กลับแล้วจักนำไป ดังนี้แล้วกล่าวคาถาว่า

อถ นำ ปุนปฺปุนำ ยาจิตฺวา / “อนิจฺฉนฺตำ นำ ภาเยตฺวา เนสฺสามี”ติ / จินฺเตตฺวา อิมำ คาถมาห

ครั้งนั้น (อ.นายกัปปกะ นั้น) อ้อนวอนแล้ว (ซึ่งลา) นั้น บ่อย ๆ คิดแล้ว ว่า “อ.เรา (ยังลา) นั้น ตัวไม่ปรารถนาอยู่ ให้กลับแล้ว จักนำไป” ดังนี้ กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

เราจักทำปฏักมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่เจ้า
เราจักทิ่มแทงกายของเจ้า แน่ะลา เจ้าจงรู้อย่างนี้

“ปโตทนฺเต กริสฺสามิ โสฬสงฺคุลิกณฺฏกำ,
สญฺฉินฺทิสฺสามิ เต กายำ; เอวำ ชานาหิ คทฺรภา”ติ.

“(อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งปฏัก อันมีหนามอันบัณฑิตพึงกำหนดด้วยนิ้วมือ ๑๖ แก่เจ้า, (อ.เรา) จักแทง ซึ่งกาย ของเจ้า; แน่ะลา (อ.เจ้า) จงรู้ อย่างนี้” ดังนี้.

ลาได้ฟังคำนั้นแล้วกล่าวตอบว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็จักรู้กิจที่ควรทำแก่ท่านบ้าง ดังนี้แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

ตํ สุตฺวา คทฺรโภ / “เอวํ สนฺเต / อหมฺปิ เต กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.ลา ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ มีอยู่, แม้ อ.ข้าพเจ้า จักรู้ (ซึ่งกรรม) อัน- (อันข้าพเจ้า) -พึงกระทำ แก่ท่าน” ดังนี้ กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

ท่านจักทำปฏักมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าจักยันข้างหน้า ยกข้างหลังขึ้นแล้ว ยังภัณฑะ
ของท่านให้ตกไป กัปปกะ ท่านจงรู้อย่างนี้

“ปโตทมฺเม กริสฺสสิ โสพฺภสงฺคุลิกณฺฏกํ,
ปุรโต ปติฏฺฐหิตฺวาน อุทฺธริตฺวาน ปจฺฉโต
ภณฺฑํ เต ปาตยิสฺสามิ; เอวํ ชานาหิ กปฺปกา”ติ.

“(อ.ท่าน) จักกระทำ ซึ่งปฏัก อันมีหนามอันบัณฑิตพึงกำหนดด้วยนิ้วมือ ๑๖ แก่ข้าพเจ้า, (อ.ข้าพเจ้า) ยืนอยู่เฉพาะแล้ว ในที่ข้างหน้า ยกขึ้นแล้ว ในที่ข้างหลัง ยังสิ่งของ ของท่าน จักให้ตกไป; ข้าแต่กัปปกะ (อ.ท่าน) จงรู้ อย่างนี้” ดังนี้.

พ่อค้าได้ฟังคำนั้นจึงดำริว่า เพราะเหตุไฉนหนอแล ลานี้จึงกล่าวอย่างนี้กะเรา ดังนี้แล้ว

ตํ สุตฺวา วาณิโช / “เกน นุ โข การเณเนส / มํ เอวํ วทตี”ติ จินฺเตตฺวา

อ.พ่อค้า ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.ลา) นั่น ย่อมกล่าว อย่างนี้ กะเรา เพราะเหตุอะไร หนอ แล” ดังนี้

แลดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นนางลานั้นแล้ว

อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต / ตํ คทฺรภึ ทิสฺวา

แลดูอยู่ (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย เห็นแล้ว ซึ่งนางลา นั้น

คิดว่า เจ้านี่คงจะถูกนางลาตัวนี้ ให้สำเหนียกแล้วอย่างนี้

“อิมาย เอส ฯเปฯ เนสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

“อิมาย เอส / เอวํ สิกฺขาปิโต ภวิสฺสติ,

คิดแล้ว ว่า “(อ.ลา) นั่น เป็นสัตว์ (อันนางลา) นี้ -ให้สำเหนียกแล้ว อย่างนี้ จักเป็น,

เราต้องล่อมันด้วยมาตุคามว่า เราจักนำนางลาชื่อมีรูปอย่างนี้มาให้เจ้า แล้วจักนำไป ดังนี้แล้ว

‘เอวรูปึ นาม / เต คทฺรภึ อาเนสฺสามี’ติ / มาตุคาเมน ตํ ปโลเภตฺวา / เนสฺสามี”ติ *จินฺเตตฺวา*

อ.เรา ล่อแล้ว (ซึ่งลา) นั้น ด้วยมาตุคาม (ด้วยคำ) ว่า ‘(อ.เรา) จักนำมา ซึ่งนางลา ชื่อ ตัวมีอย่างนี้เป็นรูป แก่เจ้า’ ดังนี้ จักนำไป” ดังนี้

จึงกล่าวคาถานี้ว่า

เราจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์
มีสรรพางค์กายงาม มาเป็นภรรยาเจ้า แน่ะลา
เจ้าจงรู้อย่างนี้

อิมํ คาถมาห

“จตุปฺปทึ สงฺขมุขึ นารึ สพฺพงฺคโสภินึ
ภริยํ เต อานยิสฺสามิ, เอวํ ชานาหิ คทฺรภา”ติ.”

กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

“(อ.เรา) จักนำมา ซึ่งนางลา ตัวมีเท้า ๔ ตัวมีหน้าเพียงดังสังข์ ตัวมีอวัยวะทั้งปวงงาม (กระทำ) ให้เป็นภรรยา ของเจ้า, แน่ะลา (อ.เจ้า) จงรู้ อย่างนี้” ดังนี้.

ลาได้ฟังคำนั้นแล้วมีจิตยินดี กล่าวคาถานี้ว่า

ตํ สุตฺวา / ตุฏฺฐจิตฺโต คทฺรโภ / อิมํ คาถมาห

(อ.ลา) ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ตัวมีจิตยินดีแล้ว กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

ท่านจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์
มีสรรพางค์กายงามมาเป็นภรรยาข้าพเจ้า
ข้าแต่กัปปกะ ท่านจงรู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าจักไป
ให้เร็วขึ้นถึง ๑๔ โยชน์นะ กัปปกะ

“จตุปฺปทึ สงฺขมุขึ นารึ สพฺพงฺคโสภินึ
ภริยํ เม อานยิสฺสสิ, เอวํ ชานาหิ กปฺปก
กปฺปก ภิยฺโย คมิสฺสามิ โยชนานิ จตุทฺทสา”ติ.

“(อ.ท่าน) จักนำมา ซึ่งนางลา ตัวมีเท้า ๔ ตัวมีหน้าเพียงดังสังข์ ตัวมีอวัยวะทั้งปวงงาม (กระทำ) ให้เป็นภรรยา ของข้าพเจ้า, ข้าแต่กัปปกะ (อ.ท่าน) จงรู้ อย่างนี้ ข้าแต่กัปปกะ (อ.ข้าพเจ้า) จักไป สิ้นโยชน์ ท. ๑๔ โดยยิ่ง” ดังนี้.

ทีนั้น นายกัปปกะจึงกล่าวกะลานั้นว่า ถ้ากระนั้น เจ้าจงมาเถิด ดังนี้แล้ว ได้จูงไปสู่ที่ของตน

อถ นํ กปฺปโก / “เตนหิ เอหี”ติ คเหตฺวา / สกฏฺฐานํ อคมาสิ.

ครั้งนั้น อ.นายกัปปกะ (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เจ้า) จงมา” ดังนี้ (กะลา) นั้น จูงเอาแล้ว ได้ไปแล้ว สู่ที่ของตน.

ลานั้น โดยกาลล่วงไปสองสามวัน จึงกล่าวกับนายกัปปกะว่า ท่านได้พูดกะข้าพเจ้าว่า จักนำภรรยามาให้เจ้า ดังนี้ มิใช่หรือ ?

โส กติปาหจฺจเยน ตํ อาห / “นนุ มํ ตุมฺเห / ‘ภริยนฺเต อานยิสฺสามี’ติ อโวจุตฺถา”ติ.

(อ.ลา) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “อ.ท่าน ได้กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.เรา) จักนำมา ซึ่งภรรยา แก่เจ้า’ ดังนี้ กะข้าพเจ้า มิใช่หรือ” ดังนี้ (กะนายกัปปกะ) นั้น โดยกาลอันล่วงไปแห่งวันเล็กน้อย.

นายกัปปกะตอบว่า เออ เรากล่าวแล้ว

“อาม วุตฺตํ, ฯเปฯ ตฺวเมว ชาเนยฺยาสี”ติ.

“อาม วุตฺตํ,

(อ.นายกัปปกะ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “เออ (อ.คำ นั้น อันเรา) กล่าวแล้ว,

เราจักไม่ทำลายถ้อยคำของตน

นาหํ อตฺตโน กถํ ภินฺทิสฺสามิ,

อ.เรา จักไม่ทำลาย ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว ของตน,

จักนำภรรยามาให้เจ้า

ภริยนฺเต อานยิสฺสามิ;

(อ.เรา) จักนำมา ซึ่งภรรยา แก่เจ้า;

แต่เราจะให้อาหารแก่เจ้าตัวเดียวเท่านั้น

วฏฺฏึ ปน / ตุยฺหํ เอกกสฺเสว ทสฺสามิ,

แต่ว่า (อ.เรา) จักให้ ซึ่งเสบียง แก่เจ้า ตัวเดียวนั่นเทียว,

เสบียงนั้นจงเพียงพอแก่เจ้าซึ่งมีตนเป็นที่ ๒ หรือไม่ก็ตามที

ตุยฺหํ อตฺตโน ทุติยสฺส / ตํ ปโหตุ วา มา วา,

(อ.เสบียง) นั้น จงเพียงพอ หรือ หรือว่า จงอย่าเพียงพอ แก่เจ้า ผู้เป็นที่ ๒ ของตน,

เจ้านั่นแหละพึงรู้

ตฺวเมว ชาเนยฺยาสิ;

(อ.เจ้า) นั่นเทียว พึงรู้;

แม้บุตรทั้งหลายอาศัยการสังวาสของเจ้าทั้ง ๒ ก็จักเกิดขึ้น

อุภินฺนํ โว สำวาสมนฺวาย / ปุตฺตาปิ ชายิสฺสนฺติ,

แม้ อ.บุตร ท. อาศัยแล้ว ซึ่งการอยู่ร่วมกัน แห่งเจ้า ท. ทั้ง ๒ จักเกิด,

เสบียงนั้นจงเพียงพอแก่เจ้ากับบุตรเป็นอันมากแม้เหล่านั้น หรือไม่ก็ตามที

เตหิปิ พหูหิ สทฺธึ / ตุยฺหํ ตํ ปโหตุ วา มา วา,

(อ.เสบียง) นั้น จงเพียงพอ หรือ หรือว่า จงอย่าเพียงพอ แก่เจ้า กับ (ด้วยบุตร ท.) มาก แม้เหล่านั้น,

เจ้านั่นแหละพึงรู้

ตฺวเมว ชาเนยฺยาสี”ติ.

(อ.เจ้า) นั่นเทียว พึงรู้” ดังนี้.

ลา เมื่อนายกัปปกะนั้นกล่าวอยู่เช่นนั้น ได้เป็นผู้หมดหวังแล้ว

คทฺรโภ, / ตสฺมึ กเถนฺเตเยว, / อนเปกฺโข อโหสิ.

อ.ลา, (ครั้นเมื่อนายกัปปกะ) นั้น กล่าวอยู่นั่นเทียว, เป็นผู้ไม่มีความเยื่อใย ได้เป็นแล้ว (ดังนี้).

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงยังชาดกให้จบลงด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย นางลาในคราวนั้น ได้เป็นนางชนบทกัลยาณี ลาได้เป็นนันทะ พ่อค้าได้เป็นเราเอง แม้ในกาลก่อน นันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้ว ด้วยประการอย่างนี้ ดังนี้แล

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา / “ตทา ภิกฺขเว / คทฺรภี ชนปทกลฺยาณี อโหสิ, / คทฺรโภ นนฺโท, / วาณิโช อหเมว, / เอวํ ปุพฺเพเปส / มยา มาตุคาเมน ปโลเภตฺวา วินีโต”ติ / ชาตกํ นิฏฺฐาเปสีติ.

อ.พระศาสดา ครั้นทรงนำมาแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ทรงยังชาดก ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.นางลา ในกาลนั้น เป็นนางชนบทกัลยาณี ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้), อ.ลา (ในกาลนั้น) เป็นนันทะ (ได้เป็นแล้วในกาลนี้), อ.พ่อค้า (ในกาลนั้น) เป็นเรานั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้), (อ.นันทะ) นั่น อันเรา ล่อแแล้วด้วยมาตุคาม นำไปวิเศษแล้ว แม้ในกาลก่อน อย่างนี้” ดังนี้ ให้จบแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระนันทะเถระ จบ

นนฺทตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระนันทะผู้เถระ (จบแล้ว).

๑๐. จุนฺทสูกริกวตฺถุ.

๑๐. อ.เรื่องแห่งบุรุษผู้ฆ่าซึ่งสุกรชื่อว่าจุนทะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษชื่อจุนทสูกริก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ** เป็นต้น

อิธ โสจติ เปจฺจ โสจตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / จุนฺทสูกริกํ นาม อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ชื่อ ซึ่งนายจุนทสูกริก ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ** ดังนี้เป็นต้น.

นายจุนทะเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย

ได้ยินว่า นายจุนทสูกริกนั้นฆ่าสุกรทั้งหลาย กินและขายเลี้ยงชีวิตอยู่สิ้น ๕๕ ปี

โส กิร / ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ / สูกเร วธิตฺวา / ขาทนฺโต จ วิกฺกีณนฺโต จ / ชีวิตํ กปฺเปสิ.

ได้ยินว่า (อ.นายจุนทสูกริก) นั้น ฆ่าแล้ว ซึ่งสุกร ท. เคี้ยวกินอยู่ ด้วย ขายอยู่ ด้วย สำเร็จแล้ว ซึ่งชีวิต สิ้นปี ท. ๕๕.

ในเวลาข้าวแพง เขาเอาเกวียนบรรทุกข้าวเปลือกไปสู่ชนบท

ฉาตกกาเล / สกเฏน วีหี อาทาย / ชนปทํ คนฺตฺวา

(อ.นายจุนทสูกริก นั้น) บรรทุกแล้ว ซึ่งข้าวเปลือก ท. ด้วยเกวียน ในกาลเป็นที่หิวแล้ว [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งบุคคล) -หิวแล้ว] ไปแล้ว สู่ชนบท

แลกลูกสุกรบ้านด้วยข้าวเปลือกประมาณ ๑ ทะนาน หรือ ๒ ทะนาน บรรทุกเต็มเกวียนแล้วกลับมาแล้ว

เอกนาฬิทฺวินาฬิมตฺเตน / คามสูกรโปตเก กีณิตฺวา / สกฏํ ปูเรตฺวา อาคนฺตฺวา

ซื้อแล้ว ซึ่งสุกรตัวลูกน้อยของชาวหมู่บ้าน ท. (ด้วยข้าวเปลือก) อันมีทะนานหนึ่งหรือทะนานสองเป็นประมาณ ยังเกวียน ให้เต็มแล้ว มาแล้ว

ล้อมที่แห่งหนึ่งดุจคอกข้างหลังที่อยู่แล้ว ปลูกผักในที่นั้นนั่นแลเพื่อลูกสุกรเหล่านั้น

ปจฺฉานิเวสเน วชํ วิย / เอกฏฺฐานํ ปริกฺขิปิตฺวา / ตตฺเถว เตสํ นิวาปํ โรเปตฺวา,

ล้อมแล้ว ซึ่งที่แห่งหนึ่ง ราวกะว่า คอก ในภายหลังแห่งที่เป็นที่อยู่ ปลูกแล้ว ซึ่งผัก (ในที่) นั้น นั่นเทียว (เพื่อสุกรตัวลูกน้อย ท.) เหล่านั้น,

เมื่อลูกสุกรเหล่านั้นกินกอผักต่าง ๆ และสรีรวลัญชะ (คูถ) ก็เติบโตขึ้น

เตสุ นานาคจฺเฉ จ / สรีรวลญฺชญฺจ / ขาทิตฺวา วฑฺฒิเตสุ,

(ครั้นเมื่อสุกรตัวลูกน้อย ท.) เหล่านั้น เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งกอผักต่าง ๆ ท. ด้วย ซึ่งคูถแห่งสรีระ ด้วย เติบโตแล้ว,

มีความประสงค์จะฆ่าสุกรตัวใด ๆ ก็มัดสุกรตัวนั้น ๆ ให้แน่น ณ ที่ฆ่าแล้ว

ยํ ยํ มาเรตุกาโม โหติ, / ตํ ตํ อาฬาหเน นิจฺจลํ พนฺธิตฺวา

ผูกแล้ว (ซึ่ง-), (อ.ตน) เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- (ยังสุกร) ตัวใด ๆ -ให้ตาย ย่อมเป็น, (-สุกร) ตัวนั้น ๆ ในที่เป็นที่นำมาฆ่า (กระทำ) ให้เป็นสัตว์ไม่มีความเคลื่อนไหว

ทุบด้วยฆ้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหนาขึ้น

สรีรมํสสฺส อุทฺธุมายิตฺวา / พหลภาวตฺถํ จตุรสฺสมุคฺคเรน โปเถตฺวา

ทุบแล้ว ด้วยค้อนอันมีเหลี่ยม ๔ เพื่อความที่- แห่งเนื้อแห่งสรีระ -เป็นอวัยวะ- พองขึ้นแล้ว -จึงหนา

รู้ว่า เนื้อหนาขึ้นแล้ว

“พหลมํโส ชาโต”ติ ญตฺวา

รู้แล้ว ว่า “(อ.สุกร นี้) เป็นสัตว์มีเนื้อหนา เกิดแล้ว” ดังนี้

ก็ง้างปาก สอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน

มุขํ วิวริตฺวา / ทนฺตนฺตเร ทณฺฑกํ ทตฺวา

เปิดแล้ว ซึ่งปาก ให้แล้ว ซึ่งท่อนไม้ ในระหว่างแห่งฟัน

กรอกน้ำร้อนที่เดือนพล่านเข้าไปในปากด้วยทะนานโลหะ

โลหนาฬิยา ปกฺกุฏฺฐิตํ / อุณฺโหทกํ มุเข อาสิญฺจติ.

ย่อมกรอก ซึ่งน้ำอันร้อน อันเดือดพล่านแล้ว ในปาก ด้วยทะนานอันเป็นวิการแห่งโลหะ.

น้ำร้อนนั้นเข้าไปเดือดพล่านในท้อง ขับกรีสออกมาโดยส่วนเบื้องต่ำ (ทวารหนัก)

ตํ กุจฺฉิยํ ปวิสิตฺวา / ปกฺกุฏฺฐิตํ กรีสํ อาทาย / อโธภาเคน นิกฺขมิตฺวา,

(อ.น้ำอันร้อน) นั้น เข้าไปแล้ว ในท้อง เดือดพล่านแล้ว พาเอาแล้ว ซึ่งคูถ ออกไปแล้ว โดยส่วนในเบื้องต่ำ,

กรีสหน่อยหนึ่งยังมีอยู่เพียงใด ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น

ยาว โถกํ กรีสํ อตฺถิ, / ตาว อาวิลํ หุตฺวา นิกฺขมติ,

เป็นธรรมชาติขุ่น เป็น -, อ.คูถ หน่อยหนึ่ง มีอยู่ เพียงใด, - ย่อมไหลออก เพียงนั้น,

เมื่อท้องสะอาดแล้ว จึงออกเป็นน้ำใส ไม่ขุ่น

สุทฺเธ อุทเร, / อจฺฉ อนาวิลำ นิกฺขมติ.

ครั้นเมื่อท้อง สะอาดแล้ว, (อ.น้ำอันร้อน นั้น) เป็นน้ำใส เป็นน้ำไม่ขุ่น (เป็น) ย่อมไหลออกไป.

ทีนั้น เขาจึงราดน้ำที่ยังเหลือบนหลังสุกรนั้น

อถสฺส อวเสสำ อุทกำ / ปิฏฺฐิยำ อาสิญฺจติ.

ครั้งนั้น (อ.นายจุนทสูกริก นั้น) ย่อมราด ซึ่งน้ำ อันเหลือลง บนหลัง (ของสุกร) นั้น.

น้ำนั้นลอกเอาหนังดำออกไป

ตำ กาฬจมฺมำ อุปฺปาเตตฺวา คจฺฉติ.

(อ.น้ำ) นั้น ยังหนังอันดำ ให้ลอกแล้ว ย่อมไหลไป.

แต่นั้นจึงลนขนด้วยคบหญ้าแล้วตัดศีรษะด้วยดาบอันคม

ตโต ติณุกฺกาย โลมานิ ฌาเปตฺวา / ติณฺเหน อสินา สีสำ ฉินฺทติ.

ในลำดับนั้น (อ.นายจุนทสูกริก นั้น) เผาแล้ว ซึ่งขน ท. ด้วยคบเพลิงอันเป็นวิการแห่งหญ้า ย่อมตัด ซึ่งศีรษะ ด้วยดาบ อันคม.

รองโลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ

ปคฺฆรนฺตำ โลหิตำ ภาชเนน ปฏิคฺคเหตฺวา

(อ.นายจุนทสูกริกนั้น) รับเอาแล้ว ซึ่งเลือด อันไหลออกอยู่ ด้วยภาชนะ

เคล้าเนื้อด้วยโลหิตแล้วปิ้ง

มำสำ โลหิเตน มทฺทิตฺวา ปจิตฺวา

ขยำแล้ว ซึ่งเนื้อ ด้วยเลือด ปิ้งแล้ว

นั่งรับประทานในท่ามกลางบุตรและภรรยา ขายส่วนที่เหลือ

ปุตฺตทารมชฺเฌ นิสินฺโน / ขาทิตฺวา เสสำ วิกฺกีณาติ.

ผู้นั่งแล้ว ในท่ามกลางแห่งบุตรและภรรยา เคี้ยวกินแล้ว ย่อมขาย (ซึ่งเนื้อ) อันเหลือ.

เมื่อเขาเลี้ยงชีวิตโดยทำนองนี้นั่นแล เวลาได้ล่วงไป ๕๕ ปี

ตสฺส อิมินา นิยาเมเนว / ชีวิตำ กปฺเปนฺตสฺส / ปญฺจปณฺณาส วสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ.

(เมื่อนายจุนทสูกริก) นั้น สำเร็จอยู่ ซึ่งความเป็นอยู่ โดยทำนอง นี้นั่นเทียว, อ.ปี ท. ๕๕ ก้าวล่วงแล้ว.

เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในวิหารอันใกล้

ตถาคเต ธุรวิหาเร วสนฺเต,

ครั้นเมื่อพระตถาคต ประทับอยู่ ในพระวิหารอันใกล้,

การบูชาด้วยดอกไม้เพียงกำหนึ่งก็ดี การถวายภิกษาเพียงทัพพีหนึ่งก็ดี ชื่อว่าบุญอื่นน้อยหนึ่งก็ดี มิได้มีแล้วสักวันหนึ่ง

เอกทิวสมฺปิ ปุปฺผมุฏฺฐิมตฺเตน / ปูชา วา / กฏจฺฉุมตฺตภิกฺขาทานํ วา / อญฺญํ วา กิญฺจิ ปุญฺญํ นาม นาโหสิ.

อ.การบูชา (ด้วยวัตถุ) อันมีกำแห่งดอกไม้เป็นประมาณ หรือ หรือว่า อ.การถวายซึ่งภิกษาอันมีทัพพีเป็นประมาณ หรือว่า ชื่อ อ.บุญ อะไร ๆ อื่น ไม่ได้มีแล้ว แม้ในวันหนึ่ง.

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นในสรีระของเขา

อถสฺส สรีเร / โรโค อุปฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น อ.โรค เกิดขึ้นแล้ว ในสรีระ (ของนายจุนทสูกริก) นั้น.

ความเร่าร้อนในอเวจีมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งเป็นทีเดียว

ชีวนฺตสฺเสว / อวีจิมหานิรยสนฺตาโป อุปฏฺฐหิ.

อ.ความเร่าร้อนในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี ปรากฏแล้ว (แก่นายจุนทสูกริก นั้น) ผู้เป็นอยู่อยู่นั่นเทียว.

อเวจีนรกร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา

ขึ้นชื่อว่าความเร่าร้อนในอเวจี เป็นความร้อนที่สามารถทำลายนัยน์ตา ของผู้ยืนดูอยู่ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้

อวีจิสนฺตาโป นาม / โยชนสเต ฐตฺวา โอโลเกนฺตสฺส / อกฺขีนิ ภินฺทนสมตฺโถ ปริฬาโห โหติ.

ชื่อ อ.ความเร่าร้อนในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี เป็นความเร่าร้อน อันสามารถเพื่ออันทำลาย ซึ่งนัยน์-ตา ท. (ของบุคคล) ผู้- ยืน แลดูอยู่ ในร้อยแห่งโยชน์ ย่อมเป็น.

สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดังนี้ว่า

ความเร่าร้อนในอเวจี แผ่ไปตลอด ๑๐๐ โยชน์โดยรอบ
ตั้งอยู่ทุกเมื่อ

วุตฺตมฺปิ เจตํ

“สมนฺตา โยชนสตํ ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา”ติ.

จริงอยู่ (อ.พระดำรัส) แม้นั่น ว่า

“(อ.ความเร่าร้อนในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี) แผ่ไปแล้ว ตลอดร้อยแห่งโยชน์ ในที่โดยรอบ ย่อมตั้งอยู่ ในกาลทั้งปวง” ดังนี้

(อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว.

อนึ่ง เพราะเหตุที่ความเร่าร้อนในอเวจีนั้น มีประมาณยิ่งกว่าความเร่าร้อนของไฟโดยปกติ พระนาคเสนเถระจึงกล่าวอุปมานี้ไว้ว่า มหาบพิตร แม้หินประมาณเท่าเรือนยอด อันบุคคลทุ่มไปในไฟนรกย่อมถึงความย่อยยับได้โดยขณะเดียว ฉันใด ส่วนสัตว์ที่เกิดในนรกนั้น เป็นประหนึ่งอยู่ในครรภ์มารดาจะย่อมยับไปเพราะกำลังแห่งกรรมเหมือนฉันนั้น หามิได้

นาคเสนตฺเถเรน ปนสฺส / ปากติกอคฺคิสนฺตาปโต อธิมตฺตตาย / อยมุปมา วุตฺตา / “ยถา มหาราช / กุฏาคารมตฺโต ปาสาโณปิ / นิรยอคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺโต / ขเณน วิลยํ คจฺฉติ, / นิพฺพตฺต-สตฺตา ปเนตฺถ / กมฺมพเลน มาตุกุจฺฉิคตา วิย น วิลียนฺตี”ติ.

อนึ่ง อ.อุปมา นี้ ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร แม้ อ.แผ่นหิน อันมีเรือนยอดเป็นประมาณ อัน- (อันบุคคล) ใส่เข้าไปแล้ว ในไฟในนรก ย่อมถึง ซึ่งความย่อยยับ โดยขณะ ฉันใด, ส่วนว่า อ.สัตว์ผู้บังเกิดแล้ว ท. (ในนรก) นี้ ย่อมไม่ย่อยยับ ราวกะ (อ.สัตว์ ท.) ผู้ไปแล้วในท้องของมารดา (ไม่ย่อยยับอยู่) เพราะกำลังแห่งกรรม (ฉันนั้น)” ดังนี้ อันพระนาคเสนผู้เถระ กล่าวแล้ว เพราะความที่- (แห่งความเร่าร้อนในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี) นั้น -เป็นความเร่าร้อนอันมีประมาณยิ่ง กว่าความเร่าร้อนแห่งไฟอันตั้งอยู่โดยปกติ.

นายจุนทะเสวยผลกรรมทันตาเห็น

เมื่อความเร่าร้อนนั้นปรากฏแก่นายจุนทสูกริกนั้นแล้ว อาการอันเหมือนกับกรรมก็เกิดขึ้น

ตสฺส ตสฺมึ สนฺตาเป อุปฏฺฐิเต, / กมฺมสริกฺขโก อากาโร อุปฺปชฺชิ.

ครั้นเมื่อความเร่าร้อน นั้น ปรากฏแล้ว (แก่นายจุนทสูกริก) นั้น, อ.อาการ อันบุคคลเห็นเพียงดังอาการอันเหมือนกันกับด้วยกรรม[๑] เกิดขึ้นแล้ว.

---

[๑] **กมฺมสริกฺขโก** เป็นที่เห็นกระทำให้เป็นอาการอันเหมือนกันกับด้วยกรรม, อันบุคคลเห็นเพียงดังอาการอันเหมือนกันกับด้วยกรรม, อันเช่นกับด้วยกรรม, อันเหมือนกับกรรม, เหมือนกรรม. สำเร็จรูปมาจาก กมฺม + สริกฺขก ตติยาตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กมฺเมน สริกฺขโก **กมฺมสริกฺขโก**, อากาโร. อาการ อันเช่นกับ ด้วยกรรม ชื่อว่า กัมมสริกขกะ (อันเช่นกับด้วยกรรม), คำว่า **กมฺม** = กรรมอันบุคคลกระทำ, กรรม, การงาน สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) + รมฺม ปัจจัย ในกัมมสาธนะหรือภาวสาธนะ ลบ มฺ ที่สุดธาตุและ รฺ อนุพันธ์ ลบสระหน้าปกติสระหลัง (หรือ) กร ธาตุ + ม ปัจจัย แปลง รฺ เป็น มฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า กรียตีติ **กมฺมํ**. อันบุคคล ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กัมมะ (กรรมอันบุคคลกระทำ), กรณ์ **กมฺมํ**. การกระทำ ชื่อว่า กัมมะ (การกระทำ), คำว่า **สริกฺขก** = อันเป็นที่เห็นกระทำให้เป็นอาการเหมือนกัน, อันบุคคลเห็นเพียงดังอาการเหมือนกัน, อันเช่นกับ, เหมือนกัน, เสมอ, เท่ากัน สำเร็จรูปมาจาก สมาน บทหน้า + ทิส ธาตุ (เปกฺขเณ = ดู, เห็น) + กฺวิ ปัจจัย + ก ปัจจัย (สกัตถะ) กัตตุรูป อวุตต-กัมมสาธนะ ทุติยาตัปปุริสสมาส แปลง สฺ เป็น กฺข, ลบ กฺวิ, สมาน เป็น ส, แปลง ทฺ ของ ทิส ธาตุ เป็น รฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า สมานํ กตฺวา นำ ปสฺสตีติ **สริกฺขโก**, อากาโร. ย่อมเห็น ซึ่งอาการนั้น กระทำ ให้เป็นอาการเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น อาการนั้น ชื่อว่า สริกขกะ (อันเป็นที่เห็นกระทำให้เป็นอาการเหมือนกัน), อีกนัยหนึ่ง เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สมาโน วิย ทิสฺสตีติ **สริกฺขโก**, อากาโร. (อาการ ใด อันบุคคล) ย่อมเห็น เพียงดังอาการเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น อาการนั้น ชื่อว่า สริกขกะ. (อันบุคคลเห็นเพียงดังอาการเหมือนกัน)

เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปในท่ามกลางเรือนนั่นเอง ไปสู่ที่ในทิศตะวันออกบ้าง สู่ที่ในทิศตะวันตกบ้าง

เคหมชฺเฌเยว สูกรรวํ รวิตฺวา / ชนฺนุเกหิ วิจรนฺโต / ปุรตฺถิมวตฺถุมฺปิ / ปจฺฉิมวตฺถุมฺปิ คจฺฉติ.

(อ.นายจุนทสูกริก นั้น) ร้องแล้ว ร้องเพียงดังสุกร เที่ยวไปอยู่ ด้วยเข่า ท. ในท่ามกลางแห่งเรือนนั่นเทียว ย่อมไป สู่ที่เป็นที่อยู่อันมีในเบื้องหน้าบ้าง สู่ที่เป็นที่อยู่อันมีในภายหลังบ้าง.

ลำดับนั้น พวกคนในเรือนของเขาจับเขาไว้ในมั่นแล้วปิดปาก

อถสฺส เคหมานุสกา / ตํ ทฬฺหํ คเหตฺวา / มุขํ ปิทหนฺติ.

ครั้งนั้น อ.ประชุมแห่งมนุษย์ในเรือน ท. (ของนายจุนทสูกริก) นั้น จับแล้ว (ซึ่งนายจุนทสูกริก) นั้น (กระทำ) ให้มั่น ย่อมปิด ซึ่งปาก.

ธรรมดาผลแห่งกรรม อันใคร ๆ ไม่สามารถจะห้ามได้

กมฺมวิปาโก นาม / น สกฺกา เกนจิ ปฏิพาหิตุํ.

ชื่อ อ.วิบากแห่งกรรม อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออันห้าม.

เขาเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง

โส วิรวนฺโต / อิโต จิโต จ วิจรติ.

(อ.นายจุนทสูกริก) นั้น ร้องอยู่ ย่อมเที่ยวไป (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย.

คนใน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบย่อมไม่ได้หลับนอน

สมนฺตา สตฺตสุ ฆเรสุ มนุสฺสา / นิทฺทํ น ลภนฺติ.

อ.มนุษย์ ท. ในเรือน ท. ๗ ในที่โดยรอบ ย่อมไม่ได้ ซึ่งการหลับ.

ก็คนในเรือนทั้งหมด ไม่สามารถจะห้ามการออกไปภายนอกของเขา ผู้ถูกมรณภัยคุกคามแล้วได้

มรณภเยน ตชฺชิตสฺส ปนสฺส / พหิ นิกฺขมนํ นิวาเรตุํ อสกฺโกนฺโต / สพฺโพ เคหชโน,

ก็ อ.ชนในเรือน ทั้งปวง ผู้ไม่อาจอยู่ เพื่ออันห้าม ซึ่งการออกไป ในภายนอก (แห่งนายจุนทสูกริก) นั้น ผู้- อันภัยแต่ความตาย -คุกคามแล้ว,

จึงปิดประตูเรือนล้อมรักษาอยู่ภายนอกเรือน โดยประการที่เขาดำรงอยู่ภายในไม่สามารถจะเที่ยวไปข้างนอกได้

ยถา อนฺโต ฐิโต / พหิ วิจริตุํ น สกฺโกติ; / ตถา เคหทฺวารานิ ปิทหิตฺวา / พหิเคหํ ปริวาเรตฺวา / รกฺขนฺโต อจฺฉติ.

ปิดแล้ว ซึ่งประตูแห่งเรือน ท. แวดล้อมแล้ว ซึ่งภายนอกแห่งเรือน รักษาอยู่ ย่อมอยู่ โดย-, (อ.นายจุนทสูกริก นั้น) ผู้ดำรงอยู่แล้ว ในภายใน ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเที่ยวไป ในภายนอก โดยประการใด; -ประการนั้น.

เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ

แม้นายจุนทสูกริกเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง ภายในเรือนนั่นเอง เพราะความเร่าร้อนในนรก

อิตโรปิ / อนฺโตเคเหเยว / นิรยสนฺตาเปน วิรวนฺโต / อิโต จิโต จ วิจรติ.

(อ.นายจุนทสูกริก) แม้นอกนี้ ร้องอยู่ ย่อมเที่ยวไป (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย ในภายในแห่งเรือนนั่นเทียว เพราะความเร่าร้อนในนรก.

เขาเที่ยวไปอย่างนั้นตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทำกาละแล้ว ไปเกิดในอเวจีมหานรก

เอวํ สตฺต ทิวสานิ วิจริตฺวา / อฏฺฐเม ทิวเส / กาลํ กตฺวา / อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺติ.

(อ.นายจุนทสูกริก นั้น) เที่ยวไปแล้ว สิ้นวัน ท. ๗ อย่างนี้ กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ในวันที่ ๘ บังเกิดแล้ว ในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี.

อเวจีมหานรก ปราชญ์พึงพรรณนาตามเทวทูตสูตร

อวีจิมหานิรโย / เทวทูตสุตฺตนฺเตน วณฺเณตพฺโพ.

อ.นรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี (อันบัณฑิต) พึงพรรณนา ตามเทวทูตสูตร.

พวกภิกษุเข้าใจว่าเขาฆ่าสุกรทำการมงคล

พวกภิกษุเดินไปทางประตูเรือนของเขา ได้ยินเสียงนั้นแล้ว

ภิกฺขู / ตสฺส ฆรทฺวาเรน คจฺฉนฺตา / ตํ สทฺทํ สุตฺวา

อ.ภิกษุ ท. ไปอยู่ โดยประตูแห่งเรือน (ของนายจุนทสูกริก) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งเสียง นั้น

เป็นผู้มีความสำคัญว่า เสียงสุกร

“สูกรสทฺโท”ติ สญฺญิโน หุตฺวา

เป็นผู้มีความสำคัญ ว่า “อ.เสียงแห่งสุกร” ดังนี้ เป็นแล้ว

ไปสู่วิหารแล้วนั่งในสำนักพระศาสดา กราบทูลอย่างนี้ว่า

วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถุ สนฺติเก นิสินฺนา / เอวมาหํสุ

ไปแล้ว สู่วิหาร ผู้นั่งแล้ว ในสำนัก ของพระศาสดา กราบทูลแล้ว อย่างนี้ ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกรทั้งหลายอันนายจุนทสูกริกปิดประตูเรือนฆ่าอยู่

“ภนฺเต จุนฺทสูกริกสฺส ฯเปฯ สตฺโต ทิฏฺฐปุพฺโพ”ติ.

“ภนฺเต / จุนฺทสูกริกสฺส เคหทฺวารํ ปิทหิตฺวา / สูกรานํ มาริยมานานํ,

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกร ท. อันนายจุนทสูกริก ปิดแล้ว ซึ่งประตูแห่งเรือน ให้ตายอยู่,

วันนี้เป็นวันที่ ๗

อชฺช สตฺตโม ทิวโส;

อ.วันนี้ เป็นวันที่ ๗ (ย่อมเป็น);

มงคลกิริยาไร ๆ ชะรอยจักมีในเรือน (ของเขา)

เคเห กาจิ มงฺคลกิริยา ภวิสฺสติ มญฺเญ,

อ.การกระทำซึ่งมงคล อะไร ๆ เห็นจะ จักมี ในเรือน,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมตตาจิตหรือความกรุณา แม้อย่างหนึ่งของเขา ผู้ฆ่าสุกรทั้งหลายชื่อถึงเท่านี้ ย่อมไม่มี

เอตฺตเก นาม ภนฺเต / สูกเร มาเรนฺตสฺส / เอกมฺปิ เมตฺตจิตฺตํ วา / การุญฺญํ วา นตฺถิ,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.จิตอันประกอบพร้อมแล้วด้วยเมตตา แม้ดวงหนึ่ง หรือ หรือว่า อ.ความกรุณา แม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่มี (แก่นายจุนทสูกริก นั้น) ผู้- ยังสุกร ท. ชื่อ ตัวมีประมาณเท่านี้ -ให้ตายอยู่,

ก็สัตว์ผู้ร้ายกาจหยาบช้าเช่นนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นเลย

น จ วต โน เอวรูโป กกฺขโฬ / ผรุโส สตฺโต ทิฏฺฐปุพฺโพติ.

ก็ อ.สัตว์ ผู้กล้าแข็ง ผู้หยาบช้า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป เป็นผู้- (อันข้าพระองค์ ท.) -เห็นแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้ หนอ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เขาฆ่าสุกรตลอด ๗ วันนี้หามิได้

สตฺถา “น ภิกฺขเว ฯเปฯ นิพฺพตฺโต”ติ วตฺวา,

สตฺถา / “น ภิกฺขเว / โส อิเม สตฺต ทิวเส / สูกเร มาเรติ,

อ.พระศาสดา ***ตรัสแล้ว*** ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.นายจุนทสูกริก) นั้น ยังสุกร ท. ย่อมให้ตายสิ้นวัน ท. ๗ เหล่านี้ หามิได้,

แต่ผลที่เหมือนกับกรรมเกิดขึ้นแล้วแก่เขา

กมฺมสริกฺขกํ ปนสฺส อุทปาทิ,

แต่ว่า (อ.ผล) อันบุคคลเห็นเพียงดังผลอันเหมือนกันกับด้วยกรรม (อันเช่นกับด้วยกรรม) ได้เกิดขึ้นแล้ว (แก่นายจุนทสูกริก) นั้น,

ความเร่าร้อนในอเวจีมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งเป็นทีเดียว

ชีวนฺตสฺเสว / อวีจิมหานิรยสนฺตาโป อุปฏฺฐาสิ,

อ.ความเร่าร้อนในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี ปรากฏแล้ว (แก่นายจุนทสูกริก นั้น) ผู้เป็นอยู่อยู่นั่นเทียว,

เพราะความเร่าร้อนนั้น เขาร้องเหมือนสุกร เที่ยวไปภายในนิเวศน์ตลอด ๗ วัน

โส เตน สนฺตาเปน / สตฺต ทิวสานิ / สูกรวํ รวนฺโต / อนฺโตนิเวสเน วิจริตฺวา

(อ.นายจุนทสูกริก) นั้น ร้องอยู่ ร้องเพียงดังสุกร เที่ยวไปแล้ว ในภายในแห่งนิเวศน์ สิ้นวัน ท. ๗ เพราะความเร่าร้อน นั้น

วันนี้ ทำกาละแล้วเกิดในอเวจี

อชฺช กาลํ กตฺวา / อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺโต”ติ *วตฺวา*,

กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ในวันนี้ บังเกิดแล้ว ในอเวจี” ดังนี้,

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เขาเศร้าโศกอย่างนี้ในโลกนี้แล้ว ยังจะไปเกิดในฐานะเป็นที่เศร้าโศกเช่นกันอีกหรือ ?

“ภนฺเต / อิธ โลเก เอวํ โสจิตฺวา / ปุน คนฺตฺวา / โสจนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺโต”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.นายจุนทสูกริก นั้น) เศร้าโศกแล้ว อย่างนี้ ในโลก นี้ ไปแล้ว บังเกิดแล้ว ในที่เป็นที่เศร้าโศกนั่นเทียว อีก หรือ” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย บุคคลชื่อว่าผู้ประมาทแล้ว จงเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม

“อาม ภิกฺขเว, / ปมตฺโต นาม / คหฏฺโฐ วา โหตุ / ปพฺพชิโต วา,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น), (อ.บุคคล) ชื่อว่า ผู้ประมาทแล้ว เป็นคฤหัสถ์ หรือ หรือว่า เป็นบรรพชิต จงเป็น,

เขาย่อมเศร้าโศกเป็นแท้ในโลกทั้ง ๒ ดังนี้แล้ว

อุภยตฺถ โสจติเยวา”ติ วตฺวา

(อ.บุคคล ผู้ประมาทแล้ว นั้น) ย่อมเศร้าโศกนั่นเทียว (ในโลก) ทั้ง ๒” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ผู้ทำบาปเป็นปกติย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ละไปแล้ว
ย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒ เขาเห็นกรรม
เศร้าหมองของตนแล้วย่อมเศร้าโศก เขาย่อมเดือดร้อน

อิมํ คาถมาห

“อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ,
โส โสจติ โส วิหญฺญติ ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตฺตโน”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.บุคคล) ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ[๑] ย่อมเศร้าโศก[๒] (ในโลก) นี้ ละไปแล้ว[๓] ย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศก (ในโลก) ทั้ง ๒, (อ.บุคคล ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ) นั้น ย่อมเศร้าโศก (อ.บุคคล ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งกรรมอันเศร้าหมองแล้ว[๔] ของตน ย่อมเดือดร้อน[๕]” ดังนี้.

---

[๑] **ปาปการี** ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ สำเร็จรูปมาจาก ปาป บทหน้า + กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) ต.ภู. + ณี ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ อรรถตัสสีละเป็นต้น คือในฐานะที่มีความหมายว่า **สีล** = ปกติ, **ธมฺม** = สภาพ (ธรรมดา), และ **สาธุการี** = กระทำด้วยดี ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาปํ กโรติ สีเลนาติ **ปาปการี**. บุคคลใด ย่อมกระทำ ซึ่งบาป โดยปกติ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปาปการี (ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ), ปาปํ กโรติ ธมฺเมนาติ **ปาปการี**. บุคคลใด ย่อมกระทำ ซึ่งบาป โดยความประพฤติ (โดยธรรมดา) เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปาปการี (ผู้กระทำซึ่งบาปโดยความประพฤติ), ปาปํ กโรติ สาธุการิตายาติ **ปาปการี**. บุคคลใด ย่อมกระทำ ซึ่งบาป โดยการกระทำด้วยดี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปาปการี (ผู้กระทำซึ่งบาปโดยการกระทำด้วยดี). คำว่า **ปาป** = ความชั่วอันรักษาไว้ซึ่งอบายภูมิ, อกุศลเป็นแดนรักษาซึ่งตนแห่งคนดี, ความชั่วอันให้ถึงซึ่งทุคติ, ธรรมเป็นเหตุเข้าถึงซึ่งอบายภูมิ, บาป, อกุศล, ความชั่ว สำเร็จรูปมาจาก ปา ธาตุ (รกฺขเณ ปานภุญฺชนปูรณปาปุณเนสุ จ = รักษา, ดื่ม, บริโภค, ให้เต็ม, ถึง) ภู. + อ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะหรืออปาทานสาธนะ ลง ป อาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า อปายํ ปาติ รกฺขตีติ **ปาปํ**, กิพฺพิสํ. ความชั่วใด ย่อมรักษาไว้ ซึ่งอบายภูมิ เพราะเหตุนั้น ความชั่วนั้น ชื่อว่า ปาปะ. (ความชั่วอันรักษาไว้ซึ่งอบายภูมิ) หรือวิเคราะห์ว่า ปานฺติ รกฺขนฺติ สุชนา อตฺตานํ อสฺมาติ **ปาปํ**. คนดี ท. ย่อมรักษา ซึ่งตน จากอกุศลนั้น เพราะเหตุนั้น อกุศลนั้น ชื่อว่า ปาปะ (อกุศลเป็นแดนรักษาซึ่งตนแห่งคนดี, ความชั่วที่คนดีพากันรักษาตนไว้[ให้ออกห่าง]), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุณเน = ถึง, บรรลุ) สุ.ต. + เณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย ในเหตุกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุคฺคตึ ปาเปตีติ **ปาปํ**. ความชั่วใด ย่อมให้ถึง ซึ่งทุคติ เพราะเหตุนั้น ความชั่วนั้น ชื่อว่า ปาปะ (ความชั่วอันให้ถึงซึ่งทุคติ), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + เป ธาตุ (คติวุทฺธิโสสเนสสุ = ไป, เจริญ, ให้เหี่ยวแห้ง) ภู. + ณ ปัจจัย ในกรณสาธนะ **ป** = อปาย (อบายภูมิ) ลบ ณ, ทีฆะ อ เป็น อา, ลบ เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปํ อปายํ เปติ คจฺฉติ เอเตนาติ **ปาปํ**. ย่อมเข้าถึง ซึ่งอบายภูมิ ด้วยธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ปาปะ (ธรรมเป็นเหตุเข้าถึงซึ่งอบายภูมิ, ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเข้าถึงอบายภูมิ)

[๒] **โสจติ** ย่อมเศร้าโศก สำเร็จรูปมาจาก สุจ ธาตุ (โสเก = เศร้าโศก, เหี่ยวแห้งใจ) ภู. + อ ปัจจัย + ติ วิภัตติ วุทธิ อุ เป็น โอ

[๓] **เปจฺจ** ละไปแล้ว, ในภพหน้า สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) ภู. + ตฺวา ปัจจัย วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง ตฺวา เป็น จฺจ. เปจฺจาติ ปรโลกํ คนฺตฺวา. (ทุกฺติกจตุกฺกนิปาตอฏฺฐกถา), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นบทนิบาตในอรรถภวันตระ (ภพหน้า) และใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ. เปจฺจามุตฺร ภวนฺตเร. (ธาน. ๑๑๔๘), สมนฺตา สามนฺตา...หุรํ เปจฺจ อิจฺเจเต สตฺตมิยา. (ปทรูปสิทฺธิ)

[๔] **กมฺมกิลิฏฺฐํ** กรรมอันเศร้าหมอง, กรรมอันเศร้าหมองแล้ว สำเร็จรูปมาจาก กมฺม + กิลิฏฺฐ วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กมฺมญฺจ ตํ กิลิฏฺฐญฺจาติ **กมฺมกิลิฏฺฐํ**. กรรม ด้วย กรรมนั้น เป็นกรรมเศร้าหมองแล้ว ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า กัมม-กิลิฏฺฐะ (กรรมอันเศร้าหมองแล้ว), คำว่า **กิลิฏฺฐ** = เศร้าหมอง, เศร้าหมองแล้ว สำเร็จรูปมาจาก กิลิส ธาตุ (อุปตาปมลิเน = เร่าร้อน, เศร้าหมอง) ทิ. + ต ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ แปลง ต ปัจจัย กับที่สุดธาตุ เป็น ฏฺฐ มีรูปวิเคราะห์ว่า กิลิสฺสตีติ **กิลิฏฺฐ**ํ, กมฺมํ. กรรมใด ย่อมเศร้าหมอง เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กิลิฏฺฐะ (กรรมอันเศร้าหมอง) หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า อกิลิสฺสีติ **กิลิฏฺฐ**ํ, กมฺมํ. กรรมใด ได้เศร้าหมองแล้ว เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า กิลิฏฺฐะ (กรรมอันเศร้าหมองแล้ว)

[๕] **วิหญฺญติ** ย่อมเดือดร้อน สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + หน ธาตุ (วิหึสาฆฏฺฏเนสุ = เบียดเบียน, เหน็ดเหนื่อย, กระทบกระทั่ง) ทิ. + ย ปัจจัย + ติ วิภัตติ แปลง นฺย เป็น ญ, ซ้อน ญ

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาปการี** เป็นต้น ความว่า

ตตฺถ ปาปการีติ *นานปฺปการสฺส ฯเปฯ จุนฺทสูกริโกปิ โสจติ.*

(อ.อรรถ ว่า) *นานปฺปการสฺส ฯเปฯ จุนฺทสูกริโกปิ โสจติ.* (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ปาปการี** ดังนี้เป็นต้น.

บุคคลผู้ทำบาปกรรมมีประการต่าง ๆ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ในสมัยใกล้ตายโดยส่วนเดียวแท้ ด้วยคิดว่า กรรมดีเรามิได้ทำไว้หนอ กรรมชั่วเราทำไว้แล้ว

นานปฺปการสฺส ปาปกมฺมสฺส / การโก ปุคฺคโล / “อกตํ วต เม กลฺยาณํ, / กตํ เม ปาปนฺ”ติ / เอกํเสเนว มรณสมเย / อิธ โสจติ,

อ.บุคคล ผู้กระทำ ซึ่งกรรมอันชั่ว อันมีประการต่าง ๆ ย่อมเศร้าโศก (ในโลก) นี้ ในสมัยเป็นที่ตาย โดยส่วนเดียวนั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.กรรม) อันงาม อันเรา ไม่กระทำแล้ว หนอ, (อ.กรรม) อันชั่ว (อันเรา) กระทำแล้ว” ดังนี้,

นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะกรรมของเขา

อิทมสฺส กมฺมโสจนํ;

(อ.ความเศร้าโศก) นี้ เป็นความเศร้าโศกเพราะกรรม (แห่งบุคคล) นั้น (ย่อมเป็น);

ก็เมื่อเขาเสวยผลอยู่ ชื่อว่าละไปแล้วย่อมเศร้าโศก

วิปากํ อนุภวนฺโต ปน เปจฺจ โสจติ,

ก็ (อ.บุคคล นั้น) เสวยอยู่ ซึ่งวิบาก ละไปแล้ว ย่อมเศร้าโศก,

นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบากในโลกหน้าของเขา

อิทมสฺส ปรโลเก วิปากโสจนํ;

(อ.ความเศร้าโศก) นี้ เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบาก ในโลกอื่น (แห่งบุคคล) นั้น (ย่อมเป็น);

เขาย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสองอย่างนี้แล

เอวํ โส อุภยตฺถ โสจติเยว.

(อ.บุคคล) นั้น ย่อมเศร้าโศกนั่นเทียว (ในโลก) ทั้ง ๒ อย่างนี้.

เพราะเหตุนั้นแล แม้นายจุนทสูกริกนั้นชื่อว่าย่อมเศร้าโศกทั้งเป็นทีเดียว

เตเนว การเณน ชีวมาโนเยว / โส จุนฺทสูกริโกปิ โสจติ.

เพราะเหตุ นั้นนั่นเทียว แม้ อ.นายจุนทสูกริกนั้น ผู้เป็นอยู่อยู่นั่นเทียว ชื่อว่า ย่อมเศร้าโศก *(ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) ...*

บาทพระคาถาว่า **ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺ ฐมตฺตโน** ความว่า เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศก บ่นเพ้อมีประการต่าง ๆ อยู่ ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน คือย่อมลำบาก

ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺ ฐมตฺตโนติ / อตฺตโน กิลิฏฺ ฐกมฺมํ / ปสฺสิตฺวา โสจติ, / นานปฺปการํ วิลปนฺโต / วิหญฺ ญติ กิลมตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า (อ.บุคคล ผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ นั้น) เห็นแล้ว ซึ่งกรรมอันเศร้าหมองแล้วของตน ย่อมเศร้าโศก, บ่นเพ้ออยู่ มีประการต่าง ๆ ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อน คือว่า ชื่อว่าย่อมลำบาก ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺ ฐมตฺตโน** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) ผู้มาก (เป็นพระอริยบุคคล) มีพระโสดาบันเป็นต้น ได้เป็นแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

มหาชนสฺส สาตฺถิกา เทสนา ชาตาติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เกิดแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนายจุนทสูกริก จบ

จุนฺทสูกริกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งบุรุษผู้ฆ่าซึ่งสุกรชื่อว่าจุนทะ (จบแล้ว).

๑๑. ธมฺมิกอุปาสกวตฺถุ.

๑๑. อ.เรื่องแห่งอุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธัมมิกอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ** เป็นต้น

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ธมฺมิกอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ** ดังนี้เป็นต้น.

อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน

สาวตฺถิยํ กิร / ปญฺจสตา ธมฺมิกอุปาสกา นาม อเหสุ.

ได้ยินว่า ชื่อ อ.อุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ได้มีแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี.

บรรดาอุบาสกเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ มีอุบาสกเป็นบริวารคนละ ๕๐๐

เตสุ เอเกกสฺส / ปญฺจ ปญฺจ อุปาสกสตานิ ปริวาโร.

อ.ร้อยแห่งอุบาสก ท. ๕ ๕ เป็นบริวาร (แห่ง- ในอุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม ท.) เหล่านั้นหนา (-อุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม) คนหนึ่ง ๆ (ย่อมเป็น).

อุบาสกที่เป็นหัวหน้าแห่งอุบาสกเหล่านั้น มีบุตร ๗ คน ธิดา ๗ คน

โย เตสํ เชฏฺฐโก, / ตสฺส สตฺต ปุตฺตา สตฺต ธีตโร.

อ.บุตร ท. ๗ อ.ธิดา ท. ๗ (ของ-), (อ.- แห่งอุบาสก ท.) เหล่านั้นหนา (-อุบาสก) ใด เป็นผู้เจริญที่สุด (ย่อมเป็น), (-อุบาสก) นั้น (ได้มีแล้ว).

[หรือแปลว่า (แห่งอุบาสก ท.) เหล่านั้นหนา อ.อุบาสก ใด เป็นผู้เจริญที่สุด (ย่อมเป็น), อ.บุตร ท. ๗ อ.ธิดา ท. ๗ (ของอุบาสก) นั้น (ได้มีแล้ว)].

บรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ ได้มีสลากยาคู สลากภัตร ปักขิกภัตร สังฆภัตร อุโปสถิก-ภัตร อาคันตุกภัตร วัสสาวาสิกภัตร อย่างละที่

เตสุ เอเกกสฺส เอเกกา / สลากยาคุ สลากภตฺตํ / ปกฺขิกภตฺตํ สงฺฆภตฺตํ / อุโปสถิกภตฺตํ อาคนฺตุกภตฺตํ / วสฺสาวาสิกํ อโหสิ.

อ.ข้าวต้มอันบุคคลพึงถวายตามสลาก อ.ภัตรอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้ถืออเอาซึ่งสลาก[ตามชื่อของตน ๆ] อ.ภัตรอันบุคคลพึงถวายในปักษ์ อ.ภัตรอันบุคคลนำมาแล้วเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ ภัตรอันบุคคลพึงถวายในวันอุโบสถ อ.ภัตรอันบุคคลนำมาแล้วเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุผู้จรมา อ.ภัตรอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ในฤดูฝน อันหนึ่ง ๆ ได้มีแล้ว (แก่- ในบุตร ท.) เหล่านั้นหนา (-บุตร) คนหนึ่ง ๆ.

ชนแม้เหล่านั้นได้เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาตบุตร ด้วยกันทั้งหมดทีเดียว

เตปิ สพฺเพว / อนุชาตปุตฺตา นาม อเหสุ.

(อ.บุตร ท.) แม้เหล่านั้น ทั้งปวงนั่นเทียว เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาตบุตร ได้เป็นแล้ว.

สลากยาคูเป็นต้น ๑๖ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คน ของภรรยา ของอุบาสก ย่อมเป็นไปด้วยประการฉะนี้

อิติ จุทฺทสนฺนํ ปุตฺตานํ / ภริยาย อุปาสกสฺสาติ / โสฬส สลากยาคุอาทีนิ ปวตฺตนฺติ.

(อ.วัตถุ ท.) มีข้าวต้มอันบุคคลพึงถวายตามสลากเป็นต้น ๑๖ คือ ของบุตร ท. ๑๔ ของภรรยาของอุบาสก ย่อมเป็นไป ด้วยประการฉะนี้.

เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยาได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในการจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้

อิติ โส สปุตฺตทาโร / สีลวา กลฺยาณธมฺโม / ทานสංวิภาครโต อโหสิ.

(อ.อุบาสก) นั้น ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและภรรยา เป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีธรรมอันงาม เป็นผู้ยินดีแล้วในทานและการจำแนกซึ่งทาน ได้เป็นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมา ในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา

อถสฺส อปรภาเค โรโค อุปฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.โรค เกิดขึ้นแล้ว (แก่อุบาสก) นั้น.

อายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว

อายุสงฺขาโร ปริหายิ.

อ.สังขารคืออายุ เสื่อมรอบแล้ว.

อุบาสกป่วยนอนฟังธรรม

เขาใคร่จะสดับธรรมจึงส่ง (คน) ไปสู่สำนักพระศาสดาด้วยกราบทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด

โส ธมฺมํ โสตุกาโม / “อฏฺ วา เม / โสฬส วา ภิกฺขู เปเสถา”ติ / สตฺถุ สนฺติกํ ปหิณิ.

(อ.อุบาสก) นั้น เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม (เป็น) ส่งไปแล้ว (ซึ่งบุคคล) สู่สำนัก ของพระศาสดา (ด้วยคำ) ว่า “(อ.พระองค์) ขอจงส่งไป ซึ่งภิกษุ ท. ๘ หรือ หรือว่า ๑๖ แก่ข้าพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป

สตฺถา ภิกฺขู เปเสสิ.

อ.พระศาสดา ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งภิกษุ ท.

ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว นั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ล้อมเตียงของเขา

เต คนฺตฺวา / ตสฺส มญฺจํ ปริวาเรตฺวา / ปญฺญตฺเตสุ อาสเนสุ นิสินฺนา,

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว ผู้นั่งแล้ว บนอาสนะ ท. อัน- (อันบุคคล) ปูลาดแล้ว แวดล้อม ซึ่งเตียง (ของอุบาสก) นั้น,

อันเขากล่าวว่า ท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นการเห็นอันกระผมได้โดยยาก

“ภนฺเต อยฺยานํ ฯเปฯ สชฺฌายถา”ติ วุตฺตา,

“ภนฺเต อยฺยานํ เม ทสฺสนํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ,

ผู้- (อันอุบาสก นั้น) -กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.การเห็น ซึ่งพระผู้เป็นเจ้า ท. เป็นการเห็น- อันกระผม -ได้โดยยาก จักเป็น,

กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ

ทุพฺพโลมฺหิ,

(อ.กระผม) เป็นผู้ไม่มีกำลัง ย่อมเป็น,

ขอท่านทั้งหลายจงสาธยายพระสูตร ๆ หนึ่งโปรดกระผมเถิด

เอกํ เม สุตฺตํ สชฺฌายถา”ติ *วุตฺตา*,

(อ.ท่าน ท.) ขอจงสาธยาย ซึ่งพระสูตร สูตรหนึ่ง แก่กระผม” ดังนี้,

จึงถามว่า ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน อุบาสก

“กตรํ สุตฺตํ โสตุกาโม อุปาสกา”ติ,

(ถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ท่าน) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งพระสูตร สูตรไหน (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

เมื่อเขาเรียนว่า สติปัฏฐานสูตรที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว

“สพฺพพุทฺธานํ อวิชหิตํ / สติปฏฺฐานสุตฺตนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.กระผม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง) ซึ่งสติปัฏฐานสูตร อัน- อันพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. -ไม่ทรงละแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันอุบาสก นั้น) กล่าวแล้ว,

จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า **เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา** เป็นต้น (ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย)

“เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค / สตฺตานํ วิสุทฺธิยา”ติ / สุตฺตนฺตํ ปฏฺฐเปสุ.

เริ่มตั้งแล้ว ซึ่งพระสูตร ว่า “**เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.หนทาง นี้ อันเป็นทางสายเดียว (อันบุคคลผู้เดียวพึงดำเนินไป) (ย่อมเป็นไปพร้อม) เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ ท.” ดังนี้เป็นต้น.

เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก

ขณะนั้น รถ ๖ คัน ประดับด้วยอลังการทุกอย่าง เทียมด้วยม้าสินธพพันตัว ประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ มาจากเทวโลก ๖ ชั้น

ตสฺมึ ขเณ / ฉหิ เทวโลเกหิ / สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา / สหสฺสสินฺธวยุตฺตา / ทิยฑฺฒ-โยชนสติกา ฉ รถา อาคมึสุ.

ในขณะ นั้น (อ.รถ ท.) ๖ อันประดับเฉพาะแล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง อันเทียมแล้วด้วยม้าสินธพมีพันเป็นประมาณ อันประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งโยชน์ที่ ๒ ด้วยทั้งกึ่ง มาแล้ว จากเทวโลก ท. ๖.

เทวดายืนอยู่บนรถเหล่านั้นกล่าวว่า พวกเราจักนำไปยังเทวโลกของพวกเรา

เตสุ ฐิตา เทวตา “อมฺหากํ ฯเปฯ นิพฺพตฺตตู”ติ วทึสุ.

เตสุ ฐิตา เทวตา / “อมฺหากํ เทวโลกํ เนสฺสาม,

อ.เทวดา ท. ผู้ยืนอยู่แล้ว (บนรถ ท.) เหล่านั้น ***กล่าวแล้ว*** ว่า “(อ.เรา ท.) จักนำไป สู่เทวโลก ของเรา ท.,

พวกเราจักนำไปยังเทวโลกของพวกเรา

อมฺหากํ เทวโลกํ เนสฺสาม,

(อ.เรา ท.) จักนำไป สู่เทวโลก ของเรา ท.,

ท่านผู้เจริญ ขออุบาสกจงเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของพวกเรา เหมือนคนทำลายภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำ

อมฺโภ มตฺติกภาชนํ ภินฺทิตฺวา / สุวณฺณภาชนํ คณฺหนฺโต วิย / อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมิตุ / อิธ นิพฺพตฺตตู”ติ *วทึสุ*.

ดูก่อนท่านผู้เจริญ (อ.อุบาสก) จงบังเกิด (ในเทวโลก) นี้ เพื่ออันยินดียิ่ง ในเทวโลก ของเรา ท. ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้- ทำลาย- ซึ่งภาชนะอันเป็นวิการแห่งดินเหนียว -แล้ว -จึงถือเอาอยู่ ซึ่งภาชนะอันเป็นวิการแห่งทอง” ดังนี้.

อุบาสกไม่ปรารถนาจะให้เป็นอันตรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย จงรอก่อน จงรอก่อน

อุปาสโก / ธมฺมสฺสวนนฺตรายํ อนิจฺฉนฺโต / “อาคเมถ อาคเมถา”ติ อาห.

อ.อุบาสก ไม่ปรารถนาอยู่ ซึ่งอันตรายแห่งการฟังซึ่งธรรม กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงรอ, (อ.ท่าน ท.) จงรอ” ดังนี้.

พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด

ภิกษุทั้งหลายหยุดนิ่งด้วยเข้าใจว่า อุบาสกพูดกับพวกเรา

ภิกฺขู / “อมฺเห วทตี”ติ / สญฺญาย ตุณฺหี อเหสุ.

อ.ภิกษุ ท. เป็นผู้นิ่ง ด้วยความสำคัญ ว่า “(อ.อุบาสก) ย่อมกล่าว กะเรา ท.” ดังนี้ ได้เป็นแล้ว.

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของเขาคิดว่า บิดาของพวกเราแต่ก่อนเป็นผู้ไม่อิ่มด้วยการฟังธรรม แต่บัดนี้ให้นิมนต์ภิกษุมา ให้ทำสาธยายแล้ว ห้ามเสียเองเทียว ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวแต่มรณะไม่มี ดังนี้แล้ว ได้ร้องไห้

อถสฺส ปุตฺตธีตโร / “อมฺหากํ ปิตา / ปุพฺเพ ธมฺมสฺสวเนน อติตฺโต อโหสิ, / อิทานิ ปน / ภิกฺขู ปกฺโกสาเปตฺวา / สชฺฌายํ กาเรตฺวา / สยเมว วาเรติ, / มรณสฺส อภายนกสตฺโต นาม นตฺถี”ติ วิรวึสุ.

ครั้งนั้น อ.บุตรและธิดา ท. (ของอุบาสก) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.บิดา ของเรา ท. เป็นผู้ไม่อิ่มแล้ว ด้วยการฟังซึ่งธรรม ได้เป็นแล้ว ในกาลก่อน, แต่ว่า ในกาลนี้ (อ.บิดา ยังเรา ท.) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. (ยังภิกษุ ท.) ให้กระทำแล้ว ซึ่งการสาธยาย ย่อมห้าม ด้วยตนเองนั่นเทียว, ชื่อ อ.สัตว์ผู้ไม่กลัว แต่ความตาย ย่อมไม่มี” ดังนี้.

พวกภิกษุกล่าวว่า บัดนี้ไม่เป็นโอกาส ลุกจากอาสนะแล้วหลีกไป

ภิกฺขู / “อิทานิ อโนกาโส”ติ / อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึสุ.

อ.ภิกษุ ท. (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.กาลนี้ เป็นสมัยมิใช่โอกาส (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ หลีกไปแล้ว.

อุบาสกยังเวลานิดหน่อยให้ล่วงไปแล้วกลับได้สติ จึงถามพวกบุตรว่า เพราะเหตุไร พวกเธอจึงครั่ำครวญกันเล่า

อุปาสโก โถกํ วีตินาเมตฺวา / สตึ ปฏิลภิตฺวา / ปุตฺเต ปุจฺฉิ / “กสฺมา กนฺทถา”ติ.

อ.อุบาสก ยังกาลหน่อยหนึ่ง ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว กลับได้แล้ว ซึ่งสติ ถามแล้ว ซึ่งบุตร ท. ว่า “(อ.เธอ ท.) ย่อมครั่ำครวญ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

พวกบุตรจึงบอกว่า พ่อ พ่อให้นิมนต์ภิกษุมาแล้ว ฟังธรรมอยู่ ห้ามเสียเองเทียว

“ตาต ตุมฺเห ฯเปฯ กนฺทิมฺหา”ติ.

“ตาต ตุมฺเห ภิกฺขู ปกฺโกสาเปตฺวา / ธมฺมํ สุณนฺตา / สยเมว วารยิตฺถ,

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ อ.ท่าน (ยังผม ท.) ให้เรียกมาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ฟังอยู่ ซึ่งธรรม ห้ามแล้ว ด้วยตนเองนั่นเทียว,

เมื่อเป็นเช่นนั้น ผมทั้งหลายจึงคิดว่า ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวแต่มรณะย่อมไม่มี ดังนี้แล้วจึงคร่ำครวญ

อถ มยํ / ‘มรณสฺส อภายนกสตฺโต นาม / นตฺถี’ติ กนฺทิมฺหา”ติ.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), อ.ผม ท. (คิดแล้ว) ว่า ‘ชื่อ อ.สัตว์ผู้ไม่กลัว แต่ความตายย่อมไม่มี’ ดังนี้ คร่ำครวญแล้ว” ดังนี้.

อุบาสกถามว่า ก็พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนเสีย

“อยฺยา ปน กุหินฺ”ติ.

(อ.อุบาสก นั้น ถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. (ไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

บุตรทั้งหลายตอบว่า พ่อ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายพูดกันว่า ไม่เป็นโอกาส ดังนี้แล้วจึงลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว

“อโนกาโส”ติ / อุฏฺฐายาสนา / ปกฺกนฺตา ตาตา”ติ.

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ (อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. กล่าวแล้ว) ว่า ‘(อ.โอกาส นี้) เป็นสมัยมิใช่โอกาส (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ หลีกไปแล้ว” ดังนี้.

อุบาสกกล่าวว่า พ่อมิได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้า

“นาหํ อยฺเยหิ สทฺธึ กเถมี”ติ.

(อ.อุบาสกนั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ย่อมไม่กล่าว กับ ด้วยพระผู้เป็นเจ้า ท.” ดังนี้.

บุตรทั้งหลายถามว่า ถ้าเช่นนั้น พ่อพูดกับใคร

“อถ เกน สทฺธึ กเถถา”ติ.

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น ถามแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.ท่าน) ย่อมกล่าวกับ ด้วยใคร” ดังนี้.

อุบาสกกล่าวว่า เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พักอยู่ในอากาศ

“ฉหิ เทวโลเกหิ เทวตา ฯเปฯ ตาหิ สทฺธึ กเถมี”ติ.

“ฉหิ เทวโลเกหิ เทวตา / ฉ รเถ อลงฺกริตฺวา / อาทาย อากาเส ฐตฺวา

(อ.อุบาสก นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เทวดา ท. ประดับแล้ว ซึ่งรถ ท. ๖ พามาแล้ว จากเทวโลก ท. ๖ ยืนอยู่แล้ว ในอากาศ

ต่างเปล่งเสียงว่า ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของพวกเรา ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของพวกเรา

‘อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมาหิ, / อมฺหากํ เทวโลเก อภิรมาหี’ติ / สทฺทํ กโรนฺติ,

ย่อมกระทำ ซึ่งเสียง ว่า ‘(อ.ท่าน) จงยินดียิ่ง ในเทวโลก ของเรา ท., (อ.ท่าน) จงยินดียิ่ง ในเทวโลก ของเรา ท.’ ดังนี้,

พ่อพูดกับเทวดาเหล่านั้น

ตาหิ สทฺธึ กเถมี”ติ.

(อ.เรา) ย่อมกล่าว กับ (ด้วยเทวดา ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

บุตรทั้งหลายถามว่า พ่อ รถอยู่ที่ไหน พวกผมไม่เห็น

“กุหึ ตาต รถา, / น มยํ ปสฺสามา”ติ.

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ อ.รถ ท. (มีอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.ผม ท. ย่อมไม่เห็น” ดังนี้.

อุบาสกกล่าวว่า ก็ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเพื่อพ่อมีไหม

“อตฺถิ ปน มยฺหํ / คนฺถิตานิ ปุปฺผานี”ติ.

(อ.อุบาสก นั้น ถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ดอกไม้ ท. อัน- (อันบุคคล) -ร้อยแล้ว เพื่อเรา มีอยู่ หรือ” ดังนี้.

บุตรทั้งหลายตอบว่า มี พ่อ

“อตฺถิ ตาตา”ติ.

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ (อ.ดอกไม้ ท. อัน- อันบุคคล -ร้อยแล้ว เพื่อท่าน) มีอยู่” ดังนี้.

อุบาสกถามว่า เทวโลกชั้นไหนน่ารื่นรมย์

“กตโร เทวโลโก รมณีโยติ.

(อ.อุบาสก นั้น ถามแล้ว) ว่า “อ.เทวโลก ชั้นไหน (อันบุคคล) พึงยินดี” ดังนี้.

บุตรทั้งหลายตอบว่า ภพดุสิตอันเป็นที่ประทับอยู่ ของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ของพระพุทธมารดาและของพระพุทธบิดา น่ารื่นรมย์ พ่อ

“สพฺพโพธิสตฺตานํ / พุทฺธมาตาปิตูนญฺจ วสนฏฺฐานํ / ตุสิตภวนํ รมณียํ ตาตา”ติ.

(อ.บุตร ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ อ.ภพชื่อว่าดุสิต อันเป็นที่เป็นที่อยู่ แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งปวง ท. ด้วย แห่งพระมารดาและพระบิดาของพระพุทธเจ้า ท. ด้วย (อันบุคคล) พึงยินดี” ดังนี้.

อุบาสกกล่าวว่า ถ้ากระนั้น พวกเธอจงอธิษฐานว่า ขอพวงดอกไม้จงคล้องที่รถมาจากภพดุสิต ดังนี้แล้วเหวี่ยงพวงดอกไม้ไปเถอะ

“เตนหิ / ‘ตุสิตภวนโต อาคตรเถ / ปุปฺผทามํ ลคฺคตู’ติ / ปุปฺผทามํ ขิปถา”ติ.

(อ.อุบาสก นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ ท.) อธิษฐานแล้ว ว่า ‘อ.พวงแห่งดอกไม้ จงคล้อง ที่รถอันมาแล้ว จากภพชื่อว่าดุสิต’ ดังนี้ จงโยนไป ซึ่งพวงแห่งดอกไม้” ดังนี้.

บุตรเหล่านั้นได้เหวี่ยงไปแล้ว

เต ขิปึสุ.

(อ.บุตร ท.) เหล่านั้น โยนไปแล้ว.

พวงดอกไม้นั้นได้คล้องที่แอกรถ ห้อยลงในอากาศ

ตํ รถธุเร ลคฺคิตฺวา / อากาเส โอลมฺพิ.

(อ.พวงแห่งดอกไม้) นั้น คล้องแล้ว ที่แอกแห่งรถ ห้อยลงแล้ว ในอากาศ.

มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้นั้น หาเห็นรถไม่

มหาชโน ตเทว ปสฺสติ, / รถํ น ปสฺสติ.

อ.มหาชน ย่อมเห็น (ซึ่งพวงแห่งดอกไม้) นั้นนั่นเทียว, ย่อมไม่เห็น ซึ่งรถ.

อุบาสกกล่าวว่า เธอทั้งหลายเห็นพวงดอกไม้นั่นไหม

อุปาสโก / “ปสฺสเถตํ ปุปฺผทามนฺ”ติ วตฺวา,

อ.อุบาสก กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เธอ ท.) ย่อมเห็น ซึ่งพวงแห่งดอกไม้ นั่น หรือ” ดังนี้,

เมื่อพวกบุตรตอบว่า เห็น ขอรับ

“อาม ปสฺสามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ขอรับ (อ.ผม ท.) ย่อมเห็น” ดังนี้ (อันบุตร ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า พวงดอกไม้นั่นห้อยที่รถซึ่งมาจากภพดุสิต

“เอตํ ตุสิตภวนโต ฯเปฯ ปุญฺญานิ กโรถา”ติ วตฺวา

“เอตํ ตุสิตภวนโต / อาคตรเถ โอลมฺพติ,

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.พวงแห่งดอกไม้) นั่น ย่อมห้อยลง ที่รถอันมาแล้ว จากภพชื่อว่าดุสิต,

เราจะไปสู่ภพดุสิต

อหํ ตุสิตภวนํ คจฺฉามิ,

อ.เรา จะไป สู่ภพชื่อว่าดุสิต,

พวกเธออย่าวิตกเลย

ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถ,

อ.เธอ ท. อย่าคิดแล้ว,

พวกเธอมีความปรารถนาจะเกิดในสำนักเรา ก็จงทำบุญทั้งหลายตามทำนองที่เราทำแล้วเถิด ดังนี้แล้ว

มม สนฺติเก / นิพฺพตฺติตุกามา หุตฺวา / มยา กตนิยาเมเนว / ปุญฺญานิ กโรถา"ติ *วตฺวา*

(อ.เธอ ท.) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบังเกิด ในสำนัก ของเรา เป็น จงกระทำ ซึ่งบุญ ท. โดยทำนอง- (แห่งบุญ) อันเรา -กระทำแล้วนั่นเทียว" ดังนี้

ทำกาละแล้วดำรงอยู่บนรถที่มาจากภพดุสิต

กาลํ กตฺวา / ตุสิตภวนโต อาคตรเถ ปติฏฺฐาสิ.

กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว บนรถอันมาแล้ว จากภพชื่อว่าดุสิต.

ในทันใดนั่นเอง อัตภาพของเขาสูงประมาณ ๓ คาวุต ประดับด้วยเครื่องอลังการหนักได้ ๖๐ เล่มเกวียน ก็บังเกิดขึ้น

ตาวเทวสฺส / ติคาวุตปฺปมาโณ / สฏฺฐิสกฏภาราลงฺการปฏิมณฺฑิโต / อตฺตภาโว นิพฺพตฺติ,

ในขณะนั้นนั่นเทียว อ.อัตภาพ (ของอุบาสก) นั้น อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ อันประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการมีเกวียน ๖๐ เป็นภาระ บังเกิดแล้ว,

นางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว

อจฺฉราสหสฺสํ ปริวาเรสิ,

อ.พันแห่งนางอัปสร แวดล้อมแล้ว,

วิมานแก้วประมาณ ๒๕ โยชน์ ได้ปรากฏแล้ว

ปญฺจวีสติโยชนิกํ รตนวิมานํ ปาตุรโหสิ.

อ.วิมานอันเป็นวิการแห่งแก้ว อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๒๕ ได้มีปรากฏแล้ว.

พระศาสดาตรัสถามภิกษุแม้เหล่านั้นผู้มาถึงวิหารแล้วโดยลำดับว่า

เตปิ ภิกฺขู / วิหารํ อนุปฺปตฺเต / สตฺถา ปุจฺฉิ

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น ผู้ถึงโดยลำดับแล้ว ซึ่งวิหาร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้ฟังธรรมเทศนาแล้วหรือ

"สุตา ภิกฺขเว / อุปาสเกน ธมฺมเทสนา"ติ.

"ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระธรรมเทศนา อันอุบาสก ฟังแล้ว หรือ" ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ฟังแล้ว พระเจ้าข้า แต่อุบาสกได้ห้ามเสียในระหว่างนั่นแลว่า ขอท่านทั้งหลายจงรอก่อน

“อาม ภนฺเต, ฯเปฯ อุฏฺฐายาสนา นิกฺขนฺตา”ติ.

“อาม ภนฺเต, / อนฺตราเยว ปน / ‘อาคเมถา’ติ วาเรสิ,

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), แต่ว่า (อ.อุบาสก นั้น) ห้ามแล้ว ว่า ‘(อ.ท่าน ท.) จงรอ’ ดังนี้ ในระหว่างนั่นเทียว,

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของอุบาสกนั้นคร่ำครวญกันแล้ว

อถสฺส ปุตฺตธีตโร กนฺทึสุ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), อ.บุตรและธิดา ท. (ของอุบาสก) นั้น คร่ำครวญแล้ว,

พวกข้าพระองค์กล่าวกันว่า บัดนี้ไม่เป็นโอกาส จึงลุกจากอาสนะแล้วออกไป

มยํ / ‘อิทานิ อโนกาโส’ติ / อุฏฺฐายาสนา นิกฺขนฺตา”ติ.

อ.ข้าพระองค์ ท. กล่าวแล้ว ว่า ‘อ.กาลนี้ เป็นสมัยมิใช่โอกาส (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ลุกขึ้นแล้วจากอาสนะ เป็นผู้ออกไปแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้นหาได้กล่าวกับพวกเธอไม่

“น โส ภิกฺขเว ฯเปฯ ตาหิ สทฺธึ กเถสี”ติ.

“น โส ภิกฺขเว / ตุมฺเหหิ สทฺธึ กเถสิ;

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.อุบาสก) นั้น กล่าวแล้ว กับ ด้วยเธอ ท. หามิได้;

แต่เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว

ฉหิ ปน เทวโลเกหิ เทวตา / ฉ รเถ อลงฺกริตฺวา / อาหริตฺวา / ตํ อุปาสกํ ปกฺโกสึสุ,

แต่ว่า อ.เทวดา ท. ประดับแล้ว ซึ่งรถ ท. ๖ นำมาแล้ว จากเทวโลก ท. ๖ ร้องเรียกแล้ว ซึ่งอุบาสกนั้น,

เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้น

โส ธมฺมเทสนาย / อนฺตรายํ อนิจฺฉนฺโต / ตาหิ สทฺธึ กเถสี”ติ.

(อ.อุบาสก) นั้น ไม่ปรารถนาอยู่ ซึ่งอันตราย แห่งพระธรรมเทศนา กล่าวแล้ว กับ (ด้วยเทวดา ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นทูลถามว่า อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า ?

“เอวํ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย

“เอวํ ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อย่างนั้น” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นทูลถามว่า บัดนี้เขาเกิดแล้ว ณ ที่ไหน

“อิทานิ กุหึ นิพฺพตฺโต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “(อ.อุบาสก นั้น) บังเกิดแล้ว (ในที่) ไหน ในกาลนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ในภพดุสิต ภิกษุทั้งหลาย

“ตุสิตภวเน ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.อุบาสก นั้น บังเกิดแล้ว) ในภพชื่อว่าดุสิต” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้นเที่ยวบันเทิงอยู่ ในท่ามกลางญาติในโลกนี้แล้ว เกิดในฐานะเป็นที่บันเทิงนั่นแลอีกหรือ

“ภนฺเต / อิธ ญาติมชฺเฌ โมทมาโน จริตฺวา / ปุน โมทนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺโต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.อุบาสก นั้น) บันเทิงอยู่ ในท่ามกลางแห่งญาติ ในโลกนี้ เที่ยวไปแล้ว บังเกิดแล้ว ในที่เป็นที่บันเทิงนั่นเทียว อีก หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวงทีเดียว ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“อาม ภิกฺขเว, / อปฺปมตฺตา หิ / คหฏฺฐา วา / ปพฺพชิตา วา / สพฺพตฺถ โมทนฺติเยวา”ติ / วตฺวา อิมํ คาถมาห

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น), เพราะว่า อ.คฤหัสถ์ ท. หรือ หรือว่า อ.บรรพชิต ท. ผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมบันเทิงนั่นเทียว (ในที่) ทั้งปวง” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว
ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ เขาเห็น
ความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง
เขาย่อมรื่นเริง

“อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ
กตปุญฺโญ อุภยตฺถ โมทติ,
โส โมทติ โส ปโมทติ
ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน”ติ.

“(อ.บุคคล) ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว[๑] ย่อมบันเทิง (ในโลก) นี้ ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิง (ในโลก) ทั้ง ๒, (อ.บุคคล ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว) นั้น ย่อมบันเทิง (อ.บุคคล ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งความหมดจดแห่งกรรม ของตน ย่อมบันเทิงทั่ว” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กตปุญฺโญ** เป็นต้น ความว่า

ตตฺถ กตปุญฺโญติ *นานปฺปการสฺส ฯเปฯ โมทติ นาม.*

(อ.อรรถ ว่า) *นานปฺปการสฺส ฯเปฯ โมทติ นาม.* (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **กตปุญฺโญ** ดังนี้เป็นต้น.

บุคคลผู้ทำกุศลมีประการต่าง ๆ ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะกรรมในโลกนี้ว่า กรรมชั่วเราไม่ได้ทำเลย กรรมดีเราทำแล้วหนอ

นานปฺปการสฺส กุสลสฺส / การโก ปุคฺคโล / “อกตํ วต เม ปาปํ, / กตํ เม กลฺยาณนฺ”ติ / อิธ กมฺมโมทเนน โมทติ,

อ.บุคคล ผู้กระทำ ซึ่งกุศล อันมีประการต่าง ๆ ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะกรรม (ในโลก) นี้ ว่า “(อ.กรรม) อันชั่ว อันเรา ไม่กระทำแล้ว หนอ, (อ.กรรม) อันงาม อันเรา กระทำแล้ว” ดังนี้

ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก

เปจฺจ วิปากโมทเนน โมทติ.

ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก.

---

[๑] **กตปุญฺโญ** ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว สำเร็จรูปมาจาก กต + ปุญฺญ ตติยาพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กตํ ปุญฺญํ เยนาติ **กตปุญฺโญ**. บุญ อันบุคคลใด กระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า กตปุญฺญะ (ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว), คำว่า **กต** = อันบุคคลกระทำแล้ว สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ เพราะ ต ปัจจัย ลบ ร ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า อกรียิตฺถาติ **กตํ**. บุญใด อันบุคคลกระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น บุญนั้น ชื่อว่า กตะ (อันบุคคลกระทำแล้ว), คำว่า **ปุญฺญ** = กุศลอันชำระให้สะอาด, กุศลอันประพฤติละเอียดอ่อนคือทำความดี, กุศลอันบุคคลควรประพฤติ, กุศลเป็นเครื่องอันบุคคลชำระให้หมดจด, กุศลเป็นเหตุไปสู่สวรรค์, บุญ, กุศล, กรรมดี สำเร็จรูปมาจาก ปู ธาตุ (โสเธ = ชำระ, ทำให้หมดจด, ทำให้สะอาด) ภู.ทิ.กี. + ณ ปัจจัย รัสสะ อู เป็น อุ, ซ้อน ณฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุนาตีติ **ปุญฺญํ**, กุสลํ. ย่อมชำระให้สะอาด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลอันชำระให้สะอาด), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ปุณ ธาตุ (นิปุณธมฺเมสุ = ความประพฤติอันละเอียด-อ่อนหวาน, ความประพฤติของบัณฑิต) ภู. + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะหรือกัมมสาธนะ แปลง ณ เป็นปรรูป (เหมือนรูปหลัง) คือ ณ (แปลง ณ เป็น ญ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุณติ สุนฺทรตฺตํ กโรตีติ **ปุญฺญํ**, กุสลํ. ย่อมประพฤติละเอียดอ่อน คือว่า ย่อมกระทำ ซึ่งความดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลอันประพฤติละเอียดอ่อนคือทำความดี) หรือวิเคราะห์ว่า ปุณียเต จรียเตติ **ปุญฺญํ**, กุสลํ. อันบุคคลย่อมประพฤติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลอันบุคคลควรประพฤติ), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ปู ธาตุ + ย ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ หรือกรณสาธนะ ลง น อาคม, แปลง นฺย เป็น ญ, ซ้อน ญ, รัสสะ อู เป็น อุ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุนาตีติ **ปุญฺญํ**. ย่อมชำระให้สะอาด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลอันชำระให้สะอาด) หรือวิเคราะห์ว่า ปูยเต อเนนาติ **ปุญฺญํ**. อันบุคคลย่อมชำระให้หมดจด ด้วยกุศลนี้ เพราะเหตุนั้น กุศลนี้ ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลเป็นเครื่องอันบุคคลชำระให้หมดจด), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก ปุน ธาตุ (คติจเยสุ = ไป, รวบรวม, สั่งสม) ภู. + ณฺย ปัจจัย ในกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุนติ สคฺคํ คจฺฉติ เอเตนาติ **ปุญฺญํ**. ย่อมไปสู่สวรรค์ ด้วยกุศลนี้ เพราะเหตุนั้น กุศลนี้ ชื่อว่า ปุญฺญะ (กุศลเป็นเหตุ-เป็นเครื่องไปสู่สวรรค์)

ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสองอย่างนี้

เอวํ อุภยตฺถ โมทติ นาม.

ชื่อว่า ย่อมบันเทิง (ในโลก) ทั้ง ๒ ด้วยประการฉะนี้ *(ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.)...*

บทว่า **กมฺมวิสุทฺธึ** เป็นต้น ความว่า แม้ธัมมิกอุบาสกเห็นกรรมอันหมดจด คือ ความถึงพร้อมแห่งบุญกรรมของตนแล้ว ก่อนแต่จะทำกาลกิริยา ย่อมบันเทิงแม้ในโลกนี้ ทำกาละแล้ว บัดนี้ก็ย่อมบันเทิง คือ ย่อมบันเทิงยิ่งแท้แม้ในโลกหน้า

กมฺมวิสุทฺธินฺติ / ธมฺมิกอุปาสโกปิ / อตฺตโน กมฺมวิสุทฺธึ / ปุญฺญกมฺมสมฺปตฺตึ ทิสฺวา / กาลกิริยโต ปุพฺเพ / อิธ โลเกปิ โมทติ, / กาลํ กตฺวา / อิทานิ ปรโลเกปิ / ปโมทติ อติโมทติเยวาติ.

(อ.อรรถ) ว่า แม้ อ.อุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม เห็นแล้ว ซึ่งความหมดจดแห่งกรรม คือว่า ซึ่งความถึงพร้อมแห่งกรรมอันเป็นบุญ ของตน ย่อมบันเทิง แม้ในโลก นี้ ในกาลก่อน แต่การกระทำซึ่งกาละ, กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ย่อมบันเทิงทั่ว คือว่า ย่อมบันเทิงยิ่งนั่นเทียว แม้ในโลกอื่น ในกาลนี้ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **กมฺมวิสุทฺธึ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ,

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) ผู้มาก (เป็นพระอริยบุคคล) มีพระโสดาบันเป็นต้น ได้เป็นแล้ว.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

มหาชนสฺส สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา ชาตาติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เกิดแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องธัมมิกอุบาสก จบ

ธมฺมิกอุปาสกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสกผู้ประกอบแล้วในธรรม (จบแล้ว).

๑๒. เทวทตฺตวตฺถุ.

๑๒. อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ** เป็นต้น

อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเทวทัต ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ** ดังนี้เป็นต้น.

เจ้าศากยะ ๖ พระองค์ทรงผนวช

เรื่องพระเทวทัต พระศาสดาตรัสชาดกทั้งหมดที่ทรงปรารภพระเทวทัต ภาษิตให้พิสดารแล้ว ตั้งแต่เวลาบวชจนถึงถูกแผ่นดินสูบ

เทวทตฺตสฺส วตฺถุ / ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย / ยาว ปถวิปฺปเวสนา / เทวทตฺตํ อารพฺภ ภาสิตานิ / สพฺพานิ ชาตกานิ วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ.

อ.เรื่อง แห่งพระเทวทัต (อันพระศาสดา) ทรงยังชาดก ท. ทั้งปวง อัน- (อันพระองค์) ทรงปรารภ ซึ่งพระเทวทัต -ตรัสแล้ว ให้พิสดารแล้ว ตรัสแล้ว จำเดิม แต่กาลเป็นที่บวชแล้ว (แห่งพระเทวทัต) เพียงใด แต่การเข้าไปสู่แผ่นดิน.

ก็ความย่อในเรื่องพระเทวทัตนี้ ดังต่อไปนี้

อยํ ปเนตฺถ สงฺเขโป :

ก็ อ.ความย่อ (ในเรื่องแห่งพระเทวทัต) นี้ นี้ :

เมื่อพระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่ออนุปิยะแห่งมัลลกษัตริย์ประทับอยู่ที่อนุปิยอัมพวันนั่นแล

สตฺถริ, / อนุปิยํ นาม มลฺลานํ นิคมํ, / ตํ นิสฺสาย / อนุปิยมฺพวเน วิหรนฺเตเยว,

ครั้นเมื่อพระศาสดา ทรงอาศัยแล้ว (ซึ่ง-), อ.นิคม แห่งเจ้ามัลละ ท. ชื่อว่า อนุปิยะ (มีอยู่), (-นิคม) นั้น ประทับอยู่อยู่ ในอนุปิยอัมพวันนั่นเทียว,

ในวันรับพระลักษณะแห่งพระตถาคตนั่นเทียว ตระกูลพระญาติแปดหมื่น มอบพระโอรสแปดหมื่นให้ ด้วยคำว่า สิทธัตถกุมารจงเป็นพระราชาก็ตาม เป็นพระพุทธเจ้าก็ตาม จักมีกษัตริย์เป็นบริวารเทียวไป

ตถาคตสฺส ลกฺขณปฏิคฺคหณทิวเสเยว / อสีติสหสฺเสหิ ญาติกุเลหิ / “ราชา วา โหตุ / พุทฺโธ วา, / ขตฺติยปริวาโร วิจริสฺสตี”ติ / อสีติสหสฺสปุตฺตา ปฏิญฺญาตา

อ.พระโอรสมีพัน ๘๐ เป็นประมาณ ท. ผู้- อันตระกูลแห่งพระญาติ ท. อันมีพัน ๘๐ เป็นประมาณ -ปฏิญญาแล้ว ว่า “(อ.พระกุมารพระนามว่าสิทธัตถะ นี้) เป็นพระราชา หรือ หรือว่า เป็นพระพุทธเจ้า จงเป็น, (อ.พระกุมารพระนามว่าสิทธัตถะ นี้) ผู้มีกษัตริย์เป็นบริวาร จักเที่ยวไป” ดังนี้ ในวันเป็นที่รับเอาเฉพาะซึ่งพระลักษณะนั่นเทียว แห่งพระตถาคต

เมื่อพระโอรสเหล่านั้นผนวชแล้วโดยมาก

เตสุ เยภุยฺเยน ปพฺพชิเตสุ,

(ครั้นเมื่อพระโอรส ท.) เหล่านั้น ผนวชแล้ว โดยมาก,

เหล่าพระญาติเห็นศากยะ ๖ พระองค์ นี้ คือ ภัททิยราชา เจ้าอนุรุทธะ เจ้าอานนท์ เจ้าภคุ เจ้ากิมพิละ เจ้าเทวทัต ยังมิได้ผนวช

“ภทฺทิยราชานํ / อนุรุทฺธํ / อานนฺทํ / ภคุํ / กิมฺพิลํ / เทวทตฺตนฺติ อิเม ฉ สกฺเก / อปพฺพชนฺเต ทิสฺวา

(อ.พระญาติ ท.) เห็นแล้ว ซึ่งเจ้าศากยะ ท. ๖ เหล่านี้ คือ ซึ่งพระราชาพระนามว่าภัททิยะ ซึ่งเจ้าอนุรุทธะ ซึ่งเจ้าอานนท์ ซึ่งเจ้าภคุ ซึ่งเจ้ากิมพิละ ซึ่งเจ้าเทวทัต ผู้ไม่ผนวชอยู่

จึงสนทนากันว่า พวกเรายังให้บุตรของตนบวชได้ ศากยะทั้ง ๖ นี้ชะรอยจะไม่ใช่พระญาติกระมัง เพราะฉะนั้น จึงมิได้บวช

“มยํ อตฺตโน ปุตฺเต ปพฺพาเชม, / อิเม ฉ สกฺกา / น ญาตกา มญฺเญ; / ตสฺมา น ปพฺพชนฺตี”ติ / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ.

ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “อ.เรา ท. ยังบุตร ท. ของตน ย่อมให้บวช, อ.เจ้าศากยะ ท. ๖ เหล่านี้ เห็นจะ เป็นญาติ (ย่อมเป็น) หามิได้; เพราะเหตุนั้น (อ.เจ้าศากยะ ท. เหล่านี้) ย่อมไม่บวช” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว.

ครั้งนั้น เจ้ามหานามศากยะเข้าไปหาเจ้าอนุรุทธะ

อถ มหานาโม สกฺโก / อนุรุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา

ครั้งนั้น อ.เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ เข้าไปหาแล้ว ซึ่งเจ้าศากยะพระนามว่าอนุรุทธะ

ตรัสว่า พ่อ ผู้ออกบวชจากตระกูลของเรายังไม่มี น้องจักบวช หรือว่าพี่จักบวช

“ตาต / อมฺหากํ กุลา ปพฺพชิโต นตฺถิ, / ตฺวํ วา ปพฺพช, / อหํ วา ปพฺพชิสฺสามี”ติ อาห.

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.บุคคล) ผู้บวชแล้ว จากตระกูล ของเรา ท. ย่อมไม่มี, อ.เจ้า จงบวช หรือ, หรือว่า อ.เรา จักบวช” ดังนี้.

ก็เจ้าอนุรุทธกุมารนั้น เป็นกษัตริย์ผู้สุขุมาลชาติ มีโภคะสมบูรณ์

โส ปน สุขุมาโล โหติ สมฺปนฺนโภโค,

ก็ อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น เป็นผู้มีความละเอียดอ่อน[๑] เป็นผู้มีโภคะอันถึงพร้อมแล้ว ย่อมเป็น,

แม้คำว่า ไม่มี พระองค์ก็ไม่เคยทรงสดับ

“นตฺถี”ติ วจนมฺปิ / เตน น สุตปุพฺพํ.

แม้ อ.คำ ว่า “ย่อมไม่มี” ดังนี้ เป็นคำ- (อันเจ้าอนุรุทธะ) นั้น -ฟังแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้.

จริงอยู่ วันหนึ่งเมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์ นั้น ทรงเล่นกีฬาลูกขลุบอยู่

เอกทิวสํ หิ / เตสุ ฉสุ ขตฺติเยสุ / คุฬกีฬาย กีฬนฺเตสุ,

จริงอยู่ ในวันหนึ่ง ครั้นเมื่อกษัตริย์ ท. ๖ เหล่านั้น ทรงเล่นอยู่ ด้วยการเล่นซึ่งขลุบ,

เจ้าอนุรุทธะทรงปราชัยด้วยขนมแล้วส่ง (คน) ไปเพื่อต้องการขนม

อนุรุทฺโธ ปูเวน ปราชิโต / ปูวตฺถาย ปหิณิ.

อ.เจ้าอนุรุทธะ ผู้- (อันกษัตริย์ ท.) -ให้แพ้แล้ว ด้วยขนม ทรงส่งไปแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ขนม.

ครานั้นพระมารดาของท่านจัดขนมส่งไป

อถสฺส มาตา / ปูเว สชฺเชตฺวา ปหิณิ.

ครั้งนั้น อ.พระมารดา (ของเจ้าอนุรุทธะ) นั้น ทรงตระเตรียมแล้ว ซึ่งขนม ท. ทรงส่งไปแล้ว.

กษัตริย์ทั้ง ๖ เสวยแล้วทรงเล่นกันอีก

เต ขาทิตฺวา ปุน กีฬึสุ.

(อ.กษัตริย์ ท. ๖) เหล่านั้น ทรงเคี้ยวกินแล้ว ทรงเล่นแล้ว อีก.

เจ้าอนุรุทธะนั้นแลเป็นฝ่ายแพ้ร่ำไป

ปุนปฺปุนํ ตสฺเสว ปราชโย โหติ.

อ.ความพ่ายแพ้ ย่อมมี (แก่เจ้าอนุรุทธะ) นั้นนั่นเทียว บ่อย ๆ.

ส่วนพระมารดา เมื่อพระองค์ส่งคนไป ๆ ก็ส่งขนมไปถึง ๓ ครั้ง

มาตา ปนสฺส / ปหิเต ปหิเต / ติกฺขตฺตุํ ปูเว ปหิณิตฺวา

ส่วนว่า อ.พระมารดา (ของเจ้าอนุรุทธะ) นั้น, (ครั้นเมื่อข่าวสาส์น อันเจ้าอนุรุทธะ นั้น) ทรงส่งไปแล้ว, ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งขนม ท. สิ้น ๓ ครั้ง

ในวาระที่ ๔ ส่งไปว่า ขนมไม่มี

จตุตฺถวาเร “ปูวา นตฺถี”ติ ปหิณิ.

ทรงส่งไปแล้ว (ตรัส) ว่า “อ.ขนม ท. ย่อมไม่มี” ในวาระที่ ๔.

เจ้าอนุรุทธะนั้นทรงสำคัญว่า ขนมแม้นี้จักเป็นขนมแปลกชนิดหนึ่ง เพราะไม่เคยทรงได้ยินคำว่าไม่มี

---

[๑] **สุขุมาโล** ผู้มีความละเอียดอ่อน, สุขุมาล, สุขุมาลชาติ สำเร็จรูปมาจาก สุขุม + อาล ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขุมํ อสฺส อตฺถีติ **สุขุมาโล**. ความละเอียดอ่อน แห่งบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า สุขุมาละ. (ผู้มีความละเอียดอ่อน)

โส / “นตฺถิ”ติ วจนสฺส อสฺสุตปุพฺพตฺตา / “เอสาเปกา ปูววิกติ ภวิสฺสตี”ติ มญฺญมาโน

(อ.เจ้าอนุรุทธะ) นั้น ทรงสำคัญอยู่ ว่า “อ.ขนมอันบุคคลกระทำให้พิเศษ[๑] อย่างหนึ่ง แม้นั่น จักมี” ดังนี้ เพราะความที่- แห่งคำ ว่า “ย่อมไม่มี” ดังนี้ -เป็นคำ- (อันตน) -ไม่ฟังแล้วในกาลก่อน

จึงส่งคนไปว่า จงนำขนมไม่มีนั่นแลมาเถอะ

“นตฺถิปูวเมว อาหรถา”ติ เปเสสิ.

ทรงส่งไปแล้ว (ซึ่งบุรุษ ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงนำมา ซึ่งขนมไม่มี[๒] นั่นเทียว” ดังนี้.

ฝ่ายพระมารดาของท่าน เมื่อเขาทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ได้ยินว่า พระองค์จงประทานขนมไม่มี

มาตา ปนสฺส, ฯเปฯ ปฏิกุชฺชิตฺวา เปเสสิ.

มาตา ปนสฺส, / “นตฺถิปูวํ กิร / อยฺเย เทถา”ติ วุตฺเต,

ก็ อ.พระมารดา (ของเจ้าอนุรุทธะ) นั้น, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ได้ยินว่า (อ.พระองค์) ขอจงประทาน ซึ่งขนมไม่มี” ดังนี้ (อันบุรุษ นั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงทรงพระดำริว่า บุตรของเราไม่เคยได้ยินบทว่า ไม่มี แต่เราจักให้รู้ความนั่นด้วยอุบายนี้

“มม ปุตฺเตน / ‘นตฺถี’ติ ปทํ / น สุตปุพฺพํ, / อิมินา ปน อุปาเยน / เอตมตฺถํ ชานาเปสฺสามี”ติ

(ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.บท ว่า ‘ย่อมไม่มี’ ดังนี้ เป็นบท- อันบุตร ของเรา -ฟังแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้, แต่ว่า (อ.เรา ยังบุตร) จักให้รู้ ซึ่งเนื้อความ นั่น ด้วยอุบาย นี้” ดังนี้

จึงทรงปิดถาดทองคำเปล่าด้วยถาดทองคำอื่นแล้วส่งไป

ตุจฺฉํ สุวณฺณปาตึ / อญฺญาย สุวณฺณปาติยา / ปฏิกุชฺชิตฺวา เปเสสิ.

ทรงครอบแล้ว ซึ่งถาดอันเป็นวิการแห่งทอง อันเปล่า ด้วยถาดอันเป็นวิการแห่งทอง ใบอื่น ทรงส่งไปแล้ว.

เหล่าเทวดาที่รักษาพระนครคิดว่า

นครปริคฺคาหิกา เทวตา จินฺเตสุ

อ.เทวดา ท. ผู้ครอบครองซึ่งพระนคร คิดแล้ว ว่า

---

[๑] **ปูววิกติ** การกระทำให้พิเศษแห่งขนม, การกระทำให้เปลี่ยนไปแห่งขนม, การเปลี่ยนแปลงแห่งขนม, ขนมอันบุคคลกระทำให้พิเศษ, ขนมแปลก, ขนมแปรรูป สำเร็จรูปมาจาก ปูว + วิกติ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปูวานํ วิกติ **ปูววิกติ**. การกระทำให้พิเศษ แห่งขนม ท. ชื่อว่า ปูววิกติ (การกระทำให้พิเศษแห่งขนม). **อีกนัยหนึ่ง** เป็นวิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปูโว จ โส วิกติ จาติ **ปูววิกติ**. ขนม ด้วย ขนมนั้น เป็นของอันบุคคลกระทำให้พิเศษ ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปูววิกติ (ขนมอันบุคคลกระทำให้พิเศษ, ขนมอันบุคคลทำให้เปลี่ยนไป, ขนมพิเศษ, ขนมแปลก), คำว่า **วิกติ** = การเปลี่ยนแปลง, การแปรรูป, การทำให้เปลี่ยนไป, วัตถุอันบุคคลกระทำให้พิเศษ, อันบุคคลกระทำให้เปลี่ยนไป สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + กร ธาตุ (กรณ = กระทำ + ติ ปัจจัย ในภาวสาธนะ หรือกัมมสาธนะ ลบ ร ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ภาวสาธนะว่า วิกรณํ อญฺญถา ภวนํ **วิกติ**. การเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ชื่อว่า วิกติ, มีรูปวิเคราะห์กัมมสาธนะว่า วิกรียเตติ **วิกติ**. อันบุคคลย่อมกระทำให้พิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิกติ (วัตถุอันบุคคลกระทำให้พิเศษ, วัตถุอันบุคคลกระทำให้เปลี่ยนไป)

[๒] **นตฺถิปูโว** ขนมไม่มี สำเร็จรูปมาจาก นตฺถิ + ปูว วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ จ ตํ ปูโว จาติ **นตฺถิปูโว**. **อีกนัยหนึ่ง** นตฺถิ จ โส ปูโว จาติ **นตฺถิปูโว**. ไม่มีอยู่ ด้วย ไม่มีอยู่นั้น เป็นขนม ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นัตถิปูวะ (ขนมไม่มีอยู่, ขนมไม่มี)

เจ้าอนุรุทธศากยะได้ถวายภัตรอันเป็นส่วนตัว แด่พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอุปริฏฐะ ในคราวที่ตนเป็นนายอันนภาระ ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้สดับคำว่า ไม่มี อย่ารู้สถานที่เกิดแห่งโภชนะ

“อนุรุทฺธสกฺเกน อนฺนภารกาเล ฯเปฯ สตฺตธา ผเลยฺยา”ติ.

“อนุรุทฺธสกฺเกน อนฺนภารกาเล / อตฺตโน ภาคภตฺตํ / อุปริฏฺฐปจฺเจกพุทฺธสฺส ทตฺวา / ‘นตฺถี’ติ เม วจนสฺส / สวนํ มา โหตุ, / โภชนุปฺปตฺติฏฺฐานชานนํ มา โหตู’ติ / ปตฺถนา กตา;

“อ.ความปรารถนา ว่า ‘อ.การฟัง ซึ่งคำ ว่า ‘ย่อมไม่มี’ ดังนี้ จงอย่ามี แก่เรา, อ.การรู้ซึ่งที่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งโภชนะ จงอย่ามี (แก่เรา)’ ดังนี้ อันเจ้าศากยะพระนามว่าอนุรุทธะ ถวายแล้ว ซึ่งภัตรอันเป็นส่วน ของตน แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่าอุปริฏฐะ กระทำแล้ว ในกาล- (แห่งตน) -เป็นบุรุษชื่อว่าอันนภาระ;

ถ้าว่าเจ้าอนุรุทธะนี้จักทรงเห็นถาดเปล่าไซร้

สจายํ ตุจฺฉปาตึ ปสฺสิสฺสติ,

ถ้าว่า (อ.เจ้าศากยะพระนามว่าอนุรุทธะ) นี้ จักทรงเห็น ซึ่งถาดอันเปล่า ไซร้,

พวกเราก็จักไม่ได้เข้าไปสู่เทวสมาคม

เทวสมาคมํ ปวิสิตุํ น ลภิสฺสาม,

(อ.เรา ท.) จักไม่ได้ เพื่ออันเข้าไป สู่สมาคมแห่งเทวดา,

ทั้งศีรษะของพวกเราก็จะพึงแตก ๗ เสี่ยง

สีสมฺปิ โน สตฺตธา ผเลยฺยา”ติ.

แม้ อ.ศีรษะ ของเรา ท. พึงแตก โดยส่วน ๗” ดังนี้.

ทีนั้น จึงได้ทำถาดนั้นให้เต็มด้วยขนมทิพย์

อถ นํ ปาตึ / ทิพฺพปูเวหิ ปุณฺณํ อกํสุ.

ครั้งนั้น (อ.เทวดา ท. เหล่านั้น) ได้กระทำแล้ว ซึ่งถาด นั้น ให้เป็นถาดเต็มแล้ว ด้วยขนมอันเป็นทิพย์ ท.

เมื่อถาดนั้นพอเขาวางลงที่สนามเล่นขลุบแล้วเปิดขึ้น

ตสฺสา คุหมณฺฑเล ฐเปตฺวา อุคฺฆาฏิตมตฺตาย,

(เมื่อถาด) นั้น เป็นของสักว่า- (อันบุคคล) วางไว้- ในสนามเป็นที่เล่นซึ่งขลุบ -แล้ว -จึงเปิดขึ้นแล้ว (มีอยู่),

กลิ่นขนมก็ตั้งตลบไปทั่วทั้งพระนคร

ปูวคนฺโธ สกลนครํ ฉาเทตฺวา ฐิโต.

อ.กลิ่นแห่งขนม ตั้ง- กลบ -แล้ว ซึ่งพระนครทั้งสิ้น.

ชิ้นขนม แต่พอกษัตริย์ทั้ง ๖ หยิบเข้าไปในพระโอษฐ์เท่านั้น ก็แผ่ซ่านไปทั่วประสาทรับรสทั้งเจ็ดพัน

ปูวขณฺฑำ มุเข ฐปิตมตฺตเมว / สตฺตรสหรณีสหสฺสานิ อนุผริ.

อ.ชิ้นแห่งขนม สักว่า- (อันกษัตริย์ ท.) -วางไว้แล้ว ในพระโอษฐ์ นั่นเทียว ซ่านไปตามแล้ว สู่พันแห่งเอ็นเป็นเครื่องนำไปซึ่งรส ๗ ท.

เจ้าอนุรุทธะนั้นทรงพระดำริว่า เราคงจะไม่เป็นที่รักของพระมารดา

โส จินฺเตสิ “นาหำ ฯเปฯ น ขาทิสฺสามี”ติ

โส จินฺเตสิ / “นาหำ มาตุ ปิโย,

(อ.เจ้าอนุรุทธะ) นั้น ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.เรา เป็นที่รัก ของพระมารดา (ย่อมเป็น) หามิได้,

พระมารดาจึงไม่ทรงปรุงชื่อขนมไม่มีนี้ประทานเรา ตลอดเวลาถึงเพียงนี้

เอตฺตกำ เม กาลำ / อิมำ นตฺถิปูวนฺนาม น ปจิ,

อ.พระมารดา ไม่ทรงทอดแล้ว ชื่อ ซึ่งขนมไม่มี นี้ แก่เรา สิ้นกาล อันมีประมาณเท่านี้,

ตั้งแต่นี้ไป เราจักไม่กินขนมอื่น ดังนี้แล้ว

อิโต ปฏฺฐาย / อญฺญำ ปูวำ น ขาทิสฺสามี”ติ

(อ.เรา) จักไม่เคี้ยวกิน ซึ่งขนม อื่น จำเดิม (แต่กาล) นี้” ดังนี้

เสด็จไปสู่ตำหนัก ทูลถามพระมารดาว่า เสด็จแม่ หม่อมฉันเป็นที่รักของเจ้าแม่ หรือไม่เป็นที่รัก

เคหำ คนฺตฺวา มาตรำ ปุจฺฉิ / “อมฺม ตุมฺหากำ อหำ ปิโย, / อปฺปิโย”ติ.

เสด็จไปแล้ว สู่ตำหนัก ทูลถามแล้ว ซึ่งพระมารดา ว่า “ข้าแต่เสด็จแม่ อ.หม่อมฉัน เป็นที่รัก ของพระองค์ (ย่อมเป็น หรือ), (หรือว่า อ.หม่อมฉัน) เป็นผู้ไม่เป็นที่รัก (ของพระองค์ ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระมารดาตรัสว่า พ่อ พ่อย่อมเป็นที่รักยิ่งของแม่ เสมือนนัยน์ตาของคนมีตาข้างเดียว และเหมือนดวงใจ (ของแม่) ฉะนั้น

“ตาต เอกกฺขิโน อกฺขิ วิย / หทยำ วิย จ อติปิโย เมติ.

(อ.พระมารดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) เป็นที่รักยิ่ง ของเรา (ย่อมเป็น) ราวกะ อ.นัยน์ตา (ของบุคคล) ผู้มีนัยน์ตาข้างเดียว ด้วย ราวกะ อ.หทัย ด้วย” ดังนี้.

เจ้าอนุรุทธะทูลว่า เมื่อเช่นนั้น เหตุไรเสด็จแม่จึงไม่ทรงปรุงขนมไม่มี ประทานแก่หม่อมฉัน ตลอดเวลาถึงเพียงนี้เล่า เสด็จแม่

“อถ กสฺมา / เอตฺตกำ กาลำ / มยฺหำ นตฺถิปูวำ น ปจิตฺถ อมฺมา”ติ.

(อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่เสด็จแม่ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.พระองค์) ไม่ทรงทอดแล้ว ซึ่งขนมไม่มี แก่หม่อมฉัน สิ้นกาล อันมีประมาณเท่านี้ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

พระนางรับสั่งถามมหาดเล็กคนสนิทว่า ขนมอะไร ๆ มีอยู่ในถาดหรือ พ่อ

สา จุลฺลุปฏฺฐากำ ปุจฺฉิ / “อตฺถิ กิญฺจิ ปาติยำ ตาตา”ติ.

(อ.พระมารดา) นั้น ตรัสถามแล้ว ซึ่งจุลลุปัฏฐาก ว่า “แน่ะพ่อ อ.อะไร ๆ มีอยู่ ในถาด หรือ” ดังนี้.

เขาทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนม ชื่อว่าขนมเห็นปานนี้ ข้าพระองค์ก็ยังไม่เคยเห็นแล้ว

“ปริปุณฺณา อยฺเย ปาติ ปูเวหิ, / เอวรูปา ปูวา นาม / เม น ทิฏฺฐปุพฺพา”ติ.

(อ.จุลลุปัฏฐาก กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า อ.ถาด เต็มรอบแล้ว ด้วยขนม ท., ชื่อ อ.ขนม ท. อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นขนม- อันข้าพระองค์ -เห็นแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้.

พระนางทรงดำริว่า บุตรของเราจักเป็นผู้มีบุญ มีอภิหารได้ทำไว้แล้ว

สา จินฺเตสิ “มยฺหํ ฯเปฯ ปหิตา ภวิสฺสนฺตี”ติ.

สา จินฺเตสิ / “มยฺหํ ปุตฺโต / ปุญฺญวา กตาภินีหาโร ภวิสฺสติ,

(อ.พระมารดา) นั้น ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.บุตร ของเรา เป็นผู้มีบุญ เป็นผู้มีอภินิหารอันกระทำแล้ว จักเป็น,

เทวดาทั้งหลายจักใส่ขนมให้เต็มถาดส่งไปแล้ว

เทวตาหิ ปาตึ ปูเรตฺวา ปหิตา ภวิสฺสนฺตี”ติ.

(อ.ขนม ท.) เป็นของ- อันเทวดา ท. ยังถาด ให้เต็มแล้ว -จึงส่งไปแล้ว จักเป็น” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระโอรสจึงทูลพระมารดาว่า เสด็จแม่ ตั้งแต่นี้ไป หม่อมฉันจักไม่เสวยขนมอื่น ขอเสด็จแม่พึงปรุงแต่ขนมไม่มีอย่างเดียว

อถ นํ ปุตฺโต / “อมฺม อิโต ปฏฺฐายาหํ / อญฺญํ ปูวนฺนาม น ขาทิสฺสามิ, / นตฺถิปูวเมว ปเจยฺยาสี”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระโอรส (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่เสด็จแม่ อ.หม่อมฉัน จักไม่เคี้ยวกิน ชื่อ ซึ่งขนมอื่น จำเดิม (แต่กาล) นี้, (อ.พระองค์) พึงทอด ซึ่งขนมไม่มีนั่นเทียว” ดังนี้ (กะพระมารดา) นั้น.

ตั้งแต่นั้นมา แม้พระมารดานั้นของเจ้าอนุรุทธะนั้น เมื่อเจ้าอนุรุทธะทูลว่า หม่อมฉันต้องการเสวยขนม ก็ทรงครอบถาดเปล่านั่นแลด้วยถาดอื่นแล้วจึงทรงส่งไป

สาปิสฺส ตโต ปฏฺฐาย, / “ปูวํ ขาทิตุกาโมมฺหี”ติ วุตฺเต, / ตุจฺฉปาติเมว / อญฺญาย ปาติยา ปฏิกุชฺชิตฺวา เปเสสิ.

(อ.พระมารดา) แม้นั้น (ของเจ้าอนุรุทธะ) นั้น, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.หม่อมฉัน) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเคี้ยวกิน ซึ่งขนม ย่อมเป็น” ดังนี้ (อันเจ้าอนุรุทธะ) กราบทูลแล้ว, ทรงครอบแล้ว ซึ่งถาดเปล่านั่นเทียว ด้วยถาด ใบอื่น ทรงส่งไปแล้ว จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

เทวดาทั้งหลายส่งขนมทิพย์ถวายเจ้าอนุรุทธะนั้น ตลอดเวลาที่ท่านเป็นฆราวาส

ยาว อคารมชฺเฌ วสิ, / ตาวสฺส เทวตา ทิพฺพปูเว ปหิณึสุ.

(อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น) ประทับอยู่แล้ว ในท่ามกลางแห่งเรือน เพียงใด, อ.เทวดา ท. ส่งไปแล้ว ซึ่งขนมอันเป็นทิพย์ ท. (เพื่อเจ้าอนุรุทธะ) นั้น เพียงนั้น.

เจ้าทั้ง ๒ สนทนากันถึงเรื่องบวชและการงาน

เจ้าอนุรุทธะนั้นเมื่อไม่ทรงทราบแม้เหตุมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบถึงการบวชได้อย่างไร

โส เอตฺตกมฺปิ อชานนฺโต / ปพฺพชฺชนามํ กึ ชานิสฺสติ,

(อ.เจ้าอนุรุทธะ) นั้น เมื่อไม่ทรงทราบ ซึ่งเหตุ แม้อันมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบ ชื่อ ซึ่งการบวช อย่างไร,

เพราะฉะนั้น เจ้าอนุรุทธะจึงทูลถามพระภาดาว่า ชื่อว่าการบวชนี้เป็นอย่างไร

ตสฺมา / “กา เอสา ปพฺพชฺชา นามา”ติ / ภาตรํ ปุจฺฉิตฺวา,

เพราะเหตุนั้น (อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น) ทูลถามแล้ว ซึ่งพระภาดา ว่า “ชื่อ อ.การบวช นั่น เป็นอย่างไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

เมื่อพระภาดาตรัสว่า ผู้บวช ต้องโกนผมและหนวด ต้องนุ่งห่มผ้ากาสายะ ต้องนอนบนเครื่องลาดด้วยไม้ หรือบนเตียงที่ถักด้วยหวาย เที่ยวบิณฑบาตอยู่ นี้ชื่อว่าการบวช

“โอหาริตเกสมสฺสุนา / กาสายนิวตฺเถน / กฏฺฐตฺถเร วา / วิทลมญฺจเก วา นิปชฺชิตฺวา / ปิณฺฑาย จรนฺเตน วิหริตพฺพํ, / เอสา ปพฺพชฺชา นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อันบุคคล) ผู้มีผมและหนวดอันปลงแล้ว ผู้มีผ้าอันบุคคลย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดอันนุ่งแล้ว ผู้- นอน- บนเครื่องลาดอันบุคคลทำแล้วด้วยไม้ หรือ หรือว่า บนเตียงอันบุคคลถักแล้วด้วยหวาย -แล้ว -จึงเที่ยวไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว พึงอยู่, (อ.กิริยา) นั่น ชื่อว่า การบวช” ดังนี้ (อันพระภาดา นั้น) ตรัสแล้ว,

จึงทูลว่า เสด็จพี่ หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาติ หม่อมฉันจักไม่สามารถบวชได้

“ภาติก อหํ สุขุมาโล, / นาหํ สกฺขิสฺสามิ ปพฺพชิตุนฺ”ติ อาห.

ทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่เสด็จพี่ อ.หม่อมฉัน เป็นผู้มีความละเอียดอ่อน (ย่อมเป็น), อ.หม่อมฉัน จักไม่อาจ เพื่ออันบวช” ดังนี้.

พระภาดาตรัสว่า พ่อ ถ้าอย่างนั้น พ่อจงเรียนการงานอยู่เป็นฆราวาสเถิด

“เตนหิ ตาต ฯเปฯ อปพฺพชิตุนฺ”ติ อาห.

“เตนหิ ตาต / กมฺมนฺตํ อุคฺคเหตฺวา ฆราวาสํ วส,

(อ.พระภาดา นั้น) ***ตรัสแล้ว*** ว่า “ดูก่อนพ่อ ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) เรียนเอาแล้ว ซึ่งการงาน จงอยู่อยู่ครองในเรือน,

เพราะบรรดาเราทั้ง ๒ คนหนึ่งไม่อาจเพื่อจะไม่บวช

น หิ สกฺกา / อมฺเหสุ เอเกน อปพฺพชิตุนฺ”ติ *อาห.*

เพราะว่า (อัน-) ในเรา ท. หนา (-บุคคล) คนหนึ่ง ไม่อาจ เพื่ออันไม่บวช” ดังนี้.

ขณะนั้น อนุรุทธกุมารทูลถามพระภาดานั้นว่า ชื่อว่าการงานนี้อย่างไร ?

อถ นํ / “โก เอโส / กมฺมนฺโต นามา”ติ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น (อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น) ทูลถามแล้ว (ซึ่งพระภาดา) นั้น ว่า “ชื่อ อ.การงาน นั่น เป็นอย่างไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

กุลบุตรผู้ไม่รู้แม้สถานที่เกิดแห่งภัตร จักรู้จักการงานได้อย่างไร

ภตฺตุฏฺฐานฏฺฐานมฺปิ อชานนฺโต กุลปุตฺโต / กมฺมนฺตํ นาม กึ ชานิสฺสติ.

อ.กุลบุตร ผู้ไม่รู้อยู่ แม้ซึ่งที่เป็นที่ตั้งขึ้นแห่งภัตร จักรู้ ชื่อ ซึ่งการงาน อย่างไร.

เจ้าศากยะทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภัตร

ก็วันหนึ่ง การสนทนาเกิดขึ้นแก่กษัตริย์ ๓ องค์ว่า ชื่อว่าภัตร เกิดขึ้นที่ไหน ?

เอกทิวสํ หิ / ติณฺณํ ขตฺติยานํ กถา อุทปาทิ / “ภตฺตํ นาม กุหึ อุฏฺฐหตี”ติ.

ก็ ในวันหนึ่ง อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “ชื่อ อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น (ในที่) ไหน” ดังนี้ ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่กษัตริย์ ท. ๓.

เจ้ากิมพิละตรัสว่า เกิดขึ้นในฉาง

กิมฺพิโล อาห / “โกฏฺเฐ อุฏฺฐหตี”ติ.

อ.เจ้ากิมพิละ ตรัสแล้ว ว่า “อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น ในฉาง” ดังนี้.

ครั้งนั้น เจ้าภัททิยะตรัสค้านเจ้ากิมพิละนั้นว่า ท่านยังไม่ทรงทราบที่เกิดแห่งภัตร ชื่อว่าภัตรย่อมเกิดขึ้นในหม้อข้าว

อถ นํ ภทฺทิโย / “ตฺวํ ภตฺตสฺส อุฏฺฐานฏฺฐานํ น ชานาสิ, / ภตฺตนฺนาม อุกฺขลิยํ อุฏฺฐหตี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.เจ้าภัททิยะ ตรัสแล้ว ว่า “อ.ท่าน ย่อมไม่รู้ ซึ่งที่เป็นที่ตั้งขึ้นแห่งภัตร, ชื่อ อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น ในหม้อข้าว” ดังนี้ (กะเจ้ากิมพิละ) นั้น.

เจ้าอนุรุทธะตรัสแย้งว่า ถึงท่านทั้ง ๒ ก็ยังไม่ทรงทราบ ธรรมดาภัตรย่อมเกิดขึ้นในถาดทองคำประมาณศอกกำ

อนุรุทฺโธ / “ตุมฺเห เทฺวปิ น ชานาถ, / ภตฺตนฺนาม รตนมกุลาย สุวณฺณปาติยํ อุฏฺฐหตี”ติ อาห.

อ.เจ้าอนุรุทธะ ตรัสแล้ว ว่า “อ.ท่าน ท. แม้ ๒ ย่อมไม่รู้, ชื่อ อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น ในถาดอันเป็นวิการแห่งทอง อันมีศอกกำเป็นประมาณ” ดังนี้.

ได้ยินว่า บรรดากษัตริย์ ๓ องค์ นั้น วันหนึ่ง เจ้ากิมพิละทรงเห็นเขาขนข้าวเปลือกลงจากฉางแล้ว

เตสุ กิร / เอกทิวสํ / กิมฺพิโล โกฏฺฐโต วีหี โอตาริยมาเน ทิสฺวา

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง อ.- (ในกษัตริย์ ท. ๓) เหล่านั้นหนา -เจ้ากิมพิละ ทรงเห็นแล้ว ซึ่งข้าวเปลือก ท. อัน- (อันบุคคล ท.) ให้ข้ามลงอยู่ จากฉาง

จึงเข้าพระทัยว่า ข้าวเปลือกเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วในฉางนั่นเอง

“เอเต โกฏฺฐเกเยว ชาตา”ติ สญฺญี อโหสิ,

เป็นผู้มีความสำคัญ ว่า “(อ.ข้าวเปลือก ท.) เหล่านั่น เกิดแล้ว ในฉางนั่นเทียว” ดังนี้ ได้เป็นแล้ว,

ฝ่ายเจ้าภัททิยะ วันหนึ่ง ทรงเห็นเขาคดภัตรออกจากหม้อข้าวแล้ว

ภทฺทิโยปิ / เอกทิวสํ / อุกฺขลิโต ภตฺตํ วฑฺฒิยมานํ ทิสฺวา

แม้ อ.เจ้าภัททิยะ ทรงเห็นแล้ว ซึ่งภัตร อัน- (อันบุคคล) -ให้เจริญอยู่ จากหม้อข้าว ในวันหนึ่ง

จึงเข้าพระทัยว่า ภัตรเกิดขึ้นแล้วในหม้อข้าวนั่นเอง

“อุกฺขลิยญฺเญว อุปฺปนฺนนฺติ สญฺญี อโหสิ.

เป็นผู้มีความสำคัญ ว่า “(อ.ภัตร) เกิดขึ้นแล้ว ในหม้อข้าวนั่นเทียว” ดังนี้ ได้เป็นแล้ว.

ส่วนเจ้าอนุรุทธะยังไม่เคยทรงเห็นคนซ้อมข้าว คนหุงข้าว หรือคนคดข้าว

อนุรุทฺเธน ปน / เนว วีหี โกฏฺเฏนฺตา, / น ภตฺตํ ปเจนฺตา วา / วฑฺเฒนฺตา วา ทิฏฺฐ-ปุพฺพา,

ส่วนว่า (อ.ชน ท.) ผู้ตำอยู่ ซึ่งข้าวเปลือก ท. (เป็นผู้-) อันเจ้าอนุรุทธะ (-ทรงเห็นแล้วในกาลก่อน ย่อมเป็น) หามิได้นั่นเทียว, (อ.ชน ท.) ผู้หุงอยู่ ซึ่งภัตร หรือ หรือว่า ผู้- (ยังภัตร) -ให้เจริญอยู่ เป็นผู้- (อันเจ้าอนุรุทธะ) -ทรงเห็นแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น) หามิได้,

ทรงเห็นแต่ข้าวที่เขาคดแล้วตั้งไว้เฉพาะพระพักตร์เท่านั้น

วฑฺเฒตฺวา ปน / ปุรโต ฐปิตเมว ปสฺสติ.

แต่ว่า (อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น) ย่อมทรงเห็น (ซึ่งภัตร) อัน- (อันบุคคล) -ให้เจริญแล้ว -จึงวางไว้แล้ว ในที่ข้างพระพักตร์นั่นเทียว.

เจ้าอนุรุทธะนั้นจึงทรงเข้าพระทัยว่า ภัตรเกิดในถาดในเวลาที่ต้องการบริโภค

โส / “ภุญฺชิตุกามกาเล ภตฺตํ ปาติยํ อุฏฺฐหตี”ติ สญฺญมกาสิ.

(อ.เจ้าอนุรุทธะ) นั้น ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งความสำคัญ ว่า “อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น ในถาด ในกาล- (แห่งพระองค์) -เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบริโภค” ดังนี้.

กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ นั้น ย่อมไม่ทรงทราบแม้ที่เกิดแห่งภัตร ด้วยประการอย่างนี้

เอวํ ตโยปิ เต / ภตฺตุฏฺฐานฏฺฐานมฺปิ น ชานนฺติ.

(อ.กษัตริย์ ท.) เหล่านั้น แม้ ๓ ย่อมไม่ทรงทราบ แม้ซึ่งที่เป็นที่ตั้งขึ้นแห่งภัตร ด้วยประการฉะนี้.

เพราะฉะนั้น เจ้าอนุรุทธะนี้จึงทูลถามว่า ขึ้นชื่อว่าการงานนี้เป็นอย่างไร

เตนายํ ฯเปฯ ปฏิญฺญํ คณฺหิ.

เตนายํ / “โก เอส กมฺมนฺโต นามา”ติ ปุจฺฉิตฺวา

เพราะเหตุนั้น (อ.เจ้าอนุรุทธะ) นี้ ทูลถามแล้ว ว่า “ชื่อ อ.การงาน นั่น เป็นอย่างไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ครั้นทรงสดับกิจการที่ฆราวาสจะพึงทำในทุก ๆ ปี มีอาทิว่า เบื้องต้นต้องให้ไถนา

“ปฐมํ เขตฺตํ กสาเปตพฺพนฺ”ติอาทิกํ / สำวจฺฉเร สำวจฺฉเร / กตฺตพฺพํ กิจฺจํ สุตฺวา

ทรงสดับแล้ว ซึ่งกิจ อัน- (อันบุคคล) -พึงกระทำ ในปี ๆ มีว่า “อ.นา (อันเจ้า) พึงให้ไถ ก่อน” ดังนี้เป็นต้น

จึงตรัสว่า เมื่อไรที่สุดแห่งการงานทั้งหลายจักปรากฏ

“กทา กมฺมนฺตานำ อนฺโต ปญฺญายิสฺสติ,

ตรัสแล้ว ว่า “อ.ที่สุด แห่งการงาน ท. จักปรากฏ ในกาลไร,

เมื่อไรพวกเราจึงจักมีความขวนขวายน้อยใช้สอยโภคะได้เล่า

กทา มยำ อปฺโปสฺสุกฺกา / โภเค ภุญฺชิสฺสามา”ติ *วตฺวา*,

อ.เรา ท. ผู้มีความขวนขวายน้อย จักบริโภค ซึ่งโภคะ ท. ในกาลไร” ดังนี้,

เมื่อพระภาดาตรัสบอกความไม่มีที่สุดแห่งการงานทั้งหลายแล้ว

กมฺมนฺตานำ อปริยนฺตตาย อกฺขาตาย,

ครั้นเมื่อความที่- แห่งการงาน ท. -เป็นการงานไม่มีที่สิ้นสุด (อันพระภาดา) ตรัสบอกแล้ว,

ทูลว่า ถ้าอย่างนั้น พระองค์นั่นแลทรงครองฆราวาสเถิด หม่อมฉันหาต้องการด้วยฆราวาสนั้นไม่ ดังนี้แล้ว

“เตนหิ ตฺวญฺเญว ฆราวาสำ วส, / น มยฺหำ เอเตน อตฺโถติ วตฺวา

ทูลแล้ว ว่า “ถ้าอย่างนั้น อ.พระองค์นั่นเทียว จงประทับอยู่ อยู่ครองในเรือน, อ.ความต้องการ (ด้วยการอยู่ครองในเรือน) นั่น ย่อมไม่มี แก่หม่อมฉัน” ดังนี้

เข้าเฝ้าพระมารดาแล้วกราบทูลว่า เสด็จแม่ ขอเสด็จแม่อนุญาตหม่อมฉันเถิด หม่อมฉันจักบวช

มาตรำ อุปสงฺกมิตฺวา / “อนุชานาหิ มำ อมฺม, / อหำ ปพฺพชิสฺสามี”ติ วตฺวา,

เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระมารดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่เสด็จแม่ (อ.พระองค์) ขอจงทรงอนุญาต ซึ่งหม่อมฉัน, อ.หม่อมฉัน จักบวช” ดังนี้,

เมื่อพระนางทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง ตรัสว่า ถ้าพระเจ้าภัททิยะพระสหายของลูกจักผนวชไซร้ ลูกจงบวชพร้อมด้วยท้าวเธอเถิด

ตาย ติกฺขตฺตุำ ปฏิกฺขิปิตฺวา / “สเจ เต สหายโก / ภทฺทิยราชา ปพฺพชิสฺสติ, / เตน สทฺธึ ปพฺพชาหี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ถ้าว่า อ.พระราชาพระนามว่าภัททิยะ ผู้เป็นสหาย ของเจ้า จักผนวชไซร้, (อ.เจ้า) จงบวช กับ (ด้วยพระราชาพระนามว่าภัททิยะ) นั้น” ดังนี้ (อันพระมารดา) นั้น ทรงห้ามแล้ว สิ้น ๓ ครั้ง ตรัสแล้ว,

จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าภัททิยะนั้น ทูลว่า สหาย การบวชของหม่อมฉัน เนื่องด้วยพระองค์ ดังนี้แล้ว

ตํ อุปสงฺกมิตฺวา / “มม โข สมฺม / ปพฺพชฺชา ตว ปฏิพทฺธา”ติ วตฺวา

เข้าไปเฝ้าแล้ว (ซึ่งพระราชาพระนามว่าภัททิยะ) นั้น ทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระสหายผู้มีธุระอันเสมอ อ.การบวช ของหม่อมฉัน แล เนื่องเฉพาะแล้ว ต่อพระองค์” ดังนี้

ได้ยังพระเจ้าภัททิยะนั้นให้ทรงยินยอมด้วยประการต่าง ๆ ในวันที่ ๗ ทรงรับปฏิญญา เพื่อประโยชน์จะผนวชกับพระองค์

ตํ นานปฺปกาเรหิ สญฺญาเปตฺวา / สตฺตเม ทิวเส / อตฺตนา สทฺธึ / ปพฺพชตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิ.

(ยังพระราชาพระนามว่าภัททิยะ) นั้น ให้ทรงยินยอมแล้ว ด้วยประการต่าง ๆ ท. ทรงรับแล้ว ซึ่งปฏิญญา เพื่อประโยชน์แก่การผนวช กับ ด้วยตน ในวัน ที่ ๗.

อุบาลีออกบวชพร้อมด้วยศากยะทั้ง ๖

แต่นั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ องค์ นั้น คือ ภัททิยศากยราช เจ้าอนุรุทธะ เจ้าอานนท์ เจ้าภคุ เจ้ากิมพละ และเจ้าเทวทัต เป็น ๗ ทั้งอุบาลีนายภูษามาลา

ตโต ภทฺทิโย ฯเปฯ ปรวิสยํ โอกฺกมึสุ.

ตโต ภทฺทิโย สกฺยราชา / อนุรุทฺโธ อานนฺโท / ภคุ กิมฺพิโล / เทวทตฺโต จาติ / อิเม ฉ ขตฺติยา อุปาลิกปฺปกสตฺตมา,

ลำดับนั้น อ.กษัตริย์ ท. ๖ เหล่านี้ คือ อ.พระราชาแห่งเจ้าศากยะ พระนามว่าภัททิยะ (ด้วย) อ.เจ้าอนุรุทธะ (ด้วย) อ.เจ้าอานนท์ (ด้วย) อ.เจ้าภคุ (ด้วย) อ.เจ้ากิมพิละ (ด้วย) อ.เจ้าเทวทัต ด้วย ผู้มีนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลีเป็นที่ ๗,

ทรงเสวยมหาสมบัติตลอด ๗ วัน ประดุจเทวดาเสวยทิพยสมบัติ

เทวา วิย / ทิพฺพสมฺปตฺตึ สตฺตาหํ / มหาสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา

เสวยแล้ว ซึ่งสมบัติใหญ่ ตลอดวัน ๗ ราวกะ อ.เทวดา ท. (เสวยอยู่) ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์

เสด็จออกด้วยจตุรงคินีเสนา ประหนึ่งว่าเสด็จไปพระอุทยาน ถึงแดนกษัตริย์พระองค์อื่นแล้ว

อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา วิย / จตุรงฺคินิยา เสนาย นิกฺขมิตฺวา / ปรวิสยํ ปตฺวา

เสด็จออกไปแล้ว ด้วยเสนา อันมีองค์ ๔ ราวกะว่า เสด็จไปอยู่ สู่พระอุทยาน เสด็จถึงแล้ว ซึ่งแดน แห่งพระราชาอื่น

ทรงส่งกองทัพทั้งสิ้นให้กลับด้วยพระราชอาชญา เสด็จย่างเข้าสู่แดนกษัตริย์พระองค์อื่น

ราชาณาย สพฺพเสนํ นิวตฺตาเปตฺวา / ปรวิสยํ โอกฺกมึสุ.

ยังเสนาทั้งปวง ให้กลับแล้ว ด้วยอาชญาแห่งพระราชา เสด็จก้าวลงแล้ว สู่แดนแห่งพระราชาอื่น.

ในบรรดา ๗ คน นั้น กษัตริย์ ๖ พระองค์ ทรงเปลื้องอาภรณ์ของตน ทำเป็นห่อแล้ว

ตตฺถ ฉ ขตฺติยา / อตฺตโน อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา / ภณฺฑิกํ กตฺวา

อ.- (ในชน ท. ๗) เหล่านั้นหนา -กษัตริย์ ท. ๖ ทรงเปลื้องแล้ว ซึ่งเครื่องประดับ ท. ของตน ทรงกระทำแล้ว ให้เป็นห่อมีภัณฑะ

รับสั่งว่า แน่ะนายอุบาลี เชิญเธอกลับไปเถอะ ทรัพย์เท่านี้พอเลี้ยงชีวิตของเธอ ดังนี้แล้ว ประทานแก่เขา

“หนฺท ภเณ อุปาลิ นิวตฺตสฺสุ, / อลํ เต เอตฺตกํ ชีวิกายา”ติ / ตสฺส อทาสุ.

(ตรัสแล้ว) ว่า “แน่ะอุบาลี ผู้พนาย เอาเถิด (อ.เธอ) จงกลับ, (อ.ทรัพย์) อันมีประมาณเท่านี้ เป็นของเพียงพอ แก่เธอ เพื่อกิริยาอันประกอบแล้วด้วยความเป็นอยู่ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ได้ประทานแล้ว (แก่นายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นั้น.

เขากลิ้งเกลือกรำพันแทบพระบาทของกษัตริย์ ๖ พระองค์ นั้น เมื่อไม่อาจล่วงอาชญาของกษัตริย์เหล่านั้น จึงลุกขึ้นถือห่อของนั้นกลับไป

โส เตสํ ปาทมูเล / ปวตฺติตฺวา ปริเทวิตฺวา / เตสํ อาณํ อติกฺกมิตุํ อสกฺโกนฺโต / อุฏฺฐาย ตํ คเหตฺวา นิวตฺติ.

(อ.นายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นั้น กลิ้งเกลือกแล้ว ร่ำไรแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาท (ของกษัตริย์ ท.) เหล่านั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออันก้าวล่วง ซึ่งอาชญา (ของกษัตริย์ ท.) เหล่านั้น ลุกขึ้นแล้ว ถือเอาแล้ว (ซึ่งห่ออันมีภัณฑะ) นั้น กลับแล้ว.

ในกาลแห่งชนเหล่านั้นเกิดเป็น ๒ พวก ป่าได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่งการร้องไห้ แผ่นดินได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่งอาการหวั่นไหว

เตสํ ทฺวิธา ชาตกาเล / วนํ โรทนปฺปตฺตํ วิย, / ปฐวี กมฺปนาการปฺปตฺตา วิย อโหสิ.

อ.ป่า เป็นราวกะว่า ถึงแล้วซึ่งการร้องไห้ (ได้เป็นแล้ว), อ.แผ่นดิน เป็นราวกะว่า ถึงแล้วซึ่งอาการคืออันไหว ได้เป็นแล้ว ในกาลเป็นที่เกิดแล้ว โดยส่วน ๒ (แห่งชน ท.) เหล่านั้น.

ฝ่ายอุบาลีภูษามาลาไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับคิดอย่างนี้ว่า

อุปาลิกปฺปโกปิ / โถกํ คนฺตฺวา / นิวตฺติตฺวา เอวํ จินฺเตสิ

แม้ อ.นายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี ไปแล้ว หน่อยหนึ่ง กลับแล้ว คิดแล้ว อย่างนี้ ว่า

พวกศากยะดุร้ายนัก จะพึงฆ่าเราเสียด้วยเข้าพระทัยว่า พระกุมารทั้งหลายถูกเจ้าคนนี้ปลงพระชนม์เสียแล้ว ดังนี้ก็ได้

“จณฺฑา โข สากิยา ฯเปฯ กิมงฺคํ ปนาหนฺ”ติ

“จณฺฑา โข สากิยา / ‘อิมินา กุมารา นิปาติตา’ติ / ฆาเตยฺยุปิ มं,

อ.เจ้าศากยะ ท. ผู้ดุร้าย แล แม้พึงฆ่า ซึ่งเรา (ด้วยอันดำริ) ว่า “อ.พระกุมาร ท. (อันนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นี้ ให้ตกไปแล้ว” ดังนี้,

ก็ธรรมดาว่าศากยกุมารเหล่านี้ ทรงสละสมบัติเห็นปานนี้ ทิ้งอาภรณ์อันหาค่ามิได้เหล่านี้เสีย ดังก้อนเขฬะแล้วจักผนวช

อิเม หิ นาม สกฺยกุมารา / เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปหาย / อิมานิ อนคฺฆานิ อาภรณานิ / เขฬปิณฺฑํ วิย ฉฑฺเฑตฺวา ปพฺพชิสฺสนฺติ,

ก็ อ.พระกุมารแห่งเจ้าศากยะ ท. ชื่อ เหล่านี้ ทรงละแล้ว ซึ่งสมบัติ อันมีอย่างนี้เป็นรูป ทรงทิ้งแล้ว ซึ่งเครื่องประดับ ท. อันไม่มีค่า เหล่านี้ ราวกะว่า ก้อนแห่งเขฬะ จักผนวช,

ก็จะป่วยกล่าวไปไยถึงเราเล่า

กิมงฺคํ ปนาหนฺติ

ก็ อ.องค์อะไรเป็นเหตุเล่า อ.เรา (จักไม่บวช)” ดังนี้

ครั้นคิด (ดังนี้) แล้ว จึงแก้ห่อของออก เอาอาภรณ์เหล่านั้นแขวนไว้บนต้นไม้แล้ว

จินฺเตตฺวา / ภณฺฑิกํ โอมุญฺจิตฺวา / ตานิ อาภรณานิ รุกฺเข ลคฺคิตฺวา

ครั้นคิดแล้ว เปลื้องแล้ว ซึ่งห่อมีภัณฑะ คล้องไว้แล้ว ซึ่งเครื่องประดับ ท. เหล่านั้น ที่ต้นไม้

กล่าวว่า ผู้มีความต้องการทั้งหลายจงถือเอาเถิด ดังนี้แล้วไปสู่สำนักของศากยกุมารเหล่านั้น

“อตฺถิกา คณฺหนฺตู”ติ วตฺวา / เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ชน ท.) ผู้มีความต้องการ จงถือเอา” ดังนี้ ไปแล้ว สู่สำนัก (ของกษัตริย์ ท.) เหล่านั้น

อันศากยกุมารเหล่านั้นตรัสถามว่า เพราะเหตุอะไร เธอจึงกลับมา ก็กราบทูลความนั้นแล้ว

เตหิ / “กสฺมา นิวตฺโตสี”ติ ปุฏฺโฐ / ตมตฺถํ อาโรเจสิ.

ผู้- (อันกษัตริย์ ท.) เหล่านั้น -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) เป็นผู้กลับแล้ว ย่อมเป็น เพราะเหตุอะไร” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

ศากยะทั้ง ๖ บรรลุคุณพิเศษ

ลำดับนั้น ศากยกุมารเหล่านั้นทรงพาเขาไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว

อถ นํ เต ฯเปฯ ปจฺฉา สยํ ปพฺพชึสุ.

อถ นํ เต อาทาย / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา

ครั้งนั้น (อ.กษัตริย์ ท.) เหล่านั้น ทรงพาเอาแล้ว (ซึ่งนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นั้น เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายชื่อว่าเป็นพวกศากยะ มีความถือตัวประจำ (สันดาน)

“มยํ ภนฺเต ฯเปฯ นิมฺมาทยิสฺสตี”ติ วตฺวา

“มยํ ภนฺเต / สากิยา นาม มานนิสฺสิตา,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ท. ชื่อว่า เป็นเจ้าศากยะ เป็นผู้อาศัยแล้วซึ่งมานะ (ย่อมเป็น),

ผู้นี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์ตลอดราตรีนาน

อยํ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ ปริจารโก,

(อ.นายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นี้ เป็นผู้บำเรอ ซึ่งข้าพระองค์ ท. สิ้นราตรีนาน (ย่อมเป็น),

ขอพระองค์โปรดให้ผู้นี้บวชก่อน

อิมำ ปฐมตรำ ปพฺพาเชถ,

(อ.พระองค์) ขอจง- (ทรงยังนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นี้ -ให้บวช ก่อนกว่า,

ข้าพระองค์ทั้งหลายจักทำสามีจิกรรมมีการอภิวาทเป็นต้นแก่เขา

มยมสฺส / อภิวาทนาทีนิ กริสฺสาม,

อ.ข้าพระองค์ ท. จักกระทำ (ซึ่งสามีจิกรรม ท.) มีการกราบไหว้เป็นต้น (แก่นายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นั้น,

ความถือตัวของข้าพระองค์จักสร่างสิ้นไปด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล้ว

เอวำ โน มาโน / นิมฺมาทยิสฺสตี”ติ *วตฺวา*

อ.มานะ ของข้าพระองค์ ท. จักคลาย ด้วยประการอย่างนี้” ดังนี้

ให้อุบาลีนั้นบวชก่อน ภายหลังตัวจึงได้ทรงผนวช

ตำ ปฐมตรำ ปพฺพาเชตฺวา / ปจฺฉา สยำ ปพฺพชึสุ.

(ยังนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลี) นั้น ให้บวชแล้ว ก่อนกว่า บวชแล้ว ด้วยตนเอง ในภายหลัง.

บรรดาศากยภิกษุ ๖ รูป นั้น ท่านพระภัททิยะได้เป็นพระอรหันต์เตวิชโช โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง

เตสุ อายสฺมา ภทฺทิโย / เตเนว อนฺตรวสฺเสน เตวิชฺโช อโหสิ.

อ.- (ในภิกษุ ท.) เหล่านั้นหนา -พระภัททิยะ ผู้มีอายุ เป็นผู้มีวิชชา ๓ ได้เป็นแล้ว โดยระหว่างแห่งการอยู่ในฤดูฝน (แห่งพรรษา) นั้นนั่นเทียว.

ท่านพระอนุรุทธะ เป็นผู้มีจักษุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปุริสวิตักกสูตร ได้บรรลุพระ-อรหัตแล้ว

อายสฺมา อนุรุทฺโธ / ทิพฺพจกฺขุโก หุตฺวา / ปจฺฉา มหาปุริสวิตกฺกสุตฺตำ สุตฺวา / อรหตฺตำ ปาปุณิ.

อ.พระอนุรุทธะ ผู้มีอายุ เป็นผู้มีจักษุเพียงดังทิพย์ เป็น ฟังแล้ว ซึ่งมหาปุริสวิตักกสูตร บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในภายหลัง.

ท่านพระอานนท์ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

อายสฺมา อานนฺโท / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

อ.พระอานนท์ ผู้มีอายุ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

พระภคุเถระและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต

ภคุตฺเถโร จ / กิมฺพิลตฺเถโร จ / อปรภาเค วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา / อรหตฺตำ ปาปุณึสุ.

อ.พระภคุผู้เถระ ด้วย อ.พระกิมพิละผู้เถระ ด้วย ยังวิปัสสนา ให้เจริญแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก.

พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุถุชน

เทวทตฺโต / โปถุชฺชนิกํ อิทฺธึ ปตฺโต.

อ.พระเทวทัต บรรลุแล้ว ซึ่งฤทธิ์ อันเป็นของมีอยู่แห่งปุถุชน.

พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่อชาตสัตรุราชกุมาร

ในกาลต่อมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี ลาภและสักการะเป็นอันมาก เกิดขึ้นแก่พระตถาคตพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก

อปรภาเค / สตฺถริ โกสมฺพิยํ วิหรนฺเต, / สสาวกสงฺฆสฺส ตถาคตสฺส / มหนฺโต ลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺติ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับอยู่อยู่ ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี, อ.ลาภและสักการะ อันมาก บังเกิดแล้ว แก่พระตถาคต ผู้เป็นไปกับด้วยหมู่แห่งพระสาวก.

มนุษย์ทั้งหลายในกรุงโกสัมพีนั้น มีมือถือผ้าและเภสัชเป็นต้น เข้าไปสู่วิหารแล้ว

ตตฺถ วตฺถเภสชฺชาทิหตฺถา ฯเปฯ โอโลเกนฺตา วิจรนฺติ.

ตตฺถ / วตฺถเภสชฺชาทิหตฺถา มนุสฺสา / วิหารํ ปวิสิตฺวา

อ.มนุษย์ ท. (ในพระนครชื่อว่าโกสัมพี) นั้น ผู้มีวัตถุมีผ้าและเภสัชเป็นต้นในมือ เข้าไปแล้ว สู่วิหาร

ถามกันว่า พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน พระสารีบุตรเถระอยู่ที่ไหน พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ที่ไหน

“กุหึ สตฺถา, ฯเปฯ กุหึ กิมฺพิลตฺเถโร”ติ

“กุหึ สตฺถา, / กุหึ สารีปุตฺตตฺเถโร, / กุหึ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร,

(ถามแล้ว) ว่า “อ.พระศาสดา (ย่อมประทับอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระสารีบุตรผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน,

พระมหากัสสปเถระอยู่ที่ไหน พระภัททิยเถระอยู่ที่ไหน พระอนุรุทธเถระอยู่ที่ไหน

กุหึ มหากสฺสปตฺเถโร, / กุหึ ภทฺทิยตฺเถโร, / กุหึ อนุรุทฺธตฺเถโร,

อ.พระมหากัสสปะผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระภัททิยะผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระอนุรุทธะผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน,

พระอานนทเถระอยู่ที่ไหน พระภคุเถระอยู่ที่ไหน พระกิมพิลเถระอยู่ที่ไหน ดังนี้แล้ว

กุหึ อานนฺทตฺเถโร, / กุหึ ภคุตฺเถโร, / กุหึ กิมฺพิลตฺเถโร”ติ

อ.พระอานนท์ผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระภคุผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน, อ.พระกิมพิลผู้เถระ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้

เที่ยวตรวจดูที่นั่งแห่งอสีติมหาสาวก

อสีติมหาสาวกานํ / นิสินฺนฏฺฐานํ โอโลเกนฺตา วิจรนฺติ.

ย่อมเที่ยว แลดูอยู่ ซึ่งที่เป็นที่นั่งแล้ว แห่งพระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ ท.

ชื่อว่าผู้ถามว่า พระเทวทัตเถระนั่งหรือยืนที่ไหน ดังนี้ ย่อมไม่มี

“เทวทตฺตตฺเถโร / กุหึ นิสินฺโน วา / ฐิโต วา”ติ ปุจฺฉนฺโต นาม นตฺถิ.

ชื่อ (อ.มนุษย์) ผู้ถามอยู่ ว่า “อ.พระเทวทัตผู้เถระ นั่งแล้ว หรือ หรือว่า ยืนอยู่แล้ว (ณ ที่) ไหน” ดังนี้ ย่อมไม่มี.

พระเทวทัตนั้นจึงคิดว่า เราบวชพร้อมกันด้วยศากยะเหล่านี้เหมือนกัน

โส จินฺเตสิ “อหํ เอเตหิ ฯเปฯ นิพฺพตฺเตยฺยนฺ”ติ.

โส จินฺเตสิ / “อหํ เอเตหิ สทฺธึเยว ปพฺพชิโต,

(อ.พระเทวทัตผู้เถระ) นั้น คิดแล้ว ว่า “อ.เรา เป็นผู้บวชแล้ว กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั่น นั่นเทียว (ย่อมเป็น),

แม้ภิกษุเหล่านี้เป็นขัตติยบรรพชิต

เอเตปิ ขตฺติยปพฺพชิตา,

(อ.ภิกษุ ท.) แม้เหล่านั่น เป็นผู้บวชแล้วจากตระกูลแห่งกษัตริย์ (ย่อมเป็น),

แม้เราก็เป็นขัตติยบรรพชิต

อหัปิ ขตฺติยปพฺพชิโต,

แม้ อ.เรา เป็นผู้บวชแล้วจากตระกูลแห่งกษัตริย์ (ย่อมเป็น),

พวกมนุษย์มีมือถือลาภและสักการะ แสวงหาท่านเหล่านี้อยู่

ลาภสกฺการหตฺถา มนุสฺสา / เอเต ปริเยสนฺติ,

อ.มนุษย์ ท. ผู้มีลาภและสักการะในมือ ย่อมแสวงหา (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั่น,

ผู้เอ่ยถึงชื่อของเราบ้าง มิได้มี

มม นามํ คเหตาปิ นตฺถิ,

(อ.มนุษย์) แม้ผู้ถือเอา ซึ่งชื่อ ของเรา ย่อมไม่มี,

เราจะสมคบกับใครหนอแล พึงยังใครให้เลื่อมใสแล้ว ยังลาภและสักการะให้เกิดแก่เราได้

เกน นุ โข สทฺธึ / เอกโต หุตฺวา / กึ ปสาเทตฺวา / มม ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตยฺยนฺ”ติ.

(อ.เรา) เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน กับ (ด้วยใคร) หนอ แล เป็นแล้ว ยังใคร ให้เลื่อมใสแล้ว ยังลาภและสักการะ พึงให้บังเกิด แก่เรา” ดังนี้.

ทีนั้น ความตกลงใจนี้ มีแก่เธอว่า

อถสฺส เอตทโหสิ

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ได้มีแล้ว (แก่พระเทวทัตผู้เถระ) นั้น ว่า

พระเจ้าพิมพิสารนี้ พร้อมกับบริวาร ๑๑ นหุต ทรงดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ด้วยทัสสนะเป็นปฐมนั่นแล

“อยํ ราชา พิมฺพิสาโร ฯเปฯ เอกโต ภวิสฺสามี”ติ.

“อยํ ราชา พิมฺพิสาโร / ปฐมทสฺสเนเนว / เอกาทสนหุเตหิ สทฺธึ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต,

“อ.พระราชา พระนามว่าพิมพิสาร นี้ ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล กับ (ด้วยชน ท.) ผู้มีนหุต ๑๑ เป็นประมาณ ด้วยการเห็นครั้งแรกนั่นเทียว,

เราไม่อาจจะสมคบกับพระราชานั่นได้

น สกฺกา / เอเตน สทฺธึ เอกโต ภวิตุ,

(อันเรา) ไม่อาจ เพื่ออัน- เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน กับ (ด้วยพระเจ้าพิมพิสาร) นั่น -เป็น,

แม้กับพระเจ้าโกศลเราก็ไม่สามารถจะคบได้

โกสลรญฺญาปิ สทฺธึ / น สกฺกา เอกโต ภวิตุ,

(อันเรา) ไม่อาจ เพื่ออัน- เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน กับ แม้ด้วยพระราชาพระนามว่าโกศล -เป็น,

ส่วนพระอชาตสัตรุกุมารพระโอรสของพระราชานี้แล ยังไม่รู้คุณและโทษของใคร ๆ

อยํ โข ปน / รญฺโญ ปุตฺโต / อชาตสตฺตุกุมาโร / กสฺสจิ คุณโทสํ น ชานาติ,

ส่วนว่า อ.พระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระโอรส ของพระราชา นี้ แล ย่อมไม่ทรงรู้ซึ่งคุณและโทษ ของใคร ๆ,

เราจักสมคบกับพระกุมารนั้น

เอเตน สทฺธึ / เอกโต ภวิสฺสามี”ติ.

(อ.เรา) เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน กับ (ด้วยพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) นั่น จักเป็น” ดังนี้.

พระเทวทัตนั้นออกจากกรุงโกสัมพีไปสู่กรุงราชคฤห์ เนรมิตเพศเป็นกุมารน้อย

โส โกสมฺพิโต ราชคหํ ฯเปฯ ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตสิ.

โส โกสมฺพิโต / ราชคหํ คนฺตฺวา / กุมารกวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา

(อ.พระเทวทัตผู้เถระ) นั้น ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ จากพระนครชื่อว่าโกสัมพี เนรมิตแล้ว ซึ่งเพศแห่งกุมาร

พันอสรพิษ ๔ ตัว ที่มือและเท้าทั้ง ๔ ตัวหนึ่งที่คอ

จตฺตาโร อาสีวิเส / จตูสุ หตฺถปาเทสุ / เอกํ คีวาย พนฺธิตฺวา

พันแล้ว ซึ่งอสรพิษ ท. ๔ ที่มือและเท้า ท. ๔ (ซึ่งอสรพิษ) ตัวหนึ่ง ที่คอ

ตัวหนึ่งทำเป็นเทริดบนศีรษะ ตัวหนึ่งทำเฉวียงบ่า

เอกํ สีเส จุมฺพฏกํ กตฺวา / เอกํ เอกํสํ กริตฺวา

กระทำแล้ว (ซึ่งอสรพิษ) ตัวหนึ่ง ให้เป็นเทริด บนศีรษะ กระทำแล้ว (ซึ่งอสรพิษ) ตัวหนึ่ง ให้เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง (ที่บ่าข้างหนึ่ง)

ลงจากอากาศด้วยสังวาลงูนี้ นั่งบนพระเพลาของพระอชาตสัตรุกุมาร

อิมาย อหิเมขลาย / อากาสโต โอรุยฺห / อชาตสตฺตุสฺส อุจฺฉงฺเค นิสีทิตฺวา,

ลงแล้ว จากอากาศ ด้วยสังวาลอันเป็นวิการแห่งงู นี้ นั่งแล้ว บนพระเพลา ของพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู

เมื่อพระกุมารนั้นทรงกลัวแล้วตรัสว่า ท่านเป็นใคร

เตน ภีเตน / “โกสิ ตฺวนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ท่าน เป็นใคร ย่อมเป็น” ดังนี้ (อันพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) นั้น ผู้ทรงกลัวแล้ว ตรัสแล้ว,

จึงถวายพระพรว่า อาตมาคือพระเทวทัต

“อหํ เทวทตฺโต”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “อ.อาตมา เป็นภิกษุชื่อว่าเทวทัต (ย่อมเป็น)” ดังนี้

เพื่อจะบรรเทาความกลัวของพระกุมาร จึงกลับอัตภาพนั้น เป็นผู้ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ยืนอยู่เบื้องหน้า

ตสฺส ภยวิโนทนตฺถํ / ตํ อตฺตภาวํ ปฏิสํหริตฺวา / สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธโร / ปุรโต ฐตฺวา

เปลี่ยนแล้ว ซึ่งอัตภาพ นั้น เพื่ออันบรรเทาซึ่งความกลัว (แห่งพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) นั้น เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าสังฆาฏิและบาตรและจีวร (เป็น) ยืนอยู่แล้ว ในที่ข้างหน้า

ยังพระกุมารนั้นให้ทรงเลื่อมใส ยังลาภและสักการะให้เกิดแล้ว

ตํ ปสาเทตฺวา / ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตสิ.

(ยังพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) นั้น ให้เลื่อมใสแล้ว ยังลาภและสักการะ ให้บังเกิดแล้ว.

พระเทวทัตพยายามฆ่าพระพุทธเจ้า

พระเทวทัตนั้นอันลาภและสักการะครอบงำแล้ว ยังความคิดอันลามกให้เกิดขึ้นว่า เราจักบริหารภิกษุสงฆ์ ดังนี้แล้ว

โส ลาภสกฺการาภิภูโต ฯเปฯ พนฺธิตฺวา อปกฺกมิ.

โส ลาภสกฺการาภิภูโต / “อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี”ติ / ปาปกํ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา

(อ.พระเทวทัต) นั้น ผู้อันลาภและสักการะครอบงำแล้ว ยังจิต อันชั่ว ว่า “อ.เรา จักบริหาร ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ” ดังนี้ ให้เกิดขึ้นแล้ว

เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมด้วยจิตตุปบาทแล้ว

สห จิตฺตุปฺปาเทน / อิทฺธิโต ปริหายิตฺวา

เสื่อมรอบแล้ว จากฤทธิ์ กับ ด้วยความเกิดขึ้นแห่งจิต

ถวายบังคมพระศาสดาซึ่งกำลังทรงแสดงธรรมแก่บริษัท พร้อมด้วยพระราชา ในพระเวฬุวันวิหาร ลุกจากอาสนะแล้วประคองอัญชลี

สตฺถารํ เวฬุวนวิหาเร / สราชิกาย ปริสาย / ธมฺมํ เทเสนฺตํ วนฺทิตฺวา / อุฏฺฐายาสนา / อญฺชลิมฺปคฺคยฺห

ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ผู้ทรงแสดงอยู่ ซึ่งธรรม แก่บริษัท ผู้เป็นไปกับด้วยพระราชา ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงชราแก่เฒ่าแล้ว

“ภควา ภนฺเต ฯเปฯ ภิกฺขุสงฺฆนฺ”ติ วตฺวา

“ภควา ภนฺเต / เอตรหิ ชิณฺโณ / วุฑฺโฒ มหลฺลโก,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลนี้ อ.พระผู้มีพระภาค เป็นผู้ทรงชราแล้ว เป็นผู้เฒ่าแล้ว เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก (ย่อมเป็น),

ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเป็นผู้ขวนขวายน้อย ประกอบเนือง ๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐธรรมเถิด

อปฺโปสฺสุกฺโก / ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุญฺชตุ;

(อ.พระผู้มีพระภาค) ผู้มีความขวนขวายน้อย ขอจงทรงตามประกอบ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องอยู่สบายในธรรม- (อันสัตว์) -เห็นแล้ว;

ข้าพระองค์จักบริหารภิกษุสงฆ์

อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามิ,

อ.ข้าพระองค์ จักบริหาร ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ,

ขอพระองค์โปรดมอบภิกษุสงฆ์ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด ดังนี้แล้ว

นิยฺยาเทถ เม ภิกฺขุสงฺฆนฺ”ติ *วตฺวา*

(อ.พระองค์) ขอจงทรงมอบให้ ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ แก่ข้าพระองค์” ดังนี้

ถูกพระศาสดาทรงรุกรานด้วยเขฬาสิกวาทะทรงห้ามแล้ว

สตฺถารา เขฬาสิกวาเทน / อปสาเทตฺวา ปฏิกฺขิตฺโต,

ผู้- อันพระศาสดา ทรงรุกรานแล้ว ด้วยวาทะว่าเป็นเพียงดังบุคคลผู้กินซึ่งน้ำลาย -ทรงห้ามแล้ว,

ไม่พอใจ ได้ผูกอาฆาตนี้ในพระตถาคตเป็นครั้งแรกแล้วหลีกไป

อนตฺตมโน / อิมํ ปฐมํ / ตถาคเต อาฆาตํ พนฺธิตฺวา อปกฺกมิ.

เป็นผู้มีใจมิใช่ของแห่งตน (เป็น) ผูกแล้ว ซึ่งความอาฆาต นี้ ในพระตถาคต ครั้งแรก หลีกไปแล้ว.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ทำปกาศนียกรรม ในกรุงราชคฤห์แก่เธอแล้ว

อถสฺส ภควา / ราชคเห ปกาสนียกมฺมํ กาเรสิ.

ครั้งนั้น อ.พระผู้มีพระภาค (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันสงฆ์พึงประกาศ (แก่พระเทวทัต) นั้น ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์.

พระเทวทัตนั้นคิดว่า เดี๋ยวนี้ เราถูกพระสมณโคดมกำจัดเสียแล้ว บัดนี้ เราจักทำความพินาศแก่สมณโคดมนั้น ดังนี้แล้วจึงไปเฝ้าอชาตสัตรุกุมาร

โส “ปริจฺจตฺโตทานิ ฯเปฯ นาหาคิรึ วิสฺสชฺชาเปสิ.

โส / “ปริจฺจตฺโตทานิ อหํ / สมเณน โคตเมน, / อิทานิสฺส อนตฺถํ กริสฺสามี”ติ / อชาต-สตฺตุ๋ อุปสงฺกมิตฺวา

(อ.พระเทวทัต) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “ในกาลนี้ อ.เรา เป็นผู้- อันพระสมณะ ผู้โคดม -สละรอบแล้ว (ย่อมเป็น), ในกาลนี้ (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ (แก่พระสมณะ ผู้โคดม) นั้น” ดังนี้ เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู

ทูลว่า พระกุมาร เมื่อก่อนแล มนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน

“ปุพฺเพ โข กุมาร ฯเปฯ พุทฺโธ ภวิสฺสามี”ติ วตฺวา

“ปุพฺเพ โข กุมาร / มนุสฺสา ทีฆายุกา,

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพระกุมาร ในกาลก่อน แล อ.มนุษย์ ท. เป็นผู้มีอายุยืน (ได้เป็นแล้ว),

บัดนี้อายุน้อย

เอตรหิ อปฺปายุกา,

ในกาลนี้ (อ.มนุษย์ ท.) เป็นผู้มีอายุน้อย (ย่อมเป็น),

การที่พระองค์ยังเป็นพระกุมารอยู่นั่นเทียว จะพึงสิ้นพระชมน์เสีย เป็นเหตุมีอยู่ทีเดียวแล

ฐานำ โข ปเนตำ วิชฺชติ, / ยำ ตฺวำ กุมาโรว สมาโน / กาลำ กเรยฺยาสิ,

อ.พระองค์ เป็นพระกุมารนั่นเทียว เป็นอยู่ พึงกระทำ ซึ่งกาละ ใด, (อ.การกระทำ ซึ่งกาละ แห่งพระองค์ ผู้- เป็นพระกุมาร -เป็นอยู่) นั่น อันเป็นเหตุ มีอยู่นั่นเทียว แล,[๑]

---

[๑] **ฐานำ โข ปเนตำ วิชฺชติ. ยำ ตฺวำ กุมาโรว สมาโน กาลำ กเรยฺยาสิ.** แปล **๒ นัย** ดังนี้ :-

นัยที่ ๑ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ฐานำ โข ปเนตำ (กาลสฺส กรณำ, ตว กุมารสฺส สมานสฺส กาลสฺส กรณำ) วิชฺชติ, ยำ ตฺวำ กุมาโรว สมาโน กาลำ กเรยฺยาสิ.**

แปลยกศัพท์โดยพยัญชนะ : **ตฺวำ** อ.พระองค์ **กุมาโร เอว** เป็นพระกุมารนั่นเทียว **สมาโน** เป็นอยู่ **กเรยฺยาสิ** พึงกระทำ **กาลำ** ซึ่งกาละ **ยำ** ใด, **กรณำ** อ.การกระทำ **กาลสฺส** ซึ่งกาละ, หรือ **กรณำ** อ.การกระทำ **กาลสฺส** ซึ่งกาละ **ตว** แห่งพระองค์ **กุมารสฺส สมานสฺส** ผู้- เป็นพระกุมาร -เป็นอยู่ **เอตำ** นั่น **ฐานำ** อันเป็นเหตุ **วิชฺชติ โข ปน = วิชฺชติ เอว** มีอยู่ นั่นเทียว แล.

แปลโดยอรรถ : การที่พระองค์ยังเป็นพระกุมารอยู่นั่นเทียว จะพึงสิ้นพระชมน์เสีย เป็นเหตุมีอยู่ทีเดียวแล

นัยนี้ บทว่า **ฐานำ** (เหตุ) สำเร็จรูปมาจาก ฐา ธาตุ (คตินิวตฺติมฺหิ = ห้ามการไป, ถอยกลับ, ยืน, ตั้งอยู่) ภู.ทิ.+ ยุ ปัจจัย ในอธิกรณ-สาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ติฏฺฐติ ผลเมตฺถาติ **ฐานำ**. ผล ย่อมตั้งอยู่ ในเหตุนี้ เพราะเหตุนั้น เหตุนี้ ชื่อว่า ฐานะ (เหตุเป็นที่ตั้งแห่งผล), บทว่า **โข** (นั่นเทียว) กล่าวอรรถอวธารณะ, บทว่า **ปน** (แล) เป็นวจนาลังการนิบาต ประดับคำพูดให้สละสลวย, **เอตำ** (นั่น) โยก **กาลสฺส กรณำ** หรือ **ตว กุมารสฺส สมานสฺส กาลสฺส กรณำ**, บทว่า **วิชฺชติ** (มีอยู่) สำเร็จรูปมาจาก วิท ธาตุ (ภาเว = มี, เป็น) ทิ. + ย ปัจจัย + ติ วัตตมานาวิภัตติ แปลง ทฺย เป็น ช, ซ้อน ชฺ, บทว่า **ยำ** (ใด) เป็นบทนิบาต กริยาปรามาสนะ (ครอบคลุมกิริยาหลัก คือ กเรยฺยาสิ), บทว่า **กเรยฺยาสิ** (พึงกระทำ) สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรเณ = กระทำ) ต.ภู. + โอ ปัจจัย + เอยฺยาสิ สัตตมีวิภัตติ

นัยที่ ๒ : พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ฐานำ โข ปเนตำ วิชฺชติ, ยำ = เยน (ฐาเนน) ตฺวำ กุมาโรว สมาโน กาลำ กเรยฺยาสิ.**

แปลยกศัพท์โดยพยัญชนะ : **ตฺวำ** อ.พระองค์ **กุมาโร เอว** เป็นพระกุมารนั่นเทียว **สมาโน** เป็นอยู่ **กเรยฺยาสิ** พึงกระทำ **กาลำ** ซึ่งกาละ **ยำ = เยน (ฐาเนน)** เพราะเหตุ ใด, **เอตำ ฐานำ** อ.เหตุ นั่น **วิชฺชติ โข ปน = วิชฺชติ เอว** มีอยู่ นั่นเทียว แล.

แปลโดยอรรถ : เหตุที่ทำให้พระองค์ผู้ยังเป็นพระกุมารอยู่นั่นเทียวจะพึงสิ้นพระชมน์เสีย มีอยู่ทีเดียวแล

นัยนี้ **ยำ = เยน (ฐาเนน)** (เพราะเหตุ ใด) เป็นบทนาม ลง สิ ปฐมาวิภัตติในอรรถตติยาวิภัตติ อรรถเหตุ (เพราะในสารัตถทีปนีฎีกา ขยายว่า การณนิทฺเทโส วา)

อีกนัยหนึ่ง หากจะคิดว่า **ยำ** เป็นนิปาตมัตตะ ก็ไม่จำเป็นต้องแปลก็ได้

ฐานำ โข ปเนตนฺติ เอตฺถ โขสทฺโท อวธารณตฺโถ, ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโรติ อาห “อตฺถิเยวา”ติ. (มูลปณฺณาสฏีกา), ฐานำ โข ปเนตำ วิชฺชตีติ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลำ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ฐานำ, เหตุ. โขติ อวธารเณ, เอตำ การณำ วิชฺชเตว, โน น วิชฺชตีติ อตฺโถ. กึ ตำ การณนฺติ อาห “ยำ ปาปภิกฺขู”ติอาทิ. เอตฺถ ยนฺติ นิปาตมตฺตำ, การณนิทฺเทโส วา, เยน การเณน อนฺตรธาเปยฺยุ, ตเทตำ การณำ วิชฺชตีติ อตฺโถ. (สารตฺถทีปนีฎีกา)

พระกุมาร ถ้ากระนั้น พระองค์จงสำเร็จโทษพระบิดาแล้วเป็นพระราชาเถิด

เตนหิ ตฺวํ กุมาร / ปิตรํ หนฺตฺวา ราชา โหหิ,

ดูก่อนพระกุมาร ถ้าอย่างนั้น อ.พระองค์ ปลงพระชนม์แล้ว ซึ่งพระบิดา เป็นพระราชา จงเป็น,

อาตมาสำเร็จโทษพระผู้มีพระภาคแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า

อหํ ภควนฺตํ หนฺตฺวา / พุทฺโธ ภวิสฺสามี”ติ วตฺวา,

อ.อาตมา ปลงพระชนม์แล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค เป็นพระพุทธเจ้า จักเป็น” ดังนี้,

ครั้นเมื่อพระกุมารนั้นดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ได้แต่งบุรุษทั้งหลายเพื่อจะฆ่าพระตถาคต

ตสฺมึ รชฺเช ปติฏฺฐิเต, / ตถาคตสฺส วธาย / ปุริเส ปโยเชตฺวา,

(ครั้นเมื่อพระกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) นั้น ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในความเป็นแห่งพระราชา, ประกอบแล้ว ซึ่งบุรุษ ท. เพื่ออันปลงพระชนม์ ซึ่งพระตถาคต,

ครั้นเมื่อบุรุษเหล่านั้นบรรลุโสดาปัตติผลกลับไปแล้ว จึงขึ้นเขาคิชฌกูฏเอง

เตสุ โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา นิวตฺเตสุ, / สยํ คิชฺฌกูฏํ อภิรุหิตฺวา

(ครั้นเมื่อบุรุษ ท.) เหล่านั้น บรรลุแล้ว ซึ่งโสดาปัตติผล กลับแล้ว, ขึ้นแล้ว สู่ภูเขาชื่อว่าคิชฌกูฏ ด้วยตนเอง

กลิ้งศิลาด้วยจงใจว่า เราเองจักปลงพระสมณโคดมจากชีวิต ดังนี้แล้วได้ทำกรรมคือยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น

“อหเมว / สมณํ โคตมํ ชีวิตา โวโรเปสฺสามี”ติ / สิลํ ปวิชฺฌิตฺวา / รุหิรุปฺปาทกมฺมํ กตฺวา

กลิ้งแล้ว ซึ่งศิลา (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.เรานั่นเทียว จักปลงลง ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม จากชีวิต” ดังนี้ กระทำแล้ว ซึ่งกรรมคือการยังพระโลหิตให้เกิดขึ้น

เมื่อไม่อาจให้สิ้นพระชนม์ด้วยอุบายแม้นี้ จึงให้ปล่อยช้างนาฬาคิรีไปอีก

อิมินาปิ อุปาเยน / มาเรตุํ อสกฺโกนฺโต / ปุน นาฬาคิรึ วิสฺสชฺชาเปสิ.

เมื่อไม่อาจ เพื่ออัน- (ยังพระตถาคต) -ให้สิ้นพระชนม์ ด้วยอุบาย แม้นี้ (ยังบุคคล) ให้ปล่อยแล้ว ซึ่งช้างชื่อว่านาฬาคิรี อีก.

เมื่อช้างนั้นกำลังเดินมา พระอานนทเถระยอมสละชีวิตของตนถวายพระศาสดา ได้ยืนขวางหน้าแล้ว

ตสฺมึ อาคจฺฉนฺเต, / อานนฺทตฺเถโร / อตฺตโน ชีวิตํ / สตฺถุ ปริจฺจชิตฺวา / ปุรโต อฏฺฐาสิ.

(ครั้นเมื่อช้างชื่อว่านาฬาคิรี) นั้น มาอยู่, อ.พระอานนท์ผู้เถระ สละรอบแล้ว ซึ่งชีวิต ของตน เพื่อพระศาสดา ได้ยืนอยู่แล้ว ในที่ข้างหน้า (ในเบื้องพระพักตร์).

พระศาสดาทรงทรมานช้างแล้ว เสด็จออกจากพระนครมาสู่พระวิหาร

สตฺถา นาคํ ทเมตฺวา / นครา นิกฺขมิตฺวา / วิหารํ อาคนฺตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงทรมานแล้ว ซึ่งช้างตัวประเสริฐ เสด็จออกไปแล้ว จากพระนคร เสด็จมาแล้ว สู่พระวิหาร

เสวยมหาทานที่พวกอุบาสกหลายพันนำมาแล้ว

อเนกสหสฺเสหิ อุปาสเกหิ / อภิหฏฺ มหาทานำ ปริภุญฺชิตฺวา,

เสวยแล้ว ซึ่งทานใหญ่ อัน- อันอุบาสก ท. ผู้มีพันมิใช่หนึ่ง -นำไปเฉพาะแล้ว,

ทรงแสดงอนุปุพพีกถาโปรดชาวกรุงราชคฤห์นับได้ ๑๘ โกฏิ ซึ่งประชุมกันในวันนั้น

ตสฺมึ ทิวเส / สนฺนิปติตานำ อฏฺ ธารสโกฏิสงฺขาตานำ / ราชคหวาสีนำ อนุปุพฺพีกถำ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ (แก่ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์โดยปกติ ผู้อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าโกฏิ ๑๘ ผู้ประชุมกันแล้ว ในวัน นั้น.

ธรรมาภิสมัยเกิดมีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน

จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานำ / ธมฺมาภิสมโย ชาโต.

อ.การตรัสรู้ซึ่งธรรม เกิดแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีปราณะ ท. ๘๔.

พระศาสดาทรงสดับกถาพรรณนาคุณของพระเถระว่า แม้ท่านพระอานนท์มีคุณมาก เมื่อพระยาช้างชื่อเห็นปานนั้นมาอยู่ ได้ยอมสละชีวิตของตน ยืนขวางหน้าพระศาสดา ดังนี้แล้ว

“อโห มหาคุโณ / อายสฺมา อานนฺโท; / ตถารูเป นาม หตฺถินาเค อาคจฺฉนฺเต, / อตฺตโน ชีวิตำ ปริจฺจชิตฺวา / สตฺถุ ปุรโต อฏฺ ฐาสี”ติ / เถรสฺส คุณกถำ สุตฺวา

(อ.พระศาสดา) ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งคุณ ของพระเถระ ว่า “โอ อ.พระอานนท์ผู้มีอายุ ผู้มีคุณมาก; ครั้นเมื่อช้างตัวประเสริฐ ชื่อ ตัวมีอย่างนั้นเป็นรูป มาอยู่, สละรอบแล้ว ซึ่งชีวิตของตน ได้ยืนอยู่แล้ว ในที่ข้างหน้า ของพระศาสดา” ดังนี้

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น ถึงครั้งก่อน อานนท์นี้ก็ยอมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่เราแล้วเหมือนกัน

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพเปส / มมตฺถาย ชีวิตำ ปริจฺจชิเยวา”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.อานนท์ ย่อมสละรอบ ซึ่งชีวิต เพื่อประโยชน์ แก่เรา) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, แม้ในกาลก่อน (อ.อานนท์) นั่น สละรอบแล้วนั่นเทียว ซึ่งชีวิต เพื่อประโยชน์ แก่เรา” ดังนี้

อันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนแล้ว จึงตรัสจุลหังสชาดก มหาหังสชาดกและกักกฏกชาดก

ภิกฺขูหิ ยาจิโต / จุลฺลหำสมหาหำสกกฺกฏกชาตกานิ กเถสิ.

ผู้- อันภิกษุ ท. -ทูลอ้อนวอนแล้ว ตรัสแล้ว ซึ่งจุลหังสชาดกและมหาหังสชาดกและกักกฏกชาดก ท.

กรรมชั่วของพระเทวทัตปรากฏแก่มหาชน

กรรมแม้ของพระเทวทัต เพราะยังพระอชาตสัตรุกุมารให้สำเร็จโทษพระราชา (พระราชาบิดา) เสียก็ดี เพราะแต่งนายขมังธนูก็ดีเพราะกลิ้งศิลาก็ดี มิได้ปรากฏเหมือนเพราะปล่อยช้างนาฬาคิรีเลย

เทวทตฺตสฺสาปิ กมฺมำ / เนว ตถา รญฺโญ มาราปิตตฺตา, / น วธกานำ ปโยชิตตฺตา, / น สิลาย ปวิทฺธตฺตา, / ปากฏำ อโหสิ; / ยถา นาฬาคิริหตฺถิโน วิสฺสชฺชิตตฺตา.

(อ.กรรม แม้ของพระเทวทัต เป็นธรรมปรากฏแล้ว ได้เป็นแล้ว) เพราะความที่- แห่งช้างชื่อว่านาฬาคิรี -เป็นสัตว์- (อันพระเทวทัต) -ให้ปล่อยแล้ว ฉันใด, อ.กรรม แม้ของพระเทวทัต (เป็นกรรมปรากฏแล้ว ได้เป็นแล้ว) เพราะความที่- แห่งพระราชา -เป็นผู้- (อันพระเทวทัต ยังพระราชกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) ให้ปลงพระชนม์แล้ว ฉันนั้น หามิได้นั่นเทียว, (อ.กรรม แม้ของพระเทวทัต เป็นกรรมปรากฏแล้ว ได้เป็นแล้ว) เพราะความที่- แห่งนายขมังธนู ท. เป็นผู้- (อันพระเทวทัต) -ประกอบแล้ว (ฉันนั้น) หามิได้, (อ.กรรม แม้ของพระเทวทัต) เป็นกรรมปรากฏแล้ว ได้เป็นแล้ว เพราะความที่- แห่งศิลา -เป็นของ- (อันพระเทวทัต) -กลิ้งแล้ว (ฉันนั้น) หามิได้.

คราวนั้นแล มหาชนได้โจษจันกันขึ้นว่า แม้พระราชา ก็พระเทวทัตนั่นเองเป็นผู้ให้สำเร็จโทษเสีย

ตทา หิ มหาชโน “ราชาปิ ฯเปฯ วิจรตี”ติ โกลาหลมกาสิ.

ตทา หิ มหาชโน / “ราชาปิ เทวทตฺเตเนว มาราปิโต,

ก็ ในกาลนั้น อ.มหาชน ***ได้กระทำแล้ว ซึ่งความโกลาหล*** ว่า “แม้ อ.พระราชา อันพระเทวทัตนั่นเทียว (ยังพระราชกุมารพระนามว่าอชาตศัตรู) ให้ปลงพระชนม์แล้ว,

แม้นายขมังธนูก็พระเทวทัตนั่นเองแต่งขึ้น

วธกาปิ ปโยชิตา,

แม้ อ.นายขมังธนู ท. (อันพระเทวทัตนั่นเทียว) ประกอบแล้ว,

แม้ศิลาก็พระเทวทัตเหมือนกันกลิ้งลง

สิลาปิ ปวิทฺธา,

แม้ อ.ศิลา (อันพระเทวทัตนั่นเทียว) กลิ้งแล้ว,

และบัดนี้เธอก็ได้ปล่อยช้างนาฬาคิรี

อิทานิ ปน / เตน นาฬาคิริ วิสฺสชฺชาปิโต,

อนึ่ง ในกาลนี้ อ.ช้างชื่อว่านาฬาคิรี (อันพระเทวทัต) นั้น (ยังนายควาญช้าง) ให้ปล่อยแล้ว,

พระราชาทรงเที่ยวคบคนลามกเห็นปานนี้

เอวรูปํ นาม ปาปํ คเหตฺวา ราชา วิจรตี”ติ *โกลาหลมกาสิ.*

อ.พระราชา ย่อมเที่ยว คบ (ซึ่งบุคคล) ผู้ชั่ว ชื่อ ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป” ดังนี้.

พระราชาทรงสดับถ้อยคำของมหาชนแล้ว จึงให้นำสำรับ ๕๐๐ คืนมา มิได้เสด็จไปยังที่อุปัฏฐากของพระเทวทัตนั้นอีก

ราชา มหาชนสฺส กถํ สุตฺวา / ปญฺจ ถาลิปากสตานิ หราเปตฺวา / น ปุน ตสฺสุปฏฺฐานํ อคมาสิ.

อ.พระราชา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว ของมหาชน (ยังบุคคล) ให้นำไปแล้ว ซึ่งร้อยแห่งอาหารอันบุคคลหุงต้มใส่ไว้แล้วในถาด ท. ๕ ไม่ได้เสด็จไปแล้ว สู่ที่บำรุง (แห่งพระเทวทัต) นั้น อีก.

ถึงชาวพระนคร ก็มิได้ถวายแม้วัตถุมาตรว่าภิกษาแก่เธอซึ่งเข้าไปยังสกุล

นาคราปิสฺส / กุลํ อุปคตสฺส / ภิกฺขามตฺตมฺปิ นาทํสุ.

(อ.ชน ท.) แม้ผู้อยู่ในพระนคร ไม่ได้ถวายแล้ว (ซึ่งวัตถุ) แม้สักว่าภิกษา (แก่พระเทวทัต) นั้น ผู้เข้าถึงแล้ว ซึ่งตระกูล.

พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการ

พระเทวทัตนั้นเสื่อมจากลาภและสักการะแล้ว ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยการหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลขอวัตถุ ๑๕ ประการ

โส ปริหีนลาภสกฺกาโร / โกหญฺเญน ชีวิตุกาโม / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิตฺวา

(อ.พระเทวทัต) นั้น เป็นผู้มีลาภและสักการะอันเสื่อมรอบแล้ว เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเป็นอยู่ ด้วยความเป็นแห่งบุคคลผู้หลอกลวง (เป็น) เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลขอแล้ว ซึ่งวัตถุ ท. ๕

อันพระผู้มีพระภาคทรงห้ามว่า อย่าเลย เทวทัต ผู้ใดปรารถนา ผู้นั้นก็จงเป็นผู้อยู่ป่าเถิด ดังนี้แล้ว

ภควตา / “อลํ เทวทตฺต, / โย อิจฺฉติ, / อารญฺญโก โหตู”ติ ปฏิกฺขิตฺโต,

ผู้- อันพระผู้มีพระภาค -ทรงห้ามแล้ว ว่า “ดูก่อนเทวทัต อ.อย่าเลย, (อ.ภิกษุ) ใด ย่อมปรารถนา, (อ.ภิกษุ) นั้น เป็นผู้อยู่ในป่า จงเป็น” ดังนี้,

กล่าวว่า ผู้มีอายุคำพูดของใครจะงาม

“กสฺสาวุโส วจนํ ฯเปฯ อาคจฺฉตู”ติ วตฺวา ปกฺกามิ.

“กสฺสาวุโส วจนํ โสภณํ;

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.คำ ของใคร เป็นคำงาม (ย่อมเป็น);

ของพระตถาคตหรือเรา

กึ ตถาคตสฺส, / อุทาหุ มม;

(อ.พระดำรัส) ของพระตถาคต (เป็นคำงาม ย่อมเป็น) หรือ, หรือว่า (อ.คำ) ของเรา (เป็นคำงาม ย่อมเป็น);

ด้วยว่า เรากล่าวด้วยสามารถข้อปฏิบัติอย่างสูงสุดอย่างนี้ว่า

อหํ หิ อุกฺกฏฺฐวเสน เอวํ วทามิ

ด้วยว่า อ.เรา ย่อมกล่าว ด้วยสามารถแห่งการปฏิบัติอันสูงสุด อย่างนี้ ว่า

พระเจ้าข้า ดังข้าพระองค์ขอประทานโอกาส ขอภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้อยู่ป่าจนตลอดชีวิต

‘สาธุ ภนฺเต ฯเปฯ น ขาเทยฺยุนฺ’ติ;

‘สาธุ ภนฺเต / ภิกฺขู ยาวชีวํ อรญฺญิกา อสฺสุ,

‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังข้าพระองค์ขอโอกาส อ.ภิกษุ ท. เป็นผู้มีการอยู่ในป่าเป็นปกติ พึงเป็นตลอดการกำหนดมีประมาณเพียงใดแห่งชีวิต,

เที่ยวบิณฑบาตจนตลอดชีวิต

ปิณฺฑปาติกา,

(อ.ภิกษุ ท.) เป็นผู้มีอันเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตเป็นปกติ (พึงเป็น ตลอดการกำหนดมีประมาณเพียงใดแห่งชีวิต),

ทรงผ้าบังสุกุลจนตลอดชีวิต

ปํสุกูลิกา,

(อ.ภิกษุ ท.) เป็นผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ (พึงเป็น ตลอดการกำหนดมีประมาณเพียงใดแห่งชีวิต),

อยู่โคนไม้จนตลอดชีวิต

รุกฺขมูลิกา,

(อ.ภิกษุ ท.) พึงเป็นผู้มีการอยู่ที่โคนแห่งต้นไม้เป็นปกติ (พึงเป็น ตลอดการกำหนดมีประมาณเพียงใดแห่งชีวิต),

อย่าพึงฉันปลาและเนื้อจนตลอดชีวิต

มจฺฉมํสํ น ขาเทยฺยุนฺ'ติ;

(อ.ภิกษุ ท.) ไม่พึงฉัน ซึ่งปลาและเนื้อ (ตลอดการกำหนดมีประมาณเพียงใดแห่งชีวิต)' ดังนี้;

กล่าวว่า ผู้ใดใคร่จะพ้นจากทุกข์

โย ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม,

(อ.ภิกษุ) ใด เป็นผู้ใคร่เพื่ออันพ้น จากทุกข์ (ย่อมเป็น),

ผู้นั้นจงมากับเรา ดังนี้แล้วหลีกไป

โส มยา สทฺธึ อาคจฺฉตู"ติ *วตฺวา* ปกฺกามิ.

(อ.ภิกษุ) นั้น จงมา กับ ด้วยเรา" ดังนี้ หลีกไปแล้ว.

ภิกษุบางพวกผู้บวชใหม่ มีความรู้น้อย ได้สดับถ้อยคำของพระเทวทัตนั้นแล้ว

ตสฺส วจนํ สุตฺวา / เอกจฺเจ นวปพฺพชิตา มนฺทพุทฺธิโน

(อ.ภิกษุ ท.) บางพวก ผู้บวชแล้วใหม่ ผู้มีความรู้น้อย ฟังแล้ว ซึ่งคำ (ของพระเทวทัต) นั้น

คิดว่า พระเทวทัตพูดถูก พวกเราจักเที่ยวไปกับพระเทวทัตนั่น ดังนี้แล้วได้สมคบกับเธอ

"กลฺยาณํ เทวทตฺโต อาห, / เอเตน สทฺธึ วิจริสฺสามา"ติ / เตน สทฺธึ เอกโตว อเหสุ.

(คิดแล้ว) ว่า "อ.พระเทวทัต กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อันงาม, (อ.เรา ท.) จักเที่ยวไป กับ (ด้วยพระเทวทัต) นั่น" ดังนี้ เป็นผู้พร้อมเพรียงกันนั่นเทียว กับ (ด้วยพระเทวทัต) นั้น ได้เป็นแล้ว.

พระเทวทัตทำลายสงฆ์

พระเทวทัตนั้นพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ยังชนผู้เลื่อมใสในวัตถุที่เศร้าหมองให้เข้าใจ ด้วยวัตถุ ๕ ประการ นั้น ให้เที่ยวขอ (ปัจจัย) ในสกุลทั้งหลายมาบริโภค พยายามเพื่อทำลายสงฆ์แล้ว ด้วยประการฉะนี้

อิติ โส / ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ / เตหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ / ลูขปฺปสนฺนํ ชนํ สญฺญาเปนฺโต / กุเลสุ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺโต / สงฺฆเภทาย ปรกฺกมิ.

(อ.พระเทวทัต) นั้น กับ ด้วยภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ยังชน ผู้เลื่อมใสแล้วในวัตถุอันเศร้าหมอง ให้รู้พร้อมอยู่ ด้วยวัตถุ ท. ๕ เหล่านั้น (ยังกันและกัน) ให้ขอแล้ว ในตระกูล ท. บริโภคอยู่ พยายามแล้ว เพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้.

พระเทวทัตนั้นอันพระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เทวทัต ได้ยินว่า เธอพยายามเพื่อทำลายสงฆ์เพื่อทำลายจักร จริงหรือ

โส ภควตา / “สจฺจํ กิร ตฺวํ เทวทตฺต / สงฺฆเภทาย ปรกฺกมสิ / จกฺกเภทายา”ติ ปุฏฺโ

(อ.พระเทวทัต) นั้น ผู้- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนเทวทัต ได้ยินว่า อ.เธอ ย่อมพยายาม เพื่อการทำลายซึ่งสงฆ์ เพื่อการทำลายซึ่งจักร จริงหรือ” ดังนี้

ทูลว่า จริง พระผู้มีพระภาค ดังนี้แล้ว

“สจฺจํ ภควา”ติ วตฺวา

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค (อ.ข้าพระองค์ ย่อมพยายาม เพื่อการทำลายซึ่งสงฆ์ เพื่อการทำลายซึ่งจักร) จริง” ดังนี้

แม้พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระดำรัสมีอาทิว่า เทวทัต การทำลายสงฆ์มีโทษหนักแล

“ครุโก โข เทวทตฺต / สงฺฆเภโท”ติอาทีหิ โอวทิโตปิ

แม้ผู้- (อันพระผู้มีพระภาคตรัส) ตรัสสอนแล้ว (ด้วยพระดำรัส ท.) มีพระดำรัสว่า “ดูก่อนเทวทัต อ.การทำลายซึ่งสงฆ์ เป็นโทษหนัก แล (ย่อมเป็น)” ดังนี้เป็นต้น

ก็มิได้เชื่อถือพระวาจาของพระศาสดาหลีกไปแล้ว

สตฺถุ วจนํ อนาทิยิตฺวา ปกฺกนฺโต,

ไม่เอื้อเฟื้อแล้ว ซึ่งพระดำรัส ของพระศาสดา หลีกไปแล้ว,

พบท่านพระอานนท์ซึ่งกำลังเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์

อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ / ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งพระอานนท์ ผู้มีอายุ ผู้เที่ยวไปอยู่ ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ เพื่อก้อนข้าว

จึงกล่าว อานนท์ ผู้มีอายุ บัดนี้ เราจักทำอุโบสถ จักทำสังฆกรรม เว้นจากพระผู้มีพระภาค เว้นจากภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

“อชฺชตคฺเคทานาหํ อาวุโส อานนฺท / อญฺญเตฺรว ภควตา / อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺฆา / อุโปสถํ กริสฺสามิ, / สงฺฆกมฺมํ กริสฺสามี”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ ผู้มีอายุ ในกาลนี้ (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งอุโบสถ จักกระทำซึ่งสังฆกรรม เว้นนั่นเทียว จากพระผู้มีพระภาค เว้น จากหมู่แห่งภิกษุ (กระทำ) ซึ่งความเป็นแห่งวันนี้ให้เป็นเบื้องต้น[๑] ” ดังนี้.

พระเถระกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

เถโร ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสิ.

อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น แด่พระผู้มีพระภาค.

พระศาสดาทรงทราบความนั้นแล้วเกิดธรรมสังเวช

ตํ วิทิตฺวา สตฺถา / อุปฺปนฺนธมฺมสํเวโค หุตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว (ซึ่งเนื้อความ) นั้น เป็นผู้มีความสลดในธรรมอันเกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว

ทรงปริวิตกว่า เทวทัตทำกรรมเป็นเหตุให้ตนไหม้ในอเวจี อันเกี่ยวถึงความฉิบหายแก่สัตว์โลกทั้งเทวโลก ดังนี้แล้ว

“เทวทตฺโต / สเทวกสฺส โลกสฺส / อนตฺถนิสฺสิตํ / อตฺตโน อวีจิมฺหิ / ปจนกมฺมํ กโรตี”ติ ปริวิตกฺเกตฺวา

ทรงปริวิตกแล้ว ว่า “อ.เทวทัต ย่อมกระทำ ซึ่งกรรมอันเป็นเหตุไหม้ ในนรกชื่อว่าอเวจี แก่ตน อันอาศัยแล้วซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ แก่โลก อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

กรรมทั้งหลายที่ไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน
ทำได้ง่าย กรรมใดแล เป็นประโยชน์ด้วยดีด้วย
กรรมนั้นแล ทำได้ยากอย่างยิ่ง

“สุกรานิ อสาธูนิ อตฺตโน อหิตานิ จ;
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ ตํ เว ปรมทุกฺกรนฺ”ติ

อิมํ คาถํ วตฺวา

---

[๑] **อชฺชตคฺเค** ตัดบทเป็น **อชฺชตํ** + **อคฺเค** ลบนิคคหิต ลบสระหน้า, **อีกนัยหนึ่ง อชฺช** + **อคฺเค** ลง ตฺ อาคม บทว่า **อคฺเค** สำเร็จรูปมาจาก อคฺค = อาทิ (เบื้องต้น, เบื้องแรก, ต้น, แรก) ลง **อ** ทุติยาวิภัตติ แปลง **อ** เป็น **เอ** หรือจัดเป็นวิภัตติวิปลาส คือจาก **อ** ทุติยาวิภัตติ เป็น **สฺมึ** สัตตมีวิภัตติ หรือลง **โย** ทุติยาวิภัตติ พหุวจนะ หรือลง **สฺมึ** สัตตมีวิภัตติ ในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ**. เวลาแปลให้เพิ่มบทว่า **กตฺวา** เข้ามา ดังนี้ **อชฺชตํ อคฺเค (กตฺวา)**. กระทำ ซึ่งความเป็นแห่งวันนี้ ให้เป็นเบื้องต้น, ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป **อีกนัยหนึ่ง อชฺช อคฺเค (กตฺวา)** กระทำ ซึ่งวันนี้ ให้เป็นเบื้องต้น. ตสฺมา อชฺชตคฺเคติ อชฺชตํ อาทึ กตฺวาติ เอวเมตฺถตฺโถ เวทิตพฺโพ. อชฺชตนฺติ อชฺชภาวํ. อชฺชทคฺเคติ วา ปาโฐ, ทกาโร ปทสนฺธิกโร. อชฺช อคฺคนฺติ อตฺโถ. (สีลขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา). อคฺเคติ เอตฺถ อุปโยควจนสฺส เอการาเทโส, วจนวิปลฺลาโส วา, กตฺวาสทฺโท จ เสโสติ วุตฺตํ “อาทึ กตฺวา”ติ. ภวตฺเถ ตาสทฺโทติ ทสฺเสติ “อชฺชภาวนฺ”ติ อิมินา, ...อชฺชตนฺติ วา อชฺชอิจฺเจว อตฺโถ ตาสทฺทสฺส สกตฺถวุตฺติโต ยถา “เทวตาติ, อยํ อาจริยานํ มติ. (สีลขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

(อ.กรรม ท. เหล่าใด) เป็นกรรมไม่ดี ด้วย เป็นกรรมไม่เกื้อกูล แก่ตน ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม ท. เหล่านั้น) เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น); (อ.กรรม) ใด แล เป็นกรรมเป็นประโยชน์ เกื้อกูล ด้วย เป็นกรรมดี ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม) นั้น แล เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยากอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ทรงเปล่งพระอุทานนี้อีกว่า

กรรมดีคนดีทำได้ง่าย กรรมดีคนชั่วทำได้ยาก กรรมชั่ว
คนชั่วทำได้ง่าย กรรมชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก

ปุน อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

“สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ;
ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกรนฺ”ติ.

ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระอุทาน นี้ อีก ว่า

“อ.กรรมดี เป็นกรรม- อันคนดี -กระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น), อ.กรรมดี เป็นกรรม- อันคนชั่ว -กระทำได้โดยยาก (ย่อมเป็น); อ.กรรมชั่ว เป็นกรรม- อันคนชั่ว -กระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น), อ.กรรมชั่ว เป็นกรรม- อันพระอริยเจ้า ท. -กระทำได้โดยยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ครั้งนั้น พระเทวทัตนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พร้อมด้วยบริษัทของตนในวันอุโบสถ

อถโข เทวทตฺโต / อุโปสถทิวเส / อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ / เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา

ครั้งนั้นแล อ.พระเทวทัต นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กับ ด้วยบริษัท ของตน ในวันอุโบสถ[๑]

---

[๑] **อุโปสถทิวส** วันเป็นที่ประกอบด้วยศีลหรือการอดอาหารอยู่, วันอุโบสถ สำเร็จรูปมาจาก อุโปสถ + ทิวส วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อุโปสโถ จ โส ทิวโส จาติ **อุโปสถทิวโส**. วันเป็นที่ประกอบด้วยศีลหรือการอดอาหารอยู่ ชื่อว่า อุโปสถทิวสะ, คำว่า **อุโปสถ** = วันเป็นที่ประกอบด้วยศีลหรือการอดอาหารอยู่ สำเร็จรูปมาจาก อุป บทหน้า + วส ธาตุ (นิวาเส = อยู่) + ถ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ แปลง อ ที่ ป กับ ว เป็น โอ (แปลง อว เป็น โอ) ด้วยสูตร โอ อวสฺส มีรูปวิเคราะห์ว่า อุปวสนฺติ เอตฺถาติ **อุโปสโถ**. ย่อมประกอบ[ด้วยศีลหรือการอดอาหาร]อยู่ ในวันนี้ เพราะเหตุนั้น วันนี้ ชื่อว่า อุโปสถะ (วันเป็นที่ประกอบด้วยศีลหรือการอดอาหารอยู่). อุปวสนฺติ เอตฺถาติ อุโปสโถ. อุปวสนฺตีติ จ สีเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตฺวา วสนฺตีติ อตฺโถ. โส ปเนส อุโปสถทิวโส อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปนฺนรสีเภเทน ติวิโธ, ตสฺมา เสสทฺวยนิวารณตฺถํ ปนฺนรเสติ วุตฺตํ. (ทุกติกจตุกฺกนิปาตฏีกา), อุโปสโถติ อุปวสนฺติ เอตฺถาติ อุโปสโถ, อุปวสนฺติ สีเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตฺวา วสนฺตีติ อตฺโถ. อยํ ปเนตฺถ อตฺถุทฺธาโร “อายามาวุโส กปฺปิน อุโปสถํ คมิสฺสามา”ติอาทีสุ ปาติโมกฺขุทฺเทโส อุโปสโถ. “เอวํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต โข วิสาเข อุโปสโถ อุปวุตฺโถ”ติอาทีสุ สีลํ. “สุทฺธสฺส เว สทา ผคฺคุ, สุทฺธสฺสุโปสโถ สทา”ติอาทีสุ อุปวาโส. “อุโปสโถ นาม นาคราชา”ติอาทีสุ ปญฺญตฺติ. “น ภิกฺขเว ตทหุโปสเถ สภิกฺขุกา อาวาสา”ติอาทีสุ อุปวสิตพฺพทิวโสติ. (สัททนีติ ธาตุมาลา) [บทว่า อุโปสโถ มีรูปวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า อุโปสถ เพราะเป็นที่ประกอบด้วยศีลหรือการอดอาหารอยู่ หมายความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยศีลหรือด้วยการอดอาหารแล้วอาศัยอยู่. ก็ในที่นี้ ข้าพเจ้าจะแสดงอัตถุทธาระของ อุโปสถ ศัพท์ อุโปสถ ศัพท์มีอรรถดังนี้ อรรถปาติโมกฺขุทฺเทส (การแสดงปาติโมกข์) ตัวอย่างเช่น อายามาวุโส กปฺปิน อุโบสถํ คมิสฺสาม. ดูก่อนกัปปินะผู้มีอายุ มาเถิด พวกเราจะไปแสดงปาติโมกข์. อรรถสีล (ศีล) ตัวอย่างเช่น เอวํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต โข วิสาเข อุโปสโถ อุปวุตฺโถ. ดูก่อนวิสาขะ เธอได้รักษาอุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้. อรรถอุปวาส (การอดอาหาร) ตัวอย่างเช่น สุทฺธสฺส เว สทา ผคฺคุ, สุทฺธสฺสุโปสโถ สทา. ผัคคุณฤกษ์ย่อมถึงพร้อมแก่บุคคลผู้หมดจดแล้วทุกเมื่อ, การอดอาหารย่อมถึงพร้อมแก่บุคคลผู้หมดจดแล้วทุกเมื่อ. อรรถปญฺญตฺติ (บัญญัติ, ชื่อ) ตัวอย่างเช่น อุโปสโถ นาม นาคราชา. พญานาคนามว่าอุโบสถ. อรรถอุปวสิตพฺพทิวส (วันอุโบสถ) ตัวอย่างเช่น น ภิกฺขเว ตทหุโปสเถ สภิกฺขุกา อาวาสา. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงไปจากอาวาสที่มีภิกษุครบจำนวนในวันอุโบสถ]

กล่าวว่า วัตถุ ๕ ประการ เหล่านี้ ย่อมชอบใจแก่ผู้ใด ผู้นั้นจงจับสลาก

“ยสฺสิมานิ ปญฺจ วตฺถูนิ ขมนฺติ, / โส สลากํ คณฺหตู”ติ วตฺวา,

กล่าวแล้ว ว่า “อ.วัตถุ ท. ๕ เหล่านี้ ย่อมควร (แก่ภิกษุ) ใด, (อ.ภิกษุ) นั้น จงจับ ซึ่งสลาก” ดังนี้,

เมื่อพวกภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ผู้บวชใหม่ ยังไม่รู้จักธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคทรงทำทั่วถึง จับสลากกันแล้ว

ปญฺจสเตหิ วชฺชีปุตฺตเกหิ / นวเกหิ อปฺปกตญฺญูหิ / สลากาย คหิตาย,

ครั้นเมื่อสลาก (อันภิกษุ ท.) ผู้เป็นบุตรแห่งเจ้าวัชชี ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ ผู้ใหม่ ผู้ไม่รู้ซึ่งพระธรรมและพระวินัยอันพระผู้มีพระภาคทรงกระทำทั่วแล้ว จับแล้ว,

ได้ทำลายสงฆ์แล้วพาภิกษุเหล่านั้นไปสู่คยาสีสประเทศ

สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา / เต ภิกฺขู อาทาย / คยาสีสํ อคมาสิ.

ทำลายแล้ว ซึ่งสงฆ์ พาเอาแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น ได้ไปแล้ว สู่ประเทศชื่อว่าคยาสีสะ.

อัครสาวกทั้ง ๒ ชักจูงภิกษุกลับเข้าพวกได้

พระศาสดาทรงสดับความที่พระเทวทัตนั้นไปแล้ว ณ ที่นั้น จึงทรงส่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ ไป เพื่อประโยชน์แก่การนำภิกษุเหล่านั้นมา

ตสฺส ตตฺถ / คตภาวํ สุตฺวา สตฺถา / เตสํ ภิกฺขูนํ อานยตฺถาย / เทฺว อคฺคสาวเก เปเสสิ.

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งพระเทวทัต) นั้น -เป็นผู้ไปแล้ว (ในประเทศชื่อว่าคยาสีสะ) นั้น ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งพระอัครสาวก ท. ๒ เพื่อประโยชน์แก่อันนำมา (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น ไป ณ ที่นั้นแล้ว พร่ำสอนอยู่ด้วยอนุสาสนีเนื่องในอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีอันเนื่องในอิทธิปาฏิหาริย์ ยังภิกษุเหล่านั้นให้ดื่มอมตธรรมแล้วได้พามาทางอากาศ

เต ตตฺถ คนฺตฺวา / อาเทสนาปาฏิหาริยานุสาสนิยา จ / อิทฺธิปาฏิหาริยานุสาสนิยา จ อนุสาสนฺตา / เต อมตํ ปาเยตฺวา / อาทาย อากาเสนาคมึสุ.

(อ.พระอัครสาวก ท. ๒) เหล่านั้น ไปแล้ว (ในประเทศชื่อว่าคยาสีสะ) นั้น พร่ำสอนอยู่ ด้วยการพร่ำสอนด้วยอาเทศนาปาฏิหาริย์ ด้วย ด้วยการพร่ำสอนด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ด้วย (ยังภิกษุ ท.) เหล่านั้น ให้ดื่มแล้ว ซึ่งธรรมอันเป็นอมตะ พาเอาแล้ว มาแล้ว โดยอากาศ.

ฝ่ายพระโกกาลิกแล กล่าวว่า เทวทัตผู้มีอายุ ลุกขึ้นเถิด

โกกาลิโกปิ โข “อุฏฺเหิ ฯเปฯ วสงฺคตา”ติ วตฺวา

โกกาลิโกปิ โข / “อุฏฺเหิ อาวุโส เทวทตฺต,

แม้ อ.ภิกษุชื่อว่าโกกาลิกะ แล ***กล่าวแล้ว*** ว่า “ดูก่อนเทวทัต ผู้มีอายุ (อ.ท่าน) จงลุกขึ้น,

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ นำเอาภิกษุเหล่านั้นไปหมดแล้ว

นีตา เต ภิกฺขู / สารีปุตฺตโมคฺคลฺลาเนหิ,

อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น อันพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท. นำไปแล้ว,

ผมบอกท่านแล้วไม่ใช่หรือว่า ผู้มีอายุ ท่านอย่าไว้ใจพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ (เพราะ) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก ดังนี้แล้ว

นนุ ตฺวํ มยา วุตฺโต / ‘มา อาวุโส / สารีปุตฺตโมคฺคลฺลาเนหิ วิสฺสาสิ; / ปาปิจฺฉา สารีปุตฺต-โมคฺคลฺลานา, / ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสงฺคตา”ติ *วตฺวา*

อ.ท่าน เป็นผู้- อันเรา -กล่าวแล้ว ว่า ‘ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.ท่าน) อย่าคุ้นเคยแล้ว ด้วยพระ-สารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.; อ.พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท. ผู้มีความปรารถนาลามก, ไปแล้ว สู่อำนาจ แห่งความปรารถนา ท. อันลามก’ ดังนี้ (ย่อมเป็น) มิใช่หรือ” ดังนี้

เอาเข่ากระแทกที่ท่ามกลางหทัย

ชนุนา หทยมชฺเฌ ปหริ.

ประหารแล้ว ที่ท่ามกลางแห่งหทัย ด้วยเข่า.

โลหิตอุ่นได้พลุ่งออกจากปากพระเทวทัตในที่นั้นเอง

ตสฺส ตตฺเถว / อุณฺหํ โลหิตํ / มุขโต อุคฺคญฺฉิ.

อ.โลหิต อันอุ่น พุ่งออกแล้ว จากปาก (ของพระเทวทัต) นั้น (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

ก็พวกภิกษุเห็นท่านพระสารีบุตร มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม มาทางอากาศแล้วกราบทูลว่า

อายสฺมนฺตํ ปน สารีปุตฺตํ / ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ / อากาเสนาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / ภิกฺขู อาหํสุ

ก็ อ.ภิกษุ ท. เห็นแล้ว ซึ่งพระสารีบุตร ผู้มีอายุ ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว ผู้มาอยู่ โดยอากาศ กราบทูลแล้ว ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรในเวลาไป มีตนเป็นที่ ๒ เท่านั้นไปแล้ว บัดนี้มีบริวารมากมาย่อมงามแท้

“ภนฺเต อายสฺมา สารีปุตฺโต / คมนกาเล อตฺตทุติโยว คโต, / อิทานิ มหาปริวาโร อาคจฺฉนฺโต โสภตี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระสารีบุตร ผู้มีอายุ ผู้มีตนเป็นที่ ๒ นั่นเทียว ไปแล้ว ในกาลเป็นที่ไป, (อ.พระสารีบุตร ผู้มีอายุ นั้น) ผู้มีบริวารมาก มาอยู่ ย่อมงาม ในกาลนี้” ดังนี้.

บุรพกรรมของพระเทวทัต

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน บุตรของเรามาสู่สำนักของเรา ก็ย่อมงามเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

สตฺถา / “น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ / มม ปุตฺโต / มม สนฺติกํ อาคจฺฉนฺโต / โสภติเยวา”ติ วตฺวา

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.บุตร ของเรา มาอยู่ สู่สำนัก ของเรา ย่อมงาม) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, อ.บุตร ของเรา มาอยู่ สู่สำนัก ของเรา ย่อมงามนั่นเทียว แม้ในกาลเป็นที่บังเกิดแล้ว [หรือแปลว่า แม้ในกาล- (แห่งตน) -บังเกิดแล้ว] ในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน” ดังนี้

ได้ตรัสชาดกนี้ว่า

ความจำเริญย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้ประพฤติ
ปฏิสันถาร ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะอันหมู่ญาติ
แวดล้อมมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดูเนื้อชื่อกาละนี้
ที่เสื่อมจากญาติทั้งหลายเทียว ดังนี้เป็นต้น

“โหติ สีลวตํ อตฺโถ ปฏิสนฺถารวุตฺตินํ.
ลกฺขณํ ปสฺส อายนฺตํ ญาติสงฺฆปุรกฺขิตํ,
อถ ปสฺสสิมํ กาลํ สุวิหีนว ญาติภี”ติ

อิทํ ชาตกํ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก นี้ ว่า

“อ.ความเจริญ ย่อมมี (แก่ชน ท.) ผู้มีศีล ผู้มีการประพฤติในปฏิสันถาร. (อ.ท่าน) จงดู ซึ่งเนื้อชื่อว่าลักขณะ ผู้มาอยู่ ผู้อันหมู่แห่งญาติกระทำแล้วในเบื้องหน้า, เออก็ (อ.ท่าน) ย่อมเห็น ซึ่งเนื้อชื่อว่ากาละนี้ ผู้เสื่อมวิเศษด้วยดีแล้วนั่นเทียว จากญาติ ท.” ดังนี้.

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่า พระเทวทัตให้พระอัครสาวก ๒ รูป นั่งที่ข้างทั้ง ๒ แล้วกล่าวว่า เราจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา ทำกิริยาตามอย่างพระองค์

ปุน ภิกฺขูหิ / “ภนฺเต เทวทตฺโต กิร / เทฺว อคฺคสาวเก / อุโภสุ ปสฺเสสุ นิสีทาเปตฺวา / ‘พุทฺธลีฬฺหาย ธมฺมํ เทเสสฺสามี’ติ / ตุมฺหากํ อนุกิริยํ กรี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระเทวทัต ยังอัครสาวก ท. ๒ ให้นั่งแล้วที่ข้าง ท. ทั้ง ๒ กระทำแล้ว กระทำตาม ซึ่งพระองค์ (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.เรา) จักแสดง ซึ่งธรรม ด้วยการเยื้องกรายแห่งพระพุทธเจ้า’ ดังนี้” ดังนี้ (อันภิกษุ ท.) กราบทูลแล้ว อีก,

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน เทวทัตนี้ก็พยายามทำตามเยี่ยงอย่างของเรา แต่ไม่สามารถ ดังนี้แล้ว

“น ภิกฺขเว อิทาเนว; / ปุพฺเพเปส / มม อนุกิริยํ กาตุ วายมิ, / น ปน สกฺขี”ติ วตฺวา

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เทวทัต นั่น ย่อมพยายาม เพื่ออันกระทำ กระทำตาม ซึ่งเรา) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้; (อ.เทวทัต) นั่น พยายามแล้ว เพื่ออันกระทำ กระทำตาม ซึ่งเรา แม้ในกาลก่อน, แต่ว่า (อ.เทวทัต นั่น) ไม่อาจแล้ว (เพื่ออันกระทำ กระทำตาม ซึ่งเรา)” ดังนี้

ตรัสนทีจรกากชาดกว่า

เออก็ วีรกะ ท่านย่อมเห็นนกชื่อว่าสวิฏฐกะ ซึ่งขาน
เพราะ มีสร้อยคอเหมือนนกยูง ซึ่งเป็นผัวของเราไหม
นกสวิฏฐกะทำเยี่ยงนกที่เที่ยวไปได้ทั้งในน้ำและ
บนบก บริโภคปลาสดเป็นนิตย์นั้น ถูกสาหร่าย
พันตายแล้ว ดังนี้เป็นต้น

“อปิ วีรก ปสฺเสสิ สกุณํ มญฺชุภาณกํ
ยุรคีวสงฺกาสํ ปตึ มยฺหํ สวิฏฺฐกํ.
อุทกถลจรสฺส ปกฺขิโน
นิจฺจํ อามกมจฺฉโภชิโน
ตสฺสานุกรํ สวิฏฺฐโก
เสวาเลหิ ปลิคุณฺฐิโต มโต”ติ

นทีจรกากชาตกํ กเถตฺวา,

ตรัสแล้ว ซึ่งนทีจรกากชาดก ว่า

“(อ.ภรรยาแห่งกาชื่อว่าสวิฏฐกะ กล่าวแล้ว ว่า) ‘แน่ะกาชื่อว่าวีรกะ (อ.ท่าน) ย่อมเห็น ซึ่งนก ตัวร้องเพราะ ตัวมีสร้อยคอเพียงดังสร้อยคอแห่งนกยูง ชื่อว่าสวิฏฐกะ ตัวเป็นผัว ของเรา บ้างหรือ’ (ดังนี้).

(อ.กาชื่อว่าวีรกะ กล่าวแล้ว ว่า) ‘อ.กาชื่อว่าสวิฏฐกะ กระทำตามอยู่ (ซึ่งกิริยา) ของปักษี ตัว เที่ยวไปในน้ำและบนบก ตัวบริโภคซึ่งปลาดิบโดยปกติ เป็นนิจ นั้น ตัว- อันสาหร่าย ท. -พันรอบแล้ว ตายแล้ว’ (ดังนี้)” ดังนี้,

แม้วันอื่น ๆ อีก ทรงปรารภกถาเช่นนั้นเหมือนกัน

อปเรสุปิ ทิวเสสุ / ตถารูปิเมว กถํ อารพฺภ

ทรงปรารภ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว อันมีอย่างนั้นเป็นรูปนั่นเทียว ในวัน ท. แม้เหล่าอื่นอีก

ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ว่า

นกกระไนนี้ เมื่อจะเจาะซึ่งหมู่ไม้ทั้งหลาย ได้เที่ยว
ไปแล้วหนอที่ต้นไม้มีอวัยวะเป็นไม้แห้งไม่มีแก่น
ภายหลัง มาถึงไม้ตะเคียนที่มีแก่นเกิดแล้วได้ทำลาย
ขมองศีรษะแล้ว

และว่า

ไขข้อของท่านไหลออกแล้ว กระหม่อมของท่าน
อันช้างเหยียบแล้ว ซี่โครงทุกซี่ของท่าน อันช้าง
หักเสียแล้ว คราวนี้งามหน้าละซิเพื่อน

“อจาริ วตายํ วิตุทํ วนานิ
กฏฺฐงฺครุกฺเขสุ อสารเกสุ,
อถาสทา ขทิรํ ชาตสารํ,
ยตฺถาภิทา ครุโฬ อุตฺตมงฺคนฺ”ติ จ
“ลสี จ เต นิปฺผลิตา, มตฺถโก จ วิทาลิโต,
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา, ทานิ สมฺม วิโรจสี”ติ จ
เอวมาทีนิ ชาตกานิ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก ท. มีคำอย่างนี้ ว่า

“(อ.นกกระไน) นี้ เมื่อเจาะ ซึ่งหมู่ไม้อันตั้งอยู่ในป่า ท. ได้เที่ยวไปแล้ว หนอ ในต้นไม้อันเป็นส่วนแห่งฟืน ท. อันไม่มีแก่น, ครั้งนั้น (อ.นกกระไน นี้) มาถึงแล้ว ซึ่ง-, อ.นกกระไน ได้ทำลายแล้ว ซึ่งอวัยวะอันสูงสุด (ที่ไม้ตะเคียน) ใด, -ไม้ตะเคียน (นั้น) อันมีแก่นเกิดแล้ว” ดังนี้ ด้วย

ว่า “อ.ไขข้อ ของท่าน ไหลออกแล้ว ด้วย, อ.กระหม่อม (ของท่าน อันช้างตัวประเสริฐ) ทำลายแล้ว ด้วย, อ.ซี่โครง ท. ทั้งปวง ของท่าน (อันช้างตัวประเสริฐ) หักแล้ว ด้วย, แน่ะสหาย (อ.ท่าน) ย่อมงามวิเศษ ในกาลนี้” ดังนี้ ด้วย เป็นต้น.

ทรงปรารภกถาว่า พระเทวทัตเป็นผู้อกตัญญู

ปุน / “อกตญฺญู เทวทตฺโต”ติ / กถํ อารพฺภ

(อ.พระศาสดา) ทรงปรารภ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “อ.พระเทวทัต เป็นคนอกตัญญู (ย่อมเป็น)” ดังนี้ อีก

จึงตรัสชาดกทั้งหลายมีอาทิอีกว่า

ข้าพเจ้าได้ทำกิจให้ท่านจนสุดกำลังของข้าพเจ้า
ที่มีอยู่เทียว ข้าแต่พระยาเนื้อ ข้าพเจ้าขอนอบน้อม
ต่อท่าน ข้าพเจ้าน่าจะได้อะไร ๆ บ้างซิ
ข้อที่เจ้าอยู่ในระหว่างฟันของเรา ผู้มีโลหิตเป็นภักษา
ทำกรรมหยาบช้าเป็นนิตย์ ยังเป็นอยู่ได้ ก็เป็นลาภ
มากอยู่แล้ว

“อกรมฺหาว เต กิจฺจํ, ยํ พลํ อหุวมฺห เส;
มิคราช นโม ตฺยตฺถุ; อปิ กิญฺจิ ลภามฺห เส.
มม โลหิตภกฺขสฺส นิจฺจํ ลุทฺทานิ กุพฺพโต
ทนฺตนฺตรคโต สนฺโต ตํ พฺหุ, ยัปิ ชีวสี”ติ
อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก ท. มีคำว่า

“(อ.เรา ท.) ได้กระทำแล้วนั่นเทียว ซึ่งกิจ ของท่าน (ด้วย-), อ.กำลัง ใด (ของเรา ท.) ได้มีแล้ว, (-กำลัง นั้น); ข้าแต่เนื้อผู้พระราชา อ.ความนอบน้อม ขอจงมี แก่ท่าน; (อ.เรา ท.) ย่อมได้ สิ ซึ่งอะไร ๆ บ้างหรือ.

(อ.ท่าน) เป็นผู้ไปแล้วในระหว่างแห่งฟัน ของเรา ผู้มีเลือดเป็นภักษา ผู้กระทำอยู่ ซึ่งกรรมอันชั่วร้าย ท. เป็นนิจ เป็นอยู่ ย่อมเป็นอยู่ แม้ใด, (อ.ความเป็นอยู่ แห่งท่าน) นั้น เป็นบุญมาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาทรงปรารภความตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่า (พระองค์) แห่งพระเทวทัตนั้นอีก

ปุน วธาย / ปริสกฺกนมสฺส อารพฺภ

(อ.พระศาสดา) ทรงปรารภ ซึ่งความตะเกียกตะกาย เพื่ออันปลงพระชนม์ (แห่งพระเทวทัต) นั้น อีก

ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

แน่ะไม้มะลื่น ข้อที่เจ้ากลิ้งมานี้ กวางรู้แล้ว เราจักไป
ยังไม้มะลื่นต้นอื่น เพราะว่าผลของเจ้าเราไม่ชอบใจ

“ญาตเมตํ กุรุงฺคสฺส ยํ ตฺวํ เสปณฺณิ เสยฺยสิ;
อญฺญํ เสปณฺณึ คจฺฉามิ, น เม เต รุจฺจเต ผลนฺ”ติ

อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก ท. มีคำว่า

“แน่ะไม้มะลื่น (อ.ท่าน) ย่อมโปรย ใด, (อ.การโปรย แห่งท่าน) นั่น ปรากฏแล้ว แก่กวาง; (อ.เรา) จะไป สู่ไม้มะลื่น ต้นอื่น, (เพราะว่า) อ.ผล ของท่าน ย่อมไม่ชอบใจ แก่เรา” ดังนี้เป็นต้น.

เมื่อกถายังเป็นไปอยู่อีกว่า พระเทวทัตเสื่อมแล้วจากผล ๒ ประการ คือ จากลาภและสักการะ ประการหนึ่ง จากสามัญผล ประการหนึ่ง

ปุน / “อุภโต ปริหีโน เทวทตฺโต / ลาภสกฺการโต จ / สามญฺญโต จา”ติ / กถาสุ ปวตฺตมานาสุ,

ครั้นเมื่อวาจาเป็นเครื่องกล่าว ท. ว่า “อ.พระเทวทัต เสื่อมรอบแล้ว (จากผล) ทั้ง ๒ คือ จากลาภและสักการะ ด้วย คือ จากคุณเครื่องความเป็นแห่งสมณะ ด้วย” ดังนี้ เป็นไปทั่วอยู่ อีก,

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน เทวทัตก็เสื่อมแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพปิ ปริหีโนเยวา”ติ วตฺวา

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เทวทัต ย่อมเสื่อมรอบ) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (อ.เทวทัตนั้น) เสื่อมรอบแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้

ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

ตาทั้ง ๒ ของท่านแตกแล้ว ผ้าของท่านก็หายแล้ว
ภรรยาของท่านก็ทำการทะเลาะในเรือนของเพื่อนหญิง
และการงานทั้งหลายก็เสียหายในฐานะทั้ง ๒ คือ ทั้งใน
ทางน้ำ ทั้งในทางบก

“อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโ, สขีเคเห จ ภณฺฑนํ,
อุภโต ปทุฏฺา กมฺมนฺตา อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา”ติ

อาทีนิ ชาตกานิ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก ท. มีคำว่า

“อ.นัยน์ตา ท. (ของท่าน) แตกแล้ว (ด้วย), อ.แผ่นผ้า (ของท่าน) ฉิบหายแล้ว (ด้วย), อ.การทะเลาะ ในเรือนของเพื่อนหญิง (อันภรรยา ของท่าน กระทำแล้ว) ด้วย, อ.การงาน ท. (ของท่าน อันโทษ) ประทุษร้ายแล้ว (ในฐานะ ท.) ทั้ง ๒ คือ ในน้ำ (ด้วย) คือ บนบก ด้วย[๑]” ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่กรุงราชคฤห์ ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสชาดกเป็นอันมาก ด้วยประการอย่างนั้นแล้ว

เอวํ ราชคเห วิหรนฺโต / เทวทตฺตํ อารพฺภ / พหูนิ ชาตกานิ กเถตฺวา,

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ทรงปรารภ ซึ่งพระเทวทัต ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก ท. มาก ด้วยประการฉะนี้,

เสด็จ (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร

ราชคหโต สาวตฺถึ คนฺตฺวา / เชตวนมหาวิหาเร วาสํ กปฺเปสิ.

เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี จากพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ทรงสำเร็จแล้ว ซึ่งการประทับอยู่ ในพระมหาวิหารชื่อว่าเชตวัน.

พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา

ฝ่ายพระเทวทัตแล เป็นไข้ถึง ๙ เดือน ในกาลสุดท้าย ใคร่จะเฝ้าพระศาสดา

เทวทตฺโตปิ โข / นว มาเส คิลาโน, / ปจฺฉิเม กาเล / สตฺถารํ ทฏฺุกาโม หุตฺวา

แม้ อ.พระเทวทัต แล เป็นไข้ สิ้นเดือน ท. ๙ (เป็น), เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา ในกาลอันมีในภายหลัง เป็น

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **(ตว) อกฺขี ภินฺนา (จ), (ตว) ปโฏ นฏฺโ (จ), สขีเคเห จ (ตว ภริยา) ภณฺฑนํ (กตํ), (ตว) อุภโต (ฐานโต) ปทุฏฺา กมฺมนฺตา อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จ.** ตตฺถ สขิเคเห จ ภณฺฑนนฺติ สขี นาม สหายิกา, ตสฺสา จ เคเห ตว ภริยาย ภณฺฑนํ กตํ, ภณฺฑนํ กตฺวา พนฺธิตฺวา โปเถตฺวา ทณฺฑึ ทาปิยติ. อุภโต ปทุฏฺา กมฺมนฺตาติ เอวํ ตว ทฺวีสุปิ ฐาเนสุ กมฺมนฺตา ปทุฏฺาเยว ภินฺนาเยว. กตเรสุ ทฺวีสุ ? อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จาติ, อกฺขิเภเทน ปฏนาเสน จ อุทเก กมฺมนฺตา ปทุฏฺา, สขิเคเห ภณฺฑเนน ถเล กมฺมนฺตา ปทุฏฺาติ. (ชาตกอฏฺกถา)

จึงบอกพวกสาวกของตนว่า เราใคร่จะเฝ้าพระศาสดา ท่านทั้งหลายจงแสดงพระศาสดานั้นแก่เราเถิด

อตฺตโน สาวเก / “อหำ สตฺถารำ ทฏฺฐุกาโม, / ตำ เม ทสฺเสถา”ติ วตฺวา,

กล่าวแล้ว ว่า “อ.เรา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน ท.) ขอจงแสดง (ซึ่งพระศาสดา) นั้น แก่เรา” ดังนี้ กะสาวก ท. ของตน,

เมื่อสาวกเหล่านั้นตอบว่า ในเวลาที่ยังสามารถ ท่านได้ประพฤติเป็นคนมีเวรกับพระศาสดา พวกเราจักไม่นำท่านไปในที่นั้น

เตหิ / “ตฺวำ สมตฺถกาเล / สตฺถารา สทฺธึ เวรี หุตฺวา อจริ, / น มยำ ตำ ตตฺถ เนสฺสามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ท่าน เป็นผู้มีเวร กับ ด้วยพระศาสดา เป็น ได้เที่ยวไปแล้ว ในกาล- (แห่งตน) -เป็นผู้สามารถ, อ.เรา ท. จักไม่นำไป ซึ่งท่าน (ในที่) นั้น” ดังนี้ (อันสาวก ท.) เหล่านั้น กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าให้เราฉิบหายเลย

“มา มำ ฯเปฯ อาฆาโต นตฺถี”ติ.

“มา มำ นาเสถ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จง- อย่า ยังเรา -ให้ฉิบหาย,

เราทำความอาฆาตในพระศาสดา

มยา สตฺถริ อาฆาโต กโต,

อ.ความอาฆาต ในพระศาสดา อันเรา กระทำแล้ว,

แต่พระศาสดาไม่มีความอาฆาตในเรา แม้ประมาณเท่าปลายผม

สตฺถุ ปน / มยิ เกสคฺคมตฺโตปิ / อาฆาโต นตฺถี”ติ.

แต่ว่า อ.ความอาฆาต แม้อันมีปลายแห่งผมเป็นประมาณ ในเรา ย่อมไม่มี แก่พระศาสดา” ดังนี้.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น

ทรงมีพระทัยเสมอกันในบุคคลทั่วไป คือ ในนาย
ในพระเทวทัต ในโจรองคุลิมาล ในช้างธนบาล
และในพระราหุล

เพราะฉะนั้น พระเทวทัตจึงอ้อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า ขอท่านทั้งหลายจงแสดงพระผู้มีพระภาคแก่เรา

โส หิ ภควา

วธเก เทวทตฺตมฺหิ โจเร องฺคุลิมาลเก
ธนปาเล ราหุเล จ สพฺพตฺถ สมมานโสติ

“ทสฺเสถ เม ภควนฺตนฺ”ติ / ปุนปฺปุนำ ยาจิ.

จริงอยู่ อ.พระผู้มีพระภาค นั้น

เป็นผู้มีพระหฤทัยอันเสมอ (ในบุคคล ท.) ทั้งปวง คือ ในนายขมังธนู (ด้วย) คือ ในพระเทวทัต (ด้วย) คือ ในโจรชื่อว่าองคุลิมาล (ด้วย) คือ ในช้างชื่อว่าธนบาล (ด้วย) คือ ในพระราหุล ด้วย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น (อ.พระเทวทัต) อ้อนวอนแล้ว บ่อย ๆ ว่า “(อ.ท่าน ท.) ขอจงแสดง ซึ่งพระผู้มีพระภาค แก่เรา” ดังนี้.

ทีนั้น สาวกเหล่านั้นจึงพาพระเทวทัตนั้นออกไปด้วยเตียงน้อย

อถ นำ เต / มญฺจเกนาทาย นิกฺขมึสุ.

ครั้งนั้น (อ.สาวก ท.) เหล่านั้น พาเอาแล้ว (ซึ่งพระเทวทัต) นั้น ด้วยเตียงน้อย ออกไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายได้ข่าวการมาของพระเทวทัตนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า

ตสฺสาคมนำ สุตฺวา ภิกฺขู / สตฺถุ อาโรเจสุ

อ.ภิกษุ ท. ฟังแล้ว ซึ่งการมา (แห่งพระเทวทัต) นั้น กราบทูลแล้ว แด่พระศาสดา ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข่าวว่า พระเทวทัตมาเพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระองค์

“ภนฺเต เทวทตฺโต กิร / ตุมฺหากำ ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉตี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระเทวทัต ย่อมมา เพื่อประโยชน์แก่การเฝ้า ซึ่งพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตนั้นจักไม่ได้เห็นเราด้วยอัตภาพนั้น

“น ภิกฺขเว / โส เตนตฺตภาเวน / มำ ปสฺสิตุำ ลภิสฺสตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เทวทัต) นั้น จักไม่ได้ เพื่ออันเห็น ซึ่งเรา ด้วยอัตภาพ นั้น” ดังนี้.

นัยว่า พวกภิกษุย่อมไม่ได้เพื่อจะเห็นพระพุทธเจ้าอีก ตั้งแต่กาลที่ขอวัตถุ ๕ ประการ

ภิกฺขู กิร / ปญฺจนฺนำ วตฺถูนำ อายาจิตกาลโต ปฏฺฐาย / ปุน พุทฺเธ ทฏฺฐุำ น ลภนฺติ,

ได้ยินว่า อ.ภิกษุ ท. ย่อมไม่ได้ เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระพุทธเจ้า ท. อีก จำเดิม แต่กาล- แห่งวัตถุ ท. ๕ (อันตน) -ทูลขอแล้ว,

ข้อนี้ย่อมเป็นธรรมดา

อยำ ธมฺมตา.

(อ.ความเป็นคืออันไม่ได้ เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระพุทธเจ้า ท. อีก จำเดิม แต่กาล- แห่งวัตถุ ท. ๕ อันตน -ทูลขอแล้ว)[๑] นี้ เป็นธรรมดา (ย่อมเป็น).

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **อยำ (ภิกฺขูนำ ปญฺจนฺนำ วตฺถูนำ อายาจิตกาลโต ปฏฺฐาย ปุน พุทฺเธ ทฏฺฐุำ อลภนภาโว) ธมฺมตา (โหติ).**

พวกภิกษุกราบทูลว่า พระเทวทัตมาถึงที่โน้นและที่โน้นแล้ว พระเจ้าข้า

“อสุกฏฺฐานญฺจ / อสุกฏฺฐานญฺจ อาคโต ภนฺเต”ติ อาหํสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระเทวทัต) มาแล้ว สู่ที่โน้น ด้วย สู่ที่โน้น ด้วย” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เทวทัตจงทำสิ่งที่ตนปรารถนาเถอะ (แต่อย่างไรเสีย) เธอก็จักไม่ได้เห็นเรา

“ยํ อิจฺฉติ, / ตํ กโรตุ; / น โส มํ ปสฺสิตุ ลภิสฺสตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เทวทัต) ย่อมปรารถนา (ซึ่งกรรม) ใด, (อ.เทวทัต) จงกระทำ (ซึ่งกรรม) นั้น; (อ.เทวทัต) นั้น จักไม่ได้ เพื่ออันเห็น ซึ่งเรา” ดังนี้.

พวกภิกษุกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตมาถึงที่ประมาณโยชน์หนึ่งแต่ที่นี้แล้ว (และทูลต่อ ๆ ไปอีกว่า) มาถึงกึ่งโยชน์แล้ว คาวุตหนึ่งแล้ว มาถึงที่ใกล้สระโบกขรณีแล้ว พระเจ้าข้า

“ภนฺเต / อิโต โยชนมตฺตํ อาคโต, / อฑฺฒโยชนํ, / คาวุตํ, / โปกฺขรณีสมีปํ อาคโต ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระเทวทัต) มาแล้ว สู่ที่อันมีโยชน์เป็นประมาณ (แต่ที่) นี้, (ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระเทวทัต มาแล้ว) สู่กึ่งแห่งโยชน์, (ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระเทวทัต มาแล้ว) สู่คาวุต, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระเทวทัต) มาแล้ว สู่ที่ใกล้แห่งสระโบกขรณี” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า แม้หากเทวทัตจะเข้ามาภายในพระเชตวัน ก็จักไม่ได้เห็นเราเป็นแท้

“สเจปิ อนฺโตเชตวนํ ปวิสติ, / เนว มํ ปสฺสิตุ ลภิสฺสตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “แม้ถ้าว่า (อ.เทวทัต) จะเข้ามา สู่ภายในแห่งพระวิหารชื่อว่าเชตวันไซร้, (อ.เทวทัต นั้น) จักไม่ได้นั่นเทียว เพื่ออันเห็น ซึ่งเรา” ดังนี้.

พระเทวทัตถูกธรณีสูบ

พวกภิกษุพาพระเทวทัตมาแล้ว วางเตียงลงริมฝั่งสระโบกขรณีใกล้พระเชตวันแล้ว ต่างก็ลงไปเพื่อจะอาบน้ำในสระโบกขรณี

เทวทตฺตํ คเหตฺวา อาคตา / เชตวนโปกฺขรณีตีเร / มญฺจํ โอตาเรตฺวา / โปกฺขรณิยํ นหายิตุํ โอตรึสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) พาเอาแล้ว ซึ่งพระเทวทัต ผู้มาแล้ว ยังเตียง ให้ข้ามลงแล้ว ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณีใกล้พระวิหารชื่อว่าเชตวัน ข้ามลงแล้ว เพื่ออันอาบ ในสระโบกขรณี.

แม้พระเทวทัตแลลุกจากเตียง นั่งวางเท้าทั้ง ๒ บนพื้นดิน

เทวทตฺโตปิ โข / มญฺจโต อุฏฺฐาย / อุโภ ปาเท / ภูมิยํ ฐเปตฺวา นิสีทิ.

แม้ อ.พระเทวทัต แล ลุกขึ้นแล้ว จากเตียง นั่ง- วางไว้ -แล้ว ซึ่งเท้า ท. ทั้ง ๒ ที่พื้นดิน.

เท้าทั้ง ๒ นั้น ก็จมลงสู่แผ่นดิน

เต ปฐวึ ปวิสึสุ.

(อ.เท้า ท.) เหล่านั้น เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน.

พระเทวทัตนั้นจมลงเพียงข้อเท้า เพียงเข่า เพียงเอว เพียงนม จนถึงคอโดยลำดับ

โส อนุกฺกเมน / ยาว โคปฺผกา / ยาว ชนุกา / ยาว กฏิโต / ยาว ถนโต / ยาว คีวโต ปวิสิตฺวา

(อ.พระเทวทัต) นั้น เข้าไปแล้ว (สู่แผ่นดิน) เพียงใด แต่ข้อเท้า เพียงใด แต่เข่า เพียงใด แต่สะเอว เพียงใด แต่นม เพียงใด แต่คอ โดยลำดับ

ในเวลาที่กระดูกคางจนจดถึงพื้นดินได้กล่าวคาถาว่า

หนุกฏฺฐิกสฺส ภูมิยํ ปติฏฺฐิตกาเล / คาถมาห

กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ในกาลเป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ที่พื้นดิน แห่งกระดูกแห่งคาง ว่า

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้เป็นบุคคลเลิศ เป็นเทพยิ่งเทพ เป็นสารถี
ฝึกนรชน มีพระจักษุรอบคอบ มีพระลักษณะ
เกิดด้วยบุญตั้งร้อย ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยกระดูก
เหล่านี้ พร้อมด้วยลมหายใจ

“อิเมหิ อฏฺฐีหิ ตมคฺคปุคฺคลํ
เทวาติเทวํ นรทมฺมสารถึ
สมนฺตจกฺขุ สตปุญฺญลกฺขณํ
ปาเณหิ พุทฺธํ สรณํ คโตสฺมี”ติ.

“(อ.ข้าพเจ้า) เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้เป็นบุคคลผู้เลิศ ผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ผู้ยังนระอันพระองค์พึงฝึกให้แล่นไป ผู้มีพระจักษุโดยรอบ ผู้มีพระลักษณะอันเกิดแล้วแต่บุญอันบัณฑิตนับด้วยร้อย ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยกระดูก ท. เหล่านี้ (กับ) ด้วยลมปราณ ท. ย่อมเป็น” ดังนี้.

นัยว่า พระตถาคตทรงเห็นฐานะนี้ จึงโปรดให้พระเทวทัตบวช

อิทํ กิร ฐานํ ทิสฺวา / ตถาคโต เทวทตฺตํ ปพฺพาเชสิ.

ได้ยินว่า อ.พระตถาคต ทรงเห็นแล้ว ซึ่งฐานะ นี้ ทรงยังพระเทวทัต ให้บวชแล้ว.

ก็ถ้าพระเทวทัตนั้นจักไม่ได้บวชไซร้

สเจ หิ โส น ปพฺพชิสฺส;

ก็ ถ้าว่า (อ.พระเทวทัต) นั้น จักไม่บวชแล้ว ไซร้;

เป็นคฤหัสถ์จักได้ทำกรรมหนัก

คิหี หุตฺวา / กมฺมํ ภาริยํ อกริสฺส,

(อ.พระเทวทัต นั้น) เป็นคฤหัสถ์ เป็น จักได้กระทำแล้ว ซึ่งกรรม อันหนัก,

จักไม่ได้อาจทำปัจจัยแห่งภพต่อไป

อายตึ ภวสฺส / ปจฺจยํ กาตุ๎ นาสกฺขิสฺส;

(อ.พระเทวทัต นั้น) จักไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกระทำ ซึ่งปัจจัย แห่งภพ ในกาลต่อไป;

ก็แล ครั้นบวชแล้ว จักทำกรรมหนัก ก็จริง

ปพฺพชิตฺวา จ ปน, / กิญฺจาปิ กมฺมํ ภาริยํ กริสฺสติ,

ก็แล (อ.พระเทวทัต นั้น) ครั้นบวชแล้ว จักกระทำ ซึ่งกรรม อันหนัก แม้ก็จริง,

(ถึงดังนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงโปรดให้พระ-เทวทัตนั้นบวชแล้ว

อายตึ ภวสฺส / ปจฺจยํ กาตุ๎ สกฺขิสฺสตีติ / นํ สตฺถา ปพฺพาเชสิ.

(ถึงอย่างนั้น อ.พระเทวทัต นั้น) จักอาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งปัจจัย แห่งภพ ในกาลต่อไป เพราะเหตุนั้น อ.พระศาสดา (ทรงยังพระเทวทัต) นั้น ให้บวชแล้ว.

พระเทวทัตเกิดในอเวจีถูกตรึงด้วยหลาวเหล็ก

จริงอยู่ พระเทวทัตนั้นจักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอัฏฐิสสระ ในที่สุดแห่งแสนกัปแต่กัปนี้

โส หิ อิโต / สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก / อฏฺฐิสฺสโร นาม / ปจฺเจกพุทฺโธ ภวิสฺสติ.

จริงอยู่ (อ.พระเทวทัต) นั้น เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่าอัฏฐิสสระ จักเป็น ในที่สุดแห่งกัปแสนหนึ่ง (แต่ภัทรกัป) นี้.

พระเทวทัตนั้นจมดินไปแล้วเกิดในอเวจี

โส ปฐวึ ปวิสิตฺวา / อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ.

(อ.พระเทวทัต) นั้น เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน บังเกิดแล้ว ในอเวจี.

ก็พระเทวทัตเป็นผู้ไหวติงไม่ได้ ถูกไฟไหม้อยู่ เพราะเป็นผู้ผิดในพระพุทธเจ้าผู้ไม่หวั่นไหว

นิจฺจเล พุทฺเธ อปรทฺธภาเวน ปน / นิจฺจโล หุตฺวา ปจฺจติ.

ก็ (อ.พระเทวทัต นั้น) เป็นผู้ไม่มีความไหวนั่นเทียว เป็น (อันไฟ) ย่อมไหม้ เพราะความที่-(แห่งตน) -เป็นผู้ประพฤติผิดแล้ว ในพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีความไหว.

สรีระของพระเทวทัตนั้นสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ เกิดในก้นเอวจีซึ่งมีประมาณ ๓๐๐ โยชน์

ติโยชนสติเก อนฺโตอวีจิมฺหิ / โยชนสตุพฺเพธเมวสฺส / สรีรํ นิพฺพตฺติ,

อ.สรีระ (ของพระเทวทัต) นั้น อันมีร้อยแห่งโยชน์เป็นส่วนสูงนั่นเทียว บังเกิดแล้ว ในภายในแห่งอเวจี อันประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งโยชน์ ๓,

ศีรษะสอดเข้าไปสู่แผ่นเหล็กในเบื้องบนจนถึงหมวกหู

สีสํ ยาว กณฺณสกฺขลิโต อุปริ / อยกปลฺลํ ปาวิสิ,

อ.ศีรษะ ได้เข้าไปแล้ว สู่กระเบื้องอันเป็นวิหารแห่งเหล็ก ในเบื้องบน เพียงใด แต่หมวกแห่งหู,

เท้าทั้ง ๒ จมแผ่นดินเหล็กลงไปข้างล่างจนถึงข้อเท้า

ปาทา ยาว โคปฺผกา / เหฏฺฐา อยปฐวึ ปวิฏฺฐา,

อ.เท้า ท. เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดินอันเป็นวิการแห่งเหล็ก ในภายใต้ เพียงใด แต่ข้อเท้า,

หลาวเหล็กมีปริมาณเท่าลำตาลขนาดใหญ่ ออกจากฝ่าด้านหลัง แทงกลางหลัง ทะลุหน้าอก ปักฝ่าด้านหน้า

มหาตาลกฺขนฺธปริมาณ อยสูลํ / ปจฺฉิมภิตฺติโต นิกฺขมิตฺวา / ปิฏฺฐิมชฺฌ ภินฺทิตฺวา / อุเรน นิกฺขมิตฺวา / ปุรตฺถิมภิตฺตึ ปาวิสิ,

อ.หลาวอันเป็นวิการแห่งเหล็ก อันมีลำแห่งต้นตาลใหญ่เป็นประมาณ ออกไปแล้ว จากฝาอันมีในภายหลัง ทำลายแล้ว ซึ่งท่ามกลางแห่งหลัง ออกไปแล้ว โดยอก ได้เข้าไปแล้ว สู่ฝาอันมีในทิศตะวันออก,

อีกหลาวหนึ่งออกจากฝาด้านขวา แทงสีข้างเบื้องขวา ทะลุออกสีข้างเบื้องซ้าย ปักฝาด้านซ้าย

อปรํ / ทกฺขิณภิตฺติโต นิกฺขมิตฺวา / ทกฺขิณปสฺสํ ภินฺทิตฺวา / วามปสฺเสน นิกฺขมิตฺวา / อุตฺตร-ภิตฺตึ ปาวิสิ,

(อ.หลาวอันเป็นวิการแห่งเหล็ก) อื่นอีก ออกไปแล้ว จากฝาเบื้องขวา ทำลายแล้ว ซึ่งข้างเบื้องขวา ออกไปแล้ว โดยข้างเบื้องซ้าย ได้เข้าไปแล้ว สู่ฝาอันมีในทิศเหนือ,

อีกหลาวหนึ่งออกจากแผ่นข้างบน แทงกระหม่อม ทะลุออกส่วนเบื้องต่ำ ปักลงสู่แผ่นดินเหล็ก

อปรํ / อุปริ กปลฺลโต นิกฺขมิตฺวา / มตฺถกํ ภินฺทิตฺวา / อโธภาเคน นิกฺขมิตฺวา / อยปฐวึ ปาวิสิ.

(อ.หลาวอันเป็นวิการแห่งเหล็ก) อื่นอีก ออกไปแล้ว จากกระเบื้อง ในเบื้องบน ทำลายแล้ว ซึ่งกระหม่อม ออกไปแล้ว โดยส่วนเบื้องต่ำ ได้เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดินอันเป็นวิการแห่งเหล็ก.

พระเทวทัตนั้นเป็นผู้ไหวติงไม่ได้ อันไฟไหม้ในอเวจีนั้น ด้วยประการอย่างนี้

เอวํ โส / ตตฺถ นิจฺจโล หุตฺวา ปจฺจติ.

(อ.พระเทวทัต) นั้น เป็นผู้ไม่มีความไหว เป็น (อันไฟ) ย่อมไหม้ (ในอเวจี) นั้น ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อก่อนพระเทวทัตก็ประพฤติผิดในพระศาสดา

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า พระเทวทัตถึงฐานะประมาณเท่านี้ ไม่ทันได้เฝ้าพระศาสดา จมลงสู่แผ่นดินแล้ว

ภิกฺขู / “เอตฺตกํ ฐานํ คนฺตฺวา / เทวทตฺโต สตฺถารํ ทฏฺฐุ๋ อลภิตฺวาว / ปฐวึ ปวิฏฺโฐ”ติ / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ๋.

อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “อ.พระเทวทัต ไปแล้ว สู่ที่ อันมีประมาณเท่านี้ ไม่ได้แล้วนั่นเทียว เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตประพฤติผิดในเราจมดินลงไป ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ครั้งก่อน เทวทัตนั้นก็จมลงแล้วเหมือนกัน

สตฺถา / “น ภิกฺขเว เทวทตฺโต / อิทาเนว มยิ อปรชฺฌิตฺวา / ปฐวึ ปาวิสิ, / ปุพฺเพปิ ปวิฏฺโฐเยวา”ติ วตฺวา,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เทวทัต ประพฤติผิดแล้ว ในเรา ได้เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (อ.เทวทัต นั้น ประพฤติผิดแล้ว ในเรา) เข้าไปแล้วนั่นเทียว (สู่แผ่นดิน) แม้ในกาลก่อน” ดังนี้,

เพื่อจะทรงแสดงความที่บุรุษหลงทาง อันพระองค์ปลอบโยนแล้ว ยกขึ้นหลังของตนแล้ว ให้ถึงที่อันเกษมแล้ว กลับมาตัดงาทั้งหลายอีกถึง ๓ ครั้ง อย่างนี้ คือ ที่ปลาย ที่ท่ามกลาง ที่โคน ในวาระที่ ๓ เมื่อก้าวล่วงคลองจักษุแห่งมหาบุรุษแล้ว ก็จมแผ่นดิน ในกาลที่พระองค์เป็นพระยาช้าง จึงตรัสชาดกนี้เป็นต้นว่า

หากจะให้แผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตัญญู ผู้เพ่งโทษ
เป็นนิตย์ ก็ไม่ยังเขาให้ยินดีได้เลย

หตฺถิราชกาเล / มคฺคมุฬฺหํ ปุริสํ สมสฺสาเสตฺวา / อตฺตโน ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา / เขมนฺตํ ปาปิตสฺส / เตน ปุน ติกฺขตฺตุ๋ อาคนฺตฺวา / อคฺคฏฺฐาเน มชฺฌิมฏฺฐาเน มูเลติ / เอวํ ทนฺเต ฉินฺทิตฺวา / ตติยวาเร มหาปุริสสฺส / จกฺขุปถํ อติกฺกมนฺตสฺส / ตสฺส ปฐวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุ๋

“อกตญฺญุสฺส โปสสฺส นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน
สพฺพญฺเจ ปฐวึ ทชฺชา เนว นํ อภิราธเย”ติ

อิมํ ชาตกํ กเถตฺวา,

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก นี้ ว่า

“หากว่า (อ.บุคคล) พึงให้ ซึ่งแผ่นดิน ทั้งปวง แก่บุรุษ ผู้ไม่รู้ซึ่งคุณอันบุคคลอื่นกระทำแล้ว ผู้เห็นซึ่งช่องโดยปกติ เป็นนิจ ไซร้, (อ.บุคคล นั้น) ไม่พึง- (ยังบุรุษ) นั้น -ให้ยินดียิ่งนั่นเทียว” ดังนี้

เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งความที่- (แห่งบุรุษ) นั้น ผู้- (อันมหาบุรุษ) ยังบุรุษ ผู้หลงแล้วในหนทาง ให้เบาใจ พร้อมแล้ว จึงยกขึ้น- สู่หลัง ของตน -แล้ว -จึงให้ถึงแล้ว ซึ่งที่อันเกษม ผู้- มา- สิ้น ๓ ครั้ง อีก (โดยหนทาง) นั้น -แล้ว จึงตัด- ซึ่งงา ท. อย่างนี้ คือ ในที่ปลาย ในที่อันมีในท่ามกลาง ในที่โคน -แล้ว -จึงก้าวล่วงอยู่ ซึ่งคลองแห่งจักษุ ของมหาบุรุษ ในวาระที่ ๓ -เป็นผู้เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน ในกาล- (แห่งพระองค์) -เป็นช้างผู้พระราชา,

เมื่อกถาตั้งขึ้นแล้วเช่นนั้นนั่นแลแม้อีก

ปุนปิ ตเถว กถาย สมุฏฺฐิตาย,

ครั้นเมื่อวาจาเป็นเครื่องกล่าว ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว แม้อีก,

จึงตรัสขันติวาทีชาดก เพื่อทรงแสดงความที่พระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ากลาพุ ประพฤติผิดในพระองค์ ผู้เป็นขันติวาทีดาบสแล้วจมลงสู่แผ่นดิน และจุลลธรรมปาลชาดก เพื่อทรงแสดงความที่พระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ามหาปตาปะ ประพฤติผิดในพระองค์ ผู้เป็นจุลธรรมบาลแล้วจมลงสู่แผ่นดิน

ขนฺติวาทิภูเต / อตฺตนิ อปรชฺฌิตฺวา / กลาพุราชภูตสฺส / ตสฺส ปฐวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุ / ขนฺติวาทิชาตกํ, / จุลฺลธมฺมปาลภูเต / อตฺตนิ อปรชฺฌิตฺวา / มหาปตาปราชภูตสฺส / ตสฺส ปฐวึ ปวิฏฺฐภาวํ ทีเปตุ / จุลฺลธมฺมปาลชาตกญฺจ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งขันติวาทีชาดก เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งความที่- (แห่งพระเทวทัต) นั้น ผู้เป็นพระราชาพระนามว่ากลาพุเป็นแล้ว เป็นผู้- ประพฤติผิด- ในพระองค์ ผู้เป็นดาบสชื่อว่าขันติวาทีเป็นแล้ว -แล้ว -จึงเข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน (ด้วย), ซึ่งจุลธรรมบาลชาดก เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งความที่- (แห่งพระเทวทัต) นั้น ผู้เป็นพระราชาพระนามว่ามหาปตาปะเป็นแล้ว เป็นผู้- ประพฤติผิด- ในพระองค์ ผู้เป็นพระราชกุมารพระนามว่าจุลธรรมบาลเป็นแล้ว -แล้ว -จึงเข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน ด้วย.

ก็เมื่อพระเทวทัตจมดินไปแล้ว มหาชนร่าเริงยินดี ให้ยกธงชัย ธงแผ่นผ้า และต้นกล้วย ตั้งหม้อน้ำอันเต็มแล้วกล่าวว่า เป็นลาภของพวกเราหนอ ดังนี้แล้วเล่นมหรสพใหญ่

ปฐวึ ปวิฏฺเฐ ปน เทวทตฺเต, / มหาชโน หฏฺฐตุฏฺโฐ / ธชปตากกทลิโย อุสฺสาเปตฺวา / ปุณฺณฆเฏ ฐเปตฺวา / “ลาภา วต โนติ / มหนฺตํ ฉณํ อนุโภติ.

ก็ ครั้นเมื่อพระเทวทัต เข้าไปแล้ว สู่แผ่นดิน, อ.มหาชน เป็นผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งยินดีแล้ว (เป็นยังกันและกัน) ให้ยกขึ้นแล้ว ซึ่งธงชัยและธงแผ่นผ้าและต้นกล้วย ท. ตั้งไว้แล้ว ซึ่งหม้ออันเต็มแล้ว ท. (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ลาภ ท. หนอ ของเรา ท. (มีอยู่)” ดังนี้ ย่อมเสวย ซึ่งมหรสพ อันใหญ่.

พวกภิกษุกราบทูลข้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

ตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น แด่พระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระเทวทัตตายแล้ว มหาชนยินดี มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน ก็ยินดีแล้วเหมือนกัน

ภควา / “น ภิกฺขเว อิทาเนว, / เทวทตฺเต มเต, / มหาชโน ตุสฺสติ, / ปุพฺเพปิ ตุสฺสิเยวา”ติ วตฺวา

อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ครั้นเมื่อเทวทัต ตายแล้ว, อ.มหาชน ย่อมยินดีในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (ครั้นเมื่อเทวทัต ตายแล้ว อ.มหาชน) ยินดีแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้

เพื่อจะทรงแสดงความที่มหาชนเป็นผู้ยินดีในเมื่อพระราชานามว่าปิงคละ ในนครพาราณสี ซึ่งดุร้าย หยาบช้า ไม่เป็นที่รักของชนทั่วไป สวรรคตแล้ว จึงตรัสปิงคลชาดกนี้เป็นต้นว่า

พระโพธิสัตว์ตรัสถามว่า

ชนทั้งสิ้นอันพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว
เมื่อท้าวเธอสวรรคตแล้ว ชนทั้งหลายย่อมเสวย
ปีติ พระเจ้าปิงคละมีพระเนตรไม่ดำ ได้เป็นที่รัก
ของเจ้าหรือ แน่ะนายประตู เหตุไรเจ้าจึงร้องไห้

นายประตูทูลตอบว่า

พระราชามีพระเนตรไม่ดำ หาได้เป็นที่รักของ
ข้าพระองค์ไม่ ข้าพระองค์กลัวแต่การเสด็จกลับมา
ของพระราชานั้น ด้วยว่าพระราชาพระองค์นั้น
เสด็จไปจากที่นี้แล้ว พึงเบียดเบียนมัจจุราช
มัจจุราชนั้นถูกเบียดเบียนแล้ว พึงนำพระองค์
กลับมาที่นี้อีก

สพฺพชนสฺส อปฺปิเย / จณฺเฑ ผรุเส / พาราณสิยํ ปิงฺคลราเช นาม มเต, / มหาชนสฺส ตุฏฺฐภาวํ ทีเปตุ

“สพฺโพ ชโน หึสิโต ปิงฺคเลน,
ตสฺมึ มเต, ปจฺจยํ เวทยนฺติ,
ปิโย นุ เต อาสิ อกณฺหเนตฺโต.
กสฺมา ตุวํ โรทสิ ทฺวารปาล.
น เม ปิโย อาสิ อกณฺหเนตฺโต,
ภายามิ ปจฺจาคมนาย ตสฺส,
อิโต คโต หึเสยฺย มจฺจุราชา,
โส หึสิโต อาเนยฺย นํ ปุน อิธา”ติ

อิมํ ปิงฺคลชาตกํ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งปิงคลชาดก นี้ ว่า

“(อ.พระโพธิสัตว์ ตรัสถามแล้ว ว่า)

‘อ.ชน ทั้งปวง อันพระเจ้าปิงคละ ทรงเบียดเบียนแล้ว, (ครั้นเมื่อพระเจ้าปิงคละ) นั้น สวรรคตแล้ว, (อ.ชน ท.) ย่อมเสวย ซึ่งปีติ, (อ.พระเจ้าปิงคละ นั้น) ผู้มีพระเนตรดำหามิได้ ทรงเป็นที่รัก ของท่านได้เป็นแล้ว[๑] หรือหนอ, แน่ะนายทวารบาล อ.ท่าน ย่อมร้องไห้ เพราะเหตุอะไร’ ดังนี้.

(อ.นายทวารบาล กราบทูลแล้ว ว่า) ‘(อ.พระเจ้าปิงคละ) ผู้มีพระเนตรดำหามิได้ ทรงเป็นที่รักของข้าพระองค์ ได้เป็นแล้ว หามิได้, (อ.ข้าพระองค์) ย่อมกลัว แต่การเสด็จกลับมา (แห่งพระเจ้าปิงคละ) นั้น เพราะว่า (อ.พระเจ้าปิงคละ นั้น) เสด็จไปแล้ว (จากที่) นี้ พึงเบียดเบียน ซึ่งมัจจุผู้พระราชา, (อ.มัจจุผู้พระราชา) นั้น ผู้- (อันพระเจ้าปิงคละ) -เบียดเบียนแล้ว พึงนำมา (ซึ่งพระเจ้าปิงคละ) นั้น (ในที่) นี้อีก’ (ดังนี้)” ดังนี้.

เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งความที่- แห่งมหาชน-, ชื่อ ครั้นเมื่อพระราชาพระนามว่าปิงคละ ในพระนครชื่อว่าพาราณสี ผู้ไม่ทรงเป็นที่รัก ของชนทั้งปวง ผู้ดุร้าย ผู้หยาบคาย สวรรคตแล้ว, -เป็นผู้ยินดีแล้ว

ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒

ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้พระเทวทัตเกิดแล้ว ณ ที่ไหน

ภิกฺขู สตฺถารํ ปุจฺฉึสุ / “อิทานิ ภนฺเต / เทวทตฺโต กุหึ นิพฺพตฺโต”ติ.

อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว ซึ่งพระศาสดา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระเทวทัต บังเกิดแล้ว (ณ ที่) ไหน ในกาลนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ในอเวจีมหานรก ภิกษุทั้งหลาย

“อวีจิมหานิรเย ภิกฺขเว”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เทวทัต บังเกิดแล้ว) ในนรกใหญ่ชื่อว่าอเวจี” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตประพฤติเดือดร้อนในโลกนี้แล้วไปเกิดในสถานที่เดือดร้อนนั่นแลอีกหรือ

“ภนฺเต / อิธ ตปฺปนฺโต วิจริตฺวา / ปุน คนฺตฺวา / ตปฺปนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺโต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระเทวทัต) เดือดร้อนอยู่ (ในโลก) นี้ เที่ยวไปแล้ว ไปแล้ว บังเกิดแล้ว ในที่เป็นที่เดือดร้อนนั่นเทียว อีก หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลายจงเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ทีเดียว ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“อาม ภิกฺขเว, / ปพฺพชิตา วา โหนฺตุ / คหฏฺฐา วา, / ปมาทวิหาริโน / อุภยตฺถ ตปฺปนฺติเยวา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น), (อ.ชน ท.) เป็นบรรพชิต หรือ หรือว่า เป็นคฤหัสถ์ จงเป็น, (อ.ชน ท. เหล่านั้น) ผู้อยู่ด้วยความประมาทโดยปกติ ย่อมเดือดร้อนนั่นเทียว (ในโลก) ทั้ง ๒” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ผู้มีปกติทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกนี้
ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อน
ในโลกทั้ง ๒ เขาย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่ว
เราทำแล้ว ไปสู่ทุคติย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น

“อิธ ตปฺปติ, เปจฺจ ตปฺปติ,
ปาปการี อุภยตฺถ ตปฺปติ;
‘ปาปํ เม กตนฺ’ติ ตปฺปติ,
ภิยฺโย ตปฺปติ ทุคฺคตึ คโต”ติ.

“อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ ย่อมเดือดร้อน[๑] (ในโลก) นี้, ละไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน, ย่อมเดือดร้อน (ในโลก) ทั้ง ๒; (อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ นั้น) ย่อมเดือดร้อน ว่า ‘อ.บาปอันเรา กระทำแล้ว’ ดังนี้ ไปแล้ว สู่ทุคติ (ภูมิอันสัตว์พึงไปอันเป็นทุกข์)[๒] ย่อมเดือดร้อน โดยยิ่ง[๓]” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อิธ ตปฺปติ** ความว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงโทมนัส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม

ตตฺถ อิธ ตปฺปตีติ / อิธ กมฺมตปฺปเนน โทมนสฺสมตฺเตน ตปฺปติ.

(อ.อรรถ ว่า) ย่อมเดือดร้อน (ในโลก) นี้ (ด้วยเหตุ) สักว่าโทมนัส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **อิธ ตปฺปติ** ดังนี้.

---

[๑] **ตปฺปติ** ย่อมเดือดร้อน, ย่อมเร่าร้อน สำเร็จรูปมาจาก ตป ธาตุ (ทาหปีณเนสุ = เร่าร้อน, เอิบอิ่ม, อิ่ม) ภู.จุ.ทิ. + ย ปัจจัย + ติ วิภัตติ แปลง ย เป็นปุพพรูป คือ ป

[๒] **ทุคฺคติ** ภูมิอันสัตว์พึงไปอันเป็นทุกข์, ภูมิอันสัตว์ไปอันน่ารังเกียจ, ภูมิอันมีการไปไม่ดี, คติอันเป็นทุกข์, คติอันน่ารังเกียจ, ภูมิเป็นที่เป็นไปแห่งทุกข์, ภูมิอันสัตว์ไปอันบังเกิดแล้วเพราะกรรมอันชั่วร้าย, คติอันบังเกิดแล้วเพราะกรรมอันชั่ว, ทุคติ สำเร็จรูปมาจาก ทุ + คติ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส, **ทุ** ศัพท์ มีความหมายว่า **ทุกฺข** (ทุกข์) หรือ **กุจฺฉิต** (น่ารังเกียจ), **คติ** ศัพท์ มีความหมายว่า **ภูมิอันสัตว์พึงไป, ภูมิเป็นที่ไป, ภพที่ไป, คติ** มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺขา คติ **ทุคฺคติ**. ภูมิอันสัตว์พึงไป อันเป็นทุกข์ ชื่อว่า ทุคคติ (ภูมิอันสัตว์พึงไปอันเป็นทุกข์, คติที่เป็นทุกข์), กุจฺฉิตา คติ **ทุคฺคติ**. ภูมิอันสัตว์ไปอันน่ารังเกียจ ชื่อว่า ทุคคติ (ภูมิอันสัตว์ไปอันน่ารังเกียจ, คติที่น่ารังเกียจ), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุกฺขสฺส คติ **ทุคฺคติ**. ภูมิเป็นที่เป็นไป แห่งทุกข์ ชื่อว่า ทุคคติ (ภูมิเป็นที่เป็นไปแห่งทุกข์), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นมัชเฌโลปี ตติยาตัปปุริสสมาส ลบ นิพฺพตฺตา ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺเฐน กมฺมุนา นิพฺพตฺตา คติ **ทุคฺคติ**. ภูมิอันสัตว์ไป อันบังเกิดแล้ว เพราะกรรม อันโทษประทุษร้ายแล้ว ชื่อว่า ทุคคติ (ภูมิอันสัตว์ไปอันบังเกิดแล้วเพราะกรรมอันโทษประทุษร้ายแล้ว, คติอันบังเกิดแล้วเพราะกรรมอันชั่วร้าย), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส **ทุ** ศัพท์ มีความหมายว่า **ทุฏฺฐุ** (ไม่ดี), **คติ** ศัพท์ มีความหมายว่า **การไป** มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ คติ เอติสฺสาติ **ทุคฺคติ**. การไป ไม่ดี ของภูมินี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ภูมินี้ ชื่อว่า ทุคคติ (ภูมิอันมีการไปไม่ดี), คำว่า **คติ** = การไป, ความเป็นไป, ภูมิอันสัตว์ไป, ภูมิเป็นที่ไป สำเร็จรูปมาจาก คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง, บรรลุ) + ติ ปัจจัย ในภาวสาธนะ กัมมสาธนะ หรืออธิกรณสาธนะ เพราะ ติ ปัจจัย ลบ มฺ ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า คมนํ **คติ**. การไป ชื่อว่า คติ, คนฺตพฺพาติ **คติ**. ภูมิใด อันสัตว์พึงไป เพราะเหตุนั้น ภูมินั้น ชื่อว่า คติ (ภูมิอันสัตว์พึงไป), คจฺฉนฺติ เอตฺถาติ **คติ**. (สัตว์ทั้งหลาย) ย่อมไป ในภูมินี้ เพราะเหตุนั้น ภูมินี้ ชื่อว่า คติ (ภูมิเป็นที่ไป[แห่งสัตว์ทั้งหลาย]). ทุคติ คือ ภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากลำบาก แบ่งเป็น ๔ แห่ง คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน. ทุกฺขสฺส คติ ปฏิสรณนฺติ ทุคฺคติ; โทสพหุลตาย วา ทุฏฺเฐน กมฺมุนา นิพฺพตฺตา คตีติ ทุคฺคติ. (ปาราชิกกณฺฑอฏฺฐกถา), กายิกสฺส เจตสิกสฺส จ ทุกฺขสฺส คติ ปวตฺติฏฺฐานนฺติ ทุคฺคติ. (เอกกนิปาตฏีกา), โส หิ สุจริตทุจฺจริตกมฺเมน สตฺเตหิ อุปปชฺชนวเสน คนฺตพฺพาติ คติ. คจฺฉติ ปวตฺตติ เอตฺถาติ คติ, นิวาสฏฺฐานํ... (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), คมนํ คติ, คนฺตพฺพาติ วา คติ, คจฺฉนฺติ เอตฺถาติ วา คติ. (นิรุตฺติทีปนี)

[๓] **ภิยฺโย** มากยิ่ง, เพียงพอ, ยิ่ง เป็นบทนิบาต ใช้ในอรรถปฐมาวิภัตติและทุติยาวิภัตติ มีความหมาย ๒ อย่าง คือ ปหูตะ (มากยิ่ง) และ ปุน (อีก). ภิยฺโยติ อติเรกตฺเถ นิปาโต. (มูลปณฺณาสอฏฺฐกถา), ทิวา ภิยฺโย นโม อิจฺเจเต ปธมายํ ทุติยายญฺจ. (ปทรูปสิทฺธิ), ภิยฺโย ปหูตรตฺเถ โส ปุนรตฺเถพฺยยํ ภเว. (อภิธานัปปทีปิกา)

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ส่วนในโลกหน้า ย่อมเดือดร้อนเพราะทุกข์ในอบาย อันร้ายแรงยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก

เปจฺจาติ ปรโลเก ปน / วิปากตปฺปเนน อติทารุเณน อปายทุกฺเขน ตปฺปติ.

(อ.อรรถ ว่า) ก็ (อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ) ย่อมเดือดร้อน ในโลกอื่น เพราะความทุกข์ในอบาย อันทารุณยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เปจฺจ** ดังนี้.

บทว่า **ปาปการี** ความว่า ผู้ทำบาปมีประการต่าง ๆ

ปาปการีติ / นานปฺปการสฺส ปาปสฺส กตฺตา.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้กระทำ ซึ่งบาป อันมีประการต่าง ๆ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ปาปการี** ดังนี้.

บทว่า **อุภยตฺถ** ความว่า ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ด้วยความเดือดร้อนมีประการดังกล่าวแล้วนี้

อุภยตฺถาติ / อิมินา วุตฺตปฺปกาเรน ตปฺปเนน / อุภยตฺถ ตปฺปติ นาม.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อน (ในโลก) ทั้ง ๒ ด้วยความเดือดร้อน อันมีประการ- (อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้ว นี้ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **อุภยตฺถ** ดังนี้.

สองบทว่า **ปาปำ เม** ความว่า

ปาปำ เมติ *โส หิ กมฺมตปฺปเนน ฯเปฯ อติวิย ตปฺปตี***ติ.**

(อ.อรรถ ว่า) *โส หิ กมฺมตปฺปเนน ฯเปฯ อติวิย ตปฺปติ.* ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ปาปำ เม** ดังนี้.

ก็ผู้มีปกติทำบาปนั้น เดือดร้อนอยู่ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม ชื่อว่าย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่วเราทำแล้ว

โส หิ / กมฺมตปฺปเนน กปฺปนฺโต / “ปาปำ เม กตนฺ”ติ ตปฺปติ,

ก็ (อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ) นั้น เดือดร้อนอยู่ ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน ว่า “อ.บาป อันเรา กระทำแล้ว” ดังนี้,

ข้อนั้นเป็นความเดือดร้อนมีประมาณเล็กน้อย

ตำ อปฺปมตฺตกำ ตปฺปนำ;

(อ.ความเดือดร้อน) นั้น เป็นความเดือดร้อน อันมีประมาณน้อย (ย่อมเป็น);

แต่เมื่อเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก ผู้ไปสู่ทุคติ ชื่อว่าย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น

วิปากตปฺปเนน ปน ตปฺปนฺโต / ภิยฺโย ตปฺปติ / ทุคฺคตึ คโต,

แต่ว่า (อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งบาปโดยปกติ นั้น) เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก ผู้ไปแล้ว สู่ทุคติ ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อน โดยยิ่ง,

คือย่อมเดือดร้อนเหลือเกิน ด้วยความเดือดร้อนอันหยาบช้าอย่างยิ่ง

อติผรุเสน ตปฺปเนน อติวิย ตปฺปตีติ.

คือว่า ย่อมเดือดร้อน เกินเปรียบ ด้วยความเดือดร้อน อันหยาบยิ่ง *ดังนี้ (แห่ง...)...*

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) ผู้มาก (เป็นพระอริยบุคคล) มีพระโสดาบันเป็นต้น ได้เป็นแล้ว.

เทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เกิดแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ

เทวทตฺตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (จบแล้ว).

๑๓. สุมนาเทวีวตฺถุ.

๑๓. อ.เรื่องแห่งนางสุมนาเทวี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางสุมนาเทวี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ** เป็นต้น

อิธ นนฺทติ, เปจฺจ นนฺทตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / สุมนาเทวึ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งนางสุมนาเทวี ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ** ดังนี้เป็นต้น.

อบรมลูกหลานให้รับหน้าที่ของตน

ความพิสดารว่า ภิกษุสองพันรูปย่อมฉันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีทุก ๆ วัน

สาวตฺถิยํ หิ / เทวสิกํ อนาถปิณฺฑิกสฺส เคเห / เทฺว ภิกฺขุสหสฺสานิ ภุญฺชนฺติ,

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.พันแห่งภิกษุ ท. ๒ ย่อมฉัน ในเรือน ของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี ทุก ๆ วัน[๑],

ในเรือนของนางวิสาขามหาอุบาสิกาก็เช่นนั้น

ตถา วิสาขาย มหาอุปาสิกาย.

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.พันแห่งภิกษุ ท. ๒ ย่อมฉัน ในเรือน) ของนางวิสาขา ผู้มหาอุบาสิกา (ทุก ๆ วัน).

ก็บุคคลใด ๆ ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ประสงค์จะถวายทาน

สาวตฺถิยญฺจ / โย โย / ทานํ ทาตุกาโม โหติ;

ก็ (อ.บุคคล) ใด ๆ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน ย่อมเป็น;

---

[๑] **เทวสิกํ** ทุก ๆ วัน สำเร็จรูปมาจาก ทิวส + ณิก ปัจจัย ในอรรถวิจฉา (กล่าวซ้ำ) ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทิวเส ทิวเส **เทวสิกํ**. ในวัน ๆ ชื่อว่า เทวสิกะ (ทุก ๆ วัน). เทวสิกนฺติ ทิวเส ทิวเส. ณิกปจฺจโย หิ วิจฺฉตฺถวาจโก. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

บุคคลนั้น ๆ ต้องได้โอกาสของท่านทั้ง ๒ นั้นก่อนแล้วจึงทำได้

โส โส เตสํ / อุภินฺนํ โอกาสํ ลภิตฺวาว กโรติ.

(อ.บุคคล) นั้น ๆ ได้แล้วนั่นเทียว ซึ่งโอกาส (แห่งชน ท.) ทั้ง ๒ เหล่านั้น ย่อมกระทำ.

ถามว่า เพราะเหตุไร

“กึการณา”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “(อ.บุคคล ใด ๆ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน ย่อมเป็น; อ.บุคคล นั้น ๆ ได้แล้วนั่นเทียว ซึ่งโอกาส แห่งชน ท. ทั้ง ๒ เหล่านั้น ย่อมกระทำ) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

ตอบว่า เพราะคนอื่น ๆ ถามว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขามาสู่โรงทานของท่านแล้วหรือ

“ตุมฺหากํ ทานคฺคํ ฯเปฯ นาเมตนฺ”ติ ครหนฺติ.

“ตุมฺหากํ ทานคฺคํ / อนาถปิณฺฑิโก วา / วิสาขา วา อาคตา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

(อ.การแก้ ว่า) “(เพราะว่า อ.ชน ท.) ถามแล้ว ว่า ‘อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ หรือ หรือว่า อ.นางวิสาขา มาแล้ว สู่โรงแห่งทาน ของท่าน ท. หรือ’ ดังนี้,

เมื่อเขาตอบว่า ไม่ได้มา

“นาคตา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ หรือ หรือว่า อ.นางวิสาขา) ไม่มาแล้ว (สู่โรงแห่งทาน ของเรา ท.)’ ดังนี้ (ทานปตีหิ อันเจ้าของแห่งทาน ท.) กล่าวแล้ว,

ย่อมติเตียนแม้ทานอันบุคคลสละทรัพย์ตั้งแสนแล้วทำว่า นี่ชื่อว่าทานอะไร ?

สตสหสฺสํ วิสฺสชฺเชตฺวา กตทานมฺปิ / “กึ ทานํ นาเมตนฺ”ติ ครหนฺติ.

ย่อมติเตียน แม้ซึ่งทานอัน- (อันเจ้าของแห่งทาน ท.) สละ- ซึ่งแสนแห่งทรัพย์ -แล้ว -จึงกระทำแล้ว ว่า ‘(อ.ทาน) นั่น ชื่อว่า ทาน อะไร’ ดังนี้” (ดังนี้).

เพราะท่านทั้ง ๒ นั้น ย่อมรู้จักความชอบใจของภิกษุสงฆ์ และกิจอันสมควรแก่ภิกษุสงฆ์

อุโภปิ หิ เต / ภิกฺขุสงฺฆสฺส รุจิญฺจ / อนุจฺฉวิกกิจฺจานิ จ ชานนฺติ.

เพราะว่า (อ.ชน ท.) เหล่านั้น แม้ทั้ง ๒ ย่อมรู้ ซึ่งความชอบใจ แห่งหมู่แห่งภิกษุ ด้วย ซึ่งกิจอันสมควร ท. (แห่งหมู่แห่งภิกษุ) ด้วย.

เมื่อท่านทั้ง ๒ นั้นอยู่ พวกภิกษุย่อมฉันได้ตามพอใจทีเดียว

เตสุ วิหรนฺเตสุ, / ภิกฺขู จิตฺตานุรูปเมว ภุญฺชนฺติ.

(ครั้นเมื่อชน ท.) เหล่านั้น อยู่อยู่, อ.ภิกษุ ท. ย่อมฉัน ตามสมควรแก่จิตนั่นเทียว.

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนที่ประสงค์จะถวายทาน จึงเชิญท่านทั้ง ๒ นั้นไป

ตสฺมา / สพฺเพ ทานํ ทาตุกามา / เต คเหตฺวา คจฺฉนฺติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.ชน ท.) ทั้งปวง ผู้ใคร่เพื่ออันถวายซึ่งทาน พาเอาแล้ว (ซึ่งชน ท. ทั้ง ๒) เหล่านั้น ย่อมไป.

ท่านทั้ง ๒ นั้นย่อมไม่ได้เพื่อจะอังคาสภิกษุทั้งหลายในเรือนของตน ด้วยเหตุนี้

อิติ เต / อตฺตโน ฆเร / ภิกฺขู ปริวิสิตุ๋ น ลภนฺติ.

(อ.ชน ท. ทั้ง ๒) เหล่านั้น ย่อมไม่ได้ เพื่ออันอังคาส ซึ่งภิกษุ ท. ในเรือน ของตน ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น นางวิสาขา เมื่อใคร่ครวญว่า ใครหนอแลจักดำรงในหน้าที่ของเราเลี้ยงภิกษุสงฆ์

ตโต วิสาขา / “โก นุ โข / มม ฐาเน ฐตฺวา / ภิกฺขุสงฺฆ์ ปริวิสิสฺสตี”ติ อุปธาเรนฺตี

ในลำดับนั้น อ.นางวิสาขา ใคร่ครวญอยู่ ว่า “อ.ใคร หนอ แล ดำรงอยู่แล้ว ในตำแหน่ง ของเรา จักอังคาส ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ” ดังนี้

เห็นธิดาของบุตรแล้ว จึงตั้งนางไว้ในหน้าที่ของตน

ปุตฺตสฺส ธีตรๆ ทิสฺวา / ตๆ อตฺตโน ฐาเน ฐเปสิ.

เห็นแล้ว ซึ่งธิดา ของบุตร ตั้งไว้แล้ว (ซึ่งธิดา) นั้น ในตำแหน่ง ของตน.

นางอังคาสภิกษุสงฆ์ในเรือนของนางวิสาขานั้น

สา ตสฺสา นิเวสเน / ภิกฺขุสงฺฆ์ ปริวิสติ.

(อ.ธิดา) นั้น ย่อมอังคาส ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ในนิเวศน์ (ของนางวิสาขา) นั้น.

ถึงท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ตั้งธิดาคนใหญ่ชื่อมหาสุภัททาไว้

อนาถปิณฺฑิโกปิ / มหาสุภทฺทๆ นาม / เชฏฺฐธีตรๆ ฐเปสิ.

แม้ อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ตั้งไว้แล้ว ซึ่งธิดาผู้เจริญที่สุด ชื่อว่า มหาสุภัททา.

ก็นางมหาสุภัททานั้นทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ ฟังธรรมอยู่ เป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ไปสู่สกุลแห่งสามี

สา หิ / ภิกฺขูนๆ เวยฺยาวจฺจๆ กโรนฺตี / ธมฺมๆ สุณนฺตี / โสตาปนฺนา หุตฺวา / ปติกุลๆ อคมาสิ.

ก็ (อ.นางมหาสุภัททา) นั้น กระทำอยู่ ซึ่งการงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย แก่ภิกษุ ท. ฟังอยู่ ซึ่งธรรม เป็นโสดาบัน เป็น ได้ไปแล้ว สู่ตระกูลแห่งสามี.

ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกะก็ตั้งนางจุลสุภัททา (แทน)

ตโต จุลฺลสุภทฺทๆ ฐเปสิ.

ในลำดับนั้น (อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) ตั้งไว้แล้ว ซึ่งนางจุลสุภัททา.

แม้นางจุลสุภัททานั้นก็ทำอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นพระโสดาบันแล้วก็ไปสู่สกุลแห่งสามี

สาปิ ตเถว กโรนฺตี / โสตาปนฺนา หุตฺวา / ปติกุลํ คตา.

(อ.นางจุลสุภัททา) แม้นั้น กระทำอยู่ เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว เป็นโสดาบัน เป็น ไปแล้ว สู่ตระกูลแห่งสามี.

ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกะจึงตั้งธิดาคนเล็กนามว่าสุมนาเทวี (แทน)

อถ สุมนาเทวึ นาม / กนิฏฺฐธีตรํ ฐเปสิ.

ในลำดับนั้น (อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) นั้น ตั้งไว้แล้ว ซึ่งธิดาผู้น้อยที่สุด ชื่อว่า สุมนาเทวี.

นางสุมนาป่วยเรียกบิดาว่าน้องชาย

ก็นางสุมนาเทวีนั้นฟังธรรมแล้วบรรลุสกทาคามิผล

สา ปน ธมฺมํ สุตฺวา / สกทาคามิผลํ ปตฺวา,

ก็ (อ.นางสุมนาเทวี) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งธรรม บรรลุแล้ว ซึ่งสกทาคามิผล,

ยังเป็นกุมาริกา (รุ่นสาว) อยู่เทียว กระสับกระส่ายด้วยความไม่ผาสุกเห็นปานนั้น ตัดอาหารมีความประสงค์จะเห็นบิดาจึงให้เชิญมา

กุมาริกาว หุตฺวา / ตถารูเปน อผาสุเกน อาตุรา / อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา / ปิตรํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา ปกฺโกสาเปสิ.

เป็นกุมาริกานั่นเทียว เป็น เป็นผู้กระสับกระส่าย เพราะความทุกข์มิใช่ความสำราญ อันมีอย่างนั้นเป็นรูป (เป็น) กระทำแล้ว ซึ่งการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเห็น ซึ่งบิดา เป็น (ยังบุคคล) ให้เรียกมาแล้ว.

ท่านอนาถบิณฑิกะนั้นพอได้ยินข่าวของนางสุมนาเทวีนั้น ในโรงทานแห่งหนึ่ง ก็มาหาแล้วพูดว่าเป็นอะไรหรือ แม่สุมนา

โส เอกสฺมึ ทานคฺเค / ตสฺสา สาสนํ สุตฺวาว / อาคนฺตฺวา / “กึ อมฺม สุมเน”ติ อาห.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) นั้น ฟังแล้วนั่นเทียว ซึ่งข่าวสาส์น (ของนางสุมนาเทวี) นั้น ในโรงแห่งทาน แห่งหนึ่ง มาแล้ว กล่าวแล้ว ว่า “แน่ะแม่ ผู้ชื่อว่าสุมนา อ.อะไร” ดังนี้.

นางสุมนาเทวีนั้นตอบบิดาว่า อะไรเล่า น้องชาย

สา ปิตรํ อาห / “กึ กนิฏฺฐภาติกา”ติ.

(อ.นางสุมนาเทวี) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด อ.อะไร” ดังนี้ กะบิดา.

ท่านอนาถบิณฑิกะถามว่า เธอเพ้อไปหรือ แม่

“วิปฺปลปสิ อมฺมา”ติ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น ถามแล้ว) ว่า “แน่ะแม่ (อ.เธอ) ย่อมเพ้อ หรือ” ดังนี้.

นางสุมนาเทวีตอบว่า ไม่เพ้อ น้องชาย

“น วิปฺปลปามิ กนิฏฺฐภาติกา”ติ.

(อ.นางสุมนาเทวี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด (อ.เรา) ย่อมไม่เพ้อ” ดังนี้.

ท่านอนาถบิณฑิกะถามว่า เธอกลัวหรือ แม่

“ภายสิ อมฺมา”ติ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น ถามแล้ว) ว่า “แน่ะแม่ (อ.เธอ) ย่อมกลัว หรือ” ดังนี้.

นางสุมนาเทวีตอบว่า ไม่กลัว น้องชาย

“น ภายามิ กนิฏฺฐภาติกา”ติ.

(อ.นางสุมนาเทวี นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด (อ.เรา) ย่อมไม่กลัว” ดังนี้.

แต่พอนางสุมนาเทวีกล่าวได้เพียงเท่านี้ก็ได้ทำกาละแล้ว

เอตฺตกํ วตฺวาเยว ปน / สา กาลมกาสิ.

ก็ (อ.นางสุมนาเทวี) นั้น ครั้นกล่าวแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคำ) อันมีประมาณเท่านี้ ได้กระทำแล้วซึ่งกาละ.

เศรษฐีผู้บิดาร้องไห้ไปทูลพระศาสดา

เศรษฐีนั้นแม้เป็นพระโสดาบัน ก็ไม่สามารถจะกลั้นความโศกอันเกิดในธิดาได้

โส โสตาปนฺโนปิ ฯเปฯ กาลกตา”ติ อาห.

โส โสตาปนฺโนปิ สมาโน / เสฏฺฐี ธีตริ / อุปฺปนฺนโสกํ อธิวาเสตุ์ อสกฺโกนฺโต

อ.เศรษฐี นั้น แม้เป็นโสดาบัน เป็นอยู่ ไม่อาจอยู่ เพื่ออัน- ยังความโศก อันเกิดขึ้นแล้ว ในธิดาให้อยู่เบื้องบนจิต (ให้อยู่ทับ)

ให้ทำการปลงศพของธิดาเสร็จแล้ว ร้องไห้ ไปสู่สำนักพระศาสดา

ธีตุ สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา โรทนฺโต / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา,

(ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งกิจคือการเผาซึ่งสรีระ ของธิดา ร้องไห้อยู่ ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระ-ศาสดา,

เมื่อพระองค์ตรัสว่า คหบดี ทำไมท่านจึงมีทุกข์ เสียใจ มีหน้าอาบไปด้วยน้ำตา ร้องไห้ มาแล้ว

“กึ คหปติ / ทุกฺขี ทุมฺมโน / อสฺสุมุโข รุทมาโน / อาคโตสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนคหบดี (อ.ท่าน) เป็นผู้มีทุกข์ เป็นผู้มีใจไม่ดี เป็นผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา (เป็น) ร้องไห้อยู่ เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น เพราะเหตุอะไร” ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า นางสุมนาเทวีธิดาของข้าพระองค์ทำกาละเสียแล้ว พระเจ้าข้า

“ธีตา เม ภนฺเต / สุมนาเทวี กาลกตา”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ธิดา ของข้าพระองค์ ชื่อว่าสุมนาเทวี เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรท่านจึงโศก ความตายย่อมเป็นไปโดยส่วนเดียวแก่สรรพสัตว์ มิใช่หรือ

“อถ กสฺมา โสจสิ, / นนุ สพฺเพสํ เอกํสิกํ มรณนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.ท่าน) ย่อมเศร้าโศกเพราะเหตุอะไร, อ.ความตาย (แห่งสัตว์ ท.) ทั้งปวง เป็นธรรมชาตเป็นไปโดยส่วนเดียว (ย่อมเป็น) มิใช่หรือ” ดังนี้.

เศรษฐีกราบทูลว่า ข้าพระองค์ทราบข้อนั้น พระเจ้าข้า

“ชานาเมตํ ภนฺเต, ฯเปฯ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี”ติ.

“ชานาเมตํ ภนฺเต,

(อ.เศรษฐี นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) ย่อมทราบ (ซึ่งเหตุ) นั่น,

แต่ธิดาของข้าพระองค์ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะเห็นปานนี้

เอวรูปา ปน เม / หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนา ธีตา,

แต่ว่า อ.ธิดา ของข้าพระองค์ เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูป เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยหิริและโอตตัปปะ (ย่อมเป็น),

นางไม่สามารถคุมสติไว้ได้ในเวลาจวนตาย กำลังบ่นเพ้อ ตายเสียแล้ว

สา มรณกาเล / สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสกฺโกนฺตี / วิปฺปลปมานา มตา;

(อ.ธิดา) นั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออัน- ยังสติ -ให้เข้าไปตั้งไว้เฉพาะหน้า ในเวลาเป็นที่ตาย เพ้ออยู่ตายแล้ว;

เพราะฉะนั้น โทมนัสไม่น้อยจึงเกิดแก่ข้าพระองค์

เตน เม / อนปฺปกํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี”ติ.

เพราะเหตุนั้น อ.ความโทมนัส อันมิใช่น้อย ย่อมเกิดขึ้น แก่ข้าพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า มหาเศรษฐี ก็นางพูดอะไรเล่า

“กึ ปน ตาย กถิตํ มหาเสฏฺฐีติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาเศรษฐี ก็ (อ.คำ) อะไร (อันธิดา) นั้น กล่าวแล้ว” ดังนี้.

เศรษฐีทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เรียกนางว่า เป็นอะไรหรือ สุมนา

“อหํ ตํ ภนฺเต ฯเปฯ กาลมกาสี”ติ.

“อหํ ตํ ภนฺเต / ‘กึ อมฺม สุมเน’ติ อามนฺเตสึ,

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ เรียกแล้ว (ซึ่งธิดา) นั้น ว่า ‘แน่ะแม่ ผู้ชื่อว่าสุมนา อ.อะไร’ ดังนี้,

เมื่อเป็นเช่นนั้น นางก็กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อะไร น้องชาย

อถ มํ อาห / ‘กึ กนิฏฺฐภาติกา’ติ;

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.ธิดา นั้น) กล่าวแล้ว ว่า ‘ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด อ.อะไร’ ดังนี้ กะข้าพระองค์;

ลำดับนั้น เมื่อข้าพระองค์กล่าวว่า เธอเพ้อไปหรือ แม่

ตโต / ‘วิปฺปลปสิ อมฺมา’ติ วุตฺเต,

ในลำดับนั้น (ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘แน่ะแม่ (อ.เธอ) ย่อมเพ้อ หรือ’ ดังนี้ (อันข้าพระองค์) กล่าวแล้ว,

ก็ตอบว่า ไม่เพ้อ น้องชาย

‘น วิปฺปลปามิ กนิฏฺฐภาติกา’ติ;

(อ.ธิดา นั้น กล่าวแล้ว) ว่า ‘ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด (อ.เรา) ย่อมไม่เพ้อ’ ดังนี้;

เมื่อข้าพระองค์ถามว่า เธอกลัวหรือ แม่

‘ภายสิ อมฺมา’ติ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘แน่ะแม่ (อ.เธอ) ย่อมกลัว หรือ’ ดังนี้ (อันข้าพระองค์ กล่าวแล้ว),

ก็ตอบว่า ไม่กลัว น้องชาย

‘น ภายามิ กนิฏฺฐภาติกา’ติ;

(กล่าวแล้ว) ว่า ‘ดูก่อนน้องชายผู้น้อยที่สุด (อ.เรา) ย่อมไม่กลัว’ ดังนี้;

พอกล่าวได้เท่านี้ก็ทำกาละแล้ว

เอตฺตกํ วตฺวา กาลมกาสี”ติ.

(อ.ธิดา นั้น) ครั้นกล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อันมีประมาณเท่านี้ ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า มหาเศรษฐี ธิดาของท่านจะได้เพ้อก็หามิได้

อถ นํ ภควา อาห / “น หิ เต มหาเสฏฺฐิ / ธีตา วิปฺปลปตี”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาเศรษฐี ก็ อ.ธิดา ของท่าน ย่อมเพ้อ หามิได้” ดังนี้ (กะเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ) นั้น.

เศรษฐีทูลถามว่า เมื่อเช่นนั้น เหตุไรนางจึงพูดอย่างนั้น

“อถ กสฺมา เอวมาหา”ติ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่), (อ.ธิดา ของข้าพระองค์) กล่าวแล้ว อย่างนี้ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะท่านเป็นน้องขายของนางจริง ๆ (นางจึงพูดอย่างนั้นกะท่าน)

“กนิฏฺฐตฺตาเยว; ฯเปฯ ตํ เอวมาหา”ติ.

“กนิฏฺฐตฺตาเยว;

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ธิดา ของท่าน กล่าวแล้ว อย่างนี้) เพราะความที่- (แห่งท่าน) -เป็นน้องชายผู้น้อยที่สุดนั่นเทียว;

คหบดี ก็ธิดาของท่านเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคและผล

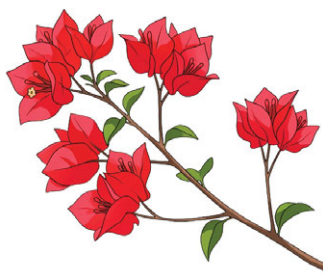
ธีตา หิ เต คหปติ / มคฺคผเลหิ ตยา มหลฺลิกา;

ดูก่อนคหบดี ก็ อ.ธิดา ของท่าน เป็นคนแก่ กว่าท่าน โดยมรรคและผล ท. (ย่อมเป็น);

เพราะท่านเป็นเพียงโสดาบัน

ตฺวํ หิ โสตาปนฺโน,

เพราะว่า อ.ท่าน เป็นโสดาบัน (ย่อมเป็น),

ส่วนธิดาของท่านเป็นสกทาคามินี

ธีตา ปน เต สกทาคามินี;

ส่วนว่า อ.ธิดา ของท่าน เป็นสกทาคามินี (ย่อมเป็น);

เพราะนางเป็นใหญ่โดยมรรคและผล นางจึงกล่าวอย่างนั้นกะท่าน

สา มคฺคผเลหิ มหลฺลิกตฺตา / ตํ เอวมาหา”ติ.

(อ.ธิดา ของท่าน) นั้น กล่าวแล้ว อย่างนี้ กะท่าน เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้แก่ โดยมรรคและผล ท.” ดังนี้.

เศรษฐีกราบทูลว่า อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า

“เอวํ ภนฺเต”ติ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น หรือ” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่างนั้น คหบดี

“เอวํ คหปตี”ติ.

(อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนคหบดี อ.อย่างนั้น” ดังนี้.

เศรษฐีทูลถามว่า เวลานี้นางเกิดที่ไหน พระเจ้าข้า

“อิทานิ / กุหึ นิพฺพตฺตา ภนฺเต”ติ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลนี้ (อ.นางสุมนาเทวี) บังเกิดแล้ว (ในที่) ไหน” ดังนี้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในภพดุสิต คหบดี เศรษฐีจึงกราบทูลว่า ธิดาของข้าพระองค์เที่ยวเพลิดเพลินอยู่ ในระหว่างหมู่ญาติในโลกนี้ แม้ไปจากโลกนี้แล้ว ก็เกิดในที่เป็นที่เพลิดเพลินเหมือนกันหรือพระเจ้าข้า

“ตุสิตภวเน คหปตี”ติ วุตฺเต, / “ภนฺเต มม ธีตา / อิธ ญาตกานำ อนฺตเร / นนฺทมานา วิจริตฺวา / อิโต คนฺตฺวาปิ / นนฺทนฏฺฐาเนเยว นิพฺพตฺตา”ติ.

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนคหบดี (อ.นางสุมนาเทวี บังเกิดแล้ว) ในภพชื่อว่าดุสิต” ดังนี้ (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว, (อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ธิดา ของข้าพระองค์ เที่ยว- เพลิดเพลินอยู่ -แล้ว ในระหว่าง แห่งญาติ ท. (ในโลก) นี้ แม้ไปแล้ว (จากโลก) นี้ บังเกิดแล้ว ในที่เป็นที่เพลิดเพลินนั่นเทียว หรือ” ดังนี้.

คนทำบุญย่อมเพลิดเพลินในโลกทั้ง ๒

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า อย่างนั้น คหบดี ธรรมดาผู้ไม่ประมาท เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้และโลกหน้าแท้ ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

อถ นำ สตฺถา / “อาม คหปติ / อปฺปมตฺตา นาม / คหฏฺฐา วา / ปพฺพชิตา วา / อิธโลเก จ / ปรโลเก จ นนฺทนฺติเยวา”ติ วตฺวา / อิมำ คาถมาห

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนคหบดี เออ (อ.อย่างนั้น), (อ.ชน ท.) ชื่อ ผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็นคฤหัสถ์ หรือ หรือว่า เป็นบรรพชิต (เป็น) ย่อมเพลิดเพลินนั่นเทียว ในโลกนี้ ด้วย ในโลกอื่นด้วย” ดังนี้ (กะเศรษฐี) นั้น ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ผู้มีบุญอันทำไว้แล้วย่อมเพลิดเพลิน
ในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเพลิดเพลิน
เขาย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ เขาย่อม
เพลิดเพลินว่า เราทำบุญไว้แล้ว ไปสู่
สุคติย่อมเพลิดเพลินยิ่ง ๆ ขึ้นไป

“อิธ นนฺทติ, เปจฺจ นนฺทติ,
กตปุญฺโญ อุภยตฺถ นนฺทติ,
‘ปุญฺญำ เม กตนฺ’ติ นนฺทติ,
ภิยฺโย นนฺทติ สุคฺคตึ คโต”ติ.

“(อ.บุคคล) ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว ย่อมเพลิดเพลิน (ในโลก) นี้, ละไปแล้ว ย่อมเพลิดเพลิน, ย่อมเพลิดเพลิน (ในโลก) ทั้ง ๒, (อ.บุคคล ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว นั้น) ย่อมเพลิดเพลิน ว่า ‘อ.บุญ อันเรา กระทำแล้ว’ ดังนี้ ผู้ไปแล้ว สู่สุคติ (ภูมิอันสัตว์พึงไปอันดี)[๑] ย่อมเพลิดเพลิน โดยยิ่ง” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิธ** ความว่า ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ด้วยความเพลิดเพลินเพราะกรรม

ตตฺถ อิธาติ / อิธ โลเก กมฺมนนฺทเนน นนฺทติ.

(อ.อรรถ ว่า) ย่อมเพลิดเพลิน ในโลก นี้ ด้วยความเพลิดเพลินเพราะกรรม (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อิธ** ดังนี้.

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ย่อมเพลิดเพลินในโลกหน้า ด้วยความเพลิดเพลินเพราะวิบาก

เปจฺจาติ / ปรโลเก / วิปากนนฺทเนน นนฺทติ.

(อ.อรรถ ว่า) ย่อมเพลิดเพลิน ในโลกอื่น ด้วยความเพลิดเพลินเพราะวิบาก (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เปจฺจ** ดังนี้.

บทว่า **กตปุญฺโญ** คือ ผู้ทำบุญมีประการต่าง ๆ

กตปุญฺโญติ / นานปฺปการสฺส ปุญฺญสฺส กตฺตา.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้กระทำ ซึ่งบุญ อันมีประการต่าง ๆ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **กตปุญฺโญ** ดังนี้.

บทว่า **อุภยตฺถ** ความว่า ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ ด้วยคิดว่า กุศลเราทำไว้แล้ว บาปเราไม่ได้ทำ เมื่อเสวยวิบาก ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินในโลกหน้า

อุภยตฺถาติ / อิธ “กตํ เม กุสลํ, / อกตํ เม ปาปนฺ”ติ นนฺทติ, / ปรตฺถ วิปากํ อนุภวนฺโต นนฺทติ.

(อ.อรรถ ว่า) ย่อมเพลิดเพลิน (ในโลก) นี้ ว่า “อ.กุศล อันเรา กระทำแล้ว, อ.บาป อันเรา ไม่กระทำแล้ว” ดังนี้, เมื่อเสวย ซึ่งวิบาก ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลิน (ในโลก) อื่น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อุภยตฺถ** ดังนี้.

---

[๑] บทว่า **สุคฺคตึ** ในพระคาถานี้ ซ้อน คฺ เพื่อรักษาคณะฉันท์ คำว่า **สุคติ** แปลว่า ภูมิอันสัตว์พึงไปอันดี, ภูมิเป็นที่ไปอันดี, คติอันดี, ภูมิเป็นที่เป็นไปแห่งสุข, ภูมิอันมีการไปดี, สุคติ สำเร็จรูปมาจาก สุ + คติ ปาทิบุพพบท กัมมธารยสมาส **สุ** = **สุนฺทร** (ดี), **คติ** = **ภูมิอันสัตว์พึงไป, ภูมิเป็นที่ไป** มีรูปวิเคราะห์ว่า สุนฺทรา คติ **สุคติ**. ภูมิอันสัตว์พึงไป อันดี ชื่อว่า สุคติ (ภูมิอันสัตว์พึงไปอันดี), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส **สุ** = **สุข** (สุข), **คติ** = **ภูมิอันสัตว์พึงไป, ภูมิเป็นที่ไป** มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขสฺส คติ **สุคติ**. ภูมิเป็นที่เป็นไป แห่งสุข ชื่อว่า สุคติ (ภูมิเป็นที่เป็นไปแห่งสุข), **อีกนัยหนึ่ง** เป็นฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส **สุ** = **สุฏฺฐุ** (ดี), **คติ** = **การไป** มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ คติ เอติสฺสาติ **สุคติ**. การไป ดี ของภูมินี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ภูมินี้ ชื่อว่า สุคติ (ภูมิอันมีการไปดี), คำว่า **คติ** พึงศึกษารายละเอียดในเชิงอรรถของ ทุคฺคติ (ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑ หน้า ๔๔๙), สุคติ คือภูมิที่เต็มไปด้วยความสุข แบ่งเป็น ๓ แห่ง คือ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ และพรหมโลก ๒๐. ตตฺถ สุนฺทรา คตีติ สุคติ. (ปาราชิกกณฺฑอฏฺฐกถา), สุคตินฺติ สุขสฺส คตึ. (เอกก-นิปาตอฏฐกถา)

สองบทว่า **ปุญฺญํ เม** ความว่า ก็เมื่อเพลิดเพลินในโลกนี้ ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลิน เหตุอาศัยความเพลิดเพลินเพราะกรรม ด้วยเหตุเพียงโสมนัสเท่านั้นว่า เราทำบุญไว้แล้ว

ปุญฺญํ เมติ / อิธ นนฺทนฺโต ปน / “ปุญฺญ เม กตนฺ”ติ / โสมนสฺสมตฺเตเนว / กมฺมนนฺทนํ อุปาทาย นนฺทติ.

(อ.อรรถว่า) ก็ (อ.บุคคล ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว นั้น) เพลิดเพลินอยู่ (ในโลก) นี้ ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลิน เพราะเข้าไปถือเอา ซึ่งความเพลิดเพลินเพราะกรรม (ด้วยเหตุ) สักว่าโสมนัสนั่นเทียว ว่า “อ.บุญ อันเรา กระทำแล้ว” ดังนี้ (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ปุญฺญ เม** ดังนี้.

บทว่า **ภิยฺโย** เป็นต้น ความว่า ก็เขาไปสู่สุคติแล้ว เสวยทิพยสมบัติ ตลอด ๕๗ โกฏิปี และ ๖๐ แสนปี ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอย่างยิ่งในดุสิตบุรี ด้วยความเพลิดเพลินเพราะวิบาก

ภิยฺโยติ / วิปากนนฺทเนน ปน / สุคตึ คโต, / สตฺตปญฺญาสวสฺสโกฏิโย / สฏฺฐิญฺจ วสฺสสต-สหสฺสานิ / ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต / ตุสิตปุเร อติวิย นนฺทตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า ก็ (อ.บุคคล ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว นั้น) ไปแล้ว สู่สุคติ, เสวยอยู่ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ สิ้นโกฏิแห่งปี ๕๗ ท. (ด้วย) สิ้นแสนแห่งปี ท. ๖๐ ด้วย ชื่อว่าย่อมเพลิดเพลิน เกินเปรียบ ในบุรีชื่อว่าดุสิต ด้วยความเพลิดเพลินเพราะวิบาก ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ภิยฺโย** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) ผู้มาก (เป็นพระอริยบุคคล) มีพระโสดาบันเป็นต้น ได้เป็นแล้ว.

พระธรรมเทศนา ได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

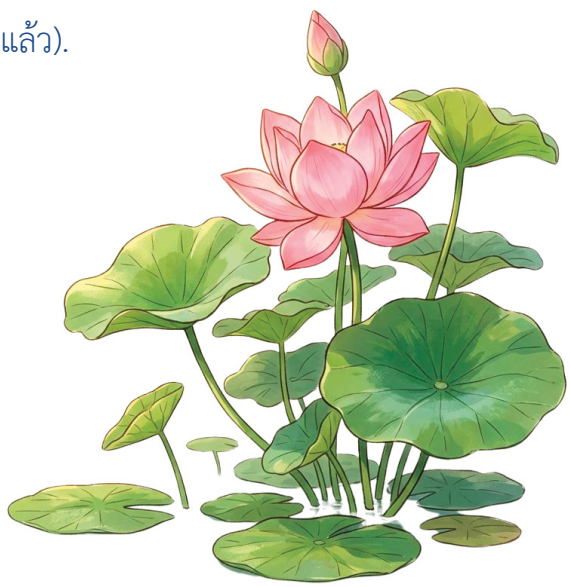
มหาชนสฺส ธมฺมเทสนา สาตฺถิกา ชาตาติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เกิดแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางสุมนาเทวี จบ

สุมนาเทวีวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนางสุมนาเทวี (จบแล้ว).

๑๔. เทฺวสหายกภิกฺขุวตฺถุ.

๑๔. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้เป็นสหายกัน ๒ รูป (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๒ สหาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **พหุมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน** เป็นต้น

พหุมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโนติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / เทฺว สหายเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ ท. ผู้เป็นสหายกัน ๒ รูป ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **พหุมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน** ดังนี้เป็นต้น.

สองสหายออกบวช

ความพิสดารว่า กุลบุตร ๒ คน ชาวเมืองสาวัตถี เป็นสหายกัน ไปยังวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว

สาวตฺถิวาสิโน หิ / เทฺว กุลปุตฺตา สหายกา / วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.กุลบุตร ท. ๒ ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าสาวัตถีโดยปกติ เป็นสหายกัน (เป็น) ไปแล้ว สู่วิหาร ฟังแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา

ละกามทั้งหลาย บวชถวายชีวิต ในพระศาสนาของพระศาสดา

กาเม ปหาย / สตฺถุ สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา

ละแล้ว ซึ่งกาม ท. บวชแล้ว ถวาย ซึ่งอก ในพระศาสนา ของพระศาสดา

อยู่ในสำนักอาจารย์และอุปัชฌาย์ตลอด ๕ ปี

ปญฺจ วสฺสานิ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา

อยู่แล้ว ในสำนัก ของอาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. สิ้นปี ท. ๕

เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามถึงธุระในพระศาสนา ได้ฟังวิปัสสนาธุระและคันถธุระโดยพิสดารแล้ว

สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / สาสเน ธุรํ ปุจฺฉิตฺวา / วิปสฺสนาธุรญฺจ / คนฺถธุรญฺจ วิตฺถารโต สุตฺวา,

เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลถามแล้ว ซึ่งธุระ ในพระศาสนา ฟังแล้ว ซึ่งวิปัสสนาธุระ ด้วย ซึ่งคันถธุระ ด้วย โดยพิสดาร,

รูปหนึ่งกราบทูลก่อนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชเมื่อภายแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถธุระได้ แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ ดังนี้แล้ว

เอโก ตาว / “อหํ ภนฺเต / มหลฺลกกาเล ปพฺพชิโต / น สกฺขิสฺสามิ คนฺถธุรํ ปูเรตุ, / วิปสฺสนาธุรํ ปน ปูเรสฺสามี”ติ

(อ.ภิกษุ) รูปหนึ่ง (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ผู้บวชแล้ว ในกาล-(แห่งตน) -เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก จักไม่อาจ เพื่ออัน- ยังคันถธุระ -ให้เต็ม, แต่ว่า “(อ.ข้าพระองค์) ยังวิปัสสนาธุระ จักให้เต็ม” ดังนี้ ก่อน

ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาจนถึงพระอรหัต พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

ยาว อรหตฺตา วิปสฺสนํ กถาเปตฺวา / ฆเฏนฺโต วายมนฺโต / สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ.

(ยังพระศาสดา) ให้ตรัสบอกแล้ว ซึ่งวิปัสสนา เพียงใด แต่พระอรหัต เพียรอยู่ พยายามอยู่ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท.

ฝ่ายภิกษุรูปนอกนี้คิดว่า เราจะบำเพ็ญคันถธุระ ดังนี้แล้ว

อิตโร ปน / “อหํ คนฺถธุรํ ปูเรสฺสามี”ติ

ส่วนว่า (อ.ภิกษุ) นอกนี้ (คิดแล้ว) ว่า “อ.เรา ยังคันถธุระ จักให้เต็ม” ดังนี้

เรียนพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกโดยลำดับ กล่าวธรรม สวดสรภัญญะ ในสถานที่ตนไปแล้ว ๆ

อนุกฺกเมน เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา / คตคตฏฺฐาเน ธมฺมํ กเถติ, / สรภญฺญํ ภณติ,

เรียนเอาแล้ว ซึ่งพระพุทธพจน์ คือหมู่แห่งปิฎก ๓ โดยลำดับ ย่อมกล่าว ซึ่งธรรม, ย่อมกล่าวกล่าวด้วยเสียง ในที่ทั้งเป็นที่ไปแล้วทั้งเป็นที่ไปแล้ว (แห่งตน),

เที่ยวบอกธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป

ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ธมฺมํ วาเจนฺโต วิจรติ,

ย่อมเที่ยว บอกอยู่ ซึ่งธรรม แก่ร้อยแห่งภิกษุ ท. ๕,

ได้เป็นอาจารย์ของคณะใหญ่ ๑๘ คณะ

อฏฺฐารสนฺนํ มหาคณานํ อาจริโย อโหสิ.

เป็นอาจารย์ แห่งคณะใหญ่ ท. ๑๘ ได้เป็นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว ไปสู่ที่อยู่ของพระเถระนอกนี้

ภิกฺขู / สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา / อิตรสฺส เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา

อ.ภิกษุ ท. เรียนเอาแล้ว ซึ่งพระกรรมฐาน ในสำนัก ของพระศาสดา ไปแล้ว สู่ที่เป็นที่อยู่ แห่งพระเถระ นอกนี้

ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน บรรลุพระอรหัตแล้วนมัสการพระเถระ

ตสฺโสวาเท ฐตฺวา / อรหตฺตํ ปตฺวา / เถรํ วนฺทิตฺวา

ตั้งอยู่แล้ว ในโอวาท (ของพระเถระ) นั้น บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ

กล่าวว่า กระผมทั้งหลายใคร่จะเฝ้าพระศาสดา

“สตฺถารํ ทฏฺฐุกามมฺหา”ติ วทนฺติ.

ย่อมกล่าว ว่า “(อ.กระผม ท.) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา ย่อมเป็น” ดังนี้.

พระเถระส่งไปด้วยสั่งว่า ไปเถิด ผู้มีอายุทั้งหลาย

เถโร “คจฺฉถ ฯเปฯ วเทถา”ติ เปเสสิ.

เถโร “คจฺฉถ อาวุโส,

อ.พระเถระ ***ส่งไปแล้ว*** (ด้วยคำ) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.ท่าน ท.) จงไป,

ท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระศาสดา ไหว้พระมหาเถระทั้ง ๘๐ รูป ตามคำของเรา

มม วจเนน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / อสีติมหาเถเร วนฺทถ,

(อ.ท่าน ท.) ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา จงไหว้ ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. ตามคำ ของเรา,

จงบอกกะพระเถระผู้สหายของเราบ้างว่า อาจารย์ของกระผมทั้งหลายไหว้ท่าน

สหายกตฺเถรมฺปิ เม / ‘อมฺหากํ อาจริโย / ตุมฺเห วนฺทตี’ติ วเทถา”ติ *เปเสสิ*.

(อ.ท่าน ท.) จงกล่าว ว่า ‘อ.อาจารย์ ของกระผม ท. ย่อมไหว้ ซึ่งท่าน’ ดังนี้ แม้กะพระเถระผู้เป็นสหาย ของเรา” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดา และนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ไปสู่สำนักพระคันถิกเถระ

เต วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถารญฺเจว / อสีติมหาเถเร จ วนฺทิตฺวา / คนฺถิกตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว สู่วิหาร (ถวายบังคมแล้ว) ซึ่งพระศาสดา ด้วยนั่นเทียว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. ด้วย ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์

กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ อาจารย์ของพวกกระผมย่อมไหว้ท่าน

“ภนฺเต / อมฺหากำ อาจริโย / ตุมฺเห วนฺทตี”ติ วทนฺติ.

ย่อมกล่าว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อาจารย์ ของกระผม ท. ย่อมไหว้ ซึ่งท่าน” ดังนี้.

ก็เมื่อพระเถระนอกนี้ถามว่า อาจารย์ของพวกท่านนั่นเป็นใคร

อิตเรน จ / “โก นาเมโส”ติ วุตฺเต,

ก็ (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.อาจารย์ ของท่าน ท.) นั่น ชื่อว่า เป็นใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันพระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์) นอกนี้ กล่าวแล้ว,

ภิกษุเหล่านั้นจึงตอบว่า เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน ขอรับ

“ตุมฺหากำ สหายกภิกฺขุ ภนฺเต”ติ วทนฺติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) ย่อมกล่าว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.อาจารย์ ของกระผม ท. นั่น) เป็นภิกษุผู้เป็นสหาย ของท่าน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

เมื่อพระเถระส่งข่าวเยี่ยมอย่างนี้เรื่อย ๆ อยู่

เอวำ เถเร ปุนปฺปุนำ สาสนำ ปหิณนฺเต,

(ครั้นเมื่อพระเถระ) ส่งไปอยู่ ซึ่งข่าวสาส์น บ่อย ๆ อย่างนี้,

ภิกษุนั้นอดทนอยู่ได้สิ้นกาลเล็กน้อย ภายหลังไม่สามารถจะอดทนอยู่ได้

โส ภิกฺขุ / โถกำ กาลำ สหิตฺวา / อปรภาเค สหิตุำ อสกฺโกนฺโต,

อ.ภิกษุ นั้น อดกลั้นแล้ว สิ้นกาล หน่อยหนึ่ง ไม่อาจอยู่ เพื่ออันอดกลั้น ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก,

เมื่อพวกภิกษุกล่าวว่า อาจารย์ของพวกกระผมย่อมไหว้ท่าน ดังนี้แล้ว

“อมฺหากำ อาจริโย ตุมฺเห วนฺทตี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.อาจารย์ ของกระผม ท. ย่อมไหว้ ซึ่งท่าน” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า อาจารย์ของพวกท่านนั่นเป็นใคร

“โก เอโส”ติ วตฺวา,

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.อาจารย์ ของท่าน ท. นั่น) เป็นใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายตอบว่า เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน ขอรับ

“ตุมฺหากำ สหายกภิกฺขุ ภนฺเต”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.อาจารย์ ของกระผม ท. นั่น) เป็นภิกษุผู้เป็นสหาย ของท่าน (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ก็อะไรเล่าที่พวกท่านเรียนในสำนักของภิกษุนั้น

“กึ ปน ตุมฺเหหิ ฯเปฯ เอกํ ปิฏกนฺ”ติ วตฺวา

“กึ ปน ตุมฺเหหิ / ตสฺส สนฺติเก อุคฺคหิตํ,

กล่าวแล้ว ว่า “ก็ อ.อะไร อันท่าน ท. เรียนเอาแล้ว ในสำนัก (ของอาจารย์) นั้น,

บรรดานิกายมีทีฆนิกายเป็นต้น นิกายใดนิกายหนึ่งหรือ

กึ ทีฆนิกายาทีสุ อญฺญตโร นิกาโย,

อ.- (ในนิกาย ท.) มีทีฆนิกายเป็นต้นหนา -นิกาย นิกายใดนิกายหนึ่ง (อันท่าน ท. เรียนเอาแล้ว) หรือ,

บรรดาปิฎก ๓ ปิฎกหนึ่งหรือ ที่พวกท่านได้เรียนแล้ว ดังนี้แล้ว

กึ ตีสุ ปิฏเกสุ / เอกํ ปิฏกนฺ”ติ *วตฺวา*

อ.- ในปิฎก ท. ๓ หนา -ปิฎก หนึ่ง (อันท่าน ท. เรียนเอาแล้ว) หรือ” ดังนี้

คิดว่า ภิกษุนั้นไม่รู้จักคาถาแม้ประกอบด้วย ๔ บท

“จตุปฺปทิกมฺปิ คาถํ ฯเปฯ ปุจฺฉิตุํ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตสิ.

“จตุปฺปทิกมฺปิ คาถํ น ชานาติ,

คิดแล้ว ว่า “(อ.ภิกษุ นั้น) ย่อมไม่รู้ ซึ่งคาถา แม้อันประกอบด้วยบท ๔

ถือบังสุกุลเข้าป่าแต่ในคราวบวชแล้ว ยังได้อันเตวาสิกมากมายหนอ

ปํสุกูลํ คเหตฺวา / ปพฺพชิตกาเลเยว อรญฺญํ ปวิฏฺโฐ, / พหู วต อนฺเตวาสิเก ลภิ,

(อ.ภิกษุ นั้น) ถือเอาแล้ว ซึ่งผ้าบังสุกุล เข้าไปแล้ว สู่ป่า ในกาลเป็นที่บวชแล้วนั่นเทียว [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งตน) -บวชแล้ว], ได้แล้ว ซึ่งอันเตวาสิก ท. มากหนอ,

ในกาลที่เธอมา เราควรถามปัญหาดู

ตสฺส อาคตกาเล / มยา ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ วฏฺฏตี”ติ *จินฺเตสิ.*

อ.อัน- อันเรา -ถาม ซึ่งปัญหา ในกาลเป็นที่มาแล้ว (แห่งภิกษุ) นั้น [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งภิกษุ) นั้น -มาแล้ว] ย่อมควร” ดังนี้.

พระเถระทั้ง ๒ พบกัน

ในกาลต่อมา พระเถระ (วิปัสสกะ) ได้มาเฝ้าพระศาสดา เก็บบาตรจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้สหายแล้ว

อปรภาเค / เถโร สตฺถารํ ทฏฺฐุํ อาคโต / สหายกตฺเถรสฺส สนฺติเก / ปตฺตจีวรํ ฐเปตฺวา

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.พระเถระ ผู้มาแล้ว เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระศาสดา เก็บไว้แล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ในสำนัก ของพระเถระผู้เป็นสหาย

ไปถวายบังคมพระศาสดาและไหว้พระอสีติมหาเถระแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของพระเถระผู้สหาย

คนฺตฺวา สตฺถารญฺเจว / อสีติมหาเถเร จ วนฺทิตฺวา / สหายกตฺเถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปจฺจาคมิ.

ไปแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ด้วยนั่นเทียว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. ด้วย กลับมาแล้ว สู่ที่เป็นที่อยู่ ของพระเถระผู้เป็นสหาย.

ลำดับนั้น พระเถระผู้เป็นสหายนั้น ให้ภิกษุทั้งหลายทำวัตรแก่ท่านแล้ว ถือเอาอาสนะมีขนาดเท่ากัน นั่งแล้วด้วยตั้งใจว่า จักถามปัญหา

อถสฺส โส วตฺตํ กาเรตฺวา / สมปฺปมาณํ อาสนํ คเหตฺวา / “ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี”ติ นิสีทิ.

ครั้งนั้น (อ.พระเถระผู้เป็นสหาย) นั้น (ยังภิกษุ) ให้กระทำแล้ว ซึ่งวัตร (แก่พระเถระ) นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งอาสนะ อันมีประมาณเสมอกัน นั่งแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักถาม ซึ่งปัญหา” ดังนี้.

พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้ง ๒

ขณะนั้น พระศาสดาทรงทราบว่า พระคันถิกเถระนี้ พึงเบียดเบียนบุตรของเรา ผู้มีรูปเห็นปานนี้แล้วเกิดในนรก

ตสฺมึ ขเณ สตฺถา / “เอส เอวรูปํ มม ปุตฺตํ วิเหเฐตฺวา / นิรเย นิพฺพตฺเตยฺยา”ติ

ในขณะ นั้น อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “(อ.พระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์) นั่น เบียดเบียนแล้ว ซึ่งบุตร ของเรา ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป พึงบังเกิด ในนรก” ดังนี้

ด้วยทรงเอ็นดูในพระคันถิกเถระนั้น จึงทำประหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จถึงสถานที่ที่ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดไว้

ตสฺมึ อนุกมฺปาย / วิหารจาริกํ จรนฺโต วิย / เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา / ปญฺญตฺเต พุทฺธาสเน นิสีทิ.

ผู้ราวกะว่า เสด็จเที่ยวไปอยู่ สู่การเที่ยวไปในวิหาร เสด็จไปแล้ว สู่ที่เป็นที่นั่งแล้ว (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น นั่งแล้ว [หรือแปลว่า สู่ที่- (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น -นั่งแล้ว] ด้วยความเอ็นดู (ในพระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์) นั้น ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะของพระพุทธเจ้า อัน- (อันภิกษุ ท.) -ปูลาดแล้ว.

แท้จริง ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะนั่งในที่นั้น ๆ ปูลาดอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าก่อนแล้วจึงนั่ง

ตตฺถ ตตฺถ นิสีทนฺตา หิ ภิกฺขู / พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวาว นิสีทนฺติ.

จริงอยู่ อ.ภิกษุ ท. เมื่อนั่ง (ในที่) นั้น ๆ ปูลาดแล้วนั่นเทียว ซึ่งอาสนะของพระพุทธเจ้า ย่อมนั่ง.

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ตามปกตินั่นแล

เตน สตฺถา / ปกติปญฺญตฺเตเยว อาสเน นิสีทิ.

เพราะเหตุนั้น อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะ อัน- (อันภิกษุ ท.) ปูลาดแล้วตามปกตินั่นเทียว.

ก็แล ครั้นประทับนั่งแล้ว จึงตรัสถามปัญหาในปฐมฌานกะคันถิกภิกษุ

นิสชฺช โข ปน / คนฺถิกภิกฺขุ ปฐมชฺฌาเน ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา,

ก็แล (อ.พระศาสดา) ครั้นประทับนั่งแล้ว ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา ในฌานที่ ๑ กะภิกษุผู้เรียนซึ่งคัมภีร์,

เมื่อคันถิกภิกษุทูลตอบปัญหานั้นไม่ได้ จึงตรัสถามปัญหาในรูปสมาบัติและอรูปสมาบัติทั้ง ๘ ตั้งแต่ทุติยฌานเป็นต้นไป

ตสฺมึ อกถิเต, / ทุติยชฺฌานํ อาทึ กตฺวา / อฏฺฐสุปิ สมาปตฺตีสุ / รูปารูเปสุ ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

(ครั้นเมื่อปัญหา) นั้น (อันภิกษุผู้เรียนซึ่งคัมภีร์) ไม่กราบทูลแล้ว, ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหาในสมาบัติ ท. แม้ ๘ อันมีรูปและไม่มีรูป ทรงกระทำ ซึ่งฌานที่ ๒ ให้เป็นต้น.

พระคันถิกเถระก็มิอาจทูลตอบได้แม้ข้อเดียว

คนฺถิกตฺเถโร / เอกปิ กเถตุ นาสกฺขิ.

อ.พระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกราบทูล ซึ่งปัญหา แม้ข้อหนึ่ง.

พระวิปัสสกเถระนอกนี้ทูลตอบปัญหานั้นได้ทั้งหมด

อิตโร ตํ สพฺพํ กเถสิ.

(อ.พระเถระ) นอกนี้ กราบทูลแล้ว (ซึ่งปัญหา) นั้น ทั้งปวง.

ทีนั้น พระศาสดาตรัสถามปัญหาในโสดาปัตติมรรคกับพระคันถิกเถระนั้น

อถ นํ โสตาปตฺติมคฺเค ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น (อ.พระศาสดา) ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา ในโสดาปัตติมรรค (กะพระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์) นั้น.

พระคันถิกเถระก็มิสามารถทูลตอบได้

คนฺถิกตฺเถโร กเถตุ นาสกฺขิ.

อ.พระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกราบทูล.

แต่นั้น จึงตรัสถามกะพระขีณาสวเถระ

ตโต ขีณาสวตฺเถรํ ปุจฺฉิ.

ในลำดับนั้น (อ.พระศาสดา) ตรัสถามแล้ว ซึ่งพระเถระผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

พระเถระก็ทูลตอบได้

เถโร กเถสิ.

อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว.

พระวิปัสสกเถระได้รับสาธุการ

พระศาสดาทรงชมเชยว่า ดีละ ๆ แล้วตรัสถามปัญหาแม้ในมรรคที่เหลือทั้งหลายโดยลำดับ

สตฺถา / “สาธุ สาธู”ติ อภินนฺทิตฺวา / เสสมคฺเคสุปิ ปฏิปาฏิยา ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ทรงเพลิดเพลินยิ่งแล้ว ว่า “อ.ดีละ อ.ดีละ” ดังนี้ ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา แม้ในมรรคอันเหลือ ท. ตามลำดับ.

พระคันถิกเถระก็มิได้อาจทูลตอบปัญหาได้สักข้อเดียว

คนฺถิกตฺเถโร / เอกมฺปิ กเถตุํ นาสกฺขิ.

อ.พระเถระผู้เรียนซึ่งคัมภีร์ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกราบทูล (ซึ่งปัญหา) แม้ข้อหนึ่ง.

ส่วนพระขีณาสพทูลตอบปัญหาที่ตรัสถามแล้ว ๆ ได้

ขีณาสโว ปน / ปุจฺฉิตปุจฺฉิตํ กเถสิ.

ส่วนว่า (อ.พระเถระ) ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว กราบทูลแล้ว (ซึ่งปัญหา) อัน- (อันพระศาสดา) -ทั้งตรัสถามแล้วทั้งตรัสถามแล้ว.

พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระขีณาสพนั้นในฐานะทั้ง ๔

สตฺถา / จตูสุปิ ฐาเนสุ / ตสฺส สาธุการํ อทาสิ.

อ.พระศาสดา ได้ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ (แก่พระเถระ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) นั้น ในฐานะ ท. แม้ ๔.

เทวดาทั้งหมดตั้งต้นแต่ภุมเทวดา จนถึงพรหมโลก และนาครุฑ ได้ฟังสาธุการนั้นแล้ว ก็ได้ให้สาธุการ

ตํ สุตฺวา / ภุมฺมเทเว อาทึ กตฺวา / ยาว พฺรหฺมโลกา / สพฺพา เทวตา เจว / นาคสุปณฺณา จ / สาธุการํ อทํสุ.

อ.เทวดา ท. ทั้งปวง กระทำ ซึ่งเทวดาผู้อยู่ ณ ภาคพื้น ท. ให้เป็นต้น เพียงใด แต่พรหมโลกด้วยนั่นเทียว อ.นาคและครุฑ ท. ด้วย ฟังแล้ว (ซึ่งสาธุการ) นั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งสาธุการ.

พวกอันเตวาสิกและสัทธิวิหาริกของพระคันถิกเถระนั้นได้สดับสาธุการนั้นแล้ว จึงยกโทษพระศาสดาว่า

ตํ สาธุการํ สุตฺวา / ตสฺส อนฺเตวาสิกา เจว / สทฺธิวิหาริโก จ / สตฺถารํ อุชฺฌายึสุ

อ.อันเตวาสิก ท. ด้วยนั่นเทียว อ.สัทธิวิหาริก ท. ด้วย (ของพระเถระผู้เรียนซึ่งพระคัมภีร์) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งสาธุการ นั้น ยกโทษแล้ว ซึ่งพระศาสดา ว่า

พระศาสดาทรงทำกรรมอะไรนี่

“กึ นาเมตํ ฯเปฯ ปสฺสามตฺตปิ น กรี”ติ.

“กึ นาเมตํ สตฺถารา กตํ,

(อ.กรรม) นั่น ชื่ออะไร อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว,

พระศาสดาได้ประทานสาธุการในฐานะทั้ง ๔ แก่พระมหัลลกเถระผู้ไม่รู้อะไร ๆ

กิญฺจิ อชานนฺตสฺส มหลฺลกตฺเถรสฺส / จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการํ อทาสิ,

(อ.พระศาสดา) ได้ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ในฐานะ ท. ๔ แก่พระเถระผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก ผู้ไม่รู้อยู่ ซึ่งอะไร ๆ,

แต่พระองค์มิได้ทรงทำแม้สักว่าความสรรเสริญแก่อาจารย์ของพวกเรา ผู้จำทรงพระปริยัติธรรมไว้ได้ทั้งหมด เป็นหัวหน้าภิกษุ ๕๐๐ รูป

อมฺหากํ ปนาจริยสฺส / สพฺพปริยตฺติธรสฺส / ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ปาโมกฺขสฺส / ปสํสามตฺตมฺปิ น กรี”ติ.

แต่ว่า (อ.พระศาสดา) ไม่ทรงกระทำแล้ว (ซึ่งอาการ) แม้สักว่าความสรรเสริญ แก่อาจารย์ ของเรา ท. ผู้ทรงไว้ซึ่งพระปริยัติทั้งปวง ผู้เป็นประธาน[๑] แห่งร้อยแห่งภิกษุ ท. ๕” ดังนี้.

พูดมากแต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกันนี่

อถ เน สตฺถา / “กินฺนาเมตํ ภิกฺขเว กเถถา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) นั่น ชื่อ อะไร” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว

ตสฺมึ อตฺเถ อาโรจิเต,

ครั้นเมื่อเนื้อความ นั้น (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเธอเช่นกับผู้รักษาโคทั้งหลาย เพื่อค่าจ้างในศาสนาของเรา

“ภิกฺขเว ตุมฺหากํ ฯเปฯ ปริภุญฺชนกสามิสทิโส”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว / ตุมฺหากํ อาจริโย / มม สาสเน / ภติยา คาโว รกฺขนสทิโส,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อาจารย์ ของเธอ ท. เป็นเช่นกับด้วยบุคคลผู้รักษา ซึ่งโค ท. เพื่อค่าจ้าง ในศาสนา ของเรา (ย่อมเป็น),

---

[๑] **ปาโมกฺข** ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นแห่งประธาน, ประเสริฐ, สูงสุด, ประธาน, หัวหน้า สำเร็จรูปมาจาก ปมุข + ณ ปัจจัย ในติฏฺฐติ ตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา และ อุ เป็น โอ, ซ้อน ก, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ปมุขภาเว ติฏฺฐตีติ **ปาโมกฺโข**. บุคคลใดย่อมดำรงอยู่ ในความเป็นแห่งประธาน เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปาโมกขะ (ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นแห่งประธาน), คำว่า **ปมุข** = ประเสริฐ, สูงสุด, ประธาน, ประมุข, หัวหน้า สำเร็จรูปมาจาก ป + มุข ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปกฏฺฐํ มุขํ อารมฺโภ อสฺสาติ **ปมุโข**. การเริ่มต้น ดียิ่ง ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ปมุขะ (ผู้มีการเริ่มต้นดียิ่ง, ผู้เป็นหัวหน้าสูงสุด)

ส่วนบุตรของเรา เช่นกับเจ้าของผู้บริโภคปัญจโครสตามชอบใจ ดังนี้แล้ว

มยฺหํ ปน ปุตฺโต / ยถารุจิยา ปญฺจโครเส / ปริภุญฺชนกสามิสทิโส”ติ *วตฺวา*

ส่วนว่า อ.บุตร ของเรา เป็นเช่นกับด้วยเจ้าของผู้บริโภค ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่โค ๕ ท. ตามความชอบใจอย่างไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

หากว่านรชนกล่าวพระพุทธพจน์อันมี
ประโยชน์เกื้อกูลแม้มาก เขาย่อมไม่เป็นผู้
มีส่วนแห่งสามัญผล เหมือนคนเลี้ยงโคนับโค
ทั้งหลายของชนเหล่าอื่น ฉะนั้น

อิมา คาถา อภาสิ

“พหุมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน
น ตกฺกโร โหติ นโร ปมตฺโต,
โคโปว คาโว คณยํ ปเรสํ
น ภาควา สามญฺญสฺส โหติ.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“หากว่า อ.นระ กล่าวอยู่ (ซึ่งพระพุทธพจน์) อันเป็นไปกับด้วยประโยชน์เกื้อกูล แม้มาก เป็นผู้ประมาทแล้ว เป็นผู้กระทำซึ่งพระพุทธพจน์นั้น ย่อมเป็น หามิได้ ไซร้, (อ.นระ นั้น) เป็นผู้มีส่วน แห่งความเป็นแห่งสมณะ[๑] ย่อมเป็น หามิได้ เพียงดัง (อ.บุคคล) ผู้รักษาซึ่งโค[๒] ผู้นับอยู่ ซึ่งโค ท. (ของชน ท.) เหล่าอื่น.

---

[๑] **สามญฺญ** ความเป็นแห่งสมณะ, ธรรมอันเกื้อกูลแก่สมณะ, ธรรมอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สมณะ สำเร็จรูปมาจาก สมณ ศัพท์ + ณฺย ปัจจัย ในภาวตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, ลบ อ ที่ ณ, แปลง ณฺย เป็น ญ, ซ้อน ญ มีรูปวิเคราะห์ว่า สมณสฺส ภาโว **สามญฺญํ**. ความเป็น แห่งสมณะ ชื่อว่า สามัญญะ (ความเป็นแห่งสมณะ), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สมณ ศัพท์ + ณฺย ปัจจัย ในหิตตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า สมณานํ หิตํ **สามญฺญํ**. ธรรมอันเกื้อกูล แก่สมณะทั้งหลาย ชื่อว่า สามัญญะ (ธรรมอันเกื้อกูลแก่สมณะ) ได้แก่ ฌาน, มรรค, ผล. คำว่า **สมณ** = ผู้สงบระงับกิเลส, ผู้ยังกิเลสให้เข้าไปสงบระงับ, ภิกษุ, สมณะ, บรรพชิต สำเร็จรูปมาจาก สมุ ธาตุ (อุปสมนิวาเสสุ = เข้าไปสงบ, อยู่) ทิ. + ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน, น เป็น ณ มีรูปวิเคราะห์กัตตุสาธนะว่า สมฺมติ สนฺตจิตฺโต ภวตีติ **สมโณ**. บุคคลใด ย่อมสงบระงับกิเลส คือว่า ย่อมเป็นผู้มีจิตสงบระงับกิเลสแล้ว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า สมณะ (ผู้สงบระงับกิเลส), **อีกนัยหนึ่ง** สำเร็จรูปมาจาก สมุ ธาตุ + ณ การิตปัจจัย + ยุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์เหตุกัตตุสาธนะว่า กิเลเส สเมติ อุปสเมตีติ **สมโณ**. บุคคลใด ยังกิเลสทั้งหลาย ย่อมให้เข้าไปสงบระงับ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า สมณะ (ผู้ยังกิเลสให้เข้าไปสงบระงับ). โดยมาก กัตตุสาธนะศัพท์มีส่วนประกอบหลัก ๒ ประการ คือ ธาตุ และ กิตปัจจัย เช่น สมณ ประกอบด้วย สมุ ธาตุ + ยุ ปัจจัย แต่ยังมีบางศัพท์ประกอบด้วยการิตปัจจัยอีกด้วย เช่น สมณ ประกอบด้วย สมุ ธาตุ + ณ การิตปัจจัย + ยุ ปัจจัย ในคัมภีร์ไวยากรณ์ต่าง ๆ เรียกว่า การิตโลปบท (บทที่ลบการิตปัจจัย) บ้าง การิตันโตคตบท (บทที่มีการิตปัจจัยอยู่ภายใน) บ้าง อันโตคธเหตุอัตถบท (บทที่มีอรรถเหตุอยู่ภายใน) บ้าง

[๒] **โคโป** บุคคลผู้รักษาซึ่งโค, คนเลี้ยงโค, นายโคบาล สำเร็จรูปมาจาก โค บทหน้า + ปา ธาตุ (ปานรกฺขเณสุ = ดื่ม, ดูแล-รักษา) ภู. + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ ณ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า คาโว ปาตีติ **โคโป**. บุคคลใด ย่อมรักษา ซึ่งโค ท. เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า โคปะ (ผู้รักษาซึ่งโค)

หากว่านรชนกล่าวพระพุทธพจน์อันมี
ประโยชน์เกื้อกูลแม้น้อย (แต่) เป็นผู้มี
ปกติประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมไซร้
เขาละราคะ โทสะ และโมหะแล้ว รู้ชอบ
มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว หมดความยึดถือในโลกนี้
หรือในโลกหน้า เขาย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่ง
สามัญผล

อปฺปมฺปิ เจ สหิตํ ภาสมาโน
ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี
ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ
สมฺมปฺปชาโน สุวิมุตฺตจิตฺโต
อนุปาทิยาโน อิธ วา หุรํ วา,
ส ภาควา สามญฺญสฺส โหตี”ติ.

หากว่า (อ.นระ) กล่าวอยู่ (ซึ่งพระพุทธพจน์) อันเป็นไปกับด้วยประโยชน์เกื้อกูล แม้น้อย เป็นผู้ประพฤติซึ่งธรรมอันสมควร- แก่ธรรม -โดยปกติ ย่อมเป็น ไซร้, (อ.นระ) นั้น ละแล้ว ซึ่งราคะ ด้วย ซึ่งโทสะ ด้วย ซึ่งโมหะ (ด้วย) รู้ทั่วโดยชอบอยู่ ผู้มีจิตหลุดพ้นวิเศษด้วยดีแล้ว ไม่ยึดมั่นอยู่ (ในโลก) นี้ หรือ หรือว่า ในโลกอื่น เป็นผู้มีส่วน แห่งความเป็นแห่งสมณะ ย่อมเป็น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหิตํ** นี้ เป็นชื่อแห่งพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก

ตตฺถ สหิตนฺติ / เตปิฏกสฺส พุทฺธวจนสฺเสตํ นามํ,

(อ.- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) นั่น ว่า **สหิตํ** ดังนี้ เป็นชื่อ แห่งพระพุทธพจน์ คือ หมู่แห่งปิฎก ๓ (ย่อมเป็น),

นรชนเข้าไปหาอาจารย์ทั้งหลาย เล่าเรียนพระพุทธพจน์นั้นแล้ว กล่าว คือ บอก ได้แก่ แสดงอยู่ ซึ่งพระพุทธพจน์ แม้มาก แก่ชนเหล่าอื่น

ตํ อาจริเย อุปสงฺกมิตฺวา / อุคฺคณฺหิตฺวา / พหุมฺปิ ปเรสํ ภาสมาโน / วาเจนฺโต กเถนฺโต,

(อ.นระ) เข้าไปหาแล้ว ซึ่งอาจารย์ ท. เรียนแล้ว (ซึ่งพระพุทธพจน์) นั้น กล่าวอยู่ คือว่า บอกอยู่ คือว่า แสดงอยู่ (ซึ่งพระพุทธพจน์) แม้มาก (แก่ชน ท.) เหล่าอื่น,

(แต่) หาเป็นผู้ทำกิจอันการกบุคคลฟังธรรมนั้นแล้วจะพึงทำไม่

ตํ ธมฺมํ สุตฺวา, / ยํ การเกน ปุคฺคเลน กตฺตพฺพํ, / ตกฺกโร น โหติ,

เป็นผู้กระทำซึ่ง- (อ.กิจ) ใด อันบุคคล ผู้กระทำ ฟังแล้ว ซึ่งธรรม นั้น พึงกระทำ, -กิจนั้น ย่อมเป็น หามิได้,

คือ ไม่ยังการทำไว้ในใจให้เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ชั่วขณะแม้สักว่าไก่ปรบปีก

กุกฺกุฏสฺส ปกฺขปหรณมตฺตมฺปิ / อนิจฺจาทิวเสน มนสิการำ นปฺปวตฺเตสิ;

คือว่า ยังการกระทำไว้ในใจ ด้วยอำนาจแห่งลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้น ไม่ให้เป็นไปแล้ว (สิ้นกาล) แม้สักว่าการปรบซึ่งปีก แห่งไก่;

นรชนนั่น ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งผลสักว่าการทำวัตรน้อยและวัตรใหญ่ จากสำนักของอันเตวาสิกทั้งหลายอย่างเดียว แต่หาเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นสมณะไม่ เหมือนคนเลี้ยงโครักษาโคทั้งหลายเพื่อค่าจ้างประจำวัน รับไปแต่เช้าตรู่ เวลาเย็นนับมอบให้แก่เจ้าของทั้งหลายแล้ว รับเอาเพียงค่าจ้างรายวัน แต่ไม่ได้เพื่อบริโภคปัญจโครสตามความชอบใจ ฉะนั้นแล

เอโส, / ยถา นาม / ทิวเส ภติยา คาโว รกฺขนฺโต / โคโป ปาโตว สมฺปฏิจฺฉิตฺวา/ สายำ คเณตฺวา / สามิกานำ นิยฺยาเทตฺวา / ทิวสภติมตฺตำ คณฺหาติ, / ยถารุจิยา ปน / ปญฺจโครเส ปริภุญฺชิตุำ น ลภติ; / เอวเมว / เกวลำ อนฺเตวาสิกานำ สนฺติกา / วตฺตปฏิวตฺตกรณมตฺตสฺส ภาคี โหติ, / สามญฺญสฺส ปน ภาคี น โหติ.

(อ.นระ) นั่น เป็นผู้ส่วน (แห่งผล) สักว่าการกระทำซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย จากสำนัก ของอันเตวาสิก ท. อย่างเดียว ย่อมเป็น, แต่ว่า (อ.นระ นั้น) เป็นผู้มีส่วน แห่งความเป็นแห่งสมณะ ย่อมเป็น หามิได้-, (อ.บุคคล) ผู้รักษาอยู่ ซึ่งโค ท. เพื่อค่าจ้าง ในวัน ชื่อว่าผู้รักษาซึ่งโค รับพร้อมแล้ว (ซึ่งโค ท.) ในเวลาเช้านั่นเทียว นับแล้ว (ซึ่งโค ท.) มอบให้แล้ว (ซึ่งโค ท.) แก่เจ้าของ ท. รับอยู่ (ซึ่งวัตถุ) สักว่าค่าจ้างในวัน ในเวลาเย็น, แต่ว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งโค นั้น) ย่อมไม่ได้ เพื่ออันบริโภค ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่โค ๕ ท. ตามความชอบใจอย่างไร ชื่อฉันใด; -ฉันนั้น.

เหมือนอย่างว่า เจ้าของโคทั้งหลายเท่านั้น ย่อมบริโภคปัญจโครสของโคทั้งหลาย ที่นายโคบาลมอบให้แล้ว ฉันใด

ยถา ปน / โคปาลเกน นิยฺยาทิตานำ คุนฺนำ ปญฺจโครสำ / โคสามิกาว ปริภุญฺชนฺติ;

เหมือนอย่างว่า อ.เจ้าของแห่งโค ท. นั่นเทียว ย่อมบริโภค ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่โคห้า แห่งโค ท. ตัวอันบุคคลผู้รักษาซึ่งโคมอบให้แล้ว ฉันใด;

การกบุคคลทั้งหลายฟังธรรมอันนรชนนั้นกล่าวแล้ว ปฏิบัติตามที่นรชนนั้นพร่ำสอนแล้ว ก็ฉันนั้น บางพวกบรรลุปฐมฌานเป็นต้น บางพวกเจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุมรรคและผล

ตถา เตน กถิตำ ธมฺมำ สุตฺวา / การกปุคฺคลา / ยถานุสิฏฺฐำ ปฏิปชฺชิตฺวา, / เกจิ ปฐมชฺฌานาทีนิ ปาปุณนฺติ, / เกจิ วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา / มคฺคผลานิ ปาปุณนฺติ,

อ.บุคคลผู้กระทำ ท. ฟังแล้ว ซึ่งธรรม อัน- (อันนระ) นั้น -กล่าวแล้ว ปฏิบัติแล้ว ตามสมควรแก่โอวาท- (อันนระ นั้น) -พร่ำสอนแล้ว, (อ.บุคคลผู้กระทำ ท.) บางพวก ย่อมบรรลุ (ซึ่งฌาน ท.) มีฌานที่ ๑ เป็นต้น, (อ.บุคคลผู้กระทำ ท.) บางพวก ยังวิปัสสนา ให้เจริญแล้ว ย่อมบรรลุ ซึ่งมรรคและผล ท. ฉันนั้น,

การกบุคคลเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นสมณะ เหมือนพวกเจ้าของโคเป็นผู้มีส่วนแห่งโครส ฉะนั้น

โคสามิกา โครสสฺเสว / สามญฺญสฺส ภาคิโน โหนฺติ.

(อ.บุคคลผู้กระทำ ท. เหล่านั้น) เป็นผู้มีส่วนความเป็นแห่งสมณะ ย่อมเป็น เพียงดัง อ.เจ้าของแห่งโค ท. (เป็นผู้มีส่วน) แห่งรสอันเกิดแล้วแต่โค (เป็นอยู่).

พระศาสดาตรัสพระคาถาที่ ๑ ด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้มีสุตะมาก (แต่) มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ไม่ประพฤติในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น หาตรัสด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้ทุศีลไม่ ด้วยประการฉะนี้

อิติ สตฺถา / สีลสมฺปนฺนสฺส พหุสฺสุตสฺส / ปมาทวิหาริโน อนิจฺจาทิวเสน / โยนิโสมนสิกาเร อปฺปวตฺตสฺส ภิกฺขุโน วเสน / ปฐมํ คาถํ กเถสิ, / น ทุสฺสีลสฺส.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ที่ ๑ ด้วยอำนาจ แห่งภิกษุ ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ผู้มีสุตะมาก ผู้อยู่ด้วยความประมาทโดยปกติ ผู้ไม่ประพฤติแล้ว ในการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ด้วยอำนาจแห่งลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้น, (ตรัสแล้ว ด้วยอำนาจ แห่งภิกษุ) ผู้ไม่มีศีล หามิได้ ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนพระคาถาที่ ๒ พระศาสดาตรัสด้วยอำนาจแห่งการกบุคคล แม้มีสุตะน้อย (แต่) ทำกรรมในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายอยู่

ทุติยคาถา ปน / อปฺปสฺสุตสฺสาปิ โยนิโสมนสิกาเร กมฺมํ กโรนฺตสฺส / การกปุคฺคลสฺส วเสน กถิตา.

ส่วนว่า อ.พระคาถาที่ ๒ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว ด้วยอำนาจ แห่งบุคคลผู้กระทำ แม้ผู้มีสุตะน้อย ผู้กระทำอยู่ ซึ่งกรรม ในการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมฺปิ เจ** ความว่า น้อย คือ แม้เพียง ๑ วรรค หรือ ๒ วรรค

ตตฺถ อปฺปมฺปิ เจติ / โถกํ เอกวคฺคทฺวิวคฺคมตฺตมฺปิ.

(อ.อรรถ ว่า) หน่อยหนึ่ง คือว่า แม้อันมีวรรค ๑ และวรรค ๒ เป็นประมาณ (ดังนี้ แห่ง-ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อปฺปมฺปิ เจ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี** เป็นต้น ความว่า

ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารีติ *อตฺถมญฺญาย ฯเปฯ ภาควา โหตี”ติ.*

(อ.อรรถ) ว่า *อตฺถมญฺญาย ฯเปฯ ภาควา โหติ.* ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี** ดังนี้เป็นต้น.

นรชนรู้อรรถ รู้ธรรมแล้ว ประพฤติธรรมอันสมควรแก่โลกุตรธรรม ๙ คือประเภทแห่งธรรม มีปาริสุทธิศีล ๔ ธุดงคคุณ และอสุภกรรมฐานเป็นต้น กล่าวคือข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น ย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีปกติประพฤติธรรมสมควร

อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย / นวโลกุตฺตรธมฺมสฺส อนุรูปํ ธมฺมํ / ปุพฺพภาคปฏิปทาสงฺขาตํ / จตุปาริสุทฺธิสีลธุตงฺคอสุภกมฺมฏฺฐานาทิเภทํ จรนฺโต / อนุธมฺมจารี โหติ

(อ.นระ นั้น) รู้ทั่วถึงแล้ว ซึ่งอรรถ รู้ทั่วถึงแล้ว ซึ่งธรรม ประพฤติอยู่ ซึ่งธรรม อันสมควร แก่ธรรมอันเป็นโลกุตรธรรม ๙ คือว่า (ซึ่งธรรม) อันต่างด้วยธรรมมีปาริสุทธิศีล ๔ และธุดงค์และอสุภกรรมฐาน เป็นต้น อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าปฏิปทาอันเป็นส่วนเบื้องต้น ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติซึ่งธรรมอันสมควรโดยปกติ ย่อมเป็น

คือหวังการแทงตลอดอยู่ว่า เราจักแทงตลอดในวันนี้ เราจักแทงตลอดในวันนี้ทีเดียว ชื่อว่าย่อมประพฤติธรรม

“อชฺช อชฺเชวา”ติ / ปฏิเวธํ อากงฺขนฺโต วิจรติ;

คือว่า หวังอยู่ ซึ่งการแทงตลอด ว่า “(อ.เรา จักแทงตลอด) ในวันนี้, (อ.เรา จักแทงตลอด) ในวันนี้นั่นเทียว” ดังนี้ ชื่อว่าย่อมประพฤติ (ซึ่งธรรม);

นรชนนั้นละราคะ โทสะ และโมหะ ด้วยข้อปฏิบัติชอบนี้แล้ว

โส อิมาย สมฺมาปฏิปตฺติยา / ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ,

(อ.นระ) นั้น ละแล้ว ซึ่งราคะ ด้วย ซึ่งโทสะ ด้วย ซึ่งโมหะ ด้วย ด้วยการปฏิบัติโดยชอบ นี้,

กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยชอบ คือ โดยเหตุ ได้แก่ โดยนัย

สมฺมา เหตุนา นเยน / ปริชานิตพฺพธมฺเม ปริชานนฺโต,

กำหนดรู้อยู่ ซึ่งธรรมอันบุคคลพึงกำหนดรู้ ท. โดยชอบ คือว่า โดยเหตุ คือว่า โดยนัย,

มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่งตทังควิมุตติ วิกขัมภนวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสรณวิมุตติ

ตทงฺควิกฺขมฺภนสมุจฺเฉทปฏิปสฺสทฺธินิสฺสรณวิมุตฺตีนํ วเสน สุวิมุตฺตจิตฺโต,

ผู้มีจิตหลุดพ้นวิเศษด้วยดีแล้ว ด้วยอำนาจ แห่งตทังควิมุตติและวิกขัมภนวิมุตติและสมุจเฉทวิมุตติ และปฏิปัสสัทธวิมุตติและนิสรณวิมุตติ ท.,

หมดความถือมั่นอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น คือไม่เข้าไปยึดถือขันธ์อายตนะและธาตุทั้งหลาย อันนับเนื่องในโลกนี้และโลกอื่น หรืออันเป็นภายในและภายนอก ด้วยอุปาทาน ๔ ชื่อว่าเป็นมหาขีณาสพ

อนุปาทิยาโน / อิธ วา หุรํ วา / อิธโลกปรโลเก ปริยาปนฺนา วา / อชฺฌตฺติกพาหิรา วา / ขนฺธายตนธาตุโย / จตูหิ อุปาทาเนหิ / อนุปาทิยนฺโต มหาขีณาสโว,

ผู้ไม่เข้าไปยึดมั่นอยู่ (ในโลก) นี้ หรือ หรือว่า ในโลกอื่น คือว่า ผู้ไม่เข้าไปยึดมั่นอยู่ ซึ่งขันธ์และอายตนะและธาตุ ท. อันนับเนื่องแล้ว ในโลกนี้และโลกอื่น หรือ หรือว่า อันเป็นไปในภายในและเป็นไปในภายนอก ด้วยอุปาทาน ท. ๔ ชื่อว่าผู้เป็นมหาขีณาสพ,

ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นสมณะคือผล อันมาด้วยอำนาจแห่งความเป็นสมณะ กล่าวคือมรรค และความเป็นสมณะคือกองแห่งอเสขธรรม ๕ ประการ

มคฺคสงฺขาตสฺส สามญฺญสฺส วเสน / อาคตสฺส ผลสามญฺญสฺส เจว / ปญฺจอเสขธมฺมกฺขนฺธ-สามญฺญสฺส จ ภาควา โหตี”ติ.

เป็นผู้มีส่วน แห่งความเป็นแห่งสมณะคือผล อันมาแล้ว ด้วยอำนาจ แห่งความเป็นแห่งสมณะ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่ามรรค ด้วยนั่นเทียว แห่งความเป็นแห่งสมณะคือกองแห่งธรรมของพระอเสขะ ๕ ด้วย ย่อมเป็น *ดังนี้ (แห่งบาท...)...*

พระศาสดาทรงรวบยอดแห่งเทศนาด้วยพระอรหัต เหมือนนายช่างถือเอายอดแห่งเรือนด้วยยอดแก้ว ฉะนั้น ดังนี้แล

รตนกูเฏน วิย อคารสฺส / อรหตฺเตน เทสนาย กูฏํ คณฺหีติ.

(อ.พระศาสดา) ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งยอด แห่งเทศนา ด้วยพระอรหัต ราวกะ (อ.นายช่าง ถือเอาอยู่ ซึ่งยอด) แห่งเรือน ด้วยยอดคือรัตนะ ดังนี้แล.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว

คาถาปริโยสาเน / พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงรอบแห่งพระคาถา (อ.ชน ท.) ผู้มาก (เป็นพระอริยบุคคล) มีพระโสดาบันเป็นต้น ได้เป็นแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล

เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ เกิดแล้ว แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย จบ

เทฺวสหายกภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้เป็นสหายกัน ๒ รูป (จบแล้ว).

ยมกวรรค วรรณนา จบ

ยมกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยเรื่องอันเป็นคู่ จบแล้ว.

วรรคที่ ๑ จบ

ปฐโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑ (จบแล้ว).

บรรณานุกรม

พระพุทธโฆษาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถาวณฺณนา ปฐโม ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙

พระพุทธโฆษาจารย์. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระธรรมราชานุวัตร. **ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑ แปลโดยพยัญชนะ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี: นิติธรรม-การพิมพ์, ๒๕๕๘.

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑ แปลโดยพยัญชนะ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๖.

บุญสืบ อินสาร. **ธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยพยัญชนะ.** นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญผลกราฟฟิค, ๒๕๕๕.

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย. **ธรรมบท ภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ ฉบับสองภาษา (ไทย-บาลี).** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์, ๒๕๕๘.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. **ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๑ เล่ม ๑, ๒, ๓.** กรุงเทพ-มหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑.

พระพุทธัปปิยมหาเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๓.

พระอัคควังสเถระ. **สัททนีติสุตตมาลา.** พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

_____. **สัททนีติธาตุมาลา.** พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระคันธสาราภิวงศ์. **ปทรูปสิทธิมัญชรี (สนธิกัณฑ์ นามกัณฑ์ การกกัณฑ์).** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____. **ปทรูปสิทธิมัญชรี (สมาสกัณฑ์).** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **ปทรูปสิทธิมัญชรี (ตัทธิตกัณฑ์).** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระราชญาณกวี และ บุญสืบ อินสาร. **พจนานุกรมบาลี-ไทย อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑-๔.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๓.

_____. **พจนานุกรมบาลี-ไทย อรรถกถาธรรมบท ภาค ๕-๘.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์-พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๔.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ. **ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๕.

หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์. **ธาตุปฺปทีปิกา พจนานุกรม บาลี-ไทย แผนกธาตุ.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (อุปสมมหาเถร). **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙

_____. **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพ-มหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖

รายนามผู้บริจาคร่วมจัดพิมพ์

รายนามผู้บริจาคร่วมจัดพิมพ์หนังสือธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑

ลำดับที่	รายนามผู้บริจาค	จำนวนเงิน	จำนวนเล่ม
1	คณะวิสุทธิมรรค โดยคุณเสริมสุข ปัทมสถาน	366,279.00	2,861
2	คุณเภาลีนา บุญญาภิภัทร	136,960.00	1,070
3	คุณรัฐโรจน์	13,000.00	101
4	คุณอ้อมคณะภูเก็ต	2,600.00	20
5	คุณวิลาวัณย์ สุอุทัย	1,280.00	10
6	คุณโสภิณและเพื่อน	1,500.00	12
7	คุณศิริชัย หนูนาท	1,500.00	12
8	คุณยศรินทร์ และคณะ	14,900.00	115
9	พระครูวิเศษชัยวัฒน์ จ.อ่างทอง	2,500.00	19
10	คุณนุชรีและคณะ	54,816.00	428
11	หจก.เม็ดทรายค้าวัสดุก่อสร้าง	12,800.00	100
12	บจก.โรงโม่หินเพชรลดา	25,600.00	200
13	บจก.บูรพาแอกกริเกต	25,600.00	200
14	บมจ.ปรินดา	25,600.00	200
15	มูลนิธิตามรอยบาทพระศาสดา	64,000.00	500
รวม		748,935.00	5,848

ลำดับที่	รายนามผู้บริจาค	จำนวนเงิน	จำนวนเล่ม
1	พระราชปฏิภาณโสภณ	10,000.00	78.13
2	นายเจนณรงค์ ภู่ภิรมย์	3,840.00	30.00
3	นางบุบผา อมรเกียรติขจร	2,560.00	20.00
4	นางสาวพัชรพร เกษมสุวรรณ	1,250.00	9.77
5	นายสาธิต ฉายสุนทรสิริ	2,560.00	20.00

ลำดับที่	รายนามผู้บริจาค	จำนวนเงิน	จำนวนเล่ม
6	นางสาวอารีรัตน์ กฤษณะสมิต	1,920.00	15.00
7	นางสาวสินีรัตน์ ศรีประทุม	700.00	5.47
8	นางประถมภรณ์ สวัสดิ์ชูโต	2,560.00	20.00
9	นายพงศ์เดช เตชะวิบูลย์	12,800.00	100.00
10	นางรัตนาวลี อินโอชานนท์	2,560.00	20.00
11	นางสาวเสาวณิต เหลืองอรุณรุ่ง	2,560.00	20.00
12	นางสาวรัชนี ตรีพิพัฒน์กุล	2,560.00	20.00
13	นางเพชรรัตน์ สุวรรณมานนท์	1,280.00	10.00
14	นางสาวศิรสา กันต์พิทยา	500.00	3.91
15	พลโท นรวีย์ ปัทมสถาน	2,560.00	20.00
16	นางจินตนา ศิริสันธนะ	2,580.00	20.16
17	น.ส.สมบูรณ์ ศุภศิริภิญโญ	3,840.00	30.00
18	นายอภิศักดิ์ ศรีอมรธรรม	3,840.00	30.00
19	คุณจันทร์เพ็ญ ทองทั้งวงศ์	2,560.00	20.00
20	น.ส.จันทณีฐ์ ยิ่งยวดสกุล	640.00	5.00
21	นางไขศรี เนื่องสิกขาเพียร	2,500.00	19.53
22	คุณวชิรนันท์ ศุภกาญจน์	1,280.00	10.00
23	นางสาววิภัทรา เชิดชูวงศ์สันติ	12,800.00	100.00
24	นางสาวชลวรรณ วณิชพันธุ์	2,000.00	15.63
25	คุณสายพิณ พหลโยธิน	64,000.00	500.00
26	คุณจันทร์เพ็ญ ตั้งมั่นอนันตกุล	12,800.00	100.00
27	คุณดารารัตน์ คุณานพรัตน์	1,280.00	10.00
28	คุณนงเยาว์ คุณานพรัตน์	1,280.00	10.00
29	คุณก้องรัฐ ศิรินิมิตรผล	44,800.00	350.00
30	คุณมาลี ศิรินิมิตรผล	38,400.00	300.00
31	คุณอนุรุธ ว่องวานิช	12,800.00	100.00
32	คุณวิบูลย์ ตวงสิทธิสมบัติ	12,800.00	100.00
33	คุณนาถ ลิ่วเจริญ	5,120.00	40.00
34	คุณชนะ อัษฎาธร	5,120.00	40.00

ลำดับที่	รายนามผู้บริจาค	จำนวนเงิน	จำนวนเล่ม
35	คุณเกตุษฎา พรประสิทธิ์	2,009.00	15.70
36	คุณอาณัติ จุลินทร	3,200.00	25.00
37	คุณประสาน อัครพงศ์พิศักดิ์	3,200.00	25.00
38	ม.ล.จันทรจุฑา จันทรทัต	5,120.00	40.00
39	คุณยุทธชัย	1,280.00	10.00
40	คุณนงลักษณ์	1,280.00	10.00
41	นายสุชาติ ทวีพรปฐมกุล	500.00	3.91
42	นางสาวศิริมา เจนจินดาวงศ์	6,400.00	50.00
43	คุณรัตนา ศิริจิตรและครอบครัว	12,800.00	100.00
44	น.ส.สุนันท์	2,560.00	20.00
45	คุณอรทัย	600.00	4.69
46	คุณจันธิรา ธรรมวัฒนะ	1,280.00	10.00
47	พระกวีชัย ปญฺญาพโล	100.00	0.78
48	พระจักรินทร์	500.00	3.91
49	คุณอรวรรณ ศิริภักดี	2,560.00	20.00
50	คุณชาติชาย โฆษิตวัฒนฤกษ์	1,280.00	10.00
51	คุณสุทธิกัญญา ไทยเพ็ชร	2,560.00	20.00
52	นางมุกดา จิราธิวัฒน์	2,560.00	20.00
53	คุณรัตนา นรพัลลภ	2,560.00	20.00
54	คุณประนอมวรรณ	1,280.00	10.00
55	คุณนุชนาถ	1,280.00	10.00
56	คุณสุพรรณรัตน์	2,560.00	20.00
57	นายสุรเดช เอกปัญญาสกุล	2,560.00	20.00
58	คุณวรางคณา เทพหัสดิน	12,800.00	100.00
59	มูลนิธิรักษ์ธรรม	12,800.00	100.00
		54,816.00	428.25
รวม		366,279.00	2,861.55

"ภิกฺขเว ตทา มม ปุตฺเตน กตกมฺมํ ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุพนฺธิ, ปาปกมฺมญฺหิ นาเมตํ ธุรํ วหโต พลิพทฺทสฺส ปทํ จกฺกํ วิย อนุคจฺฉตี"ติ

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลัง ๆ จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมนี้ ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตามรอยเท้าโคพลิพัทตัวเข็นธุระไปอยู่

อิทํ วตฺถุ กเถตฺวา อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ปติฏฺฐาปิตมตฺติกํ สาสนํ ราชมุทฺทาย ลญฺฉนฺโต วิย ธมฺมราชา อิมํ คาถมาห

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบอนุสนธิ ดุจประทับพระราชสาสน์ ซึ่งมีดินประจำไว้แล้วด้วยพระราชลัญจกรว่า

"มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา;
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต นํ ทุกฺขมเนฺวติ จกฺกํว วหโต ปทนฺ"ติ.

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้าย พูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ ฉะนั้น